

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının
98 illiyinə həsr olunmuş

“HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ŞANLI AZƏRBAYCAN”

adlı Respublika tələbə-şagird elmi konfransı

MƏRUZƏLƏRİN TEZİSLƏRİ

*Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Şurasının
27 dekabr 2017-ci il tarixli iclasının qərarı ilə
(pr. № 14) çapa tövsiyə edilmişdir.*

BAKİ ŞƏHƏRİ - 16 may 2021-ci il

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 98 illiyinə həsr olunmuş
“**HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ŞANLI AZƏRBAYCAN**” adlı Respublika tələbə şagird elmi konfransı.
– Bakı: Mütərcim, 2021. – 316 s.

BÖLMƏLƏR

- 1. Beynəlxalq Münasibətlərdə müasir siyasi proseslər**
- 2. Regionşünaslığın aktual problemləri**
- 3. Xarici dillərin qloballaşan dünyada əhəmiyyəti**
- 4. Ədəbiyyat və mədəniyyət**
- 5. Ənənəvi və onlayn təhsilin aktual problemləri**

Təşkilat komitəsi:

1. Abdullayev K.M. - Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik, sədr
2. Məmmədov N.İ. - Elmi işlər üzrə prorektor, professor, sədr müavini
3. Zeynalova S.S. - Tədris işləri üzrə prorektor, professor üzv
4. Cəfərova T.Ş. - Sosial məsələlər və İctimaiyyətlə əlaqələr üzrə prorektor, üzv
5. Qəribova J.Ə. - Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor, professor, üzv
6. Tanrıverdiyeva N.İ. - Rektorun maddi-texniki və maliyyə məsələləri üzrə müşaviri, üzv
7. İmanova S.R. - Elm şöbəsinin müdiri, dosent, üzv
8. Rzayeva F.Ə. - Magistratura şöbəsinin müdiri, dosent, üzv
9. Xəlili Ş.H. - Filologiya fakültəsinin dekanı, üzv
10. Cahangirov F.F. - Təhsil 1 fakültəsinin dekanı, professor, üzv
11. Nuriyev S.S. - Təhsil 2 fakültəsinin dekanı, professor, üzv
12. Məmmədova B.G. - Tərcümə fakültəsinin dekanı, dosent, üzv
13. Kazımbəyli İ.F. - Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsinin dekanı, dosent, üzv
14. Abdiyeva Ə.M. - Elmi katib, dosent, üzv
15. Əliyeva S.F. - Regionşünaslıq kafedrasının müdiri, üzv
16. İsmayılov M.A. - Əlavə təhsil və təcrübə fakültəsinin dekanı, üzv
17. Məcidov E.N. - Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sədri, üzv

I – BÖLMƏ

Nuray Mahmudlu
A.S.Makarenko adına HFTG-7d
Elmi rəhbər: müəl Həcər İbrahimova
1048330@student.edu.az

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR

Beynəlxalq aləmdə baş verən geosiyasi və geoiqtisadi münasibətlər zəminində dünyada vüsət alan proseslər sürətlə, hətta saatbasaat dəyişikliyə məruz qalır. Dövlətlərin tarixi, siyasi, iqtisadi məzmunu dəyişir və inkişaf edir. Hər bir dövlətin siyasi idarəetmə sistemi kimi mövcud olması və inkişafı onun özü ilə dünya arasındakı münasibətlərin dinamikasından və dərəcədə çevik idarə edilməsindən həlledici dərəcədə asılı olur. Məsələn, ərazisinə görə Avropanın ən böyük dövləti olan Ukraynada gedən proseslər bu gün artıq mövcud siyasi sistemlər üçün qloballaşmaya qoşulmaq və ya qoşulmamaq dilemmasının olmasını bir daha tam çılpaqlığı ilə ortaya qoymuş olur.

Bu hadisələr:

- Yer kürəsində hegemonluğa iddialı olan supergüclər üçün onların dünyanın idarə edilməsi prosesində hansı səviyyədə iştirak etmək niyyətində olduqlarını;
- Beynəlxalq siyasi proseslərdə qlobal maraqların miqyasını;
- Supergüclər hər hansı bir ölkənin daxilində cərəyan edən hadisələrdən öz qlobal mənafeləri naminə yararlanmaq istəklərini qabarıq şəkildə sübut edir.
- Baş verənlərin fonunda dünyanın siyasi xəritəsinin dəyişdirilməsi, daha dəqiq desək, yenidən cızılması ərafəsində olduğumuz belə bir həssas məqamda mümkün radikal qlobal dəyişikliklərin mahiyyətində də məhz bu məsələ dayanır.
- Problemə daha yaxından nüfuz etdikdə aydın şəkildə görmək olur ki:
- Aparıcı dövlətlər planetimizdə baş verən dəyişiklikləri öz siyasi maraqları ilə uzlaşdırmaq;
- Bu siyasi proseslərdən yararlanaraq;
- Dünyanın yenidən bölüşdürülməsində və idarə olunmasında özlərinin rolunu ön mövqeyə çıxarmaq istəyirlər.

Son bir neçə ildə dünyada baş verən köklü dəyişikliklər, xüsusilə Yaxın Şərq ölkələrində “Ərəb baharı” adı altında gedən və hələlik sonu görünməyən dağıdıcı inqilabi proseslər, üstəlik bu qeyri- sabitliyin Ukraynanın timsalında sivil hesab olunan bütün dünyaya, o cümlədən demokratik dəyərlərin nümunəsi kimi qəbul edilən Avropaya sıçraması ayrı – ayrı qlobal güclərin dünyanı hansı istiqamətə yönəltmək niyyətində olmalarından və bu istəklərini nəyin bahasına olursa –olsun xoş gələcək vəd etməyən planlarından xəbər verir.

Müharibələr, silahlı münaqişələr bəşəriyyətin ən böyük problemlərindəndir. Silahlı münaqişə və müharibə zamanı yüzlərlə insan həlak olur, zərər görür. Məsələn, Azərbaycan və Ermənistan silahlı qüvvələri arasında baş verən 44 günlük müharibə.

44 günlük intensiv silahlı münaqişədə Ermənistan həmişəki kimi, beynəlxalq – humanitar qaydaları pozub. Belə ki, 100 azərbaycanlı mülki şəxs həlak olub, 416 azərbaycanlı mülki şəxs yaralanıb, 3 azərbaycanlı mülki şəxs əsir götürülüb. Azərbaycanın hərbi zərərləri: 2855 azərbaycanlı hərbi qulluqçu şəhid olub, 50 hərbi qulluqçu itkin düşüb, 12 hərbi qulluqçu isə əsir götürülüb, Ermənistan tərəfinin hərbi zərərlərinə gəlincə isə, 4520 hərbi qulluqçu həlak olub, 60-dan çox hərbi qulluqçu əsir götürülüb, 9094 hərbi qulluqçu yaralanıb, 1600 hərbi qulluqçu itkin düşüb. Bütün bu insanların ölümünün və həyatının məhv olma səbəbi isə Ermənistanın iddiaları və silahlı münaqişə törəməsidir. Ermənistan öz nəfsi uğrunda amansızcasına qan tökməkdən çəkinməmiş, bu isə sonda dəhşətli fəsadlara gətirib çıxarmışdır.

Bu gün dünyanın bütün dövlətləri yer üzündə sülhü və əmin- amanlığı qorumaq üçün birlikdə mübarizə aparmalıdırlar.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1) <https://lazarevsky.club/analitika/sergey-markov-informacionnaya-voyna-m/>
- 2) <https://politics.segodnya.ua/politics/tuman-voyny-kto-pobezhdaet-v-informacionnoy-bitve-armenii-i-azerbaydzhana-1480813.html>

Məmmədli Könül

**BDU, Magistratura ,Beynəlxalq Münasibətlər və İqtisadiyyat Fakültəsi, MDT
BDU-nun dosenti. Məmmədov Kərəm
konul.mammadli@bsu.edu.az**

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ DANİŞIQLAR PROSESİ

2020-ci ilin əvvəlləri nisbətən sakit başlasa da, Qarabağ ətrafında hadisələr siyasi cəhətdən olduqca aktiv keçmişdir. Prezident İ. Əliyev və N. Paşinyan arasında son görüş fevral ayında Münhen Təhlükəsizlik konfransında olmuş və bu konfransda ilk dəfə olaraq iki dövlət lideri ictimaiyyətə açıq debat keçirmişlər. İyul ayında baş vermiş və müharibənin başlanğıcı sayılan Tovuz döyüşlərindən sonra münaqişə tarixində ilk dəfə olaraq Prezident İ. Əliyev V. Putinlə olan telefon danışıqı zamanı Rusiyadan Ermənistanə hərbi yüklərin daşınmasına qarşı narazılığını açıq şəkildə ifadə etmişdir.

27 sentyabr 2020-ci ildə Ermənistan dövləti müxtlif növ silahlardan, ağır altilləriyadan istifadə edərək Azərbaycanın yaşayış məntəqələrini, hərbi mövqelərini atəşə tutmuşdur. 9 oktyabr tarixində Rusiyanın vasitəçiliyi ilə Moskvada Ermənistan və Azərbaycan XİN-nin görüşü keçirilmişdir. 11 saat davam edən görüşün sonunda tərəflər arasında ilk humanitar atəşkəs sazişi imzalanmışdır. Bu sənədə əsasən oktyabrın 10-u saat 12:00-dan etibarən Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin vasitəçiliyi ilə əsirlərin, həlak olan əsgərlərin cəsədlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı atəşkəs həyata keçirilir və tərəflər danışıqlar prosesinin formatının dəyişilməzliyini qəbul edirlər. Atəşkəs Ermənistan dövləti tərəfindən bir neçə dəqiqə sonra pozulmuş və bir gün sonra Ermənistanın Gəncə şəhərinə raket atəşi nəticəsində 42 nəfər ölmüş, 200-dən çox insan isə yaralanmışdır.

18 oktyabr tarixində ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələrini təmsil edən ABŞ, Rusiya, Fransanın 1 oktyabr, 5 oktyabr 2020-ci il tarixli bəyanatlarına, və 10 oktyabr tarixli Moskva bəyanatına əsasən Azərbaycan və Ermənistan arasında yenidən humanitar atəşkəs elan olunmuşdur, lakin bu atəşkəs də cəmi bir neçə dəqiqə çəkmişdir. Oktyabrın 26-sında Vaşinqtonda tərəflər arasında ABŞ-ın vasitəçiliyi ilə üçüncü atəşkəs razılaşması imzalanmışdır. Növbəti gün Ermənistanın Bərdəyə altilləriya hücumu nəticəsində 3 nəfər ölmüş, 10 nəfər yaralanmışdır.

Noyabrın 8-i Şuşanın işğaldan azad edilməsi artıq qələbənin xəbərçisi idi. 10 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya dövlətləri danışıqlar nəticəsində Qarabağda hərbi əməliyyatların bitməsi və atəşkəs barədə birgə bəyanat imzaladılar. Bəyanat onlayn formada V. Putin və İ. Əliyev tərəfindən imzalanmışdır. İmzalanan razılaşmaya əsasən Ağdam, Kəlbəcər, Laçın rayonları dekabrın 1-nə kimi Azərbaycana qaytarılmalı və bu ərazilərə 5 il müddətinə rus sülhməramlıları yerləşdirilməlidir. Dağlıq Qarabağla Ermənistanı birləşdirən dəhliz Laçın şəhərindən keçdiyi üçün yeni bir dəhlizin parametrləri qurulana kimi bu əraziyə rus sülhməramlıları nəzarət edəcəkdir. Nəhayət 30 il sonra 27 sentyabr 2020-ci ildə başlayan 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan işğal altında olan ərazilərini azad etdi.

Müharibənin əsas nəticələrindən biri də beynəlxalq təşkilatların və Rusiya Sülhməramlı Qüvvələri komandanlığının iştirakı ilə aparılmış danışıqlar nəticəsində erməni tərəfi ilə əsir və girovların "hamının hamıya" prinsipi əsasında dəyişdirilməsi barədə razılıq əldə olunmasıdır.

Müharibədən sonra tərəflər arasında ilk dəfə 11 yanvar 2021-ci il tarixində üçtərəfli Moskva görüşü keçirilmişdir. Bu görüşü yalnız Rusiya mediası işıqlandırmışdır. Moskva görüşünün ictimaiyyətə açıqlanan əsas məqsədi regionun 30 ildən çoxdur ki, bloklanmış vəziyyətdə olan iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrini bərpa etməkdən ibarət olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/how-did-the-second-karabakh-war-change-armenia-and-azerbaijan/>
2. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55474903>
3. <https://m.modern.az/az/news/273189>

AZƏRBAYCANIN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ YERİ

Azərbaycan təbii sərvətləri ilə zəngin ölkədir. Vətənim geostrateji mövqeyi ilə dünyada tanınmışdır. Dünyanın 11 iqlim qurşağının 9-nun Azərbaycanımızın ərazisindən keçməsi bunu bir daha sübut edir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin uzaq görün siyasəti nəticəsində 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda Xəzər dənizinin Azərbaycana aid sektorunda yəni “Azəri”, “Çıraq” neft yataqlarının birgə işlənməsi üçün dünyanın 11 ən iri neft şirkətləri ilə müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilə tarixi, siyasi və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə “Əsrin müqaviləsi” adlanmışdır. Bununlada Azərbaycan Avropanı yanacaq ehtiyatı ilə təmin etməyə başlamışdır. 21-ci əsrin ən böyük enerji layihəsi olan 2006-cı ilin iyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan şəhərində Bakı- Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin təntənəli açılışı olmuşdur. Bu gün Azərbaycan tək neft sektorunda yox digər sahələrdə də inkişaf etməyə çalışır. Kənd təsərrüfatı, yeyinti sənayesi, hərbi müdafiə sənayesi və s.

2015 Avropa Oyunları — 12 iyundan 28 iyuna qədər Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində keçirilən idman yarış, 2015 Avropa Oyunları tarixdə ilk dəfə keçirilən idman yarışdır. Avropa Oyunlarının açılış mərasimi 12 iyun tarixində Bakının Olimpiya Stadionunda baş tutub. Açılış mərasimində Avropa Oyunlarını rəsmi olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev açıq elan edib. Azərbaycan I Avropa Oyunları IV İslam Həmrəylik Oyunları və 42-ci Şahmat Olimpiyadası kimi bir sıra beynəlxalq idman yarışlarına ev sahibliyi etmişdir. Ölkəmizdə qısa müddət ərzində əldə olunmuş böyük uğurların təməlinə əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən ictimai - siyasi sabitlik və vətəndaş həmrəyliyi dayanıb.

2020-ci il tarixdə Ermənistanın məğlubiyyəti, Azərbaycanın isə İkinci Qarabağ Müharibəsində qələbəsi ilə yadda qaldı. 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan ordusu başda Ali Baş Komandan İlham Əliyev olmaqla erməni qəsbkarları üzərində parlaq qələbə çalaraq itirilmiş ərazi bütövlüyünü yenicən bərpa etdi. Hərbi müdafiəyə sənayesində Azərbaycanın özünün ixtira etdiyi silahlar tanklar, pilotsuz uçuş aparatları və s. İkinci Qarabağ savaşında cənab prezident İlham Əliyevində adlandırdığı kimi “İti qovan” pilotsuz uçuş aparatı hərbi müdafiə sənayemizin baris nümunəsidir. Azərbaycan xalqı 2021-ci ilə möhtəşəm tarixi qələbə ilə qədəm qoydu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ümummilli lider Heydər Əliyevin ona olan inamını ən yüksək səviyyədə doğrultdu. Bu gün Azərbaycan dünyanın iqtisadi cəhətdən ən sürətlə inkişaf edən ölkəsidir. Azərbaycan diplomatiyasının tarixi onun dövlətçilik ənənələrinin tərkib hissəsidir. Azərbaycanın keçdiyi tarixi yola nəzər salsaq, diplomatiyamızda keçdiyi yolu görə bilərik. Ölkəmiz həm regionda həm də Beynəlxalq aləmdə sözünü demiş ölkələrdən biridir. Azərbaycan xalqı müzəffər ordumuzun qüdrəti nəticəsində torpaqlarını işğaldan azad etdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev V.A. Millət ideyası: siyasi aspekt. Bakı
2. B.Budaqov,Q.Qeybullayev Yuxarı Qarabağın Toponimləri
3. Həmidov V.V. Azərbaycanda mövcud siyasi-coğrafi problemlər və onların həlli yolları. Bakı
4. Məmmədov C.A. Geosiyasət. Bakı
5. Şəmsizadə N.D. Azərbaycan ideologiyası. Bakı

MILITARY RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY AND PRESIDENT ILHAM ALIYEV'S ROLE IN AZERIBAIJAN MILITARY VICTORY

Azerbaijan-Turkey relations have always been strong as Heydar Aliyev said “one nation with two states”. Turkey was one of the first countries to recognize Azerbaijan’s independence. In every field Turkey has supported Azerbaijan. Military co-operation between Azerbaijan and Turkey first emerged in 1992 with an agreement signed between the Azerbaijani and Turkish governments on military education. Since then, the Azerbaijani and Turkish governments have closely cooperated on defense and security. More than 20 Turkish defense industry companies have relations with Azerbaijan.

Thousands of Azerbaijani officers have studied in Turkey. Polad Hashimov is one of them. Polad Hashimov got military education both in Azerbaijan and in Turkey. In 1994 he was sent by the Azerbaijani Ministry of Defence to a three-month training course in Istanbul, Turkey. Polad Hashimov was a popular military figure. He took part in the first Nagorno-Karabakh war and the four-Day War. He commanded the Azerbaijani Forces during the border clashes with Armenia and was killed while fighting in the Tovuz District of Azerbaijan. He was awarded the title of National Hero of Azerbaijan posthumously in December 2020. Hashimov is the first general of the Azerbaijani Armed Forces to be killed during battle.

Turkish drones also played an important role in this war. Turkish leader called on “all the world to stand with Azerbaijan in their battle against invasion and cruelty.” Erdogan said “Turkey stands with and will continue to stand with “friendly and brotherly Azerbaijan with all our means and all our heart“

The UN, as well as OSCE Minsk group cochaired by the USA, France and Russia didn’t do any work in the process of the settlement of the Nagorno-Karabakh conflict. Azerbaijan itself liberated its occupied territories. Turkey and Pakistan have made necessary support to Azerbaijan in this issue.

Right policy of President Ilham Aliyev helped to win in the War. President received many foreign reporters and he told realities about Azerbaijan to all the world. President Ilham Aliyev said: The Patriotic war is over. Azerbaijan has won a brilliant victory in this war, our lands have been liberated from occupation, we have expelled the occupiers from our lands. All our people have shown unity and solidarity in achieving this victory. „Karabakh is Azerbaijan!“

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://www.researchgate.net/publication/324536891_Military_Relations_of_Turkey_and_Azerbaijan
2. <https://apa.az/en/domestic-news/President-Ilham-Aliyev-The-Second-Karabakh-War-will-go-down-in-history-as-Azerbaijans-glorious-victory-335262>
3. <http://www.aztv.az/en/news/11799/president-ilham-aliyev-holds-press-conference>
4. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://en.president.az/articles/50738&ved=2ahUKewj7maTK2_DvAhWDuaQKHxktBJUQFjAAegQIBRAC&usg=AOvVaw1E_j9Z10L7exFvhH4Wf-QS
5. https://arminfo.info/full_news.php?id=59992&lang=3
6. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://tasam.org/Files/Icerik/File/history_of_azerbaijan_turkey_relations_e78c28df-19cc-4d90-b290-b5bb571bc6d8.pdf&ved=2ahUKEwigtrB2vDvAhXEC-wKHe24CQ0QFjAUegQIDBAC&usg=AOvVaw1ZSE0Gqv2eR58zI0m0IsPj&cshid=1617955861069
7. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://turkishpolicy.com/images/stories/2005-04-neighbors/TPQ2005-4-ismailzade.pdf&ved=2ahUKEwigtrB2vDvAhXEC-wKHe24CQ0QFjALegQIDRAC&usg=AOvVaw0jOH6AFPbmx76e7juX3VeO&cshid=1617955758356>

VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCANIN İNFORMASIYA SAVAŞI

1980-ci illərin sonlarında Ermənistan beynəlxalq hüquq normaları və prinsiplərini kobudcasına pozaraq Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürmüş və elan olunmamış müharibəyə başlamışdı. Əslində, ərazilərimizin işğalı, Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlı əhalinin deportasiyası və soyqırımını uzun illər formalaşdırılaraq, sistemli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilən siyasətin davamı idi. Prezident İlham Əliyev bütün beynəlxalq səviyyəli tədbirlərdə, nüfuzlu təşkilatların toplantılarında, ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərdə, xarici mediaya müsahibələrində ərazilərimizin işğalını fakt və dəlillərlə təqdim etmişdir.

2020-ci il 27 sentyabr tarixindən başlayaraq, Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumu tərəflər arasında irimiqyaslı hərbi əməliyyatların başlaması ilə nəticələnmiş, 44 günlük Vətən Müharibəsində Azərbaycan həm hərbi, həm də diplomatik arenada və informasiya müharibəsində birmənalı qələbə qazanmışdır. Prezident İlham Əliyev dünyanın nüfuzlu informasiya kanallarına müsahibə vermiş və bəzən qərəzli, birtərəfli mövqə əks etdirən suallara tarixi fakt və dəlillərə söykənmiş cavabları ilə ölkəmizin haqq səsinə bir daha beynəlxalq aləmə nümayiş etdirmişdir.

Müharibə günlərində bütün dünyanın gözü Azərbaycanda idi. Konfliktlə bağlı silsilə yazılar verildi. Təəssüf ki, bəzi informasiya resursları obyektiv ola bilmir, həqiqəti söyləmək istəmirdilər. Qərb mətbuatı və Rusiya mətbuatından fərqli olaraq dost və qardaş Türkiyə, onun bütün informasiya resursları, xüsusilə “Haber Global”, CNN-Türk, TRT və s. həm də informasiya cəbhəsində ölkəmizə tam və birmənalı dəstək verdilər. Təkcə Vətən Müharibəsi günlərində deyil, müxtəlif vaxtlarda münaqişənin tarixi, kökləri, ermənilərin törətdikləri soyqırımını siyasəti haqqında araşdırmalar təqdim edən, bu yanaşmanı müharibə dövründə daha da gücləndirən Türkiyə mediası obyektiv və ədalətli mövqeyi ilə nümunə göstərmiş oldu. Müharibə başlayandan bitənə qədər Türkiyənin aparıcı kanalları cəbhə bölgəsindən birbaşa xəbərlər verdi, əsgərlərimizdən reportajlar hazırladı, ermənilərin vandal, vəhşi simasını açıb göstərdi, onların Gəncə, Bərdə, Tərtərdə törətdikləri qətləməni, dinc əhalini müxtəlif silah və sursatlardan istifadə edərək qətlə yetirməsini fakt, dəlil və sübutlarla bütün dünyaya təqdim etdi. Türkiyə mediası ilə yanaşı türk xalqı da müharibə günlərində Azərbaycanın yanında oldu və öz mənəvi dəstəyini əsirgəmədi. Prezident İlham Əliyev CNN-Türk televiziya kanalına verdiyi müsahibədə Türkiyənin Azərbaycan üçün güclü müttəfiq, tərəfdaş və qardaş ölkə olduğunu bəyan edərək bütün bölgələrdə Türkiyə və Azərbaycan bayraqlarının bir yerdə dalğalandığını bildirib: “Yəni bu, əsl qardaşlıq, həmrəylik rəmzidir. Azərbaycanı Türkiyə qədər dəstəkləyən ikinci ölkə yoxdur. Dünyada Türkiyəni də Azərbaycan qədər dəstəkləyən ikinci ölkə yoxdur. Bu, bizim böyük sərvətimizdir”.

Eyni zamanda, Qətərin “Əl-Cəzirə” telekanalı da obyektiv yanaşması ilə seçildi. Bu kanal, Türkiyə mediası kimi müharibə bölgəsinə öz müxbirlərini göndərərək informasiya balansını və obyektivliyini qoruya bildi.

44 günlük Vətən Müharibəsi Azərbaycanın şanlı qələbəsi ilə başa çatdı. Ölkəmiz tarixi ərazilərini azad etdi və yeni dönəmə qədəm qoydu. Bu mərhələdə müharibə günlərində olduğu kimi həmrəy olmalı, informasiya cəbhəsində mübarizəmizi davam etdirməliyik. Həqiqət budur və Prezident İlham Əliyevin beynəlxalq arenada ifadə etdiyi bu ifadədədir: Qarabağ Azərbaycandır!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://lazarevsky.club/analitika/sergey-markov-informacionnaya-voyna-m/> <https://politics.segodnya.ua/-politics/tuman-voyny-kto-pobezhdaet-v-informacionnoy-bitve-armenii-i-azerbaydzhana-1480813.html>

Baxışova Gülnaz
Şamaxı rayon Sabir qəsəbə A.Alxanov
Adına tam orta məktəbin şagirdi
Elmi rəhbər: müəllim Əliyeva Lətafət
1647232student@edu.az

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN YEKUNLARINA DAİR İMZALANAN ÜÇTƏRƏFLİ BƏYANAT

Şuşa azad edildikdən bir gün sonra, noyabrın 9-da Prezident İlham Əliyev daha 71 kəndin, bir qəsəbənin və 8 strateji yüksəkliyin işğaldan azad olunması barədə ölkə ictimaiyyətini məlumatlandırdı. Beləliklə, hərbi əməliyyatlar zamanı darmadağın edilən düşmən Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü şərtləri qəbul edərək, məğlubiyyətini etiraf etdi. Bu, Azərbaycan xalqının şanlı qələbəsidir. İkinci Qarabağ müharibəsində imzalanan bəyanat, Ermənistanın kapitulyasiyasıdır.

Dünya hərbi tarixi də göstərir ki, belə itkilərə məruz qalmış tərəf məğlub hesab edilir, təslim olur və hərbi əməliyyatlar dayandırılır. Noyabrın 10-da Azərbaycan, Rusiya prezidentləri və Ermənistanın baş naziri birgə bəyanat imzaladılar. Bu bəyanat mahiyyət etibarilə Ermənistanın kapitulyasiyasıdır. Döyüş meydanında darmadağın edilən Ermənistanın Azərbaycan Prezidentinin münafiqsinin ilk günlərindən bəyan etdiyi şərtləri qəbul etməkdən başqa çıxış yolu qalmadı. Beləliklə Paşinyan kapitulyasiya şərtlərinə razılığını verdi.

Dövlətimizin başçısı dəfələrlə, o cümlədən BBC-yə son müsahibəsində də bəyan etmişdi ki,

Ermənistan qoşunlarının çıxarılması barədə öz üzərinə öhdəlik götürdüyü halda hərbi əməliyyatlar dayandırılacaq.

Noyabrın 10-da imzalanan birgə bəyanatda Ermənistan öz üzərinə öhdəlik götürürdü ki, qarşıdakı 20 gün ərzində Ağdam (20 noyabr), Kəlbəcər (15 noyabr- daha sonra bu tarix 25 noyabra keçirildi) və Laçın (1 dekabr) rayonlarından qoşunlarını çıxaracaq. Nəticə etibarilə, dekabrda qan tökülmədən, itki verilmədən ərazi baxımdan böyük rayonlarımız azad olunacaq. Həmçinin bölgədə sülhəratma prosesi Rusiya və Türkiyənin birgə iştirakı ilə təmin ediləcək.

Ərazi bütövlüyümüz təmin olundu. Heç bir statusdan söhbət gedə bilməz. Bəyanatda digər önəmli məqam ondan ibarətdir ki, burada Dağlıq Qarabağa hər hansı statusun verilməsindən söhbət getmir və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü tam təmin olunur. Bu, Azərbaycanın tam və qeyd-şərtsiz qələbəsinin əyani sübutudur.

Artıq qoşunların təmas xətti anlayışı yoxdur. Atəşkəs hazırda Ermənistan və Azərbaycan silahlı qüvvələrinin yerləşmə məntəqələri ilə müəyyən olunur. Rusiya silahlı qüvvələri sülhməramlı statusda məhdud kontingentlə əraziyə yerləşdirilir. Sülhməramlıların yerləşmə müddəti beş il müəyyənləşdirilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://president.az/articles/45924>
2. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-54878139>

Haşımzadə Fatimə
A.S.Makarenko adına HFTG-10a
Elmi rəhbər: müəll. Lalə Abbasova
2480283@student.edu.az

ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANA KÖÇÜRÜLMƏSİ

Ermənilər Azərbaycan ərazisinə və Cənubi Qafqaza gəlmədirlər. Onlar Qafqazın yerli sakini deyil, bu ərazilərə köçmədirlər.

XIX əsrin rus qafqazşünası İ.Şopen açıq şəkildə yazırdı ki, ermənilər mahiyyətcə gəlmədirlər. Onlar Anadolu dağlarının şimal vadilərinə gəlmiş finikiyalıların və ioniyalıların bir qoludur. İ.M.Dyakonov yazır: “Protoermənilər Yuxarı Fərat hövzəsinə Auriya və Hurrit-Urartu sivilizasiyasının hökmranlığı döv-

ründə gəlmə xalqlar kimi ortaya çıxmışlar və onların burada avtohtonluğundan söhbət gedə bilməz”. Ermənilər, Qafqaz da daxil olmaqla, keçib gəldikləri və məskunlaşdığı bütün əraziləri özünüküləşdirməyə çalışırlar və nəticədə hazırda erməni milli tarixşünaslığında 26 “Ermənistan” adlı dövlətin olduğu iddia edilir.

Rusiyanın ermənilərlə siyasi əlaqəsinin başlanğıcı da Böyük Pyotra aid edilməlidir. Bu işin ilk pionerləri arximandrat (dini rütbə) Minas və məlik İsrayel Ori olmuşdur. 1714-cü il noyabrın 20-də arximandrat Minas Rusiya çar sarayına 6 bənddən ibarət bir məruzə təqdim etmişdir. Minas yazır: “*Xəzər dənizinin İran sahilində Niyazovo adlı bir liman var və orada kifayət qədər erməni yaşayır. Hökumət orada öz hesabına bir erməni monastrı tikməyə razı olsa, vaxtı gələndə həmin monastr rus qoşunu üçün qala vəzi-fəsini yerinə yetirə bilər. Rusiya hökmdarı himayəsində olanları müdafiə etmək bəhanəsilə Niyazovo monastrında lazımı sayda əsgər saxlaya bilər. Kilsə güya erməni katolikləri üçün tikilməlidir.*”

257 nömrəli buyruqda Gilan, Bakı və Dərbənddəki imperiya canişinlərinə göstəriş verilirdi: “*10 noyabr 1724-cü il. Xəzəryanı vilayətlərin yerli hökumətlərinə ermənilərin məskunlaşması üçün torpaqların ayrılması və onlara hər cür yardım göstərilməsi haqda ali Fərman*”. Gilana göndərilmiş fərmanda yazılırdı: “*Erməni xalqı bizdən xahiş edir ki, onları himayəmiz altına alaql. Odur ki, göstəriş verirəm: erməni xalqının nümayəndələri Gilana və Mazandarana şəhər və kəndlərimizə gəldikdə dərhal onların istədikləri yerlərdə məskunlaşmaları üçün yer verin, onlara hər cür kömək göstərin ki, onlardan heç bir şikayət gəlməsin.*”

Bəzi erməni tarixçiləri yazırlar ki, güya ermənilər XI əsrə qədər indiki Ermənistan ərazisində yaşamış və onları bu ərazidən zorla köçürmüşlər. Bu, yuxarıda göstərilmiş və aşağıda haqqında bəhs edəcəyimiz sənədlər vasitəsilə təkzib olunur. Məsələn I Pyotrun fərmanını yerinə yetirən məmurlar ermənilərin yalnız Mazandaran, Bakı, Dərbənd, Salyan ərazilərinə köçürülməsini nəzərdə tuturdu. Belə çıxır ki, Dərbənd də ermənilərin tarixi vətəni imiş? Əgər Rusiya imperiyası Bakı və Quba xanlıqlarını işğal edə bilməsəydi, indi Ermənistan dövləti Dərbənd olacaqdı?

Ermənilərin xarakter və məqsədlərinə, əvvəl yaşadıkları yerlərdəki davranışına yaxşı bələd olan A. Qriboyedov yazır ki, erməniləri mərkəzi rus quberniyalarında yerləşdirmək olmaz. Onlar elə tayfadır ki, hər hansı bir yerdə bir neçə on il yaşadıqdan sonra həmin torpaqların onların əcdadlarına məxsus olduğunu bütün dünyaya car çəkəcəklər. Yeri gəlmişkən, Cənubi Qafqaza erməni əhalisinin əsasən köçürülmə mexanizmi vasitəsilə sayının sürətlə artırılması faktını erməni müəllifləri V.A.Parsamyan, Q.A.Qaloyan, S.A.Ağayan və başqaları da etiraf edirlər. Qaloyan açıq şəkildə yazırdı ki, XIX əsrin əvvəllərində İran dövlətindən Rusiya ərazilərinə 40000, Türkiyədən isə 90000-dən çox erməni köçürülmüşdür.

1918-ci ildə İrəvanda Daşnak Respublikası dövründə də azərbaycanlıları orada sıxışdırılmağa başlamışlar. Ermənistanın “Vestnik pravitelstvo” qəzeti yazırdı: “*Xarici İşlər Nazirliyinin Dəftərxanası bildirir ki, 7 avqustdan 28 avqustadək İrəvandan 6641 nəfərdən ibarət 1484 müsəlman ailəsi Türkiyəyə miqrasiya etmişdir. Avqustadək İrəvandan miqrasiya edən müsəlmanlar bura daxil edilməmişdir.*” Bu və bunun kimi yüzlərlə faktlar sübut edir ki, ermənilər Qafqazın yerli sakinləri olmamış və bu ərazilərə sonradan köçürülmüşlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Pyotrun 10 noyabr 1724-cü il fərmanı
2. Ermənistanın “Vestnik provitelstvo” qəzeti

Vahabova Aysu
A.S.Makarenko adına HFTG-10b
Elmi rəhbər: müəl. Bahar Ələkbərova
2348155@student.edu.az

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN İNFORMASIYA CƏBHƏSİ

İkinci Qarabağ müharibəsi yalnız hərbi cəbhədə deyil, informasiya cəbhəsində də Azərbaycanın tam qələbəsi, mənəvi üstünlüyü ilə başa çatdı. Müharibənin ilk günlərindən aydın idi ki, döyüş meydanları qədər qəzet səhifələri, teleekranlar, yeni media alətlərində aparılan savaq da vacibdir, bəzənsə həyati əhəmiyyət kəsb edir. Xarici müşahidəçilər də bu savaqda Azərbaycanın üstünlüyünü etiraf edirlər.

Əslində Vətən müharibəsinin informasiya cəbhəsində belə demək mümkündürsə, mövqe döyüşləri daha əvvəldən başlamışdı, tərəflərdən hər biri özünün haqlı olduğunu mümkün qədər aydın və səlissə bir şəkildə beynəlxalq ictimaiyyətə izah etməyə çalışırdı. Beynəlxalq təşkilatlarda fəal iş aparılaraq İkinci Qarabağ müharibəsi üçün hüquqi baza daha da möhkəmləndirilmişdir. Aparılmış gərgin diplomatik iş sayəsində AŞPA, İOT, Avropa Parlamenti, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatı, NATO, BMT Baş Assambleyası Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən çoxsaylı sənədlər qəbul etmişlər.

Azərbaycanın bu diplomatik danışıqlarda və informasiya savaşında üstünlük əldə etməsində, dünya ictimai rəyini öz lehinə dəyişə bilməsində Prezident İlham Əliyevin şəxsi liderlik keyfiyyətləri də mühüm rol oynamışdır. 2020-ci il fevralın 15-də Münhen Təhlükəsizlik Konfransı çərçivəsində, eləcə də iyunun 18-də Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin videokonfrans formatında keçirilən Sammitində Ermənistanın yürütdüyü faşist ideologiyası, Azərbaycana qarşı etnik təmizləmə, dövlət terrorizmi və işğalçılıq siyasətinin ifşası baxımından olduqca əlamətdar idi. Azərbaycan Prezidenti səlissə ingiliscə ilə, müəkkəmməl tarixi və hüquqi biliylə auditoriyanı ələ ala bilmişdi. Ermənistan baş naziri Paşinyan isə həmin konfransda çar Tigran haqda erməni kvazi tarixçilərin uydurmalarını təkrarlaması, Qafqaz bürosunun qərarlarını səhv və pozucu ingiliscə izah etməsi ilə, məşhur *“Kokeyşn büro”* ifadəsi ilə yadda qaldı. Prezidentin qazandırdığı mənəvi üstünlük İkinci Qarabağ müharibəsinin gedişində də davam etdi.

Müşahidəçilər müharibənin gedişində Azərbaycan Prezidentinin dünyanın ən müxtəlif qitələrini təmsil edən 30-dan çox KİV-ə verilmiş müsahibələri media, informasiya müharibəsi, diplomatiya, beynəlxalq hüquq, tarix üzrə ustad dərsləri kimi təsbit edirdilər. Tanınmış rus politoloq Sergey Markov yazır: *“İlham Əliyev şəxsən rus telefirində Nikolay Paşinyanı darmadağın etdi. O, hər kəsi öz gözəl ruscası, yüksək nitq mədəniyyəti, müəkkəmməl təhsili ilə valeh etdi. Paşinyanın zəif ruscası onun fonunda çox sönük görünürdü”*.

Müharibədən sonrakı dövrdə də qələbənin beynəlxalq ictimai rəydə möhkəmləndirilməsi, düşmən tərəfinin dezinformasiyalarının cavablandırılması və əks arqumentlər qoyulması çox vacibdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin yerli və xarici KİV nümayəndələri ilə keçirdiyi mətbuat konfransı çox mühüm olmuşdur. Prezident 4 saatdan çox davam edən mətbuat konfransında 35 media qurumunun 50-dək sualını dörd dildə - Azərbaycan, türk, ingilis və rus dillərində cavablandırır. Xarici jurnalistlər bunu dövlət başçıları arasında rekord göstərici adlandırır.

Beləliklə, informasiya müharibəsində qalib gəlməyin əsas şərtlərini belə təsbit edə bilərik:

- 1) haqlılıq-beynəlxalq hüquqa istinad və tarixi faktlardan düzgün istifadə;
- 2) beynəlxalq təşkilatlarda haqlı mövqeyi müdafiə etmək bacarığı;
- 3) beynəlxalq ictimai rəylə işləmək, transmilli KİV-lərin gücündən istifadə;
- 4) bu şərtlərin yerinə yetməsinə nail olmaq üçün xarici dillər, beynəlxalq hüquq, tarix və diplomatiya üzrə gərəkli bilik və vərdislərə malik olmaq.

Azərbaycan Prezidentin özünün və bu sahəni yönlətməyə məsul etdiyi komandanın sadalanan tələblərə cavab verməsi, Prezidentin üstün liderlik keyfiyyətləri hər b meydanında olduğu kimi, diplomatiyaya və informasiya cəbhələrində də qələbələrimizi şərtləndirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://lazarevsky.club/analitika/sergey-markov-informacionnaya-voyna-m/>
2. <https://politics.segodnya.ua/politics/tuman-voyny-kto-pobezhdaet-v-informacionnoy-bitve-armenii-i-azerbaydzhan-1480813.html>
3. <https://president.az/articles/50798>
4. <https://president.az/articles/50738>

AZƏRBAYCAN-PAKİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ

Pakistan Asiya qitəsinin cənubunda yerləşir. Dünyada ərazisinə görə 33-cü, əhalisinə görə isə 6-cı yeri tutur. Paytaxtı İslamabad olan ölkəyə İmran Xan başçılıq edir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi Pakistan tərəfindən 1991-ci il dekabrın 12-də tanınıb. İki ölkə arasında diplomatik əlaqələr isə 1992-ci ilin iyun ayının 9-da qurulmuşdur. 1993-cü il aprelin 30-da Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı BMT nin 822 sayılı qətnaməsinin qəbul edildiyi iclasa Pakistan sədrlik etmişdir. 1995-ci ilin oktyabrında Pakistan Prezidenti Sərdar Faruk Əhməd Xan Leqarı Azərbaycanda rəsmi səfərdə olmuşdur. İki ölkə arasında bir sıra sənədlər imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası və Pakistan İslam Respublikası arasında Əməkdaşlıq haqqında Müqavilə bağlanmışdır. 1996-cı il aprelin 9-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Pakistanda rəsmi səfərdə olmuşdur. Bu görüşdə 9 sənəd imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev İKT-yə üzvü olan ölkələrin Dövlət və Hökumət başçılarının 9-11 dekabr 1997-ci ildə Tehranda keçirilən VIII zirvə görüşündə iştirak etmiş, Tehranda Pakistanın Baş Naziri Nəvaz Şəriflə görüşmüşdür. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev bu dəfə isə 2000-ci ildə Tehranda ECO Sammitində Pakistan Respublikasının Prezidenti Pərviz Müşərrəfnən görüşü olmuşdur. 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Pakistan Respublikası Hökuməti arasında Müdafiə və Hərbi sahədə əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmışdır.

2004-cü il iyulun 8-də Pakistan İslam Respublikasının Prezidenti Pərviz Müşərrəfin Azərbaycana rəsmi səfəri olmuşdur. 2005-cı il aprelin 12-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Pakistana rəsmi səfər etmişdir. bundan əlavə nəqliyyat, informasiya və kommunikasiya, aviasiya, maliyyə, təhsil sahəsində 6 əməkdaşlıq sazişi imzalanmışdır. 2006-cı ildə ECO-nun Bakıda keçirilən 9-cu Sammitində Prezident İlham Əliyev Pakistan Respublikasının Baş Naziri Şövkət Əzizi qəbul etmişdir. 2012-cı il martın 16-da tarixində Prezident İlham Əliyevin və Pakistan İslam Respublikasının Prezidenti Asif Əli Zərdanın görüşü olmuşdur. 2019-cı ilin martın 23-ü Pakistan dövlətinin müstəqilliyi günü ilə bağlı olan hərbi paradda Azərbaycan Respublikasının Müdafiə naziri Zakir Həsənovun başçılıq etdiyi hərbi qoşun iştirak etmişdir.

2020-ci il sentyabr 27-sindən başlayan Vətən müharibəsində Azərbaycan Respublikasının mənəvi dəstəkləyən ölkələrdən biri Pakistan olmuşdur. Hətta lazım gələndisə Pakistan öz ordusu ilə köməkdə vəd etmişdir. Əsl əməkdaşlıq və qardaşlıq nümunəsi dir. İndi isə Pakistan dövləti Qarabağ inkişafı proqramı üçün investisiya yatırmaq maraqları vardır (digər dövlətlər kimi).

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası ilə diplomatik əlaqələr qurmuş dövlətlərin siyahısı. mfa.gov.az
2. Azərbaycan – Pakistan əlaqələri. Bizim Yol. - 2018.- 7 noyabr. - № 197. - S. 11.
3. "Azərbaycan Respublikası - Pakistan İslam Respublikası münasibətləri" (PDF). 2014-08-01 tarixində orijinalından (PDF) arxivləşdirilib. *İstifadə tarixi: 2019-12-14.*
4. "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının rəhbərlərinin seçilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 4 mart 2016-cı il tarixli, 161-VQR nömrəli Qərarı. e-qanun.az.
5. "Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 7 mart 1997-ci il tarixli, 256-I QR nömrəli Qərarı. e-qanun.az.

ŞƏRQİ UKRAYNADA SEPARATİZM

Ukrayna böhranının demək olar ki, 7 ilinin tamam olduğu bu günlərdə bölgədəki böhran, Qərblə Rusiya arasındakı münasibətləri yenidən nəzərdən keçirməyə məcbur etdi. Ukrayna böhranı ilk növbədə Rusiya və AB, sonra ABŞ və Rusiya arasındakı münasibətlərə təsir etmişdir.

Ukraynadakı böhran, 2013-cü ilin noyabrında Ukrayna Prezidenti Viktor Yanukoviçin Avropa Birliyi ilə iqtisadi inteqrasiya müqaviləsini rədd qərarına qarşı paytaxt Kiyevdə etirazlarla başladı. 2014-cü ilin martında, mübahisəli yerli referendumda Krımın Rusiya Federasiyasına qatılacağı qərara alındıqdan sonra Rus qoşunları Ukraynanın Krım bölgəsini nəzarəti altına aldı. Rusiya Prezidenti Vladimir Putin, Krımda və Ukraynanın cənub-şərqində Rusiya vətəndaşlarının və Rus dilində danışanların hüquqlarının qorunması lazım olduğuna diqqət çəkdi.

Böhran etnik parçalanmaları artırdı və iki ay sonra Ukraynanın şərqindəki Donetsk və Luqansk bölgələrindəki Rusiyapərəst separatçılar Ukraynadan müstəqillik elan etmək üçün referendum keçirdi. Ukraynanın şərqində Rusiya tərəfindən dəstəklənən separatçı qüvvələr və Ukrayna hərbiçiləri arasında baş verən şiddət silahlı toqquşmalar nəticəsində 2014-cü ilin aprelindən bəri 10.300-dən çox insanın ölümünə və təxminən 24.000 nəfərin yaralanmasına səbəb oldu. 5 sentyabr 2014-cü ildə atəşkəs barədə Minsk protokolu imzalandı. Faktiki olaraq Rusiya tərəfindən idarə olunan Donbass Komissiyası yaradıldı. 2015-ci ilin 15 fevralından bəri Fransa, Almaniya, Rusiya və Ukrayna Minsk 2 atəşkəs razılaşması yolu ilə zorakılığın dayandırılmasına vasitəçilik etməyə çalışdılar. Saziş atəşkəs, ağır silahların geri çəkilməsi və Ukrayna hökumətinin münaqişə zonası boyunca tam nəzarətinə dair müddəaları əhatə edir. Lakin diplomatik və qənaətbəxş bir həll yolu tapma səyləri uğursuz oldu. 2016-cı ilin aprelində NATO, ittifaqın Şərqi Avropaya dörd batalyon yerləşdirəcəyini və Estoniya, Latviya, Litva və Polşa üzərindən, xüsusən Baltikyanı bölgələrdə mümkün Rusiya təcavüzünün qarşısını almaq üçün qoşun göndərəcəyini bildirdi. Sanksiyalara baxmayaraq Rusiyanın dəstəklədiyi separatçı qüvvələr Donetsk və Luqansk kimi böyük şəhərlər də daxil olmaqla ölkənin şərqində qalmaqdadır.

Rusiyanın əsas xarici siyasət doktrinaları çərçivəsində dondurulmuş münaqişə bölgələri Moskvanın Avrasiya adlanan ərazidə hakim güc olmasına imkan verir. Donbas problemi və ya Ukrayna böhranı və bu baxımdan baş verən hadisələr, Qara dənizin şimalındakı Avropa sərhədlərində münaqişə bölgəsi olaraq global təsirlərini qoruyur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. "Ukraine and pro-Russia rebels sign ceasefire deal". BBC.com. 5 september 2014.
2. Röpcke, Julian (29 march 2016). "Putin's shadow government for Donbass exposed". Bild.
3. Gibbons-Neff, Thomas (3 september 2015). "Three-day-old ceasefire in Ukraine broken as fighting resumes in some areas". The Washington Post.
4. Burrige, Tom (20 february 2017). "East Ukraine ceasefire due to take effect". BBC News
5. Anton Bebler. Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict (англ.) // Romanian Journal of European Affairs : журнал. — 2015. —
6. Котляров И. И., Пузырева Ю. В. Гражданская война в Украине: международное право и уголовная ответственность индивидов за совершение международных преступлений // Московский журнал международного права. 2014.
7. Саврыга К. П. Украинский кризис и международное право: конфликт на востоке Украины и сецессия Крыма // Право и политика. 2015.

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də müstəqilliyini bərpa etdikdən cəmi iyirmi bir gün sonra Türkiyə ölkəmizi ilk tanıyan dövlət olmuş və 1992-ci il yanvarın 14-də Azərbaycan-Türkiyə diplomatik əlaqələri yaradılmışdır. Həmin vaxtdan Türkiyənin Azərbaycanda səfirliyi və Naxçıvanda Baş Konsulluğu açılmış, 1992-ci ilin avqust ayından Azərbaycanın Türkiyədə səfirliyi fəaliyyət göstərir. Müstəqilliyin ilk illərində Türkiyə dövlət quruculuğu yolunda respublikamızın səylərini daim dəstəkləməklə, hərtərəfli əlaqələrin inkişafına geniş yardım göstərmişdir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Türkiyə ilə olan siyasi, iqtisadi, elmi-mədəni sahələrdə əlaqələrimiz daha da inkişaf etmişdir. Azərbaycan Respublikamızın Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə 1994-cü il fevralın 4-dən 11-dək davam edən ilk rəsmi səfərini bu inkişafın əsas amili kimi qeyd edə bilərik. 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”nin xarici neft şirkətlərinin konsorsiumunda “Türk petrolları” şirkətinin təmsil olunması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın inkişafının ilk əsas təzahürü idi. İki dövlət rəhbərlərinin qarşılıqlı səfərləri ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsinə zəmin yaratdı. Belə ki, 1995-ci il dekabrın 7-9-da Türkiyə Prezidenti S.Dəmirəlin Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı imzalanmış Birgə Bəyanatda respublikamızın ərazi bütövlüyünün bərpası üçün, bir daha Ermənistandan işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarını dərhal və qeyd-şərtsiz azad etməsi tələbi öz əksini tapdı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1997-ci il mayın 5-8-də Türkiyəyə rəsmi səfəri zamanı keçirilən bütün görüşlərdə ölkəmizin Türkiyə ilə münasibətlərin daha da inkişafına xüsusi əhəmiyyət verdiyini göstərdi. 1998-ci il sentyabrın 7-8-də 32 dövlətin və 13 beynəlxalq təşkilatın iştirakı ilə tarixi “Böyük İpək Yolu”nun bərpasına dair Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfrans Azərbaycanla-Türkiyə arasında strateji tərəfdaşlığın genişlənməsində mühüm rol oynadı. İstanbul Zirvə toplantısında regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində Azərbaycanın və Türkiyənin iştirakı ilə “Qafqaz paktı” yaradılması ideyası irəli sürüldü.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1997-ci ildə Türkiyənin “Dövlət nişanı”, 1999-cu ildə isə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatına layiq görülməsi, dəfələrlə Türkiyənin müxtəlif media qurumları tərəfindən “İlin adamı” seçilməsi, bu ölkənin bir çox universitetinin Fəxri doktoru seçilməsi Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin inkişafındakı xidmətlərinin göstəricisidir.

Müasir dövrdə Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan Türkiyə ilə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da genişləndirilməsi dövlətimizin xarici siyasətinin ən əsas ərkib hissəsidir. 2011-ci il iyulun 27-də Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Azərbaycana səfəri zamanı Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin hazırda ən yüksək səviyyədə olduğunu bir daha şahidi olduq. Belə ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın birgə mətbuat konfransı zamanı söylədikləri fikirlər bunu bir daha təsdiq edir.

2020-ci il 27 sentyabr tarixində başlayan vətən müharibəsində Azərbaycan Respublikasını hərtərəfli dəstəkləyən ilk ölkə Türkiyə dövləti olmuşdur. 44 günlük vətəndaş müharibəsində təmənnəsiz respublikamızın yanında olaraq, öz dəstəyimi əsirgəməmişdir. Əsl əməkdaşlıq və qardaşlıq nümunəsi bu olsa gərək. Türkiyə və Azərbaycan bu əməkdaşlığın, qardaşlığın əbədi olacağını və hər bir sahədə (özəlliklə siyasi sahədə) bir-birilərini dəstəkləyəcəyini xüsusilə vurğulamışlar!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasbəyli A., Atmaca T. Müasir dövrdə Azərbaycan və Türkiyə münasibətləri. // Dirçəliş XXI əsr, 1998, № 10, s.33-37.
2. Əli Həsənov. Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı 2001.səh.51
3. Azərbaycan – Türkiyə əlaqələri və Heydər Əliyev (1-ci kitab), 1991- 2001. Bakı, Qafqaz Universiteti Nəşri, 2002, 180 s
4. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/4610295.html>

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR

Dünya siyasəti dövlətlərin və dünya arenasındakı digər beynəlxalq iştirakçıların ziddiyyətli və koordinasiyalı hərəkətləri nəticəsində ortaya çıxan yekun bir xəttədir. Dünya siyasəti dünya birliyinin həyatına təsir göstərən qərarların hazırlanması, qəbulu və həyata keçirilməsi prosesini, dövlətlərin əsas mənafehləri ilə müəyyən edilmiş bir sıra münasibət və hədəfləri, habelə inkişaf etmiş kursu həyata keçirmək və nəzərdə tutulan hədəflərə çatmaq üçün praktik fəaliyyətlərini əhatə edir. Struktur olaraq dünya siyasəti milli dövlətlərin xarici siyasət fəaliyyətləri, regional dövlətlərarası və ictimai strukturları, qruplaşmaları, birlikləri, BMT-nin qlobal səviyyəsindəki fəaliyyətləri dövlətlər və xalqlar tərəfindən icazə verilən digər təşkilat və qurumlarla təmsil olunur.

Dövlət, digər dövlətlərlə münasibətlərdə iştirak etmək, müqavilələr bağlamaq və müharibə elan etmək üçün qanuni səlahiyyətlərə sahib yeganə milli qurumdur. Hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının sayının artması dünya siyasətinin bütün subyektlərinin bir-biri ilə sıx əlaqəli olduğu yeni dünya siyasi məkanının formalaşması barədə danışmağa imkan verir. Nəticədə, “dünya siyasəti” və yaxud da “beynəlxalq siyasət” termini öz mənasını qazanır, çünki ümumdünya sülhü, təhlükəsizliyi, bərabər hüquqlar və hər kəs üçün pulsuz inkişaf imkanları məsələlərində bütün siyasi qüvvələrin qlobal miqyasda qarşılıqlı fəaliyyətini əks etdirir.

Beynəlxalq siyasi proseslər, cəmiyyətlərdəki siyasi proseslərdən öz obyektlərinə - beynəlxalq problemlərinə görə xeyli dərəcədə fərqlənir. Bu problemlərdən bəziləri iki dövlətin maraqlarının üst-üstə düşməsinin və ya bir-birindən uzaqlaşmasının nəticəsidir ki, bu da ikitərəfli problemlər adlanır. Rusiya və Ukraynanın ayrılması çətin olan Qara dəniz Donanmasının bölünməsi problemi buna misaldır. Bir çox dövlətlər isə başqaları ilə maraqlanır ki, bunlar çoxtərəfli problemlərdir. Bunlardan bəziləri Avropanın, Asiyanın və ya Afrikanın bəzi bölgələrinin maraqlarına təsir edir. Bunlar regional problemlərdir. Qərbi və Mərkəzi Avropa ölkələrinin inteqrasiyası, keçmiş SSRİ ərazisində yaranan dövlətlərin əməkdaşlığı və s. digər çoxtərəfli problemlər fərqli bölgələrdəki ölkələrin müəyyən mənafehlərinə təsir edən xüsusi problemlərdir.

Nəhayət, çoxtərəfli problemlər arasında ən vacib yer bu və ya digər şəkildə bütün ölkələrin mənafehlərinə toxunan və ümumi əməkdaşlıq olmadan həll olunmayan problemlərə aiddir. Bu problemlərə qlobal problemlər deyilir. Son onilliklərdə bu cür problemlərin sayı və əhəmiyyəti artmışdır. Bunlardan üçü xüsusilə vacibdir:

- 1) Yaxınlaşmaqda olan ekoloji fəlakətin qarşısının alınması;
- 2) Qlobal silahlı qarşıdurmanın - yeni dünya müharibəsinin qarşısının alınması
- 3) Yoxsul ölkələrin xalqlarına yardım.

Hər bir ölkənin dünya birliyindəki rolu əsasən xarici siyasətindən asılıdır. Xarici siyasət dövlətin müxtəlif funksiyalarını həyata keçirir: cəmiyyətin birliyini, müstəqilliyini, suverenliyini və təhlükəsizliyini təmin edir və onun hüdudlarından kənara çıxan, digər ölkələrin maraqlarına təsir edən maraqları cavablayır. Xarici siyasətin əhəmiyyəti, cəmiyyəti ölkənin bütövlüyünə, müstəqilliyinə və suverenliyinə təcvüz edən xarici düşmən tərəfindən təhdid edildikdə və qalan zamanlarda ümumiyyətlə daxili problemlərin həlli üçün əlverişli xarici şərait yaratmağa başladığında artır.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, beynəlxalq siyasi proseslər, proses iştirakçıları tərəfindən məqsədlərdən, vasitələrdən və onlara çatma yollarından asılıdır. Beynəlxalq siyasi proseslər silahlı qarşıdurmalardan və müharibələr istifadə edilmədən dövlətlər arasındakı münasibətlərdə həlledici amildir. Bütün beynəlxalq problemlər müvafiq dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatlarının səyi əsasında həll olunur. Üzvlərinin mənafehlərini rəhbər tutan qeyri-hökumət təşkilatları bəzən qərarların müzakirəsi və hazırlanmasına nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərir. Lakin onlar beynəlxalq problemləri təkbəşinə həll etmək iqtidarında deyillər. Beynəlxalq problemlərin siyasi həll yolları qanun və fərmanlarda deyil, müqavilə və razılaşmalarda, bəyannamələrdə və digər beynəlxalq hüquqi sənədlərdə ifadə olunur. Onların effektivliyi iştirakçı ölkələrin marağı ilə təmin edilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəlil Kərimov, Tahirə Kərimova. Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət. ADPU – nəşriyyatı. Bakı – 2013, səh.24
2. О.Л.Протасова, М.Д.Наумова. Мировая политика и международные отношения. Издательство ГОУ ВПО ТГТУ – 2011, ст.37

Tağiyev Timur

Masazır qəsəbə 5 nömrəli məktəb

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbərova Günay

2023674@student.edu.az

THE GREAT LIDER HEYDAR ALIYEV

Heydar Aliyev, Azerbaijani politician who served as the third President of Azerbaijan from October 1993 to October 2003. As the national president, he held constitutional powers, but his influence on Azerbaijani politics had begun years earlier. As a young man he had joined the Azerbaijan SSR People's Commissariat for State Security (NKGB) and quickly rose to the rank of Major-General..

Since the date of youth Heydar Aliyev was found of literature, showing great interest to creativity of both Azerbaijani and foreign poets and writers. Heydar Aliyev was closely familiar with the works of great national writers and poets such as Huseyn Javid, Jalil Mammadguluzade, Samad Vurgun, as well as Turkish poet Tevfig Fikret and great Russian poet Alexander Pushkin.

The national leader paid special attention and support to the development of Azerbaijani literature, even during the Soviet period, when it was not an easy deal.

Heydar Aliyev was always attentive to writers and poets, caring about their treatment, housing and other similar issues. Celebration of 1300th anniversary of the “Kitabi Dede Gorgud” epos by Heydar Aliyev’s order in the country become a wise decision, turning Azerbaijan into a cultural center of the Turkic world.

Huseyn Javid’s 100 and 110 years anniversary ceremonies were tremendously celebrated. His memorial houses were created in Nakhchivan and Baku and a bas-relief memorial board was set up on the building he lived in Baku. With Haydar Aliyev’s initiative his corpse was brought from Irkutsk province to Nakhchivan and was buried there near his memorial house. And again with Haydar Aliyev’s initiative a grandiose tomb was constructed on his grave (1996)

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.britannica.com/biography/Heydar-Aliyev>

Quluzadə Elgiz

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)

İqtisadiyyat fakultəsi-qrup 826

Elmi rəhbər: müəl.Abbasova Sevda İsmayıl

994555927368

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR

Beynəlxalq münasibətlər müasir dövrdə dövlətlərin tədricən bir-birilə barışdırılması və regional münaqişələrin həll olunması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Bu nəticəyə gələ bilmək üçün dünya ölkələri arasında son zamanlar baş verən proseslərə diqqət yetirmək kifayətdir.

Ümumilikdə baxdıqda dünyanın yeni bir sistemə hazırlaşdığını görə bilərik. Bu sistem bir çox mən-bədə gördüyümüz Tək Dövlət ideyası deyil, bu tamamilə fərqli və müasir dövrə ən uyğun ola biləcək bir sistemdir. Yəni ümumi bir dünya dövlətinin deyil də, hər regionda bir güc mərkəzinin olmasını nəzərdə tutur. Təbii ki, bunu həyata keçirmək üçün ölkələr arasındakı münaqişələrin tamamilə həll olunması vacib

bir haldır. Çünki bir regionda hər hansı dövlətin əsas söz sahibi olması üçün ya qonşu ölkələri özündən asılı hala salmalıdır ya da əlaqələri inkişaf etdirib aradakı problemləri kökündən həll etməlidir. Hazırda həll olunmuş və ya həll olunma mərhələsində olan bəzi münaqişələrə nəzər salmaq istərdim:

- 1) İlk öncə 27 sentyabrda başlanan və 44 gün davam etdikdən sonra Qarabağ probleminin tam həll olunması ilə nəticələnən 2-ci Qarabağ müharibəsini diqqətə çatdırım: Bu hadisə SSRİ parçalandıqdan sonra 30 ilə yaxındır ki, bu bölgədə öz nüfuzunu saxlamaq istəyən Rusiyanın regionda güc sahibi olmağa layiq olmadığını göstərən bir hadisə idi. Bundan sonrakı mərhələdə Azərbaycan və Ermənistan arasında münasibətlərin tədricən yumşalması gözlənilir. Misal olaraq Almaniya və Fransanı, Fransa və İngiltərəni göstərmək olar: uzun illər bir-birilə müharibə şəraitində olan ölkələr indi regionun aparıcı dövlətləridir. Səbəb isə münaqişələrinin həll olunmuş olmasıdır ki, artıq heç birinin digərinə ərazi iddiası yoxdur;
- 2) Ukraynada 2014-cü ildən başlanan Krım böhranı, ardınca isə Donetsk, Luqansk bölgə münaqişələri davamlı olaraq problemə yol açır. 25 mart 2021-ci ildə isə Ukrayna prezidentinin “Krımın işğaldan azad olunması” strategiyasını qəbul etməsi bu məsələnin də həllinin çox uzaqda olmadığını göstərmiş oldu. Beləliklə Şərqi Avropada regional gücün Ukraynanın əlinə keçməsi mümkündür görünür;
- 3) Azərbaycan və Türkmənistan arasında 90-cı illərdən mövcud olan “Kəpəz (Sərdar)” yatağı ilə bağlı olan mübahisə. 21 yanvar 2021-də ölkəmiz və Türkmənistan arasında bu yatağın birgə işlənilməsi və mənimsənilməsinə dair Memorandum imzalandı. Beləliklə yatağın “Dostluq” adlandırılmasıyla da bu münaqişə öz həllini tapmış oldu.

Bundan başqa Şərqi Asiyada Yaponiya və Çin, Cənub-Qərbi Asiyada Türkiyə, Qərbi və Cənubi Avropada əsasən “Böyük Yeddilik” ölkələri, Amerika regionunda ABŞ, regional güc sayılırlar. Bu dövlətlərin də müəyyən zamanlarda öz qonşuları ilə siyasi, hərbi, iqtisadi münaqişələri olub, bəzilərində hələ də var. Göründüyü kimi bu problemlərin də yaxın zamanlarda həll olunması gözlənilən bir haldır və fikrimcə dünyada gedən proseslər münaqişələrin həll olunması və xalqların firavan yaşayışının təmin edilməsi istiqamətində gedir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. BBC NEWS\ Azərbaycanca “Krım böhranı”(7 mart 2014)
2. REPORT.az – ”Dostluq” layihəsi Azərbaycanın neft hasilatının stabilləşməsinə töhfə verəcək (21 yanvar 2021)

Xədica Abdullayeva
Mingəçevir Dövlət Universiteti,
Pedaqoji fakültənin T18 sayılı qrup tələbəsi
Elmi rəhbər: b|məl, İlham Məmmədov
xadica.abdullayeva.e@mdu.edu.az

MULTİKULTURALİZM FENOMENİNİN XARİCİ SİYASƏT SİSTEMİNƏ TƏSİRİ

Planetar miqyasda cəmiyyətin mədəni və siyasi məzmununu beynəlxalq münasibətlər təşkil edir. Belə münasibətlər cəmiyyətdaxili təmaslar çərçivəsindən və dövlətin sərhədlərindən kənara çıxan spesifik növ ictimai-siyasi münasibətlərdir. Bu kontekstdə multikulturalizm beynəlxalq siyasətin spesifik missiyasını qeyri-ənənəvi üsullarla reallaşdırılmağa xidmət edən fenomen kimi təzahür edir.

Postmodern münasibətlər sistemində mədəni plüralizmin etalonu kimi təzahür edən multikulturalizm siyasəti konkret dövlətin sərhədlərini aşaraq xarici siyasətin elementinə çevrilir və müəyyən mənada bu siyasətin spesifik tipi kimi özünü təsdiq edir. Sözügedən siyasətin özünəməxsus xarakteri ondan ibarətdir ki, o, hər hansı rəsmi qərar sərgiləmədən, mədəni tədbirlər vasitəsilə yüksək nəticələr əldə etməyə və müvafiq hədəflərə çatmağa qadirdir. Ölkə ərazisində başqa dillərin öyrənilməsi, başqa xalqların elm, mədəniyyət və siyasət xadimlərinin şərəfinə monumental abidələrin ucaldılması, onların adlarının yaşayış məntəqələrinə, küçələrə, parklara və müxtəlif obyektlərə verilməsi, ölkədə təmsil olunan başqa xalqların diaspora təşkilatlarının yerləşdirilməsi üçün adekvat şəraitin yaradılması, bütün dini konfessiyaların sərbəst fəaliyyəti üçün dini mərkəzlərin, dini evlərin, məbədlərin və digər dini müəssisələrin təşkil edilməsi,

ölkədə bu və ya digər şərtlər əsasında yaşayan, lakin başqa etnosları və məmləkətləri təmsil edən milli toplumların öz ana dillərində təhsil almaları üçün tədbirlərin görülməsi, müxtəlif xalqların mədəniyyət günlərinin keçirilməsi, başqa xalqların elm, din və mədəniyyət xadimlərinin fəxri qonaq qismində ölkəyə dəvət edilməsi və s. tədbirlər qarşılıqlı anlaşmaya, qarşılıqlı yardıma, sülhə və kompromisə ünvanlanmış, bir növ nəciblik və centlmenlik mesajıdır.

Azərbaycan Yaxın və Orta Şərqdə yeganə məmləkətdir ki, “mədəni diplomatiya” siyasətini aktiv şəkildə həyata keçirir və bu müstəvidə dəqiq hazırlanmış bir proqrama malikdir. Fövqəldövlətlərin öz maraqları uğrunda kəskin mübarizə apardığı qlobal cəmiyyətdə mövcud dünya nizamı sosial və siyasi kataklizmlərdən sığortalanmamış bütün polietnik dövlətlərdən fəvqəlsiyasətin günahsız qurbanları olmamaları üçün daha diqqətli və daha fəal olmağı tələb edir. Bunun üçün onlar sosisumu daxildən parçalamaq üçün fəvqəlgücün istifadə etdiyi etnik separatizmə yol verməməli, davamlı inkişafa zəmanət vermək üçün multikulturalizmi ali siyasi müstəviyə çıxarmalı və onu xarici siyasətin vacib komponentinə çevirməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasbəyli A., Nəcəfov E. Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi. Bakı, 2005
2. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, BBMM, 2017
3. Schrift, Alen D. Raymond Aron (Key Biographies in Brief). Twentieth-Century French Philosophy: Key Themes and Thinkers. Oxford UK, etc.: Blackwell Publishing, 2006. - Pp. 88-89 - 326 p.
4. Цыганков П.А. Традиции, парадигмы и споры в ТМО. Политический реализм. Теория Международных Отношений. М.: Гардарики, 2003. - С. 109-112. - 590 с.

Gülnur Niftəli
Akademik Zərifə Əliyeva adına lisey
Elmi rəhbər: müəl. Rəna Xəlilova
1053435@student.edu.az

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ XARİCİ SIYASƏT

Kifayət qədər böyük bir müddət, otuz beş ilə yaxın bir müddətdə Azərbaycanın taleyi dahi şəxsiyyət, təcrübəli dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyevlə bağlı olub. Həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin irsi müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişaf və tərəqqisi yolunda, indiki və gələcək nəsillər üçün əvəzsiz sərvət, böyük qürur və iftixar mənbəyi olub. Bu irsi öyrənmək və təbliğ etmək bizim hər birimizin borcudur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin müdrik rəhbərliyi, həyata keçirdiyi tədbirləri hesabına 1969-1982-ci illər Azərbaycanın intibah dövrü kimi tarixə çevrilib. XX əsrin 70-80-ci illəri Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafında özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən mühüm bir tarixi zamandır.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətçiliyini inkişaf etdirərək möhkəmləndirmək üçün tarixi fürsət əldə etmiş oldu. Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları ilə Dağlıq Qarabağda başlayan erməni separatizmi, eləcə də hərbi təcavüzün genişlənməsi ölkəmizi ciddi siyasi və iqtisadi problemlərlə üz-üzə qoymaqla yanaşı, dövlətimizin xarici siyasət fəaliyyətində də mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsini ön plana çəkdi. 1993-cü ilin ikinci yarısında ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik ideyalarının bərqərar olmasına şərait yaratdı. Bu dövrdən başlayaraq həyata keçirilən xarici siyasətimiz məhz Ümummilli Liderin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Əsasını Ümummilli Liderin qoyduğu və bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən xarici siyasət strategiyası dövlətlərarası regional və beynəlxalq əlaqələrə daha yaxından qatılaraq, Şərq və Qərb dəyərlərinin sintezindən yaranmış cəhətləri özündə əks edərək dünya birliyinə sıx inteqrasiya olunmaq xəttini seçib. Bu seçimi reallaşdırmaq üçün Azərbaycan dövləti bir tərəfdən dünya təcrübəsini öyrənərək özünün iqtisadi və siyasi inkişaf modelini müəyyənləşdirir, digər tərəfdən isə beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq öz milli maraqlarını qoruyaraq dövlətlərarası əlaqələrə girir.

Xüsusilə, son 17 ildə Azərbaycan diplomatiyasının söyləri nəticəsində münaqişənin həlli ilə bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurası, Qoşulmama Hərəkatı, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası və s. beynəlxalq təşkilatların sənədləri buna müvafiq hüquqi baza yaratdı.

Prezident, Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusu 2020-ci ilin sentyabrın 27-dən Ermənistanın hərbi təcavüzünə cavab olaraq işğal altında olan torpaqlarımızı azad etmək üçün genişmiqyaslı əks-hücum əməliyyatları həyata keçirməklə yanaşı, xalqımız bütünlüklə dövlətimizin başçısının ətrafında səfərbər oldu.

44 gün ərzində dövlətimiz, beynəlxalq hüquq prinsiplərini, xüsusilə BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsini rəhbər tutub öz ərazilərini azad etmək hüququndan istifadə edərək uğurlu və genişmiqyaslı əks-hücum əməliyyatları həyata keçirdi. Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyətli və prinsipial mövqeyi hər b meydanında olduğu kimi, diplomatiya meydanında da uğurlarımızı şərtləndirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Prezident kitabxanası // <https://www.preslib.az/>
2. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi // <https://azertag.az/>

Abulova Məhluqə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, M20-138
Elmi rəhbər: Dos. N.C. Əsədov
student2874@adu.edu.az

1988-1994-cü İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANA QARŞI ERMƏNİ TERRORU

80-ci illərin sonunda SSRİ-də yaranan boşluqdan istifadə edən ermənilər tarixən hər zaman azərbaycanlılara qarşı olan nifrətlərini və terrorçu niyyətlərini həyata keçirmək üçün imkan qazandılar. Ermənilər azərbaycanlılara qarşı məkirli niyyətlərini müxtəlif yollarla həyata keçirməyə başladılar. Qarabağda separatçılıq, Azərbaycanın mülki obyektlərinin dağıdılması, meşələrinin qırılması, Ermənistanda anti-Azərbaycan siyasəti, azərbaycanlıların sonuncu deportasiyası və eləcə də terror.

80-ci illərin sonlarında Daşnaksütun terror təşkilatı külli miqdarda silah alıb, Dağlıq Qarabağa könnüllülər adı altında cinayətkarlar göndərdi. 1988-ci ilin fevral ayında Əsgəranda 2 azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Daşnaksütun beynəlxalq erməni terror təşkilatının ilk qurbanları onlar oldu.

1991 yanvarında erməni terrorçuları Laçın-Şuşa yolunda avtomat silahlardan yayılım atəşi ilə jurnalist Salatın Əsgərovanı və 3 hərbcini qətlə yetirdilər. Bu terror aktını törədənlər müəyyən edilərək cəzalandırıldı. Bu terrorçuların məhkəməsində dövlət ittihamçısı kimi çıxış edən respublikanın Baş prokuroru İsmət Qayıbov özü də qurbana çevrildi. 20 noyabr 1991-ci il Xocavənd rayonunda erməni terrorçuları tərəfindən Azərbaycana məxsus Mİ-8 helikopteri vuruldu. Bu terror aktı nəticəsində Dövlət katibi Tofiq İsmayılov, Baş prokuror İsmət Qayıbov, Daxili İşlər naziri Məhəmməd Əsədov, Baş nazirin müavini Zülfü Hacıyev və başqa məmurlar, jurnalistlər, xarici nümayəndələr ümumi olaraq 19 nəfər həlak oldu. Təəssüf ki, bu terror aktının təşkilatçıları, icraçıları müəyyən edilmədi.

1992-ci il fevralın 25-dən 26-a keçən gecə Xocalı şəhərində erməni terrorçuları soyqırım törətdilər. 63 uşaq, 106 qadın, 70 qoca ümumilikdə 613 nəfər yalnız azərbaycanlı olduğuna görə xüsusi amansızlıqla, isgəncələrlə, başı kəsilərək, gözləri çıxarılaraq, baş dərisi soyularaq öldürüldü.

Növbəti hədəf Bakı metrosu oldu. 19 mart 1994-cü ildə "20 yanvar" stansiyasında terror aktı törədildi. 14 nəfər həlak oldu, 49 nəfər isə yaralandı. Özləri kölgədə qalsalar da, bu terror aktı Ermənistan xüsusi xidmət orqanları tərəfindən təşkil olunmuşdu. Növbəti terror aktı Azərbaycan Respublikası vətəndaşı, əsir düşmüş və məxfi əməkdaşlığa cəlb edilmiş Azər Aslanov tərəfindən törədildi. Müəyyən olundu ki, Zori Balayan milliyətcə ləzgi olan Azər Aslanovla görüşüb və azərbaycanlılara qarşı mübarizədə bütün azsaylı xalqların birgə fəaliyyət göstərmələrinin vacibliyini bildirmişdi. Erməni xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarından biri Azər Aslanovun Bakıdakı mənzilinə zəng vuraraq onun sağ olduğunu və azad olma-

sı üçün yaxın qohumlarından birinin Ermənistana gəlməsinin vacib olduğunu bildirdi. Ermənistana gedən Azər Aslanovun anası Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları tərəfindən saxlanıldı. Azər Aslanova anasının buraxılması qarşılığında terror aktı tapşırığı verilmişdi. A. Aslanov 3 iyul 1994-cü ildə “28 May” və “Gənclik” stansiyaları arasında elektrik qatarında terror aktı həyata keçirib, Ermənistana qayıtdı. Nəticədə 14 nəfər həlak oldu, 54 nəfər isə yaralandı. Ermənistan hökumətinin terrorçuluğu dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırması, zəbt etdiyi Azərbaycan ərazilərini beynəlxalq terrorçuların təlim mərkəzinə çevirməsi dəfələrlə Azərbaycan hökuməti tərəfindən beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılsa da, təəssüf ki, buna indiyə qədər əsaslı əhəmiyyət verən olmadı. Hətta 44 günlük müharibədə məğlubiyyətdən sonra belə Ermənistanın terrorçuluğa meyl göstərməsi hiss olunur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/ermeni-terroru>
2. <https://mod.gov.az/az/xocali-soyqirimi-411/>
3. <http://supremecourt.gov.az/static/view/12>
4. <http://www.human.gov.az/az/view-page/44/Az%C9%99rbaycan+%C9%99razisind%C9%99+t%C3%B6r%C9%99dilmi%C5%9F+terror-t%C9%99xribat+aktlar%C4%B1#.YHVvyB8zbIU>
5. <http://www.supremecourt.gov.az/static/view/15>

Ümid Musayev
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 2 fakültəsi, 219A qrupu
Elmi rəhbəri: fil.f.d S.Sevinc
919Umid@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ BİRLİYİ: DOSTLUQ VƏ QARDAŞLIQ NÜMUNƏSİ

Azərbaycanla Türkiyə dövlətləri arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri qədim tarixə malikdir. Əsr-lər boyu Azərbaycan və türk xalqları həmişə bir-birinə dəstək olmuş, sıx əməkdaşlıq etmiş, ulu öndər Heydər Əliyevin müdrikcəsinə dediyi kimi, “bir millət, iki dövlət” olmuşlar. Təsadüfi deyildir ki, Türkiyə dövlətinin müdrik şəxsiyyəti Mustafa Kamal Atatürk Azərbaycanın kədərini özlərinin kədəri, sevincini isə öz sevinci hesab etmişdir. Türk dünyasının bu iki lideri öz müdrik kəlamları ilə hər iki dövlətin gələ-cək nəsllərinə əbədi olaraq bir mesaj qoymuşlar: Türkiyə Azərbaycan arasındakı dostluq-qardaşlıq münasibətləri əbədi və sarsılmazdır.

Onu da qeyd edək ki, Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı sıx əməkdaşlıq, qardaşlıq əlaqələri türkdilli ölkələr arasındakı münasibətlərə də öz təsirini göstərir. Bunun əsas səbəblərindən biri Türkiyənin hazırda həm iqtisadi, həm siyasi, həm də digər sahələr üzrə dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərindən biri olmasıdır. Azərbaycan isə iqtisadiyyatın sürət tempinə, iri infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasına və uğurlu islahatların aparılmasına görə regionda lider dövlətə çevrilməsidir. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri türkdilli dövlətlərin əməkdaşlığının daha da genişləndirilməsinə öz müsbət təsirini göstərməkdədir. 2010-cu il sentyabrın 15-də imzalanmış müqavilə ilə Azərbaycan və Türkiyənin yüksək səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması, əlaqələrin inkişafında yeni mərhələnin də əsasını qoymuşdur. Müqavilənin maddələrindən birinə görə, ölkələrdən hər hansı birinə qarşı hərbi hücum həyata keçirilərsə hücumu uğra-mayan ölkə bütün imkanlarını istifadə edərək hücumu uğrayan ölkəni dəstəkləyəcəkdir. Bu müqavilə fak-tiki olaraq iki qardaş ölkənin hərbi ittifaq müqaviləsi kimi dəyərləndirilə bilər. İki ölkə ordularının müştə-rək fəaliyyətlərinin planlaşdırılması, əməliyyatların keçirilməsi üzrə qarşılıqlı fəaliyyət və döyüş uzlaşma-sı imkanlarının öyrənilməsi, o cümlədən yerdən və havadan zərbələr endirməklə düşmən hədəflərinin məhv edilməsi tapşırıqlarının yerinə yetirilməsiylə bağlı zirehli texnika, artilerya qurğuları, hərbi aviasiya və hava hücumundan müdafiə qüvvələrinin də cəlb edilməsiylə həyata keçirilən çox saylı birgə təlim-lər birlik və əməkdaşlığın önəmli istiqamətlərdən birini təşkil etməkdədir.

Müstəqil Azərbaycan dövləti və Türkiyə Cümhuriyyəti həqiqətən ölkələrimizin milli və dövlətçilik maraqları qədər regionda və ümumən dünyada sülhün, təhlükəsizlik və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini

gerçək şəkildə öz ölkəsinin dövlət strategiyasının ana maddələrinə çevirmişdir. Bu yalnız iki xalqın yox, bütövlükdə bəşəriyyətin xeyrinədir. Azərbaycan və Türkiyə həmrəyliyi və əməkdaşlığı bizim ölkələrimiz qədər də dünya birliyinin şansındır. Türkiyə və Azərbaycanın olduğu yerdə dünyamız qarşılıqlı etimaddan, qardaşlıqdan, birlik və həmrəylikdən heç nigaran qalmayıb, fərqli qitələrdə və materiklərdə çətinlik və böhran olan yerlərdə həmrəylik uğrunda arxayın mübarizə apara bilər.

Türkiyə Cümhuriyyəti müstəqil Azərbaycan Respublikasının ölkəmizin əzəli torpaqları və ayrılmaz bir parçası olan Dağlıq Qarabağ uğrunda erməni işğalına və təxribatına qarşı apardığı mübarizədə, özünü-müdafiə tədbirlərində müstəqil dövlətimizin və xalqımızın haqq işini müdafiə etməsi qədim tarixə malik ortaq milli-mənəvi və dini dəyərlərimizə ehtiram əlaməti olmaqdan başqa, həm də uydurma ikili standartların yox, ədalətin qələbə çalmasına dəstək verməyin əsl xidmətin ifadəsidir.

Ən önəmlisi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan və Türkiyə qoşa dəmir yolunun üstündə dünya birliyinə, sülh və əməkdaşlığa, qardaşlıq və həmrəyliyə doğru dönmədən irəliləyən lokomotivdir

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://botany.az/az/news/1944>
2. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/avqust/130709.htm>
3. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2021/02/11/az-rbaycan-turkiy-h-rbi-mkdasligibutun-turk-respublikalari-ucun-modeldir-1581059>

Азизова Малахат Рашад кызы
АУЯ« Международных отношений»
Факультета Группа 272 R
Научный руководитель: док. Фил. по экон.наукам - Севда Магеррамова
4103malahat@adu.edu.az

РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

С распадом Советского Союза азербайджанский народ получил исторический шанс восстановить свою независимость, развивать и укреплять государственность. После избрания в 1993 году общенационального лидера Гейдара Алиева президентом страны началось осуществление успешной стратегии, направленной на укрепление независимости и суверенитета Азербайджана, являющееся начальным условием благополучия народа и устойчивого развития страны.

Азербайджан – это стремительно развивающаяся молодая демократическая страна, достигшая высокого роста в экономике, а также обладающая стабильной политической системой. Азербайджан принимает важность роли ООН в обеспечении международного мира и безопасности в нашем регионе и на всей планете. Важное место во внешней политике Азербайджана занимает сотрудничество с ОБСЕ.

Трехстороннее стратегическое партнерство и углубляющееся сотрудничество между Азербайджаном, Грузией и Турцией стали показателем стабильности в регионе. Отношения с Россией поднялись на уровень стратегического партнерства, и расширение сотрудничества продолжается. Азербайджан в двусторонних и многосторонних рамках сотрудничает со своим стратегическим партнером – США в целях борьбы с глобальными проблемами и угрозами. В 1994 году Азербайджан стал одной из первых стран, присоединившихся к программе НАТО «Партнерство во имя мира». Развитие нефтяного сектора Азербайджана, включая также строительство нефте- и газопроводов, другой соответствующей инфраструктуры, уже внесло вклад в экономический подъем страны, открыло дополнительные возможности для регионального и глобального сотрудничества.. Кроме того, Азербайджан сотрудничает с Турцией и Грузией в строительстве железнодорожной линии Баку-Тбилиси-Карс, представляющей геостратегическое значение.

Как отметил Президент Азербайджана Ильхам Алиев на последнем совещании руководителей органов дипломатической службы, наша внешняя политика успешна во всех направлениях, мы будем продолжать нашу работу именно в этом направлении и должны быть активными во внешнеполитической деятельности. Складывается диалог и партнерство России, Азербайджана и Турции, что уже очевидно.

Список использованной литературы

1. Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана. М. 2003
2. Аббасбейли А., Гасанов А. Азербайджан в системе международных организаций. Б. 1999
3. Азербайджан на международной арене. Б. 1996
4. Abbasbeyli A. Dünya siyasəti. B. 2011

Əliyeva Sevinc

ADU, BM və regionşünaslıq fakültəsi

Elmi rəhbər: dos.s.e.f.d. N.Quliyev

student1076@adu.edu.a

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ YERİ

Hər bir dövlətin dünya düzənindəki yeri və rolu ilk növbədə onun xarici siyasətini səciyyələndirən amillər, beynəlxalq və regional qurumlardakı fəaliyyəti, habelə demokratik dəyərlərə münasibəti ilə bağlıdır. Cənubi Qafqaz geosiyasi məkanında aparıcı dövlət kimi çıxış edən ölkəmiz ümummillə lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu və Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən çoxvektorlu və balanslaşdırılmış xarici siyasət strategiyası nəticəsində həm ikitərəfli münasibətlər kontekstində, qlobal xarakterli əməkdaşlıq platformasının mərkəzi oyunçusu rolunu oynayır.

“Əsrin müqaviləsi”nin imzalandığı dövrdən etibarən dünyada əsasən neft ölkəsi kimi tanınan Azərbaycan yaxın tarixdə atdığı addımlarla beynəlxalq aləmdə enerji təhlükəsizliyinin sanballı təminatçılarından biri kimi özünü təsdiq etdi. Bu baxımdan, Avropanın “mavi yanacaq” bazarlarında əsas iştirakçılardan birinə çevrilmək niyyətində olan Azərbaycanın təşəbbüsü ilə qəbul olunan Trans Adriatik boru kəməri (TAP) və Trans-Anadolu qaz kəməri (TANAP) layihələri həm ölkəmizin, həm də qitə dövlətlərinin enerji maraqlarına cavab verir.

1993-cü ilin sonuna qədər Azərbaycanla kəskin münasibətlərə malik olan Orta Asiya respublikaları ilə münasibətlərin köklü şəkildə yenidən qurulması üçün yeni forma və vasitələrdən istifadə edildi.

Bir sözlə, müstəqil xarici siyasət kursu, mötəbər beynəlxalq qurumlarda uğurlu təmsilçilik Azərbaycanın regional güc mərkəzi kimi nüfuzunu gücləndirmiş və sarsılmaz mövqeyini təmin etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Əsrin müqaviləsi – 10. Azərbaycan böyük inkişaf yollarında. Bakı, 2005
2. Mirzəyev R. “Əsrin müqaviləsi”ndən başlanan yol. Bakı, 2000. (Azərbaycan və ingilis dillərində).
3. Yusifzadə X. “Azərbaycanın neft və qaz sənayesi tarixi. ARDNŞ-in perspektivi”. Bakı, 2000

Əliyeva Sevinc Əbdürəhman qızı

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq, q.r.173

Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dos. Bəhmən Əliyev

student 1236@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MEDIA ƏLAQƏLƏRİ

Müasir geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan Türkiyə ilə münasibətləri möhkəmləndirərək daha da genişləndirilməsi ölkəmizin xarici siyasətinin çox mühüm tərkib hissəsidir. Hər iki ölkənin dövlət və hökumət başçılarının, eləcə də siyasi, iqtisadi, ticarət, elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələr üzrə aidiyyəti qurumların rəhbərlərinin qarşılıqlı səfərləri ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış və bütün sahələrdə əlaqələr uğurla inkişaf edərək ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin yüksək səviyyəyə qalxmasına səbəb olmuşdur.

İki ölkə arasında münasibətlərdə mühüm həlqələrdən biri media əlaqələridir. Bu ölkələr arasında tarixi-mədəni birgəliyin bərpası, qorunub saxlanması, inkişafı ilə yanaşı, dövrün çağırışlarına cavab vermək baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Xüsusi ilə Qarabağ müharibəsi, PKK terroru ilə mübarizə, eləcə

də hər iki ölkənin cəmiyyətlərini narahat edən problemlərin bir-birinə, eləcə də bütün dünyaya çatdırılması, iki ölkənin həyata keçirdiyi qlobal iqtisadi layihələrin məqsəd və məramının təbliği və s. baxımından media sahəsində geniş və sıx əməkdaşlığa ehtiyac vardır. 2020-ci il sentyabr ayının 27-də başlayan və 44 gün davam edən Vətən müharibəsi zamanı iki ölkə arasında media sahəsində əməkdaşlığın vacibliyi bir daha ortaya çıxdı.

Müharibə günlərində, eləcə də sonrakı dövrdə Türkiyə KİV-lərinin Azərbaycanın haqq işini dəstəkləməsi vacib amil idi. Türkiyə KİV-lərinin dünya media məkanına yüksək səviyyədə inteqrasiya olması Azərbaycanın torpaqlarını işğaldan azad etmək üçün apardığı mübarizə haqqında obyektiv məlumatların çatdırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Qlobal informasiya məkanında daha böyük və səmərəli platformaya sahib ola bilmək elə daha güclü olmaq deməkdir. Azərbaycanla Türkiyənin birliyi nəticə etibarı ilə türk dünyasının gələcəyi baxımından qlobal mahiyyətli ciddi əməkdaşlıq platformasının yaranmasına zəmin yaratmışdır. Bütün sahələrdə genişlənən əməkdaşlığın, strateji müttəfiqliyin media sahəsini də əhatə etməsi təbii haldır. 2020-ci ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin köməkçisi, Prezident Administrasiyasının Xarici siyasət məsələləri şöbəsinin müdiri Hikmət Hacıyevin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Azərbaycan ilə Türkiyə arasında birgə media platforması yaratmaq, xəbər, mütəxəssis və fikir mübadiləsi həyata keçirmək, o cümlədən hər iki ölkənin sosial media vasitəsilə dünyada daha yaxından tanınmasını genişləndirmək məqsədilə İstanbula səfər etmiş, iki ölkə arasında ortaq media platformasının yaradılması barədə saziş imzalanmışdır. Bu platforma zamanın diktəsi sayıldığından onun yeni və hüquqi səviyyəyə qaldırılmasına ehtiyac duyulmuşdur.

Artıq “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında media sahəsində strateji əməkdaşlıq haqqında” Anlaşma Memorandumu imzalanmış, təsdiq edilmişdir. Birgə Media Platformasının məqsədi Azərbaycan-Türkiyə ikitərəfli əlaqələrini və əməkdaşlığını media və kommunikasiya sahəsində gücləndirməklə strateji media ortaqlığının yaradılmasıdır. Platforma çərçivəsində iki ölkə arasında sağlam media şəbəkəsinin infrastrukturunun yaradılması müxtəlif üsullarla həyata keçiriləcək: Media sahəsində bilik, təcrübə və mənbələrin paylaşılması; İki ölkənin media sahəsində fəaliyyət göstərən rəsmi qurumları ilə birgə işlərin aparılması; Beynəlxalq arenada rast gəlinən dezinformasiyaya qarşı birgə mübarizə aparılması və dünya ictimaiyyətinin düzgün məlumatlandırılması; Televiziya və kino sahəsində ortaq işlərin həyata keçirilməsi; Müxtəlif media və sektor təmsilçiləri ilə tərəfdaşlığın qurulması; Peşə təhsili və mübadilə proqramlarının təşkil edilməsi; İki ölkənin fikir öndərləri arasında rabitə körpüsünün qurulması. Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq Türkiyə və Azərbaycan arasında media platformasının həyata keçirilməsi üzrə məqsədyönlü, əhatəli planın hazırlanması üçün birgə işçi komissiya yaradılacaq. Göründüyü kimi, memorandum əslində iki ölkə arasında media sahəsində əməkdaşlığın istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Bu təşəbbüsün Azərbaycan və Türkiyə mediası ilə yanaşı, bütövlükdə Türk dünyası mediasını əhatə etməsi üçün də addımlar atılmaqdadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əhmədov E. Azərbaycan-Türkiyə həmrəyliyi və strateji tərəfdaşlığı dinamik inkişaf edir. Xalq qəzeti. 2017. 5 noyabr. №244. S.3. http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2017_3756.htm
2. Azərbaycan-Türkiyə media platforması nə vəd edir?© AFP 2021 / 18:41 02.02.2021 <https://sputnik.az/life-/20210202/426121939/-Azrbaycan-Trkiy-media-platformasnn-vd-etdiyi-perspektivlr.html>
3. Türkiyə-Azərbaycan media platformasının yaradılması strateji əhəmiyyətli bir qərardır. 09.09.2020.<https://azertag.az/xeber/Turkiye-Azərbaycan-media-platformasinin-yaradilmasi-strateji-ehemiyetli-bir-qerardir-1580707>

II QARABAĞ SAVAŞINDA FRANSANIN MÖVQEYİ

İkinci Qarabağ müharibəsi, Vətən müharibəsi və ya “Dəmir Yumruq” əməliyyatı adlanan bu savaş 27 sentyabr 2020 -ci ildə Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin genişmiqyaslı tərribat törədərək Azərbaycan ordusunun mövqələrini və yaşayış bölgələrini minaatanlar, müxtəlif kütləvi qırğın silahlarından, artilleriya qurğularından atəşə tutmuşdur. Bunun qarşısını almaq üçün Azərbaycan ordusunun komandanlığı tərəfindən əks-hücum əməliyyatının başlaması barədə əmr verilib. Qarşidurmalar qısa vaxt ərzində sürətlə alovlanmış və İkinci Qarabağ müharibəsinə gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanın tam qalibiyyəti ilə bitən bu savaş 44 gün davam edib. Bu müddət ərzində üç dəfə humanitar atəşkəs elan edilsə də lakin o hər dəfə pozulub. Əməliyyatlar davam etdiyi müddət ərzində bir çox ölkələr və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı hərbi əməliyyatları dayandıрмаğa, hər iki tərəfi gərginliyi azaltmağa və danışıqları davam etdirmiyə səsləmişdir. Türkiyə, Pakistan, Ukrayna, Əfqanıstan və Şimali Kipr Türk Respublikası Azərbaycana dəstək olduqlarını bəyan etmişdilər.

Fransanın Ermənistan Azərbaycan münəqişəsində münasibətini müəyyənləşdirən bir sıra faktorlar olmuşdur. Tarixən Fransa dünyada demokratiya və insan haqqlarının beşiyi olaraq tanınır. Bəs fransızların Dağlıq Qarabağ münəqişəsində daha çox özünü biruzə verən, aydın görünən erməni simpatiyası, ermənilərin haqqlarını müdafiə etməyə çalışmaları nədən qaynaqlanır? Ermənilərin fransızlarla ilkin əlaqələri orta əsrlərə təsadüf edir. Xüsusilə, Səlib yürüşləri zamanı franklar (fransızlar) və ermənilər arasında münasibətlər daha da dərinləşmiş, bəzi erməni tacirləri Fransa ərazisinə köçmüşdülər. XIX-XX əsrlərdə Osmanlı ərazisində yaşayan ermənilərin mühacirəti kütləvi hal almışdı. 1885-ci ildə yaranan “Armenakan” təşkilatı həm Marsel, həm də Vanda fəaliyyətini davam etdirirdi. Maraqlı məqamlardan biri həm birinci, həm ikinci Qarabağ müharibələrində ermənilər tərəfində vuruşan əcnəbilər arasında Fransadan gələn xeyli sayda fransız əsilli adam vardı. 27 sentyabr-10 noyabr 2020 tarixində baş vermiş vermiş müharibə zamanı fransız şirkətlərinin Dağlıq Qarabağ və ətraf bölgələrdə qanunsuz fəaliyyəti dayandırıldı. Məhz bundan sonra Fransa Parlamenti Dağlıq Qarabağda yaradılan qondarma “Artsax Respublikası”nı tanıdığını elan etdi. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri kimi üzərinə götürdüyü öhdəliyə biganə yanaşan Fransa hökuməti Dağlıq Qarabağdakı vəziyyətlə bağlı qeyri-adekvat addım atmışdır. Fransa prezidenti Emmanuel Makronun beynəlxalq mandata zidd olan fikirləri sülhə deyil, münəqişənin qızıdırılmasına, status-kvonun saxlanmasına yönləndirilmişdir. Hətta Makron “Qarabağın yenidən ələ keçirilməsini qəbul etməyəcəyik” deyə bəyanat vermişdir. Bu mövqe yalnız Emmanuel Makronun deyil, Fransa hökumətinin mövqeyidir. Son bəyanatları zamanı da o, Azərbaycana qarşı ciddi təzyiqlər edilməsini təklif etmişdir. Görünür ki o, ikinci Ermənistan dövlətinin yaradılmasının tərəfdarı olmuşdur. Fransa prezidentinin bəyanatları bir daha onu göstərir ki, Fransa açıq-aşkar Ermənistana havadarlıq edir. Fransa prezidentinin sözlərinə görə, 300 suriyalı döyüşçü Türkiyə ərazisindən keçərək Azərbaycan ərazisinə daxil olmuşdur. Sonradan bunun yanlış olduğu aşkarlandı. 22 noyabr tarixində Fransadan ermənilərə kömək etmək üçün ilk yardım təyyarəsi də göndərilmişdir.

Göründüyü kimi, İkinci Qarabağ müharibəsində Fransa ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədri kimi bitərəf mövqe nümayiş etdirmədi. Ancaq bütün bu neqativ hallara baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası haqq müharibəsinə qalibiyyətlə başa vurdu və illərdir düşmən tapdağı altında olan torpaqlarımız geri qayıtdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arménie-Azerbaïdjan.Haut Karabakh: Macron réclame “des explications”à la Turquie <https://www.courrierinternational.com/article/armenie-azerbaïdjan-haut-karabakh-macron-reclame-des-explications-la-turquie>
2. 2020-ci il Azərbaycanda İkinci qarabağ müharibəsi ili kimi yadda qaldı.<https://www.bbc.com/azeri/azerbajjan-55474903>
3. Ermənistan-Azərbaycan münəqişəsində Fransa.<https://azlogos.eu/erm%C9%99nistan-az%C9%99rbycan-munaqis%C9%99sind%C9%99-fransa/>
4. Haut Karabakh: Macron apporte son soutien à la communauté arménienne.<https://www.lefigaro.fr/-international/haut-karabakh-macron-apporte-son-soutien-a-la-communaute-armenienne-20201122>
5. İkinci Qarabağ müharibəsi .<https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2871/ikinci-qarabag-muharibesi.html>

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ BALKAN ÖLKƏLƏRİ MƏTBUATINDA

44 günlük II Qarabağ müharibəsinin dünya, eləcə də Balkan ölkələrinin mediasında işıqlandırılmasının təhlili onu göstərdi ki, xarici media orqanları baş verən hadisəyə birmənalı mövqə nümayiş etdirməmişlər.

Serbiyanın nüfuzlu “Tanjug” xəbər agentliyi, “Danas” qəzeti və “RTV” xəbər agentliyinin internet portalında dərc edilmiş “Azərbaycanın həyata keçirdiyi bütün tədbirlər özünün beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri daxilindədir- Qarabağ Azərbaycandır” başlıqlı məqalədə qeyd edilmişdir ki, 27 sentyabr tarixində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Ermənistanı hücumu, qarşı tərəfin yeni təcavüzkar aktına cavab olaraq həyata keçirilib və Azərbaycan beynəlxalq sərhədləri çərçivəsində ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədilə əks hücum əməliyyatlarına başlayıb. Məqalədə həmçinin, Azərbaycan Ordusunun və xalqının öz torpaqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün kifayət qədər hazırlıqlı və güclü olduğu xüsusilə vurğulanıb. Türkiyənin müharibədəki rolunu təhlil edərkən müəlliflər adı çəkilən ölkəni bölgədə sülh və təhlükəsizliyin, eləcə də beynəlxalq hüququn fundamental norma və prinsiplərinə uyğun həyata keçirmə tərəfdarı kimi qiymətləndirmişlər. Göründüyü kimi, yazıda bir çox məqamlar açıqlanmaqla müəyyən qədər obyektiv yanaşma ortaya qoyulmuşdur.

Bolqarıstanın “Duma” adlı qəzetinin internet portalında Rusiya Prezidenti Vladimir Putin, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın Baş Naziri Nikol Paşinyanın Dağlıq Qarabağdakı hərbi əməliyyatların dayandırılması barədə birgə imzaladıqları müqavilə haqqında məqalə dərc edilmişdir. Bəhs edilən məqalədə əsas fokus Vladimir Putin açıqlaması üzərində cəmlənmişdir: “Rusiya Federasiyasının sülhməramlıları Dağlıq Qarabağdakı təmas xətti boyunca və Dağlıq Qarabağı Ermənistan Respublikası ilə birləşdirən dəhliz boyunca yerləşəcək və Dağlıq Qarabağ böhranının ədalətli şəkildə Ermənistan və Azərbaycan xalqının mənafeləri baxımında uzunmüddətli və tam həlli edilməsi üçün lazımı şərait yaradacaq”.

Məqalədə həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin imzalanan sənədə münasibətinə istinad edilərək, qeyd edilmişdir ki, cənab Əliyevin sözlərinə görə, Bakı üçün ən sərfəli hərbi mərhələ başa çatıb və siyasi mərhələlərin həllinə artıq keçmək mümkündür. İlham Əliyev həmçinin, Dağlıq Qarabağda təkə Rusiya sülhməramlıları deyil, həm də Türkiyə sülhməramlılarının yerləşdiriləcəyini qeyd etmişdir.

Azərbaycanın haqq müharibəsinə düzgün qiymət verməyən yazılardan biri də Albaniyanın “Syri” onlayn xəbər portalında “Dağlıq Qarabağ müharibəsi bütün bir erməni nəslini məhv etdi” başlığı ilə dərc edilmişdir. Ermənistanın Yunan birliyinin prezidenti Maria Lazarevanın fikirlərinin yer aldığı məqalədə, müharibədə bütün bir erməni nəslinin məhv olduğu qeyd olunur. Jurnalistika prinsiplərindən kənar qalan bu yazıda ermənilərin öz yaşadıkları torpaqlardan köçməsi və gedərkən evlərini belə yandırdıkları məsələsi də yer almışdır.

Göründüyü kimi, müharibənin xarici mətbuatda işıqlandırılması zamanı bir sıra qeyri-obyektiv təhlillərə rast gəlinmişdir, amma unutmamaq olmaz ki, nəinki Qarabağ müharibəsi, bütün konfliktlər obyektiv araşdırılmalıdır ki, gələcək nəsillər dəqiq məlumat əldə edib, düzgün nəticələr çıxara bilsin.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bolqarıstanın “Duma” qəzeti. <https://duma.bg/rusiya-pomiryava-erevan-i-baku-n226832>
2. Lufta nə Nagorni-Karabak ka zhdukur nje brez te tere armenesh
<https://www.syri.net/bote/383629/lufta-ne-nagorni-karabak-ka-zhdukur-nje-brez-te-tere-armenesh/>
3. Serbiyanın “Danas” qəzeti; “RTV” və “Tanjug” xəbər agentliyi. <https://ikisahil.az/post/serbiya-metbuati-qarabag-azerbaycandir>

44 GÜNLÜK MÜHARİBƏ CƏNUBİ AMERİKA ÖLKƏLƏRİNİN MƏTBUATINDA

Donmuş münaqişə statusu alan “Dağlıq Qarabağ” ərazi münaqişəsi, 27 sentyabr 2020-ci il tarixində bir daha alovlandıqda 44 gün ərzində davam edən əməliyyatlar Cənubi Amerika ölkələri mətbuatında bir-mənalı işıqlandırılmadı. Azərbaycanı dəstəkləyən redaksiyalarla yanaşı, hər zamanki kimi, erməni lobbisinin gücü ilə müharibədə Ermənistanı haqlı sayan erməni havadarları da özünü göstərdi. Argentina, Braziliya, Çili, Venesuela və bir çox digər region ölkələrinin xəbər saytları, tele-kanalları Dağlıq Qarabağda gedən müharibə haqqında xəbərlər yayımlamağa başladı.

Argentinanın “La Nacion” qəzeti 10 noyabr 2020-ci ilki buraxılışında müharibə haqqında “Dağlıq Qarabağ: Ermənistan və Azərbaycan atəşkəsə razıdır və İrəvanda etirazlar var” başlığı altında xəbər paylaşdı. Xəbərdə Azərbaycanın qalib gəldiyi, İlham Əliyev, Vladimir Putin və Baş Nazir Nikol Paşinyanın müqavilə imzaladığı və müharibənin rəsmən bitdiyi bildirilirdi. Azərbaycanın qələbə sevincindən xəbər verən qəzet, eyni zamanda İrəvəndakı ixtişaşlardan və üsyandan xəbər verirdi. Argentinanın digər qəzeti olan “Clarín” qəzetində münaqişə ilə bağlı yazılan xəbərin başlığı “Azərbaycan Qarabağdakı 1992-1994-cü il müharibəsi əvəzinə qisas alır” şəklində idi. Burada Azərbaycanın Ermənistana daima xəbərdarlıq etdiyi, daha sonra isə qisas və işğal olunmuş torpaqları geri qaytarmaq üçün haqlı müharibəyə başladığı qeyd olunur. Argentinanın “La Nacion” qəzetinin başqa bir sayında “Azərbaycan Ermənistana qarşı mədəni soyqırırma yeni təkan verir” adlı xəbər diqqəti cəlb edir. Bu məqalənin məğzindən qəzetin Azərbaycana qərəzli və qeyri-obyektiv mövqe nümayiş etdirməsi bəlli olur. Məqaləyə əsasən, müharibə nəticəsində Ermənistanın Artsax bölgəsindəki minlərlə insanın Azərbaycan ordusu tərəfindən öldürüldüyü, insanların evlərindən didərgin salındığı qeyd olunur. Erməni lobbisinin sifarişli ilə yazılmış bu xəbər Azərbaycana böhtanatma siyasətinin yerildiyini göstərir. Braziliyanın “Zero Hora” qəzetində müharibəyə aid “Rusiya Qafqazdakı nəzarəti ələ keçirir və Türkiyəni oyundan kənardə qoyur” adlı xəbər paylaşılmışdı. Xəbərdə Rusiya və Türkiyənin Dağlıq Qarabağ müharibəsindəki rolundan danışılır. “La Discion” qəzetinin 28 Oktyabr 2020-ci ilki sayında çıxan məqalələrdən biri “Azərbaycan mülki şəxslərə qarşı raket hücumu nəticəsində 19 ölü və 60 yaralı elan etdi” başlığı altında paylaşılmışdı. Qəzet Ermənistanın mülki əhalini top atəşinə tutduğu, evləri, yaşayış yerlərini atəş altında saxladığını qeyd edir.

Beləliklə, Cənubi Amerika ölkələrinin əksəriyyəti Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsi zamanı bitərəf mövqe seçsə də, bu ölkələrin mətbuatında 44 günlük müharibəyə münasibət fərqli olub.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://unitel.bo/noticias/azerbaiyan-y-armenia-al-borde-de-la-guerra-violentos-combates-en-region-separatista_80139
2. <https://www.lanacion.com.ar/el-mundo/nagorno-karabaj-armenia-azerbaiyan-acuerdan-alto-fuego-nid2505481/>
3. <https://www.lanacion.com.ar/el-mundo/la-guerra-nagorno-karabaj-derriban-helicoptero-mueren-nid2504717/>

Məmmədova İradə Zaur qızı
ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq, qr.351a
Elmi rəhbər: müəl. Sevinc Qurbanova
3026irade@adu.edu.az

ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Amerika Birləşmiş Ştatları Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci ildə tanıdıqdan sonra, 1992-ci ildə iki ölkə arasında rəsmi diplomatik münasibətlər qurulmuşdu. Lakin 1993-cü ilə qədər ABŞ-Azərbaycan

arasında münasibətlər nəinki inkişaf etməmiş, əksinə daha da gərginləşərək, Azərbaycana qarşı "Azadlıq Müdafiə Aktı"nın "907-ci Düzəlişi" qəbul edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlişi tezliklə iki ölkə arasında münasibətlərin yaxşılaşmağına doğru dəyişməsinə təsir göstərmişdir.

Heydər Əliyevin xarici siyasətində ABŞ ilə ikitərəfli münasibətlərin qurulması və inkişaf etdirilməsi mühüm yer tuturdu. Bu səbəbdən, H.Əliyev hakimiyyətə gəldikdən dərhal sonra ABŞ prezidenti Bill Klinton, vitse-prezident və Konqresin spikerinə 907-ci Düzəlişin ləğv olunması üçün tədbirlərin görülməsi haqqında məktublar göndərmişdi. 1994-cü ildən ABŞ-Azərbaycan münasibətləri yüksələn xətlə inkişaf etməyə başlamışdır. Həmin ilin iyunun 10-da Türkiyədə işgüzar səfərdə olan prezident H.Əliyevin ABŞ-ın dövlət katibi U.Kristofer ilə görüşü xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu görüşdə iki ölkə arasında münasibətlər müzakirə edilmişdir. İki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıq 1995-ci ildə daha da genişlənməmişdir. ABŞ-ın iri şirkətləri ilə neft müqavilələrindən əlavə (1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi"), 1995-ci ildə iki ölkə arasında "Kapital qoyuluşuna kömək haqqında" saziş imzalanmışdır.

1997-ci ildə 27 iyuldan 5 avqusta qədər Azərbaycan Respublikasının prezidenti H.Əliyev ABŞ prezidenti B.Klintonun dəvəti ilə ABŞ-da ilk rəsmi səfərdə olub. Rəsmi səfər çərçivəsində dövlət başçısı Vaşinqton, Nyu-York, Çikaqo və Hyuston şəhərlərində olaraq, ABŞ prezidenti Bill Klinton, rəsmi dövlət nümayəndələri, yüksək işgüzar dairələrin nüfuzlu nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişdi. Bu səfər çərçivəsində iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafına səbəb olan bir sıra vacib bəyanatlar qəbul edilmiş və müqavilələr imzalanmışdır. Ulu öndərin ABŞ-a ilk rəsmi səfəri uğurla bitmiş və hər iki ölkə arasında münasibətlərin siyasi, diplomatik və iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsində mühüm rol oynamışdır. Səfərdən qayıtdıqdan sonra, prezident H.Əliyev "Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında tərəfdaşlıq münasibətlərinin genişləndirilməsi tədbirləri haqqında" sərəncam imzalamışdır.

2001-ci il 11 sentyabr ABŞ-da terror hadisəsindən sonra Azərbaycan ABŞ üçün yeni əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Bu hadisədən sonra Azərbaycan baş verən terror hadisəsi ilə bağlı bəyanat verərək, terror aktlarını pisləmişdi. Azərbaycan həmçinin anti-terror koalisiyasına qoşulan ilk ölkələrdən biri olmuşdu. 2003-cü ildə ABŞ prezidenti C.Buşun dəvəti ilə prezident H.Əliyev ABŞ-a səfər edir. Səfər çərçivəsində ikitərəfli və regional məsələlər, iki ölkə arasında təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi və bir sıra digər məsələlər müzakirə edilmişdi.

Bütün bunlar göstərir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə ABŞ-Azərbaycan arasında ikitərəfli münasibətlər yüksələn xətlə inkişaf etmiş və iki ölkə arasında diplomatik, iqtisadi, strateji və digər sahələrdə münasibətlər qurulmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Amerika Birləşmiş Ştatlarına (27 iyul-5 avqust 1997-ci il) ilk rəsmi səfərinin iqtisadi aspektlərinə dair ümumi tarixi baxış // <https://lib.aliyevheritage.org/az/-3262064.html>
2. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016). Məqalələr toplusu. Bakı: "Poliart" MMC, 2017, 904 s.
3. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev ilə ABŞ prezidenti Corc Buşun görüşü. 03.03.2003 // https://azertag.az/xeber/AZARBAYCAN_PREZIDENTI_HEYDAR_ALIYEV_ILA_ABS_PREZIDENTI_CORC_BUSUN_GORUSU-977802
4. Məmmədov Şəhriyar. Müstəqilliyin ilk dövrlərində ABŞ-Azərbaycan münasibətləri. Elmi əsərlər, "Scientific works" 2017, №2(29) // http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2017_1274.pdf

Orucov Murad Azad oğlu
ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəşliq, qv.263
Elmi rəhbər: müəl. Ələsgərova Fidan
mu.orucov@adu.edu.az

XXI ƏSRDƏ AZƏRBAYCAN-ÇİN MÜNASİBƏTLƏRİ

1991-ci ilin dekabrın 27-də Çin Xalq Respublikası tərəfindən Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınması və 1992-ci il aprelin 2-də diplomatik münasibətlərin qurulması ilə Azərbaycan-Çin münasibətlərinin müasir mərhələsi başlayıb. Prezident İlham Əliyev Çinə 2005 və 2015-ci illərdə rəsmi səfər edib, üç dəfə

isə müxtəlif beynəlxalq səviyyəli tədbirlərdə iştirak etmək üçün Çinə gedib. Çindən xarici işlər naziri səviyyəsində Azərbaycana dörd dəfə (1996, 2004, 2010 və 2019) səfərlər olub.

Azərbaycan-Çin dövlətlərarası münasibətlərində iqtisadi aspekt hər zaman ön planda olmuşdur. Çin dünyada gedən münaqişələrə adətən müdaxilə etmir, onların həllində rol almır və öz nüfuzunu iqtisadi alətlərlə, “yumşaq güc” üsulları ilə yaymağa çalışır. 2013-cü ildə Çin lideri Si Tszinpin tərəfindən irəli sürülən məşhur “Bir kəmə-bir yol” təşəbbüsü də bu çərçivədə qiymətləndirilməlidir. Tarixi İpək Yolu üzərində yerləşən Azərbaycan, Çinin bu meqa-layihəsini dəstəkləyən ölkələrdən biridir. Prezident İlham Əliyevin 2015-ci ildə Çinə rəsmi səfəri zamanı “İpək Yolu İqtisadi Kəməri”nin yaradılmasının birgə təşviqinə dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb.

Azərbaycanın Çinə ixracı əsasən xam neft və neft-kimya sənayesi məhsullarıdır, Çindən Azərbaycana isə elektrotexnika, ətriyyat kimi çox geniş çeşiddə məhsullar gətirilir.

Çin hökuməti Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə dəstək verdiyini təsdiqləyir və BMT Təhlükəsizlik Şurasının Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair qətnamələrinə əməl edilməsinə çağırır, bu münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə tərəfdar olduğunu, beynəlxalq ictimaiyyətin bu istiqamətdə göstərdiyi səyləri dəstəklədiyini istər media vasitələrində, istərsə də bütün beynəlxalq sənədlərdə ifadə edir.

Çin hökumətinin əsas “yumşaq güc” aləti Konfutsi institutlarıdır. Azərbaycanda ilk Konfutsi İnstitutu 2011-ci ilin aprelində Bakı Dövlət Universitetində, Çin səfirliyinin müvəqqəti işlər vəkili tərəfindən iştirakı ilə açılıb. Növbəti Konfutsi İnstitutu 2016-cı ilin iyununda Azərbaycan Dillər Universitetində yaradılıb. Konfutsi institutu Çin Təhsil Nazirliyinin Çin dilinin xaricdə yayılması üzrə Dövlət Dəftərxanasının (Hanban) ADU ilə əməkdaşlığı çərçivəsində təsis edilib. Çinin Azərbaycandakı səfirliyinin müvəqqəti işlər vəkili ADU-da Konfutsi İnstitutunun açılmasını Azərbaycan-Çin əməkdaşlığının inkişafında, xüsusilə təhsil sahəsində mühüm hadisə kimi qiymətləndirib.

Bir sözlə, sürətlə inkişaf edən Azərbaycan və tədricən dünya iqtisadiyyatının inkişafında həlledici mövqeyə malik olan Çin arasında münasibətlərin inkişaf perspektivləri böyükdür. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın “Vahid Çin” siyasətini ardıcıl surətdə dəstəklədiyini vurğulamış və Çinin bütün sahələrdə əldə etdiyi böyük uğurlarla bağlı təbriklərini çatdırmışdır.

Çinlə Azərbaycanın dostluq və tərəfdaşlıq münasibətlərinin perspektivləri bir neçə amillə izah oluna bilər. Geosiyasi baxımdan əhəmiyyətli mövqeyə malik olmaqla yanaşı, sürətlə inkişaf edən Azərbaycan və tədricən dünya iqtisadiyyatının inkişafında həlledici mövqeyə malik olan Çin arasında münasibətlərin inkişaf perspektivləri böyükdür və hər iki tərəf üçün qarşılıqlı əlaqələr xüsusi maraq kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. [Azərbaycan-Çin əlaqələri](https://bakuresearchinstitute.org/az/azerbaijan-china-relations/) <https://bakuresearchinstitute.org/az/azerbaijan-china-relations/>
2. [Azərbaycan -Çin əlaqələri](https://sesqazeti.az/news/kivdf/337500.html) <https://sesqazeti.az/news/kivdf/337500.html>
3. [Azərbaycan-Çin münasibətləri yeni mərhələyə qədəm qoyur](https://xalqqazeti.com/az/news/21413) <https://xalqqazeti.com/az/news/21413>

Mehdiyeva Fidan Qabil qızı
ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq, q.r.364b
Elmi rəhbər: b/müə.,t.ü.f.d. Vüsalə Əfəndiyeva
3190Fidan@adu.edu.az

NAPOLEON MÜHARİBƏLƏRİ DÖVRÜNDƏ DANİMARKA-NORVEÇ İTTİFAQI

XIX əsrin əvvəllərində Napoleon müharibələrinin Avropanı viran qoyduğu zaman, Danimarka-Norveç ittifaqı üçün bu münaqişədən kənar qalmaq çox çətin idi. İttifaq iki əsas əleyhdarlardan birini: ya Napoleon Fransası, ya da Britaniya hərbi dəniz qüvvələrini seçməli idi. Britaniya Fransaya ərzaq daşıyan neytral gəmilərə mane olmaq istəyirdi və Britaniya hərbi gəmiləri Danimarka-Norveçin ticarət gəmilərini təftiş edirdi. Buna görə də, kral öz ticarətini qorumaq üçün bu gəmiləri hərbi gəmilərin müşayiəti ilə göndərdi. Bu təxribat yönümlü siyasət Britaniya hərbi donanmasının 1801-ci ildə Kopenhagenə hücumuna səbəb oldu və kiçik qanlı döyüşdən sonra Britaniya Danimarka-Norveç ittifaqını hərbi müşayiətlərdən

əl çəkməyə məcbur etdi. Bu dövrdən başlayaraq hər bir Britaniya hərbi gəmisi Danimarka-Norveç ittifaqının yük daşıyan ticarət gəmilərini yoxlamaqda azad idilər.

1807-ci ildə Britaniya Danimarka-Norveç hərbi gəmilərinin çox hissəsini Napoleonun əlinə keçməsindən qorxdığı üçün onları nəzarətə götürdü. Danimarka-Norveç üçün bu yüz illik sülhün sonu demək idi. “Hərbi gəmilərin qaçırılması” adlanan əməliyyatdan sonra kral VI Frederik Napoleonla müttəfiq olmaq qərarına gəldi. Onun Fransanı seçməsi Norveç xalqını fəlakətə düşürdü. Kral Napoleonu Danimarkaya və onun Schleswig –Holsteindəki qraflıqlarına hücumdan yayındırdı. Lakin Norveç üçün bu saziş ölkəyə xaricdən həyat üçün vacib olan malların alınmasına mane olmaq anlamına gəlirdi.

Britaniya ilə müharibə real fakt idi, lakin Norveç çətinlik içərisində idi, çünki britaniyalılar Norveç gəmilərinin xarici limanlara ağac materialı, balıq və dəmir daşımalarının qarşısını alırdı. Norveç Danimarkadan gələn taxıldan asılı idi, lakin hətta bu ticarət də get-gedə azalırdı. Bu vəziyyətdə kral birləşmiş monarxiya siyasətindən əl çəkməyə məcbur oldu. O, Kristianiada hökumət komissiyasını yaratdı. Bu komissiya blokada dövründə ölkəni idarə etməli idi.

Aclıq və xəstəliyin Norveç xalqına gətirdiyi fəlakət Danimarka idarəçiliyinə qarşı narazılığın bütün ölkə əhalisi arasında yayılmasına səbəb oldu. Norveçdəki hökumət komissarlığı kralı öz xarici siyasətini dəyişməyə çağırırdı. Amma VI Frederik Napoleonla müttəfiqliyi və Britaniyanın blokadasını davam etdirirdi. 1809-cu ildə artıq kral Norveçdəki narazılığın ittifaqı süquta uğradacağını fərqinə vardı.

Napoleonun Rusiyadakı məğlubiyəti onun imperiyası və birləşmiş Danimarka-Norveç monarxiyasının süqutunun başlanğıcı oldu. İsveç Napoleonun düşmənləri ilə birləşdi və böyük güclər, Karl Johana Fransanı məğlub etməyə kömək etdiyi halda Norveçə vəd etdilər. 1813-cü ildə Leypsiqdəki döyüşdə qələbədən sonra, Karl Johan Danimarkaya yürüş etdi. Qısa müharibədən sonra, VI Frederik mühasirəyə alındı və 1814-cü il yanvarın 14-də o Kil sülhünü imzalamalı oldu. Sülhün şərtlərinə görə o, Norveçə İsveç kralına güzəştə getməli oldu. Beləliklə, 434 illik Danimarka və Norveç ittifaqı süquta uğradı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Maagerø E, Simonsen B. “Norveç cəmiyyəti və mədəniyyəti”, Bakı, 2013
2. Stenersen Ø, Libæk I. “Norveç tarixi buz dövründən bu günə kimi”, Bakı, 2009
3. <https://dnm.dk/opslag/danmark-norge-og-napoleonskrigene/>

Məmmədova Nərgiz

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəşliq, qr.156b

Elmi rəhbər: müə. Ülviyyə Hüseynova

student1030@adu.edu.az

44 GÜNLÜK II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ B.BRİTANİYANIN MÖVQEYİ

Azərbaycanın Ermənistan üzərində 44 günlük müharibə zamanı qazandığı qələbədə Böyük Britaniyanın siyasi-iqtisadi dəstəyi böyük rol oynadı.

Müharibənin ilk günlərindən Böyük Britaniya Azərbaycan Respublikasının suverenliyini və ərazi bütövlüyünü tanıdığını bildirmişdi. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Böyük Britaniya tərəflər arasındakı sülhün ən yaxşı çıxış rolu olduğunu bildirmiş, münaqişənin həllinə nail olmaq yolunda isə ATƏT-in Minsk Qrupunun səylərini daimi olaraq dəstəkləmişdir.

Böyük Britaniyanın iqtisadi və siyasi əməkdaşlıq etdiyi Azərbaycan ərazisində istənilən kiçik münaqişə belə Krallığın maraqlarına tamamilə zidd idi. Böyük Britaniyada digər qərb ölkələrindən fərqli olaraq heç vaxt güclü siyasi amil kimi erməni lobbisinin olmaması Birləşmiş Krallığın bu münaqişədə erməniləri birtərəfli dəstəkləməsinin qarşısını aldı. Bu amil Böyük Britaniya-Azərbaycan siyasi-iqtisadi əlaqələrinin də zədələnməməyinə imkan verirdi. Beləliklə ölkələr arasında heç bir siyasi-iqtisadi münaqişə yaranmırdı.

Böyük Britaniyanı ATƏT-in Minsk Qrupu həmsərhədlərini Ermənistan və Azərbaycan arasında danışıqlarda vasitəçilik rolunda dəstəklərini açıq-aşkar görə bilərik.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində verilən itkiləri, əziyyət çəkən insanları, dağılan evləri və münaqişə səbəbi ilə ziyan çəkən iqtisadiyyatı nəzərə alaraq Böyük Britaniya münaqişəyə

humanist mövqedən də yanaşır. Böyük Britaniya dəfələrlə hər iki tərəfi ATƏT-in Minsk qrupunun vasitəçiliyi ilə münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çağırmışdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən təsirlənən minlərlə insanı unutmayan Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri Dominic Raab yeni İngiltərənin yardım paketinin bölgəyə şamil olmasını açıqlamışdı. Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin (BQXK) müraciətinə cavab olaraq, bir milyon funt sterlinq yardım paketi ilə birgə çox ehtiyac duyulan tibbi ləvazimatlar təyin ediləcəkdə. Bunlara həmçinin qida və etibarlı sığınacaqlar da aid idi.

İngiltərə Parlamentinin İcmalar Palatasının üzvü, Azərbaycan Partiya Parlament Qrupunun sədri Bob Blakmən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı təklif vermişdi. Burada İngiltərə hökumətini Ermənistanı 1994-cü ildə imzalanan atəşkəs rejimini açıq şəkildə pozduğunu və Azərbaycanın silahlı qüvvələrinin və mülki şəxslərinin mövqelərinə intensiv hücumlar edərək iri çaplı silahlardan, minaatanlardan və toplardan istifadə etdiyinə görə qınamış və bu məsələni parlament müzakirəsinə çıxartmışdır.

Buna baxmayaraq 44-günlük müharibə dövründə Britaniya mətbuatının əksəriyyətində çıxan məqalələr əsasən qərəzli məqalələr idi. Əks olunan bəzi xəbərlərdə Britaniyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə bir tərəfli yanaşır. Bir çox məqalələrdə ermənilər tərəfindən törədilən Gəncə terroru qeyd olunmurdu, bəzilərdə isə dezinformasiya kimi Azərbaycanın dinc əhaliyə atəş açdığı yayılırdı.

Lakin Azərbaycanın qələbə qazanması Britaniya mətbuatına təsirsiz ötürmədi. Böyük Britaniya xəbər portalları Azərbaycanın qələbəsi haqqında “Azərbaycan, Dağlıq Qarabağdakı son müharibə zamanı erməni qüvvələri üzərində təəccüblü bir qələbə qazandı, hərbi strategiyası çətin dağlıq ərazilərin olmasına baxmayaraq yüksək səviyyədə ixtisaslaşmış xüsusi təyinatlı qüvvələr şücaətlə vuruşdular və qələbə qazandılar” kontekstində məlumatlar paylaşmışdılar.

Müharibəni qələbə ilə bitirən Azərbaycanı təbrik edənlər arasında Birləşmiş Krallığın dövlət rəsmisi Dominik Raab da var idi. O, öz çıxışında Azərbaycan və Ermənistanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoymaq barədə aldıkları sülh qərarını alqışladığını bildirmişdir. Müharibədən sonra, 2021-ci ilin yanvarında Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı səfiri James L.Sharp, öz ölkəsinin adından Azərbaycan xalqını müharibədəki qələbə münasibəti ilə təbrik etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Легенда о Минамото Тамэтомо
http://rca.open.ed.jp/web_e/history/story/epoch2/toitu_5.html
2. Минамото Тамэтомо величайший лучник Японии
<https://m.vk.com/@zapiskinadosuge-minamoto-tametomo-velichaishii-luchnik-yaponii>
3. Минамото-но Тамэтомо Минамото-но Тамэтомо https://ru.qaz.wiki/wiki/Minamoto_no_Tametomo
4. Минамото-но-Тамэтомо Японские зарисовки
<https://ru-about-japan.livejournal.com/39936.html>
5. Путь самурая - это смерть
<https://warspot-livejournal-com.turbopages.org/turbo/warspot.livejournal.com/s/28316.html>

Hülya Dursunova Cəmil qızı

ADU, Beynəlxalq münasibətlər və Regionsünəşliq, qr.370

Elmi rəhbər: müəl. Şəfəq Mustafayeva

hulya.dursunova@adu.edu.az

YAPONIYA II DÜNYA MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ

1931-ci ildən etibarən Yaponiya ilk öncə Çində yerləşən Mancuriya ərazisinə, daha sonra Hind-Çinə qarşı ərazi iddia edərək müdaxilə elədi. Müdaxilənin əsas məqsədi yeni ərazilər və təbii sərvətlər (xüsusilə neft) əldə etmək idi. Bu da, həmin dövrdə Hind-Çini öz müstəmləkəsinə çevirən Avropa dövlətləri tərəfindən yaxşı qarşılanmadı. 1940-1941-ci ildən isə Yaponiyaya verilən neftə qadağa qoyuldu. Yaponiyanın tez-tez digər ərazilərə nəticəsiz müdaxiləsi nüfuzunun getdikcə zəiflənməsinə səbəb olmuşdu. Ancaq, Yaponiya etibarının azalmasının qəbul etməyib, yeni planlar üçün hazırlıqlara başladı.

Belə planlardan biri, Amerikanın dəniz qüvvələrinin yerləşdiyi Pörl Harbor ilə bağlı oldu. Yapon ordusu 1941-ci ildə Amerikanın Havay adasında yerləşən Pörl Harboru bombardman etdi. Bombardmanın güclü olması Yaponiyanın öz nüfuzunu göstərməyi kimi ifadə olunurdu. Bu da onu göstərirdi ki, Pörl

Harbora olan bu bombardman öncədən planlaşdırılmışdır. Bu hücum Sakit okean müharibələrinin başlanmasına, Amerikanın hərbi qüvvəsinin 1 il geri düşməsinə və Amerikanın rəsmi olaraq II Dünya müharibəsinə qatılmasına səbəb oldu. Davamlı olaraq yapon ordusu Sakit okeanda yerləşən adalara, Avropa və Amerikanın müstəmləkələrinə hücum etməyə başladı. Sakit okean müharibələri dövründə 2 yeni blok yaranmışdı. Öz müstəmləkə torpaqlarını qorumağa çalışan Amerika və Avropa dövlətləri, yeni ərazilər əldə etmək və nüfuzunu genişlətmək istəyən Yaponiya Sakit okean müharibələrinin bəzilərinə qalib olsa da, sonda ağır məğlubiyyətə uğradı. Pörl Harborun qisası olaraq, 1945-ci ildə Yaponiyanın Hiroşima və Naqasaki bölgələrinə 2 atom bombası atıldı. Nəticədə, minlərlə insan öldü və atom bombasının təsirləri illərlə davam etdi.

Bir tərəfdən atom bombasının verdiyi fəsadlar, digər tərəfdən, hər an Yaponiyaya müdaxilə olma ehtimalları Yaponiyanın gücünün zəifləməsinə səbəb oldu. II Dünya müharibəsi təkcə Yaponiyanın hərbi cəhətdən məğlubiyyəti deyildi. II Dünya müharibəsi Yaponiya imperatoru Hiro Hitoya toxunulmaması şərti ilə təslim olması ilə bitdi. II Dünya müharibəsində Yaponiyanın məğlubiyyəti ölkənin hərbi, siyasi, iqtisadi kimi əsas sferalarda transformasiyaya uğramasına səbəb oldu. Müqavilənin əsas şərtlərindən biri yalnız kiçik daxili qoşun saxlamaq, digər bütün hərbi məsələlərə son qoymaq idi. Yaponiyada İmperator hakimiyyəti yalnız simvolik obraz olaraq qaldı, ölkə isə siyasi və iqtisadi cəhətdən ABŞ-dan asılı vəziyyətə düşdü.

Ümumiyyətlə, Yaponiyanın II Dünya Müharibəsində məğlub olaraq geri çəkilməsinin səbəbləri müzakirələrə səbəb oldu. Bir qrup alimlər düşünür ki, Yaponiyanın Hiroşima və Naqasaki ərazilərinə atom bombası atması və digər ölkələrin analoji addım atmasından ehtiyat etməsi, İmperatorun qorxaraq Potsdam Bəyannaməsini qeyd-şərtsiz qəbul etməsi, yapon silahlı qüvvələri təslim olmasa xaricilərin “dərhal və qəti məhv” əmrindən çəkinmələri Yaponiyanın məğlub olmasının əsas səbəblərindəndir. Qeyd edək ki, yapon ordusunun öz daxilində keçirdiyi sorğu nəticəsində ordunun geri çəkilməsinin məntiqi olduğu bildirilmişdir. Tarixçi Tsuyoshi Haseqavanın yazdığına əsasən isə, Hiroşimaya atom bombasının atılması deyil, Sovet birliklərinin Mancuryaya daxil olması və bunun da Yaponiya üçün potensial təhdid olması Yaponiyanın II Dünya müharibəsində geri çəkilməsinə səbəb oldu. Həmçinin, Yaponiyanın iqtisadi vəziyyətinin gərgin olması da onun bu müharibədən məğlub olaraq ayrılmasına səbəb olan amillərdəndir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Tsuyoshi Hasegawa “Racing the Enemy”. 2005 s.180
2. Sheldon Garon Japanese Surrender.1997. s.336

Ağayev Tahir Şakir oğlu
ADU, Magistratura, qr.227
Elmi rəhbər: t.ü.f.d., dosent Bəhmən Əliyev
ağayevtahir666@adu.edu.az

BRİTANIYA MANDATI DÖVRÜNDƏ YƏHUDİ PARLAMENTARİZMİ ƏNƏNƏSİ

İsrail dövləti xüsusi tarixi şərtlər əsasında yaranmış unikal dövlətlərdən biridir. Bu ölkədə dövlətçilik təcrübəsi və siyasi sistemin əsası olan parlamentarizm yəhudi xalqının həyat təcrübəsi və sionist təcrübəsi, eləcə də Avropa ölkələrində, xüsusi ilə Böyük Britaniya kimi parlament üsul-idarəli ölkələrin siyasi təcrübəsi əsasında formalaşmışdır. Xatırladaq ki, I Dünya müharibəsindən sonra Böyük Britaniya Millətlər Liqasında Fələstin mandatına malik idi. Yaxın Şərqdə dayanmadan davam edən münaqişə, artıq formalaşmış siyasi ənənələr, dini şərait İsrail dövlət quruculuğu praktikasında müxtəlif çətinliklər və böhranların baş verməsinin qaçılmazlığını göstərirdi.

İsrail dövləti elan ediləndək (14 may 1948-ci il) indiki quruluşun ilkin siyasi-hüququ təsisatları yaranmağa başlamışdı. Böyük Britaniyanın Millətlər Liqası mandatı zamanı İşuva muxtariyyəti çərçivəsində siyasi institutların fəaliyyəti, sionist hərəkatı praktikası müasir İsrail dövlətinin formalaşmasına ciddi təsir göstərmişdir.

İsrail siyasi mədəniyyətində demokratizm ənənələri daha əvvəlki tarixi dövrlərdən məlumdur. XIX əsrdə diaspora icmalarında liberalizmin ideoloji axını yayılmışdı, ümumiyyətlə, yəhudilik üçün liberal-demokratiyanın bəzi elementləri xarakterikdir: bütün yəhudilərin bərabərliyi, yuxarı və aşağı təbəqə iyerarxi-

yasının olmaması, daimi elitanın tanınmaması, siyasi hakimiyyətə könüllü tabe olma və s. Yəhudi icmalarında demokratiyanın komponentləri xalqın suverenliyi, ilkin özünüidarəetmənin təşkili idi və ictimai fəaliyyət üçün məkan rolunu isə sinaqoq oynayırdı. Yəhudi icmalarını ən qədim demokratiyalarla, xüsusi ilə protestant Holland, Böyük Britaniya, ABŞ, İsveçrə ilə müqayisə etsək, məlum olar ki, hər ikisində hakimiyyət kilsə və ya sinaqoq istiblaşımının deyil, xalqa məxsus idi. Rəhbər seçilməsi və özünüidarə formalarına görə, yəhudi icmaları kalvinist və ya puritan konqreqasiyaya bənzəyirdi, iyerarxik şəkildə təşkil edilən katolik cəmiyyətindən ciddi şəkildə fərqlənirdi.

Bütün dünya yəhudilərini öz ətrafında birləşdirən dinə əsaslanan sionizm milli birlik və yəhudilərin ortaq taleyi ideyasını formalaşdırmış, əsas məqsəd isə bütün yəhudiləri Fələstinə yığmaq olmuşdur. Dövlət yarandıqdan sonra da sionizm əsas ideologiyaya çevrilsə (indi də özünü göstərir) də müəyyən mənada “İsrailin sekulyar dininə” çevrilmişdir. Sionizmin müxtəlif axınlarının nümayəndələri (T.Hersl, X. Veysman, D. Ben Qurion, Z.Jabotinski, İ.Ben-Tsvi və başqaları) birmənalı olaraq Qərbi liberalizminin demokratik dəyərlərini mənimsəmiş, tiraniya və dövlətin repressiv rejiminin əleyhinə çıxış etmişlər. Bu baxımdan beynəlxalq sionist təşkilatlarının strukturu və fəaliyyətində tək cəmiyyət axınları ilə yanaşı gələcək İsrail parlamentarizminin elementləri aydın görünürdü. Belə ki, Böyük Britaniyanın Fələstin mandatı dövründə formalaşan İşuva siyasi quruluşu, daha sonra İsrail dövləti proporsional seçki sistemini mənimsədi. Bura partiyaların siyasi baxımdan fərqliliyi, koalisiya idarəetməsi, Knessetin özünəməxsus fəaliyyəti və s. aiddir.

Yeşuva dövründə iclaslarda ümumi xarakter daşıyan məsələlər müzakirə olunurdu. Milli Komitənin 20-40 üzvü müntəzəm olaraq toplaşır, cari siyasəti müəyyən edirdilər. Onun tərkibi Deputatlar Şurasının tərkibinə proporsional olurdu. Maraqlıdır ki, Yeşuva dövründə Deputatlar Şurasının və Milli Hökumət Komitəsinin rəsmən tanınmasına baxmayaraq, bu təsisatlar icmanın üzvləri arasında tanınmış, qəbul edilmiş təsisatlar sayılmırdı. Bunlardan başqa əhalinin fərqli təbəqələrini əhatə edən müstəqil təşkilat və qruplar fəaliyyət göstərirdi. Mərkəzi orqanlarla belə təşkilatlar arasında münasibətdə mərkəzəqəçmə və mərkəzdənqəçmə prosesləri zaman-zaman özünü göstərirdi. Belə qrup və hərəkatlar öz mərkəzini yaratmaq, muxtariyyət əldə etmək baxımından da fərqlənirdilər. Bu müstəvidə Eres-İsrail yəhudi zəhmətkeşlərinin Federasiyası fərqlənirdi, 1930-cu illərin əvvəllərində bu təşkilat Yeşuvanın özünümüdafiəsini təşkil edirdi. Yuxarıda adlanan təşkilatlarla yanaşı Yəhudi Agentliyinin fəaliyyəti diqqəti cəlb edirdi. Bəzən bu təşkilatlar arasında səlahiyyətlərin toqquşması münasibətlərdə gərginliyə səbəb olurdu. Hakim orqanların göstərişlərinə görə daxili və xarici siyasət məsələləri ilə Yəhudi Agentliyi məşğul olurdu. Agentlik Eres-İsrail Sionist təşkilatının İdarə Bürosuna tabe idi, bu büro repatriantların Fələstinə köçürülməsi (Aliya) ilə məşğul olurdu. 1947-ci ilədək Agentliyə sionistlərlə yanaşı, qeyri-sionist təşkilatlarının nümayəndələri təyin edilirdi. Bütövlükdə, Yeşuva dövründə yəhudi təşkilatlarının fəaliyyətləri İsrail dövlətinin siyasi sistemə transfer olunsay da bir çox dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Воробьев В.П., Чайко И.А. Израильский парламентаризм: конституционно-правовой анализ Монография. М. : МГИМО(У) МИД России, 2006. 152 с.
2. Звягечская И.Д., Карасова Т.А., Федорченко А.В. Государство Израиль / ИВ РАН М, 2005. с 51
3. İbrahimli X.Politologiya. Bakı: “Qanun” Nəşriyyatı, 2012, 215 s.

Mirzəyeva Lamiyə Eyvaz qızı
ADU, BM və Regionşünashq, q.173
Elmi rəhbər: t.ü.f.d.,dos. Bəhmən Əliyev
student1224@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİNDƏ QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN ROLU

Azərbaycan və Türkiyə arasındakı iqtisadi münasibətlər tarixi-mədəni yaxınlığa və qarşılıqlı strateji tərəfdaşlığa əsaslanır. İkitərəfli iqtisadi əlaqələrdə çoxşaxəlilik və intensivlik özünü göstərir. Türkiyə və Azərbaycanın iqtisadi münasibətlərinin inkişafında Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin, Bakı-Tbilisi-Ər-

zurum qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi mühüm rol oynamışdır. Bu kəmərlər vasitəsilə dünya bazarlarına ixrac edilən neftdən, qazdan əldə olunan gəlirlər hesabına Azərbaycanın makroiqtisadi dayanıqlığı güclənmiş, əhalinin gəlirlərində əhəmiyyətli artım müşahidə olunmuşdur.

İki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıqda qeyri-neft sektorunun payı da ildən-ilə artmaqdadır. Pandemiya bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycan və Türkiyə arasında iqtisadi əlaqələrə mənfi təsir göstərsə də, son illərin rəqəmləri münasibətlərdəki ümumi artım tempini göstərir. İki ölkə arasında ticarət, nəqliyyat, turizm, bank sektoru, hərbi məhsulların alışı və s. sahələrdə irəliləyiş qeydə alınır.

Türkiyə Azərbaycanın əhəmiyyətli ticarət tərəfdaşı olmaqla ölkəmizin xarici ticarət dövriyyəsində və ixracında 2015-ci ildən, idxal əməliyyatlarında isə 2013-cü ildən etibarən 2-ci yerdədir. İtaliyadan sonra Azərbaycanın ən böyük xarici ticarət tərəfdaşı olan Türkiyə ilə xarici ticarət dövriyyəsi 2019-cı il üçün 33 faiz artaraq 4,5 mlrd ABŞ dollar təşkil etmişdir. Bu göstərici ilə Azərbaycanın ümumi xarici ticarət dövriyyəsində Türkiyə 13,54 faizlə ikinci yerdədir. İxrac statistikasına nəzər yetirsək 2019-cu ildə Azərbaycanın ixrac artımında yüksək faiz artımı ilə fərqlənən ölkə Türkiyə olmuşdur. Belə ki, 2019-cu ildə Azərbaycanın qaradaş ölkəyə ixracı 2,9 mlrd dollar təşkil etmişdir ki, bu da 36 faiz artım deməkdir. Qeyri-neft sektorunda müşahidə edilən artımda Türkiyəyə ixrac mühüm rol oynayır.

Artım Azərbaycanın ümumi ixrac payında da müşahidə edilir ki, bu 5,2 faiz artımla 14,58 faiz paya malikdir. Digər idxal əməliyyatlarında isə 2019-cu il Türkiyədən idxal 69,9 mln ABŞ dolları artaraq 1,6 mlrd ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2019-cu ilin qeyri-neft ixracında 401,8 mln dollar ixracat həyata keçirilib ki, 2018-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə Türkiyəyə ixracda 16,5 faiz artım deməkdir. Qeyri-neft ixracında da Türkiyə Rusiya Federasiyasından sonra ikinci yerdədir.

İki ölkə arasında qarşılıqlı investisiya qoyuluşları artır. Türkiyə Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna ən çox investisiya qoyan ölkədir. Hazırda Türkiyədə 2000-dək Azərbaycan, ölkəmizdə isə 4100-dən çox Türkiyə şirkəti fəaliyyət göstərir. 2002-2019-cu illər arasında Türkiyədən Azərbaycana investisiya qoyuluşları 12,5 milyard dollar, Azərbaycandan Türkiyəyə sərmayə yatırımları isə 19,5 milyard dollar təşkil edib. Azərbaycan şirkətləri Türkiyədə əsasən energetika və kimya sahələrinə kapital qoyur.

2017-ci ildən istismarda olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti Azərbaycan ilə Türkiyənin, daha geniş miqyasda isə Avropa və Asiyanın birləşdirilməsini nəzərdə tutan layihədir. Layihə sərnişin və yük daşınmasının marağında olan İpək Yolu üzərində yerləşən ölkələr üçün, nəqliyyat və daşınma xərclərinin və müddətinin aşağı salınması, eləcə də iqtisadi ticarət əlaqələrinin miqyasının artırılması baxımından önəm daşıyır. Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu xəttinin istifadəyə verilməsi nəticəsində hər iki ölkə arasındakı xarici ticarət əlaqələri daha da genişlənməmişdir. Son statistikalar göstərir ki, dəmiryolu xətti hər iki ölkəyə həm iqtisadi, həm də siyasi dividendlər qazandırır.

İndiyədək iki ölkə arasında qeyri-neft sektorunda əlaqələrin inkişafına dair çoxsaylı müqavilələr bağlanmışdır. Azərbaycan və Türkiyə arasında 2020-ci il iyulun 1-də Preferensial Ticarət Sazişi imzalanmışdır. Sazişdən əvvəl Türkiyə Azərbaycan bazarında yüksək tariflər və kvotalar nəticəsində azad ticarət sazişinin üstünlüklərindən yararlanan MDB ölkələri ilə qiymət rəqabətində uduzur və Azərbaycanla xarici ticarətində mövcud potensialından daha aşağı nəticə göstərirdi. Bu saziş 15 məhsul qrupunda tariflərin azaldılması, qeyri-tarif maneələrinin aradan qaldırılması ilə iki ölkə arasında xarici ticarət dövriyyəsini artıracaq və ölkələrin qoyduqları xarici ticarət dövriyyəsi hədəfinə çatmağını sürətləndirəcək.

Hazırda işğaldan azad edilən torpaqlarımızda bərpa quruculuq işləri genişlənməkdədir. Füzuli-Şuşa arasındakı Zəfər yolu, Toğana-Kəlbəcər yolu, habelə Füzulidə hava limanının tikintisində və s. tikinti-quruculuq işlərində türk şirkətlərinin fəal iştirakı iki ölkə arasında qeyri-neft sektorunda əməkdaşlığı daha da genişləndirəcək.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nicat Hacizadə: Türkiyə-Azərbaycan xarici ticarət dövriyyəsi sürətlə böyüyəcək. <https://iqtisadiislahat.org/news/nicat-hacizade-turkiye-azerbaycan-xarici-ticaret-dovriyyesi-suretle-boyuyecek-909>
2. Azərbaycan-Türkiyə iqtisadi əlaqələri. 10.12.2020 [15:03]. <https://azertag.az/xeber/Azərbaycan-Türkiyə-iqtisadi-elaqeleri.Tehsil-1662839>
3. Azərbaycan-Türkiyə iqtisadi əlaqələri sürətlənəcək. 19 Fevral 2021. <https://azvision.az/news/250178/-azerbaycan-turkiye-iqtisadi-elaqeleri-suretlenecek.html>

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNDƏ BAKİ-TBİLİSİ-ƏRZURUM QAZ KƏMƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Ölkələrimiz arasında bütün sahələrdə əlaqələrin dinamik şəkildə inkişafının göstəricisi olan global iqtisadi layihələr – Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına öz töhfəsini verməklə yanaşı, xalqlarımızın rifah halının yaxşılaşdırılması baxımından da böyük əhəmiyyətə malikdir.

Türkiyə və Azərbaycan arasında siyasi, iqtisadi əlaqələrə üç müstəvidə baxmaq lazımdır: ikitərəfli, çoxtərəfli və global əməkdaşlıq. İki ölkə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri ilə bağlı sazişlər imzalamış, eyni zamanda üçtərəfli (Türkiyə-Gürcüstan-Azərbaycan və s.) sazişlər bağlamışdır. Maraqlıdır ki, həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli müqavilələr və əməkdaşlıq son nəticədə beynəlxalq əməkdaşlığa stimül və əsas yaratmışdır.

Türkiyə və Azərbaycan arasında əməkdaşlıq nəhəng neft və qaz ehtiyatlarının hasilatı və dünya bazarına çıxarılması müstəvisində global xarakter daşıyır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri neft ehtiyatlarının dünya bazarına çıxarılmasında mühüm rol oynadığı kimi Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri qaz ehtiyatlarının dünya bazarına çıxarılmasında mühüm mərhələ olmuşdur.

2007-ci il iyulun 3-də Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Şahdəniz” yatağının birinci mərhələsi çərçivəsində hasil edilən təbii yanacaq Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəməri ilə Türkiyənin qaz kəmərləri sisteminə daxil olmuşdur.

Uzunluğu 690 kilometr olan Bakı-Tbilisi-Ərzurum (Cənubi Qafqaz Boru Kəməri - CQBK) kəməri 20 milyard kubmetrə qədər qazı nəql etmək gücünə malikdir. Bu boru kəməri Türkiyə sərhədində Azərbaycan və Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) xam neft kəməri ilə eyni marşrutdadır.

Azərbaycan və Türkiyə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz kəmərinin ümumi potensial ötürücülük qabiliyyəti 20 milyard kubometr, uzunluğu isə 971 kilometrdir (Azərbaycan hissəsi 443 kilometr, Gürcüstan – 248 kilometr, Türkiyə – 280 kilometr). Cənubi Qafqaz boru kəməri Səngəçal terminalından başlayaraq Gürcüstandan keçməklə Türkiyənin Ərzurum şəhərində BOTAŞ şirkətinin qaz kəmərləri sisteminə qoşulmuşdur.

Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərinin fəaliyyətə başlaması Azərbaycanı ilk dəfə qaz ixracatçısına çevirmişdir. Kəmərin açılışından sonra Azərbaycan qazı Gürcüstan və Türkiyə bazarlarına ixrac olunmağa başlamış və bu, eyni zamanda, “Şahdəniz” yatağının işlənilməsinin ikinci mərhələsi və Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin genişlənməsi üçün bünövrə yaratmışdır. Ümumiyyətlə, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru xətti TANAP-a yol açan mühüm layihə sayılır.

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin əsas elementlərindən biri olan Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi başa çatdıqdan sonra, 2018-ci il iyunun 30-dan “Şahdəniz-2” çərçivəsində Türkiyəyə kommersiya təyinatlı qaz həcmələrinin nəqlinə başlanılmışdır.

Azərbaycan qazını Türkiyəyə və Avropaya daşıyan Trans Anadolu Təbii Qaz Boru Xəttinin (TANAP) fəaliyyətə başlaması Bakı-Tiflis-Ərzurum Qaz Boru Xətti ilə bağlı fərqli müzakirələrə səbəb olmuşdur. BOTAŞ-ın Azərbaycandan TANAP üzərindən qaz alması səbəbindən Türkiyənin özəl sektor enerji şirkətlərinin BTƏ vasitəsi ilə qaz idxal etməsi məsələsi 2021-ci ilin sonundan başlayaraq gündəmə gəlmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qaz sektoru. <https://president.az/pages/11/print>
2. Bayramov V. Bakı-Tbilisi-Ərzurum boru kəməri Azərbaycanı dünyada həm də qaz ixracatçısı kimi tanıtdı. 3 İyul 2020 <https://xalqqazeti.com/az/news/51147>
3. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı'ndakı gaz özəl sektor üzərindən ithal ediləcək. <https://www.haber-turk.com/baku-tiflis-erzurum-dogalgaz-boru-hatti-ndaki-gaz-sektor-uzerinden-ithal-edilecek-2022811-ekonomi>
4. Əhmədov E. Azərbaycan-Türkiyə həmrəyliyi və strateji tərəfdaşlığı dinamik inkişaf edir. Xalq qəzeti.-2017.-5 noyabr.-№244.-S.3. http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2017_3756.htm

KOREYA CƏMIYYƏTİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ: DEMOQRAFİK PROBLEMLƏR VƏ YAŞLANMA

Hal-hazırda Cənubi Koreya texnologiyası, iqtisadiyyatı və “hallyu” sayəsində bütün dünyada tanınan bir ölkədir. Amma hər bir ölkədə olduğu kimi Koreyanın da istər iqtisadi, istərsə də sosial problemləri vardır. Koreya cəmiyyətinin müasir problemlərinə nəzər yetirsək, buraya intihar, gözəllik kompleksi, aşağı doğum nisbəti, yaşlanma və.s daxil etmək olar. Doğum nisbətinin aşağı olması Koreyanın gələcəyi üçün çox böyük bir təhlükə ərz edir. Belə ki, Koreya doğum nisbətini davamlı şəkildə azalması səbəbi ilə ən aşağı səviyyədədir və OECD ölkələri arasında ən sürətli azalma nisbətinə sahibdir.

Keçmiş zamanlarda Koreyada doğum nisbətini yüksək olmasına baxmayaraq uşaq ölümü çox olduğundan əhalinin artım nisbəti o qədər də yüksək deyildi. Koreya müharibəsindən sonra 1953-1960-cı illərdə “Baby Boom” siyasəti həyata keçirildi və bu siyasət əhalinin sürətlə çoxalması ilə nəticələndi. 1960-cı illərin əvvəllərində Park Chung-Hee (1963-1979) rəhbərliyi altında ailə planlaşdırması və doğuşa nəzarət tədbirləri keçirildi. Bununla isə doğum nisbəti 1964-1967-ci illərdə 5.2-yə, 1968-1971-ci illərdə isə 4.7-ə düşdü. Bu hökumət siyasəti və qadınların cəmiyyətə daxil olmaq üçün imkanlar əldə etməsi nəticəsində doğum nisbəti davamlı şəkildə azalırdı. 1980-cı illərin sonlarında hökumət azalmanı hiss edərək doğuşa nəzarət siyasətini bir qədər yüngülləşdirdi və doğum nisbəti müvəqqəti artdı. Lakin 1997-ci il maliyyə böhranından sonra doğum nisbəti sürətlə düşdü və nəhayət, 2001-ci ildə 1.30-a çatdı.

Doğum nisbəti çox aşağı olduğundan 2003-cü ildən bəri hökumət doğuma dəstək siyasətini həyata keçirir. Lakin ümumi doğum nisbəti aşağıya doğru davam etməkdədir. 2012-ci ildə doğum nisbəti 1.30-a yüksələrək 2001-dən bəri son 11 ilin ən yüksək göstəricisi olmuşdur.

Koreyanın digər əsas problemlərindən biri də yaşlı əhali sayının artmasıdır. Yaşlanan bir cəmiyyət ümumi əhali arasında 65 və yuxarı yaşdakı əhali nisbətini artmasına deyilir. Yaşlı əhalinin nisbəti 7% dən çoxdursa yaşlanan cəmiyyət, 14% dən çox olarsa yaşlı cəmiyyət, 20% dən çox olarsa isə yaşlanmış cəmiyyət adlanır. 1960-cı il Koreyada 65 və yuxarı yaşdakı əhalinin nisbəti ümumi əhalinin yalnız 2.9%-ni təşkil edirdisə, 2000-ci ildə bu nisbət 7%-ə yüksəldi. Bununla birlikdə Koreya yaşlanan bir cəmiyyətə çevrildi. Bu tendensiya belə davam edərsə, 2026-cı ildə Koreyanın yaşlanmış bir cəmiyyətə çevrilməsi gözlənilir.

Yaşlanma global bir vəziyyətdir, lakin Koreyada yaşlanma nisbəti eynilə aşağı doğum nisbəti kimi digər ölkələrlə müqayisədə çox sürətlə irəliləyir. Yaşlanma həm də sağlamlıq və tibbi baxım baxımından ən ciddi problemlərdən biridir. Tibbi texnologiyanın inkişafı və iqtisadi səviyyənin yüksəlməsi ilə sağlamlıq və qidalanma şərtlərinin yaxşılaşdırılması səbəbindən orta ömür müddəti artır. Lakin bu digər yandan isə doğum nisbətini azalmasına və yaşlanmanın sürətlə irəliləməsinə səbəb olur.

Koreyanın sürətlə artmağa davam edən aşağı doğum və yaşlanma nisbəti bütün sahələrə təsir edir və ölkədəki ümumi rəqabəti zəiflədə bilər. Aşağı doğum nisbəti uzunmüddətli perspektivdə iş müəssisələrində işçi çatışmazlığı və istehlakçı sayının azalması səbəbindən daxili bazara tələb də azalır. Bu vəziyyət ölkənin potensial iqtisadi artım sürətini azaldır və ölkənin rəqabət qabiliyyətini zəiflədir. Bu tendensiya davam edərsə, istehsalçı sayının azalması və iqtisadi komissiya, ölkənin maliyyə xərclərinin artması kimi problemlər kəskinləşə bilər.

Ədəbiyyatın siyahısı:

1. <https://namu.wiki/w/%EB%8C%80%ED%95%9C%EB%AF%BC%EA%B5%AD/%EC%B6%9C%EC%82%B0%EC%9C%A8>
2. https://www.edunet.net/nedu/contsvc/viewWkstCont.do?class_id=CLSS0000000362&menu_id=81&contents_id=0e633d38-49fe-484e-b9ba-33b7f5c58ffd&svc_class_id=CLSS0000018024&contents_openapi=naverdic
3. https://eiec.kdi.re.kr/material/clickView.do?click_yymm=201512&cidx=2292
mob: 50 873 49 23 ay-nagiyeva@adu.edu.az

YAPON MÜSTƏMLƏKƏSİNİN KOREYAYA TƏSİRİ

XIX əsrdən etibarən Yaponiyanın təsiri altında olan Koreya, 1910-cu ildən etibarən tamamilə Yapon müstəmləkəsi altına düşmüşdür. 1981-ci ildən mövcud olan “Kempeitai” adlanan Yapon polisləri 1907-ci ildən etibarən “sülhü qorumaq” adı altında Koreyada nəzarəti öz əllərinə keçirmişdilər. Bu qüvvələrin əsas məqsədi fiziki güc və qaydalarla işğal altındakı ölkələrin əhalisini idarə etmək idi. Həmçinin onların Yaponiyanın işğalı altındakı ərazilərdə anti-yaponist mövqedə duran insanları həbs etmək, hətta öldürmək kimi hüquqları da var idi. Əlbəttə ki, bu kimi nəzarətin hamısı ölkədə Yaponiyanın mövcud olan müstəmləkəsini daha da möhkəmləndirmək və bu ölkələri tamamilə məhv edərək, Yaponiyaya birləşdirmək üçün idi. Təbii ki, bu siyasət yerli mediaya da öz təsirini göstərmişdir.

1907-ci ildən Yaponiya hökuməti Koreyada yerli sənədlərin dərc edilməsinin qarşısını alan “Qəzet qanunu”-nu qəbul etdi. Yalnız Koreya dilində olan Seul qəzetinin nəşrinə icazə verildi. Bunun səbəbi isə, həmin qəzetin Ernest Bethell adlı bir əcnəbi tərəfindən idarə olunması idi. 1920-ci ildən etibarən isə bu qanunlar bir qədər yüngülləşdirildi. 1932-ci ildən başlayaraq Koreya dilində nəşrə qoyulan 1-2 əhəmiyyətli qadağa ləğv edildi. 1940-ci ildən etibarən II Dünya Müharibəsinin başlaması ilə Yaponiya hökuməti Koreya dilindəki bütün qəzetləri yenidən bağladı. Yapon müstəmləkəsi Koreyada təhsilə də böyük təsir göstərmişdir.

Koreya Yapon müstəmləkəsi altına düşdükdən bir qədər sonra Yaponiya hökuməti Koreyada Yapon məktəbi sisteminə uyğun olaraq orta məktəbləri və Keico Universitetini qurdu. İlk əvvəl təhsilə vətəndaşların formalaşdırılması üçün bir vasitə kimi baxılırdı və təhsil daha çox Yaponiya tarixinə və Yaponiya hökumətinə qarşı hörmət bəsləməyə yönəldilmişdi. Rəsmi siyasətə görə təhsildə Koreyalılar və Yaponlar arasında bərabərliyi təşviq edən qanunlar vurğulanırdı. Lakin əslində bu bərabərliyə çox nadir hallarda rast gəlinirdi. Koreyalı tələbələr etdikləri ən balaca səhvdə belə ciddi cəzalar alırdılar. Başlarda məktəblərdə hanca, yəni Çin əlifbasından istifadə edilirdisə, daha sonra Yapon yazı sisteminin təsiri ilə Çin əlifbası və Koreya əlifbasının qarışığından istifadə edilməyə başlanmışdı. 1938-ci ildən etibarən isə müharibə ruhunu gücləndirmək üçün qanunlar bir qədər aqressiv şəkildə dəyişdirildi. Yeni qəbul olunan qanunlara əsasən, Koreya dilində öyrənmək üçün olan kurslar ilk başlarda azaldıldı. 1943-cü ildə qədər isə bütün Koreya dili kursları ləğv edildi. Hətta Koreyalı tələbələrin bir çoxu adlarını Yapon adları ilə dəyişdirməli oldular. Bu zaman Koreya dilinin yavaş-yavaş məhv olduğunu görən Koreya dili Cəmiyyəti bunun qarşısını almaq üçün hökumətdən gizli şəkildə Koreya dili lüğətinin tərtibinə başladı. Bu lüğətdə yalnız ədəbi Koreya dili yox, dialekt sözlər də öz əksini tapacaqdı. Lüğətin tərtib edilməsi 13 il çəkdi.

Hər iki dövlətin müstəmləkə altında eyni təcrübələri yaşamasına baxmayaraq, bu məhdudiyətlər, qadağalar, təqiblər, çətinliklər əhalinin mübarizə əzmini qıra bilməmiş, əhalini hökmranlıq edən dövlətdən tam asılı vəziyyətə sala bilməmişdir mədəniyyətini, dilini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq üçün səy göstərmiş və buna nail olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Mark Felton, Japan's Gestapo: Murder, Mayhem and Torture in Wartime Asia // https://books.google.az/books?id=3OwMAQAAMAAJ&redir_esc=y
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları [Mətn] /F. Köçərli; Bakı: Azər nəşr, 1925.

“EL PERUANO” QƏZETİNDƏKİ “XOCALI SOYQIRIMI” ADLI MƏQALƏDƏ İŞLƏNƏN SİYASİ TERMİNLƏR

Perunun nüfuzlu “El Peruano” qəzetində “Xocalı soyqırımı” adlı məqalə çap olunmuşdur. Məqalədəki siyasi terminlər və onların tərcüməsi zamanı yaranan çətinlikləri araşdırmağa çalışmışıq.

Bildiyimiz kimi, 1992-ci ildə fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanlılara qarşı soyqırım həyata keçiriblər və Xocalı soyqırımı XX yüzilliyin ən dəhşətli faciəsidir. Bir çox ölkələrin parlamentləri tərəfindən qəbul edilmiş qətnamələrlə Xocalıda baş vermiş dəhşətli hadisələr soyqırım kimi tanınır və bir çox ölkələrin nüfuzlu qəzetlərində soyqırımla bağlı məqalələr dərc olunur. Adı çəkilən məqalə Xocalı faciəsi zamanı baş verən dəhşətli hadisələrdən bəhs edir. Məqalədə bir sıra siyasi terminlərə və söz birləşmələrinə rast gəlinir ki, həmin sözlərin və terminlərin tərcüməsi zamanı tərcüməçi mümkün qədər diqqətli olmalı, araşdırmalar etməli, həm məxəz dilin, həm də hədəf dilin strukturuna diqqət yetirməlidir. İlk öncə siyasi terminlər və onların tərcüməsi haqqında onu qeyd etmək lazımdır ki, adından da məlum olduğu kimi əsasən siyasətlə, dövlət, hökumət sistemi ilə bağlı olan terminlərdir. Siyasi terminlərin yığcam və birmənalı olması, emosionallığın, məcaziliyin və çoxmənalılığın olmaması kimi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Tərcümə zamanı elə siyasi terminlərə rast gəlinir ki, həmin terminlərin sinonimi mövcud deyil. Əgər tərcüməçi bu siyasi terminin tərcüməsində çətinliklə qarşılaşarsa, bu zaman araşdırmalar aparmalı, lüğətlərə və həmin sahənin mütəxəssislərinə müraciət etməlidir. Tərcümə zamanı yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması çox mühümdür və tərcümənin düzgün şəkildə yerinə yetirilməsi də məhz çətinliklərin düzgün həllinin tapılmasından asılıdır. Siyasi terminə nümunə olaraq isə “censo” terminini “əhalinin siyahıya alınması” kimi tərcümə edilir. “El Peruano” qəzetində “Xocalı soyqırımı” adlı məqalədə, siyasi terminlərin işlənmə məqsədinə uyğun olaraq hədəf dildə düzgün şəkildə tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan çətinliklərlə rast gələ bilirik. Məqalədə “*tropas del cuerpo*” sözünə ayrı-ayrılıqda diqqət yetirək. “*Tropa*” cəmdə işlənərək azərbayca dilinə “qoşun” kimi tərcümə olunur. “*Cuerpo*” bədən deməkdir, ispan dilində “*de*” isə Azərbaycan dilində yiyəlik hal şəkilçisinin ekvivalentidir. Bu sözü hərfi tərcümə etsək, “bədən qoşunları” deməkdir, lakin bu zaman sözlər arasındakı mənə əlaqəsini pozulmuş oluruq. Əslində isə siyasi termin kimi bu söz birləşməsinin tərcüməsi “motoatıcı alay” deməkdir. Ən önəmli məsələlərdən biri isə abreviaturaların və xüsusi isimlərin tərcümə edilməsidir. Nəticədə qeyd etmək istərdik ki, siyasi terminlər düzgün və konkret tərcümə etməlidir və əgər mənası haqqında məlumatı yoxdursa, bu zaman etibarlı mənbələrə müraciət edilməlidir. Tərcüməçi terminlərin tərcüməsinə həssas yanaşmalı və araşdırma qabiliyyətinə, zəngin təcrübəyə və bilik səviyyəsinə malik olmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Babayev, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”, Bakı, 2015, 572 səh.
2. Qılıncxan Bayramov. Tərcümə sənəti Bakı 2008, «OKA Ofset» nəşriyyatı. 218 səh.
3. El Peruano “El genocidio de Jodyalı”, Peru, 26 fevral 2020

Маммадова Сабина
Азербайджанский университет языков
Факультет: «Регионоведения» Группа: 134-Р
Научный руководитель: доц. Джаббарова Шукуфа
student2863@adu.edu.az

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ

Политика взаимоотношений между Азербайджаном и Великобританией были определены великим предводителем Азербайджана Гейдаром Алиевым. С конца XX века в связи с проведением Азербайджаном активной внешней политики отношения между двумя странами ещё больше укрепились. Можно перечислить несколько важных дат в двухсторонних отношениях:

- 1) 1992 год, март между Азербайджаном и Великобританией было подписано соглашение об установлении дипломатических отношений;
- 2) 1994 год, февраль – подписание Совместной декларации «О дружбе и сотрудничестве» между Азербайджанской Республикой и Великобританией;
- 3) 1998 год, июль - подписание Совместной декларации «Об отношениях дружбы и сотрудничестве Президента Азербайджанской Республики и премьер-министра Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии»;
- 4) 2008 год, май - в Азербайджане состоялась встреча с государственным министром по европейским делам министерства по внешним и государственным вопросам Великобритании Джимом Мерфи, во время которой была сказано, что территориальная целостность Азербайджана предметом спора не является.

Нагорный Карабах - это территория Азербайджана, что признано как Великобританией, так и мировой общественностью.

Таким образом, Азербайджан имеет геостратегическое значение для Великобритании для установления экономической стабильности в Центральной Азии, с точки зрения безопасности путей поставки энергоресурсов. В тоже время Великобритания постоянно поддерживает территориальную целостность Азербайджана. Подводя итоги, опираясь на приведенные факты можно с уверенность сказать, что в перспективе взаимовыгодные отношения стран будут и дальше развиваться развиваться.

Список использованной литературы:

1. «Политические аспекты Азербайджано- Британских отношений» <https://articlekz.com/article/7853>
2. «Современные международные отношения и внешняя политика азербайджана» Али Гасанов
3. <https://www.chathamhouse.org>
4. <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/7540160.html>

Yetər Mehrabova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Regionşünəşliq Norveç üzrə, Qrup 162B
Elmi rəhbər: dos.Şəlalə Bağirova,
yetrmehrabova@adu.edu.az

TÜRKMƏNÇAY MÜQAVİLƏSİNİN AZƏRBAYCAN XALQI ÜÇÜN ACI NƏTİCƏLƏRİ

1805-ci ilin may hadisələri və bundan əvvəlki hadisələr, Azərbaycanın tarixi taleyi ilə bağlı hadisələr Rusiya imperiyasının işğalçı siyasəti, Kürəkçay və Gülüstan müqavilələri sonda Türkmənçay razılaşmasına gətirib çıxardı. 1828-ci ilin fevral ayında Türkmənçay sülh müqaviləsinin imzalanması ilə rus-Qacar müharibəsinin ikinci mərhələsi başa çatdı. Türkmənçay müqaviləsi əsasında Azərbaycan torpaqları, Rusiya və Qacarlar arasında təkrar parçalandı. Azərbaycanın İrəvan və Naxçıvan xanlıqları da Rusiya im-

periyasının tərkibinə qatıldı. Araz çayının hər iki sahilində mülkiyyət sahibi olan şəxslərə 3 il müddətində öz mülklərini satmaq tapşırılmışdı. Türkmənçay razılaşmasının şərtlərinə əsasən, İran tərəfi müharibə zamanı Rusiya imperiyasına dəymiş ziyana görə 20 milyon gümüş pulu ödəməyi vəd etdi. Bu şəraitdə İran tərəfi Urmiya gölü, Cakatu çayı, Qızılüzən çayı və Çiəri çayı arasında, müharibədən əvvəl və ya müharibə dövründə Araz çayı arasında torpaqdan çıxan azərbaycanlılara qayıtmasına icazə vermədi. Ruslar Qarabağın, Naxçıvan və İrəvanın bir hissəsinin xanlıqlarında yaşayan azərbaycanlılara öz kəndlərinə qayıtmağa imkan vermədilər.

Türkmənçay razılaşmasına görə, Azərbaycan tamamilə parçalandı. Rusiya-Qacar müharibəsi zamanı milyonlarla azərbaycanlı öz kəndlərini tərk etdi. Qarabağın 1823-cü il siyahısında qeyd olunur ki, Hüseyn Bəy və Şeyxəli Ağa ilə birlikdə Cəbrayılada 139 azərbaycanlı ailəsi öz doğma torpaqlarından çıxarılmışdır. General-mayor Kotlyarovskinin 1812-ci il sentyabrın 30-da general Rtişevə verdiyi raportdan görünür ki, I Rusiya-İran müharibəsi zamanı Qarabağ xanlığı ərazisində 4845 azərbaycanlı ailə öz evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalmışdı.

Cənubi Qafqazın və Azərbaycanın şimal torpaqlarının işğalı zamanı ruslar müsəlman əhalisi arasında xristianlığın yayılması üçün missioner xristian icmaları yaratmışdılar. Rusiya imperiyasının müstəmləkəçilik siyasəti yenidən məskunlaşma prosesinə əsaslanırdı. Gülüstən müqaviləsi imzalandıqdan sonra ermənilərin Azərbaycan torpaqlarında kütləvi şəkildə məskunlaşdırma prosesi başladı. Türkmənçay sazişi imzalanandan bəri ermənilərin Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşdırılması kollektiv xarakter almışdır. Əsasən, Cənubi Qafqazın müdafiəsi və Osmanlı imperiyasına qarşı müdafiə yaratmaq baxımından əhəmiyyətli olduğu üçün onlar Qarabağ, Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarında erməniləri məskunlaşdırdılar. Ermənilərin bu torpaqlarda məskunlaşdırılması rusların keçmiş Azərbaycan torpaqlarında erməni dövləti qurmaq arzusunu gerçəkləşdirirdi. Məsələn, Naxçıvanda ümumilikdə 110 nəfər üçün 265 erməni ailəsinin məskunlaşdırılması Naxçıvan ərazi palatasının 1831-ci il tarixli hesabatında, əyalət naziri Zolotnitski tərəfindən tərtib edilmişdir; 513 nəfərdən ibarət olan 96 erməni ailəsinin Güznüt kəndində məskunlaşması; Araz kəndində ümumilikdə 188 nəfər üçün 39 erməni ailəsinin məskunlaşdırılması; Nuraşın kəndində 60 nəfər arasında 12 erməni ailəsinin məskunlaşması; 104 nəfərdən ibarət olan 23 erməni ailəsinin Qazançı kəndində məskunlaşması; 440 nəfərdən arasında 101 erməni ailəsinin Qaraxanbəyli kəndinə köçürülməsi öz əksini tapır.

Yuxarıdakı faktlar Rusiya İmperiyasının təşkil etdiyi məskunlaşma prosesinin çox kiçik bir hissəsidir. 1828-ci il martın 21-də Rusiya imperiyasına daxil olan İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının bütün sənədlərdə erməni əyalətləri kimi qeyd edildiyi fərman, eləcə də arxiv sənədlərində əks olunan yenidən məskunlaşma hadisələri imperiyanın erməni dövləti tapmaq istəyinin bariz sübutudur. İrəvan və Naxçıvan xanlıqları ilə bağlı bütün arxiv sənədləri Türkmənçay sazişinin imzalanmasından sonra 6 ay ərzində Rusiya hökumətinə təhvil verildi.

Rusiya - İran arasında bağlanmış Gülüstən və Türkmənçay kimi müqavilələr, 1805-ci ildə İbrahim-əli xan ilə Rusiya imperiyası arasında bağlanmış sazişlər real olaraq onu göstərir ki, Azərbaycan torpaqları imperiya tərəfindən işğal edilmişdir. Osmanlı dövləti və İranda yaşayan ermənilər köçürülərək buraya gətirilmişdir. Bu müqavilələrin heç birində Qarabağdakı erməni mülkləri və onun Rusiyaya təhvil verilməsi haqqında məlumat yoxdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan tarixi. Üç cildə. Bakı, 1961.
2. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı, 1989.
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. Bakı, 2007.
4. Azərbaycan tarixi (ən qədim zamanlardan XX əsrədək). I cild. Ali məktəblər üçün dərslik. Z.M.Bünyadov və Y.B.Yusifov redaktəsi ilə. Bakı, 1994.

1936-1939-cu İL İSPANIYA VƏTƏNDAŞ MÜHARİBƏSİNİN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ YERİ

Vaxtı ilə “Yeni dünyanın” kəşfində böyük xidmətləri olmuş İspaniya XX əsrin əvvəllərində Qərbdə ən geridəqalmış ölkəyə çevrilmişdi. Dəyişən dünya düzəni şəraitində adət-ənənələrin hakim olduğu adada rəhbərlər dövrün siyasi və iqtisadi yenilikləri qarşısında “İspaniyaçılıq” ideyasını saxlamaqları ilə fəxr edirdilər. Qapalı siyasət yeritmək meylli olan bu ölkədə nəticə etibarlı ilə 17 iyul 1936-cı ildə – iki dünya müharibəsi arasında vətəndaş müharibəsi başlandı. Müqayisə üçün demək olar ki, kapitalist dünyanın ən gücsüz bəndi 1917-ci ildə Rusiya idisə, danışılan dövrdə bu status İspaniyaya aid idi. İspaniyadakı çevriliş Rusiyada Oktyabr inqilabından fərqli olaraq, yayılmağa başlayan bir yangının ilk qılgıcımı deyil, artıq bütün Avropada sönmüş bir atəşin son alovu idi .

İspaniyanın Cümhuriyyətçi hökumətinə qarşı ölkə içindəki mühafizəkar ünsürlər tərəfindən dəstəklənən ilk hərbi çevriliş ölkədə tam idarəçiliyi ələ almadığı üçün qanlı daxili müharibə başlandı. Milliyətçilər (üyançılar da deyilirdi) faşist İtaliyası və nasist Almaniyasından iki yüz min nəfərdən çox alman, ərəb, italyan ordusu timsalında canlı dəstək, eyni zamanda çoxlu sayda tank və təyyarələr aldı. Bundan savayı Cümhuriyyətçilər Sovet hökuməti ilə yanaşı, Avropa və ABŞ könüllülərindən təşkil olunan Beynəlxalq Briqadaların canlı dəstəyi də daxil, Meksika hökumətindən də kömək aldılar. Müharibənin siyasi və emosional əks-sədası onu milli münaqişədən daha üstün bir fazaya keçirdi. Çünki bir çox ölkələrdə İspaniya vətəndaş müharibəsini baxış tərzinə bağlı olaraq ya tiranlıq və demokratiya, ya faşizm və azadlıq, ya da kommunizm və sivilizasiya arasındakı beynəlxalq qarşıdurmanın bir hissəsi kimi görürdülər. 30 mart 1939-cu ildə faşist birliklərinin bütün İspaniyanı işğal etməsi ilə savaşı bitdi və bununla da İspaniya üçün Fransisko Frankonun (1892-1975) diktatorluğu ilə 36 il hökm sürəcək mərhəmət bilməyən repressiya dönəmi başladı. İspaniyada müharibə dönəmində öldürülənlərin sayı yalnızca təxmin edilə bilər. Milliyətçilər sadəcə savaşıda qətlə yetirilənlər deyil, eyni zamanda bombardman, edam və sui-qəsd qurbanlarını da daxil etməklə bu rəqəmin bir milyon nəfər olduğunu deyirdilər. Daha yeni hesablamalar beş yüz min kimi müəyyən edilsə də, bu rəqəmə yetərsiz qidalanma, aclıq və müharibənin səbəb olduğu xəstəliklərdən ölənlər daxil edilmir.

Rusiyada baş verən hadisələr I Dünya müharibəsinin sonunu bildirmişdisə, İspaniyada daxili müharibəyə çevrilən inqilabi şərait II Dünya müharibəsinə hazırlaşan hegemon güclərə faydalı bir təcrübə sahəsi olmaqdan başqa bir məqsədə xidmət etmədi və inqilabın sonlanması tarixdən az bir müddət sonra – 1 sentyabr 1939-cu ildə II Dünya müharibəsi başlandı.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bradley K. International Brigades in Spain 1936-39. Oxford: Osprey Publishing, 1994, 64 p.
2. Broue P., Temime E. İspanya İç Savaşı. İstanbul: Hürriyyət Yayınları, 1976, 434 s.
3. Fraser R. İspanya'nın Kanı: İç Savaş Deneyimi 1936-1939. İstanbul: Belge Yayınları, 1995, 816 s.
4. Sandoval J., Azcarate M. İspanya İç Savaşı 1936-1939. İstanbul: Köprü Yayınları, 1969, 163 s.
5. Шубин А.В. Великая испанская революция 1931-1939 гг. Москва: Академический Проект, 2019, 594 с.

SOYUQ MÜHARİBƏDƏN SONRA ŞİMAL ATLANİKA MÜQAVİLƏSİ TƏŞKİLATININ (NATO) TRANSFORMASIYASI (1991-1999-cu İLLƏR)

NATO Soyuq müharibə sona çatdıqdan sonra yeni beynəlxalq münasibətlər sisteminin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ənənəvi təhlükəsizlik məqsədlərinə və vəzifələrinə yenilərini əlavə edərək transformasiya olunmaqla mövcudluğunu saxladı.

1991-ci ildə Varşava Müqaviləsi Təşkilatı buraxıldı və SSRİ dağıldı. Ənənəvi düşmənlərin yox olması ilə bəzi şərhçilər NATO-ya olan ehtiyacın aradan qalxdığına və gələcək müdafiə xərclərinin və silahlı qüvvələrə qoyulan sərmayənin də azalacağına inanırdılar. Yeni dövrün xüsusiyyətləri NATO-nun transformasiyasına şərait yaratmaqla yanaşı, ona zərurətin olduğunu üzə çıxartdı.

Beynəlxalq cəmiyyəti narahat edən xarici hərbi təhlükələr hesab olunan ənənəvi təhlükələrlə yanaşı, terrorizm, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, etnik münaqişələr və digər transmilli təhlükələrlə mübarizə NATO-nun gündəmini zəbt etməyə başladı. NATO-nun transformasiyası yolunda ilk addım 1991-ci ilin noyabrın 7-8-də NATO-nun Romada keçirilən sammitində ittifaqın yeni strateji konsepsiyasının qəbul edilməsi oldu. Roma strateji konsepsiyası heç bir dövlət ilə qarşıdurmanı ehtiva etməyən ictimaiyyətə açıq sənəd idi. Bu konsepsiya əsas məqsəd kimi bir tərəfdən ittifaq üzvlərinin təhlükəsizliyini kollektiv müdafiə yolu ilə qorumağı, digər tərəfdən isə keçmiş rəqiblərlə əməkdaşlıq münasibətləri çərçivəsində Avropada təhlükəsizliyi inkişaf etdirərək yaymağı hədəfləyirdi. Bu məqsədlə 1991-ci il dekabrın 20-də Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası yaradıldı. NATO-nun Şərq doğru genişlənmə məsələsini gündəmə gətirmək üçün Avro-Atlantika təhlükəsizlik anlayışından istifadə olunmağa başlandı. 1997-ci ildə Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası Avro-Atlantika tərəfdaşlıq şurasına çevrildi.

NATO-nun transformasiyası istiqamətində növbəti mühüm hadisə 1994-cü ildə keçirilən Brüssel Sammitində keçmiş Şərq Bloku ölkələri və keçmiş Sovet Respublikaları daxil olmaqla ATƏT-ə üzv olan ölkələrə şamil olunan Sülh Naminə Tərəfdaşlıq (SNT) proqramının qəbul edilməsi idi. SNT bu dövlətlərlə NATO arasında hərbi və siyasi münasibətlərin qurulması və inkişaf etdirilməsində əsas mexanizmlərdən biri oldu. NATO, həmçinin, demokratiyanın müdafiəçisinə çevrildi. SNT proqramının davamı olaraq 1996-cı ildə NATO-nun Şərq doğru genişlənmə prosesinə başlandı. 1999-cu ildə Çexiya, Polşa və Macarıstanın NATO-ya üzv olması ilə ittifaqın ilk genişlənməsi baş tutdu.

NATO genişlənmə prosesi ilə paralel olaraq, böhranların idarə edilməsi əməliyyatları üzrə ciddi dəyişikliyə nail oldu. NATO-nun 1999-cu ilin aprelin 24-25-də keçirilən Vaşinqton Sammitində qəbul olunan yeni Strateji Konsepsiya 1991-ci il Strateji Konsepsiyasını davam etdirərək, “üzv ölkələrin təhlükəsizliyinə təsir göstərən böhranların idarə edilməsi” əməliyyatlarının keçirilməsinə əlavə olaraq belə böhranların idarə olunması əməliyyatlarına V maddədən kənar əməliyyatları daxil etdi. NATO-nun vəzifəsi yalnız üzv ölkələrin ərazilərinin müdafiəsi ilə məhdudlaşmaq deyil, həm də zəruri hallarda öz coğrafi ərazisindən kənar böhranların idarə edilməsi oldu. NATO-nun 1999-cu il Kosovo əməliyyatı onun transformasiyasının əsas göstəricisi idi.

Beləliklə, NATO Avro-Atlantika regionunda sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə kollektiv müdafiə, kollektiv təhlükəsizlik və kooperativ təhlükəsizlik prinsiplərinin cəmləşdiyi təşkilata transformasiya olundu.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Babaoğlu Hikmət: Dünya Siyasəti və Beynəlxalq Münasibətlər. Bakı, “Çinar Çap” 2010, 562 s.
2. Кулагин В.М. Современная международная безопасность: учебное пособие для вузов / Москва: КНОРУС, 2012, 432 с
3. Euro-Atlantic Partnership Council // https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm
4. Washington Summit // https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_27286.htm?selectedLocale=en

MÜASİR DÖVRDƏ BALKAN ÖLKƏLƏRİNİN DEMOQRAFİK İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ

Balkan ölkələrində artan demoqrafik problemlər növbəti otuz il ərzində daha da kəskinləşərək böhran həddinə çata bilər. Rəsmi rəqəmlərə görə, region ölkələrinin əksəriyyətinin mövcud əhalisinin yarısı ölkə xaricində yaşayır. Demoqrafik böhrana səbəb ola biləcək yetəri qədər faktorlar mövcuddur.

Son göstəricilərə görə qərbi Balkan ölkələrini tərk edərək ölkə xaricində məskunlaşanların sayı xeyli artmaqdadır. Belə ki, Bosniya-Herseqovina, Albaniya, Monteneqrodan köç edənlərin ölkənin ümumi əhali göstəricisinə nisbəti sıra ilə 47%, 41% və 45,4%, Makedoniya və Kosovadan köç edənlərin ümumi əhali göstəricisinə nisbəti isə 30% civarındadır. Makedoniyada aparılan araşdırmaya görə ölkədə ali təhsil müəssisələrində çalışan işçilərin 69%-i daha yaxşı iş tapa biləcəkləri təqdirdə, ölkə xaricinə köç etmə qərarı ala biləcəklərini qeyd edir. Onların 20%-i hal-hazırda ölkə xaricində işə qəbul üçün müraciət etdiklərini bildirir. Gənclərin işsizlik göstəricisi başda olmaqla regiondakı işsizliyin xeyli yüksək olması, hər nə qədər xaricə köçün ən önəmli səbəbi olaraq önə çıxsa da tək səbəb bu deyil. İnsanlar iş tapdıqları təqdirdə belə aldıkları maaş rahat həyat sürə bilmələri üçün yetərli olmadığına görə köç qərarı alırlar. Ölkələrdəki mövcud iqtisadi durum insanların əksəriyyətinin rifah səviyyəsini artırmaq üçün Avropanın digər ölkələrinə köç etməyə və heç bir təhsil tələb etməyən bəsit işlərdə çalışmağa razı olurlar.

Demografik böhrana səbəb olan digər səbəb isə Balkan ölkələrində təbii artım göstəricilərinin gün keçdikcə aşağı düşməsidir. 2020-ci ildə açıqlanan statistikaya görə, bütün region ölkələrində təbii artım göstəricisi zəruri olan ədəddən (2.1)-dən xeyli aşağıdır.

Bugün Balkan ölkələrində yaşayan ailələrin böyük hissəsinin gəliri Avropada çalışan yaxınlarının göndərdikləri maddi vəsaitdən ibarətdir. Göndərilən bu işçi gəlirləri kiçik Balkan ölkəsinin iqtisadiyyatına nə qədər kömək olsa da, yerli işçilərin köç etməsi region ölkələrinin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir. Balkan ölkələrinin Avropa İttifaqına üzv olması ilə bu ölkələrə qoyulan investisiyalarda artım olacağı və işsizlik probleminin azalacağı gözlənilirdi. Lakin daha öncə birliyə üzv olan Xorvatiya və Bolqarıstanda əksinə üzvlük köçün azalmasına deyil, artmasına səbəb olmuşdur. İşsizlik, emmiqrasiya, zəif iqtisadi inkişaf, mənfi təbii artım demoqrafik böhranın Balkan ölkələrində mənfi təsirinin artması qaçınılmazdır. 2050-ci ilədək Rumıniya, Bosniya-Herseqovina, Serbiya, Albaniya və s. bu kimi Balkan ölkələrinin demoqrafik problemlərinin dərinləşəcəyi ehtimal olunur.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1) <https://balkaninsight.com/2019/10/14/bye-bye-balkans-a-region-in-critical-demographic-decline/>
2. <https://www.ispionline.it/en/publication/region-watch-2020-balkans-24708>

Rüstəm Əliyev
ADU, Rehionsünashlıq BM fakültəsi qrup 139
Elmi rəhbər: müə. Elşən Məcidov
student2879@adu.edu.az

PİLOTSUZ UÇUŞ APARATLARININ AKTİV İSTİFADƏ OLUNDUĞU MÜASİR DÖVRDƏ MÜHARİBƏLƏRİN GEDİŞATINA QIRICI TƏYYARƏLƏRİN TƏSİRİ

Son illərdə baş verən hərbi münaqişələr zamanı pilotsuz uçuş aparatlarından geniş istifadə olunmuşdur. Onlardan istifadə döyüşlərin eləcə də, müharibələrin gedişinə ciddi təsir göstərmişdir. Belə bir halda qırıcı təyyarələrdən istifadə məsələsinə yenidən baxmaq lazım gəlir.

Qırıcı təyyarə nədir? Qırıcı təyyarələrin təyinatı üzrə növləri hansılardır? Qırıcı - hərbi təyyarədir, əsasən hava hədəflərini vurmaq üçün nəzərdə tutulub. Yüksək manevrli və sürətlidir. Hava hədəflərini vur-

maqla yanaşı, həm də bombardmançıları və mülki aviasiyanı müşayiət etmək, yerdəki obyektləri düşmənin aviasiyasından qorumaq və nadir hallarda yerdəki və sudakı obyektləri vurmaq üçün nəzərdə tutulub. Qırıcılar müdafiə silah növünə aid olunur. Amma müasir dövrümüzdə qırıcı təyyarələr müasirləşdikcə onların rolu konflikt zonalarında artır və bu çərçivədən çıxır. Onlar həm qırıcı, həm də bombardman təyyarələrinin xüsusiyyətlərini özlərində cəmləşdirir. Qırıcı təyyarələrin təyinatı üzrə növləri aşağıdakılardır:

- Cəbhə qırıcısı - düşmənin aviasiyasını maneərləndirən hava döyüşündə sıradan çıxarıb, havada üstünlüyü ələ keçirtmək üçün nəzərdə tutulub. Eləcə də quru qoşunları havadan dəstəkləmək üçün istifadə olunur.
- Önləmə qırıcısı - düşmənin təyyarələrini və qanadlı raketlərini uzaq məsafədən məhv etməklə, yerdəki obyektləri qorumaq üçün nəzərdə tutulub.
- Gecə qırıcısı - düşmənin aviasiyasını gecə vaxtı məhv etmək üçün nəzərdə tutulub. Belə qırıcılar xüsusi avadanlıqlarla təchiz olunub.
- Göyertə qırıcısı - aviadaşıyıcıların üzərində yerləşir. Belə təyyarələr adətən hərbi hava deyil, hərbi dəniz qüvvələrinin tabeliyindədir.
- Çoxməqsədli qırıcı (qırıcı-bombardmançı) - Özündə həm qırıcının, həm də bombardmançının xüsusiyyətlərini cəmləşdirir. Belə təyyarələri həm düşmənin aviasiyasını məhv etmək üçün, həm də yerdəki və sudakı obyektlərə zərbə endirmək üçün istifadə edirlər.

Müasir dövrdə hərbi münaqişələr zamanı hava üstünlüyünə başqa sözlə desək döyüşlər gedən bölgə üzərində hava məkanına tam nəzarət etmək olduqca vacibdir və bir çox imkanlar yaradır. Belə ki, hava üstünlüyünə sahib olan tərəf rahat şəkildə uçuşlar həyata keçirə bilir və bunun nəticəsi olaraq pilotlu və ya pilotsuz uçuş aparatlarının imkanlarından geniş istifadə edə bilər. Bu imkanlara müəssisə, nəzarət, bombardman, nöqtə atışları, piyadaya yaxın dəstək və s. aid etmək olar. Qırıcı təyyarələrin hava üstünlüyünün əldə olunmasında əsas rol əks tərəfin qırıcı təyyarələrini, pilotsuz uçuş aparatlarını, yük daşıyıcı təyyarələrini və digər hərbi texnikasını sıradan çıxarmaqdan ibarətdir. Bu funksiyaları həyata keçirmək üçün qırıcı təyyarələr öz üzərlərində müxtəlif təyinatlı, asıla bilən və ya gövdə daxilində yerləşdirilə bilən silahlardan istifadə edirlər.

Son zamanlar hərbi münaqişələr zamanı pilotsuz uçuş aparatlarının geniş istifadə olunmasına baxmayaraq onlar tam şəkildə qırıcı təyyarələri əvəz edə bilmirlər. Belə ki, pilotsuz uçuş aparatlarının maksimal və kreyser sürətlərinin aşağı olması, maneə qabiliyyətlərinin zəif olması və kiçik həcmdə silah daşımaları onlara hava məkanına tam sahib olub, rahat uçuşlar həyata keçirməyə imkan vermir. Bu faktları və daha öncə yazılanları nəzərə alsaq tam olaraq deyə bilərik ki, qırıcı təyyarələrin müasir dövrün hərbi münaqişələrindəki rolu əvəz olunmazdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Pierre M. Sprey, Comparing a Quarter Century of Fighters 2 Coram Robert, Boyd: The Fighter Pilot Who Changed the Art of War
2. Ahlgren Jan; Linner Anders; Wigert Lars, Gripen, the First Fourth Generation Fighter
3. Виктор Иванович Погорелов, Беспилотные летательные аппараты: нагрузки и нагрев
4. В. Корнеев, Особенности конструкции и эксплуатации беспилотных летательных аппаратов самолетного типа

Əliyeva Ağxanim
Azərbaycan Dillər Univeristetini,
BM və regionsünashiq, qrup 441
Elmi rəhbər: b/m Əli Mustafayev
3561agxanim@edu.adu.az

AFR-in ƏSAS QANUNUNUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ölkələrarası müqayisəyə əsasən Almaniya olduqca yüksək inkişaf səviyyəsinə malik ölkə olaraq, bütün sahələrdə öz sözünü demiş bir dövlətdir. Bu inkişafda əsas rol oynayan nüanslara nəzər saldıqda 1949-cu ildən Qərbi Almaniyada qüvvədə olan birləşmədən sonra isə bütün Almaniya Federativ Respub-

likasının Əsas Qanununa xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Əsas Qanun qısa preambuladan və 14 bölmədən ibarətdir ki, onlardan da üçü (IV - a, VIII - a ya X - a) Konstitusiyaya əlavə olaraq artıq onun qüvvədə olduğu dövrdə daxil edilmişdir. Alman Konstitusiyasını digərlərindən fərqləndirmək üçün faktlara nəzər salmaq:

1. Birinci bölmənin həsr olunduğu əsas hüquqlarda, Konstitusiyanın xüsusi və vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqlarının əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirilir.
2. Qərbi Avropa inteqrasiyasının mütərəqqi inkişafını nəzərə alan yeniliklər edilmişdir.
3. Maddə 23-ə əsasən Almaniya demokratik prinsiplərə, hüquqi dövlətçiliyə, sosiallığa və federalizmə əsaslanan quruluş ilə Avropa ittifaqında iştirak edir.
4. Almaniyayı dünyada tanıtdıran əsas iqtisadiyyat olan iqtisadiyyat ilə bağlı 115-ci maddə, ticarət tərəfdaşlığı etdiyi ölkələr üçün təklükəsiz zəmin yaradır.
5. Əsas Qanun əyalətlərin konstitusiyasından üstündür.
6. Hər bir alman bərabər hüquq və vəzifəyə malikdir və vahid həyat standartlarının təkşilinə xüsusi diqqət yetirilir.
7. Dövlət xidməti hüququ peşəkar məmurların statusuna aid ənənəvi prinsipləri nəzərə alınmaqla tənzimlənir.
8. Federasiyanın və əyalətlərin bütün təsisatları və müəssisələri bir-birinə qarşılıqlı hüquqi və inzibati yardım göstərirlər.
9. Dövlət ərazisindəki bütün dini icmalar ilə ölkənin münasibətini tənzimləyir.
10. 25 - ci maddədə qeyd edilirdi ki, beynəlxalq hüququn ümumi qaydaları federativ hüququn tərkib hissəsinin mahiyyətidir. Onlar qanunlar qarşısında prioritetə malikdirlər və federativ ərazinin sakinləri üçün bilavasitə hüquq və vəzifələr doğururlar.
11. Əyalətlərin konstitusiya quruluşu respublika, demokratik və sosial hüquqi dövlət prinsiplərinə cavab verir və buna Federasiya tərəfindən zəmanət verilir.
12. Demokratik seçilən xalq hökumətinin və yerli özünüidarətmənin olması nəzərdə tutulmuşdur.
13. Federal prezident nə hökumətin, nə də federasiyanın və ya hər hansı ərazinin qanunverici orqanının tərkibinə daxil ola bilər.

Almanların güvəndiyi qurumlar arasında Konstitusiya Məhkəməsi və Konstitusiya ilk yerdədir. Bu iki qurum Almaniyanın keçmişindən aldığı ən vacib dərsi təmsil edir: Vətəndaşlar dövlətin subyektləri deyillər. Dövlət vətəndaşlar üçün mövcuddur. Bütün hökumət gücü xalqdan gəlir. İdarəetmə formasına görə Almaniya parlamentli respublika hesab edilir ki, Federal hökumətin başçısı Federal Kanslerin hədsiz güclü mövqeyini nəzərə almaqla bəzi alman tədqiqatçıları Almaniya Federativ Respublikasını "kansler respublikası" kimi səciyyələndirirlər. Bu faktlara əsasən Almaniya dövlətinin Əsas Qanununun əsas xüsusiyyətlərini aşkar edərək niyə görə bu qədər əhəmiyyətli olmasını üzə çıxarırlar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Çirkin V. Y. Xarici ölkələrin konstitusiya hüququ
2. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası
3. Tatsachen über Deutschland

Сархан Гусейнов

**Азербайджанский Государственный Университет Языков
Специальность: Регионоведение(по США). Группа: 136R
Научный руководитель: Доцент Шукуфа Джаббарова
student2869@adu.edu.az**

ИММИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА США В XXI ВЕКЕ

США занимает первое место в мире по притоку иммигрантов, и поэтому иммиграция является главным источником роста населения в США на протяжении всей истории. Основа иммиграционной политики США заключается в привлечении квалифицированных кадров для развития страны, и борьба с нелегальными иммигрантами, которая продолжается по сей день.

В 90-е годы XX века основными целями иммиграционной политики США были увеличение притока квалифицированных иммигрантов, борьба с нелегальной миграцией, упрощение процедур депортации. Однако события 11 сентября 2001 г. привели к принятию Дж. Бушем Закона о внутренней безопасности, который также реформировал иммиграционную политику страны. Принятые законы стали безуспешными, поскольку иммигранты не желали ассимилироваться в американскую культуру, в особенности нелегальные иммигранты стали главной причиной роста насилия и преступности в американском обществе.

После прихода Трампа, миграционная политика США была нацелена на «переваривание» уже имеющихся иммигрантов, а именно снижением вдвое ежегодных квот на выдачу Грин - карт. Одним из решающих шагов в области миграции, было принятие Трампом закона об усилении охраны государственной границы и ужесточении миграционной политики. По словам Трампа, в ближайшее время должно было начаться строительство стены на границе с Мексикой, которое было воспринято неоднозначно со стороны мексиканского правительства.

Существенную проблему современной иммиграционной политики США в XXI веке составляет латиноамериканские иммигранты, прежде всего мексиканские. Главным фактором роста численности мигрантов из Мексики в США является географическая близость. Наряду с легальной растет также и нелегальная иммиграция. После принятия закона об иммиграции 1965 г., а также увеличение масштаба мексиканского лобби в США привело к чрезвычайному росту количества нелегальных иммигрантов. Нужно также отметить тот факт, что по статистике 2017 г. более 7 млн иммигрантов из Мексики прибыли нелегальным путём. Политика массовой депортации нелегальных мигрантов дала свои плоды, а именно после ускорения этого процесса, правительство Мексики создало более 50 центров для помощи депортированным мексиканцев.

Таким образом, и легальная и нелегальная иммиграция в США является сложной проблемой, так как в современном американском обществе среди граждан есть предрассудки по отношению к иммигрантам. Были проведены ряд опросов среди американских граждан, и значительная часть из них выразили свои мнения, что большинство иммигрантов в США являются нелегальными из Латинской Америки, а главным образом из Мексики, которые приносят огромный ущерб для экономики США, а также являются угрозой для потери их собственной работы. В целом, основа иммиграционной политики США в XXI веке направлена на борьбу с нелегальными иммигрантами, в особенности из Латинской Америки.

Литература:

1. Генезис миграционного законодательства зарубежных стран// <http://lawbook.online/administrativnoe-pravo-rossii-kniga/genezis>
2. Новая иммиграционная политика Трампа// <https://business-visa-usa.ru/blog/item/128> - novaya-immigratsionnaya-politika-trampa;
3. Baker B., Rytina N. Estimates of the unauthorized immigrant population residing in the United States: January 2012 / Department of homeland security. Office of immigration statistics. –Wash.,D.C.,2013 https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Unauthorized%20Immigrant%20Population%20Estimates%20in%20the%20US%20January%202012_0.pdf
4. Border security and immigration enforcement improvements: Executive order / The White House. Office of the Press Secretary. – Wash., D.C., 2017 – Mode of access: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/25/executive-order-border-security-and-immigration-enforcement-improvements>;
5. Mexico opens legal aid centres to fight US deportations // BBC News. – L., 2017 Mode of access: <http://www.bbc.com/news/world-latinamerica-39170734>;
6. Saenz A. President Trump tells ABC News' David Muir: Construction of border wall will begin in «months» // ABC News. – N.Y., 2017 Mode of access: <http://abcnews.go.com/Politics/president-trump-tells-abc-news-david-muir-construction/story?id=45007943> .

BÖYÜK BRİTANIYA XARİCİ SİYASƏTİNDƏ YUMŞAQ GÜC AMİLİ

Bu gün bir çox ölkə beynəlxalq münasibətlərdə yumşaq gücdən qlobal məqsədlərinə çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə edir. Böyük Britaniyanın xarici siyasətində "yumşaq güc" mövqeyi yaxşı bilinir. 2018-ci ildə "Portland Communications" tərəfindən hazırlanan yumşaq güc indeksinə görə, İngiltərə lider yumşaq güc ölkəsidir. Yumşaq güc Böyük Britaniya üçün getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. "Yumşaq güc" deyə biləcəyimiz mədəniyyət, təhsil və mübadilə proqramları bu gün geniş istifadə olunan vasitələrdəndir. Xarici tələbələr ölkəyə cəlb etmək üçün beynəlxalq münasibətlərdə bir rəqabət var. Bu rəqabətdə isə Böyük Britaniya əldə etdiyi mövqeyə görə ön sıralarda durur.

Müstəmləkə dövründən bəri, yumşaq güc sahəsində, İngiltərə ədəbiyyatı, musiqi, filmlər, BBC və s. vasitəsilə dünyaya təsir göstərir. Bununla Böyük Britaniya iqtisadiyyatda, ticarət sahəsində, turist axınının təmin olunmasında yüksək inkişaf əldə etmişdir. İngiltərənin qüdrətli yumşaq gücünün nailiyyəti kimi, "Game of Thrones", "Sherlock Holmes", "Peaky Blinders", "Jane Austen", "Harry Potter" film və serialları göstərmək olar. Dünyanın hər bir tərəfində işıqlandırılan, hamı tərəfindən maraqla izlənən və qəbul edilən serial və filmlərdə istifadə olunan sətiraltı mesajlar yumşaq gücün əslində müasir beynəlxalq münasibətlərdə nə qədər güclü bir alət olduğunu sübut edir.

Bəzi tədqiqatçıların fikirlərinə görə Avropa İttifaqı Böyük Britaniyanın yumşaq gücünün inkişafında başlıca müsbət rol oynayan amil idi. Breksitdən sonra B.Britaniyanın yumşaq güc siyasətinin zəiflədiyinə dair fikirlər də irəli sürülürdü. Hətta breksitdən sonra B.Britaniyanın yumşaq gücə görə liderlikdən düşəcəyinə dair narahatlıqlar da mövcud idi. Lakin realıq bu narahatlıqların əsassız olduğunu göstərir. İngiltərə hökuməti COVID-19 pandemiyasından çıxmaq üçün müxtəlif irs və mədəniyyət mərkəzlərinə 1,57 milyard funt sterlinlik təcili kreditlər və qrantlar təqdim edərək yumşaq güc potensialını yeniləməyə başladı. Çin, Hong Kongda yeni təhlükəsizlik qanununu tətbiq etdikdən sonra Hong Kong vətəndaşlarını qarşılamaq üçün səmimi və səxavətli olmaqla, Böyük Britaniya da əsl yumşaq güc qabiliyyətini nümayiş etdirdi.

Beləliklə qeyd etməliyəm ki, Britaniya "Qlobal Britaniya" ambisiyalarını həyata keçirmək üçün daha az hərbi və daha çox yumşaq güc bacarıqlarına arxalanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Power and Public Diplomacy Revisited, Joseph Nye, Hague Journal of Diplomacy 14 (2019)
2. Sylvie Lomer, Soft power as a policy rationale for international education in the UK: a critical analysis, High Educ (2017)
3. THE ART OF ATTRACTION Soft Power and the UK's Role in the World By Christopher Hill and Sarah Beadle

Айтадж Багирли
Азербайджанский Университет Языков
Американиведение Группа 136
Научный руководитель: Севдагюль Алиева, доцент
BAGIRLI AYTAC

РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ США

Есть ли место женщине на высоких политических постах и в управленческих структурах? Дискуссии по этому вопросу ведутся уже достаточно долго. И за это время появились совершенно разные точки зрения и мнения. Сегодня женщины являются не только объектом политики, как

важнейшая часть электората, но и участниками самого политического процесса. Женщины могут позволить себе политическую карьеру в силу того, что они обладают всем необходимым для этого: соответствующим образованием, знаниями, амбициями, стремлением реализовать свои возможности на сложнейшей политической арене. По этой причине актуальность вопроса имиджа женщины-политика возрастает. А в соответствии с мировой практикой, чем больше женщин будут участвовать в работе силовых структур, тем эффективнее будет управление, основанное на принципах социального взаимодействия. Например, первое упоминание, дошедшее до нас из истории, о женщине-политике, относится к XV веку до нашей эры. Данный вопрос в свою очередь затрагивает США и заставляет задуматься о роле женщин в системе управления США.

Для того что бы рассмотреть данную тему, необходимо учесть ряд пунктов. В первую очередь должна быть рассмотрена система государственного управления США которое включает в себя формирование системы управления и разделение властей, а также американское законодательство и политика в вопросах равенства. Не стоит забывать и об гендерном равенстве как одно из важнейших прав человека. Тут должно быть рассмотрено суфражизм и борьба женщин за право голосовать в XX-ом веке. Помимо всего этого, в работе должен быть проанализирован социально-правовой статус женщины в политике США в XX и XI веках. Также стоит установить характеристики женского правления, понять, по каким причинам в странах правят в основном мужчины, а не женщины, углубиться в изучение проблемы гендерного неравенства и изучить, и привести примеры женщин, управляющих страны.

В результате проведённой работы можно будет выяснить роль женщины в системе управления США, проанализировать существующий материал и вынести результат в котором будет показана роль женщины в управления. Также работа заключается в том, что мы сможем понять, как работает государство изнутри во время правления женщины, разобраться в том, как личные качества человека влияют на его деятельность и расширить свои знания по поводу вопроса о том, почему же чаще всего во главе страны стоит мужчина.

Литература

1. <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/01/11/1214867112/Popkova.pdf>
2. <https://cawp.rutgers.edu/women-us-congress-2020>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/zhenschiny-v-ssha-mehanizm-gendernogo-ravenstva>
4. <https://guides.loc.gov/american-women-essays/era-ratification-effort> <https://history.house.gov/Exhibitions-and-Publications/WIC/Historical-Essays/Introduction/Introduction/>
5. <https://magonova.com/blog/pochemu-ravnopravie-vazhno-dlya-politicheskoy-sistemy-na-primere-ssha>
6. <https://www.amacad.org/publication/womens-underrepresentation-us-congress>
<https://www.amazon.com/Paradox-Gender-Equality-American-Politics-ebook/dp/B00ZYLE1I2><https://blogs.lse.ac.uk/lseviewofbooks/2014/02/27/book-review-women-in-the-club-michele-swiers/>
7. <https://www.jstor.org/stable/41719831?seq=1>
8. <https://www.vox.com/the-highlight/2019/8/7/20746147/congress-women-2019-gender-parity>

Lamiyə Məmmədova

Fakültə: Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünashq

İxtisas: Ölkəşünashq (Böyük Britaniya)

Elmi rəhbər: Prof. Əli Məmmədov

student2860@adu.edu.az

BRİTANIYA MEDIASINDA II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ

Böyük Britaniya siyasətində Azərbaycan- Ermənistan arasındakı “Qarabağ” münaqişəsinə də yer verilib. Ermənistanın hüquq normalarını pozaraq Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərini heçə sayıb, Qarabağı işğal etməsi Böyük Britaniya rəsmiləri tərəfindən hər zaman tənqid edilib. İlk başlarda Böyük Britaniya Azərbaycanı zəif mövqe kimi görsə də, daha sonra bu fikir dəyişmişdir. I Qarabağ müharibəsi dövründən bu yana Azərbaycan-Böyük Britaniya əlaqələrinin sıxlaşması prosesi krallığın

mövqeyinə öz təsirini göstərmişdir. Britaniya rəsmilərinin çıxışlarında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi məsələsi daima gündəmdə olub.

2021-ci il 27 sentyabr tarixində yenidən ərazi iddaları ilə çıxış edən Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin atəşkəs rejimini pozması və şanlı Azərbaycan Ordusunun əks-hücum əməliyyatına başlaması ilə "II Qarabağ müharibəsi" başlanıb. Beynəlxalq arenada bu məsələ geniş müzakirə edilib. Azərbaycanın haqqlı mübarizəsinə dəstək olan ölkələr sırasında Böyük Britaniya da öz yerini alıb. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının sədri adından hazırlanan və Azərbaycanın əleyhinə olan bəyanat layihəsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü olan Böyük Britaniyanın vetosu ilə qəbul edilməyib. Bu fakt Böyük Britaniyanın Qarabağ mövqeyini birbaşa özündə əks etdirir.

Böyük Britaniyanın nüfuzlu xəbər saytlarından olan "BBC news"-da Azərbaycan-Ermənistan arasındakı mübarizə geniş işıqlandırılıb. Müharibə müddətində Ermənistanın Kütləvi İnformasiya Agentlikləri tərəfindən yayılmış qeyri-rəsmi və reallıqdan uzaq məlumatlar adıçəkilən saytda təkzib edilib.

İngilis mediasında müharibə bitdikdən sonra yazılmış xəbər başlıqlarında Türkiyənin və Rusiyanın məsələdə həlledici rolu öz əksini tapırdı. "Telegraph" qəzetinin bir başlığında "Azərbaycan-Ermənistan müharibəsinin böyük qalibi Türkiyə" olaraq analizi verilib. Digər qazetlərdə də bu kimi xəbər başlıqları olsa da, qeyd edə bilərik ki, Böyük Britaniya bu müharibədə haqqın tərəfində durub.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54614392>
2. <https://mirrorspectator.com/2020/10/15/global-media-finally-notices-karabakh-war/>
3. <https://www.telegraph.co.uk/azerbaijan/>

Ənsərova Aytac
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq Münasibətlər Regionşünaslıq-260
Elmi rəhbər:müə. Leyla Hacıyeva
aytac.ansarova@adu.edu.az

QARABAĞ ZƏFƏRİ BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜSTƏVİDƏ

Ali Baş Komandanımızın apardığı uğurlu siyasətin nəticəsində Vətənimizin bütövlüyünün təmin olunması, bizim olan torpaqların bizə geri qayıtması təbii ki, istər hərbi, istər sosial, istərsə də iqtisadi müstəvidə öz əksini tapacaqdır. Bu qələbə ilə nüfuzumuzun daha da artması hər sahədə bizim necə inkişaf edəcəyimizi təxmin etmək üçün kifayətdir. Qarabağ zəfərinin bizim iqtisadi müstəvidə inkişafımız üçün danılmaz rolu olacaqdır. Öz gücünü dünyaya bir daha göstərmiş Azərbaycanla artıq daha çox ölkə əməkdaşlıq etməyə can atacaq, iqtisadi potensialın mükəmməlləşdirilməsi üçün iş birliyi edəcəkdir. Azərbaycanın bu cür beynəlxalq sferada olan əməkdaşlıqları bizi daha böyük yerlərə daşıyacaq.

Bilirik ki, Azərbaycan nefti ilə fərqlənən ölkələrdəndir və bu qara qızıl Azərbaycanın uğurlu iqtisadiyyatı üçün ən mühüm vasitələrdən biridir. Düşünürəm ki, bununla bağlı bir sıra layihələr tərtib edilərək böyük uğurlara imza atılacaq. Neftimizin daha çox ölkəyə ixrac olunması, digər qeyri-neft sektorlarının da inkişaf etdirilməsi əsas faktorlardan biridir. Eyni zamanda bizim iqtisadiyyatımıza təsir edən amillərdən biri də turizm sektorudur. Hansı ki, artıq Azərbaycanın tamamlanmış gözəlliyi hər kəsi daha çox cəlb edəcək. Sözsüz, Azərbaycan bu zəfərdən və həmin ərazilərdə aparılan tədbirlərdən sonra bütün dünya ölkələri üçün daha maraqlı gəlib mütləq görməli, gəzməli, öyrənilməli bir əraziyə çevrilir.

İmmiqrantların sayının artması da əhali nüfuzumuza ciddi təsir edəcəkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, yalnız turizm məqsədilə deyil, həmçinin, Qarabağdakı quruculuq işləri ilə bağlı da xarici mütəxəssislərə ehtiyac var. Onların bu ərazilərin daha sürətli və daha gözəl bərpası üçün çox böyük köməkləri olacaqdır. Ən əsası planlı hərəkət edib, çatışmazlıqları taparaq buna uyğun addımlar atmalıyıq. Mən əminəm ki, görülməyən bütün tədbirlər vasitəsilə biz əlimizdəki böyük şansları dəyərləndirərək iqtisadiyyatımızı daha yaxşı tənzimləyərək və inkişaf etdirərək biləcəyik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.dtx.gov.az/az/news/941.html>
2. <https://xalqgazeti.com/mobile/az/news/67030>

İsayev Samir Fuad
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura, Qrup M20-128.
Elmi rəhbər: dos. Şahmuradov Aqil.
student2848@adu.edu.az

MÜASİR DÖVRDƏ İSRAİLİN YAXIN ŞƏRQ GEOSİYASƏTİ

Yaxın Şərqdə təsir imkanlarına malik olmaq, region ölkələri ilə münasibətləri inkişaf etdirmək, burada öz hegemonluğunu qoruyub saxlamaq, özünə qarşı hesab etdiyi təhdidləri aradan qaldırmaq İsrailin geosiyasi maraqlarının ümumi çərçivəsini müəyyənləşdirir.

Yaxın Şərq öz qarmaqarışlılığı, habelə günümüzdə silahlı münaqişələrin aktiv olduğu region kimi hər zaman öz məxsusiliyini qoruyub saxlamışdır. Örnək olaraq, İsrail və ərəb ölkələri arasında olan müharibələr, terror qruplarının fəal olaraq aktlar törətməsi və əsas olaraq regionun iki böyük gücünün, yəni İsrail-İran qarşudurma göstərilə bilər.

İsrailin ərəb ölkələri ilə müharibələri, demək olar, hər zaman onun üstünlüyü ilə sonlanıb. Növbəti mərhələdə ərəb ölkələri bir-bir İsrailə qarşı olan əks fikirlərindən əl çəkərək, arada olan gərginliyi soyutmaq məqsədi ilə sülh danışıqlarına getməli oldu. Misir, İordaniya, BƏƏ, Bəhreyn, Mərakeş və İsrail arasında ikitərəfli razılaşmalar imzalanmışdır. Aydın olur ki, İsrailin ərəb ölkələri ilə sülh prosesləri region qüvvəsi kimi onun təsir gücünün ərazidə daha da artmasına gətirib çıxarır. Təbii olaraq, bu danışıqlar irəli dönəmlərdə digər qarşılıqlı əlaqələrə yola açacaq. Misal olaraq İsrail və BƏƏ arasında olan iqtisadi yaxınlaşmanı qeyd etmək olar.

İsrail regionun digər güclü dövləti olan, həm ərazisinə, həm də əhalisinə görə özündən qat-qat üstün olan İranla qarşudurma vəziyyətindədir. İki gücün yaxın Şərq regionunda bir-birinə güzəştə gedə bilməməsi, bunun əksinə olaraq hərbi sənayelərini daha da inkişaf etdirmələri regionda bir növ müharibə təhlükəsini qaçınılmaz edir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, İsrail regionda ərəb ölkələri ilə münasibətlərini yaxşılaşdırıb, İranın müsəlman ölkələrini onun əleyhində istifadə etməsinə əngəl olur. İsrail öz geosiyasəti ilə regionda hegemonluğunu yürütməyi, digər ölkələri özündən yumşaq güc vasitəsi ilə asılı vəziyyətdə saxlamağı düşünür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Natan Sachs & Kevin Huggard, "Israel in the Middle East: The next two decades" Foreign Policy | at 1BROOKINGS, 2020, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/11/FP_20201120_israel_me_sachs_huggard-1.pdf.
2. Seth J. Frantzman "Five countries that could be next to make peace with Israel" 2020, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/five-countries-that-could-be-next-to-make-peace-with-israel-638821>.
2. Şerifə Akıncı, İsrail ve Birləşik Arap Emirlikləri Anlaşmasının Ekonomik Dinamikləri, 2020, <https://orsam.org.tr/tr/israil-ve-birlesik-arap-emirlikleri-anlasmasin-in-ekonomik-dinamikleri/>.

Аскерова Сутара
Азербайджанский Университет Языков
Международные Отношения и Регионоведение -440г
Научный руководитель: преп. Меджидов Эльшан
sitara.19@mail.ru

ПРЕЗИДЕНТСТВО И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ИЛЬХАМА АЛИЕВА

15 октября 2003 г. Ильхам Алиев был избран президентом Азербайджана сроком на пять лет. После прихода к власти Ильхам Алиев во многом продолжил политический курс своего отца. За

годы руководства страной Ильхаму Алиеву удалось реализовать крупные нефтегазовые проекты. В 2008 году преемник политической линии своего отца вновь победил на выборах. В 2009 году был организован референдум, по итогам которого в законодательство республики была внесена поправка – отныне один человек мог занимать президентское кресло более 2-х сроков. По официальным данным на 2010 год в Азербайджане появилось более 800 тысяч новых рабочих мест, а уровень бедности населения снизился на 34 процента. Однако произошло это, в основном, за счет социальных пособий. Экономический рост происходил за счет увеличения продажи энергоресурсов. На выборах 2013 года действующий глава республики снова получил поддержку большинства избирателей и был переизбран на третий срок.

На мировой арене лидер страны демонстрировал продуманную и выверенную политику. В 2005 году он подписал соглашение о ненападении с Ираном. В 2010-м – о государственной границе с РФ (с выгодными для Баку договоренностями). В 2016-м была предпринята попытка изменения ситуации относительно Карабаха. В 2017 году Ильхам Алиев назначил Первым вице-президентом страны свою супругу Мехрибан. На торжественном заседании, посвященном 25-летию партии «Новый Азербайджан», Алиев заявил, что страна любой ценой восстановит свою территориальную целостность. Среди достижений действующего президента эксперты и местные СМИ также отмечают сохранение и укрепление стабильности и безопасности в стране, борьбу с терроризмом, сбалансированную внешнюю политику, направленную на сотрудничество с соседними странами, а также ведущими мировыми державами.

Внешняя политика Азербайджана — совокупность отношений Азербайджанской Республики с другими государствами и международными структурами. По состоянию на 2019 год Азербайджан поддерживает дипломатические отношения со 182 государствами-членами ООН, Государством Палестина и Святым Престолом. Дипломатические отношения отсутствуют с Арменией, Центрально-Африканской Республикой, Республикой Конго. Азербайджан также поддерживает хорошие отношения с Европейским союзом в рамках своей Политики соседства в Восточной Европе.

Для того, чтобы обеспечить национальные интересы у Ильхама Алиева имеется и сильная армия, и сильная экономика, и народ, который доверяет своему лидеру.

Список литературы

1. Ильхам Алиев // Официальный сайт президента Азербайджана.
2. Цыганов, Олег Владимирович Ильхам Алиев: открытый мир.

Hacıyeva Nigar Elman qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -2 fakültəsi, qrup 222 B
Elmi rəhbər: fil.ü.f.d., G.A.Məhərrəmov

44 GÜN-QARABAĞ QƏLƏBƏSİ

Əsrlər boyu Azərbaycan xalqı öz qələbələri ilə tarixdə unudulmaz izlər qoyub. Azərbaycanın tarixi səhifələrinə qızıl hərflərlə yazılan 10 Noyabr-Qələbə günü bu hadisələrdən ən yadda qalanıdır. 30 illik həsrətin 44 günlük qəhrəmanlıqla sona yetməsi Prezident, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin güclü siyasəti və Azərbaycanın müzəffər ordusunun zəfəridir.

Vətənin illərdir həsrətində olduğu Qarabağ torpaqlarının geri qayıdışı ilə bərabər düşmənin 30 ildə qurduğu ordu darmadağın edildi və düşmən ağ bayraq qaldırdı. Buna qədər ordumuz 5 şəhər, 4 qəsəbə, 286 kənd və çoxsaylı strateji yüksəklikləri işğaldan azad etmişdir. Sonrakı 20 gün ərzində isə liderimizin siyasi gücü nəticəsində Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonları düşməndən geri alındı. 10 Noyabr qələbəsi ilə bütün dünya Azərbaycan ordusunun məğlubedilməzliyinin və şücaətinin şahidi oldu. Bu müharibə Azərbaycanın hərbi tarixinə yeni bir mərhələ kimi düşdü. Ordumuz müasir silahlar, hərbi avadanlıqlar və fərqli strategiya ilə qısa müddətdə böyük qələbəyə öz imzasını atdı. Cənab İlham Əliyevin ədalətli siyasəti həm orduya, həm də Azərbaycan xalqına güc və iradə verirdi.

Qarşıdurma 27 sentyabr 2020-ci il tarixdə başlamışdı. Bununla bağlı hərbi vəziyyət elan olunmuşdu və Azərbaycan xalqının igid oğulları könüllü olaraq orduya yazılmışdı. Hərbi əməliyyatların başlaması ilə hər gün yeni ərazilərin işğaldan azad olunması xəbəri alınırdı. Bu xalqda böyük ruh yüksəkliyi yaradırdı. Nəinki ön cəbhədə, arxa cəbhədə də düşməyə qarşı mübarizə gedirdi. Müharibə pilotsuz təyyarələrin, sensorların, raketlərin, ağır artilleriyanın gücü ilə irəliləyirdi. Qarşıdurmanın başlanğıcında Azərbaycan ordusu bir sıra kəndləri və strateji yüksəklikləri, 22 oktyabr tarixdə isə Qarabağın İranla cənub sərhədlərini tamamilə işğaldan azad etdi. 23 oktyabr tarixdə Azərbaycan ordusu Laçın dəhlizinə doğru irəlilədi. Laçın dəhlizi Qarabağla Ermənistanı birləşdirən yeganə magistral yol idi və bu yola nəzarət Ermənistan ordusuna gələcək hərbi yardımın qarşısını alırdı. Müharibə nəticəsində 4 oktyabrda Cəbrayıl, 17 oktyabrda Füzuli, 20 oktyabrda Zəngilan, 25 oktyabrda Qubadlı və 8 noyabrda Şuşa şəhəri işğaldan azad edilmişdir. 8 noyabr səhər saatlarında Azərbaycan xalqı İlham Əliyevin xalqa müraciəti ilə alınmaz qala-Şuşanın azad olunduğu xəbərini aldı. Bu nəinki Azərbaycan tarixində, ümumən dünya tarixində görünməmiş hadisə idi. Sıldırım qayalarla əhatəli yüksəklikdə yerləşdiyindən Şuşa şəhəri alınmaz qala adı almışdı. Azərbaycanın igid oğulları Şuşanı hərbi avadanlıqlarla deyil, sıldırım qayalara dırmaşaraq əlbəyaxa döyüşlə işğaldan azad etmişdilər. Bu şanlı tarix xalq tərəfindən böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Şuşanın alınması artıq müharibənin taleyini həll edən bir qələbə idi. Şuşa qələbəsindən 2 gün sonra üçtərəfli saziş imzalandı və Azərbaycan 44 günlük müharibədən qalib dövlət kimi çıxdı.

Bu qalibiyyət Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin, vətən yolunda canından, qanından keçən igid vətən oğullarının və Azərbaycan xalqının birgə qələbəsidir. Yaşasın Azərbaycan! Qarabağ Azərbaycandır!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://baku.ws/politics/103067>
2. <https://sesqazeti.az/news/politics/837829.html>

Adil Adilov
ADU, Regionşünaslıq BM fakültəsi qrup 139
Elmi rəhbər: müəl.Elşən Məcidov
aadilov.600@adu.edu.az

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDA VƏTƏNDAŞ MÜHARİBƏSİ (1861-1865)

Uzun tarixi dövr ərzində dünya arenasında bir sıra müxtəlif qarşıdurmalar, müharibələr, çəkişmələr olmuşdur. Baş vermiş hər bir proses mənşə baxımdan bir-birdən fərqli olmuş və çox zaman sonrakı vəziyyətdə ciddi problemlərə səbəb olmuşdur.

Vətəndaş müharibəsi — ölkə daxilində əhali və ya müxtəlif qruplar arasında baş verən, ölkənin əksər hissəsini əhatə edən müəyyən həcmli müharibə sayılır. Amerika vətəndaş müharibəsi ABŞ-da dörd il davam edən uzun və qanlı silahlı qarşıdurma idi. Amerika Vətəndaş Müharibəsi 12 Aprel 1861-ci ildə başlamış və 9 Aprel 1865-də başa çatmışdır. Bunun səbəbləri çox vaxt köləliyi dəstəkləyən və ya ona qarşı olan dövlətlər arasındakı fərqlərə aid edilir. Əslində isə Amerika Vətəndaş Müharibəsi, bir-birinə zidd olan iqtisadi və siyasi maraqlarla cəmiyyətin iki növü arasında qanlı bir qarşıdurma demək idi.

İrqi ayrı-seçkiliyi və kölə istehsalı münasibətlərinə əsaslanan Amerikanın Cənubunun həyat tərzini, Şimali ilə müqayisədə tamamilə fərqli idi. Şimal ştatları köləlikdən və ya kölə əməyinə əsaslanan əkinçilik iqtisadiyyatından asılı deyildilər, çünki onlar mühacir əməyinə arxalanırdılar. Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş verən bu qarşıdurmalar müxtəlif səbəblərdən qaynaqlanır. Müharibənin başlamasında köləlik, Şimal və Cənub arasındakı fərqlər, federal hüquqlara qarşı dövlətlərin laqeydliliyi, ləğvçi hərəkatın baş verməsi kimi faktorları qeyd etmək olar.

14 aprel 1865-ci ildə Abraham Linkoln Vaşinqtonda başından vurularaq qətlə yetirildi. Beləliklə Vətəndaş müharibəsini Endryu Conson yekunlaşdırdı. 26 aprel tarixində Konfederasiya Ordusunun son generalı Federal Ordunun generalı Sherman'a təslim oldu. İki ay sonra, 23 iyun 1865-ci ildə müharibənin sona çatmasına və ABŞ-a sülh gətirən qəti atəşkəs imzalandı.

ABŞ-da baş verən bu qarşıdurmanın bir sıra nəticələri oldu. Amerika Vətəndaş Müharibəsi nəticəsində çox sayda qurban getməsi onun ən taleyüklü nəticələrindən biri idi. Birlik dövlətlərinin ordusuna

aid 470.000 ölü və 275.000 yaralı olduğu təxmin edilir. Amerika Konfederativ əyalətlərinə gəldikdə, ölənlərin sayı 355.000 və yaralıların sayı 138.000 idi. Bununla belə, bəzi tarixçilərin fikrincə, mülki və hərbiçilər arasında ölüm sayı bir milyon insanı keçir. Bundan başqa müharibədən sonra Konstitusiyaya bir neçə düzəliş, xüsusən 13, 14 və 15-ci dəyişikliklər təsdiq edildi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://historyplex.com/why-did-civil-war-star> internet istinad mənbəsi
2. <https://www.britannica.com/event/American-Civil-War-> internet istinad mənbəsi
3. <https://mostateparks.com/sites/mostateparks/files/The%20Civil%20War%20in%20Missouri%201861-1865%20Centennial%20Book.pdf/> - pdf book

Əlizadə Nigar Eldar qızı
ADU, B M və Regionşünaslıq, qr.360
Elmi rəhbər: müəll. Qədirova Nərmin
n.e.elizade@adu.edu.az.

ABŞ İLƏ ÇİN ARASINDA TİCARƏT MÜHARİBƏSİ

Hazırda ABŞ və Çin dünyada ən böyük iqtisadiyyata malik birinci və ikinci yerləri bölüşən ölkələrdir. Dünya iqtisadiyyatının demək olar ki, böyük bir hissəsi, bu iki güclü dövlətin payına düşür. 23 mart 2018-ci il Donald Trampın “Çinin iqtisadi təcavüzünə qarşı Prezident Memorandumunu” imzalaması və polad və alüminiuma tarif tətbiq etməsi ilə ticarət müharibəsinin başladığının rəsmi tarixi oldu. Eyni zamanda ABŞ-ın Çinlə münasibətlərdə tarazlıq yaranan Sakit Okean Tərəfdaşlıq Müqaviləsindən çıxması iki ölkə arasında ticarət müharibəsini qaçılmaz etdi. Həmçinin bu münasibətlərin pisləşməsində dövlət başçılarında çıxışları qeyd olunmalıdır.

Tərəflər çox keçmədən tarifləri artırmaq üçün təhdid mübadiləsinə başladılar. Çin şirkətlərinin ABŞ-dan kənd təsərrüfatı məhsulları almağı dayandırdıqları bildirildi. ABŞ, Çini rəqabət üstünlüyü qazanmağı və tariflərin təsirlərini qismən təsirsiz hala gətirməyi hədəfləyən valyuta manipulyasiyalarında günahlandırdı.

ABŞ və ya Çinin ticarət etdiyi bəzi ölkələr də dolayı yolla ticarət müharibəsindən təsirləndilər. Çinlə ticarət müharibəsi ABŞ-ın son bir ildə digər ölkələrlə yaşadığı qarşıdurmalardan yalnız biridir. Tramp, eyni zamanda Meksika, Kanada və Aİ ölkələrinə vergi tətbiq edərək istehlakçıları Amerika məhsulları almağa təşviq etdi. Bu ölkələr də qisas olaraq Amerika məhsullarına gömrük vergiləri tətbiq etdilər. Amerika Birləşmiş Ştatlarında ticarət müharibəsi fermerlər və istehsalçılar üçün çətinliklər və istehlakçılar üçün daha yüksək qiymətlər gətirdi. Digər ölkələrdə iqtisadi ziyan vurmasına baxmayaraq, bəzi ölkələr boşluqları doldurmaq üçün istehsalın artmasından faydalanmağa çalışırlar. Bu da fond bazarında qeyri-sabitliyə səbəb oldu. Çin və ABŞ da daxil olmaqla bir çox ölkənin hökumətləri, ABŞ-Çin münasibətlərinin və tariflərinin pisləşməsindən yaranan bəzi zərərləri aradan qaldırmaq üçün addımlar atdı. Tərəflər durmadan vergilərin miqdarını yüksəldirdilər. Övvəllər Çin və ABŞ-dan məhsul idxal edən ölkələr alternativ mənbələr axtarmağa başlayıblar. Bu vəziyyətin ən çox sərfləndiyi ölkələr isə Vyetnam, Malaziya, Cənubi Koreya, Braziliya, Çili və s. kimi ölkələrdi.

1980-ci illərdən bəri Tramp, ticarət kəsirinin azaldılması və daxili istehsalın təşviqi üçün tarifləri müdafiə edir və ölkənin ticarət tərəfdaşları tərəfindən “parçalandığını” söyləyir. Bu tariflərin tətbiq edilməsi prezidentlik kampaniyasının əsas planlarından biri halına gəldi. Bəzi iqtisadçılar və siyasətçilər ABŞ-ın ticarət açığının davam etməsinin problemli olduğunu iddia etsələr də, bir çox iqtisadçı bunun problem olmadığını iddia edir və az tariflərin bir həll yolu olduğunu iddia edir.

ABŞ-Çin ticarət müharibəsi hələ də davam edir. Donald Trump prezidentliyinə Çindəki ədalətsiz ticarət tətbiqetmələrini araşdırmaqla başladı və daha sonra Asiya ölkələrinə yüzdə 25 faiz nisbətində tariflər tətbiq etdi. Dörd il keçməsinə baxmayaraq bu tariflər qalmaqdadır. 2020-ci ilin yanvarında imzalanan birinci faza ticarət razılaşmasından sonra da ABŞ-ın Çin məhsulları üçün tarifləri qüvvədə qaldı. COVID-19 pandemiyası dövründə ticarət müharibəsi arxa plana keçdi. Ticarət müharibəsi, yeni Bayden rəhbərliyi dövründə də ABŞ iqtisadiyyatına ziyan vurmağa davam edir. Eyni zamanda, Çinin investisiya mühiti zərər

görə bilər, “*Made in China - 2025*” planının həyata keçirilməsi uğursuz olma riski altındadır və bu da ölkədəki texnoloji tərəqqini ləngidə bilər.

Çinin ümidi ABŞ-ın bu təcavüzkar proteksionizmdən mümkün qədər tez imtina etməsi, Dünya Ticarət Təşkilatının qaydalarının yenidən xatırlanması və ticarət sahəsində iki dünya nəhəngi arasındakı gərginliyin danışıqlar yolu ilə aradan qaldırılması idi. Bunu etmək düzgün olardı. Ancaq ABŞ və xüsusən də ABŞ prezidenti, ticarətdəki boşluğu Çin ilə tarazlaşdıracaq yeni bir sistem tətbiq etmək niyyətindədir. Trump-ın sərt mövqeyi məhz buna görə olmuşdur. Pekin və Vaşinqton arasındakı danışıqlar nəticə vermədiyi müddətdə, gərginlik və dünya ticarəti üçün təhlükə riski artır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. More pain than gain: How the US-China trade war hurt America <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/08/07/more-pain-than-gain-how-the-us-china-trade-war-hurt-america/#:~:text=China%20also%20felt%20economic%20pain,its%20reliance%20on%20U.S.%20markets>
2. Trade War: Biden Administration Not Ready To 'Yank' China Tariffs, But Open To Talks <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2021/03/28/trade-war-biden-administration-not-ready-to-yank-china-tariffs-but-open-to-talks/?sh=18e9fe135e8b>
3. US-China Trade War: Causes and Outcomes https://www.shsconferences.org/articles/shsconf/pdf/2020/01/shsconf_ies_2019_01012.pdf
4. The US-China Trade War Is Still Happening <https://thediplomat.com/2021/03/the-us-china-trade-war-is-still-happening/>
5. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 7, Sayı: 1 (Sf. 75-101)
6. <https://www.eurotopics.net/tr/197126/ticaret-savasinda-hamle-sirasi-cin-de>

Nigar Fərəzadə Fərəc qızı

ADU, B M və Regionşünashq, M20-129

Elmi rəhbər: b/müə., t.ü.f.d. Vüsalə Əfəndiyeva

student2849@adu.edu.az

HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİ

Multikulturalizm dedikdə hər hansı bir ölkədə və ya ümumiyyətlə dünyada müxtəlif millətlərə və dinlərə aid olan insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiya olunması nəzərdə tutulur.

Tarixin müxtəlif mərhələlərində Azərbaycanın fərqli xalqların, dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasətinin bir parçası olması, burada müxtəlif irqə, dinə, millətə, mədəniyyətə sahib insanların birgə yaşayışı üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu kimi proseslərin nəticəsində Azərbaycanda multikulturalizm inkişaf etməyə başlamışdır.

Uzaq keçmişdən bugünümüzdək multikultural ənənələr mövcud olsa da, Ulu öndər Heydər Əliyev vasitəsi ilə multikulturalizmin hüquqi və siyasi müstəvidə yerini müəyyən etmək mümkün olmuşdur. Heydər Əliyev multikulturalizmi siyasi mərhələyə qaldıraraq, onun assimilyasiya və izolyasiya kimi siyasi modellərdən üstün olduğunu göstərmişdi. Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması üçün atılan ən önəmli addımlardan biri, Ulu öndərin göstərişi ilə multikulturalizm anlayışının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapması olmuşdur.

Heydər Əliyev multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının əsas vasitələrindən biri kimi dəyərləndirirdi. Ulu öndər Azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürürdü və ölkəmizin ərazisində yaşayan hər bir şəxsi dinindən, irqindən, mədəniyyətindən asılı olmayaraq eyni cür qiymətləndirirdi. O, çıxışlarında bu məsələyə toxunaraq qeyd edirdi: “Dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşları eyni hüquqa malikdir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir”.

Ümummillə lider Heydər Əliyev dövlətin multikulturalizm siyasətini daha uğurla həyata keçirməsi üçün BMT, ATƏT, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və bu kimi nüfuzlu təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verirdi. Ulu öndər adları qeyd olunmuş təşkilatların qəbul etdikləri milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara da qoşulmağı önəmli sayırdı. Heydər

Əliyevin dövründə ölkəmiz bir çox konvensiyaya qoşulmağa nail olmuşdu. Bunlardan biri də Avropa Şurasının “Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası”dır. Bu konvensiya 1995-ci ilin 1 fevral tarixində imzalanmış və 2000-ci il 16 iyun tarixində qanunla ratifikasiya edilmişdir.

Heydər Əliyev din siyasətinə də xüsusi önəm vermişdir. O, mütəmadi olaraq müxtəlif dinlərə mənsub din adamları ilə görüşmüş, onları dini bayramlar və mərasimlər barədə təbrik etmişdir. Ulu öndər bu məsələnin önəmini 2001-ci il 21 iyun tarixində Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması ilə daha aydın göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi kimi Heydər Əliyev bugün multikulturalizmin inkişafına səbəb olan amillərin təməlini qoyan ən önəmli şəxslərdən biri sayılır. Onun həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində, ölkəmizdə irqindən, dinindən, mədəniyyətindən asılı olmayaraq hər bir şəxs eyni dərəcədə qiymətləndirilmişdir. Ulu öndərin təməlini qoyduğu əvəzsiz siyasət nəticəsində Azərbaycan multikulturalizmi bu gün də inkişaf edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdulla K., Nəcəfov E. “Azərbaycan Multikulturalizmi”, Bakı, 2017
2. Kazımov Q. İsmayilov İ. “Multikulturalizmə giriş”, Bakı 2018
3. https://multiculturalism.preslib.az/az_a1.html

Алия Алиева
Азербайджанский Университет Языков,
Международные Отношения Регионоведение–256
Научный руководитель: преп.Эльшан Меджидов
3891Aliya@adu.edu.az

БИОГРАФИЯ ИЛЬХАМА АЛИЕВА

Ильхам Алиев родился 24 декабря 1961 года в Баку, в семье начальника Контрразведывательного отдела Комитет государственной безопасности Азербайджанской ССР Гейдара Алиева и старшего научного сотрудника института офтальмологии Зарифы Алиевой. 1977 году окончил среднюю школу № 6 города Баку и поступил в Московский государственный институт международных отношений. По окончании института, в 1982 году он поступил в аспирантуру Московский государственный институт международных отношений. В 1985 году, защитив диссертацию, получил ученую степень кандидата исторических наук и в 1985-1990 годах преподавал в Московском государственном институте международных отношений.

После преподавательской деятельности Ильхам Алиев занялся частным бизнесом. В 1991 году он возглавил фирму «Ориент», а в 1992 году переехал в Стамбул, так как основная деятельность фирмы была связана с Турцией. Вернулся на родину, лишь когда Гейдар Алиев стал президентом республики.

С 1994 года по август 2003 года являлся вице-президентом, затем первым вице-президентом Государственной нефтяной компании Азербайджанской Республики. Принимал активное участие в реализации нефтяной стратегии общенационального лидера Гейдара Алиева. В 1995 году был избран, а в 2000 году переизбран депутатом Милли Меджлиса Азербайджана. Но в 2003 году вступив на должность Премьер-министра Азербайджанской Республики сложил депутатские полномочия.

С 1997 года – президент Национального олимпийского комитета Азербайджана. В декабре 1999 года на I съезде партии «Новый Азербайджан» Ильхам Алиев был избран одним из пяти заместителей председателя партии, а в ноябре 2001 года на II съезде партии — первым заместителем председателя. В 2005 году был избран председателем этой партии.

В 2001-2003 годах возглавлял делегацию Милли Меджлиса Азербайджанской Республики в Парламентской Ассамблее Совета Европы (ПАСЕ). В январе 2003 года избран заместителем председателя Парламентской Ассамблеи Совета Европы и членом бюро ПАСЕ.

4 avqust 2003 il sonra təsdiqlənən Milli Məclis tərəfindən təyinatla Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 15 oktyabr 2003 il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsini 2003 il oktyabrın 15 tarixindən etibarən icra edir. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsini 2003 il oktyabrın 15 tarixindən etibarən icra edir. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsini 2003 il oktyabrın 15 tarixindən etibarən icra edir.

Список использованной литературы.

1. President.az Официальный сайт президента Азербайджанской Республики

Lalə Əzizova Cəbrayıl qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti,
B M və Regionşünaslıq, q.439b
Elm rəhbər:b./ müəllim Əli Mustafayev
3527Lale@adu.edu.az

ABŞ-in CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİ

Cinayət qanunvericiliyi özündə şəxsin cinayət kimi təsnif olunan əməlinə görə dövlət tərəfindən təqibini ifadə edir. Cinayət qanunvericiliyi cinayətin aşkar edilməsi və müvafiq cəzanın müəyyən edən qanundur. Cinayət qanunvericiliyi cinayət hesab edilən davranışları qadağan edən normalardan ibarətdir.

Cinayət bütöv cəmiyyətə qarşı olan bir əməldir. Beləki ABŞ-in hüquq sistemi qurbanın kimliyindən asılı olmayaraq bütün cinayətlərə vahid cəmiyyətə qarşı edilmiş səhv əməl kimi qiymətləndirir. Buna görə də dövlət və dövlət məmurları tərəfindən izlənilir. Cinayət hər zaman cəza ilə nəticələnir. Amerika Konstitusiyasının əsas prinsiplərinə, axtarış, müsadirə, həbs və tutma kimi tədbirlərə dair qaydalara və bu məsələlərə dair presedent qərarlarına keçmədən əvvəl xüsusilə və ilk növbədə bu məsələlərə dair müddəaların Amerika Konstitusiyasının 1-ci maddəsinə uyğun olduğu bildirilməlidir. 9-cu fəslində, ümumiyyətlə sonradan qüvvəyə minmiş **Əlavə II, IV, V, VI, VIII** maddələrində həm daha spesifik, həm də təfərrüatlıdır.

Cinayətin məcəlləşdirilməsi: ABŞ-da bütün cinayətlər iki hissəyə bölünərək məcəlləşdirilir.

- I. Ağır (*felonies* adlanır)- Bu növ cinayətlər ya edam (ölüm) cəzası ilə və ya 1 ildən çox azadlıqdan məhrum etmə ilə nəticələnir. Həbs etmə həm ştat, həm də Federal səviyyədə ola bilər. Bu cinayətlərə qətl, zorlama, yanğın törətmə oğurluq və s. aiddir.
- II. Az ağır (onlar *misdemeanors* adlanır)- Bu növ cinayətlər həm cərimə ilə (line), həm də bir ilcən yerli həbsxanada saxlanılaraq azadlıqdan məhrum etmə ilə nəticələnə bilər. Az ağır cinayətlər “mala prohibita” adlanır ki, bu da yalnız hərəkətlər mənasını ifadə edir. Bu cür hərəkətlərin felonies kimi ağır nəticələri olmasa da onlar xeyirxahlıqla ziddiyət təşkil edən əməllərdir.

ABŞ-da qanunların məcəlləşdirilməsində Amerika Hüquq İnstitutunun rolu böyükdür. Bu İnstitut akademik, hüquqşünas və hakimlərdən ibarətdir. Amerika Hüquq İnstitutu 1962-ci ildə Nümunəvi Cinayət Məcəlləsi hazırlayıb, təqdim etdi. Bu “Official Draft of the Model Penal Code” adlanırdı. Bu vahid məcəlləşdirmə hesab edilmirdi. Beləki o, ayrı ayrı ştatlarda müvafiq qanunların hazırlanmasında yardımçı vasitə kimi nəzərdə tutulmuşdu. Xüsusən də 70-ci illərdə ştatların cinayət qanunlarını lahiyələşdirdiyi zamanda bu prosesə Nümunəvi Cinayət Məcəlləsinin əhəmiyyətli təsiri olmuşdur. Nümunəvi Cinayət Məcəlləsi 4 hissədən ibarətdir.

- ümumi müddəalar
- ayrı ayrı cinayət növlərinin tərkibi
- cinayət və düzəlişlərin ölçüsü
- düzəliş prosesinin təşkili

Cinayət Məcəlləsi ağır cinayətləri (felonies) 4 dərəcədə nəzərdən keçirir.

1. Ən yüksək cəza- ölüm cəzasına qədər cəzalandırılan cinayətlər.
2. Ömürlük kəsilən I-ci dərəcəli cəzalar.
3. Maksimal 10 ilə qədər azadlıqdan məhrum olunma ilə nəticələnən 2-ci dərəcəli cinayətlər.
4. Maksimal 5 ilə qədər azadlıqdan məhrum olunma ilə nəticələnən 3-cü dərəcəli cinayətlər

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/Rule7.htm>
2. <https://www.justia.com/criminal/procedure/>
3. <https://www.jstor.org/stable/25106557>

BÖYÜK BRİTANİYA VƏ İSPANİYA ARASINDA CƏBƏLLÜTARİQ BOĞAZI PROBLEMI

İspaniyanın məğlubiyyətindən sonra 1713-cü ildə imzalanmış Utrext müqaviləsinə əsasən, Cəbəllütariq muxtar bölgəsinin suverenliyi İspaniyadan İngiltərənin suverenliyi altına keçdi. 1967 və 2002-ci illərdə keçirilən referendumlarda Cəbəllütariqin İngiltərəyə sadıq qalacağına qərar verildi. Bu gün dünya ticarətinin yarısı bu boğazdan keçir. İngiltərə 1973-cü ildə Aİ-na daxil olduqda, Cəbəllütariq xarici əlaqələri İngiltərədən asılı olan ərazi kimi təşkilata daxil edildi. Cəbəllütariq boğazı B. Britaniyaya məxsusdur.

B. Britaniyanın "Brexit"lə əlaqədar qərarından sonra bu ərazidə Aİ qanunlarının icrası sual altına düşmüşdür. Çünki buranın sakinlərinin 84%-nin iştirak etdiyi referendumun nəticəsinə görə 19322 nəfər Aİ-da qalmaq üçün, 823 nəfər ayrılmaq üçün səs vermişdir. Brexit referendumundan sonra İspaniya XI naziri *Garcia-Margallo*, "İspaniya bayrağının Cəbəllütariqdə dalğalanacağı an daha yaxındır" demişdir. İngiltərənin keçmiş xarici işlər naziri *Philip Hammond* Brexiddən sonra Cəbəllütariqlə birlikdə olacaqlarını, müstəqillik danışıqlarının xalqın istəyi olmadan aparılmayacağını, ancaq maraqları qorumağın da çətin olduğunu qeyd etdi. Almaniyə kansleri Angela Merkel, Alman hökumətinin İngiltərənin Aİ-dan çıxmasını tənzimləyən geri çəkilmə müqaviləsinə təsdiqləyəcəyini bildirdi. Brexit müqaviləsinin imzalanacağına diqqət çəkən Merkel, "Alman hökuməti olaraq razılışmanı təsdiqləyəcəyik" demişdir. Aİ və İngiltərə 17 aylıq müzakirədən sonra ayrılıq razılışması barədə razılığa gəldilər.

İspaniyanın sərt reaksiyasına səbəb olan Cəbəllütariq məsələsi, Brexit razılışmasından çıxarıldı. Sevilya (1729) və Paris (1783) müqavilələri ilə Cəbəllütariqin Britaniyanın ərazisi olduğu dəfələrlə təsdiqlənmişdi. 2002-ci ildə keçirilən bir referendumda bu təklif bölgə xalqı tərəfindən rədd edildi. İngiltərə və İspaniyanın məsələ ilə bağlı mövqeləri o qədər fərqlidir ki, İngiltərə, "*Cəbəllütariq bir tərəf olaraq masanın üstündədirsə, bu cür danışıqlar aparmağı düşünə bilmərəm*", İspaniya isə "*Cəbəllütariqlə Aİ və İngiltərə arasında razılışma və ya razılışma mənim təsdiqim olmadan edilə bilməz*" deyir. İ

İspaniya Baş naziri Pedro Sanchez və hökuməti Cəbəllütariqin Aİ ilə İngiltərə arasındakı gələcək münasibətləri tənzimləyən müqavilənin mətnindən çıxarılmasını tələb etdilər. İngiltərə Baş naziri T. May, Sanchezlə telefonla danışıqlarını və Cəbəllütariq də daxil olmaqla bütün İngiltərə ailəsi üçün etibarlı bir razılışma əldə ediləcəyinə inandıqlarını söylədi. T. May, həmin gün təşkil ediləcək zirvə üçün bir gün öncə Brüsselə gəldi və liderlərlə bu və digər gözləyən məsələləri müzakirə etdi. BMT-yə görə Cəbəllütariqin statusu hələ də "özünüidarə etməyən bölgələr" kateqoriyasındadır. Bu kateqoriya "müstəmləkə" termini əvəzinə istifadə edilən diplomatik bir termindir. İspaniya, BMT-nin Cəbəllütariq probleminə qarşı ərazi bütövlüyü və müstəmləkəçilik qərarlarından bəhs edərkən, İngiltərə yarımadağın öz siyasi statusunu təyin etmək hüququna sahib olduğunu iddia etdi. 1 yanvar 2021-ci ildə İspaniya və B. Britaniya Cəbəllütariq sərhəd keçidi mövzusunda razılığa gəldi. Müqavilə Aİ proqramlarını Cəbəllütariqdə tətbiq etməyə, Şengen sazişi və tranzit yüklərinin daşınması ilə əlaqəli gömrük rejiminin tətbiqinə imkan verəcək. Arançə Qonzalez Laya görə, "*biz maneələri aradan qaldıraraq, ümumi firavanlıq zonası yaratmaq istəyirik*". Aİ ilə İngiltərə arasındakı Brexit sonrası ticarət müqaviləsindən xaric edilən Cəbəllütariqin Şengen müqaviləsinə daxil edildiyini qeyd edən Laya, sərhəd nəzarətində 4 illik bir keçid dövrünün tətbiq ediləcəyini söylədi. Liman və hava limanlarında İspaniya və Frontexin köməyinin olacağını bildirdi.

2006-cı ildən bəri Cəbəllütariq hələ də müdafiə, daxili təhlükəsizlik və xarici əlaqələrdə İngiltərəyə bağlıdır. Cəbəllütariq böyük strateji ticari əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ansorg, N. & Haastруп, T.: "Brexit Beyond the UK's Borders: What It Means for Africa", GIGA Focus Afrika No. 03/2016
2. Clarke, Harold D.; Goodwin, Matthew; Whiteley, Paul (2017). Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Culkin, Nigel; Simmons, Richard (2018). Tales of Brexits Past and Present: Understanding the Choices, Threats and Opportunities In Our Separation from the EU. Bingley: Emerald Publishing.
4. Evans, Geoffrey; Menon, Anand (2017). Brexit and British Politics. Cambridge: Polity Press.
5. Oliver, Tim (2018). Understanding Brexit: A concise introduction. Bristol: Policy Press.

Анар Бадалов

Азербайджанский Университет Языков
Страноведение (по Великобритании). 134-R
Научный руководитель: Проф. Мамед Алиев
Student2862@adu.edu.az

ЯДЕРНАЯ ПОЛИТИКА ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Великобритания является государством, обладающим ядерным оружием, с 1952 года. Она является одним из пяти официально признанных ядерных государств в соответствии с Договором о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО). Великобритания занимает позицию минимального надежного ядерного сдерживания, предназначенного для защиты НАТО. Великобритания не проводит политику “неприменения ядерного оружия первыми”. После окончания “холодной войны” Великобритания предприняла ряд разоруженческих шагов в поддержку ДНЯО. Оно вывело из эксплуатации все другие системы ядерного оружия, за исключением своей системы “Трайидент”, запущенной с подводных лодок. Оно внесло изменения в оперативный статус сдерживающего фактора и стало более транспарентным в отношении своего ядерного арсенала. В соответствии с обязательствами, изложенными в Стратегическом обзоре обороны и безопасности 2010 года, ожидается, что к середине 2020-ых годов Соединенное Королевство достигнет 65-процентного сокращения своего общего ядерного арсенала со времен разгара “холодной войны”.

Мой главный тезис: Великобритания является единственным государством, обладающим ядерным оружием, которое превратилось в единую систему сдерживания, и ее вклад в глобальный процесс разоружения имеет жизненно важное значение.

Факты, подтверждающие данный тезис, перечислены ниже:

–В настоящее время Великобритания имеет 195 боеголовок - ядерный запас, который меньше, чем у других ядерных стран;

–В соответствии с Комплексным обзором 2021 года лимит на ядерный арсенал Соединенного Королевства будет увеличен не более чем до 260 боеголовок, что на 40 процентов больше, чем предыдущие обязательства;

–Соединенное Королевство проводит непрерывные операции на море в целях сдерживания;

–Программа замены британского ядерного сдерживания осуществляется с 2006 года. Она предусматривает замену с начала 2030-х годов подводных лодок класса "Авангард" на новые ПЛАРБ класса “Дредноут”.

–Совместно с США разрабатывается Общий ракетный отсек (ОРУ) для подводных лодок, в котором будет размещена существующая система стратегических вооружений "Трайидент";

–Великобритания также участвует в текущей программе США по продлению срока службы ракеты Trident II D5;

–В феврале 2020 г. правительство подтвердило, что также осуществляется программа по замене британской ядерной боеголовки Mk4.

Мы видим, как британское правительство реализует новую политику по сокращению системы сдерживания ядерного оружия. Оно способствует глобальному благосостоянию и безопасности, и другие государства должны принять это как великий пример.

Литература:

1. Corbett, A. (2012). British Nuclear Deterrence Policy: The Evaluation of the Debate. UK PONI Nuclear Conference (www.rusi.org);
2. Mills, C. (2021). Nuclear Weapons at a Glance: United Kingdom (briefing paper). House of Commons Library, 2021;
3. Scott, L. (2006). Labour and the bomb: the first 80 years. International Affairs, 82, 685-700.

AĞDABAN FACİƏSİ

Əsrlərdir davam edən erməni-daşnaksutyun quldur dəstələrinin bizə – Azərbaycan xalqına qarşı haqsız torpaq iddiası, qətlialmaları, türklərə qarşı soyqırımları günümüzdə belə davam edir. Qəddar düşmənlərimizin bu qırğınları, bizə qarşı olan bu haqsız torpaq iddiaları minlərlə Azərbaycanlının öz dədə-baba torpaqlarından köç etməsinə səbəb olmuşdur.

Bu törədilən vəhşiliklərə kiçik fakt olaraq, “Ağdaban Faciəsini” qeyd etmək zəruridir. 1992-ci il aprel ayının 8-də Kəlbəcər rayonunun işğalı üçün bir fürsət yaratmaq məqsədi ilə törədilən vəhşiliklərdən biridir. Ümummilli lider Heydər Əliyev Kəlbəcər haqqında yazmışdır: *“Kəlbəcər rayonu Azərbaycanın gözəl güşələrindən biridir. Onun çox zəngin təbiəti, tarixi abidələri vardır. Kəlbəcər Azərbaycanın qədim dövrlərdən ibarət öz tarixini qəlbində, sinəsində, qoynunda, saxlayan ərazilərdən biridir. Kəlbəcər həm təbii sərvətlərinin zənginliyinə görə, həm iqlimin gözəlliyinə görə, həm də orada yaşayan insanların fədakarlığına görə respublikamızda həmişə çox hörmətə, ehtirama layiq olubdur”*. 1993-cü ildə Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunan Kəlbəcər, bu gözəllikliyinə illərlə məhrum olmuşdur.

Kəlbəcərin işğal olunmasına fürsət yaradan, Ağdaban faciəsi aprel ayının 7-dən 8-nə keçən gecə ermənilər ilk öncə Ağdaban yalındakı gözetçi məntəqəsinə qalxaraq burada 3 keşikçini qətlə yetirmişdir. Ermənilər Qarabağdakı erməni yaraqlılarının köməyi ilə Ağdaban kəndində, 130 evdən ibarət olan kəndi tamamilə yandırmış, 779 nəfər dinc sakinə zülm etmiş, 67 nəfər sakini isə amansızca qətlə yetirmişdir. Ermənilərin tarix boyu törətdikləri soyqırımlar nəticəsində də, minlərlə uşaq hər iki valideynini, bəziləri bir valideynini itirmişdir. Yaşlı, qadın, uşaq demədən zalım düşmənlər tərəfindən törədilən bu soyqırımlar həmçinin Ağdaban faciəsinə də, törədilmişdir. Bir gecədə 8 nəfər 90-100 yaşlı qoca, 2 nəfər azyaşlı uşaq, 7 nəfər qadın diri-diri odda yandırılıb, 2 nəfər itkin düşüb, 12 nəfərə ağır bədən xəsarəti yetirilib. Hər zaman ki, kimi tariximizi məhv etməyə çalışan erməni vandalları bizə aid olan tarixi, memarlıq və mədəniyyət abidələrini dağıdıb, müqəddəs olan ziyarətqah və məzarlıqları məhv etmişlərdir. Düşmənlərimiz görkəmli, klassik aşiq şeirinin ustası olan Aşiq Qurbanın və oğlu Aşiq Şəmşirin əlyazmaları yandırılıb və talan olunmuşdur. Dünya bu vəhşiliklərə hələ də sussa da, cavabsız qalsa da, bu vəhşiliklər danılmazdır. Ağdaban faciəsi törədilmə özünəməxsusluğuna və xarakterinə görə BMT Baş Assambleyası tərəfindən 1948-ci il 9 dekabr “Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəzalar” Konvensiyasının müddəalarına uyğundur. Soyqırım aktı kimi tövsiyəyə imkan verən və Ağdaban kəndinin dinc əhalisinə qarşı rus-erməni silahlı qüvvələri tərəfindən törədilən bu qətlialma dünya səssiz qalmamalıdır. 2014-cü il aprelin 2-də Kəlbəcər rayonunun işğal olunması ilə bağlı mərasim təşkil olunmuşdur. Təşkil olunan mərasim də, Azərbaycanın Kəlbəcər rayonu ictimaiyyətinin nümayəndələri Kəlbəcər də, törədilən Ağdaban faciəsi ilə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasına müraciət ünvanlanmışdır.

Bu qətlialmaların heç biri unudulmamalı, yaddaşlardan silinməməlidir. Cəmiyyət düşmənün etdiyi bu qətlialmaları, bugündə həyata keçirə bilər. Ancaq bu vandallıqları cavabsız qalmamışdır. İkinci Qarabağ müharibəsində, qələbəmizlə qisasımızı aldıq. Qəlbimizdəki yara silinməsə də, gözümüzün yaşı qurumuşdur. 25 noyabr 2020-ci il də azad olunan Kəlbəcər rayonu, illərlə onun həsrətində olan xalqımızın göz yaşını silib, könüllərinə fərəh hissi qoymuşdur. Ağdaban faciəsi xalqımız üçün dərin yaralardan biri olsada, Kəlbəcər rayonunun alınması ilə yaramıza dikiş vurulmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://www.dedeshemshir.com/az/kalbajar>
2. https://az.m.wikipedia.org/wiki/Kəlbəcər_rayonu
3. https://az.m.wikipedia.org/wiki/G%C9%99nc%C9%99_bombalanmalar%C4%B1
4. https://az.m.wikipedia.org/wiki/Ağdaban_faciəsi

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN BRİTANIYA MƏTBUATINDA İŞIQLANDIRILMASI

Böyük Britaniya demokratiya, parlamentarizm, söz və mətbuat azadlığının vətənlərindən hesab olunsada, apardığımız tədqiqat nəşr və müəlliflərin heç də həmişə jurnalist obyektivliyi, faktlara söykənmə, ümumi dəyərlərə hörmət və s. bu kimi prinsiplərə əməl etmədiyini müəyyən etmişdir. Britaniyanın kütləvi gündəlik qəzeti olan “Qardian” nəşri müharibənin əvvəllərində hadisələri birtərəfli işıqlandırmaqdan çəkinmirdi. Qəzet Dağlıq Qarabağı mübahisəli ərazi kimi, müharibəni isə xristian Ermənistan və müsəlman Azərbaycan arasında dini çalarlara malik münaqişə kimi təqdim edirdi. Lakin Azərbaycanın müharibədə parlaq qələbə çalması “Qardian”ın ritorikasına təsirsiz ötürmədi. 10 noyabr tarixli razılaşmanı şərh edən məqalə, Azərbaycanın, Ermənistan tərəfindən işğal edilən Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonların əksəriyyətini geri qaytarmasını bildirdi. Burada diqqət cəlb edən məqam – məqalənin Ermənistanı işğalçı dövlət olduğunu təsdiqləməsi idi.

Qələbə təkcə Qardianın Azərbaycana qarşı münasibətini dəyişmədi. 13 noyabr tarixində İkonomist jurnalı “Sülh razılaşması Dağlıq Qarabağ uğrunda qanlı müharibəyə son qoydu” başlıqlı məqalə dərc etdi. Məqalədə hər iki tərəfin paytaxtında mövcud olan əhval ruhiyyə əks olunurdu. Fərqli əhval-ruhiyyənin səbəbi sülh razılaşmasının elanı ilə bağlı idi. Məqalə görə bir gün qabaq Azərbaycana Silahlı Qüvvələri “*Dağlıq Qarabağın içində strateji yüksəklik və Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi*” olan Şuşa üzərində bayraq qaldırıqdan bir neçə saat sonra, “*aldən və ruhdan düşmüş erməni qoşunları təslim oldular*”. Müəllifin gəldiyi nəticəyə görə, “bu ermənilər üçün alçalma oldu, belə ki, Paşinyan bunun qarşısını almaq və ölkəsini silahlı münaqişəyə hazırlamaq üçün heç nə etməmişdi”. Məqalə həmçinin münaqişənin tarixinə ekskurs edib, I Qarabağ müharibəsinin Rusiya hərbi yardımını sayəsində ermənilərin qələbəsi, Dağlıq Qarabağın tutulması və Azərbaycana məxsus 7 ətraf rayonun işğalı ilə yekunlaşmasından bəhs edir.

Lakin Azərbaycanın qələbəsi heç də bütün qərəzli nəşrləri siyasi reallığa endirmədi. 15 noyabr tarixində “Spektator” nəşri “Qərb Ermənistanı atıb və o öz qayğısına müstəqil sürətdə qalmağa məcburdur” adlı məqalə dərc edir. Müəllif Kolin Friman, Ayk Arutyunyan ailəsi ilə wi-fi şəbəkəsi və sanuzeli olan yeraltı bunkerdə brendi içərək etdiyi söhbətləri məqalədə yazıya almışdır. Jurnalistə görə Qərb, Ermənistanı – xristian demokratiyasını atıb və indi o müstəqil sürətdə öz qayğısına qalmağa məcburdur.

Digər nəşrlərdə dərc edilən məqalələr isə əsasən, üçüncü tərəfin müharibə və sülh razılaşmasında oynadığı rolun təhlilinə həsr edilirdi. Böyük Britaniyanın nüfuzlu “Faynənşl Tayms” qəzeti 13 noyabr tarixində “Atəşkəs haqqında razılaşma Türkiyənin Rusiyanın arxa həyətində nüfuzunu möhkəmlədir” məqalə dərc etdi. Məqalənin baş tezisində əsasən, Azərbaycan və Ermənistan arasında münaqişədə atəşkəs Moskva və Ankara arasında əsl regional balans yaradır. Məqalə müəllifləri qeyd edirlər ki, Azərbaycan münaqişənin tənzimlənməsində uzun müddət şimal qonşusunun köməyinə arxalandığı halda, 6 həftəlik müharibədə ona müttəfiqlik məhz Türkiyə tərəfindən göstərilmişdir. Britaniyanın “Teleqraf” qəzeti 11 noyabr tarixində Oksfordda Böhran vəziyyətlərin tədqiqatı institutunun müdiri Mark Olmondun məqaləsini dərc etdi. Cənab Olmonda əsasən, Ermənistanı 2 il bundan qabaq demokratiya işığı olmaqda alqışlayan Qərb liderləri erməni diasporunun Paris və Los-Ancelesdə etiraz aksiyalarına baxmayaraq, Ermənistan üçün “*timsah gözyaşları*” tökmədilər. Putin və Ərdoğan dueti bir daha nümayiş etdirdi ki, məsələ siyasi jestlərə yox, sərt siyasətə gəldikdə oyunun sahibləri məhz onlardır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Freeman, C. The West has left Armenia to fend for itself// <https://www.spectator.co.uk/article/the-west-has-left-armenia-to-fend-for-itself>
2. A peace deal ends a bloody war over Nagorno-Karabakh// <https://www.economist.com/europe/2020/11/12/a-peace-deal-ends-a-bloody-war-over-nagorno-karabakh>

3. Caucasus ceasefire cements Turkey as a power in Russia's backyard// <https://www.ft.com/content/f81e89b5-ddea-4cf8-9299-2c971b722285&sa=D&source=hangouts&ust=1605257629598000&usg=AFQjCNHcTR3pUQ-rate41-oJ6xiASYmscw>
4. Almond, M. Russia and Turkey's hard power in the Caucasus is a wake-up call for the West // <https://www.telegraph.co.uk/politics/2020/11/10/russia-turkeys-hard-power-caucasus-wake-up>

Мамедова Захра
Азербайджанский Университет Языков,
МО Регионоведение-гр.256R
Меджидов Эльшан
Z.Mammedova@adu.edu.az

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Президент – человек, который в ответе за все государство, за всю страну! Гейдар Алиев всю жизнь посвятил нашему государству. Именно благодаря ему мы живем в достатке. Гейдар Алиев родился 10 мая 1923 года в городе Нахчыван Азербайджанской Республики. У каждого азербайджанца возникает естественное чувство гордости, когда говорят о великом лидере Гейдаре Алиеве, посвятившем всю свою жизнь укреплению и дальнейшему развитию нашего государства, завоевавшем своими деяниями безграничную любовь народа, ставшем строителем сегодняшнего независимого, современного, свободного и процветающего Азербайджана.

Сегодня, когда в любой точке мира говорят о Гейдаре Алиеве, перед глазами встает Азербайджан, говоря же об Азербайджане - взору представляется личность Гейдара Алиева. Гейдар Алиев заложил основы всестороннего развития республики с первого дня своего прихода к власти в 1969 году. На этой основе развивались образование, наука, сельское хозяйство, нефтяная промышленность, нефтеперерабатывающая и нефтехимическая промышленность, армейская защита. С тех пор великий лидер заложил прочный фундамент независимого Азербайджана. Очень сложно найти второго человека, который так же любил бы свой народ, его историю, культуру и язык, как Гейдар Алиев. Гейдару Алиеву удалось включить священный язык своего народа в качестве государственного в Конституцию Азербайджанской Республики. Гейдар Алиев увидел историческую реальность распада СССР много лет назад и, зная, что будет создан независимый Азербайджан и что ему будет очень нужен собственный язык, он защищал и любил его в той мере, в какой он этого заслуживает.

Подписанный 20 сентября 1994 года «Контракт века» стал исторической победой личности Гейдара Алиева. Многие зарубежные страны, не желавшие развития Азербайджана, создавали скрытые препятствия для заключения этого соглашения. Своей мудрой политикой Гейдар Алиев обеспечил выполнение «контракта века». Это была политическая и экономическая победа Азербайджана.

В истории всегда существовали такие личности, которые не довольствовались быть героями, лишь, своего времени, а как факел, озарили весь дальнейший путь своего народа. Высказанные с большой гордостью, слова Гейдара Алиева - «Я всегда гордился, и сейчас горжусь тем, что я – Азербайджанец!» ещё раз подтверждают сильную приверженность этой великой личности и великого человека к своей земле и к своему народу.

Список использованной литературы

1. Гусейнов В. А. Больше, чем одна жизнь. (В 2-х книгах) — М.: «Красная звезда», 2013
2. President.az Официальный сайт президента Азербайджанской Республики

БИОГРАФИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Гейдар Алиев родился 10 мая 1923 года в городе Нахичевань, в семье железнодорожного рабочего и был четвёртым из восьми детей в семье. Алиевы были выходцами из азербайджанского селения Джомартли Зангезурского уезда. Окончив в 1939 году Нахичеванский педагогический техникум, Гейдар Алиев поступил на архитектурный факультет Азербайджанского индустриального института в Баку. Начавшаяся война не позволила ему завершить образование. С 1941 года Гейдар Алиев работал в НКВД Нахичеванской АССР, с 1943 года — заведующим отделом в Совете народных комиссаров Нахичеванской АССР, а в 1944 году начал службу в системе органов госбезопасности. В 1957 году Г. Алиев окончил исторический факультет Азербайджанского государственного университета им. С. М. Кирова. В 1960 году он стал начальником Контрразведывательного отдела КГБ при СМ Азербайджанской ССР, а в 1964 году — заместителем председателя КГБ при СМ Азербайджанской ССР. В период с 1974 по 1979 годы Г. Алиев являлся заместителем председателя Совета Союза Верховного совета СССР. С 5 марта 1976 по 22 ноября 1982 года — кандидат в члены Политбюро ЦК КПСС. С осени 1987 по 1988 год — государственный советник при Совете министров СССР. Был депутатом Совета Союза Верховного Совета СССР 8—11 созывов (1970—1989) от Азербайджанской ССР.

3 сентября 1991 года Гейдар Алиев был избран председателем Верховного Совета Нахичеванской АССР. Осенью 1993-о Гейдар Алиев избран президентом, получив тяжелое наследство в виде разрушенной экономики и нестабильной ситуации внутри страны. Внутри страны президент подавил несколько попыток госпереворота и сепаратистские мятежи, урегулировал конфликты между кланами. В октябре 1998 года Гейдар Алиев переизбран Президентом Азербайджана, получив убедительные 76,1% голосов соотечественников. В следующем году у главы государства диагностирован инфаркт. В том же 1999-м Алиеву сделали операцию. Гейдар Алиев скончался 12 декабря 2003 года в возрасте 80 лет в клинике города Кливленда (США) в 10 часов утра по местному времени от сердечной недостаточности

Список использованной литературы:

1. <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1449447/Heydar-Aliyev.html> .
2. <https://web.archive.org/web/20150209033645/>
3. http://www.adam.az/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sobi2Details&sobi2Id=29&Itemid=53
4. <http://heydaraliyev.preslib.az/>

Abışova Nərmin
Azərbaycan Dillər Universiteti
Elmi rəhbər: Lamiyə Qasıмова
3825Narmin@adu.edu.az

QƏDİM AZƏRBAYCAN DÖVLƏTLƏRİNİN DİPLOMATİYASI

Azərbaycan Cənubi Qafqaz və Ön Asiyanın çox qədim tarixə və ən zəngin mədəni irsə malik olan ölkələrindən biridir. Onun dövlətçilik ənənələri 5 minillik bir tarixi dövrü əhatə edir. Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin ən mühüm istiqamətlərindən olan diplomatiya tarixidir. Qədim Şumer-Akkad mənbələrində Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş ilk siyasi qurum, çarlıq və dövlətlərinin xarici siyasəti, onların Ön Asiya ölkələri ilə diplomatik əlaqələri haqqında məlumatlar vardır. Aratta (e.ə. III minilliyin birinci yarısı), Lullubi (e.ə. III minilliyin ikinci yarısı), Kutu (e.ə. III minilliyin ikinci yarısı) dövlətləri, bəşər sivilizasiyasında müstəsna yer tutan Manna (e.ə. III-II minilliklər), Şərqi ən qüdrətli imperiyalarından olub.

Kutilərin, lullubilərin və hurrilərin Şumer şəhər dövlətləri ilə diplomatik əlaqələri mixi yazılarda öz əksini tapmışdır. Azərbaycan ərazisində yaranmış və onun cənub ərazilərini bütünlüklə əhatə edən ilk dövlət Manna dövlətidir. E.ə. VII əsrin I yarısında Ön Asiyada mövcud olan beynəlxalq münasibətlər dəyişir. Azərbaycan milli dövlətçilik və diplomatiyası tarixində e.ə. IV-b.e. VII əsridə Şimali Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş Azərbaycan Albaniyası dövləti xüsusi yer tutur. Xürrəmilər hərəkatı adlanan xalq azadlıq hərəkatının vurduğu sarsıdıcı zərbələr nəticəsində ərəb xilafətinin kökündən laxlayaraq çökməsi Azərbaycan xalq hərb diplomatiyasının qələbəsinin parlaq nümunəsidir. IX əsrin II yarısında Azərbaycan dövlətçilik və diplomatik ənənələrinin bərpası dövrüdür. 861-cı ildən başlayaraq XI əsrin II yarısına qədər Azərbaycan ərazilərində müxtəlif sülalələrin yaratdığı dövlətlər fəal xarici siyasət yeritmişdir. XII əsr Azərbaycan diplomatiyası tarixində Azərbaycan Atabəylər Eldənizlər dövlətinin yeritdiyi xarici siyasətin xüsusi yeri vardır. Azərbaycana gələn ilk avropalı səyyah İtalyan səyyahı və missioneri Marko Polo olsa da Azərbaycan diplomatiyasının Avropa ölkələri ilə rəsmi əlaqələri XV əsrdən başlayır. 1501-ci ildə I Şah İsmayıl Xətai tərəfindən qoyulan Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin çox zəngin və maraqlı diplomatik əlaqələr tarixi vardır. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin Avropa və Asiya ölkələri ilə çox sıx diplomatik əlaqələri mövcud olmuşdur. Səfəvi dövlətinin hərb naziri Nadir xan Əfşarın həyata keçirdiyi hərbi-diplomatik tədbirlər, xüsusilə də 1732-ci il Rəşt və 1735-ci il Gəncə müqavilələri Azərbaycan diplomatiyasının qələbə tarixində xüsusi səhifə təşkil edir. XV əsrin sonlarından etibarən mərkəzləşdirilmiş milli dövlət quruculuğuna başlanılmış, bu tarixi irs nəsildən-nəslə ötürülərək, ağır mübarizə illərindən, işğal, tarixi torpaqların parçalanması mərhələlərindən keçərək 1918-1920-ci illərdə milli dövlətçiliyimizin bərpasına və üçrəngli bayrağımızın Azərbaycan üzərində dalğalanmasına səbəb olmuşdur. Heydər Əliyevin siyasətini uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin səyi ilə beynəlxalq münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyi daha da möhkəmlənib, güclü diplomatik xidmət formalaşdırılıb.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://tarixinstitutu.az/page/77/diplomacy>
2. <http://anl.az/el/Kitab/2019/03/cd/Ar2019-47.pdf>
3. <https://files.preslib.az/projects/azdiplomacy/a1.pdf>

Rauf Hacımuradov
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura Şöbəsi, M20-138
Elmi rəhbər: Dos.N.C.Əsədov
student2872@adu.edu.az

TÜRKİYƏYƏ QARŞI ERMƏNİ TERRORİZMİ VƏ ASALA-PKK MÜNASİBƏTLƏRİ

Türkiyəyə qarşı Erməni məsələsi – “Şərq məsələsinin” bir hissəsidir və ona iki nöqteyi-nəzərdən baxılmalıdır. Zahirə mahiyyət: böyük dövlətlər Türkiyəni daha asanlıqla istismar etməkdən ötrü onun mərkəzdənqaçma qüvvələrini gücləndirməyə, beləliklə, ölkəni zəiflətməyə çalışırdılar. Daxilə mahiyyət: öz burjuaziyasının rəhbərliyi altında ermənilər milli müqəddəratın müstəqil təyin edilməsi uğrunda, elə siyasi-iqtisadi amillər əldə olunması uğrunda mübarizə aparırdılar ki, bu amillərin təsiri altında burjuaziya sərbəst inkişaf edə bilsin. Erməni məsələsinin zəmini hələ XVIII əsrdə, Konstantinopolun maliyyə aristokratiyası erməni millətinə rəhbərlik etməyə başlayanda yaranmışdı.

Erməni terrorizminin ilk təzahürü 26 avqust 1896-cı ildə, EİFD-nin rəhbər üzvlərindən biri Karekin Pastırmacıyanın başçılıq etdiyi EİFD-nin 28 silahlı üzvünün İstanbuldakı Osmanlı Mərkəzi Bankını ələ keçirərək əksəriyyəti Avropa vətəndaşları olmaqla 156 mülki şəxsi girov götürməsilə özünü biruzə vermişdir. 21 iyul 1905-ci ildə Daşnaksütunun üzvləri olan erməni terrorçuları tərəfindən Sultan II Əbdülhəmidə qarşı edilən sui-qəsd hadisəsində 26 nəfər həlak olmuş 58 nəfər yaralanmışdır.

Cümhuriyyətin başlangıcından 1965-ci ilə qədər olan vaxt, daha çox “ədəbi sahədə yürüdülmən” və ermənilərin türklər tərəfindən qətl edildiyi iddiasını gücləndirmək məqsədi ilə əsərlərin yayımlandığı hazırlıq dönəmidir. Bu dönəmdə ermənilər, bir çox əsəri ədəbiyyata daxil edərək, iddialarının elmi yönünün bünövrəsini yaratmaqla, sonrakı dövrlərdə gündəmə gətirəcəkləri fərqli fəaliyyətlərə zəmin hazırlama

cəhdləri göstərmişlərdir. ABŞ Kaliforniya Universitetinə bağlı Erməni Etüd Mərkəzi, Harvard Universiteti nəzdində Erməni Milli Araşdırmalar Dərnəyi, Beyrut, Fransa, İngiltərə və Almaniyadakı araşdırma mərkəzləri bu illərdə erməni təbliğatının aparıldığı mərkəzləri təşkil etməkdədir.

1970-80-ci illərdə böyük çoxluğunu ASALA və ESƏD-in törətdiyi qanlı terror aktlarında 58-i Türkiyə vətəndaşı olmaqla (31 nəfər diplomat və onların ailə üzvləri) 77 nəfər həyatını itirmiş, çox sayda insan yaralanmışdır.

ASALA-nın 15 iyul 1983-cü ildə Orly hava limanında törətdiyi qanlı terror aktı təşkilatın Qərb icmasında məhkum olunmasına səbəb oldu. O zamana qədər təşkilat sadəcə türkləri hədəf alan aktlara imza atırdı. Dolayısı ilə Qərb icmasında təşkilata qarşı nifrət olmamağından əlavə 1915-ci ildə yaşananların intiqamının alınması kimi qiymətləndirilən müsbət baxışlar mövcud idi. Orly hava limanında 2 türk, 4 fransız, 1 amerikalı, 1 isveçli olmaqla 8 nəfər həlak olduqda bu hadisə həmin anda terror statusunu qazandı. Çünki ölənlər arasında təşkilata dəstək verən Fransa vətəndaşları da var idi. Bu hadisə ilə birlikdə ASALA-ya qarşı Qərbdə duyulan müsbət baxışlar sona çatdı və həmin vaxtlarda ASALA-nın Türkiyəyə qarşı aktları azalmağa başladı və PKK terror təşkilatı səhnəyə çıxmağa başladı. Əslində ASALA və PKK arasındakı münasibətlər birlikdə siyasi və hərbi təlim keçdikləri Fələstin düşərgələrinə söykənir. 1980-ci illərin əvvəlində isə PKK və ASALA münasibətlərində yeni səhifə açılmış və birlikdə Şərqi və Cənub-şərqi Anadoluda “Erməni-Kürd Federativ Dövləti” qurmaq üzrə razılığa gəlinmişdir. 24 sentyabr 1981-ci ildə “Türk və Kürd xalqlarına Müraciət” adlı bildiriş yayımlayan ASALA, “PKK-a hər mövzuda dəstək verəcəyini, eyni etnik kökə malik olan kürdlər və ermənilərin eyni millətdən gördükləri zülmə qarşı ortaq fəaliyyətlə cavab verəcəklərini” açıqlamışdır.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

1. <https://www.mfa.gov.az/>
2. <https://www.human.gov.az/>
3. https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3238#_edn23
4. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/31-turk-diplomat-ve-yakinlari-ermeni-terror-orgutlerinin-kurbani-oldu/1622156>

Əliyeva Ülvyyə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, M20-138
Elmi rəhbər: Dos.N.Əsədov
student2873@adu.edu.az

XIX ƏSRİN SONLARI XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ERMƏNİ TERROR TƏŞKİLATLARININ ANTI-TÜRK FƏALİYYƏTİ

1856-cı ilə qədər xalqın və hökumətin Osmanlı milliyyətindəki ermənilərlə heç bir qarşıdurması olmamış, bu tarixdən etibarən Osmanlı erməniləri ilə patriarxlıq arasında daxili bir qarşıdurma baş vermişdir. 1875-ci ildə Herseqovində üsyan genişləndikdə və böyük güclər müdaxilə edərək bu yerlərdə yenilik və inkişaf tələb etdikdə, Erməni Kilsəsi bu fürsətdən istifadə edərək şərq xalqları üçün muxtariyyət ola biləcəyini düşünərək səy göstərməyə başladı. Türklərlə ermənilər arasındakı düşmənçilik, türklərin ermənilərə təcavüz etməsinə görə deyil, Daşnaksutyun və Hınçak təşkilatları erməni xalqını silahlandırdıqdan və müstəqilliyini elan etmək üçün ölkənin bir çox yerində üsyan etdikdən sonra doğuldu. Onları provokasiya edən və silahlandırان isə Rusiya və İngiltərə idi. 1877-1878 Osmanlı-Rus müharibəsindən sonra ermənilər silahlanmağa başladılar. Ermənilər Sason, Ərzurum, Van və Zeytunda qiyam qaldırdılar. İstanbulda Osmanlı Bankına basqın edib bombaladılar. 1890-cı ildə ermənilər Ərzurum şəhərində 1 nəfəri öldürmüş, 3 nəfəri isə ağır yaralamış, İstanbul şəhərində isə 16 nəfəri qətlə yetirmişlər. 1890-cı ildə Ərzurum qiyamı ilə başlayan və 1896-cı il Van üsyanı ilə sona çatan erməni üsyanlar zamanı təxminən 20.000 erməni həyatını itirsə də, ölən ermənilərin satışlarını təbliğat yayımlarında 30 qat artım göstərməyə çalışdılar. 1894-cü ildə Qafqazlı Kirkor və keşiş Vartanın başçılıq etdiyi erməni quldur təstələri Osmanlı imperiyasının İranla sərhəddində yerləşən Hanazur yaşayış məntəqəsinə hücum etmiş, nəticədə burada yaşayan Mazrik

tafəsindən çoxlu kişi qadın və uşaq həlak olmuşdur. Qurulduğu gündən bəri bir terror təşkilatı olaraq fəaliyyət göstərən daşnaklar, Osmanlı bankı basqını, 1904 Sasundakı üsyan və Yıldızın öldürülməsini boynuna götürdü. 21 May 1905-ci ildə Sultan II. Abdülhamidə qarşı uğursuz şəkildə suiqəsdə qədər getdilər.

II Dünya Müharibəsindən əvvəl ermənilər möhkəm təşkilatlanmışdılar. Bu mərhələdə ermənilər Osmanlı İmperiyası ilə Rusiya arasında baş verə biləcək müharibədə hansı tərəfə dəstək olduğunu göstərmək üçün iclaslar keçirirdilər. İstanbulda Birləşmiş Milli Erməni Komitəsi, ermənilərin Osmanlı İmperiyasına sadıq qalacaqlarına və xarici təxribatlara yönəlməyəcəyinə qərar verdi. Məqsəd Osmanlı İmperatorluğunun etibarını qazanmaq idi. Səfərbərlik elan olunduqda isə İran və Rusiyaya sığındılar.

1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman qırğını Bakıda da başladı. 1905-ci il fevralın 2-də Bakının Parapet meydanında ermənilər tərəfindən Ağarza Babayev adlı bir azərbaycanlı qətlə yetirildi. Buna cavab olaraq azərbaycanlılar konduktor işləyən Artyom adlı erməni öldürüldü. Bu iki qətl ermənilərlə azərbaycanlılar arasında kütləvi qırğınə səbəb oldu. Elə həmin gün hər iki tərəfdən on üç nəfər öldürüldü. Qanlı qırğın fevralın 9-na qədər davam etdi. Bakı qubernatoru Nakaşidze qırğının qarşısını almaq əvəzinə, onları təhrik edərək hər iki tərəfi silahla təmin edirdi. Nəticədə 1905-ci ilin 6-9 fevral hadisələrində Bakıda 262 nəfər öldürüldü. Beləliklə Bakıda başlanmış anti-türk qırğın həyəcanları digər ərazilərə də yayıldı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Türk Ermeni İlişkileri Ve İlişkileri Dönüştüren Terör Süreci- Mikail Aras İstanbul, 2008
2. Türk Tarihinde Ermeniler- Dr. İlhan Akbulut.
3. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-milliyetciligi-ve-toprak-iddialari/>

Emil Ramazanada
ADU, BM və regionşünashq fakültəsi
ABŞ üzrə ölkəşünashq, qr.134
Elmi rəhbər: dos. Şüküfə Cabarova
ramazanemil97@adu.edu.az

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ИСПАНОЯЗЫЧНЫХ ИММИГРАНТОВ В ПЕРВОМ ПОКОЛЕНИИ В США С НАЧАЛА XXI ВЕКА

На сегодняшний день испаноязычное меньшинство (латиносы) является лидирующим среди остальных этнических меньшинств. Более того, по количеству иммигрантов страны Латинской Америки, в частности Мексика, составляют большинство. Тем не менее, мы утверждаем, что иммигранты-латиносы сталкиваются с большими барьерами при адаптации в американском обществе, среди которых основные проблемы занимают трудности языковой самоидентификации и образования.

Данные национального обследования психической коморбидности среди этнических групп, зафиксировали распространенность большей депрессивности среди выходцев из Латинской Америки. Исследования обнаружили перечень причин такой депрессивности, в ряду которых использование не родного языка против культурных предпочтений занимало одно из главных мест.

Языковые проблемы связаны с позициями английского языка в США. Более 90% американцев согласны с тем, что для успешной интеграции знание английского необходимо. При этом, доля населения говорящих на испанском на 2018 год составило 42%. Согласно анализу Pew Research, в 2013 году группа испаноязычных говорящих на английском плохо или вовсе не говорящих на нём составляют одну треть – 32% всех латиноамериканцев в возрасте 5 лет и старше.

Уровень владения английским языком в США напрямую влияет на финансовую успешность и образование. По этим индикаторам испаноязычные иммигранты первого поколения одни из отстающих. По трендам, составленным за 2015 год мексиканцы имеют самый низкий средний уровень образования, и 55% первого поколения из Мексики имеют меньше, чем высшее образование, в то время, как только 5% имеют высшее образование. Средний уровень образования мужчин из Центральной Америки также очень низок в первом поколении; 48% имеют меньше, чем в средней школе, в то время, как только 10% имеют высшее образование. Для латиноамериканцев в целом и

для мексиканцев, в частности, дефицит доходов по статистике отображают аналогичную картину, как данные об образовании.

В целом по результатам видно, что малообразованность испаноязычных отражается и на их доходах, а первая, в свою очередь, связана в низком уровне знания английского, так как в большинстве государственных школ и в ВУЗ-ах преподавание проводится на этом языке.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Torres L. and Rollok D. Acculturation and depression among Hispanics: The moderating effect of intercultural competence // Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology. 2007, Vol. 13, №1, p. 1-16
2. Waters M.C., Pineau M.G. The integration of immigrants into American society. Washington DC: The National Academy of Sciences, 2015
3. <https://www.pewresearch.org/hispanic/2020/08/20/facts-on-u-s-immigrants/>

Əhmədzadə Lamiə Talib qızı
ADU RBM fakültəsi qrup 139
Elmi rəhbər: dos.Samirə İmanova
lahmedzade@yandex.com

QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANI – ABŞ-da İPOTEKA BÖHRANI (2008-2009-cu İLLƏR)

Dünya tarixində 2008-cu il dünya maliyyə böhranının başlanması tarixi kimi qeyd olunur. Dünyanın bütün regionlarına öz təsirini göstərmiş qlobal maliyyə böhranı iqtisadi obyektləri sıradan çıxarır, subyektlərin fəaliyyətini sual altında qoyurdu. 2008-2009-cu illərdə ardıcıl olaraq, aralarında dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin bankları da olmaqla, bank sektorunda sürətli müflisləşmə başladı. Böhran təkcə bank sektorunu deyil, bu sektorla əlaqədə olan bütün digər sahələri də öz təsir dairəsinə salmaqda idi. Qlobal maliyyə böhranının yaranması və yayılması səbəbləri arasında ABŞ-dakı ipoteka böhranı da əsas səbəblərdən biri kimi vurğulanmaqdadır.

Dünya maliyyə böhranında ABŞ-ın bank və ipoteka böhranlarının əsas səbəbi kimi 2 əsas qanun layihəsini göstərmək ləzumdur. Bunlardan birincisi 1990-cı ildə “Maliyyə Xidmətləri Modernizasiyası”, digəri 1995-ci ildə ABŞ prezidentinin imzaladığı “İctimai İnvestisiya Aktına dəyişikliklər” qanun layihəsi olmuşdur. Birinci qanuna əsasən orta və aşağı gəlirli ailələrin ev sahibi olması üçün kredit verən qurumların qaydaları dəyişdirilir, qoyulan tələblər yumşaldılırdı. Eyni zamanda, bu akta edilən dəyişikliklə aşağı gəlirli ailələrə kreditlər verən açıq səhmdar cəmiyyətləri yaradılırdı. Bu qanununa edilən dəyişiklik kredit ödəmə potensialı olmayan şəxslərə kredit verməklə nəticələnirdi. Bu da yüksək kredit riski demək idi. İkinci qanuna əsasən dövlət kommersiya və investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün bankların topladığı əmanətlərə zəmanət verir və investisiya prosesi zamanı yaranan zərərləri qarşılamağı öz öhdəsinə götürürdü. Bu qanun qəbul edilməsi ilə banklar depozit yığan kommersiya bankları hüququnu qazanmış oldular. Bu iki qanun ABŞ banklarının kredit riskini olduqca qaldırmış oldu.

ABŞ banklarının vermiş olduğu ipoteka və kommersiya məqsədli kreditləri alan şəxslərin bir çoxu valyutanın bahalaşması və ucuzlaşması hallarında faizlərlə bağlı dəyişikliklər haqqında dövlətdən və banklardan hər hansı bir öhdəlik almamışdılar. Onlar “dəyişən faiz krediti” prinsiplərini əsas götürərək, gələcəkdə kredit faizlərinin aşağı düşəcəyinə ümid edirdilər. Buna baxmayaraq, 2007-2008-ci illərdə neftin qiymətinin anidən qalxması ilə Federal Ehtiyatlar Sisteminin faizləri yüksəltməsinə səbəb oldu. Bununla da ipoteka kreditləri ilə əlaqədar kontraktların ifrat dərəcədə mürəkkəbləşməsi qlobal maliyyə böhranına təkan verdi. Artan işsizlik və azalan əmək haqqları kredit götürənlərin ödənişlərini qəlizləşdirdi. Onlar ipotekaya götürdükləri əmlakları ya çox aşağı qiymətə (dünyada ucuzlaşan daşınmaz əmlak böhranına əsasən) satır, ya da banka geri qaytarırdılar. Dünyanın bir çox ölkələri ABŞ banklarından aldığı investisiyaları daha yüksək faizlərlə geri ödəyə bilmədiyinə görə müflisləşir və dünya maliyyə böhranı qlobal xarakter daşımağa başlayırdı.

Qlobal maliyyə böhranında ABŞ-ın ipoteka böhranı bütün dünyanı sarsıtmış və öz nəticələri ilə maliyyə insitutlarını risklə üz-üzə qoymuşdur. ABŞ öz dövlət büdcəsindən bankların borclarını bağlamaqla böhranı səngitməyə çalışsa da, bu böhran sürətlə böyüdü və miqyasına görə 1930-cu il böhranından sonra ən geniş miqyaslı böhrana çevrildi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Süleymanov E., Məhərrəmli A. 2007-2008 Qlobal iqtisadi böhranın ABŞ və Avropa iqtisadiyyatına uzun müddətli təsirləri. Bakı, 2012.
2. Quliyev R. Maliyyə böhranları: səbəb və nəticələr (2008-ci il ABŞ böhranı təmsalında). "Vergi xəbərləri". - 2008.-№12.-S.57-61.
3. Zeynalov V. Maliyyə böhranı: Tarix, nəzəriyyə və antiböhran siyasət. Amed İqtisadiyyat İnstitutu. Bakı 2012.

Nigar Rəfiyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura fakültəsi, qrup-M20- 137
Elmi rəhbər: c.ü.f.d., dos.Günəş Ağakışiyeva,
student2871@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN VƏ İNDONEZIYA ARASINDA BEYNƏLXALQ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİN QURULMASI VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr əsasən – ticarət, investisiya və miqrasiya istiqamətləri üzrə tədqiq olunur. Ölkələrin beynəlxalq iqtisadi əlaqələri onların bütün sahələrdə fəaliyyətlərinin məcmusu kimi dəyərləndirilir. Çünki beynəlxalq iqtisadi əlaqələr ölkələrin beynəlxalq ticarətdə iştiraklarını, valyuta-maliyyə və kredit münasibətlərini, eləcə də əmək miqrasiyasını tənzimləməyə köməklik edir. Bu baxımdan, Azərbaycan ilə İndoneziya respublikaları arasında beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin tədqiqi olduqca aktualdır.

Azərbaycan Respublikası ilə İndoneziya Respublikası arasında iki tərəfli diplomatik münasibətlər barədə saziş 24 sentyabr 1992-ci ildə imzalanmışdır. Bu Azərbaycan İndoneziya münasibətlərinin qurulmasının ilk addımı kimi dəyərləndirilə bilər. Azərbaycanın Cənub-Şərqi Asiya regionunda açılan ilk səfirliyi də məhz 1 fevral 2006-cı ildə İndoneziyanın Cakarta şəhərində olmuşdur. İndoneziya Respublikasının səfirliyi isə 2 dekabr 2010-cu ildə Bakı şəhərində açılmışdır. Hazırda Azərbaycan ilə İndoneziya respublikaları arasında investisiya, ticarət, turizm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə əməkdaşlıq münasibətləri qurulmuşdur. Bu münasibətlər ölkələrin qlobal və regional inteqrasiya proseslərində də fəal iştirak etmələrinə yardımçı olmuşdur.

Müasir dövrdə Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsi rəqabətə davamlı ixrac məhsullarının istehsalı və xarici ticarət strategiyası ilə bağlıdır. İndoneziyanın iqtisadi inkişafına azad bazar iqtisadiyyatı və xarici iqtisadi əlaqələrin fəal iştirakı səbəb olmuşdur. İqtisadi inkişaf öz növbəsində ölkələr arasında sıx iqtisadi-ticarət əlaqələrinin qurulmasında, investisiya qoyuluşunda və əhali miqrasiyasında yaxından iştirak etmişdir.

2010-2019-cu illəri tədqiq etsək görərik ki, Azərbaycana gələn İndoneziya vətəndaşlarının sayı 6,2 dəfə artaraq, 2193 nəfər olmuşdur. Bu göstərici özünü ölkələr arasında beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsində də göstərmişdir. Belə ki, 2019-cu ildə Azərbaycan İndoneziyaya 55459,0 min ABŞ dolları dəyərində məhsul idxal, 366,2 min ABŞ dolları həcmində isə ixrac etmişdir. İndoneziyanın Azərbaycanın idxalında xüsusi çəkisi 0,4% olmuş və əsas idxal məhsullarına bitki yağları (48347,7 ton), meyvə (262,6 ton), çay (17,2), sabun (952,0 ton), məişət soyuducuları (884 ədəd), telefon aparatları (950 ədəd), mebel avadanlığı (1943 ədəd) və s. aiddir. Lakin bəzi illərdə beynəlxalq iqtisadi əlaqələr bir qədər zəifləmişdir. Belə ki, Azərbaycanın iqtisadi inkişaf tempinə və yüksəlişinə 2015-ci ildə manatın 2 dəfə devalvasiyası mənfi təsir göstərmişdir. Devalvasiya nəticəsində manatın dəyəri dolları nisbətən 2 dəfə düşmüşdür. 2018-ci ildə İndoneziyanın iqtisadi inkişaf tempi 5,27% olduğu halda, milli valyutanın ucuzlaşması da (10% ucuzlaşma) onun iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərmişdir. Lakin ölkələrin iqtisadi inkişaf tempi onların davamlı olaraq iqtisadi yüksəlişlərini tənzimləmiş və qısa bir vaxtda yenidən əvvəlki vəziyyətlərinə qayıtmışlar.

Azərbaycan və İndoneziya arasında son illər intensiv ticarət əlaqələrinin qurulmasına baxmayaraq, bu göstərici ölkə üzrə ümumi idxal məhsullarının cəmi 0,4%-i təşkil edir. Dünyada baş verən iqtisadi böhranlar və ölkələrin valyutasına dəyən ziyanlar onların iqtisadi yüksəlişinə bir o qədər də təsir etməmiş, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə ölkələr öz əvvəlki yerlərini tutmağı bacarmışlar.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri, statistik məcmuə. Bakı: DSK, 2020. 772 s.
2. İmrani Z. Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf siyasətinin regional aspektləri // “Azərbaycan regionlarının coğrafi problemləri” respublika elmi-praktiki konfrans. Bakı: Bakı Universiteti, 2016. S. 101-104
3. Şəkərəliyev A., Şəkərəliyev Q. Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər. Bakı: Turxan NPB, 2016. 536 s.
4. Индонезия – важный экспортер энергоресурсов. Под руководством Леонида Григорьева. Выпуск №24, 2017. 20 с.
5. Попов А.В. Экономика Индонезии: современное состояние и тенденции развития. Москва: НОЧУВПО Институт стран Востока, 2019. 372 с.

Valeh Babayev
Azərbaycan Dillər Universiteti
Region (Böyük Britaniya üzrə) M. q. 232.
Elmi rəhbər: doc. Nadir Guliyev
babayev.valeh_91@adu.edu.az

УЧАСТИЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ В СТРАТЕГИИ ПРОТИВ РАСПРОСТРАНЕНИЯ АФГАНСКОГО НАРКОТИКА

После завершения войны в Афганистане и ликвидации угрозы террористической организации, возникает новая проблема в виде афганского наркотика охватившегося весь мир.

После вывода Британских войск из Афганистана, основная задача, стоящая перед правительством Великобритании было вызвано беспокойством в связи с распространением афганского наркотика. Так как 90% производимого в мире героина приходится на долю Афганистана. Афганский наркотик распространяется по различным маршрутам.

Торговля в области наркобизнеса подрывает безопасность внутри государства, а также оказывает влияние на регион в целом, что представляет глобальную угрозу. Является одной из важных причин, вызывающих политическую и экономическую нестабильность в Афганистане.

95% потребляемого героина в Великобритании поступает из опия производимого в Афганистане. Это приблизительно составляет 20 тон героина в год импортируемого в Великобританию. Эта угроза наносит ущерб во все области Британского правительства. В 2014 году на проведенной встрече экспертов по различным странам, деятельность которого было направлено на достижение международного партнерства по сокращению спроса, также включало создание международного комитета по контролю над наркотиками.

Афганское правительство реализует национальную политику по сокращению спроса. Основная работа против афганского наркотика проводится поддержкой правоохранительных органов в регионе (Иране, Турции и на Балканах). Деятельность ведется согласно международному комитету по контролю над наркотиками при ООН.

Таким образом угроза афганского наркотика представляет собой глобальную проблему, которая вызывает беспокойство во всем мире. Данная проблема требует выполнения эффективных усилий и экономической поддержки со стороны всех государств. Усилия включает восстановление мероприятий по предотвращению выращиванию мака, постепенное уничтожение маковых полей и выращиванием новых альтернативных культур. Наблюдение за поставками и строгое контролирование границ.

Список литературы:

1. Afghanistan's opium trade: Why Britain should not should kick the drug Habit after 2014. 2013.//<https://rusi.org/commentary/afghanistans-opium-trade-why-britain-should-not-kick-drug-habit-after-2014>.
2. Drug Strategy 2010 ‘A Balanced Approach’ Third Annual Review. 2015.//https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/407334/Cross-Government_Drug_Strategy_Annual_Review.pdf.

AFR-in SEÇKİ SİSTEMİ

Almaniyadakı seçki sistemi iki prosedurun qarışığı deyil, iki xüsusiyyəti olan fərdiləşdirilmiş mütənasib təmsildir. Almaniyada deputatların bir qismi majoritar sistem üzrə birmandatlı seçki dairəsində, digər yarısı isə proporsional sistem üzrə çoxmandatlı seçki dairəsində seçilirlər. *“Bütün hökumət gücü xalqdan gəlir. Xalq tərəfindən seçkilərdə və səsərdə və xüsusi qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları vasitəsi ilə həyata keçirilir”* (Əsas Qanunun 20-ci maddəsinin 2-ci bəndi). Seçkilər əhalinin əsas hissəsi üçün siyasi iştirakın yeganə formasıdır. Kütləvi demokratiyalarda yalnız seçki yolu ilə maraqlar və fikirlər məcburi qərarlar qəbul edilə biləcək şəkildə birləşdirilə bilər. Almaniyanın seçki sistemi ilə bağlı faktlar:

1. Bundestaq seçkiləri – ümumi, birbaşa, bərabər, azad seçkilər və gizli səs vermə yolu ilə 4 il müddətinə seçilir. İlk səsvermə ilə əsas seçim bölgəsindən birbaşa namizəd seçilir. Seçicilər hər hansı partiyanın Bundestaqda iştirakı üçün ikinci səs verirlər. 5%-lik baryer Bundestaga seçkilər zamanı yalnız ikinci səslərin ən az beş faizini alan partiyaların seçilməsi deməkdir.
2. Bundeskanzler seçkiləri- Ən az 18 yaşında və Almaniya vətəndaşlığı olan hər kəs Federal Kansler ola bilər. Parlament qrupları ilə müzakirələrdən sonra Federal Prezident Federal Kansler vəzifəsinə namizəd təklif edir. Kansler 7 il müddətinə seçilir.
3. Prezident seçkiləri - Federal Prezident milliyətə alman olmalı, Bundestaqda səs vermək hüququna sahib olmalı və 40 yaşına çatmalıdır. Federal Prezident gizli səsvermə yolu ilə Federal Məclis tərəfindən 5 il müddətinə seçilir.
4. Avropa Parlamentinə seçkilər - Avropa Parlamentinin üzvləri ümumi, birbaşa, sərbəst, bərabər və gizli seçkilərdə beş il müddətinə seçilirlər. Almaniya 99 millət vəkili seçir. Seçkilər mütənasib təmsiletmə prinsiplərinə uyğundur.

Almaniyada idarəetmə forması təmsiledici demokratiyadır. Məsələn, birbaşa demokratiyadan fərqli olaraq, İsveçrənin seçki sistemində olduğu kimi, siyasi qərarlar birbaşa xalq tərəfindən deyil, parlament üzvləri tərəfindən verilir. Bunlar xalqın adından qərar verən nümayəndələrdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/kanzleramt/wahl-der-bundeskanzlerin>
2. <https://www.bundestagswahl-bw.de/stimmabgabe-btw2017>
3. <https://www.bundespraesident.de/DE/Amt-und-Aufgaben/Verfassungsrechtliche-Grundlagen/verfassungsrechtliche-grundlagen-node.html>
4. <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/constitution/electoral-law/european-elections/european-elections-node.html>
5. <https://www.polyas.de/blog/de/online-wahlen/wahlsystem-deutschland>

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ ERMƏNİ VANDALİZMİNİN TƏZAHÜRLƏRİ

XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycan torpaqlarının Rusiya tərəfindən işğal edilməsindən və ermənilərin zaman-zaman Şimali Azərbaycan ərazilərinə köçürülməsindən sonra azərbaycanlıların deportasiyası və soyqırımını faciələri başlanmışdır. 1988-ci ilin əvvəllərində Moskvanın təhriki ilə vilayəti Azərbaycan SSR-dən ayıraraq Ermənistan SSR-ə birləşdirmək niyyəti ilə separatçı-terrorçu çıxışlara başladılar. Ermə-

nistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzü iki ölkə arasında müharibəyə gətirib çıxardı. Ermənistan onu himayə edən dövlətlərin birbaşa hərbi yardımını nəticəsində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ni və onun ətrafındakı rayonları işğal etdi. 20 min nəfərdən artıq azərbaycanlı həlak olmuş, 4866 nəfər itkin və əsir düşmüş, girov götürülmüşdür. Təxminən 100 min nəfər yaralanmış, 50 min nəfər müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuşdur. Hərbi təcavüz ölkəmizin 17 min kv. km. ən məhsuldar torpaqlarının işğalına, 900 yaşayış məntəqəsinin, 130939 evin, 2389 sənaye və kənd təsərrüfatı obyektinin, 1025 təhsil və 798 səhiyyə ocağının dağıdılmasına səbəb olmuşdur.

2020-ci ilin sentyabrın 27-də, səhər saat 6-da Ermənistan silahlı qüvvələri tərribat törədərək cəbhə boyu zonada yerləşən Azərbaycan Ordusunun mövqelərini və yaşayış məntəqələrini intensiv atəşə tutmuşdur, mülki əhali arasında həlak olan və yaralananlar olmuş, mülki infrastruktur obyektlərinə ciddi ziyan dəymişdir. Bununla da II Qarabağ müharibəsi başlamışdır.

Başlayan əməliyyatlarla bir-bir işğal altında olan şəhərlər, kənd və qəsəbələr, strateji yüksəkliklər işğaldan azad edildikcə azğınlaşan erməni silahlı birləşmələri özlərinin ənənəvi fəaliyyət üsullarına əl ataraq Qarabağdan, cəbhə xəttindən xeyli uzaqda yerləşən Gəncə, Mingəçevir kimi şəhərlərdə mülki yaşayış yerlərini, binaları hədəf olaraq uşaq, yaşlı, qadın demədən gecə evlərində yatarkən məsum insanları öldürməyə başlamışdır. Gəncə Azərbaycanın ikinci ən böyük və ərazisinə görə də yüksək əhəmiyyət daşıyan tranzit dəhlizlərin keçdiyi şəhərdir. Buraya 4, 11, 17 oktyabr tarixlərində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən raket və ağır artilleriya hücumları həyata keçirilmişdir. Ümumilikdə, 4 oktyabr 2020-ci il tarixindən başlayaraq Gəncə hadisələrində 25 mülki şəxs həlak olmuş, 100-dən çox dinc sakin müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri almış, 3 uşaq hər iki valideynini itirmişdi. Gəncədə olan ölkə və yerli əhəmiyyətli tarixi abidələrə, dini məbədlərə, mədəniyyət obyektlərinə, eyni zamanda təhsil müəssisələrinə ciddi ziyan dəymişdir. Digər dəhşətli terror hadisə isə 28 oktyabrda Bərdədə baş vermişdir və nəticədə 21 nəfər həlak olmuş, 70-dən çox insan yaralanmışdır.

Bu gün biz Prezidentimizin, şanlı ordumuzun sayəsində zəfər əldə etmişik. Artıq təqvimlərdə 10 noyabr “Zəfər Günü” kimi qeyd ediləcəkdir. İllər boyunca həllini tapa bilməyən, minlərlə insanın ölümə səbəb olan Qarabağ müharibəsi bitmişdir. Artıq bərpa-quruculuq işlərinə başlanılıb. Milli Musiqimizin beşiyi olan Şuşaya Füzulidən yol çəkilir. O torpaqlarda çəkilən hər yeni yol, ucaldıran hər yeni tikili torpağa bu yurdun əbədi və əzəli sahibi Azərbaycanın quruculuq əzminin, dünyaya, bəşəriyyətə möhtəşəm imzası həkk olunacaq.

Bütün bunlardan danışarkən bugünkü qələbəmizin səbəbi olan şəhidlərimizi də unutmamalıyıq. İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində 2881 nəfər vəfat etmiş, 40-a yaxın hərbi qulluqçu itkin düşmüşdür. 60-dan artıq şəxsin isə şəxsiyyəti müəyyən olunmağa çalışılır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://armenianvandalism.preslib.az/az_general.html
2. <https://mod.gov.az/az/news/ermenistan-silahlı-quvveleri-butun-cebhe-boyu-genismiqyasli-texribat-toredib-32310.html>
3. <https://sonxeber.net/123908/ikinci-qarabag-muharibesinin-ilk-bir-ayi-elde-olunan-ugurlar.html>
4. <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMjAvMDkvMDEvNTZtc9kM296MV9RYXJhYmFnXzIwMjBfQVpFLnBkZiJdXQ?sha=28b54e9a4dacd33f>
5. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55234647>
6. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55474903>
7. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/qafqazin-gund-mi/2020/10/23/erm-ni-terroru-1514332>

Aişə Bəşirova
ADU, Təhsil 1 fakültəsi, Essex 11
Elmi rəhbər: Qəribə Əlizadə
student1991@adu.edu.az

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ DÜNYA DÖVLƏTLƏRİNİN AZƏRBAYCANIN HAQLI MÖVQEYİNİ DƏSTƏKLƏMƏSİ

Vətən müharibəsi zamanı bir çox ölkələrin Azərbaycanı haqq yolunda dəstəkləməsi tarixi qələbənin qazanılmasında həlledici rol oynadı.

Müharibənin ilk günündən etibarən qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti ölkəmizə və xalqımıza hər cür siyasi və mənəvi dəstəyi göstərdi. Beləki Türkiyə Cümhuriyyətinin rəhbəri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təşviqi ilə Türkiyənin dövlət rəsmiləri nümayəndə heyətləri ilə birlikdə Azərbaycana səfərlər etdilər. Dağlıq Qarabağdan və ətraf rayonlardan, o cümlədən, ermənilər tərəfindən dinc əhalinin atəşə tutulduğu Gəncə, Tərtər, Bərdə və digər yerlərdən ən çətin şəraitdə Türkiyə mətbuatının verdiyi xəbərlər Azərbaycanın ədalətli müharibəsi haqqında dünya ictimaiyyətinə məlumatların çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Türkiyənin müdafiə sənayesinin məhsulu olan məşhur "Bayraktar" Vətən müharibəsində böyük nəliyyətlərin əldə olunmasına səbəb oldu.

Ermənistandan öz qoşunlarını qeyd-şərtsiz Azərbaycan torpaqlarından çıxarmasını tələb edən və işğalçı adı ilə çağıran ölkələrdən biri də Pakistandır. Pakistanın Baş naziri İmran Xan, Azərbaycan üçün "qardaş ölkə" ifadəsini işlədərək yayımladığı mesajında, ölkəsinin Azərbaycanın yanında olduğunu və onun qanuni müdafiə haqqını dəstəklədiyini bildirib.

Bosniya və Hersoqovina da Azərbaycana ciddi dəstək verən ölkələrdəndir. Bosniya və Hersoqovina Dövlət Şurasının sədri Sefik Dzaferovic, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə məktub yazaraq qeyd etmişdi ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edilməli, erməni silahlılar işğal etdikləri torpaqları əsl sahibləri olan azərbaycanlılara qaytarmalıdır.

Azərbaycanı bu haqq işində ilk başdan və açıq şəkildə dəstəkləyən ölkələrdən biri də Ukraynadır. Ukraynanın Xarici işlər naziri Dmitro Kuleba çıxış edərək hər zaman Azərbaycanın yanında olduğunu və ərazi bütövlüyünü bərpa etməkdə olan bu dost ölkəyə sonadək dəstək verəcəklərini açıqlamışdı.

İsrailin ölkəmizi haqq yolunda dəstəkləməsi digər diqqətəlayiq məqamdır. Bu ölkənin siyasi və ictimai elitası, işğal altındakı torpaqlarımızı xilas etmək məsələsində Azərbaycanın yanında birləşiblər. İsrail nəinki siyasi dəstək verib, hətta müharibə gedən dövrdə Azərbaycana zəruri dava-dərman partiyası da göndərməyə köməyi əsirgəməyib.

Macarıstanın Xarici İşlər və Ticarət naziri Peter Szijjarto da ölkəsinin Azərbaycana açıq dəstək verdiyini bildirib. Azərbaycanlı həmkarı Ceyhun Bayramovla görüşdə, nazir Szijjarto bildirmişdi ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında yaşanan hərbi toqquşma onları narahat edir.

Əlbəttə ki, ölkəmizə olan dəstəklər bununla məhdudlaşmır. Yuxarıda qeyd olunan dövlətlərlə yanaşı bir sıra beynəlxalq təşkilatlar, həmçinin digər dövlətlər Azərbaycanı haqq yolunda dəstəklədi. Ölkəmiz 44 gün boyunca qəhrəmanlıq dastanı yazaraq, öz dəmir yumruğu ilə düşməni əzdi və tarixi qələbə qazandı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://www.azerbaijan-news.az/view-200062/haqq-savasimizin-en-semimi-dostlari>
<https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2021/04/09/turkiy-siha-larla-muharib-doktrinasini-d-yisirdi-1617594><https://president.az/articles/41095/print> <https://www.azerbaycan24.com/israilden-azerbaycana-tam-destek/>

Hicran Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, qr.140
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Məhəmməd Əliyev
student2884@adu.edu.az,

AZƏRBAYCAN VƏ AVROPA ŞURASI: 20 İLLİK ƏMƏKDAŞLIQ

Ümummillə lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlişindən sonra ölkənin xarici siyasət xəttində önəmli yerlərdən birini Avropa Şurası (AŞ) ilə əlaqələrin qurulması təşkil edirdi. O zaman yaranan tarixi və siyasi vəziyyət Azərbaycanın Avropa Şurasına üzvlüyünü zəruriləşdirirdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl və məqsədyönlü siyasət nəticəsində, 2001-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Avropa Şurasına tamhüquqlü üzv qəbul edildi. 25 yanvar 2001-ci ildə, Strasburqda Avropa Şurası Parlament Assambleyasında özünün tarixi çıxışını edən ümummillə lider Heydər Əliyev həmin nitqində bu qurumla ölkəmiz arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin əsas aspektlərini müəy-

yənleşdirdi. Nəhayət, öz arzu və istəklərini, tələblərini Avropanın bu mötəbər tribunasında dünya dövlətlərinə çatdırma bilmək ölkəmizə də müyəssər oldu.

Bu önəmli və əlamətdar hadisə ilə əlaqədar Strasburqa gedən nümayəndə heyətinə rəhbərlik edən cənab İlham Əliyevin 2001-2003-cü illərdə orada həyata keçirdiyi səmərəli iş xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. O zamankı qaynar konflikt – Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair həqiqətləri əks etdirən sənədlərin geniş vüsətlə yayılması AŞPA-da Azərbaycanı təmsil edən nümayəndə heyətinə rəhbərlik edən cənab İlham Əliyevin təşəbbüskarlığı və diplomatik fəallığı nəticəsində reallaşmışdır.

AŞ-nın keçmiş Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində atdığı mühüm addımlardan biri, 2005-ci il yanvarın 25-də qəbul etdiyi 1416 sayılı qətnamədir. 2017-ci il yanvarın 24-də, AŞPA tərəfindən Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarını işğal altında saxlamasını təsdiqləyən “Avropada jurnalistlər və media azadlığına qarşı hücumlar” adlı 2141 sayılı qətnamə qəbul edilmişdir.

AŞ-nın 55 konvensiyası və 8 hissəli sazişinə qoşulan Azərbaycanın AŞ qarşısında götürdüyü öhdəliklərə müvafiq olaraq, 28 dekabr 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının “İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Konstitusiya Qanunu qüvvəyə minmiş və İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) təsisatı yaradılmışdır.

Azərbaycan 2001-ci ildə Avropa Şurasına üzv olduqdan sonra, ilk dəfə olaraq, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 2014-cü il mayın 6-da Vyana şəhərində keçirilmiş 124-cü Sessiyasında Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinə sədrliyə başlamışdır. Sədrlik Avstriyadan Azərbaycana keçmişdir.

Avropa Şurası ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın mühüm vasitəsi olan Fəaliyyət Planı çərçivəsində 2018-ci il oktyabr ayının 17-də AŞ Nümayəndələr Komitəsi tərəfindən, 2019-2021-ci illəri əhatə edən növbəti FP layihəsinin təsdiq edilməsindən sonra ədliyyə sisteminin səmərəliliyi, pentensiar sahədə islahatlar, çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə sahələrini əhatə edən bir layihələr həyata keçirilmişdir.

Hazırda, Azərbaycan Respublikası Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmiş 60-dan çox beynəlxalq konvensiyanın iştirakçısıdır. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin AŞPA-dakı nümayəndə heyətini ümumilikdə 12 üzvdən ibarət olmaqla 6 həqiqi və 6 əvəzedici üzv təşkil edir.

Avropa Şurası ilə demokratik dövlət quruculuğu, insan hüquqlarına hörmət və ölkədə qanun aliliyinin bütünlüklə təmin edilməsi sahəsində hərtərəfli əməkdaşlığa böyük önəm verən Azərbaycan üçün bu əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi hər zaman mühüm maraq kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Avropa Şurası və Azərbaycan. Sülh, əmin-amanlıq və demokratiya naminə: (Heydər Əliyev haqqında) /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Katibliyi. Bakı, 2001.
2. Azərbaycan vahid və bölünməz Avropada. Heydər Əliyev İrsini Araşdırma Mərkəzi. Bakı. 2001-2011.
3. Həsənov Ə. Müasir Beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005.
4. Vəliyev. A. Ölkəmiz Avropa Şurasının layiqli üzvünə çevrilib: Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv qəbul olunmasından 7 il ötür // Azərbaycan. 2008. 25 yanvar. səh. 6.

Umudəliyev Tərhan
ADU, “BMR” fakultəsi, Qrup-163
Elmi rəhbər: Dos. Nadir Quliyev
student1124@adu.edu.az

ERMƏNİ TERRORİZMİ ERMƏNİ DÖVLƏTÇİLİYİNİN ƏSASI KİMİ

Erməni milli təşkilatlarının yarandığı tarixdən idealları uğrunda terroru məqbul vasitə hesab etməsi, Ermənistan Demokratik Respublikasının hakim partiyasının terroru açıq şəkildə dəstəkləməsi, qonşu xalqa qarşı soyqırım siyasəti yeritməsi, günümüzdəki Ermənistan Respublikasının hakim dairələrinin terrorçu mahiyyəti erməni dövlətçiliyinin əsaslarından birinin terror olduğunun açıq sübutudur.

– İlk erməni milli -“Armenakan” təşkilatı, “Hnçak” və “Daşnaksutyun” təşkilatları öz proqramlarında terrorun məqbul vasitə olduğun qəbul edirdilər.

– “Daşnaksutyun”un S.Şaumyanın başçılığı ilə 1918-də törətdiyi azərbaycanlıların soyqırımını özünün məktubları və FTK məruzələrində əksini tapmışdır.

– Ermənistan Demokratik Respublikasının parlamentinə 1919 seçkilərində cinayətkar və terror dəstəkçiləri Daşnaklar 80 yerdən 72-sinə sahib oldu.

– 1994-də başlanmış cinayət işləri nəticəsində Ermənistanında “Daşnaksutyun”un fəaliyyəti narkotikcarət və terrorla bağlantı səbəbilə dayandırıldı. Levon Terpetrosyan bunu sonralar açıqlamışdır. 1998-ci ildən prezident postuna yiyələnən Robert Koçaryan isə həbs olunanları azadlığa buraxır, “Daşnaksutyun”un fəaliyyətini ərpa edir. Bu fakt özü dövlətin terrorla bağlantısını üzə çıxarır.

– 22.04.2009-cu ildə yayılmasına icazə verilmiş, ABŞ-ın Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin (CIA) Sentyabr, 1984-cü il tarixli məxfi qrifli məruzəsi “Global Terrorism: The Justice Commandos of the Armenian Genocide” adlanır. Bu məruzədə ARF(Armenian Revolutionary Federation)-Dashnaksutyun və JCAG terror təşkilatları adlandırılırlar. JCAG terror təşkilatı ARF-Dashnaksutyunun silahlı gücü olduğu məruzə olunur. Bu məruzədə, erməni terrorizminin kökünün- kiçik bir etnik qrupun öz problemlərinin ən yaxşı həll yolunu terrorun verdiyində gördüyünü qeyd edir.

Terror təşkilatı olan ARF- Daşnaksutyunun birinci Erməni Demokratik Respublikasında hakim partiya olması erməni cəmiyyətində belə fikir oyatmışdır ki, terror istənilən nəticəni verir və istənilən zaman bu vasitəyə müraciət etmək olar. Türk xalqına və Azərbaycanlılara qarşı nifrət aşılması bu terrorun və nəticədə dövlətin daimiliyinin qarantı kimi, psixoloji bir köklənmə aləti kimi istifadə olunmaqdadır. Həm erməni dövlətinin həm də bu terror təşkilatlarının Türkiyə və Azərbaycanı düşmən elan etməsi, öncəki ikisinin koordinasiyalı siyasət yürütdüklərinin göstəricisidir. Çətin duruma düşəndə hər zaman terrora əl atan Erməni qüvvələr, 44-günlük müharibəni sonlandıran kapitulyasiya aktından sonra dövləti siyasi böhran vəziyyətindən çıxarmaq, hakimiyyəti devirmək, revanşist və terroru dəstəkləyən qüvvələri hakimiyyətə gətirmək üçün yaratdığı “Vətənin xilas hərəkəti”nin kordinatorluğunu həm öz keçmiş prezidentləri və həm də CIA kimi qurumun, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının terror təşkilatı kimi tanıdığı ARF-Daşnaksutyuna etibar etməsi Erməni dövlətçiliyinin əsasını terrorun təşkil etdiyinin sübutdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. РОЛЬ АРМЯНСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ЭВОЛЮЦИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ АРМЯН В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ (1878 Г. - НАЧАЛО XX В.)
2. "The Hunchakian Revolutionary Party 1887-1896" by Louise Nalbandian. program-3 article http://www.hunchak.org.au/aboutus/historical_nalbandian.html#Note1
3. Программные документы национальных политических партий и организаций России (конец XIX в. - 1917 г.): Сб. документов / РАН. ИНИОН. Отд. ист. наук. - М.:ИНИОН, 1996.
4. "AZƏRBAYCANLILARIN SOYQIRIMI (1917-1918-ci illər" Vaqif Abışov
5. 5.Г.Г.Махмуриян.Независимость Республики Армения в протоколах заседаний Армянского Национального совета (армянский) // Историко-филологический журнал. — 2014.
6. "Дело "Дро" и дело "31"—совершенное разные вещи",-Информационный сайт Emedia.am. https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/151837/#note_2
7. АРФД начинают припоминать, - Информационный сайт "Армтаун", 18.10.2007. https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/151837/#note_2
8. CIA-RDP85S00315R000200060002-3 Global terrorism: Justice Commandos of the Armenian Genocide
9. <https://news.am/rus/news/634614.html>

Aydan Hüseynli
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, q.140
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Məhəmməd Əliyev
student2882@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN VƏ ABŞ MÜNASİBƏTLƏRİNİN HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜ

Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan-ABŞ arasında ikitərəfli əlaqələr intensivləşməyə başladı.

İlk növbədə BMT təhlükəsizlik şurasının 5 daimi üzvündən biri olan ABŞ sözügedən təşkilatın Azərbaycan torpaqlarının erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğalına dair qəbul etdiyi 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin lehinə səs vermişdir. Bu qətnamələrdə Azərbaycan Respublikasının zəbt olunmuş ərazilərindən erməni silahlı birləşmələrinin dərhal çıxarılması tələb olunmuşdur.

Azərbaycan-ABŞ qarşılıqlı münasibətlərinin yüksələn xətlə davam etməsində ölkəmizin “sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına qoşulmasının böyük rolu oldu. 1994-cü ilin 3-4 mayında Heydər Əliyev Belçikaya rəsmi səfər edərək NATO-nun Brüsseldəki mənzil qərargahında təşkil olunmuş görüşdə Çərçivə və sənədini imzaladı. Bununla, SNT proqramı Azərbaycan-ABŞ hərbi-siyasi əməkdaşlığına təkan verdi.

Növbəti mərhələlərdə ABŞ-ın Azərbaycana marağının artması ilə siyasi-iqtisadi addımlar atıldı. Buna nümunə olaraq 1994-cü ilin sentyabrın 3-də ABŞ-ın BMT-dəki daimi nümayəndəsi olan Madlen Olbraytın Azərbaycana səfərini qeyd edə bilərik. Bu görüşdə Heydər Əliyevin 1991-ci ildə müstəqilliyini qazanmış Azərbaycan Respublikasını demokratik yollarla inkişaf etdirmək üçün əzmi alqışlanmışdır. Həmçinin, sözügedən görüşdə Dağlıq Qarabağ məsələsi müzakirə olunmuşdur. Olbrayt bildirmişdir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə mümkün olacaq və bu məsələ ilə bağlı ABŞ-ın dəstəyi artacaqdır.

1994-cü il dekabrında ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin daha da intensivləşməsində böyük rol oynayan Budapeşt zirvə görüşü keçirildi. Budapeşt sammitində Dağlıq Qarabağ məsələsi xüsusi bir problem kimi müzakirə olunmuşdur. Məhz ABŞ-ın yaxından iştirakı və yardımı ilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi ATƏT-in rəhbərliyinə verildi.

İkitərəfli münasibətlərin inkişafında növbəti uğurlu addım 1996-cı ilin yanvarın 26-da kongresmen Çarlz Vilsonun təşəbbüsü ilə Azərbaycana birbaşa humanitar yardımını nəzərdə tutan qanun layihəsinin qəbul edilməsi oldu. Bildiyimiz kimi ABŞ burada mövcud olan erməni lobbisinin fəaliyyəti nəticəsində 1992-ci il 24 oktyabrında “Azərbaycanın Ermənistan və Dağlıq Qarabağı blokadaya alması”nı nəzərdə tutaraq “Azadlığı Müdafiə Aktı”na 907-ci düzəlişi etmişdir. “Azadlığı Müdafiə Aktı” SSRİ dağıldıqdan sonra ABŞ tərəfindən 460 milyon dollar həcmində post sovet ölkələrinə yardımını nəzərdə tuturdu. Nəticədə Azərbaycan 907-ci düzəlişlə bu yardımdan məhrum olmuşdur. Heydər Əliyevin yeritdiyi düzgün və ədalətli xarici siyasətin nəticəsidir ki, Çarlz Vilsonun düzəlişi bütünlüklə erməni maraqlarına xidmət göstərən 907-ci düzəlişin ləğvi istiqamətində ilk addım oldu.

1997-ci il iyulun 27-də Heydər Əliyevin ABŞ-a ilk rəsmi səfəri oldu. Bu səfər Azərbaycan-ABŞ qarşılıqlı münasibətlərinin daha əlverişli olması baxımından yeni mərhələsinin əsasını qoydu. Səfər zamanı sərmayə qoyuluşunun qarşılıqlı qorunması, hərbi, müdafiə, energetika sahələri üzrə vacib sənədlər imzalandı.

Nəticədə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən və uğurlu siyasəti Azərbaycan-ABŞ iki-tərəfli qarşılıqlı münasibətlərini isti məcraya daşdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan-ABD ilişkileri ve Azerbaycan'da ABD algısı. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37561/312551.pdf?sequence=1> 2. Azərbaycan-ABŞ münasibətləri və 907-ci düzəliş. <http://newtimes.az/az/politics/318/>
2. Overview of Azerbaijan-NATO. Partnership..<https://web.archive.org/web/20191102182815/http://nato-pfp.mfa.gov.az/content/18>
3. Səmayə Mustafayeva. “ ABŞ və Böyük Britaniyanın ən yeni tarixi”, 2009

Nərgiz Babayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi,qr.140
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Məhəmməd Əliyev
student2883@adu.edu.az

AVROPA İTTİFAQI VƏ TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

Avropa İttifaqına inteqrasiya olunmaq Türkiyə üçün artıq öz kəskinliyini itirmişdir. Aİ ilə Türkiyə arasında üzvlük haqqında danışıqlar 12 sentyabr, 1963-cü ildə imzalanan Ankara sazişi ilə başlamışdır.

Anlaşmanın əsas hissəsindəki maddələrdə ortaqlıq münasibətlərinin məqsədi, Gömrük Birliyinin əsasları, rəqabət, Türkiyənin tam üzvlük imkanları və s. mövzular yer almışdır. Daha sonra Gömrük Birliyi fəaliyyətə başlamış və bir sıra zirvə görüşləri olmuşdur. 1997-ci il, Lüksemburq zirvə görüşündə Türkiyənin üzvlüyə uyğun olduğu bildirilsə də, sonradan dəstəklənməmişdir. 1999-cu il, Helsinki zirvəsində də Türkiyə namizəd ölkə statusunu almışdır.

Aİ və Türkiyə arasındakı münasibətlər soyuqlaşma dövrünə qədəm qoymuşdur. Aİ Kipr problemini Türkiyənin üzvlüyə qəbul olunmasının qarşısında maneə olaraq görür. Kipr Respublikası 1990-cı il, 4 iyul tarixində Aİ-yə üzvlük üçün müraciət etmişdir və 2004-cü ildə qəbul olunmuşdur. Avropa Komissiyası Kipri “Avropalı” olaraq tanımışdır. Amma Türkiyəyə gəldikdə belə sual ortaya çıxırdı: Türkiyə Avropalıdır mı? Kipr problemi türk-yunan problemi kimi başlayıb, sonradan Avropa məsələsinə çevrilmişdir. Kipr probleminin həllinə dair Annan planı irəli sürülsə də, 2004-cü ildə referendumla çıxarılması nəticəsində adanın yunan əhalisi tərəfindən rədd edilmişdir. Aİ və BMT tərəfindən dəstəklənən Annan planı əhəmiyyətini itirmişdir.

Rəcəb Tayyib Ərdoğanın mövqeyinə gəldikdə isə, məsələn, 10 dekabr, 2019-cu ildə Bilkənd Universitetində çıxışı zamanı bu fikri söyləmişdir: *“Bizə deyirlər ki, Türkiyənin əhalisi çoxdur. Gerçək səbəbdən ondan ibarətdir ki, biz müsəlmanıq”*. Başqa bir çıxışında: *“Avropa İttifaqının digər adı katolik xristian dövlətlər birliyidir. Onlar bizi qəbul etməməyi düşünürlər, biz də girməməyi düşünürük”* demişdir.

Aİ Türkiyənin üzvlüyünə olan maneələr sırasında insan hüquqları, milli azlıqların hüquqlarının qorunması kimi məsələləri də görürdü. 2009-cu ildə, Davos iqtisadi forumunda Rəcəb Tayyib Ərdoğan sət mövqe nümayiş etdirmişdir. Belə ki, Şimon Peresə danışmaq üçün kifayət qədər vaxt verilsə də, Ərdoğan cəmi 12 dəqiqə danışmışdır və Peresin fikrini alqışlayanlara bu cür reaksiya vermişdir: *“Bu zülmü alqışlayanları qınayıram və bu da ayrı bir insanlıq günahıdır”*. Bu forumdan sonra Türkiyə bir daha Davosda iştirak etməmişdir.

Türkiyədə səsvermə nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, Aİ-yə inteqrasiyanın lehinə çıxış edən vətəndaşların sayı 2015-ci ildən 75%-dən 20%-ə qədər azalmışdır. Aİ artıq Türkiyə üçün əhəmiyyətini itirmişdir və Türkiyə Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı kimi alternativ əməkdaşlıq layihələrinə diqqət yetirir.

Türkiyənin üzv olacağı təqdirdə Aİ bir sıra üstünlüklər qazana bilər. Məsələn, enerji təhlükəsizliyi sahəsində. Türkiyə neft və qazla zəngin ölkələrlə əhatələnir və tranzit ölkə statusundadır. TANAP və Türk axını layihələrindən istifadə Avropanın enerji təhlükəsizliyində üstünlük ola bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dergipark akademik, Kıbrıs sorunu kapsamında AB-Türkiye ilişkileri
2. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Türkiyenin üyeliğinin AB'ye muhtemel etkileri
3. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, Cilt 3, Türkiye-AB ilişkilerinde “Son Dönem”

Murtuzəliyeva Fatimə
Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, q/271a,
Elmi rəhbər: müəl. Günel Hacıyeva
4044Fatima@adu.edu.az

BREKSİTDƏN SONRA AVROPA İTTİFAQINDA MÜDAFİƏ VƏ TƏHLÜKƏSİZLİK SİYASƏTİ

Breksit sözü Böyük Britaniyanın Aİ-dən ayrılması mənasında işlədilir. Britaniya Aİ-nin üzvü olduqdan sonra aralarında bir sıra məsələlər də fərqli baxışlar müşahidə edilmişdir. 1992-ci il Avropa İttifaqının əsasını qoyan Maastrixt Müqaviləsinin üzv ölkələr üzərinə qoyduğu tələblər, İngiltərənin bu təşkilatdan ayrılması üçün təkan oldu. Artıq İngiltərədə 2013-cü ildən sonra Aİ-dən çıxmaqla bağlı müzakirələr gedirdi. “Brexit” adı hadisə deyildir, Aİ daxilində uzun illərdir yığılıb qalan prinsipial əhəmiyyətli ziddiyyətlərin məntiqi nəticəsidir. Lakin, Breksit ilə heçnə asanlaşmır əksinə daha da çətinləşirdi. Belə ki, Britaniya kimi üzvün itirilməsi Aİ-nin, BMT Təhlükəsizlik Şurasındakı daimi yerinin, təhlükəsizlik və müdafiə qabiliyyətlərini, qlobal görünüşünün, iqtisadi və diplomatik gücünün itirilməsi demək idi. Britani-

ya İttifaqdan çıxdıqdan sonra isə maraqlı doğuran bir digər məqam Avropa İttifaqının təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti oldu. Avropa Brexit-dən əvvəl də terrorizm, miqrant böhranı, Yaxın Şərqdə münaqişələr, kiber məkan da yeni texnologiyaların və qeyri-dövlət aktorlarının dağıdıcı təsirləri də daxil olmaqla bir sıra mühüm təhlükəsizlik təhdidləri ilə üzləşmişdi. Beləliklə, İngiltərənin Aİ-dən çıxma qərarı, Avropa qurumlarının bu məsələlərə dair daha iddialı kollektiv cavab planlaşdırdığı bir vaxta təsadüf edirdi.

Buraya müdafiə tədqiqatlarının birbaşa maliyyələşdirilməsi, Europol üçün artan rol, yeni kiber tənzimləmə və Rəqəmsal Vahid Bazarın tətbiqi aiddir. Eyni zamanda İngiltərənin Aİ-dən çıxması, təhlükəsizlik və müdafiə məsələlərində beynəlxalq əməkdaşlığın yenidən necə qurulacağına dair bir sıra narahatlıqlar yaradırdı. Lakin, İngiltərə Aİ-dən çıxsada İngiltərə ilə Aİ-nin təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti bir-biri ilə bağlı olacaqdı. Mütəxəssislər Brexiti baxmayaraq, bundan sonra Britaniya və Aİ-nin ortaq təhlükəsizlik maraqlarının davam edəcəyini vurğulayırlar. Belə ki, hər iki tərəfin xarici təhdidlər (Rusiya), beynəlxalq problemlər (miqrant böhranı, terrorizm), böhran idarəetmə əməliyyatları, yardım xərcləri kimi bir çox sahələrdə qarşılıqlı maraqları mövcuddur. Bu maraqlar üzrə onların birgə əməkdaşlıqları, daha effektiv nəticə yaradacaqdır. Çünki, Britaniyanın iştirakı olmadan Avropa İttifaqı öz gücünü itirəcəkdir. Səbəbi isə qlobal dünyada İngiltərənin, çox güclü və zəngin kəşfiyyat xidmətinə malik olmasıdır. Avropaya gəldikdə isə Brexiddən sonra təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti üçün öz tərəfdaşları ilə sıx əlaqələr qurmaq istəyəcəkdir. Eyni zaman da onuda qeyd etmək lazımdır ki, Brexit yaransa da Aİ üzv ölkələri və Britaniya transatlantik məkanda NATO-nun Müdafiə İttifaqının üzvləridir.

Nəticə etibarı ilə onu deyə bilərik ki, Aİ maraqlarını, birliyini qorumaqla təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti mövzusunda konstruktiv Aİ-İngiltərə tərəfdaşlığının inkişaf etdirilməsi üçün hələ də danışıqlar davam edir. Eyni zaman da İngiltərənin dəstəyi olmadan "ortaqlıq Avropa müdafiəsi" strateji ambisiyasının ola biləcəyi də təklif edilir. Son illər də bu məqsədə nail olmaq üçün göstərilən dəstək Breksit, Rusiyanın artan iddialı mövqeyi və ABŞ keçmiş prezidenti Donald Trampın Avropanın təhlükəsizliyi və müdafiə məsələsinə qeyri-müəyyən mövqeyi daha çox diqqət cəlb etməyə başladı. C. Bayden isə Aİ-nin NATO-nun əməli fəaliyyəti sahəsində ixtisaslaşmasını istəyirdi. Avropa Komissiyasının müdafiə sahəsindəki rolunun gücləndirilməsi isə təşkilat tarixində ilk dəfə olaraq 2017-ci ildən etibarən Avropa Müdafiə Fondunun yaradılmasına güman edilir. Eyni zaman da Breksit sonra təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində PESCO proqramı qəbul olunmuşdur. Onu deyə bilərik ki, Aİ-nin təhlükəsizlik və müdafiə siyasəti üzrə inteqrasiya davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Alex Hall. James Black. Defence and security after Brexit. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs-research_reports/RR1700/RR1786z1/RAND_RR1786z1.pdf
2. Claire Mills. European defence: where is it heading? <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8216/>
3. Josep Borrell. After Brexit, how can the EU and UK best cooperate on foreign policy? https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/92345/after-brexit-how-can-eu-and-uk-best-cooperate-foreign-policy_en

Barış Əliyərli
Fakültə: Beynəlxalq münasibətlər və Regionsunashq
İxtisas: Regionsunashq (Amerika)
Elmi rəhbər: müə. Məcidov Elşən
3879Barish@adu.edu.az

RUSİYA- UKRAYNA MÜNASIBƏTLƏRİ

Rusiya və Ukrayna arasında ərazilərin yaxın olduğu üçün Rusiya dövlətinin Ukrayna ərazisində bəzi maraqları vardır. Ümumiyyətlə dünyada nəhəng dövlətlər onlardan ərazi və güc baxımından kiçik olan dövlətlərin ərazilərini öz təsiri altına salmaqda maraqlı olurlar. Lakin bu yanaşmanın açıq şəkildə müharibəyə gətirib çıxaracağını da anlayırlar. Bu şərait tarix boyu yaşanmışdır Rusiya, ABŞ kimi böyük dövlətlər kiçik dövlətlər üzərində hökmranlıq etməyə çalışırdılar. 2014-cü ildə Rusiya dövləti ilə Ukrayna

həmsərhəd olduğu ərazilərin bəzi hissələrində gərginliklər başladı. Bu ərazilər Ukraynanın cənub-şərq əraziləri olan Donetsk və Luqansk vilayətləri idi.

Təbii ki hər bir dövlət ərazisinə müdaxilə olunduğu halda öz ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlaya- caqdır. 22 və 25 avqust 2014-cü il tarixləri arasında Rusiyaya məxsus “humanitar konvoy” Ukrayna hö- kumətinin icazəsi olmadan ölkə ərazisinə daxil oldu. Həmin konvoylar həm rusyönümlü qüvvələrin nəza- rəti altında olan ərazilərdən, həm də Donetsk vilayətinin cənub-şərqində yerləşən Novoazovsk şəhəri isti- qamətindən ölkə ərazisinə daxil olurdu. Bu hadisələr Rusiya ilə sərhəd xəttindən Ukrayna hərbiçilərinə məxsus müdafiə mövqelərinin atəşə tutulması ilə davam etdi. Ukrayna Təhlükəsizlik Xidmətinin başçısı Valentin Nalivayçenko 22 avqustda baş vermiş hadisələri “*Ukrayna ərazisinin Rusiya tərəfindən birbaşa işğalı*” adlandırdı. Ukrayna və Qərb dövlətlərinin rəsmiləri bu hadisələri Ukraynanın Rusiya tərəfindən “*görünməz işğalı*” kimi təqdim etdi.

Rusiyalı dövlət rəsmilərinin Donbasdakı rus qoşunlarının mövcudluğu barədə fikirləri anlaşılmaz idi: hökumət rəsmiləri Ukraynada nizami silahlı qüvvələrin mövcud olmadığını bildirsə də, bəzi hallarda həmin ərazidə yaşayan “*rusdilli əhalinin müdafiə olunması məqsədilə*” döyüş zonasına rusiyalı “*hərbi mütəxəssislərin*” göndərildiyi açıqlanırdı. Buraya hərbi texnikaların və ya canlı qüvvənin çox gəlməsi gizli bir nöqtə deyildi. Gərginlik daha da artıqca Rusiya dövlətinin üstünlüyünün təmin olunması üçün idi. Ru- siya dövlətini burda narahat edən məsələ Ukraynanın ABŞ-dan kömək alması idi. Əsas olan isə Avropa dövlətridə Ukraynanı dəstəklüyüdü.

Artıq 2021-ci ildir neçə illərdir bu gərginlik davam edir. Hal hazırda iki dövlət arasında ən aktual problemdir.

Ədəbiyyat Siyahısı:

1. Anthony Ramicone, The Ukrainian Crisis. A disputed past and present, Harvard University İOP Policy program, 2014, pages 20.
2. Conflict in Ukraine // <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>

Ləman Qasımova
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 fakültəsi qr.219A
Elmi rəhbər fil.f.d. S.Salimova
404leman@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN TÜRKİYƏ QARDAŞLIĞI 1 MİLLƏT 2 DÖVLƏT PRİNSİPİ

Qardaş Türkiyə Respublika quruluşuna nail olmaq üçün uzun və şərəfli bir yol keçmişdir. 1919-cu ildə başlayaraq Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi ilə qurtuluş savaşı apararaq türkiyə ordusu ölkəni işğal etmiş düşməyə sarsıdıcı zərbə vuraraq 1922-ci ilin avqustunda böyük zəfər qazandı. Bu zəfərin qazanılma- sında türkiyə xalqı ilə yanaşı, Azərbaycan xalqıda iştirak etmiş, şəhidlər vermişdir. 1923-cü il oktyabrın 29-da isə müstəqil Türkiyə Respublikasının yaradılması bütün dünyaya bəyan edildi.

Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev deyirdi: Türkiyə cumhuriyyətinin böyük tarixi var. Böyük öndər dahi Mustafa Kamal Atatürk demokratik Türkiyənin əsasını qoymuş böyük dövlət yaratmışdır.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, Türkiyə və Azərbaycan xalqları daim bir birinin yanında olmuşlar. Hər iki dövlətin müstəqillik tarixi ağır və qanlı müharibələrdən keçib. Ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin “Türkiyə və Azərbaycan bir millət, iki dövlətdir”.

Mustafa Kamal Atatürk isə “*Azərbaycanın kədəri bizim kədərimiz, sevinci bizim sevincimizdir*” kə- lamlarına əsaslanan Azərbaycan Türkiyə əməkdaşlığı ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin ölkəmizə rəh- bərliyi dövründə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Bildiyimiz kimi Azərbaycanın öz torpaqlarını Ermənistanın işğalından azad etmək məqsədilə sen- tyabrın 27-də başladığı və 44 gündən sonra şanlı zəfərlə başa çatdırdığı Vətən müharibəsində kimin dost, kiminsə düşmən olduğunu açıq-aşkar gördük. Hətta səssiz qalmağa üstünlük verib “*nə şiş yansın, nə də kabab*” deyimi nə uyğun olaraq tərəflərdən heç birini incik salmamaq üçün səsləndirilən çağırışları da eşit- dik. İllərlə dost, qardaş dediyimiz ölkələrin bir çoxunun düşmən qarşısında acizliyinin, qorxaqlığının şahidi

olmaq bizi çox incitdi, amma nə yaxşı ki, dost, qardaş ölkələrin bir çoxu etimadı yüksək səviyyədə doğrultdu və bizi qələbəyə ilhamlandırdı.

Azərbaycan açıq dəstək verən ölkələrdən biri, hətta başlıcası qardaş Türkiyə idi. Türkiyə tərəfi Prezidenti, XİN başçısı, Milli Müdafiə Naziri, Milli İstikbarat Təşkilatı bütün səviyyələrdə qələbə gününədək Azərbaycanla birlikdə oldu və müharibədən sonrakı proseslərdə Azərbaycanın yanındadır. Hətta belə demək mümkündürsə, Türkiyə torpaqlarımızı geri almaqda Azərbaycanla birlikdə mübarizə apardı.

İkinci Qarabağ müharibəsi, Vətən müharibəsi və ya “Dəmir Yumruq” adı altında aparılırdı. Bu müharibə nəticəsində 2823 şəhidimiz var və günü gündən artmaqda davam edir. Allahdan onlara rəhmət diləyirik. Ruhları şad olsun. Bizə görə, vətənə görə canlarından keçdilər. Buna görə də biz övladlarımızı bu torpaqlarda onlara layiq şəkildə böyütməliyik. Qarabağ Azərbaycandır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/4610295.html>

Həsənov Uğur Süleyman oğlu
ADU, Cənubi Amerika üzrə Regionsünashq, qrup.132
Elmi rəhbər: müəllim. Aqil Şahmuradov
student2855@adu.edu.az

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ARGENTİNA ARASINDA FOLKLEND MÜHARİBƏSİ

Müharibə 1982-ci il aprelin 2-də Argentinanın Folklend adasına qoşun çıxarması ilə başlamış, həmin il iyunun 14-də Böyük Britaniya hərbi qüvvələrinin adanı argentinalı əsgərlərdən azad etməsi ilə sona çatmışdır. Argentinalıların Malvin adlandırdığı ada ilə bağlı iki ölkə arasındakı problemlər XIX əsrdən mövuddur.

Uzun müddət davam edən diplomatik səylərin nəticə verməməsi sonda tərəflər arasında müharibənin başlamasına gətirib çıxarmışdır. Folklend müharibəsində məğlubiyyət nəticəsində Argentinada mövcud olan hərbi diktatura çökmüş, İngiltərədə isə qələbənin təsiri ilə Marqaret Tetçer 1983-cü il seçkilərində böyük səs çoxluğu ilə yenidən baş nazir seçilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müharibə B.Britaniyanın qəti zəfəri ilə başa çatsa da, Argentina bu günə qədər adaya olan iddialarından əl çəkməmişdir. Qeyd olunduğu kimi, müharibə İngiltərə hərbi qüvvələrinin tam qələbəsi, Argentina hərbi qüvvələrinin isə məğlubiyyəti ilə başa çatmışdır. Nəticədə Argentinada hakimiyyətdə olan general-leytenantı Leopold Qaltiyeri istefaya getməyə məcbur olmuşdu. Folklend adaları isə, əvvəlki kimi İngiltərənin tabeliyində qalmışdır. 1982-ci il oktyabrın 12-də İngiltərədə qələbə münasibətilə parad keçirilmişdir. Məşhur Argentina yazıçısı Xorxe Luis Borxes Argentina və İngiltərə əsgərlərini yad edərək, onlara şeir yazmış və bu müharibəni “*iki keçəlin daraq səbəbdən müharibəsi*” adlandırmışdır.

Müharibə zamanı İngiltərə, adaları geri almaq üçün apardığı döyüşlərdə beş gəmi və təxminən 256 nəfər itirmişdi. Argentinanın canlı qüvvə baxımından itkiləri isə təxminən 750 nəfərə bərabər olmuşdur. Onların çoxu “General Belgrano” gəmisinin batması nəticəsində həyatını itirmişdilər. Argentina qüvvələrinin məğlubiyyətindən sonra ölkədə ordunun hakimiyyətinə son qoyuldu və demokratiya bərpa edildi. İngiltərənin müharibədəki qalibiyəti Margaret Tetçerin ölkədəki nüfuzunu artırmış və artıq qeyd olunduğu kimi, o, 1983-cü il seçkilərində böyük üstünlük qazanmışdı. Folklend adaları bu günə qədər İngiltərə ərazisi olaraq qalır.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, Folklend (Malvin) adaları İngiltərə imperiyası dövründə ələ keçirilən ərazilərdən biri olmuş və bu gün də onun nəzarəti altındadır. 1982-ci il müharibəsinin siyasi təsirləri isə, müəyyən mənada bu gün də hiss olunmaqdadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev M. Beynəlxalq münasibətlər tarixi (XX əsr). Bakı, 2003 Великобритания. Современный монополитический капитализм. М., 1981.
2. Лебедев А.А. Очерки Британской внешней политики (60-80-е годы). М., 1988

“BREXİT” : BÖYÜK BRİTANIYA Aİ-dən ÇIXIŞI

“Britain” (Britaniya) və “Exit” (çixış) sözlərinin birləşməsindən yaranmış Brexit (Breksit) sözü Böyük Britaniyanın Aİ-dən ayrılması mənasında işlədilir 23 iyul 2016-cı ildə keçirilmiş, britaniyalıların iradəsinin ifadə edildiyi referendumdan sonra krallıq vahid bazara və Avropa Birliyinin gömrük şurasına üzvlüyünü dayandırır, Avropa Birliyi ilə qarşılıqlı əlaqə isə yeni səviyyəyə keçib. Qarşılıqlı əlaqə Birləşmiş Krallığın icmadan çıxması ("Brexit") prosesi başa çatmasından sonra ikitərəfli münasibətlərə dair razılaşma ilə tənzimlənəcək. Son anda əldə edilən razılaşma çətin bir ssenaridən qaçmağa imkan verdi. Lakin 1 yanvardan etibarən qüvvəyə minən qaydalar, La-Manş Kanalıının hər iki tərəfindəki qaydaları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirəcək. “Brexit” prosesi başa çatıb, Britaniya Birləşmiş Krallığı vahid bazardan və Avropa Birliyinin Gömrük Şurasından çıxışını yekunlaşdıraraq, Avropa İttifaqını tərk edib. Lakin yeni mühitdə İngiltərə və AB-nin bir-birinə uyğunlaşdırılması prosesi yenidən başlayır.

Avropa Parlamenti üzvlüyünü itirənlər arasında Brexit Partiyasının lideri və Britaniyanın Aİ-dən ayrılmasının memarlarından biri Nigel Farage da var. Çünki Britaniya Aİ-dən ayrılan kimi İttifaqın siyasi qurum və agentlikləriylə bağlılığını itirəcək.

Keçid dövründə Britaniya Aİ qanunlarına əməl etməyə davam edəcək, qanunlarla bağlı uyğunsuzluqlara isə qərarverici orqan olan Avropa Ədalət Məhkəməsində baxılacaq.

Britaniyanın baş naziri Boris Conson Aİ-nin zirvə görüşlərində iştirak etmək istəyərsə, xüsusi olaraq dəvət edilməsi lazım gələcək.

Britaniyanın nazirləri artıq Aİ toplantılarına qatılmayacaq və hər hansı qərarın, məsələn, balıq ovuyla bağlı məhdudiyətlərin qəbulunda iştirak etməyəcəklər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.bbc.com/azeri/international-51331412>
2. <http://newtimes.az/az/politics/5409/>
3. <https://report.az/diger-olkeler/brexit-basa-catdi-boyuk-britaniya-ai-den-cixisini-yekunlasdirdi/>

Кямаля Османова
АУЯ, Филологический факультет, гр.В20-137
Научный руководитель: Доц.А.С.Джафарова
student1366@adu.edu.az

ВАЖНОСТЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И РОССИЕЙ

Азербайджан – это одно из немногих государств постсоветского пространства, где до сих пор говорят на русском языке. Этот язык не имеет официального статуса в Азербайджане, но активно занимает место среди населения государства.

На всем постсоветском пространстве русский язык использовался в качестве второго языка. После распада СССР, Азербайджан боролся за независимость, после чего русский язык стал ассоциироваться с Россией. С обретением независимости и приходом к власти Гейдар Алиева у Азербайджана наладились отношения с Россией, все вопросы, связанные с русским языком, были сняты и русский язык перестал восприниматься в штыки. Гейдару Алиеву, который сделал всё для сохранения русского языка, принадлежит огромная заслуга. В Азербайджане было создано русское посольство. В течение долгих лет посредством русского языка азербайджанский народ знако-

мился с мировой литературой, и с его помощью культура и литература Азербайджана стали известны во всём мире.

Русский язык – язык межнационального общения, он позволяет свободно контактировать с представителями десятков стран, не нуждаясь в переводе. 6го июня – Всемирный день русского языка. Ежегодно, в день рождения великого поэта А.С.Пушкина подводятся Республиканской олимпиады по русскому языку и литературе. Такие олимпиады проводятся и сегодня, и лауреаты этих конкурсов получают возможность посетить различные уголки России, чтобы поближе ознакомиться с культурой этой страны. Проводятся семинары для учителей русского языка и литературы. Задачей было повышение квалификации педагогов. Между странами всегда существовало взаимное доверие. Эти мероприятия были доказательствами любви азербайджанского народа к русскому языку. Проведения этих мероприятий играли важную роль в обогащении знаний учащихся. Учиться на русском языке в Азербайджане – это давняя традиция. Учащимся в высших учебных заведениях теперь не обязательно ехать учиться в Россию. Ведь в Азербайджане открыты филиалы первого Московского медицинского университета имени И. М. Сеченова и МГУ имени М. В. Ломоносова. И сегодня Ильхам Алиев успешно продолжает путь великого лидера в поддержании дружеских отношений с Россией. Это достижение мультикультурной политики Азербайджана в сфере развития культуры и образования. Русский язык и сегодня активно используется в общественной и культурной жизни страны. Носителями этого языка являются не только русскоязычные азербайджанцы, но и сами этнические русские, прожившие часть своей жизни в Азербайджане. Учиться на русском языке в Азербайджане – это давняя традиция. Большая часть населения отправляют своих детей в русские школы, думают на русском языке и считают честью общаться на этом языке.

Во время второй Карабахской войны, русское общество Азербайджана провело акцию поддержки. Все, живущие в Азербайджане, независимо от языка, религии, нации, вели борьбу за Родину. Один из них, воины русского происхождения, Дмитрий Солнцев и Денис Пронин стали героями. Они активно участвовали в боях и героически отдали жизнь за освобождение азербайджанских земель. Русские, проживающие в Азербайджане вместе со своей страной праздновали победу. Президент Российской Федерации – Владимир Путин был посредником переговоров между Азербайджаном и Арменией.

Список литературы:

1. https://azertag.az/ru/xeber/Rossiya_i_Azerbaidzhan_razgovarivayut_na_odnom_yazyke-1262032
2. <https://jam-news.net/ru/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7/>
3. <https://www.bbc.com/russian/features-41550926>

Səkinə Niftəliyeva
ADU Magistratura şöbəsi
Ölkəşünəşliq ixtisası M20-135
Elmi rəhbər: Dosent Nigar Hüseynova
student2866@adu.edu.az

DONALD TRAMPIN HAKİMİYYƏTİ İLLƏRİNDƏ ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ

ABŞ Azərbaycanın müstəqilliyini 28 fevral 1992-ci ildə tanıdıqdan sonra, hər iki dövlət arasında ikitərəfli əlaqələr müxtəlif sahələrdə inkişaf etməyə başladı. Bu münasibətlər ABŞ prezidentlərinin hakimiyyəti illərində müxtəlif formalarda həyata keçirilirdi.

ABŞ-da 2017-ci ildə keçirilən prezident seçkilərində ölkənin 45-ci prezidenti olaraq seçilən Donald Tramp ölkə tarixində verilən fərqli qərarlar ilə prezidentlik tarixinə imza atdı. Soyuq müharibə dövründən sonra formalaşan ABŞ-Azərbaycan münasibətləri D.Trampın administrasiyası illərində müəyyən dərəcədə durğunluq dövrünə daxil oldu. İlk öncə D.Trampın qərarı ilə Qrin kart (Greencard) məsələsində bəzi dəyi-

şikliklər həyata keçirildi və buna əsasən əhalisinin əsas hissəsi müsəlmanlardan təşkil olunan bəzi ölkələrin vətəndaşlarının ABŞ-a girişi qadağan edildi. Bunun nəticəsində ABŞ-a getmək istəyən vətəndaşlar bir sıra çətinliklərlə üzləşdilər.

D.Trampın hakimiyyəti illərində ABŞ-Azərbaycan arasında iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində ticarət dövriyyəsində azalma müşahidə edilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin verdiyi hesabatda ABŞ-Azərbaycan arasında idxal, ixrac və ticarət dövriyyəsi üzrə göstəricilərdə 2017-ci ildən sonra ümumi nisbət ilə müqayisədə azalma müşahidə edilmişdir.

Həmçinin Azərbaycanın 2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistan Silahlı Qüvvələrinə qarşı başladığı əks-hücum əməliyyatları zamanı D.Trampa atəşkəsin pozulması ilə bağlı verilən sualda o, Ermənistana və insanlarına qarşı olan xoş fikirlərini dilə gətirmiş, ermənilərin çox yaxşı insanlar olduğunu ifadə etmiş və Amerikada çox sayda erməni yaşadığını bildirmişdir. D.Tramp Ermənistan-Azərbaycan arasında baş verən müharibədə Türkiyə prezidenti R.T.Ərdoğanın Azərbaycanın yanında yer alarsa, müəyyən sanksiyalar tətbiq edəcəyini bildirmişdi.

Nəticədə Donald Trampın hakimiyyəti illərində ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində durğunluq yaşanmış və bir çox sahədə, həmçinin iqtisadi, siyasi sahədə və ticarət dövriyyəsində geriləmə müşahidə edilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. <https://customs.gov.az/az/komite/hesabatlar/>
2. <http://forumusa.com/abd/trumpan-ermeniler-hakkinda-aciklama/>
3. Nəsimov, E. ABŞ, Cənubi Qafqaz siyasəti və Azərbaycan Respublikası //Dirçəliş-XXI əsr.- 2005- 2006.- № 94-95.- S.166-17

Axundov Məhəmməd Elşən oğlu
ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəslıq, qv.368
Elmi rəhbər: müəl. Aysel Bağirova
3208Mehemmed@adu.edu.az

SOYUQ MÜHARİBƏNİN BİTMƏSİ: GEOSİYASƏTİN SONU?

Soyuq müharibənin sonu geosiyasətin elmi bir yanaşma və xarici siyasət praktikası kimi sonu olmadı, geosiyasət dövlətlərin xarici siyasətində yeni formalarda təzahür etməyə başladı.

Məşhur alim F.Fukuyama liberal demokratiyanın “bəşəri təkamülün son nöqtəsi” olduğunu qeyd etmiş və soyuq müharibənin bitməsi ilə geosiyasi rəqabətin də sona çatdığını irəli sürmüşdü. Hətta alimə görə liberal demokratiya “tarixin sonu” idi: məhz liberal demokratik dünya sistemi ən ideal quruluşdur, ideal sivilizasiya artıq mövcuddur və "tarixin sonu" gəlib çatmışdır.

Liberal paradıqmanın dünyaya hakim olduğu bu şəraitdə R.Kaplan "Yaxınlaşan anarxiya" adlı məqaləsində Fukuyamanın bəhs etdiyi həmin "tarixə son nöqtəni qoymuş" olan "ideal sivilizasiyanın" nəzərinə gələcəkdə dini-millı fərqlərdən doğan müharibələrin olacağını, çökməkdə olan dövlətlərin əks effekti olaraq cinayətkar və terrorist qrupların mövcud olacağını çatdırmış və bunların beynəlxalq təhlükəsizlik üçün təhdid olacağını irəli sürmüşdü. Kaplanın 1994-də belə mövqeyi təsadüfi deyildi, çünki 1992-də sosialist sistemin çöküşü ilə əmələ gələn "qələbə eyforiyası" təsiri ilə yazılmış "Tarixin sonu və son insan" əsərindən fərqli olaraq o, dünyada həmin sistemin çöküşü ilə əmələ gələn və həmin sistemin geridə buraxdığı problemlərə də (Yuqoslaviyanın dağılması ilə ortaya çıxan müharibələr silsiləsi, post-sovet ölkələrinə etno-ərazi müharibələri) nəzər salmışdı.

S.Hantinqtona görə isə liberalizmin və Qərbin Şərq üzərində qələbəsi heç də son deyil, bu iki qütb hələ də bir-birindən çox uzaqdır, qərbçilik, bazar iqtisadiyyatı, liberalizm isə sadəcə müvəqqəti xarakterli anlayışlardır. Qərbin strateji qələbəsi heç də sivilizasiya qələbəsi deyil, belə ki, Qərbin strateji qələbəsi Şərq sivilizasiyasını çökdürməyəcək, əksinə, əvvəlki sivilizasiyalardan fərqli, daha dərin mənalı və sıx birləşmiş, mərkəzləşmiş sivilizasiya mərkəzləri (yeni Qərb, yapon, islam, konfutsiçi, buddist, hinduist, slavyan-pravoslav, latın amerikan, Afrika) yaranacaq, liberal sistem isə sadəcə bu mərkəzlərin yaranması üçün körpü rolunu oynayacaqdır.

V.R.Mid isə "Geosiyasətin qayıdışı" məqaləsində qeyd edir: "Qərblilər ənənəvi geosiyasətin yox olmasını gözləməməli idilər: Bu səhvə qərblilər SSRİ-nin dağılmasını yanlış anladıqlarına görə düşdülər. SSRİ-nin çöküşü sərt gücün yoxa çıxması demək deyildi, bu sadəcə liberal kapitalizmin kommunizm üzərində ideoloji qələbəsi idi. Revizyonistlər adlanan Çin, İran, Rusiya kimi dövlətlər heç də "tarixin sonu" ilə barışmayacaq və bu məğlub durumu düzəltmək üçün əllərindən gələni edəcəklər. Ukraynanın Rusiya və Qərb arasında geosiyasi rəqabət mərkəzi olması, Şərqi Asiyada Çin və Yaponiya arasında gedən rəqabət, Orta və yaxın şərqdəki münaqişələr və bu münaqişələrin geosiyasi maraq dairələrinə daxil edilməsi fonunda dünya getdikcə daha az post-tarixi görünür. Həmçinin əsas revizyonist dövlətlər olan Rusiya, İran, Çin arasında münasibətlər də olduqca qarışıqdır: Rusiya Çinin uzaq perspektivdə inkişafından çəkinir, rəsmi Tehranın baxış bucaqlarının isə Rusiya və Çinlə çox az ortaq yönü var. Rusiya keçmiş post-sovet ölkələri ilə mümkün qədər ittifaq qurmağa çalışır, Çinin qlobal məsələlərdə ikinci planda qalmaq kimi niyyəti yoxdur, İran isə Orta şərqdə Tehran mərkəzli bir regional geosiyasi mərkəz yaratmaq istəyir".

Yuxarıda sadalanan faktorlara – bir çox regionda baş verən münaqişələrə, bir çox dövlətin regional gücə çevrilmək cəhdlərinə, yeni sivilizasiya ocaqlarının yaranmasına söykənərək deyə bilərik ki, bu faktorlar yeni və müasir geosiyasi nəzəriyyələr, konsepsiyalar, müxtəlif geosiyasi yanaşmalar və təhlillər tələb edəcəkdir və beləliklə, "geosiyasət" bir elmi yanaşma və xarici siyasət praktikası kimi uzun müddət aktual olacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məmmədov N. – "Geosiyasətə giriş", iki cildə, I cild, Bakı, 2011, 576 səh.
2. Fukuyama F. – "Tarihin sonu və son insan", İkinci baskı, Gün yayıncılık, İstanbul, 1993-1999, 51 səh.
3. Nasi S. – "Robert Kaplan'ın kehanəti və mültəci krizi"//https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-97319-_robert_kaplanin_kehaneti_ve_multeci_krizi.html
4. Mead W.R. – The Return of Geopolitics: The Rev

İbrahim Səfərli
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər, M20-138
Elmi rəhbər: dos. Emil Qasımov
student2875@adu.edu.az

Aİ-nin MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Formal olaraq 1 noyabr 1992-cü ildə Maastrixt sazişi ilə təsis edilmiş Avropa İttifaqı müasir dövrdə 27 dövləti birləşdirən dövlətlərüstü və eyni zamanda dövlətlərarası iqtisadi və siyasi təşkilatdır. Başlanğıcda altı Qərbi Avropa ölkəsi tərəfindən sülh, təhlükəsizlik və iqtisadi inkişafı təşviq etmək üçün başlayan Avropa inteqrasiya prosesinin son mərhələsi olaraq suveren dövlətlər arasında misilsiz siyasi və iqtisadi əməkdaşlıq formasını təmsil etdiyi halda son on ildə bir çox əhəmiyyətli çətinliklərlə qarşılaşmışdır. Bu çətinliklər və problemlər kontekstində Avropa İttifaqının qeyri-müəyyən gələcəyi ilə bağlı narahatlıqlar dilə gətirilməkdədir. Bu çətinlikləri meydana çıxaran problemlər aşağıdakılardır:

1. İttifaqın məcburi müqavilələr əsasında qurulması, zamanla plansız genişlənməsi və ortaq məcburi qanun və dəyərlərin yaradılması;
2. Aİ təşkilatlarının ali idarəçi və qanunverici qurumlar səviyyəsinə yüksəlməsi və ölkələrin bunu öz suverenliklərinə təhdid olaraq görməsi;
3. Səsvermədə əhalinin sayı ilə səs verən nümayəndələrin sayının uyğunluğu, həmçinin Almaniya və Fransanın qərarvermədə əsas mühərrik olmaları;
4. Böyük Britaniyanın İttifaqdan çıxmasından sonra digər birlik ölkələrində də ayrılma meyilləri güclənməsi;
5. Təhlükəsizliklə bağlı problemlərin aradan qaldırılmaması, terror təhlükəsi, ortaq təhdidlərə qarşı vahid xarici siyasət strategiyasının həyata keçirilməsində üzv dövlətlərin maraqlarının nəzərə alınmaması, bir sıra dövlətlərdə qanunun aliliyi və korrupsiya ilə bağlı narahatlıqların davam etməsi;

6. Miqrasiya böhranı və onun radikal əhval-ruhiyyəni, “eurokeptik” düşüncələr daşıyan populist, milliyətçi və quruluş əleyhinə siyasi hərəkatları yüksəltməsi;
7. Aİ-nin dəyişən dünyaya çevik və adekvat reaksiya verə bilməməsi;
8. Son dövrlər Aİ-də iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına baxmayaraq, iqtisadi axsamalar və iqtisadi uğur qazanmış ölkələrlə uğursuzlar arasındakı uçurumun dərinləşməsi;
9. Avropada əhalinin azalması fonunda kənardan gələn və fərqli mədəniyyətə malik insanların sayının artması.

Bütün bunlara baxmayaraq əksər təhlilçilər Avropa İttifaqının qlobal geosiyasətdə əsas rollardan birini oynaya biləcəyinə inanırlar. Onlar Aİ-nin gələcək inkişaf ssenariləri haqqında fərqli fikirlərə sahib olsalar da bu ssenarilər heç də Aİ-nin tam perspektivsiz qurum olduğu anlamına gəlməməlidir. Lakin, Aİ-nin tamamilə dağılması ssenarisi də çox geniş şəkildə nəzərdən keçirilmir, mütəxəssislər bu variantı demək olar ki, istisna edirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Berend, Ivan T. (2017). The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the Future. New York: Routledge.
2. Opposing Europe?: The Comparative Party Politics of Euroscepticism. Aleks Szczerbiak, Paul Taggart
3. <https://www.britannica.com/topic/European-Union/The-euro-zone-debt-crisis#ref334513>

Taghiyev Nurlan
Azerbaijan University of Languages
Faculty of Education-1
Group 313B
Scientific advisor: Jala Asadova
taghiyev@adu.edu.az,

AZERBAIJAN AND UKRAINE RELATIONS

Azerbaijan and Ukraine relationship began from the Azerbaijan Democratic Republic. After the collapse of the Soviet Union Azerbaijan and Ukraine started a close friendship. In 1992 two governments established diplomatic relations. President of Ukraine Leonid Kuchma paid an official visit to Azerbaijan on July 26–28, 1995. President Heydar Aliyev paid an official visit to Ukraine on March 24–25, 1997. During the meeting, H. Aliyev was awarded with the Order of Prince Yaroslav the Wise. Political relations: In 2001 the two countries founded the organization for Democracy and Economic Development (GUAM) along with Georgia and Moldova. Ukraine is one of the main military partners of Azerbaijan after Turkey and Israel. Azerbaijan officers are trained in Ukrainian military academies. Ukraine supported Azerbaijan's position in the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict.

Cultural relations: Ukrainian language are taught in Baku Slavic University since 1998. Since 1978 the library named after Samad Vurgun is active in Ukraine. Azerbaijan grants Ukraine exclusive conditions for oil supply. SOCAR has 9 petrol filling station in Ukraine. There are about 32.000 Ukrainians that live in Azerbaijan, and over 45,000 Azerbaijanis live in Ukraine.

Reference list:

1. <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-supports-azerbajians-territorial-integrity/1993930>
2. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-can-learn-from-azerbajians-recent-victory/>
3. <http://azerbaijan.old.mfa.gov.ua/en/ukraine-az/diplomacy>

НАЧАЛО ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ

Интеграционные процессы в Западной Европе были начаты для того чтобы положить конец частым и кровопролитным войнам между соседями, кульминацией которых стала Вторая мировая война. После Второй мировой войны в 1945 году Европа была разрушена. Многие политики верили, что можно представить себе более объединенную Европу, и начали работать над первым европейским движением как новой моделью мира в регионе. Концепция европейского единства была баррикадой против возвращения национализма времен Второй мировой войны. Идея была наконец реализована в 1949 году в Лондоне. 10 стран основали Совет Европы на первой общеевропейской ассамблее, продвигающей демократию и права человека.

После создания Совета Европы усилия европейских государственных деятелей по установлению прочного мира в Европе набрали силу. 9 мая 1950 года министр иностранных дел Франции Роберт Шуман призвал европейские государства передать решения по производству угля и стали независимому наднациональному учреждению на основе проекта Жана Моне, бывшего генерального секретаря Лиги Наций. Согласно плану Шумана, многовековое соперничество между Францией и Германией должно быть окончено, чтобы установить мир в Европе. Пути достижения этого заключались в обеспечении коллективного производства угля и стали в рамках этого учреждения и в сохранении доступности этой организации для всех европейских государств.

В результате плана Шумана Бельгия, Германия, Люксембург, Франция, Италия и Нидерланды, основали Европейское сообщество угля и стали (ЕССЦ) в 1951 году. Первым президентом Высшего руководства Сообщества был Жан Монне, который вдохновил Шумана на эту идею. Таким образом, уголь и сталь, которые были сырьем для войны, стали инструментами мира, и впервые в истории государства по собственной воле передали часть своего суверенитета наднациональному учреждению.

Руководствуясь этим достижением, 6 стран решили распространить экономическое соглашение на другие секторы экономики, и в 1957 году был подписан Римский договор, в результате которого было создано Европейское экономическое сообщество (ЕЭС) которое было призвано ликвидировать все барьеры на пути передвижения людей, услуг, товаров и капитала. Также в 1957 году Европейское сообщество заключило Договор о Евратоме. Целью Договора было создание специализированного рынка ядерной энергетики в Европе.

В 50-ые годы создание вышеупомянутых организаций в Западной Европе представляла собой беспрецедентный процесс интеграции в мире и безусловно эти процессы кроме экономических достижений также положительно повлияли на защиту и прочность мира в Западной Европе а в дальнейшем и на расширения европейского сообщества на восток.

Литература:

1. Крылатых Э., Строкова О. Региональные торговые соглашения в рамках ВТО.–Мировая экономика и международные отношения. 2003, № 3
2. Наринский М. История МО 1945-1975. М., 2004.
3. Семенов К.А. Международная экономическая интеграция. М., Юристъ-Гардарика, 2001
4. Харламова В.Н. Международная экономическая интеграция. Учебное пособие. М/Анkil, 2002
5. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. М., 2001

СУЩНОСТЬ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ

У древних римлян существует пословица «казус белли», что означает, как повод к войне и нашей целью является изучение сущности межличностных конфликтов, которые в последствии могут стать поводом к боевым и военным действиям. Нередко конфликты между людьми возникают в виду разности их социального или материального положений. Наше общество устроено по принципу неравноправия, но, с другой стороны, так всегда жил человек и как говорил великий философ Ницше, возможно справедливость требует, чтобы люди были не равны.

Слово конфликт заимствовано из латинского языка. На латыни «conflictus» означает столкновение, серьезное разногласие, спор. Конфликт – это прежде всего взаимное столкновение противоположно направленных целей, интересов, мотивов поведения, жизненных установок оппонентов или субъектов взаимодействия. Существуют следующие необходимые условия возникновения конфликта: 1. объект (наличие противоречивых позиций сторон по какому-либо вопросу). 2. Оппоненты (в роли оппонентов могут выступать как отдельные люди, так и различные социальные группы. В зависимости от того, кто участвует в конфликте выделяют личностный, межличностный и групповой стили конфликтов). 3. инцидент (повод который подтолкнет к началу конфликтного взаимодействия).

Межличностный конфликт — это конфликт между двумя и более людьми. Конфликт людей обусловлен столкновением их личных мотивов. В качестве методов разрешения межличностных конфликтов указывались отказ или избегание конфликта, приспособление, конфронтация, компромисс, сотрудничество и решение проблем, а также изучались условия применения каждого из них, преимущества и недостатки, ситуативная адекватность. Подавляющее большинство конфликтов имеют как конструктивные, так и деструктивные функции. Оккупация армянскими агрессорами наших территорий, наряду с большими человеческими жертвами и материальным ущербом, деструктивностью, может считаться конструктивной, стимулирующей национальное возрождение, внутреннюю мобилизацию, мобилизацию азербайджанцев мира.

Конфликт очень важен для развития общества. В результате неправильного разрешения межличностных конфликтов общество несет большие материальные и моральные потери. Конфликт усиливает практику насильственного решения проблем в социальной жизни человека и группы. Тема сущности межличностных конфликтов как норма и неотъемлемая составляющая современной жизни является сегодня одной из важных тем, которая интересует общество в целом. С одной стороны, конструктивно проявляющиеся конфликты как движущая сила стимулируют развитие личности, группы и общества, ведут к научно-техническому прогрессу, а деструктивно проявляющиеся конфликты, наоборот, тормозят развитие личности и общества в целом и приводят к упадку.

Литература:

1. Л.Г.Король, И. В.Малимонов, Д.В.Рахинский. Конфликтология: Зебра, 2015. – 248 с.
2. М. В. Цыбульская. Конфликтология. М., 2007. – 150 с.

RUS-YAPON MÜHARİBƏSİ (1904-1905)

Avropadakı adi qarşıdurmalarla qarşılaşan Yaponiya ilə Rusiya arasında heç bir tarixi düşmənçilik və ya keçmiş düşmənçilik yox idi. Müharibənin əsas səbəbi, Asiyada eyni ərazilərə nəzarət etmək üçün çəkişmə idi.

Yaponiyanın məqsədi Rusiyanın müharibəyə hazır olmasını gözləmədən müharibəni başlamaq idi. Buna görə də o hər vasitə ilə Rusiya ilə münasibətləri kəskinləşdirməyə çalışırdı. Yaponiya fevralın 8-dən 9-na keçən gecə müharibə elan etmədən Port Arturda və Çemulpoda reyddə olan Rusiyanın donanmasına hücum etdi. Rusiya və Yaponiya arasında müharibə belə başladı. Həmin gecə Yaponiya Koreyada da hərbi əməliyyata başladı, Koreyanın paytaxtı Seul işğal olundu. ABŞ və İngiltərə Yaponiyanın Rusiyaya qarşı müharibəyə başlamasında maraqlı idi və ona iqtisadi yardım göstərirdi. Rusiyaya isə Fransa kömək edirdi.

ABŞ və İngiltərə üçün rus-yapon müharibəsi böyük gəlir mənbəyi idi. ABŞ Rusiyanın siyasətini Uzaq Şərqdə öz mənafeləri üçün əsas təhlükə mənbəyi sayırdı. Lakin bu ABŞ-la İngiltərə arasında ziddiyyətləri aradan qaldırmadı. Yaponiyanın siyasəti də ABŞ-ın Uzaq Şərqdəki mənafeləri üçün təhlükə yaradırdı. İngiltərə bitərəf olduğunu bildirdi. Fransa isə Uzaq Şərqdə müharibəyə qoşulmaq, və İngiltərəyə qarşı hərbi əməliyyatlara başlamaq istəmirdi. Lakin yaon diplomatiyası Rusiya ilə Almaniya münasibətlərinin kəskinləşməsinə nail olmadı. Buna görə Rusiya hökuməti Yaponiya ilə müharibə zamanı ölkənin qərb sərhədlərinin təhlükəsizliyi üçün narahat deyildi.

Rus komandanlığının bacarıqsızlığı bu müharibədə əvvəlcə Lyaoyan müharibəsinin və Mukden dəniz müharibəsinin udurulmasıyla nəticələndi. 1905-ci ilin may ayında Susima dəniz müharibəsində də rus eskadrası məhv edildi. Həmçinin Port-Artur qalası həmin ilin dekabr ayında yaponlar tərəfindən ələ keçirildi. Məğlubiyyətdən sonra Rusiya çarı II Nikolay Yaponiya İmperatorluğu ilə danışıqlara başlamaq qərarına gəlir. Rusiyanın daxili siyasi vəziyyəti də daha pis idi. Rusiyada inqilab başlamışdı. Qalib gəlməsinə baxmayaraq, Yaponiya üçündə sülh lazım idi. O dövrdə Rusiyanın böyük ehtiyatı var idi, əsas məsələ onu cəbhəyə gətirmək idi. Yaponiyanın isə gücü tükənməkdə idi. Hətta elə hallar olurdu ki, hətta elə hallar olurdu ki, yapon əsgərləri hüvuma keçməkdən imtina edirdilər.

ABŞ prezidenti Teodor Ruzveltin səyləriylə 9 avqust-5 sentyabr arasında ABŞ-ın Portsmut şəhərində sülh müqaviləsi bağlandı. Bu müqaviləyə əsasən Rusiya:

- 1) Yaponiya İmperatorluğu tərəfindən Koreyanın işğalını təsdiqləyirdi;
- 2) Lyaodun yarımadasını və Port-Artur qalasını Yaponiya İmperatorluğuna verirdi;
- 3) Saxalin adasının cənub hissəsi və Kiril adalarını Yaponiya İmperatorluğuna verirdi.

Nəticə etibarilə Rusiya İmperiyası Mancuriyanın şimalını yenə əlində saxlamağı bacardı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Asya Hacıyeva - Beynəlxalq münasibətlər tarixi; BDU-i tərəfindən nəşriyyata hazırlanıb; (Bakı-2001); 558səh.

11 Sentyabr Terror Aktından Sonra Azərbaycan-ABŞ Münasibətləri

11 Sentyabr 2001 hadisələrindən sonra Azərbaycan-ABŞ münasibətlərində yeni səhifə açıldı. Bu hadisələrdən sonra Azərbaycan öz imkanları daxilində dəstək verən ilk dövlətlərdən biri olmuşdur. Azərbaycan terrorizmə qarşı mübarizəyə qoşuldu və fəal iştirak etdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 12 Sentyabr 2001-ci ildə rəsmi bəyanat yayaraq 11 sentyabr hücumlarını qınadı və Azərbaycanın Amerika xalqı ilə həmrəy olacağını bildirdi. Prezident Heydər Əliyev həmin gün ABŞ-ın Bakıdakı səfiri ilə görüşüb hərtərəfli danışıqlar apardı, hadisəyə səbəb olanların tapılıb cəzalandırılmasının mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu vurğuladı. Beləliklə, Prezident Heydər Əliyev 11 Sentyabr hadisələri qınıyan ilk müsəlman lider, Azərbaycan isə bu hadisələri qınıyan ilk müsəlman ölkəsi oldu. Beləliklə, bu hadisələrdən sonra qərbdəki antimüsəlman dalğası yumuşaldı.

Azərbaycan ABŞ-ın Əfqanıstanda Taliban və Əl-Qaidə əleyhinə apardığı hərbi əməliyyatında dəstəklənməsində əvəzsiz rol oynadı. ABŞ-ın Azərbaycanın hava yollarına çıxışı olmasaydı, müharibənin mühakimə olunmasına ciddi maneələr yaranacaqdı. Belə ki, hava yolların açılması ilə ABŞ dövlət xadimi Bjezinski Azərbaycanın ABŞ-ın strateji maraqları üçün əsas dövlət kimi qəbul etdi. Bu da tez bir zamanda öz faydasını göstərdi: 24 oktyabr tarixində ABŞ Prezidenti Corc Buş Azərbaycanın Əfqanıstandakı hərbi əməliyyatlarına verdiyi dəstəyi nəzərə alaraq, Konqresin 907- ci Düzəlişindən imtina etdi.

11 Sentyabr 2001 hadisələrindən sonra hər iki dövlət arasında təhlükəsizlik və iqtisadi sahələrində əməkdaşlıq genişləndi. ABŞ öz dəstəyini 4 dəfə artıraraq, Azərbaycanın təhlükəsiz sahəsinə 4 milyon dollar vəsait ayırdı. Həçmçinin Azərbaycan Əfqanıstan hərbi əməliyyatları verdiyi dəstəyə görə əsas tranzit ölkəyə çevrildi. Əfqanıstanda sülhün, təhlükəsizliyi üçün humanitar yardım göstərmək məqsədi ilə Azərbaycan 2002-ci ilin noyabrında Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Dəstək Qüvvələrinin (İSAF) əməliyyatına qoşuldu. İqtisadi sahələrində əməkdaşlıq 24 Fevral 2003-cü ildə baş tutan görüşdə müzakirə olundu. Bakı-Tblisi-Ceyhan neft kəməri ilə bağlı planlar və Heydər Əliyevin siyasəti ABŞ tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. 11 Sentyabr hadisələrdən sonra Azərbaycan-ABŞ münasibətləri müsbətə doğru inkişaf etdi. Müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq yarandı və genişləndirildi, erməni lobbisi susduruldu və ən əsası, Azərbaycanla ABŞ-ın strateji əhəmiyyəti yenidən xatırlandı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin əsas vəzifələri (1991-2006)
2. Azərbaycan-NATO – 15 illik Tərəfdaşlıq
3. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/3008538.html>
4. Svante E. Cornell - Azerbaijan since Independence.

Ismayilzade Fidan
Azerbaijan University of Languages
School of Education 1, group 313B
Academic instructor: associate prof. Tofiq Guliyev
fid-ismayilzada@adu.edu.az

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND SOUTH KOREA

Foreign relations between Azerbaijan and South Korea were first created on March 23, 1992. As time passed, relations between two countries have developed. At present, as a result of 25 years of relations, South Korea and Azerbaijan have strong diplomatic relations. Mutual visits of both presidents took place in 2006 and 2007. As a result of these meetings, new opportunities have emerged effectively for trade and economic cooperation. Inter-parliamentary friendship groups also contribute to the development of bilateral relations. To date, Azerbaijan and Korea have signed more than 63 legal documents covering various areas of cooperation.

Relations between the two countries, especially trade and economic relations, have developed effectively. . The Azerbaijani side pays great attention to cooperation with Korea in this field due to its great interest in high-quality, competitive products. It is no coincidence that in 2018 the mutual trade turnover between the two countries was about \$ 226.8 million. Korean products imported by Azerbaijan are cigarettes, medicines, measuring, control, medical and surgical instruments and apparatus, X-ray equipment, polyethylene, propylene, pipes for oil and gas pipelines, painted, varnished or covered with plastic, width more than 600 mm flat steel, household appliances, optical and photographic equipment, electrical and electronic equipment, vehicles, as well as their spare parts, other liquid pumps, and so on.

As a young state, the Azerbaijani side is also interested in benefiting from the experience of the friendly Republic of Korea in the field of economic development. Favorable conditions created in our country open wide opportunities for Korean companies. As a result, 74 Korean companies currently operate in Azerbaijan. These days relations with South Korea, one of the largest countries on the Asian continent, are showing their positive effects in every way.

References:

1. Joint press conference. President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev and President of the Republic of Korea. Joint press conference President Roh Moo-hyun] //Azerbaijan. - 2007. - 24 April. - S.1.
2. <https://mfa.gov.az/en/content/216/republic-of-korea>.
3. <https://meclis.gov.az/news.php?id=2154&lang=az>.

Nəşibli Ülkər
ADU-nin Təhsil 1 Fakültəsinin Xarici dil müəllimliyi
ixstisasi, 1ci kurs tələbəsi
Elmi rəhbər:müə. Əlizadə Qəribə
student1593@adu.edu.az

30 İLLİK QARA BULUDLARI DAĞIDAN 44 GÜNLÜK MÜHARİBƏ

Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə müzəffər Milli Ordumuz tərəfindən aparılan 44 günlük müharibə öz uğurlu nəticəsini verib. Bu şanlı Vətən savaşının sonunda Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş 300-ə yaxın kənd, 5 şəhər, 4 qəsəbə, çoxsaylı strateji yüksəkliklər düşməndən azad olunub. Hər bir kəndin, şəhər və qəsəbəmizin işğaldan azad edilməsi xəbərini Ali Baş Komandanın dilindən eşirdik, Hər gün bu xəbərləri səbirsizliklə gözləyirdik. Rəşadətli Ordumuzun apardığı hərbi əməliyyatlar zamanı düşməne məxsus olan texnikaların və canlı qüvvənin məhv edilməsi ilə bağlı Müdafiə Nazirliyinin yaydığı rəsmi kadrlar hər bir vətəndaşımız tərəfindən böyük qürur hissi ilə izlənilib.

Düşmənin itkilərinin dəyəri artıq 3 milyardı keçib, davam edən hərbi əməliyyatlar fonunda Ermənistan ordusu tam sıradan çıxarılıb. Dəfələrlə döyüş zamanı erməni hərbi qulluqçuları döyüşməkdən imtina edərək geri çəkiliblər. Bu gün Ermənilərin ayrı-ayrı zümrələrindən olan şəxslərin sosial şəbəkələrdə Azərbaycan vətəndaşı olmaq istəklərini dilə gətirmələri təsadüfi deyil. Bunun real səbəbi odur ki, onlar ölkə başçımızın təmsalında ilk dəfə əsl lider, müharibə meydanında ilk dəfə qalib ordu gördülər. Erməni siyasi rəhbərliyi isə öz qəddar və vandal siyasətinə, barbar əməllərinə davam etməkdə idi. O qədər çıxılmaz vəziyyətə düşdülər ki, hətta qadınlardan və qocalardan ibarət hərbi qruplar da təşkil etdilər. Bu da onlara kömək edə bilmədi, yenə döyüşdə olan erməni əhalisi savaşmaqdan imtina edirdi. Noyabrın 8-də qəhrəman əsgər və zabitlərimiz üz bəüz mövqelərdə, təkbətək döyüşərək Qarabağımızın göz bəbəyi olan Şuşa şəhərini işğaldan azad etdi. Ardınca bir günün içində 70-dən artıq kənd, 8 strateji yüksəklik düşmənin tapdağından təmizləndi, bu da düşməni mat vəziyyətinə saldı.

Savaşın başladığı ilk zamanlar Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan uzun müddət müharibənin dayandırılması məqsədilə xarici dövlətlərə yalvardı. Dövlət başçımızın dəmir iradəsi, Azərbaycan xalqının öz liderinə qüvvətli inamı, ordumuzun ruh yüksəkliyini görəndən, üstəgəl də Şuşanın azad edilməsindən sonra çıxılmazlıq labirintinə düşdü. Xain Ermənistanın və onun xain baş nazirinin razılaşma kapitulyasiyasını imzalamaqdan başqa yolu qalmadı. Artıq 10 noyabr - xalqımız üçün Zəfər Bayramıdır, Qələbə günüdür. Biz qalib ölkə olaraq, Ermənistana kapitulyasiyanı imzalatmağı bacardıq. Ermənistan kapitulyasiyanı imzalamaqla, Kəlbəcər, Laçın və Ağdam rayonlarını heç bir qan tökülmədən qaytarmağı öz üzərinə götürdü. Bu o deməkdir ki, onlar yalnız döyüş meydanında deyil, diplomatik müstəvidə də məğlub oldular.

Azərbaycanın Dövlət-Ordu-Xalq Birliyinin gücü, savaş meydanında qəhrəmanlıq dastanı yazan oğul və qızlarının şücaəti düşmənin dünyada 30 ildə yaratmağa cəhd etdiyi mifi 44 gündə alt-üst elədi. Danışqlar prosesində istədikləri şərtlərin hər birini sıfırladı. Biz artıq Qalib Azərbaycanın vətəndaşlarıyıq! Müharibədə güc göstərən Qalib Ordu sahibləriyik! Bununla nə qədər fəxr etsək azdır.

Yaşasın Azərbaycan! Qarabağ Azərbaycandır!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. "BBC news" xəbər saytı (www.bbc.com)
2. AzTv xəbərlər saytının 7 noyabr tarixli məqaləsi (aztv.az)
3. İkinci Qarabağ müharibəsi adlı məqalə (virtualkarabakh.az)

Lamia Karazadeh
Azerbaijan University of Languages
Faculty: Education 1 (T1) English teacher 109A
Scientific leader: PhD in history, Samad Mahdiev
student1786@adu.edu.az

THE HEROIC HISTORY OF THE NATIONAL HERO OF AZERBAIJAN POLAD HASHIMOV

Polad Hashimov gave a long way from his life to gain immortality in the memory of the Azerbaijani people. Polad Hashimov was born in patriotic family. Proper family upbringing played a basis role for develop of his personality.

Azerbaijan people had difficult situation when he studied at school. After witnessing all these things, attachment of this young person to the motherland increases.

Polad Hashimov entered The Azerbaijan Higher Military Academy named after Heydar Aliev because of love of Motherland and anxiety of his people's troubles. Polad Hashimov demonstrated high military service for defence of motherland.

Polad Hashimov was rewarded a medal of "Hərbi xidmətlərinə görə" by Heydar Aliev. Our Hero destroyed enemies' tanks and their alive force in April wars, 2016. The president of Azerbaijan, Ilham Aliev awarded him for his service to Azerbaijan.

Being martyred in Tovuz wars, major-general Polad Hashimov was buried with a great crowded people. The president of Azerbaijan, Ilham Aliev conferred a decoration "The National Hero of Azerbaijan" him for his heroism. After his martyrdom streets, parks named after Polad Hashimov for eternalizing his name and soul.

Our Hero who sacrificed own young life for his Motherland was main factor for upbringing many heroes. Azerbaijani sons want to be brave, persistent, decisive, valor as Polad Hashimov. Polad Hashimov is real person, son, major-general who is always in memories of Azerbaijani people.

Ədəbiyyat siyahısı:

<https://mod.gov.az/az/news/ali-herbi-rutbelerin-teqdimetme-merasimi-kecirilib-video-27402.html>

"Our General Polad"

"General Polad Hashimov in memories"

Rzalı Aytac
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistatura şöbəsi, Qrup 133
Elmi rəhbər: Dos. Şəfəq Abdullayeva
student2857@adu.edu.az

II DAĞLIQ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ MÜDDƏTİNDƏ AVROPA BİRLİYİNİN MƏSƏLƏYƏ YANAŞMA TENDESİYALARI

2020-ci ilin sonu Azərbaycan və Ermənistan dövlətləri üçün xeyli gərgin və hərəkətli keçdi. 27 sentyabrda başlayan və 10 noyabrda hər 2 dövlət və Rusiya tərəfindən imzalanan atəşkəs bəyannaməsi ilə başa çatan hərbi əməliyyatlar dövlətimizin 30 illik erməni işğalı altında olan Qarabağ torpaqlarını azad etməsi ilə nəticələndi. Müharibə gedişatında Türkiyə, Pakistan kimi ölkələr Azərbaycana maddi və mənəvi

dəstək verərkən Qərb bu məsələdə səssiz qalmağa üstünlük verdi. Avropa ölkələrinin bir sıra iqtisadi, siyasi və hüquqi baxımdan narahatlıqları onların 44 günlük Azərbaycan-Ermənistan müharibəsi ərzində problemə passiv münasibət bəsləməsinə səbəb olmuşdur.

1. Əslində Qərb ölkələrinin bu məsələyə laqeyd yanaşması ölkəmizə haqqsızlıq hesab olunur. Çünki Qarabağın Azərbaycanın bir parçası olduğu həqiqəti onlar tərəfindən hüquqi baxımdan tanınmışdır. Belə ki, 1993-cü ildə BMT- in qəbul etdiyi 822, 853, 874 və 884 sayılı 4 qətnamə də bunun açıq şəkildə sübutudur. Hər nə qədər bu arqument Avropanın ölkəmizə dəstək çıxmasına yetərli olmasa da, ən azından regionda yaranmış hərbi vəziyyət üçün bizi təqsirləndirmələrinin qarşısını almışdır. Bu faktor müharibə zamanı açıq-aydın şəkildə Ermənistanı dəstəkləyən Fransa prezidenti E.Makronun atəşkəsdən sonrakı açıqlamasında da özünü göstərmişdir.
2. Bu münasibəti iqtisadi-siyasi aspektdən də təhlil etmək lazımdır. Belə ki, müharibənin gedişatı ərəfəsində “Şahdəniz-2” yatağından əldə edilən Azərbaycan qazının Trans-Adriatik Boru Xəttinin (TAP) inşası tamamilə başa çatdırıldı. Əsas səhmdarları BP, Socar, Snam, Fluys, Axpo olan və 13 oktyabrda tamamlanan kəmərin Avropanı 10 milyard kubmetr təbii qazla təmin edəcəyi planlaşdırılmışdır. Belə bir layihədə hər hansı problemin yaşanması iştirakçı dövlətlərin iqtisadi baxımdan qarşılaşmaq istədikləri bir vəziyyət olmazdı.
3. Qərbin iki ölkə arasındakı məsələyə müdaxilə etməməsinə siyasi faktor olaraq bundan əvvəl Ukrayna və Gürcüstanda Rusiyaya qarşı yaşadığı müvəffəqiyyətsizlikləri göstərmək mümkündür. Putinin rəhbərliyindəki Rusiya NATO üzvlüyü ilə gündəmə gələn Ukrayna və Gürcüstanda hərbi müdaxilə nəticəsində bu dövlətlərin bir qisim ərazisini hakimiyyəti altına alaraq sərhədlərində Avropa meyilli hökumətlərin mövcudluğuna imkan verməyəcəyini bariz şəkildə göstərmiş oldu. Qərb isə bu həmlələrə qarşı kifayət qədər səmərəli siyasi addımlar ata bilmədi. Eyni zamanda hər hansı bir tərəfi dəstəkləmək bu müharibədə hərtərəfli formada ölkəmizi dəstəkləyən Ankara və səssiz qalaraq Ermənistanı cəzalandıran Moskvanı qarşılıqlı almaq demək idi.

Bütün bu faktorları nəzərdən keçirdikdən sonra Avropa dövlətlərinin II Dağlıq Qarabağ müharibəsində öz mənfəətləri üçün məntiqli bir tutum göstərərək fəaliyyətsiz qalmasının iqtisadi-siyasi baxımdan çox da gözlənilməz olmadığını demək mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Europa Publications Limited (1999). Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, Volume 4 (30th). London: Routledge. səh. 176.
2. https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/news/press-releases/1/tap-kommersiya-mliyyatlarna-balayr-.html
3. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7551576.stm>
4. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26427848>

Kənan Babayev
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Regionşunaslıq, Amerikaşunaslıq
Elmi rəhbər: Dos.Sevdagül Əliyeva
student2864@adu.edu.az

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ QƏLƏBƏNİN AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNƏ TƏSİRİ

Azərbaycanın Ermənistan üzərində 44 günlük müharibə zamanı qazandığı qələbə nəticəsində Azərbaycanın süverenliyi daha da artmış və daha müstəqil xarici siyasət yürüdə bilir.

İkinci Qarabağ müharibəsində qələbəyə qədər Rusiyanın təsiri ilə Azərbaycan məhdud səviyyədə müstəqil xarici siyasət yürüdü. Rusiya Azərbaycanın müstəqil xarici siyasət yürütməsinə mane olurdu. Türkiyə, Aİ və qonşu dövlətlər ilə iqtisadi hərbi sahədə əməkdaşlığa əngəllər törədirdi. İkinci Qarabağ müharibəsində qələbə Rusiyanın Azərbaycana təsirinin azalmasına və Azərbaycanın daha müstəqil xarici siyasət apara bilməsinə səbəb oldu.

1. 44 günlük müharibə zamanı qazandığı qələbədən sonra Azərbaycanla Türkmənistan arasında olan Azərbaycanın “Kəpəz”, Türkmənistanın isə “Sərdar” adlandırdığı bu yatağa görə mübahisəyə son qoyulmuş və Yanvarın 21-də Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Türkmənistan hökuməti arasında Xəzər dənizində “Dostluq” yatağının karbohidrogen resurslarının birgə kəşfiyyatı, işlənilməsi və mənimsənilməsi haqqında Anlaşma Memorandumunun imzalanmışdır.
2. Azərbaycanla Türkiyə arasında Preferensial (seçim) ticarət sazişi imzalanmışdır. Bu müqavilə Azərbaycanla Türkiyənin iqtisadi inteqrasiyanın başlanğıcı olacaq.
3. Azərbaycanın Xarici İşlər Naziri Ceyhun Bayramov 18 dekabr 2020-ci il tarixində Brüsseldə Azərbaycan-Avropa İttifaqı Əməkdaşlıq Şurasının iclasında iştirak edib və Aİ ilə Azərbaycan arasında imzalanacaq Assosiasiya Sazişinin razılaşdırılmamış maddələri ilə də bağlı müzakirələr aparılıb.
4. Azərbaycanda Türk Ordusunun kiçik modelini yaratdılacaq. “Biz də Azərbaycanda Türk Ordusunun kiçik modelini yaratmaq əzmindəyik. Artıq bu sahədə əməli-praktiki işlərə start verilib”: Prezident İlham Əliyev öz çıxışında qeyd edib.
5. Azərbaycan Pakistan Hərbi sahədə əməkdaşlığı güclənəcək və Azərbaycan istərsə öz köhnəlmiş hərbi təyyarə aviaparkını Pakistan-Çin ortaq qırıcı təyyarələri ilə əvəzləyə biləcək.
6. Azərbaycan Ermənistan arasında imzalanmış bəyanata görə iki ölkə arasında nəqliyyat əlaqələrinin bərpa olunması Azərbaycanın İrandan və Gürcüstandan asılılığını azaldacaqdır.
7. Dağlıq Qarabağ münafişəsinin bitməsi Azərbaycanın razılığı ilə Türkiyə ilə Ermənistanın da əlaqələrinin bərpa olunması ilə nəticələnə bilər ki, bu da Azərbaycanın Ermənistanla olan xarici siyasətində daha müstəqil olmasına səbəb ola bilər.

Nəticə olaraq 44 günlük müharibə zamanı qazandığı qələbə nəticəsində Azərbaycan Türkiyə və Avropa ilə iqtisadi cəhətdən inteqrasiya edə biləcək, nəqliyyat kommunikasiya cəhətdən alternativləri yaranacaq ki, bu da onun daha müstəqil xarici siyasət yürütməsinə səbəb olacaq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan və Türkiyə arasında işə düşən yeni saziş: Azərbaycanda türk malları ucuzlaşacaqmı?, Aygün Mehman:<https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-56249402>
2. “Dostluq” yatağı həm Türkmənistan, həm də Azərbaycan xalqlarına xeyir gətirəcək”, Vaqif Bayramov:<https://xalqqazeti.com/az/news/68623>
3. Ceyhun Bayramov Azərbaycan-Avropa İttifaqı Əməkdaşlıq Şurasının iclasında iştirak edib:https://apa.az/az/xarici_siyaset/Ceyhun-Bayramov-Azərbaycan-Avropa-İttifaqı-mkdasliq-Surasinin-iclasinda-istirak-edib-620473
4. “Azərbaycanda Türk Ordusunun kiçik modelini yaratmaq əzmindəyik”:<https://qafqazinfo.az/news/detail-/azerbaycanda-turk-ordusunun-kicik-modelini-yaratmaq-azmindeyik-316121>
5. Azərbaycan ilə Pakistan arasında hərbi əməkdaşlığın istiqamətləri müzakirə olunub:<https://mod.gov.az/az/-news/azerbaycan-ile-pakistan-arasinda-herbi-emekdasligin-istiqametleri-muzakire-olunub-video-35077.html>

İsmayıl Qululu
Bakı Dövlət Universitetinin
“Gənc İstededlar Liseyi”nin 8 B sinif şagirdi
Elmi rəhbər : müəl, Kifayət Şamilova
1340058@student.edu.az

DONDURULMUŞ MÜNAQIŞƏLƏRİN ALOVLANMA TƏHLÜKƏSİ-DAĞLIQ QARABAĞ NÜMUNƏSİ

Dövlətlərarası ərazi iddiaları üzündən və ya etnik separatizm səbəbindən qaynaqlanan dondurulmuş münaqişələr status- kvonu saxlamaqla qala bilməz və istənilən an yenidən alovlanmaq potensialına malikdirlər. Beynəlxalq təşkilatlar da bu tip münaqişələri ölkələrin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll etmək məsuliyyətini daşıyır. “Dondurulmuş münaqişə” anlayışı beynəlxalq hüquq çərçivəsində münaqişənin ədalətli yolla aradan qaldırılması məqsədilə tərəflərin anlaşması üçün sülh imitasiyası rolu oynamamalıdır. Bu müddət ərzində beynəlxalq ədalət təmin edilməsə, işğalçı hüquq müstəvisində məsuliyyətə cəlb edilməsə, işğala uğramış ölkə hərbi yolla ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi hüququndan istifadə etməsilə münaqişə yeni hərbi fazaya daxil ola bilər. 2020-ci ilin sentyabrın 27-də başlamış və 44 gün davam etmiş İkinci Qarabağ müharibəsi bunu təsdiq etdi.

Təəssüf ki, münaqişənin həlli məqsədilə yaradılmış ATƏT-in Minsk qrupu və Minsk qrupuna daxil olan həmsədrilər ölkələr öz mandatları çərçivəsində davranmamış, beynəlxalq hüququn, ədalətin bərpası üçün təşəbbüs göstərməmişlər. Münaqişənin hərbi yolla həlli variantı yoxdur deyənlər də mövcud vəziyyəti saxlamaq istəyirdilər. Hərbi variantın istisna olması üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü olan və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrliyində təmsil olunan üç dövlətin birlikdə və ya Prezidentin çıxışında deyildiyi kimi ayrılıqda qəsbkarı adı ilə çağırması, beynəlxalq hüququn bərqərar olmasına çalışması lazım idi. Beynəlxalq hüquq və tarixi ədalət bizim tərəfimizdə idi. Belə ki:

- 1) Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Dağlıq Qarabağ və ətrafındakı 7 rayon Azərbaycan Respublikasının ərazisi kimi tanınır.
- 2) BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamədə Dağlıq Qarabağ və ətrafındakı 7 rayonu işğalçı pislənir və onların qeyd-şərtsiz Azərbaycana qaytarılması tələb olunurdu.
- 3) Hər bir ölkə beynəlxalq hüquqla onun sərhədləri daxilində tanınan istənilən regionda etnik separatizm fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatları və şəxsləri öz qanunları ilə cəzalandırmaq hüququna malikdir və bunun üçün güc strukturlarından istifadə etmək qadağan deyil. (milli, dini, irqi ədavət zəminində dinc əhalinin hüquq və azadlıqlarını pozmaq şərti ilə) Hər bir suveren dövlət kimi Azərbaycan da öz ərazi bütövlüyünü lazım gəldikdə hərbi yolla qorumaq və bərpa etmək hüququna malikdir.
- 4) 26 illik atəşkəs dövründə məsuliyyətə cəlb olunmayan Ermənistanın 2016-cı ilin aprel ayındakı şiddətli döyüşlər, 2020-ci ilin iyul ayında Tovuz hadisələri, yalnız yeni ərazi iddiaları, işğalçılıq siyasətinin tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilə bilərdi. Baş verənlər göstərirdi ki, dondurulmuş münaqişə yoxdur, o hər an alovlanmaq potensialı daşıyır. Beynəlxalq vasitəçilərin tərəfləri mövcud vəziyyətlə barışdırmağa, yəni itkiləri qəbul etmiş fəaliyyəti işğalçıyı yeni iddialara salır, yeni ərazilər işğal etməyi açıq şəkildə milli hədəf elan edirlər. Belə ki, Ermənistan müdafiə naziri David Tonoyan 2019-cu il martında ABŞ-da keçirdiyi görüşlər zamanı açıq tekstlə “**yeni ərazilər üçün yeni müharibə**” strategiyasını elan etmişdi.

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə Gəncə, Bərdə, Tərtər və digər yaşayış məntəqələrimizin atəşə tutulması nəticəsində günahsız dinc sakinlərin kütləvi ölümləri, hər iki tərəfin verdiyi hərbi itkilər, qadağan olunmuş silahların istifadəsi və onların bəzən yaxınlıqdakı ölkələrin (Gürcüstan, Rusiya, İran) ərazilərinə düşməyi, terror riskinin artması, kaputulyasiyadan sonra Ermənistanda dövlətçilik ənənələrini sarsıdan hadisələr, regionda sabitliyə və sadə xalqın vəziyyətinə göstərdiyi mənfi təsirlər münaqişələrin həllinə mandatı olan beynəlxalq qurumları daha məsuliyyətlə davranmağa vadar etməli, beynəlxalq münasibətlər sisteminə ikili yanaşma ənənəsi aradan qaldırılmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. President.az, 12 dekabr 2020
2. Mod.gov.az, 18 fevral 2018
3. BBC Azərbaycanca, Tovuzda döyüşlər: Azərbaycan bir hərbi qulluqçusunun şəhid olduğunu deyir, 15 iyul, 2020
4. Azlogos.eu, İkinci Qarabağ Müharibəsi: səbəblər və ilkin şərtlər, 03 oktyabr, 2020

Səma Amil qızı Məmmədova

Gəncə Dövlət Universiteti, Sosial iş fakültəsinin magistrantı

Elmi rəhbər: b/müel, Azər Müzadil oğlu Cəfərov

sama.mammadova.062@student.gdu.edu.az

QAÇQIN VƏ MƏCBURİ KÖÇKÜNLƏRİN SOSIAL-İQTİSADI PROBLEMLƏRİN HƏLLİNDƏ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi milyondan çox insanın didərgin düşməsinə səbəb oldu.

Azərbaycan ərazilərinin işğalı ilə əlaqədar, BMT Təhlükəsizlik Şurası 4 qətnamə qəbul etmişdir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Kəlbəcər rayonunun işğalı ilə əlaqədar 822 (30 aprel, 1993), Ağdam rayonunun işğalı ilə əlaqədar 853 (29 iyul, 1993), Füzuli, Cəbrayıl və Qubadlı rayonlarının işğalı ilə əlaqədar 874 (14 oktyabr, 1993), Zəngilan rayonunun işğalı ilə əlaqədar isə 884 (11 noyabr, 1993) sayılı qətnamələr qəbul etmişdir. Qətnamədə bölgələrdə sabitliyin və əmin-amanlığın təhlükə altında olduğunu, məcburi köçkünlərin sayının artdığını və s. problemlərin yarandığını qeyd etmişdir. BMT TŞ Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə hörmət etmək, beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün qüvvə tətbiq etməyin yolverilməzliyini təsdiqləyirdi.

Amma Ermənistan BMT TŞ-nin münaqişəyə dair qəbul etdiyi 4 qətnaməyə də məhəl qoymadı. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın 17.000 km² ərazisi (təxminən 20%-i) işğal olundu, 20 min nəfər (onlarda 11 557 nəfəri hərbiçi olmaqla) şəhid olmuş, 5 min nəfər itkin və 4 minə yaxın əhali girov düşmüş, 1 milyondan çox qaçqın və 800.000 insan məcburi köçkün həyatı yaşadılar.

1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin xarici siyasət fəaliyyətində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ problemi xüsusi yer tutmuş və 1994-cü ildə atəşkəs haqqında razılıq əldə etmiş, ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar aparmışdır. BMT və ATƏT ilə yanaşı, 1993-cü ildən İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsinə baxmış və Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən qərarlar qəbul etmişdir. İKT ilk beynəlxalq təşkilatdır ki, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü haqqında qətnamələrində Ermənistanı təcavüzkar dövlət kimi tanımışdır. Ölkəmizdə artan məcburi köçkünlərin vəziyyəti ilə əlaqədar BMT TŞ və İKT maliyyə yardımını göstərilməsini leyd etmişdir.

Qaçqın və məcburi köçkünlərin ağır vəziyyətləri Heydər Əliyevin daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Ona görə də, Dövlət Proqramı təsdiq etmiş və Dövlət Neft Fond strategiyasını işləmiş və oradan toplanan ilk vəsaiti məhz onun müvafiq fərman və sərəncamları ilə qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial problemlərinin həllinə yönəlmişdir .

O illər Dağlıq Qarabağda atəşkəs haqqında razılıq əldə etməkdə, qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində ümummilli lider Heydər Əliyevin rolu böyükdür.

Beləliklə, qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində Heydər Əliyevin uzaqgörən və siyasi fəaliyyəti sayəsində uzun illər həyata keçirilmiş və hal-hazırda onun siyasətinin davamçısı prezident İlham Əliyev davam etdirməkdədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan respublikası prezidentinin işlər idarəsinin Prezident kitabxanası. II hissə, 235s. (<https://files.preslib.az/site/karabakh/g12.pdf>)
2. <http://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/iet.pdf>
3. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2012/aprel/248045.htm>

4. <http://www.supremecourt.gov.az/static/view/7>
5. Thomas De Waal .Black Garden. Armenia and Azerbaijan through Peace and War. New York University Press • New York and London 2003, 353 p. (<https://raufay.files.wordpress.com/2010/11/0814719449.pdf>)

Qara Şəmiyev
Qərbi Kəspı Unıversıtetı, Sıyası və ıctımaı elmlər fakültəsi, 129T qrupu
Elmı rəhbər: müəl. Nurlan Paşa oğlu Nəsırov
<mailto:qarasemiye@wcu.edu.az>

AVROPA BİRLİYİNDƏ RADİKAL SAĞ PARTİYALARIN YÜKSƏLİŞİ

Son 25 ildə Avropada yüksəlişə keçən radikal, millətçi partiyalar Avropanın multikultural və humanist dəyərlərinə ciddi təhdid yaradır.

Avropa ölkələrində XXI əsrin başlanğıcından etibarən radikal sağ partiyaların yüksəlişə keçdiyi görünməkdədir. Başlanğıcda yalnız Fransa və Avstriyada fəal olan bu partiyalar, günümüzdə bütün Avropa ölkələrinin siyasi arenasında öz yerlərini alıblar. Avropa siyasi həyatında güclənən bu partiyaların əsas ortaq cəhətləri milliyyətçilik, radikalizm, mühacir düşmənliyi, islamafobiya kimi xarakterizə edilə bilər. Radikal və millətçi partiyaların seçicilərinin artmasında Avropada baş verən iqtisadi durğunluq, gənc işsizliyi, terror hadisələri, miqrant axını kimi səbəblər yatır. 2010-ci ildən başlayaraq Ərəb baharı, Suriya vətəndaş müharibəsi səbəbi ilə Avropaya miqrant axınının başlaması ilə radikal sağ partiyalar cəmiyyət tərəfindən ciddi şəkildə dəstəklənməyə başladılar. Bunun bariz nümunəsi 2014-cü il Avropa parlamenti seçkiləri oldu. Belə ki, Fransada radikal sağ partiyası olan Milli Cəbhə (Front National) 2009 seçimlərində 6,3 % səs almışdısa, 2014 seçimlərində 24,95% səs almışdır. Bundan başqa İngiltərənin ən öndə gələn radikal partiyası olan İngiltərənin müstəqillik partiyası (UK Independence Party) 2009 seçimlərində 16,09 % səs almışdısa, 2014 seçimlərində 26.77 % səs alaraq ölkə üzrə birinci yerdə qərar tutmuşdur. Avropanın digər ölkələrində də radikal sağ partiyaların seçiciləri günü-gündən artır. Bu da öz növbəsində cəmiyyətdə miqrantlara qarşı aqresivanın və düşmənçiliyin artmasına səbəb olur. Misal üçün desək AB Təməl Haqq-lar Ajansı'nın araşdırmasına görə 2000-2006 illəri arasında, 11 AB üzvü dövlətdə miqrantlara qarşı hücumlarda artım müşahidə edilmişdir. Ajans'ın sədri Anastasia Crickley araşdırmaya istinadən verdiyi açıqlamada hücumların birçox AB ölkəsində iki qatına çıxdığını, Slovakiya'da isə üç qatına çıxdığını ifadə etmişdir. Bu hücumlarla birlikdə Avropanın bəzi ölkələrində artıq xüsusi sivil hərəkətlər yaranır ki, bu hərəkətlər öz növbəsində İslamafobiyani, irqçiliyi, dəstəkləyir.

Bunlardan ən məşhuru Almaniyada yaranmış Pegida hərəkətidir. Əsasən hərəkət Avropanın İslamlaşması qorxusuyla insanları ətrafında toplamağı başarmışdır. Bundan əlavə Alman torpaqlarında bir inanc savaşının yürüdülməsinin əleyhinə olduqlarını ifadə edən Pegida tərəfdarları Alman mədəniyyətinin qorunması gərəkdini vurğulamaqdadırlar. Bizə burdan məlum olur ki Avropa cəmiyyəti öz mədəniyyətini, dinini, rahat yaşamlarını qorumaq üçün radikal sağ partiyalara dəstək verir. Göründüyü kimi radikal sağ partiyaların Avropada yüksəlməsi ilə tolerant və multikultural Avropa yenidən milliyətçi ruha qayıdır. Bunu artıq bəzi öndə gələn Avropa siyasi xadimlərində təsdiqləyirlər. Almaniya kansleri Angela Merkel: *“Multikulturalizm tamamilən uğursuz oldu. Almaniya, qapılarını köç dalğasına açmadan öncə, adaptasiya olmayanlara qarşı daha sərt bir tutum sərgiləməlidir”*. İngiltərənin Baş naziri David Cameron: *“On illərdir tətbiq edilən multikulturalizm siyasəti, radikal İslam'ın güc qazandığı ayrılıqçı toplumlar yaratmışdır. yaratmışdır.”*

Ədəbiyyat siyahısı:

1. AVRUPA'DA YÜKSELEN AŞIRI SAĞ VE AVRUPA BİRLİĞİ. Halil İbrahim AYDIN. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mart 2019 Tez Danışmanı: Prof. Dr. HAYDAR EFE
2. AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ: RESME KÜRESEL PERSPEKTİFTEN BAKMAK. Halil Kürşad Aslan
3. Avrupa Birliği'nde Artan Zorluklar: Göçmen Krizi Ve Irkçılık Meral BALCI, Ceren Ece GÖCEN
4. Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği . M. Nail ALKAN*

5. AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİ VE AŞIRI SAĞ PARTİLERİN YÜKSELİŞİ Yüksel Alper Ecevit□ , Özgür Ünal , Selcen Öner* , Merve Özdemirkıran
6. Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 18, Bahar 2018, ss.111-142. Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi. Nurgül BEKAR
7. TİDSAD. Yıl: 4, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 364-401 Cihan UZUNÇAYIRI BATI AVRUPA'DA AŞIRI SAĞ PARTİLER NEDEN YÜKSELİYOR?

Aytac Əlaslanova
İxtisas: Regionsünashq Amerika ,qrup: 255/A
Fakültə: Beynəlxalq mərənasibətlər və regionsunashq
Elmi rəhbər: müəl. Elşən Məcidov
3867Aytac@adu.edu.az

SOSIAL İŞİN YARANMA TARİXİ

Sosial iş sosial təhlükəsizlik siyasətinin vacib praktiki bir hissəsidir. Sosial işin təşkili yüksək olan ölkələrin rifah və yaşayış səviyyələri çox yüksək olur. Amma inkişaf etmiş ölkələrdə hal-hazırda yüksək səviyyədə mövcud olan sosial iş uzunmüddətli bir təkamül yolu keçmişdir:

I mərhələ -qədim dövrdən başlayır. Qarşılıqlı yardım və dəstək formasında sosial işin arxaik formaları yaranmışdır. Sədəqə, mərhəmət, filantropiya və xeyriyyəçilik bu dövrdə formalaşmışdır.

II mərhələ - XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində sosial iş ayrıca peşə kimi formalaşmışdır.

III mərhələ - 80-cı illərdə sosial işin insan hüquqlarının müdafiəsi kimi dərk edilməsi formalaşır. Bununla bağlı 1948-ci ildə qəbul edilmiş Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi və digər insan hüquqları sənədlərində əks olunmuş hüquqlar sosial işin fəaliyyət sahəsində xüsusi yer tutmağa başlayır.

IV mərhələ 80-cı illərin sonu və 90-cı illərin əvvəllərində sosial işin nəzəriyyəsi tam formalaşır və dünya elminə daha bir elm sahəsi əlavə olunur.

Hələ eramızdan əvvəl 1750-ci ildə qədim Babilistan hakimi Hammurabi Ədalət Kodeksini tərtib etmişdir. Qanuna daxil edilmiş əsas qanunlardan biri həbs olunan insanların bir-birinə dəstək olmalarının tələb edilməsi idi. Sosial işin inkişaf etməsində dinin də böyük rolu olmuşdur. Kilsə və monastirlərin nəzərində məktəblər, xəstəxanalar, nigahdan kənar dünyaya gəlmiş uşaqlar, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, yaşlı və əlilliyi olan insanlar üçün sığınacaqlar fəaliyyət göstərirdi və burada tək sosial-məişət məsələləri deyil, həm də pedaqoji vəzifələrdən hesab olunan: təhsil, peşə təhsili və digərləri həyata keçirilirdi. Lakin cəmiyyət inkişaf etdikcə yoxsulluq artıq bir ehtiyac kimi aradan qaldırılması tələb olunur, cəmiyyətdə olan insanlar tərəfindən yoxsulluq ictimai bəla hesab edilirdi.

XIV əsrdən etibarən dünya dövlətləri dilənçilərin təqib edilməsi və cəzalandırılması yönündə qanunlar qəbul edirlər. 1530-cu ildə Almaniyanın imperiya seymi tərəfindən yerli hakimiyyət orqanlarına hər bir icmanın öz yoxsullarını, daxili təlabat hesabına ödənilməsi barədə göstəriş verilir. Oxşar qanunlar qısa zaman ərzində Fransa, Hollandiya və digər ölkələrdə qəbul edilir. İngiltərədə fərdi şəxslərə sədəqə vermək qanunla qadağan edilmişdi.

Sosial iş peşə kimi XIX əsrdə yaranmışdır. İlk dəfə 1898-ci ilin yayında Kolumbia Universitetində sosial iş üzrə sinif açıldı. İngiltərədə də sosial iş demək olar ki, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə paralel zamanda yaranmışdır. İngiltərədə ilk sosial işçilər, xəstəxana fəaliyyət göstərən şəxslər olmuşlar. 1895-ci ildə *Mary Stevard Royal* adlı qadın Fri xəstəxanasında çalışan ilk sosial işçi olmuşdur. Bu həmdə Böyük Britaniya tarixində bir ilk hesab edilmişdir. Avstraliyada sosial işin inkişafı İngiltərə və Amerika Birləşmiş Ştatlarına nisbətən gec baş vermişdir. 1920-ci ildə etibarən sosial işçilər yetişmiş və yalnız 1940-cı ildə Sidney Universitetində sosial iş təlimləri başlamışdır. XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində könüllü xeyriyyəçilikdən elmi və peşəkar filantropiyaya keçid baş verdi.

1921-ci ildən təşkilat yenidən təşkil edildi və adı Amerika Sosial İşçilərinin Assosiasiyası olaraq dəyişdirildi.

Ədəbiyyat siyahısı :

1. <http://www.au.edu.az/az/menu/114/sosial-is-ixtisasi>
2. <http://uafa.az/ngo/az%C9%99rbaycanda-sosial-isin-t%C9%99skili/>

İNGİLTƏRƏDƏ ƏLİLLƏRİN HÜQUQLARI

Əlil fərdlər xüsusi diqqət tələb edən vətəndaşlar sırasına daxildir. İngiltərədə əlilliyi olan gənclər kolleclərdən, universitetlərdən məzun olur və işə düzəlirlər. Ölkədə çox inkişaf etmiş bir könüllülük sistemi mövcuddur – Təqaüdcülər və əlillər özlərini ictimai həyatda hiss etmək üçün könüllülərə, könüllərin isə bir başa işə və təcrübəyə ehtiyacı var. Əlil işçilər ya, sosial xidmətlərdəki xüsusi komissiyalar (JobCentrePlus) ya da dövlət məşğulluq təşkilatı tərəfindən işə götürülür. Namizədin mövcud sağlamlıq və psixi vəziyyəti nəzərə alınmaqla hər biri üçün mümkün iş variantları seçilir. Daha sonra dəstəklənməyən məşğulluqda iştirak edə biləcək kompleks əlilliyi olan insanları iş yerləri ilə təmin etmək üçün yaradılmış Workstep proqramı da birbaşa subsidiyalı məşğulluq təmin edilməsi prosesi ilə əlaqədardır. Əlil arabası istifadəçilərinə evdə təhsil və iş üçün şərait yaradıla bilər. Əlillərin digər işçilərlə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətdə qalmamalarını təmin etmək üçün əmək müqaviləsi bağlanılır. Bununla bərabər əlillərə öz hüquqlarını qorumağı öyrədilən dəstək qrupları da yaradılır.

İngiltərənin texniki vasitələr və avadanlıqlarla yaxşı təchiz olunmuş əlillərə tibbi və sosial reabilitasiya xidmətlərinin göstərilməsində qeyri-dövlət sektorunun geniş inkişafı üçün bir tənzimləmə bazası yaratdığını xatırlatmaq lazımdır. Əlillərin ixtisaslaşmış mərkəzlərdə peşə reabilitasiyasının təşkilinə böyük əhəmiyyət verilir. Bundan əlavə, əlillərin reabilitasiyasında hökumətə kömək etmək üçün milli şura və yerli komitələrin yaradılması nəzərdə tutulur. İngilis əlilləri, təyyarəyə minmək üçün hava limanında pulsuz əlil arabasından istifadə edə bilərlər. Əks təqdirdə sərnəşinlərə qarşı ayrı-seçkilik hərəkətləri üçün məhkəməyə müraciət edə və prosesi qazana bilərlər.

Hava limanlarında işçilər əlillərə qeydiyyat prosedurundan keçməyə, baqajlarını yoxlamağa, təyyarə salonuna girməyə və oturmaqlarında oturmağa kömək edirlər. Eyni qayda qatar stansiyalarına da aiddir. Əlillər üçün pulsuz olan park yerlərində və avtoparklarda "xüsusi" lövhələr mövcuddur. Bütün avtobus sürücülərindən qanunla əlilliyi olan şəxslərə giriş və çıxış zamanı kömək etmələri tələb olunur. Əlillər sıx saatlardan kənarda pulsuz səyahət etmək hüququna malikdirlər. Əlil bir insanın evdən təkbaşına çıxması, alış-veriş edə bilməsi, gəzə bilməsi, hətta mümkün qədər idmanla məşğul olması üçün hər şey ən kiçik detallara qədər düşünülür. Dövlət hər il təxminən 19 milyard funt sterlinq (34 milyard dollar) əlillik müavinəti ödəyir. Əlillərə dərman, stomatoloji xidmət, əlil arabaları və eşitmə cihazlarında endirimlər edilir. Əlillər üçün dövlətə məxsus evlərə gəlincə, bunlar qismən yerli bələdiyyənin büdcəsi ilə təmin olunur, qalan hissəsi isə əlil şəxs tərəfindən ödənilir. Tarix boyunca, əlil insanlar "normal" insanlardan daha az dəyərli hesab edilmişdir.

Göründüyü kimi İngiltərə yaşadığı şəraitdən, yaş qrupundan, cinsindən və s. asılı olmayaraq hər bir əlil fərdə xüsusi şərait yaratmaqdadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Права И Поддержка Инвалидов В Великобритании <https://centrtruda.com/2019/08/29/rights-and-support-disabled-in-the-uk/>
2. Правовое регулирование труда инвалидов в Великобритании <https://hr-portal.ru/article/pravovoe-regulirovanie-truda-invalidov-v-velikobritanii>
3. <http://www.bjaccountants.co.uk/ru/posobya/>

NORVEÇ MEDIASINDA PLÜRƏLİZM VƏ ONU ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

Norveç Konstitusiyasının 100-cü maddəsinə əsasən, dövlət, cəmiyyət daxilində açıq və aydın şəkildə fəaliyyət göstərə biləcək şərtlər yaratmaqla söz azadlığı və demokratiyanı media sektorunda təmin etmək məsuliyyətini öz üzərinə götürür. Buna görə də, hökumətin əsas diqqətə aldığı məqam media sahəsində daha keyfiyyətli xəbərlərin daha geniş müstəvidəki insanlara çatdırılmasıdır. Ümumiyyətlə, ictimai rəyin formalaşmasında mühüm rol oynayan media sektorunda cəmiyyətin bütün qruplarının təmsil olunması vacibdir və Norveç dövləti buna xüsusi diqqət verir.

Ərazisi kifayət qədər böyük olsa da, əhalisinin sayı 5.3 milyon nəfər olan Norveç dövlətində də digər az əhaliyə malik dövlətlərdə olduğu kimi milli dili, mədəniyyəti və dəyərləri qoruyub saxlamaq ideyaları geniş yayılmışdır. Müasir dünyada buna nail olmaqda medianın rolu əvəzsizdir. Rifah dövləti olan Norveç Krallığında digər sahələrdə olduğu kimi media sahəsində də plüralist yanaşma mövcuddur. Norveç media sistemində plüralizmi şərtləndirən əsas amillər sırasında mətbuat azadlığı, ictimai kanal şirkəti (NRK), mediadan istifadənin eqlitar dövlət prinsiplərinə əsaslanması, yeni media texnologiyalarının geniş yayılması, dövlət tərəfindən ayrılan xüsusi subsidiyalar, milli azlıqların kütləvi informasiya vasitələrində xüsusilə təmsil olunması. Sadalananların hamısına Norveç parlamenti olan Stortingin xüsusi yaradılmış və fəaliyyət göstərən komitələri, eləcə də Norveç Mədəniyyət və Kilsə məsələləri üzrə Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən “Norveç Media Təşkilatı” (Medietilsynet) tərəfindən nəzarət olunur və onların fəaliyyəti beləcə tənzimlənir. Eləcə də, nəzarətin daha şəffaf və sürətli həyata keçirilməsi üçün 2015-ci ilin sentyabr ayında “Media Müxtəlifliyi üzrə Komissiya” yaradılmışdır. Bundan savayı, Hallin və Manciniyə görə Norveç, o cümlədən, digər Skandinaviya və Mərkəzi Avropa dövlətləri aşağıdakı 3 tipə əsasən formalaşan media sistemində malikdir.

1. Yüksək dərəcədə siyasi paralellik, medianın partizan və digər sosial bölgüləri ifadə etməsinə güclü meyl, güclü inkişaf etmiş kütləvi tirajla birlikdə mövcuddur.
2. Mediadakı bu yüksək siyasi paralellik, professional jurnalist işi ilə birlikdə mövcuddur. Peşəkar davranış standartlarına dair yüksək konsensus, ümumi ictimai maraqlara sadıqlıq anlayışı və digər sosial güclərin yüksək səviyyədə təmsili də bu modeli formalaşdırmağa təsir göstərən amillər sırasına daxildir.
3. Dövlət hakimiyyətinə məhdudiyətlərin güclü ənənəsi (mətbuat azadlığının erkən inkişafının mərkəzində) güclü sosial dövlət siyasəti və digər dövlətin aktiv müdaxiləsi ilə yanaşı mövcuddur.

Son illərdə Norveçdə medianın təşkilində də təməldən dəyişikliklər olmuşdur. Bunlara misal olaraq NRK inhisarının ləğv edilməsini, partiya mətbuatının dağılmasını, kino inhisarının aşınmasını, yeni kanallar və yeni medianı idarə etmək üçün yeni idarəetmə və nəzarət modeli yaradılmasını, trans-media sənayesinin media konqlomeratları və qarşılıqlı mülkiyyət strukturları ilə meydana çıxmasını, “Telenor” və “Schibsted” şirkətlərinin qloballaşmasını, əsas media şirkəti – “Orkla Media”-nın xarici investorlar tərəfindən alınması, qalan Norveç media şirkətləri Media Norge-də birləşməşini misal göstərmək olar. Bu proseslərin hamısı Norveç mediasında plüralizmin formalaşmasından sonra baş vermiş və Norveç media plüralizmi sahəsində lider dövlətə çevirən mühüm hadisələrdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hallin D. C., Mancini P. Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics. Cambridge: Cambridge University Press. – 2004. – 360 p.
2. Kelly M., Mazzoleni G., McQuail D. The Media in Europe. – 2013. – 274 p.
3. Hallvar M. Ensuring media diversity and plurality in Norway. Media@LSE - 2017. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/04/10/ensuring-media-diversity-and-plurality-in-norway/>
4. Ministry, Media policy, Government.no, URL: <https://www.regjeringen.no/en/topics/culture-sports-and-non-profit-work/film-og-medier/innsiktsartikler/Support-schemes-state-aid-for-the-media/id766352/>

BÖYÜK ÇİN SƏDDİ

Böyük Çin Səddi qədim Çində inşası uzun müddət davam edən, əsasən düşmən süvarilərinin hərəkətini məhdudlaşdırmaq üçün istifadə olunan hərbi istehkamdır. Səddin tikintisinə döyüşən padşahlıqlar dövründə başlanılmışdı. Böyük Çin səddi Tsin sülaləsinin imperatoru və Çində ilk mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaradıcısı olan Sin Şi Xuandi tərəfindən şimal tayfalarının, xüsusilə də hunların hücumlarının qarşısını almaq məqsədilə tikilmişdi. Əsasən, Sarı dənizin Lyodun körfəzinin sahillərindən başlayan və Çinin şimal sərhədləri boyunca uzanan bu sədd Qobi səhrasını və Xebey, Pekin, Tianjin, Şansi, Gansu, Daxili Monqolustan, Jilin, Liaoning, Şandong, Xenan, Tsing Xai, Ning Sia və Sincan da daxil olmaqla 15 vilayəti əhatə edir.

Səddin inşasına e.ə. III əsrdə başlanılsa da, tikinti işləri XVII əsrə qədər davam etmiş və bu prosesə milyonlarla insan - kəndli, sənətkar, hərbi, qul, məhkum və əsir cəlb edilmişdir. Bununla yanaşı, insanlar müxtəlif təhlükələrlə üzləşir, aclıq və xəstəliklərin geniş yayıldığı şəraitdə işləməli olurdular. Nəticədə, minlərlə insan məhz qeyd olunan səbəblərdən həyatını itirmişdi.

Qədim “İpək Yolu” təşəkkül tapdıqdan sonra Böyük Çin səddi bu yolun Çin ərazisindən keçən hissəsinin şimaldan qorunmasında müəyyən rol oynamışdır. Məlumdur ki, qədim dünyada Çin uzun müddət ipəyin yeganə istehsalçısı və ixracatçısı olmuş və ipək ticarətindən böyük gəlir əldə etmişdir. Onu da qeyd etmək olar ki, global iqtisadiyyatın formalaşdığı müasir dünyada mövcud olan multikultural dəyərlərin təşəkkül tapmasında ipəkçilik və ipək ticarəti müəyyən rol oynamışdır.

Çinlilər Böyük Çin Səddini “Chángchéng” (长城) adlandırırlar. İmperator Sin Şi Xuandi tikintiyə ümumi rəhbərliyi qoşun böyüyü Men-Tyana tapşırılmışdı. Men-Tyan isə tikintini vaxtında, yəni on il müddətinə tikib başa çatdırmaq üçün 350 min əsgəri və yüz minlərlə mülki adamı işə cəlb etmişdi. Səddin çöl tərəfi yad torpaqlar adlanırdı, ancaq ölkənin mühafizəsini yaxşı təşkil etmək naminə həmin yad torpaqlarda da 15 mindən çox gözətçi qülləsi tikilmişdi. Qüllələrdəki gözətçilər gündüzlər tüstü ilə, gecələr isə tonqal qalamaqla düşmənin gəldiyini xəbər verirdilər.

2000 ildən çox yaşı olan Böyük Çin səddi Çin hərbi tarixində özünəməxsus yer tutur. Şimaldan hücumların qarşısının müəyyən qədər alınması ilə yaranan sabitlik Çində iqtisadi inkişafa yol açmış, ticarətin genişlənməsinə şərait yaratmışdı.

Çoxlu insanın ölümü və böyük zəhmət hesabına meydana gələn Böyük Çin səddi təkcə Çinin deyil, bəşəriyyətin nadir mədəniyyət nümunələrindən biridir. Qədim dünyanın yeddi möcüzəsi siyahısında yer alan və UNESCO tərəfindən qorunan bu abidəni hər il minlərlə turist ziyarət edir və onunla yaxından tanış olurlar

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Eberhard W. A History of China. 2006
2. Ловелл Дж. Великая Китайская стена. пер. с англ. 2008.
3. <https://baike.baidu.com/item/%E9%95%BF%E5%9F%8E/14251>

BÖYÜK BRİTANIYADA MİQRASIYA PROBLEMLƏRİ

Böyük Britaniya əhalisinin həm yaş, həm də etnik tərkibi baxımından quruluşunda köçkün və təbii dəyişikliklərin nəticəsindən irəli gələn əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. İngiltərə əhalisinin soy

kökləri eradan 700 il əvvəl burada məskunlaşmış keltlərdir ki, adaya ilk miqrasiyada o dövrdə başlamışdır. Xarici əsilli immiqrantlar orta əsrlərdə məskunlaşmış və zamanla yerli icmaların bir hissəsi olmuşdur.

İkinci Dünya Müharibəsi bitdikdən sonra Böyük Britaniya iqtisadiyyatının yenidən qurulması böyük miqrant işçi qüvvəsinin axınına şərait yaratdı və digər Avropa ölkələrindən (az sayda alman əsirləri, Şərqi Avropa və Sovet İttifaqında kommunist rejimlərdən qaçan mühacirlər, xeyli sayda irlandiyalı və italyan) buraya yeni miqrant axını başladı.

1948-ci ildə İngiltərədə müstəmləkə vətəndaşlığı yaradıldığından Birliyin hər bir vətəndaşı İngiltərədə yaşamaq hüququna sahib idi. Ancaq ev sahibliyi edən icmalara yeni gələnləri birləşdirmək üçün kifayət qədər kömək təklif edilmədiyindən İngiltərədəki etnik azlıqlara və miqrantlara qarşı irqçilik problem yarandı. Böyük Britaniya hökumətinin miqrasiya proseslərinin həlli və bu sahədə yaranan problemlərin aradan qaldırılması üçün aydın bir strategiyası yox idi. Yalnız 2010-cu ildən hökumət immiqrasiya sistemində əhəmiyyətli dəyişikliklər etdi. Yeni məhdudiyətlər, vizalar baxımından tələblər, təbiiqetmə üçün yeni yanaşmalar və İngiltərə sərhədinin iş qaydasında dəyişiklik tətbiq edilməyə başladı.

İngiltərənin immiqrasiya üçün 2018-ci ilin dekabrında nəşr olunan yeni ağ sənədi dəyişiklik üçün bir fürsət yaratdı. Lakin sənəd gələcək immiqrasiya sistemini müəyyənləşdirsə də və bir çox cəhətdən bu günə qədər mövcud olan digər Brexit sənədlərindən daha detallı olsa da, sənəddə yeni sistemin nəyi əldə etməsi lazım olduğunu müəyyənləşdirmək üçün kritik addım izah olunmamışdır.

Hökumət yalnız xalis miqrasiya hədəfini çatdırmaq gücünə sahib deyildi, hətta bunu etməyə belə çalışmırdı. Böyük Britaniya hökumətinin tam nəzarət etdiyi Avropa Birliyi xaricindən gələn immiqrasiya həmişə Avropa Birliyi immiqrasiyasından yüksək olmuşdur. 2010 və 2013-cü illərdə Avropa Birliyi xaricindəki miqrasiyanı azaltmaq üçün edilən ilk səylər sürətlə dayandırıldı. Böyük Britaniya miqrasiya qanunlarında aşağıdakılara xüsusi diqqət ayırmışdır.

1. 2002-ci il Vətəndaşlıq, İmmiqrasiya və Sığınacaq Qanunu, İngiltərənin Xaricdəki Vətəndaşlarından və subyektlərindən başqa vətəndaşlıqları və ya milliyyətləri olmadıqlarını könüllü olaraq imtina etdikləri və ya itirdikləri təqdirdə İngiltərə vətəndaşı olaraq qeydiyyatdan keçmə haqqı verdi.
2. 2008-ci il Cəza Ədliyyəsi və İmmiqrasiya Qanununda İngiltərə, Uels, qismən Şotlandiya və Şimali İrlandiyada böhran səviyyəsinə çatan həbsxanadakı sıxlığı azaltmaq üçün həbs cəzaları və məhkumların erkən sərbəst buraxılması ilə bağlı qanunu dəyişirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. The UK's future skills-based immigration system
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/766465/The-UKs-future-skills-based-immigration-system-print-ready.pdf
2. Managing migration after Brexit
https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/IfG-Migration-After-Brexit_4.pdf
3. Palatines in exile: German refugees on Britain's fringes
<https://www.ourmigrationstory.org.uk/oms/palatines-in-exile-german-refugees-on-the-fringes-of-britain>
4. **Citizenship 1906-2003** http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/brave_new_world/citizenship4.htm#nationality

İsmaylova Fatimə Nəsimi qızı

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəslıq, qr.169

Elmi rəhbər: müəl. Sevinc Qurbanov

student1197@adu.edu.az

CƏNUBİ AMERİKANIN MÖCÜZƏSİ - MAÇU-PİKÇU ŞƏHƏRİ

Maçu-Pikçu müasir Peru ərazisində İnk İmperiyasının günümüzə qədər çatan qədim şəhərlərindən biridir. Bu şəhəri "İnklərin itirilmiş şəhəri" də adlandırırlar. Maçu-Pikçu dəniz səviyyəsindən 2430 m yüksəklikdə, tropik dağ meşəsinin mərkəzində, İnk imperiyasının paytaxtı Kusko şəhərindən 80 km şimal-qərbdə yerləşir.

"Machu Picchu" keçua dilində - "Köhnə Zirvə" mənasını verir. İnk hökmdarı Paçakuti Yupanki tərəfindən 1450-ci ildə inşa edilib. Bir müddətdən sonra şəhər sakinləri tərəfindən tərk edilib. 1532-ci ildə ispanların bu bölgəyə gəlməsinə baxmayaraq, bu şəhər kəşf edilməyib. İllərlə bu möhtəşəm şəhər gizli qalmış və dağıdılmasının qarşısı alınmışdır.

XVI əsrin əvvəlində müqəddəs tarixi məkan olan Maçu-Pikçunun tərk edilməsindən sonra bu ərazinin təcrid olunması və bitki örtüyü ilə əhatə olunması memarlıq xüsusiyyətlərinin qorunmasını təmin etmişdi. 1911-ci ildə Yell Universitetinin professoru Hiram Binqhem tərəfindən kəşf edilmişdir. Binqhem bura keçua dilində danışan yerli sakin Melçor Arteaga gətirmişdir. Əslində Binqhem "inklərin itirilmiş şəhəri" - Vilcabambanı axtarırdı. 1912-ci ildə Maçu-Pikçuda apardığı arxeoloji qazıntılar zamanı buranı Vilcabamba olmasına dair sübutlar gətirmişdir. Lakin Binqhem bu yanaşması sonrakı tədqiqatçılar tərəfindən qəbul olunmur. Lakin hələ də buranı səhvən "inklərin itirilmiş şəhəri" adlandırırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, abidənin yenidən kəşf edilməsi ilə sonrakı arxeoloji qazıntılar və abidənin qorunmasında atılan addımlar bütün təcrübələr və beynəlxalq standartlara uyğun yerinə yetirilirdi.

Əlavə aparılan kəşflər nəticəsində məlum olmuşdur ki, Maçu-Pikçu pukara, yəni istehkam ərazilərindən biri olub. Maçu-Pikçu 150-dən çox binadan ibarətdir. Şəhər mürəkkəb quruluşa malikdir. İnşaat üslubuna görə saray kompleksi olduğu zənn edilir. Burada qəbirlərdə tapılmış onlarla qadın və kişi sümükləri və digər maddi qalıqlar Maçu-Pikçunun bir kral sığınacağı olduğu bildirilir. Şəhərin tərk edilməsinin su çatışmazlığının olması bildirilsə də, hələ də dəqiq səbəbləri günümüzə qədər məlum deyil. Dini, mərasim və əkinçilik mərkəzlərindən ibarət olan təxminən 200-ə yaxın tikili daş plitələr vasitəsilə birləşir. Dəqiq plana malik olan şəhər, arasında böyük meydan yerləşən, əkinçiliyi yaşayış yerlərindən ayıran yuxarı və aşağı hissələrə bölünür. Maçu-Pikçu rəsədxana kimi də istifadə edilirdi.

Maçu-Pikçu Dövlət Tarixi Qoruğu Perunun milli qorunan ərazilər sisteminin ayrılmaz hissəsidir. O, 1983-cü ildə YUNESKO-nun Dünya Mədəni İrsi siyahısına daxil edilmişdir. Dünya mədəni irsinin incisi olan Maçu-Pikçu 32.592 hektar ərazisini əhatə edir. Şəhərin mərkəzində möhtəşəm "La Ciudadela" arxeoloji abidəsi yerləşir. 2007-ci ildə dünyanın 7 yeni möcüzəsi siyahısında yer almışdır.

Təəssüf ki, İnk sivilizasiyasından miras qalan əksər şəhərlər ispanların istilasına nəticəsində məhv edilib. Lakin günümüzə qədər çatan Maçu-Pikçu İnk mədəniyyətinin ən böyük simvollarından biridir. Hər il minlərlə insanı qəbul edən, Perunun ən çox ziyarət edilən və Cənubi Amerikanın ən məşhur abidəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kaya Kemal. İnkaların şəhri Machu Picchu, Peru. 13 Ağustos 2016 // <https://www.turna.com/blog/machu-picchu-peru>
2. History Sanctuary of Machu Picchu // <https://whc.unesco.org/en/list/274/>
3. Machu Picchu // <https://www.britannica.com/topic/World-Heritage-site>
4. Machu Picchu // <https://www.machupicchu.gob.pe/>
5. Murphy Johanna. Ten interesting facts about Machu Picchu. 29 December 2010 // <https://www.worldwildlife.org/blogs/good-nature-travel/posts/ten-interesting-facts-about-machu-picchu>

Günəl Cəfərzadə Zakir qızı

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünashq, q.r.437a

Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Quluzadə Təranə

3458Gunel@adu.edu.az

BÖYÜK BRİTANİYADA MÜASİR DÖVR ÜÇÜN ETNİK MÜXTƏLİFLİK

Birləşmiş Krallıq etnik cəhətdən fərqli ölkələrdən biridir. İngiltərədəki ən böyük etnik qrup Ağ İngilislər, ardından Asiya İngilisləridir. Birləşmiş Krallıqda etnik mənsubiyyət siyahıyaalma yolu ilə milli səviyyədə rəsmi olaraq qeyd olunur.

Müasir Avropada etnik-siyasi münasibətlərin tənzimlənməsi məsələlərində gərginlik yaşayan ölkələrdən biri Böyük Britaniyadır. B. Britaniya və Ş. İrlandiya Birləşmiş Krallığın - bütöv şəkildə rəsmi adıdır. Ərazisi 243 890 km², əhalisi 65 milyon nəfər, Paytaxtı isə London şəhəridir.

B. Britaniyanın 65 milyonluq əhalisi müxtəlif etnoslar və millətlərlə təmsil olunur. Ölkədə olan ağ-dərili avropalıların ümumilikdə sayı 56 milyondur. Britaniya asiyalıları və Asiyalıları B. Britaniya əhalisinin 4,5 milyonunu təşkil edir. B. Britaniyada yaşayan qaradəriliyərin ümumilikdə sayı 2 mln nəfər təşkil edir. Tarixən formalaşmış yerli etnoslar özünəməxsus xüsusiyyətlərini saxlamaqla bərabər, gəlmələrin də həyat tərzini, müəyyən adət-ənənələrini qəbul etmişlər. Bu isə etnik qrupların yaxınlaşmasına, ümumi birgəyaşayış düşüncələrinin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

Müasir dövr üçün Birləşmiş Krallıqda əhali etnik cəhətdən aşağıdakı qruplara bölünür:

- Ağlar: İngilis/ Şimali İrland/Uelsli/Şotland/ Britan; İrland; İrland köçərilər və ya Qaraçılar; Digər ağlar.
- Qaradəriliyə- Afrikalı; Digər qaradəriliyə; Karibli;
- Asiyalı/ Asiyalı britanlar; Benqal; Çinli; Hindistanlı; Pakistanlı; Digər asiyalıları
- Qarışıq/ Çox tərkibli etnik qruplar: Ağ və qara karibillər; Ağlar və asiyalıları; Ağ və qara afrikalıları; Digər qarışıqlar
- Digər etnik qruplar.

Birləşmiş Krallıqda hər 10 ildən bir ölkənin Milli Statistika İdarələri tədqiqatlar həyata keçirirlər. Yuxarıda göstəriləyi kimi, Böyük Britaniyada etnik qrupların özləri də alt yarımqruplara ayrılır. Ağlar etnik qrupu şimali irland, britan, irland, ingilis, şotland, uelsli, 2011-ci ildən həmin qrupa əlavə olunan digər ağdəriliyə, qaraçı və köçərilərdən ibarətdir .

Britaniyanın etnik tərkibinin müxtəlif formada olmasının tarixi köklərini araşdırıldıqda məlum olur ki, həm dövlətin quruculuğu zamanı, həmçinin Britaniyanın imperiya olduğu müddət, həm də müstəmləkə siyasətindən dərhal sonra ölkədə baş vermiş hadisələr, işğallar, immiqrasiya prosesləri etnik rəngarəngliyə səbəb yaratmışdır. Bu gün Britaniya cəmiyyəti Avropa və dünya üzrə ən multikultural və tolerant cəmiyyətlərdən biri kimi tanınır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. RUFƏTOĞLU Z. Britaniyada daha bir etnik qrup rəsmən tanındı // http://www.bbc.com/azeri/international/2014/04/140425_cornish_minorit
2. Baban F., S. Ilcan, and Rygiel K. "Syrian Refugees in Turkey: Pathways to Precarity, Differential Inclusion, and Negotiated Citizenship Rights." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43 (1): 2017, p.41-57.
3. Англичане: очерк этнической истории // <http://lib7.com/evropa/867-england-ocherk-istorii.html>

Fəridə Adıgözəlova Cabir qızı
ADU, Beynəlxalq münasibətlər və Regionsünəşliq, qr.370
Elmi rəhbər: müə. Şəfəq Mustafayeva
3229Feride@adu.edu.az

MEYDCİ DÖVRÜ

XX əsrdə Avropa və Amerikanın şimal hissəsi istisna olmaqla, müasir əsaslarla millət-dövlətin qurulma prosesi başladı. Çox az sayda millətlər var ki, istisna təşkil edirdilər. Bunun ən bariz nümunəsi Yaponiyanı göstərə bilərik. XIX əsrin ikinci yarısına qədər qapalı, qəti feodal qayda-qanunların hökm sürdüyü uzaq şərq ölkəsi Yaponiya, XIX əsrin sonlarında dərin sosial dəyişikliklər mərhələsinə - Meydci islahatları mərhələsinə qədəm qoydu. Bir çox tarixçi bu prosesi "inqilab" da adlandırır.

XIX əsrdə Yaponiyanın ətraf dövlətlərinin artıq Qərb imperialist dövlətləri tərəfindən müstəmləkə halına salınmışdı. Artıq sırada Yaponiyanın idi. Bunun üçün ticarət blokadası, xristianlığın yayılması kimi ilkin addımlar atılmışdır. Məhz Qərb dövlətləri tərəfindən müstəmləkə halına salınmağından ehtiyat edən Yaponiya ölkə daxilində modernləşmə siyasətinə başladı.

1868-1889-cu illəri əhatə edən Meydci islahatları Yaponiyanı aqrar ölkədən sosial-iqtisadi, siyasi və hərbi sahədə aparılan sistemli dəyişikliklər sayəsində dünyanın aparıcı dövlətlərindən birinə çevirdi. Bu islahatlar çərçivəsində yalnız iqtisadi və ya hərbi məsələlərin yaxşılaşdırılmasına fokuslanılmadı, həmçinin ictimai həyatda yeniliklərə xoş münasibət bəsləməyən və müqavimət göstərən qruplara qarşı mübarizə aparıldı. Yapon orta əsr tarixinin simvolu olan şoqun hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldı və mütləq hakimiyyət imperator Mutsuxitoya, onun hökumətinə verildi.

Bu islahatlar sayəsində artıq çox qısa müddət sonra - XIX əsrin sonlarında Yaponiya Asiya regionunda söz sahibi olan dövlətlərdən birinə çevrildi, halbuki o dövrdə bu regionda demək olar ki, mütləq müstəqil olan dövlət belə yox idi. İqtisadi və hərbi baxımdan xeyli güclənən Yaponiya nəinki özünü müstəmləkə halına düşməkdən qurtardı, eyni zamanda qonşu dövlətlər üzərində öz hakimiyyətini qurmağa başladı. Yaponlar 1894-1895-ci illər I Çin-Yapon müharibəsində Çini məğlub etdi. 1905-ci ildə sonlanan Rus-Yapon müharibəsində Avropanın ən güclü imperial dövlətlərindən biri hesab edilən Rusiyanın məğlub etdi. Bu dünyada böyük təəccübə səbəb oldu, çünki bu vaxta qədər Asiya dövləti Avropanı məğlub edə bilməmişdi.

Ümumiyyətlə, millət-dövlət qurulduğu Meydçi dövrü müasir Yaponiyanın əsasının qoyulduğu dövr hesab edilir. Ardıcıl aparılan sistemli islahatlar nəticəsində çox qısa müddətə sürətli inkişafa nail olundu, əhalinin sosial-rifah və savadlılıq səviyyəsi əvvəlki ilə müqayisədə dəfələrlə yaxşılaşdı. Belə bir inkişaf hələ də üçüncü dünya ölkələrinin dövlətləri üçün nümunə olaraq qalmaqdadır. Həmçinin, II Dünya müharibəsindən sonra “Yapon möcüzəsi”nin uğurlu olmasına yardım edən faktorlardan biri də, bu potensialın Meydçi islahatları dövründə yaradılması idi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cristine Guth. “The Meiji era: The ambiguities of modernization”, London: Thames/Hudson. 2015.
2. Oleg Benesch. “Castles and the Militarisation of Urban Society in Imperial Japan”, Transactions of the Royal Historical Society. 107-134. 2018
3. Patrich Hein. “How the Japanese became foreign to themselves: the impact of globalization on the private and public spheres in Japan”, Lit. 2009.

Lalə Bağırova Akif qızı

ADU, Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq, qr.370

Elmi rəhbər: müə. Şəfq Mustafayeva

lale.bagirova@adu.edu.az

YAPON MÖCÜZƏSİ

Yaponiyanın İkinci dünya müharibəsində məğlubiyəti ilə həm infrastrukturuna böyük ziyan dəydi, həm də bir ölkə olaraq statusunun zəifləyib ABŞ-dan asılı vəziyyətə düşməsi ilə nəticələndi. Faciəvi şəklə məğlub olan Yaponiyanın əlində heç bir vəsait qalmamış, ölkəni yenidən qurmaq və inkişaf etdirmək zərurəti yaranmışdır. Yaponiya qarşıya qoyduğu bu çətin məqsədə təxmini 40 ilə çatdı. Ədəbiyyatlarda bu “küllərindən yaranan feniks”, “yapon möcüzəsi” kimi adlandırılır. Lakin, bu deyildiyi kimi bir möcüzə yox, güclü siyasi və iqtisadi əməyə əsaslanan bir plan idi.

Yaponiyanın məğlubiyətindən sonra qısa müddət ərzində dirçəlməsinin əsas səbəbi onun ABŞ tərəfindən işğal və idarə olunması idi. Bəzi ədəbiyyatlarda ABŞ-ın bu planını Yaponiyanın kapitalist ölkə olaraq özündən asılı olduğu göstərilir. ABŞ Yaponiyanın məhv olmuş infrastrukturunu düzəltmək üçün həyata keçirdiyi ilk plan Dodge planı olmuşdur. Dodge planı ABŞ-ın Detroit bankının prezidenti olan Josef Dodge tərəfindən tərtib və tətib olundu. Yaponiya iqtisadiyyatının müharibədən sonra dirçəldilməsi məqsədilə Jozef Dodge Prezident Trumen tərəfindən Müttəfiq Qüvvələri Komandanı olan General Duglas Mac Arturun iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri təyin olundu. 1949-cu ilin fevral ayından vəzifəsinin icrasına başladı. Təqdim olunan planda əsasən milli büdcənin balanslaşdırılması, ABŞ Tərəfdaşa Yardım Fondunun təsis edilməsi, yalnız xarici valyuta kursunun müəyyənəndirilməsi, xüsusilə subsidiyalar və qiymət nəzarəti vasitələri ilə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin azaldılması kimi məsələlər göstərilmişdir.

Yaponiyanın dirçəlişinin əsas elementlərindən digəri keiretsular idi. Keiretsu sənayeçiləri, bankları və ticarət şirkətlərini səhmlərin qarşılıqlı mülkiyyəti və uzunmüddətli müstəsna münasibətlər yolu ilə birləşdirən nəhəng iş qruplarıdır. Keiretsular şirkətləri öz ətrafında birləşdirərək onları rəqabətdən azad etdi. Onların məqsədi qısamüddətli mənfəət əldə etmək deyil, daha uzun müddətli bazar payı qazanmaq idi. Aşağı faizli əmanət hesablarından başqa qazancları üçün az sayda çıxışı olan istehlakçıların və kənar səhmdarların narahatlıqları ikinci dərəcəli idi. Keiretsular özləri sabit olsalar da, beynəlxalq bazarları hədəf alan sektorlarda həddindən artıq rəqabət mühiti yaratdılar. Yapon şirkətləri, yəni kaishalar yenilikçi

istehsal üsulları ilə yanaşı yeni məhsul dizaynlarını da kopyalayaraq bir-birləri ilə ayaqlaşmaq üçün çalışdılar. Geridə qalanlar böyük bir itkiylə qarşılaşdılar.

Ümumiyyətlə, İkinci Dünya Müharəbəsindən sonra Yaponiyanın dirçəlişini möcüzə kimi qiymətləndirmək məntiqli cəhətdən düzgün deyil. Daxili gücü, xalqın birliyi və ABŞ-ın da müəyyən dəstəyi ilə çətin vəziyyətdən çıxan Yaponiya hal-hazırda sənayenin bir çox növlərində ABŞ-ı geridə qoyub. Yaponiyanın bu irəliləyişində savadlı işçi qüvvəsinin də payı çoxdur. İqtisadi inkişafı dövründə ABŞ-dan istifadə edərək ABŞ-ın özünü ötüb keçmək Yaponiyanın planı olmuşdur. Hər halda 3 böyük sütün vasitəsi ilə ABŞ dəstəyi, böyük şirkətlər və savadlı işçi qüvvəsi Yaponiyanı çətin vəziyyətdən çıxarmağa nail oldu.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A History of Japan: From Stone Age to Superpower-Kenneth G. Henshall 2012. p.265 p.154-162
2. Asia's New Giant: How the Japanese Economy Works-Hugh Patrick, Henry Rosovsky.1999. p.268. p.p 4-7.

Əlizadə Nərmin

Elmi rəhbər: dos.Rəcəbova Aidə Əkbər qızı
Fəlsəfə və ictimai elmlər kafedrasının müəllimi
İxtisas:Beynəlxalq münasibətlər,qrup:271C
narmin.alizada@adu.edu.az

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM CƏMIYYƏTİN ƏSAS MİLLİ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTİ KİMİ

Azərbaycan cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəliflikləri multikulturalizm siyasəti vasitəsilə səmərəli şəkildə tənzimləyir. Uğurla aparılan bu siyasət nəticəsində Azərbaycan dünyanın əsas multikulturalizm mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. “Azərbaycan multikulturalizmi”, “multikulturalizmin Azərbaycan modeli” terminləri siyasi leksikonda geniş istifadə olunmaqdadır.

Multikulturalizm termini elmi ədəbiyyata 1970-ci illərdə Avstraliyanın immiqrasiya naziri Al-Kresbi tərəfindən daxil edilmişdir. Multikulturalizm sözü tərcümədə “çoxmədəniyyətlilik” mənasını verir. Çoxmədəniyyətlilik dedikdə ilk növbədə etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər nəzərdə tutulur. Əsrlərdən bəri Azərbaycanda atəspərəstlik, zərdüştlük, yəhudilik, xristianlıq təşəkkül tapmışdır.

Azərbaycandakı multikultural mühit ölkənin müstəqillik illərində daha da yaxşılaşdı. Müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq, Azərbaycanda dini etiqad azadlığını təmin olunması, dövlət-din münasibətlərinin hüquqi müstəvidə tənzimlənməsi, missioner təşkilatların fəaliyyətinin nəzarətə götürülməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirildi.

Ümummillə lider Heydər Əliyev Azərbaycanda multikulturalizminin siyasi banisidir. Ulu öndərin siyasi iradəsi nəticəsində Azərbaycanda tarixən mövcud olan tolerantlıq və multikulturalizm ənənələri hüquqi və siyasi müstəviyə qaldırıldı. Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün ideoloji hədəf seçdi və müdrik siyasəti əsrlər boyu formalaşan çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək yeni mərhələyə qaldırdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən inkişaf etdirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmi dövlət siyasəti elan edib. Prezident İlham Əliyev erməni yalanlarının ifşa edilməsi və dünya miqyasında yayılması istiqamətində Azərbaycan diplomatları qarşısında ciddi tapşırıqlar qoymuşdur.

İndi dünyada multikulturalizm sahəsində ən optimal model kimi Azərbaycan nümunəsi öyrənilir. Bu da ondan irəli gəlir ki, əsrlər boyu böyük mədəniyyətlərin qovuşduğu bir diyar olan Azərbaycanda müxtəlif xalqların və dinlərin nümayəndələri sülh və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Elmi redaktor və ön söz müəllifi Multikulturalizmə giriş ali məktəblər üçün dərslik-Bakı:Şərq Qərb,2019.
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Mingəçevir Dövlət Universiteti dərs vəsaiti-Bakı Mütərcim 2018

КУЛЬТУРНЫЕ ФЕНОМЕНЫ ИСПАНИИ

Испания – одна из самых колоритных и интересных стран Европы, имеющая богатейшую историю, поистине многогранную культуру, великолепную литературу и архитектуру. Расположенная на Пиренейском полуострове, Испания славится своей оригинальной кухней, всемирно известной корридой, своим изумительным климатом, жизнерадостными людьми, выдающимися художниками и писателями. Культура Испании основана на протяжении истории подвергалась влиянию различных культур, особенно же внимания удостоивается именно арабское влияние, которое породило любопытную смесь западного и восточного наследия. Самым заметным признаком этого влияния является средневековое испанское искусство, в частности, архитектура. Мавританский стиль сохранился в геометрических, растительных и каллиграфических орнаментах, (как известно, средневековое исламское зодчество, избегая изображать людей, акцентировало внимание на данные мотивы), в украшении интерьера плиткой асулехо. Самые интересные строения в мавританском стиле сохранились в Южной Испании, особенно в Андалусии.

Знаменитые на весь мир дворец–крепость Alhambra, расположенный в Гранаде, мечеть Mezquita del Cristo de la luz в городе Толедо, минарет La Giralda в Севилье- архитектурное наследие арабских зодчих. Также был создан присущий только Испании смешанный стиль мудехар, который представлял собою синтез готического, мавританского и несколько позднее ренессансного искусства. Говоря о влиянии арабской культуры на испанскую, нельзя не упомянуть о арабизмах, а именно, о словах арабского происхождения, прочно вошедших в употребление. К примеру, многие испанские слова, которые начинаются с артикля «al» имеют арабское происхождение. К примеру, la alfombra – ковер, la almohada – подушка, el algodón – хлопок, la aceituna – оливка, el aceite – масло, el azúcar – сахар и т.д. Арабское влияние также ощутимо изменило испанскую кухню. Именно во время арабской аграрной революции, на Пиренейском полуострове появились: апельсины, нут и кофе, распространился сахарный тростник.

Страна подарила миру множество выдающихся деятелей культуры.. Такие представители как Дали, Пикассо, Рибера, Сервантес, Тирсо де Молина, Франсиско Гойя, Диего Веласкес и многие другие известны по всему миру своими великолепными работами. Говоря о выдающихся представителях искусства Испании, не упомянуть Федерико Гарсия Лорка, великого испанского поэта, драматурга и режиссера-невозможно. Его литературный гений, выраженный в каждом произведении, передает всю гамму чувств человека, чувствующего весь мир, живущего миром. Говоря о культуре, необходимо упомянуть красоту теноров представителей испанской оперы, таких как Пласидо Доминго, Хосе Каррерас, Монсеррат Кабалье. Знаменитые на весь мир испанские оперные певцы, двое из которых, а именно, Пласидо Доминго и Хосе Каррерас входят в тройку лучших теноров современности.

Современная Испания – это соседство великолепной классики и смелых современных шедевров. Сама атмосфера передаёт этот дух – проникнуться этим можно, гуляя по испанским улочкам, слушая страстное фламенко. И даже покинув ее пределы, один звук гитары будет переносить вас в этот творческий край .

Список использованной литературы:

1. <https://ispaniainfo.ru/raznoobrasie-ispanii.html>
2. Арабское влияние на формирование испанской культуры, Каверина Арина.

KOREYALILARIN MƏNƏVİ PROBLEMLƏRİ

İnkişaf etmiş ölkələrdən biri olan Cənubi Koreya nə qədər inkişaf etsə də digər ölkələr kimi ciddi ictimai problemlərlə qarşılaşır. Koreyanın ictimai problemləri sırasında aşağı doğum səviyyəsi, əhəlinin yaşlanması, iş yerlərinin çatışmazlığı, cinsi ayrı-seçkilik kimi problemlər var. Bəs son 20 il ərzində Koreyanın mühim problemlərindən birinə çevrilmiş “intihar” problemi ictimai problemlərdən biridirmi? Bəziləri bunun şəxsi problem olduğunu, cəmiyyətlə heç bir əlaqəsi olmadığını iddia edir. Belə insanlar ruhi xəstəliklər və temperament bir başa intihara səbəb olmasa da onların intiharla əlaqəsi olduğunu irəli sürürlər. Bundan başqa bəziləri isə ruhi xəstəliklərin intihara yol açmağa biləcək psixoloji vəziyyət yarada biləcəyini lakin ruhi xəstəliklərin bir başa intihara səbəb ola bilmədiyini iddia edirlər.

Statistikaya əsasən 2000-ci ildə Koreyada intihar nəticəsində ölənlərin sayı 6444 nəfər olmuş, 2019-cu ildə isə intihar edən insanların sayı 13799 nəfərə yüksəlmişdir. Bu da intihar səviyyəsinin təxminən 2 dəfə artdığını göstərir. Həmçinin 2016-cı ildəki statistikalara əsasən intihar Koreyadakı ölüm səbəbləri arasında 5-ci sırada olmuşdur. Bundan əlavə Koreya intihar səviyyəsinə görə İctimai Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına üzv olan ölkələr arasında Litvadan sonra 2-ci yerdədir. Hər gün isə orta hesabla 38 nəfər öz həyatını sonlandırır.

Bəs insanları intihar etməyə nə məcbur edir və bunun cəmiyyətlə əlaqəsi nədir? Koreyada son illərdə intihar edən insanların əksəriyyəti yaşlı insanlardır. Yaşlıların intihar etməsinin əsas səbəbləri bunlardır: 1) maliyyə cəhətdən çətinlik (yoxsulluq 40.4%); 2) sağlamlıq problemləri (24.4%); 3) yalnızlıq (13.3%); 4) həyat yoldaşı, övladlar, dostlarla aralarındakı qarşılıqlı qarşılıqlı və ya əlaqələrin kəsilməsi (11.5%); 5) həyat yoldaşı və ya dostunun vəfat etməsi (5.4%)

Şəhərdə yaşayan yaşlıların əksəriyyəti yoxsulluq, kənddə yaşayan yaşlıların əksəriyyəti isə sağlamlıq problemləri və ya həyat yoldaşı, övladlar, dostlarla aralarındakı qarşılıqlı qarşılıqlı və ya əlaqələrin kəsilməsi nəticəsində belə bir addım atmağı qərara alırlar. İntiharın qarşısının alınması mərkəzindən alınan məlumatlara əsasən yaşlılar depressiya səbəbilə özlərini dəyərsiz və bədbəxt hiss edir, xəstə olduqları üçün hər şeyin çətin, əzablı olduğunu düşünürlər. Belə hallarda yaşlıların xüsusilə xərcəng, depressiya, insult kimi xəstəliklər səbəbilə öz həyatlarını sonlandırma ehtimalları yüksəkdir. Araşdırmalardan görüldüyü kimi yaşlıların intihar etmə səbəbləri fərdi deyil. Yaşlanma nəticəsində yaranmış sosial-iqtisadi vəziyyət və ya həmin şəxsin ətrafındakı insanların yaratdığı vəziyyətlər ilk öncə depressiyaya, daha sonra isə intihara səbəb olur.

Son olaraq qeyd etmək ki, Koreya hökuməti də intihar hallarını azaltmaq üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Bunlara depressiv insanların müalicəsinin daha da yaxşılaşdırılması, insanların sosial şəbəkədəki intiharla bağlı mesajlarını təyin edə bilən proqramların yaradılması, intihara meyilli olan insanlarla yaxından məşğul olmaq üçün ixtisaslaşmış qrupların yaradılması kimi tədbirlər daxildir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Sharif, H. (tarixsiz). Suneung: The day silence falls over South Korea. Bu bbc: <https://www.bbc.com/news/world-asia-46181240> mənbədən tapılıb
2. Yonhap. (tarixsiz). Suicide remains leading cause of death for S. Korean teens, youths. Bu koreaherald: <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20200427000687> mənbədən tapılıb
3. 기자, 서. (tarixsiz). 하루 36명, 40분마다 1명 자살하는 나라...13년째 OECD 1위. Bu yna: <https://www.yna.co.kr/view/AKR20180122153500017> mənbədən tapılıb
4. 이봉휘. (tarixsiz). 자살 - 개인적 문제인가, 사회적 문제인가? Bu jjan: <http://www.jjan.kr/news/article-View.html?idxno=449992> mənbədən tapılıb
3. 전홍진. (tarixsiz). 노인 자살, 외로운 선택을 되돌리려면...? Bu samsunghospital: http://www.samsunghospital.com/home/healthInfo/content/contentView.do?CONT_SRC_ID=33881&CONT_SRC=HOMEPAGE&CONT_ID=6727&CONT_CLS_CD=001027 mənbədən tapılıb

KOREYA DİNLƏRİNİN TARİXİ

Cənubi Koreyanın rəsmi dövlət dini yoxdur və əhalinin yarısından çoxu özünü heç bir dinə mənsub hesab etmir. Cənubi Koreya hər on ildən bir yayınladığı araşdırmaların nəticələrinə nəzər yetirsək, sonuncu, yəni 2015-ci ilin hesabatına görə əhalinin 56,1%-i ateist, 27,6%-i xristian, 15,5%-i buddist və qalan hissəsi də digər dinlərin mənsublarıdır. Xristianlığın protestant məzhəbi daha çox yayılmışdır (9,6 milyon).

Koreya yarımadasında yaşayan insanların əcdadları Neolit dövründə Sibir və Mançuriyadan daha mülayim iqlimli torpaqlara axtarmaq məqsədilə bura köçən insanlar olmuşdurlar. Koreyalıların əcdadlarının şamanizmə etiqad etməsi də Sibir bölgəsindən qaynaqlanır. Koreya şamanizmi muizim və ya sinizm olaraq da bilinir və özündə animistik inancları da daşıyır. Ruhların dini olaraq da bilinən sinizm özündə müxtəlif tanrılara, əcdadlara, fəvqəltəbii varlıqlara və təbiət ruhlarına inamı əks etdirir. Bir neçə min illik tarixi olan koreya şamanizminin koreyalıların həyat tərzində dərin kök saldığını desək yanılmırıq. Hal-hazırda belə əcdadlara inam, dağlara müqəddəs bir məkan kimi baxılması və başqa ritualları buna misal göstərmək olar.

Koreyanın etnik dini olan deconqizm isə Qocosonun qurucusu kral Danqunın adı ilə bağlıdır. Əfsanəyə görə cənnətin nəvəsi olan Danqun e.ə 2333 Qədim Coson Krallığını qurmuş və onlara doğru yolu göstərmiş, bir çox şey öyrətməmişdir. Danqun əfsanəsi Koreyanın Monqol işğalı zamanı xalqı birləşməsinə və işğalçılara qarşı mübarizə ruhuna kömək etmişdir. 15-ci əsrdə bu fikirlər ölsə də, 19-cu əsrdə dini inanc kimi ortaya çıxmağa başlamış və əsas qollarından biri Na Çol tərəfindən qurulmuşdur. Bu din Yaponların Coson dövlətini ilhaqı zamanı xalqı müstəmləkəçilərə qarşı mübarizə ruhunu təmsil edərək, milliyətçilik fikirlərinin ortaya çıxmasına kömək etmişdir. Bununla birlikdə, deconqizm Koreya dini hesab olunur ancaq, diqqəti Koreya xalqının milli kimliyinə və birliyinə yönəldir və tarixin müxtəlif dövrlərində Koreya milliyətçiliyi ilə əlaqələndirilir.

Buddizm koreya yarımadasına ilk dəfə 372-ci ildə, 3 Krallıq dövründə yayılmağa başlamış və çox keçmədən hər üç dövlət tərəfindən tam dəstəklənmişdir. Bunun başlıca səbəblərindən biri idarəetmə orqanını üçün yaxşı mənəvi dayaq hesab olunması idi. qeyd edək ki ümumiyyətlə xristianlığın modern Koreya tarixində yeri xüsusidir. Onun sayəsində sosial, iqtisadi, elmi, inkişaf əldə edilmiş və müharibə zamanı və müharibə sonrası mühüm rol oynamışdır. Koreyanın qurtuluşdan sonra yenidən qurulması bu cür beynəlxalq əməkdaşlıqla həyata keçirildi və xristianlıq onun bir hissəsində mövcuddur.

Yapon işğalından sonra və Koreya müharibəsi zamanı xristianlıq daha çox nüfuz qazanmağa başlamış, artıq bürokratlar və qərbdə təhsil alan elit təbəqələr tərəfindən dəstəklənmişdir. Katoliklik və protestantlığın böyüməsinə töhfə verən amillər arasında çürümüş koreya buddizm dövləti, intellektual elitanın dəstəyi və koreya kilsəsi üzvləri arasında özünüdəstəkləyən və özünüidarəetmə təşviqi və nəhayət, xristianlığın koreya milliyətçiliyi ilə eyniləşdirilməsi yer alır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Lee Chi-ran. The Emergence of National Religions in Korea, Dr. Lee Chi-ran. 11-12 s.
2. Ranjan Ghosh. Making Sense of the Secular: Critical Perspectives from Europe to Asia. New York: Routledge, 2013. 190-191 s.
3. Don Baker. The Religious Market In Korea. 8 s.
4. 4.UNdata | record view | Population by religion, sex and urban/rural

KOREYA CƏMİYYƏTİ VƏ MULTİKULTURALİZM

Multikulturalizm - Çox mədəniyyətlik, bir çox fərqli mədəniyyətin bir arada yaşadığı cəmiyyəti təyin edən söz olub, hər hansı bir ölkədə və ya bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmoniyasına, azsaylı xalqların, dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmişdir.

Koreya, əhalisinin 99%-nin etnik koreyalılardan ibarət olan homogen bir cəmiyyət kimi tanınır. Ənənəvi olaraq, Cənubi Koreya etnik, mədəni və dil baxımından homojen bir cəmiyyət olmaqdan qürur duyan bir ölkədir. Koreya millətçiliyi, xüsusən, Yaponiya tərəfindən 30 illik müstəmləkəçilik və ölkənin ABŞ və SSRİ-nin müdaxiləsi ilə bölünməsindən sonra Koreya qururunun, müstəqilliyinin, azadlığının və birliyinin simvolu oldu.

Lakin son illərdə Koreyanın çox mədəniyyətli bir cəmiyyətə çevrilməkdə olması barədə çox müzakirələr aparılır. Buna, evlilik miqrantlarının, xarici işçilərin və xarici tələbələrin sayının artması səbəb oldu. Koreyalılar, 1948-ci ildə hökumət qurduqlarından bəri, 1980-ci illərin sonlarına qədər Koreya miqrasiya göndərən bir ölkə idi və Koreya cəmiyyəti daxilində "immigrasiya" termini, ümumiyyətlə, xarici köçmək demək idi. Lakin, 1980-ci illərin sonlarından etibarən xaricilərin immiqrasiyası sürətlə artdı və hazırda Koreyaya köçən xaricilərin sayı xaricə gedən Koreyalıların sayını keçmişdir.

Əcnəbilərin Koreya cəmiyyətinə hərəkəti 1980-ci illərin sonunda çinli koreyalıların axını ilə başladı. Koreya ilə Çin arasındakı diplomatik münasibətlər yaxşılaşdıqca çinli koreyalıların ata yurdlarını ziyarət etmək axını kəskin şəkildə artdı. Koreyanın qeyri-etnik koreyalara qarşı ayrıseçkiliyini izah edir. Xüsusilə 1910-1945-ci illər arasında Yaponiyanın Koreyanı işğal etməsindən sonra, ölkənin xaricilərə qarşı təcrid etmə inancını dərin kök salmışdır. Müstəmləkə keçmiş Cənubi Koreyanın mövcud immiqrasiya siyasətinə birbaşa təsir etməsə də, mühacirlərin və ümumiyyətlə əcnəbilərin koreyalılar tərəfindən qəbul edilmə prosesinə təsir etmişdir. Bəzi hallarda dövlət, immiqrantları Cənubi Koreyanın homojen cəmiyyəti üçün təhdid olaraq qəbul etdiyindən məhdudlaşdırıcı immiqrasiya siyasətlərini həyata keçirmişdir.

Son olaraq, pandemiyanın Cənubi Koreyada multikulturalizmə necə təsir etdiyi barədə qısaca qeyd edək. Cənubi Koreya istəmədən də olsa, pandemiya qarşı mübarizədə xariciləri və miqrantları kənarlaşdırdı. Bu ölkənin xarici miqrant icmaları ilə çətin münasibətlərinin əlaməti olub, çoxmədəniyyətliliyin üzləşdiyi problemləri ortaya qoyur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. (<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1173727.pdf>)
2. (<https://carnegieendowment.org/2020/12/15/how-multiculturalism-has-fared-in-south-korea-amid-pandemic-pub-83410>)2(https://publications.iom.int/system/files/pdf/mp_korea.pdf)

QLOBAL İSTİLƏSMƏ

Biz tez-tez "qlobal istiləşmə" və "iqlim dəyişikliyi" sözləri ilə qarşılaşırıq. Çox vaxt bu sözlər sinonim kimi işlədilsə də, əslində iqlim dəyişikliyi həm təbii, həm də antropogen istiləşməni və onun planetimiz üzərindəki təsirini nəzərdə tutur. İqlim dəyişikliyi Yer kürəsinin yerli, regional və qlobal iqlimini müəyyən edən orta hava şəraitinin uzunmüddətli dəyişməsidir.

XX əsrdən Yer in iqlimində müşahidə olunan dəyişikliklər insan fəaliyyəti ilə xüsusilə təbii yanacaqaların (kömür, qaz, neft) yandırılması ilə şərtlənir. Bu isə Yer in səthinin orta temperaturunu qaldıraraq atmosferdə istixana qazlarının səviyyəsini artırır. Bu insan fəaliyyəti nəticəsində temperaturun artması qlobal istiləşmə adlanır. İstixana qazları Yer kürəsində həyat üçün böyük əhəmiyyətə malikdir, belə ki, onlar planetdə zəruri temperatur intervalını təmin edir. Lakin karbon dioksid (CO₂) və digər hava çirkləndiriciləri atmosferdə yığıldıqda və yer in səthindən əks olunan günəş işığı və günəş radiasiyasını udduqda qlobal istiləşmə baş verir. Adətən, bu radiasiya kosmosa daxil olur, lakin illər, hətta əsrlərlə atmosferdə qala bilən bu çirkləndiricilər istiliyi özlərində saxlayır və planetin qızmasına səbəb olurlar. Karbon dioksid, metan, azot oksidi, su buxar və xlorid turşusu kimi istixana qazlarının yaratdığı təsir "istixana effekti" adlanır. İstixana qazları son 800000 ildə özlərinin ən yüksək pilləsinə çatıblar. Bunun nəticəsində planetimiz heç olmadığı qədər istidir. Bununla yanaşı, sənaye və kənd təsərrüfatı fəaliyyəti, meşələrin qırılması da öz növbəsində qlobal istiləşməyə töhfəsini verir.

Sənaye inqilabından sonra qlobal illik temperatur umumi 1 dərəcə Selsidən (təxminən 2 Farenheytdə) çox artmışdır. 1880-1990-cı illərdə hər 10 ildə temperatur orta hesabla 0,07 dərəcə Selsi (0,13 dərəcə Farenheytdə) yüksəlib. Lakin 1981-ci ildən sonra hər 10 ildə qlobal illik temperatur artımını 0,18 dərəcə Selsi (0,32 dərəcə Farenheytdə) müşahidə edirik. Alimlər keçmiş, indiki və gələcək iqlim dəyişikliklərini izləmək və öyrənmək üçün nəzəri modellərlə yanaşı, yer, hava və kosmosdan müşahidələrdən istifadə edirlər. Belə ki, quruda və suda temperaturun qalxması, dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi, qütblərdə buzların əriməsi, qasırğalar, istilik dalğaları, meşə yanğınları, quraqlıq, daşqınlar və çöküntülər kimi ekstremal hava şəraitində dəyişikliklərin tezliyi və ciddiliyi buna misal ola bilər. Artıq qar fırtınaları və tayfunların daha tez-tez baş verəcəyi gözlənilir. Covid-19 pandemiyasına görə, "istixana effekti yaradan birləşmələr" in emissiyası bir qədər azalsa da, BMT-nin 9 sentyabr hesabatına görə, artıq o, pandemiyanın əvvəlindəki səviyyəsinə geri dönmür.

Qlobal istiləşməyə təsir etmək mümkündür. Şəxsi avtomobillərin yerinə velosipedlərdən istifadə etmək, ağac əkmək, elektrik enerjisindən istifadəni azaltmaq, yenidən emal etmək və s. kimi bir sıra kiçik yollarla qlobal istiləşmənin qarşısını almaq mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://climate.nasa.gov/resources/global-warming-vs-climate-change>
2. <https://api.nationalgeographic.com/distribution/public/amp/environment/article/global-warming-overview>
3. <https://www.nrdc.org/stories/global-warming-101>
4. <https://www.britannica.com/science/global-warming>
5. Qlobal istiləşmə problemi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası, www.ecostyle.az
6. https://www.bbc.com/azeri/news/story/2007/01/070124_clim
7. <https://news.un.org/es/story/2020/09/1480142>
8. <https://news.un.org/es/story/2021/01/1486482>

Murad Hacızadə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Beynəlxalq münasibətlər və Regionsünəşliq
Elmi rəhbər: müə. Elşən Məcidov
3884Murad@adu.edu.az

REGİONSÜNƏŞLİĞİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Müasir dünya təsərrüfatının xarakterik cəhətlərindən biri beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin intensiv inkişafda olmasıdır. Bu özünü ölkələr, ölkə qrupları, ayrı-ayrı firma və təşkilatlar arasında iqtisadi münasibətlərin genişlənməsində və dərinləşməsində göstərir ki, bunu da əsasən aşağıdakı səbəblər şərtləndirir:

- istehsalın beynəlmilləşməsi, yəni onun milli sərhədlər çərçivəsindən kənara çıxması, milli iqtisadi sistemlər arasında hərtərəfli və genişhəcmli əlaqələrin və qarşılıqlı asılılığın inkişaf etməsi;

- elmi-texniki tərəqqi nəticəsində ictimai əmək bölgüsünün dərinləşməsi və istehsalçılar arasında ən müxtəlif əlaqələrin, xüsusilə də texnoloji əlaqələrin güclənməsi;
- regional integrasiya prosesinin sürətlənməsi nəticəsində bu prosesdə iştirak edən ölkələrin qarşılıqlı əlaqələrinin güclənməsi və onların iqtisadiyyatlarının açıqlığının artması;
- global problemlərin kəskinləşməsinin bütün dünya ictimaiyyətinin bu problemlərin həlli üçün səylərini birləşdirməyə gətirib çıxarması.

Azərbaycan indi beynəlxalq aləmdə öz sözünü demək imkanı və casarəti olan bir dövlətdir. Buna görə də ölkəmizin müxtəlif ölkələrlə münasibətləri və əlaqələri inkişaf edib, bir çox sahələrdə əməkdaşlıq qurulub. Azərbaycan dövləti getdikcə daha çox ölkələrin diqqətini özünə çəkir və özü də bir çox ölkələrlə əlaqələr qurmaqda və əməkdaşlıq etməkdə maraqlıdır. Bu baxımdan yanaşdıqda, ölkələri yaxından tanımaq, onlar haqqında ətraflı və dolğun informasiyaya malik olmaq çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkələri yaxından tanımaq və tədqiq etmək məqsədilə ölkəmizin müxtəlif institutlarında "Regionşünaslıq" fakültələri, yaxud müəyyən fakültələrdə "regionşünaslıq" ixtisasları açılıb. Bu fakültələrdə müəyyən regionlara dair bilgilərlə yanaşı, həmin regionlara daxil olan ölkələrə dair bilgilər də ayrıca tədris edilir. Regionşünaslıq ixtisası özü də ixtisas ölkəsinin adına uyğun olaraq həmin ölkənin adı ilə adlandırılır. Məsələn, bizim universitetimizdə "Regionşünaslıq" ixtisası alan tələbələr "regionşünas" ixtisası almaqla yanaşı, müəyyən bir ölkə üzrə ixtisaslaşır və həmin ölkə üzrə mütəxəssis olur. Məsələn, azərbaycanşünas, türkiyəşünas, ukraynaşünas, yunanşünas, rusiyaşünas, polşaşünas və sair. Digər universitetlərdə də belədir. Bu o məqsədlə edilib ki, ölkəmizdə bütün dünya dövlətlərini öyrənən mütəxəssislərimiz olsun. Ölkələrlə tanışlığımız və əlaqələrimiz, eyni zamanda, Azərbaycanı dünyada daha yaxından tanıtmağımıza, ölkəmizin nüfuzuna xələl gətirə biləcək məqamların qarşısını almağa, həmçinin dövlətlər arasında münasibətlərin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Onu deyə bilərəm ki, dövlətimiz ölkəşünaslığın inkişafına böyük əhəmiyyət verir və bu sahədə böyük uğurlar əldə edib. Eyni zamanda bu sahədə işlər uğurla davam etdirilir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində maliyyə mexanizminin və onun tərkib hissələrinin təsir imkanları və rolu mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bununla belə, bu təsir vasitələrinin seçilməsində onların səmərəliliyinin əsaslandırılması mühümdür. Belə ki, bazar qüvvələri sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə regional fərqləri azaltmadığından, bu vasitələrin təsiri bazar amilləri hesabına ciddi şəkildə məhdudlaşa bilər. Həmçinin, bəzi hallarda seçilmiş vasitələr qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa imkan vermir və nəticədə cəmiyyət itkilərlə qarşılaşır. Buna görə də regional siyasətin formalaşdırılması və onun maliyyə mexanizminin müəyyənləşdirilməsi ətraflı əsaslandırılmaların aparılmasını tələb edir. İqtisadi araşdırmalar göstərir ki, regional iqtisadi siyasətə və regional sosial-iqtisadi inkişafa ölkəmizdə əvvəllər lazımı diqqət yetirilməmiş və ümumi inkişaf baxımından regionlar əhəmiyyətli dərəcədə bir-birindən fərqlənir. Halbuki regionun biri sürətlə inkişaf edib, o biriləri yerində sayıb bilməz, iqtisadi və sosial inkişaf bütün regionları əhatə etməlidir və bu məqsədlə istər iqtisadi, istərsə də inzibati rıçaqlardan geniş istifadə edilməli, regional inkişaf dövlət səviyyəsində tənzimlənməlidir.

Ədəbiyyat siyahı:

1. https://www.academia.edu/38155410/Beyn%C9%99lxalq_m%C3%BCnasib%C9%99tl%C9%99rin_m%C3%BCasir_probleml%C9%99ri_v%C9%99_BMT
<http://static.bsu.az/w16/+%205%20d%C9%99rs1%C9%99r%20kredit,%20Amerika%C5%9F%C3%BCnasl%C4%B1q.pdf> <http://www.khazar.org/OLD/az/shss/programs.shtml>

Bəhrüz Nadirov
Azərbaycan Dillər Universiteti
Fakültə: Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq, Qrup: 255/A
Elmi rəhbər: müə. Elşən Məcidov
3868Bahruz@adu.edu.az

SOSIAL İŞİN TƏŞKİLİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Sosial iş cəmiyyətin problemləli təbəqələrinin mənafeyi və sosial rifahı uğrunda vasitəçilik edən sferadır. Sosial işçilər cəmiyyətin "mikro" (fərdlər), "mezo" (qruplar) və "makro" (icmalar) səviyyələri ilə so-

sial müdaxilə prosesini həyata keçirərək insanların rifahını təmin edir. Sosial iş bir struktur kimi dövlətin bütün vətəndaşlarının sosial təhlükələrdən qorunmağa yönələn əhalinin müxtəlif kateqoriyalarının həyat fəaliyyətinin pozulmasının qarşısını alan bir kompleks kimi çıxış edir. Sosial işçilər fəaliyyətləri əsasən dövlətin mövcud aktları və qanuna uyğunluqlarına əsasən hərəkət etməlidir.

Sosial iş peşəsi ilə sosial işçilər məşğul olur. Dünyada ilk dəfə "Sosial iş" proqramı Amsterdamda, sonralar isə Berlin və Londonda meydana gəlmişdir. Azərbaycanda isə Sosial iş peşəsinin tədrisinə 2005-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetində magistr pilləsi üzrə başlanılmışdır.

Sosial işçilər sosial planda müdafiə edilməmiş təbəqələrin, insanların maraqlarının təmin edilməsinə və hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş qanunverici aktların və dövlət proqramlarının hazırlanmasında yaxından iştirak edirlər. Sosial iş sahəsinin ilkin anlayışı və müdaxilə obyektı müraciətçidir (klient, benefisyar). Sosial işçilər müraciətçilərlə çalışır. Müraciətçi problemlə situasiyaya (çətin həyat şəraiti) düşmüş, həll yolunu tapa bilməyən şəxsdir və o, müəyyən bir mərhələdə yardım məqsədilə sosial işçiyə müraciət edir. Sosial işçi isə öz növbəsində müraciətçinin problemlə vəziyyətini dəyərləndirir, problemin həlli üçün müraciətçinin də yanaşmalarına əsasən alternativ həll yolları axtarır. Problemin həlli yönündə sosial işçi müraciətçini sosial, psixoloji və ya hüquqi xidmətlərə yönəldir. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən vurğulanır ki, sosial iş sahəsi insanlarla dövlət xidmətləri arasındakı münasibətləri əlçatan edir. Bu peşənin daşıyıcıları insanları öz potensiallarına arxalanmağa yönəldir, problemin kənar müşahidəçisi olmaqla qərarvericiliyi müraciətçinin öhdəsinə buraxır. Sosial işçilərin əsas fəaliyyət sahələrinə aşağıdakı peşələr daxildir:

- a. Ailə məsələləri üzrə məsləhətçi
- b. Pedaqoq
- c. Sosial tədqiqatçı
- d. Psixi sağlamlıq üzrə mütəxəssis
- e. Sosial işçi-gerontoloq (Ahillarla çalışan sosial işçilər)
- f. Əlilliyi olan və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslərlə çalışan sosial işçilər
- g. Risk qrupları ilə çalışan sosial işçilər. Bura ruhi xəstəliklərdən əziyyət çəkənlər, zərərli maddələrin aludəçisi olan şəxslər, insan alverinin qurbanları və s. kimi qruplar daxildir.
- h. Ekstremal vəziyyətlərdə müdaxilə edən sosial işçilər-təbii fəlakətlərdə, hərbi-siyasi münaqişələrdə və insidentlərdə zərərçəkmişlərin rifahını təmin edir.
- i. Uşaq müdafiəsi sahəsində çalışan sosial işçilər
- j. Zorakılığa məruz qalmış şəxslərin rifahını təmin edən sosial işçilər və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Social Security: Brief History, Social Security Administration SSA Publication, 2005, No. 21-059

Nərmin Zamanova
ADU, Magistratura, qrup 233
Elmi rəhbər: dos. Sevdagül Əliyeva
narmin.zamanova@adu.edu.az

ABŞ-da YENİDƏNQURMA DÖVRÜNDƏ ETNOSİYASI MÜBARİZƏ

Yenidənqurmanın əvvəlindən etibarən, qaradəriliyə konvensiyaları və qəzetləri Cənubda afro-amerikalıların siyasi və mülki hüquqlarının genişləndirilməsinə çağırırdı. 16 afro-amerikalı Yenidənqurma dövründə Konqresdə vəzifə tutdu. ABŞ Senatındakı Hiram Revels və Blans Bryus daxil olmaqla, ştatların qanunverici orqanlarında 600-dən çox və yerli ofislərdə yüzlərlə afro-amerikalı xidmət edirdi. "Qara üstünlük" heç vaxt mövcud deyildi, lakin afro-amerikalıların siyasi güc mövqelərinə gəlişi ölkənin ənənələrində dramatik bir vəziyyət yaratdı.

Qaradəriliyə üçün ən böyük azadlıq və müstəqillik ağların nəzarətindən xilas olmaq demək idi. Yenidənqurma afro-amerikalılara ailə əlaqələrini möhkəmləndirmək və müstəqil dini qurumlar yaratmaq imkanı verdi. Yenidənqurma islahatları ağ cənubluların getdikcə artan şiddətli müqavimətinə səbəb oldu. Ku-Klux-Klan kimi ağların üstünlük təşkil etdiyi və bir sıra hücumlar həyata keçirən terror təşkilatları yerli Respublikaçıların liderlərinə sui-qəsdlər təşkil etməyə çalışaraq, onları təqib etdilər. Qaraların əley-

hinə fəaliyyət göstərən təcavüzkar qrupların iqtisadi təzyiqi və terror törətmələri səbəbilə afro-amerikalıların əksəriyyətinin səs verməsi qadağan edildi. Beləliklə, afro-amerikalıların hüquqları yenidən məhdudlaşdı. Cənubda ağ irqin üstünlük əldə etməsi, irqi ayrı-seçkiliyin dərinləşməsinə səbəb oldu.

Yenidənqurma dövründə qəbul edilən qanunlar sayəsində afro-amerikalılar əhəmiyyətli qazanclar əldə etdilər. Bütün bunlara rəğmən, Cənubda yaşayan ağların əksəriyyəti qaraların onlarla eyni dərəcədə bərabərlik əldə etməsinə qarşı idi. Əslində, Cənubdan olan ağdərillilərin əksəriyyəti yoxsul idi. Onlar sadəcə irqi “üstünlüklərini” güvənirdilər. Siyasi hakimiyyətə gəlmək üçün də məhz bu kindən alət kimi istifadə edirdilər. Demokratlar Partiyası ilə birləşən ağ cənublular, Respublikaçı ağ cənublulara qarşı siyasi təzyiq həyata keçirirdilər. Seçkilərin şəffaflığına kölgə salan saxtakarlıq, şiddət və hədə-qorxu sayəsində Demokratlar Cənubdakı ştat hökumətlərinin nəzarətini ələ aldılar. 1876-cı ildə Razerford Heys saxta seçkilər nəticəsində mübahisəli prezident seçkilərinin qalibi elan edildi və bunun müqabilində o, axırncı federal qoşunları da Cənubdan geri çəkdi. Nəticədə, Afro-amerikalılar yenidən irqçi dövlət qanunlarının mərhəmətinə möhtac qaldılar.

1875-ci ildə yeni bir qanun qüvvəyə mindi. “Vətəndaş Hüquqları Aktı (1875)” adlanan bu qanuna əsasən ağlarla qaraların ayrı-ayrı yerlərdə məskunlaşması vəziyyəti aradan qaldırıldı. Nəhayət, qaradərillilər, az-az da olsa, öz hüquq və azadlıqlarını əldə etməyə başlamışdılar. “Vətəndaş Hüquqları Aktı (1875)” ayrı-seçkilik edilmədən hamının bərabərləşdirilməsinin, yaşayış yerlərindəki ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasının, qaradərillilərin səsvermə hüququnun və liderlərini öz aralarında demokratik seçki yolu ilə seçmələrinin təmin edilməsini nəzərdə tuturdu. Təəssüf ki, bu qanuni düzəlişlərin əksəriyyəti sadəcə kağız üstündə idi və tam tətbiq oluna bilmirdi. Bu qanunun qüvvəyə minməsindən səkkiz il sonra, Ali Məhkəmə Konstitusiyaya XIV Düzəlişin şəxslər tərəfindən deyil, ştatlar tərəfindən irqi ayrı-seçkiliyi qadağa etdiyini bəhanə edərək, bu qanunu konstitusiyaya zidd olduğunu elan etdi. Nəticədə, Konqres buna görə şəxsi ayrı-seçkiliyi qadağan edə bilmədi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.B.D. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ULUSLARARASI BİLGİ PROGRAMLARI DAİRESİ, Nihayet Özgürüz, 2010, s. 19-20
2. Baransel Mızrak, Amerika`da ayrımcı politikalar ve siyahi mücadele tarihi, İNSAMER – Araştırma 33, s. 6-8
3. Eric Foner, The End Of Reconstruction www.britannica.com/event/Reconstruction-United-States-history/The-end-of-Reconstruction
4. Hollis Lynch, A new direction, www.britannica.com/topic/African-American/A-new-direction

Sevda Əkbərzadə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 1 fakültəsi 103A
Elmi rəhbər:müə. Əlizadə Qəribə
student1614@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN DAXİLİ SİYASƏTİ

1918-ci il 28 may tarixində Tiflisdə Milli Şuranın iclasında “İstiqlaliyyət Bəyannaməsi” qəbul edilərək şərqdə ilk demokratik respublikanın əsası qoyuldu. Dövlətin yarandığını bəyan etdikdən sonra parlament bir sıra qanunlar qəbul etdi.

AXC parlamentli respublika idi və digər demokratik dövlətlərdə olduğu kimi hakimiyyət bölgüsü prinsipinə əsaslanırdı. 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başlamışdır. Parlamentdə 120 deputat fəaliyyət göstərirdi və təkpalatalı idi. Parlamentin sədri vəzifəsinə Əlimərdan bəy Topçubaşov təyin edilmişdi. Hökumət və kabinetləri də parlamentin nəzarəti altında fəaliyyət göstərirdi. Fəaliyyəti dövründə parlament 230-a yaxın qanun qəbul etmişdir. Daxili siyasətdə ən önəmli addımlardan biri türk dilinin AXC-nin rəsmi dövlət dili elan edilməsi və bütün rəsmi sənədlərin bu dildə yazılması oldu.

Dövlət himni və bayrağının qəbul olunması da mühüm tarixi hadisə olmuşdur. Böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun və görkəmli şair Əhməd Cavadın birgə səyi ilə milli marş Dövlət himni kimi qəbul olundu. 1918-ci il iyun ayında üzərində ağ aypara və ağ səkkizguşəli ulduz rəsmi olan qırmızı bayraq Dövlət

bayrağı kimi təsdiq edildi. Lakin 1918-ci il 9 noyabr bayraq dəyişdirilərək mavi, qızımızı və yaşıl rənglərdən və üzərində ağ aypara və ağ səkkizguşəli ulduz təsvirlərindən ibarət olan şanlı bayraq yeni Dövlət bayrağı kimi təsdiq olundu. Mavi rəng türkçülüyn, qırmızı demokratiya, müasiliyin və yaşıl rəng isə islamçılığın simvoludur.

1919-ci il avqustda Azərbaycanda yaşayanlar üçün “Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında” qanun qəbul edilərək dinindən, irqindən və cinsindən asılı olmayaraq onlar Azərbaycan vətəndaşı hesab olundu. AXC türk-müsəlman dünyasında ilk dəfə qadınlara seçib-seçilmək hüququ verdi və kişi-qadın bərabərliyini təmin etdi. Nəzərə alınmalıdır ki, o vaxt hələ Avropa ölkələrində bu hüquq tam bərqərar olmamışdı.

Dövləti ordusuz təsəvvür etmək olmaz. Hökumət Osmanlı dövlətinin yardımını ilə tez bir zamanda güclü ordu yaratdı. İlk addım olaraq, hökumət 1918-ci ilin iyun ayının 26-sı “Müsəlman korpusu”nu dəyişərək “Azərbaycan korpusu” adlandırdı və noyabr ayında Hərbi Nazirlik təşkil olundu. 1919-cu ilin yayında böyük səylərin nəticəsi olaraq Xəzər Hərbi Donanması yaradılmışdır.

1918-ci il sentyabr ayında Bakı bonu adlı milli pullarımız da dövriyyəyə buraxıldı və dövlət bankı yaradıldı. Məktəblər milliləşdirilib ibtidai məktəblərdə mütləq ana dilində təhsilə keçildi. Bunun üçün həm də ana dilinə sahib olan milli kadrlara da ehtiyac yaranırdı. Ona görə də 1918-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Firudin bəy Köçərilinin böyük səyi nəticəsində Qazaxa köçürüldü. Ən mühüm məsələlərdən biri də ali təhsilli kadrlar yetişdirmək idi. Bu məqsədlə 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı Dövlət Universitetinin açılması barədə qanun qəbul olundu. Eləcə də həmin il milli kitabxana və “İstiqlal” muzeyi açıldı. 1920-ci ildə dünyaya doğru məlumatları aşılamaq məqsədilə Azərbaycan Teleqraf Agentliyi (AZƏRTAC) yaradıldı.

Ədəbiyyat siyahısı :

1. https://www.ederslik.edu.az/player/index3.php?book_id=272#books/272/units/unit-1/page89.xhtml
2. <http://www.anl.az/down/meqale/olaylar/2018/may/589324.htm>

Günəl İbrahimova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq, 371B
Elmi rəhbər: müəllim: Səbinə Məmmədov
3280Gunel@adu.edu.az

KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASININ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRLƏRİ

Son zamanlar dünyanı cənginə almış Koronavirus pandemiyası ilə mübarizə aparan və eyni zamanda xəstəliyin yaratdığı problemlərdən zərər çəkmiş ölkələr sırasına Azərbaycan Respublikası da daxil olmuşdur. Xəstəliyin yaratdığı problemlər saymaqla tükənməz, lakin bu özünü iqtisadi sahədə daha çox biruzə vermişdir.

Bildiyimiz kimi, pandemiyanın geniş yayıldığı bir dövrdə ölkə iqtisadiyyatı bir sıra mənfi təsirlərə məruz qalmışdır. Mənfi təsirlərin nəticəsi kimi - neftin qiymətinin aşağı düşməsi və turizm, tikinti sektorunun tənəzzülə uğraması ilə ümumi daxili məhsulun azalması, iqtisadi artımın baş verməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan əhəlinin işsiz qalmasını göstərə bilərik.

Virusun yayılmağa başladığı ilk günlərdən etibarən, ölkə ərazisində qabaqlayıcı tədbirlər görülməyə başladı. Bu tədbirlərdən ən başlıcası, ölkə başçısının 2016-cı il 13 iyul tarixli 2199 nömrəli sərəncamı ilə qəbul edilmiş Tədbirlər Planının qüvvəyə minməsi olmuşdur. Pandemiya şəraitində ölkə iqtisadiyyatına dəymiş zərərləri azaltmaq məqsədilə hazırlanmış Tədbirlər Planının əsasını təşkil edən iqtisadi artım və sahibkarlıq sahəsində dövlətin dəstəyi öz əksini tapmışdır. Fikrimcə, bu dövrdə iş məkanlarının bağlanması və gəlir yerinin olmaması səbəbindən aztəminatlı ailələr və sahibkarlar daha çox zərər görmüş təbəqə hesab olunur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, öncədən görülmüş tədbirlər və aparılan düzgün siyasət nəticəsində, tez bir zamanda bu çətin vəziyyətdən çıxış yolu əldə edilmişdir. Tədbirlər Planının əsas istiqamətləri zərərçəkmiş sahibkarlara maliyyə dəstəyinin ayrılması və günümüzə işləyən təbəqəyə əmək haqlarının ödənməsi olmuşdur.

Düşünürəm ki, mənfi təsirlərlə yanaşı, müsbət tərəfləri də qeyd etmək lazımdır. Koronavirus pandemiyası dövründə kənd təsərrüfatı sahəsində 2,2 faiz, qeyri-neft sektorunda isə sənaye istehsalı üzrə 11 faizdən çox artım olduğu qeyd alınmışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondu öz hesablamalarında pandemiya şəraitində Orta Şərq və Mərkəzi Asiya-nın neft ixrac edən ölkələrinin iqtisadiyyatının 3,9 faiz, Azərbaycan iqtisadiyyatının isə cəmi 2,2 faiz azalacağını qeyd etmişdir. Bu hesablamalara görə, ölkəmiz iqtisadiyyatı ən az zərər görmüş neft-qaz ixrac edən ölkələr sırasında ilk üçlükdə yer almaqdadır. Yanvar ayından başlayaraq davam edən vaksinasıya prosesi də iqtisadi sahədə öz uğurlu nəticələrini göstərməkdə davam edir. Bütün dünyada olduğu kimi, ölkəmizdə də virusa yoluxma halları artmaqda davam edir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində aparılan sənayeləşmə siyasətini müsbət qiymətləndirmək olar. Respublikada hazırkı vəziyyət ürəkaçan olmasa da, dünya ölkələri ilə nisbətə, bu çətin vəziyyətdən daha tez və daha uğurlu çıxacağıma inanıram.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://corona.cbddo.gov.tr/>
2. <https://koronavirusingfo.az/az>
3. <https://nk.gov.az/az/category/10/>
4. <https://www.who.int/>

Əhmədov Bəxtiyar Hüseyn oğlu
ADU, Cənubi Amerika üzrə Regionşünaslıq, qrup.132
Elmi rəhbər: müəl. Elşən Məcidov
Student2856@adu.edu.az

ARGENTİNA CƏMIYYƏTİNDƏ DİNİ FAKTOR: TARİX VƏ MÜASİRLİK

Argentina tarixi boyunca din, ictimai və siyasi həyatda əhəmiyyətli bir rol oynamışdır. Roma - Katolikliyi xüsusilə mədəni olaraq geniş yayılmışdır və dövlətin rəsmi dini olaraq qalmağa davam edir. Əhalinin təqribən 92% -i katolik olduğunu bildirir, buna baxmayaraq 20%-dən azı aktiv olaraq dinə etiqad edir. Roma Katolikliyi dövlətin rəsmi dini olduğu halda, dini seçim azadlığı Argentina konstitusiyasına əsasən qorunur. Əlavə olaraq, ölkədə digər dini qruplar var: əhalinin 2% -i protestant, 2% -i yəhudi və 4% -i başqa dinlərə aiddir.

Argentina tarixinin böyük bir hissəsi ərzində katolik kilsəsi ölkə üzərində əhəmiyyətli dərəcədə təsir və gücə sahib idi. Katoliklik 17-ci əsrdə İspaniyadan köç edən Yezuit missionerləri tərəfindən Argentina-ya gətirilib. Əksər katoliklər kimi, bir çox argentinalı rahibliyin və hal-hazırda argentinalı Papa - Jorge Mario Bergoglio, Papa Francisin rəhbərlik etdiyi Roma Katolik Kilsəsinin səlahiyyətini qəbul edir. Latın Amerikasından seçilən ilk Papa olaraq Papa Francis bir çox argentinalı üçün böyük qürur mənbəyidir.

Katolikliyin Argentina cəmiyyətində və gündəlik həyatında dərin təsiri vardır. Həqiqətən də, çarxıya çəkilən xaçlar və kilsələr kimi dini rəmzləri hər yerdə görmək mümkündür. Kilsəyə daha çox vəftiz, toy və dəfn mərasimləri kimi hadisələrdə gedirlər. Argentinalıların bir qismi bazar günləri kilsəyə gedərkən, bir çoxu həftə sonunu ailəsi ilə keçirmək üçün vaxt ayırır. Yaşlı nəsillər, xüsusən kilsələrə getməklə əlaqədar olaraq, Argentina gənclərindən daha çox katolikliyə bağlı olurlar. Həqiqətən də, katolikliyin son onilliklərdə ərzində populyarlığı azalmaqdadır. Eyni zamanda, protestantizm ölkə ərazisində daha geniş yayılmağa başlayıb, həmçinin heç bir dinə etiqad etməyən əhalinin nisbətində bir xeyli artım olmuşdur.

Katoliklərin və protestantların bölgüsü Argentinada sosial-iqtisadi vəziyyətə görə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Protestantlığa bağlı olan bir çox argentinalı cəmiyyətin aşağı gəlirli qruplarından olan insanlardır. Əslində, protestantizm əksərən katolik kilsəsindən uzaqlaşan marginal şəxslər arasında populyardır. Argentinada protestantizmin ən populyar qollarından biri evanjelilik xristianlığıdır. Argentinada praktiki və dindarlığın dərəcəsinə regional fərqlər də mövcuddur. Paytaxt Buenos Ayres, ölkənin ən dünyəviləşdirilmiş bölgəsi hesab olunur, amma səhra vilayətləri Jujuy, Salta və Tucumanda isə güclü dini sədaqət hissi və dinə bağlılıq mövcuddur. Argentinanın ən böyük dini toplantılarından biri, adətən Saltada qeyd olunan 'Señor y Virgen del Milagro' (Möcüzənin Rəbbi və Bakiri) bayramıdır. Tədbirdə geniş sayda

insanlar toplaşır, kimlər ki əkin sahələrindən və səhrada yerləşən şəhərlərdən əyalətə gəzərək, velosipedlə və ya atla gəlirlər.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, Argentina cəmiyyətində dini faktor önəmli rol oynamışdır və əsasən dini, katoliklik təmsil etmişdir. Buna baxmayaraq, son dövrlərdə dinə etiqad etməyənlərin sayı kəskin artmışdır və bu özünü daha çox gənc yaş qrupunda özünü göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Blanca Sanchez-Alonso. Making sense of immigration policy: Argentina, 1870-1930. *The Economic History Review*, MAY 2013, Vol. 66, No. 2 (MAY 2013), pp. 601- 627
2. Juan Eduardo Bonnin. Religious and political discourse in Argentina: the case of reconciliation. *Discourse & Society*, MAY, 2009, Vol. 20, No. 3 (MAY, 2009), pp. 327-343
3. Jens Koehrsen. Social Class, Symbolic Boundaries, and Religion in Argentina. *Middle Class Pentecostalism in Argentina*.
4. Norberto Padilla. Religion and the Secular State in Argentina. 2015. pp75-91.
5. Mark Juergensmeyer. The role of religion in global civil society: an Argentine perspective. August, 200

Мамедов Эльданиз Раминович
АУЯ

Факультет Международных отношений и регионоведения
Группа: 440R Электронная почта: eldaniz.mamo@gmail.com
Научный руководитель: ст. преп. Гусейнзаде Диана
3550eldeniz@adu.edu.az

МИГРАЦИЯ В США

Своей динамичной историей и многонациональным составом населения США обязана иммигрантам, прибывавшим в страну на протяжении более трехсот лет. Роль миграции в формировании населения США является незаменимым инструментом как внутренней, так и внешней политики страны. Иммиграционная политика США возникла в 1776 году после принятия Декларации Независимости, когда первые тринадцать колоний освободились от гнёта Великобритании. Система регулирования иммиграционных процессов реализовывалась параллельно с зарождением институтов государственного устройства. На протяжении истории страны цели, задачи и методы политики в области иммиграции менялись в соответствии с развитием экономической системы, внешнеполитического положения и отношения к иммигрантам в американском обществе.

Миграция - это перемещение человека или группы людей, для поселения в другом месте. Обычно это делается через политическую границу. Миграция может быть постоянной или временной (полупостоянной), а также принудительной (недобровольной) или добровольной.

Первыми иммигрантами, поселившимися на территории нынешних Соединенных Штатов, были древние предки современных коренных американцев. Точные маршруты этих первых североамериканских иммигрантов оспариваются, но определенно, что каждый человек на континенте является либо недавним иммигрантом, либо потомком более ранних иммигрантов.

Население Соединенных Штатов сформировалось в результате четырех больших волн иммиграции. Первая современная иммиграционная волна, 1609-1775 гг, вторая иммиграционная волна, 1820-1870 гг, третья иммиграционная волна – 1881-1920 гг., и наконец четвертая волна начинается с 1965 года.

Поиски приключений, бегство от религиозных преследований и надежды на более светлое экономическое будущее побудили почти полтора миллиона европейцев покинуть свою родину и приехать в Америку между 1609 и 1775 годами. Многие из этих вновь прибывших были наемными слугами, по контракту работавшими на хозяев от четырех до семи лет только для того, чтобы оплатить расходы на их трансатлантический переход. Большинство иммигрантов, прибывших в течение семнадцатого века, были из Англии, а также Франции, Германии, Ирландии, Италии и других стран. К концу XVIII века они увеличили население североамериканских колоний до 250 000 человек. После 1700 года число иммигрантов из Ирландии, Шотландии и Германии резко возросло, в

то время как число иммигрантов из Англии уменьшилось. После затишья в иммиграционном процессе во время американской революции и войн в Европе, вторая волна иммигрантов начала прибывать примерно в 1820 году. Большинство из них прибыли в Соединенные Штаты через Нью-Йорк, а не через Филадельфию. В 1855 году на южной оконечности острова Манхэттен в Нью-Йорке в качестве первой иммиграционной станции страны был открыт Касл-Гарден.

Большинство иммигрантов, прибывших на Восточное побережье во время второй волны, были ирландцами и немцами. В течение 1880-х годов американские штаты, стремящиеся увеличить свое население, и железнодорожные компании, ищущие рабочих, начали посылать агентов через Атлантику для вербовки рабочих-иммигрантов. В первое десятилетие этого периода большая часть иммигрантов прибыла из северной и Западной Европы; после 1890 года большинство прибыло из южной и Восточной Европы. В 1965 году принятие федерального закона об иммиграции и гражданстве положило конец системе квот, основанной на гражданстве. На их место пришла новая, гораздо менее ограничительная система квот, основанная на полушариях. Новая система допускала 120 000 иммигрантов в год из Западного полушария и 170 000 из Восточного. К первому десятилетию двадцатого века одна десятая всех жителей Соединенных Штатов были иностранцами по рождению. В дополнение к примерно 30 миллионам легальных иммигрантов в стране, согласно переписи населения США, около 8,7 миллиона иммигрантов находились в стране нелегально. Большинство новых иммигрантов, как легальных, так и нелегальных, были латиноамериканцами из Мексики, Карибского бассейна и Центральной Америки. В период с 1990 по 2000 год латиноамериканское население Соединенных Штатов увеличилось на 63%—с 22,4 миллиона до 35,3 миллиона жителей. Необходимо подчеркнуть, что самое большое и продолжительное перемещение рабочих между странами в мире было из Мексики в Соединенные Штаты.

Список использованной литературы:

1. Immigration waves » Immigration to the United States (immigrationtounitedstates.org)
2. Bureau of Citizenship and Immigration Services, <http://www.bcis.gov/>
3. Bureau of Customs and Border Protection, <http://www.customs.ustreas.gov/>
4. Bureau of Immigration and Customs Enforcement, <http://www.bice.immigration.gov/>
5. <http://lawbook.online/administrativnoe-pravo-rossii-kniga/genezis-migratsionnogo-zakonodatelstva-15691.html>

Aydan Əliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qrup 310A
Elmi rəhbər: i.f.d. Dos. Şəfəq Abdullayeva
Elive.aydan@adu.edu.az

AZƏRBAYCANDA OLAN ƏCNƏBİ İŞÇİLƏRİN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANDA OLAN XARİCİ ŞİRKƏTLƏRİN ƏMƏK BAZARINA TƏSİRİ

Beynəlxalq münasibətlərin inkişafına təkanverici qüvvə, digər bir ölkənin vətəndaşının, qəbulu və işlə təmin olunması, digər ölkənin nüfuzunda olan xarici şirkətin filialının ya da yeni bir şirkətin başqa ölkədə yaradılmasıdır. Hazırkı vaxtda, Azərbaycanda əcnəbi vətəndaşları işlə təmin etməklə, ölkədə xarici şirkətlərin yaradılmasına şərait yaratmaqla, bu əlaqələrin sürətli şəkildə inkişafına yol verir. Hal-hazırda, 18 yaşına çatmış hər bir əcnəbi onu işə cəlb edən hüquqi şəxslər vasitəsi ilə iş icazəsi aldıqdan sonra Azərbaycan Respublikasında işləyə bilər.

Əmək hüququna əsasən, əcnəbi işçilər əmək münasibətlərində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə eyni hüquqlardan istifadə edir, əmək fəaliyyəti ilə müəyyən olunmuş qaydada məşğul ola bilərlər. Həmçinin, onların investisiya və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüquqları vardır. Əcnəbi işçilər üçün iş icazəsi maksimum 1 il müddətinə verilir. Və hər il üçün yenidən daha bir il uzadıla bilər. Əlbəttə ki, bu iş icazəsi xarici işçinin bir təsərrüfat subyekti və işləməsi üçündür. Bundan savayı, əcnəbi işçilərin hüquqları vardır ki, əgər əcnəbi işçi bir müddət başqa ölkədə qalıbsa geri qayıtdığı zaman əvvəlki iş icazəsi ilə işləyə bilər. Onların ümumi ölkə üzrə olan hüquq və vəzifələrindən başqa, onları işə qəbul

edən müəssisə ilə müqavilə bağladığı zaman tələb edə biləcəkləri hüquqları vardır ki, bunlara daxil ola bilər; Öz iş saatlarını, nahar saatını müəssisə rəhbəri, yaxud məsul şəxslərlə təyin etmək, həmçinin, əmək haqqısını, istirahət günlərini müəyyən etmək, hansı hallarda işdən xaric oluna biləcəyini öyrənmək hüquqları vardır.

Əmək bazarı – cəmiyyətin iqtisadi və iqtisadi-siyasi həyatının vacib, çoxşaxəli sahəsidir. Beynəlxalq proses olan rəqabət özünü Azərbaycanın əmək bazarında xarici şirkətlər arasında da göstərir. Azərbaycanın əmək bazarında kiçik xarici şirkətlərlə yanaşı, nəhəng şirkətlərin filialları kimi Transmilli şirkətlərdə böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan ərazisində 2998-dən çox Transmilli şirkət və xarici şirkət fəaliyyət göstərir ki, bunların arasında olan rəqabətin və kapital qoyuluşunun Azərbaycan Respublikasının əmək bazarına təsiri danılmazdır. Azərbaycanda keçən əsrin 90-cı illərindən xarici yatırımlar yalnız neft-qaz kompleksinə qoyulurdusa XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq digər sahələrə də yatırımlar genişlənməmişdir. Bazar axtarışına əsaslanan xarici investisiyalar firmanın xaricdə yerləşmək və bununla idxal tarifləri və kvotalarından xilas olmaq niyyətinə əsaslanır.

Hazırda vəziyyəti çətinləşdirən Covid19 pandemiyası ölkənin iqtisadi inkişafına, həmçinin əmək bazarına da mənfi təsirlərini göstərir. Lakin, xarici şirkətlərin bu gərgin vəziyyətdə əmək bazarına kapital qoyması, işsiz kadrlarının şirkətə cəlb olunaraq, işsizliyin ola bildiyincə azalmasına müsbət təsir göstərərək, dəstək rolunu oynamışdır. Bundan savayı, xarici şirkətlərin əmək bazarında mühüm rollarından biri də gənc nəslin bu şirkətlərdə olan yeni, yüksək potensiala malik sahələrə maraq göstərərək, savadlanmasına bununla da, ölkənin iqtisadi, siyasi və sosial cəhətdən inkişafında danılmaz rol oynayır. Nəhəng xarici şirkət Bp öz strategiyasını və Azərbaycana təsirini bildirmişdir ki, Bp Azərbaycanda həm neft və qaz üzrə fəaliyyətini davam etdirəcəyini, həm də bir sıra digər sahəmlər üçün gəlirlər yaratmaqda davam etdirəcək. Böyük bir nüansı da qeyd etmək olar ki, xarici şirkətlər əmək bazarında yeni satış formalarının tətbiqi, ölkədə istehsalın təşkil və texnologiyasında olan fərqlərin azaldılmasına öz təsirini göstərmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may2009/80241.htm
2. <http://www.e-qanun.az/framework/1770>
3. <https://migration.gov.az/az/useful/77>
4. <http://www.mks.az/hr/publidzations/item/9879-xarici-i% C5% 9F% C3% A7i-il% C9% 99-bilm% C9% 99li-oldu% C4% 9Fumuz-5-sual% C4% B1n-cavab% C4% B1.htm>

Zəhra Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti
Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsi, q.r.371A
Elmi rəhbər:müə. Elnarə Rəhimli
3251Zehra@adu.edu.az

İSPANİYA KRALLIĞINDA TERRORİZM VƏ ETNOSİYASI SEPARATİZM MEYİLLƏRİ

İspaniya Krallığı ölkədəki terrorizm və etnosiyasi separatizm meyilləri səbəbindən ciddi problemlərlə üzləşir. Ölkədə müstəqillik və azadlıq hərəkatlarının artması krallığın parçalanması təhlükəsini gün keçdikcə daha da yaxınlaşdırır. Müstəqillik tələbi həm dinc aksiyalar, həm də terror aktları vasitəsi ilə hakimiyyətin diqqətinə çatdırılmağa çalışılır.

İspaniya Krallığının inzibati-ərazi bölgüsü, 1978-ci il İspaniya konstitusiyası ilə formalaşdırılmışdır. Bu konstitusiyaya görə ərazilər bələdiyyələr, əyalətlər və muxtar icmalar formasında bölünmüşdür. Bu bölgü gücü mərkəzdən kənarlaşdırmaq və demokratikləşmə kimi görünə də, bununla birlikdə separatizm meyillərini güclənməsinə yol açan faktorlardan hesab edilir. Muxtar icmalar İspaniya ərazi təşkilatının birinci və ən yüksək dərəcəsini təşkil edir. Bu icmalar müxtəlif hüquq və azadlıqlara, atributlara və muxtar qurumlara sahib olurlar. 21-ci əsrin əvvəllərində həm Kataloniyanın, həm də Basklar ölkəsinin siyasi elitaları bu vaxta qədər mədəni, siyasi və sosial özünüidarətmə sahəsində geniş səlahiyyətlərə sahib olmalarına baxmayaraq səlahiyyətlərini genişləndirmək üçün İspaniya Mərkəzi Hökumətinə layihələr təqdim etdilər. Lakin bu layihələr Parlament tərəfindən qəbul edilmədi.

Basklar tarixən müstəqillik hərəkətində daha sərt addımlar atmağa meyilli idi. Bunun əsas göstəricisi də 1959-cu ildə yaradılmış ETA (Euskadi ta Askatasuna) adı ilə tanınan terror fəaliyyətləri ilə məşğul olan və məqsədi Basklar Ölkəsi üçün müstəqillik qazanmaq olan təşkilat idi. ETA Bask Milli Qurtuluş Hərəkətinin əsas qrupu idi və Bask münafişəsinin ən vacib iştirakçısı idi. 1968-2010-cu illər arasında ETA 829 nəfəri öldürən və minlərlə insanı yaralayan terror aktları həyata keçirmişdir. ETA fəaliyyətdə olduğu illər ərzində bir neçə dəfə atəşkəs elan etsə də, yalnız 2018-ci ildə fəaliyyətinə tam olaraq son qoydu.

Kataloniya, ayrılma meyli baxımından bu regionun və Avropanın ən çox tanınan bölgələrindən biridir. 01 oktyabr 2017-ci il tarixində keçirilən referendumda Kataloniya seçicilərinin təxminən 90% -i müstəqilliyi dəstəklədi. Ancaq Kataloniyanın əhalisinin 43%-i bu referendumda iştirak etmişdi və bu səbəbdən, İspaniya Kralı VI Felipe, Kataloniya referendumunu "qanunsuz" adlandırdı. İspaniya Konstitusiyaya Məhkəməsi də bu referendumu qanunsuz elan etdi. Kataloniya regionu isə İspaniya və Avropa birliyinin dəstəyi olmadan ayaq üstə qalma gücünə sahib deyil.

Qalisiya, Basklar ölkəsi və Kataloniya ilə yanaşı İspaniyanın 'tarixi millətlərindən' biridir. Bu regionda tarix boyunca Kataloniyadakı "Katalanizm" kimi "Qalisanizm" ideologiyası mövcud idi. Qalisiya regionu mədəni kimlik baxımından digər regionlardan fərqlilik göstərdiyi üçün bu ərazidə də müstəqillik tərəfdarları mövcuddur. Lakin son dövrlərdə bu region İspaniya ilə status-kvonu qorumağa üstünlük verir. Ümumiyyətlə etnik fərqliliklərin kəskin olmasına baxmayaraq İspaniya Mərkəzi Hökuməti ilə Qalisiya arasında böyük bir uyğunsuzluq mövcud olmamışdır. Əlavə olaraq deyim ki, Qalisiya regionu İspaniya mühafizəkarlığının sabit və möhkəm olduğu yerlərdən biridir, çünki illərdir bölgədəki ən çox seçilən partiya Xalq Partiyasının yerli qolu olmuşdur.

Nəticə olaraq, regionda baş vermiş terror aktları və davam etməkdə olan separatizm meyilləri ölkəni zədələməyə və hakimiyyətin təməllərini günbəgün aşındırmağa davam edir. Bunun qarşısının alınması cəhdləri daha güclü münaqişələrə, razılaşmalar isə parçalanmaya gətirib çıxara bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Anna Joala Differentiating Pro-Independence Movements In Catalonia And Galicia: A Contemporary View 2018
2. Caner Övsan Çakaş İspanya'daki Bask Etnik Milliyətçiliğinin Tarixsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme
3. Separatism against the state: the case of Catalonia - Khrystyna Yuskiv, Lviv Polytechnic National University
4. Г. Филатов Каталония, Страна Басков И Галисия: Сепаратистские Тенденции В Начале Ххi Века 5. <https://www.chicagotribune.com/nation-world/ct-catalonia-spain-independence-20171017-story.html> 6. <https://www.turansam.org/makale.php?id=558>

Süleyman Ramazanov Elgiz oğlu
ADU, B M və Regionşünaslıq, qr.354
Elmi rəhbər: müəl. Ülviyyə Hüseynova
3067Suleyman@adu.edu.az

BREXİT'in BÖYÜK BRİTANIYA İQTİSADİYYATINA TƏSİRLƏRİ

Böyük Britaniya 1973-cü ildən etibarən Avropa İttifaqına (Aİ) üzv idi. 2016-cı il iyunun 23-də xalq arasında keçirilən referendumda xalqın 51,9%-i Britaniyanın Aİ-dan çıxmasının lehinə, 48,1% əleyhinə səs vermişdir. Ümumi seçkidən sonra Avropa Parlamenti geri çəkilmə müqaviləsini təsdiqlədi və 31 yanvar 2020-ci il tarixdə saat 23: 00-da Britaniya rəsmi olaraq Aİ-ni tərk etdi.

Britaniyanın Aİ büdcəsinə verdiyi töhfə 2008-ci ildə 2,7 milyard dollar idi. Bu rəqəm 2014-cü ildə 11,3 milyard dollara çatdı. Bu pulun Aİ mərkəzlərinə getmək əvəzinə Britaniyanın prioritetlərinə uyğun xərcləmək Brexit dövründə ən populyar məsələlərdən biri olmuşdur. Əlavə olaraq, Britaniyanın Ümumi Pul Siyasətinə daxil edilməməsinə baxmayaraq (yəni Aİ-nin digər dövlətlərindən fərqli olaraq dövriyyədə avrodan deyil, funt-sterlinqdən istifadə olunurdu), Brüsselin maliyyə proseslərində qərar qəbul etmə mexanizmlərində lazımı səviyyədə təmsil olunmaması ədalətli deyildi. Buda sıxılıqla Brexit yanlıları tərəfindən dilə gətirilirdi.

Britaniyanın ən böyük ticarət ortağı Aİ-dir. Ölkə ticarətinin demək olar ki yarısı Aİ ölkələri ilədir. Britaniyanın Aİ-ə üzvlüyü ilə Britaniya vətəndaşları məhsul və xidmətləri daha ucuz əldə edə bilirdilər və iş adamları daha çox məhsul ixrac edə bilirdilər. Brexit bu ticarət həcminə mənfi təsir göstərəcəkdir. Bununla birlikdə, Britaniya, Aİ-nin gələcəkdə edəcəyi yeni inteqrasiya və bazarlardan məhrum olacaqdır. Birliyi tərk etmənin iqtisadiyyata gətirdiyi yeganə müsbət töhfə, hər il Aİ büdcəsinə verilən pulların ölkə büdcəsində qalmasıdır. Brexiddən sonra vahid Avropa bazarına girişin yenidən təşkili sektorda problemlərə səbəb olacaq. Beləki, Aİ-ə üzvlüyü dövründə Britaniya İttifaq dövlətlərinə hər hansısa məhsulun idxalı və ixracı prosesində gömrük rüsumu ödəmirdi. Bundan əlavə, Britaniyada istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 72% -i Avropa Vahid Bazarına ixrac olunur. Brexit-dən sonra kənd təsərrüfatı sektoru bu bazardan məhrum olacaq. Ölkə Aİ-nin ən məşhur və vacib siyasətlərindən biri olan Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasəti çərçivəsində aldığı subsidiyalardan da məhrum olacaqdır. Qeyd etməliyəm ki, Britaniyanın kənd təsərrüfatı sektorunun 2015-ci ildə Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasəti ilə aldığı yardımın ümumi dəyəri 3 milyard Avro idi. Bu subsidiyadan məhrum olmaq, kənd təsərrüfatı sektorunun çox ziyan görəəcəyi və kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin artacağı anlamına gələcəkdir. Brexiddən sonra Britaniyanın Aİ ölkələri ilə həm ixracında, həm də idxalında azalma müşahidə olunur. İxrac olunan malların dəyəri 6,6 milyard ingilis funtu, idxal isə 5,6 milyard funt azalıb.

Britaniya inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar arasında ən böyük xarici investisiyalar alan ölkələrdən biridir. Britaniyadakı xarici investisiyaların təxminən beşdə ikisi (2018-ci ilin yanvar ayı etibarilə 42,6%) digər Aİ ölkələrindən gəlir. Hollandiya rəsmi olaraq Britaniyadakı ən böyük Aİ investitorudur. Brexit Britaniyanın xarici investorlar üçün cəlbediciliyinə təsir göstərəcəkdir.

Brexit və COVID-19-un iqtisadi rüzgarlarına baxmayaraq, Britaniya iqtisadiyyatının 2021-ci ildə 4%, daha sonra 2022-ci ildə 7,3% böyüməsi gözlənilir. Bu böyümənin böyük bir hissəsi pandemiya ilə əlaqədar qapanma bitdikdən sonra Britaniya iqtisadiyyatının tam gücünə qayıtması ilə nəticələnməkdir. 2021-ci ildən sonra Britaniya Aİ ilə aralarındakı ticari çatışmazlığı aradan qaldırmaq üçün Asiyaya istiqamətlənərək, Hindistan və Çin ilə ticarət əlaqələrinə daha çox sərmayə yatıracaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Brexit and the UK economy - Statistics & Facts <https://www.statista.com/topics/3154/brexit-and-the-uk-economy/>
2. Economic Implications of Brexit <https://www.rand.org/randeurope/research/projects/brexit-economic-implications.html>
3. The Macro-economic impact of Brexit http://www.cbr.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/centre-for-business-research/downloads/working-papers/wp483revised.pdf
4. Understanding the economic impact of Brexit [https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/2018%20IfG%20%20Brexit%20impact%20\[final%20for%20web\].pdf](https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/2018%20IfG%20%20Brexit%20impact%20[final%20for%20web].pdf)
5. What Was Brexit, and How Did It Impact the UK, EU, and the US? <https://www.thebalance.com/brexit-consequences-4062999#brexit-process>

Zemfira Quliyeva

Fakültə: Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq

İxtisas: Ölkəşünaslıq (Böyük Britaniya)

Elmi rəhbər: Dos.Aqil Şahmuradov

student2861@adu.edu.az

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ CƏBƏLLÜTARIQ PROBLEMİ

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "muxtər olmayan ölkə" siyahısında olan və İspaniyanın cənubunda yerləşən Cəbəllütariq muxtər bölgəsi 1713-cü il Utrext müqaviləsi ilə İspaniya tərəfindən İngiltərəyə verilməmişdir. Hal-hazırda İspaniya bu razılışmada boğaz və ərəzi suları ilə əlaqədar müddəanın olmadığını iddia edir, İngiltərə isə Cəbəllütariqin bütövlükdə onun ixtiyarına verildiyini bildirir.

Cəbəllütariq problemi ilə bağlı tərəflər arasında aparılan danışıqlarda İspaniya, BMT-nin ərəzi bütövlüyü və müstəmləkəçilik haqqında qərarlarını əsas götürdüyü halda, İngiltərə yarımadaının öz siyasi statusunu təyin etmək hüququna sahib olduğunu iddia edir. Bu vaxta qədər Cəbəllütariqdə suverenliklə

bağlı iki referendum keçirilmişdir. 1967-ci ildə keçirilən ilk referendumda cəbəllütariqlilərin 96 %-i İngiltərənin tərkibində qalmağın lehinə səs vermişdilər.

2002-ci ildə keçirilən ikinci referendumda isə Cəbəllütariq əhalisinin 98,97 % - i yarımada İngiltərə və İspaniyanın ortaq suverenliyinə qarşı çıxmışdı.

Cəbəllütariqin iqtisadiyyatında "offşor" bankçılıq, onlayn mərc və turizm əsas yer tutur. Brexitdən sonra AB və İngiltərə arasında qarşılıqlı ticarət haqqında danışıqlarda uzlaşma əldə olunsa da, Cəbəllütariq problemi İspaniya ilə İngiltərə münasibətlərində hələ də öz həllini gözləyən məsələ olaraq qalır. 2021-ci il yanvarın 1-dən, yəni Brexitin qüvvəyə minməsindən sonra İspaniya, İngiltərə və Cəbəllütariq arasında, Avropa Birliyinin cənub sərhədi olan Cəbəllütariqlə bağlı bəzi məsələlərdə mövqelərdə müəyyən yaxınlaşma baş vermiş və bu istiqamətdə danışıqlar davam edir .

Təxminən 35 min nəfər insanın yaşadığı və 6.8 kvadrat kilometr ərazisi olan Cəbəllütariq yarımadası ərzaq təminatı baxımından xarici ölkələrdən asılıdır. Tərəflər arasında tam razılışma əldə olunmayacağı təqdirdə, Cəbəllütariqlə İspaniya arasında mal mübadiləsi, ciddi iqtisadi təsirlər yaradacaq tariflər əsasında həyata keçiriləcəkdir. Təxminən 10 ay davam edən danışıqlar nəticəsində tərəflər 2020-ci ilin noyabr ayından, İspaniyada yaşayan və gündəlik Cəbəllütariqə gedib-gələn təxminən 15 min nəfər AB vətəndaşının (onlardan 10 min nəfəri ispandır) giriş və çıxış icazələrinin rəsmiləşdirilməsi razılışdırılmışdır.

İspaniyanın "El Pais" qəzeti, Brexitin rəsmi olaraq qüvvəyə mindiyi 1 yanvar tarixindən sonra Cəbəllütariqdən tranzit ərazi kimi istifadə olunması barədə razılışma əldə edildiyini iddia edir. Qəzetin məlumatına görə, İngiltərənin xaricdəki ərazilərindən Cəbəllütariq yarımadasına gedən ingilislər burada pasport nəzarətindən keçəcək və bu vaxta qədər olduğu kimi, ispanların yarımadaya ödənişsiz daxil olmalarına icazə veriləcək. Cəbəllütariqin Şengen müqaviləsinə daxil ediləcəyi barədə məlumatlar da mövcuddur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hasanov A.A. Cəbəllütariqin yeni statusu: AB. Bakı, Qanun: 2018, 444 s.
2. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ab-ile-ingilterenin-ana-kara-problemi-cebelitarik-yeni-statusunu-bekliyor-541534.html> - Gibraltar, main land problem of EU and UK, awaits new status 2020.

Səfəraliyeva Gülnaz
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 Fakültəsi, qr. 219A,
Elmi rəhbər: fil.f.d. S. Salimova
906Gulnaz@adu.edu.az

44 GÜNLÜK QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN XALQININ ƏZMİ

Tarix boyu Azərbaycan torpaqları öz coğrafi mövqeyinin üstünlüyünə görə yadelli işğallarına məruz qalmışdır. Əsarət altında qalsa belə, Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlaya bilmiş, düşməyə boyun əymək əvəzinə tab gətirib qələbə çalmağı seçmişdir. Eləcə də, 21-ci əsrdə. Azərbaycan xalqı doğma Qarabağ torpaqlarının işğal altında qalmasına 30 ilə yaxın tab gətirdi. Ta ki Ali baş komandan "İrəli!" əmrini verənə kimi.

2020-ci il sentyabrın 27-dən başlayan əks-hücum əməliyyatları nəticəsində işğal altında olan ərazilərimizin əhəmiyyətli hissəsi işğaldan azad olundu. İşğal altında qalmış ərazilərimizin, təqribən, dördüdə üç hissəsi hərbi yolla azad edildi. Ermənistan üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirməkdən boyun qaçırsa da, Azərbaycan onu sülhə məcbur etdi. 44 gün davam edən (27 sentyabr – 10 noyabr) münaqişənin hərbi bazası Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan siyasi rəhbərləri tərəfindən imzalanan birgə bəyanatla başa çatdı.

İşğal olunmuş ərazilərdən didərgin düşmüş 1 milyona yaxın məcburi köçkünlərimiz öz yurdlarına qayıtma, doğma dədə-baba torpaqlarında öz həyatlarını yenidən qurma imkanı qazandılar. Azərbaycan Milli Ordusu tarixi qələbələr qazandı. Ordumuz yüksək döyüş qabiliyyətini, xalqımız sarsılmaz vətən eşqini bütün dünyaya cəsarətlə və şərəflə nümayiş etdirdi.

Müharibəni qazandıq, lakin bu bir müharibədir. Narahatlıq, kədər, ağrı-acı dolu o 44 gün Azərbaycan xalqının vətən sevgisini daha dərinə oyatdı və bu xalqın dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən

dən asılı olmayaraq bu Vətən üçün bir-birinə necə sıx bağlı olduğunu sübut etdi. Müharibə ərzində kiçikdən böyüyə hər kəs əsgərlərimizə arxa cəbhə rolunda əlindən gələni bütün köməyi etməkdən çəkinmirdi. Əsgərlərin həyatı və ailələri üçün narahatlıq, hər gün bir şəhərdə başqa bir raket hücumu xəbəri ilə oyanmaq, terror hücumu ilə gecəyarısı üstünüzə düşən təsadüfi bir bomba ilə həyatını itirmək qorxusu, yuxusuz gecələr, kədər, qeyri-müəyyənlik, gərgin əhval-ruhiyyə və ölkədəki stress – bütün bunlar heç bir vətəndaş üçün asan deyildi. Hətta bu xalqın mübarizə əzmini heç bir günahı olmayan sevdiklərinin ölümü də qıra bilmədi. Çünki Ali baş komandanın dediyi kimi, bizim yolumuz haqq yoldur və haqq hər zaman qələbə çalacaqdır.

Xalqımızın bu çətin dövərdə ən çox ehtiyacı olan dəstəyi qırılmaz qardaşlıq bağımız olan Türkiyə verdi. “Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir”. Bu sözlər Mustafa Kamal Atatürkün Azərbaycan haqqı işlətdiyi ən məşhur fikirlərindən biridir. Türkiyə xalqı xalqımızla birgə ağladı, birgə sevindi. Ölkədə elə bir şəhər, kənd tapılmaz ki, orada şanlı Azərbaycan və Türk bayraqları asılsın. Sözsüz, çətin günlərimizdə bərabəri tapılmayacaq qardaşlıq Azərbaycan xalqının ən güclü motivasiya yeri idi. Eləcə də, informasiya müharibəsində - haqq səsimizin dünyaya çatdırılmasında cənab prezident İlham Əliyevin dəqiq zərbələri KİV-də əsaslı rol oynamışdır. Hər daim prezidentinin arxasında duran Azərbaycan xalqının, xüsusilə Azərbaycan gəncinin yuxusuz gecələrdə bütün sosial şəbəkə platformalarında dəqiq tarixi faktlarla apardığı mübarizə danılmazdır.

Unudulmayacaq əzm, iradə, dostluq, qardaşlıq, igidlik, şücaət, İlham Əliyev kimi lider və müzəffər Azərbaycan ordusu sayəsində Azərbaycan xalqı 44 günlük Vətən müharibəsindən qələbə ilə çıxdı. Azərbaycan milli musiqisindəki fikir artıq təsdiqə çevrildi:

Vətən bağı al-əlvandır,
Var içində Xarıbülbul.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55474903>
2. <https://yenisabah.az/44-gunluk-qarabag-muharibesi-qalib-azerbaycandir>

Novruzova Mədinə Natiq
Azərbaycan Dillər Universiteti
B Mvə Regionşünaslıq fakültəsi, 372r Qrup
Elmi rəhbər: müə. Əliyev Abbas Əli oğlu
3304Medine@adu.edu.az

РОЛЬ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ ПРИ ВОССТАНОВЛЕНИИ КАРАБАХА

Актуальность темы обусловлена освобождением территории Нагорного Карабаха от армянской оккупации, и многообразием энергетических возобновляемых ресурсов. ВИЭ обеспечивают надежные автономные источники электроэнергии и уменьшают зависимость региона от углеводородного топлива.

Азербайджан намерен превратить Карабах в платформу для развития альтернативной энергетики, основанную на неиспользованном потенциале региона. С этой целью, Азербайджан, несмотря на обладание значительными запасами углеводородов, объявил Карабах «Зонай Зеленой Энергии».

Потенциал освобождённых территорий был оценен министерством энергетики страны. Были выявлены территория для выработки солнечной энергии: Кяльбаджарский, Физулинский, Лачинский, Зангиланский, Джебраильский районы. Общий потенциал выработки солнечной энергии в указанных районах оценивается в 7200 МВт, на площади более 14,4 тысячи гектаров. Выработка ветряной электроэнергии в горных областях составляет более 500 МВт.

Гидроэнергетический потенциал Карабаха достаточно высок. Более 25% водных ресурсов Азербайджана формируются в этом регионе. До Второй Карабахской войны в регионе действовало 36 ГЭС. На данный момент 30 ГЭС перешли под контроль Азербайджана. Одна из крупных ГЭС Сарсангская электростанция (50 МВт) на реке Тертер обеспечивает электричеством Нагорный Ка-

рабах. Освобождение Джебраильского района стало важным событием с точки зрения завершения строительства гидроэлектростанций «Худаферин» и «Гыз Галасы».

В январе 2021 Азербайджан начал восстановление двух ГЭС «Суговушан-1» и «Суговушан-2» с мощностью 7.8 МВт, они были разрушены во время военных действий. В феврале в Лачине был сдан в эксплуатацию ГЭС на реке Хакери в селе «Гюлябирд». Президент Азербайджана Ильхам Алиев принял участие в открытии этой ГЭС.

Резюмируя приведенные факторы, можно сделать вывод, что первостепенной задачей Азербайджана в данном регионе является развитие альтернативной энергетики и всей прилегающей инфраструктуры. Все ресурсы региона будут рационально и бережно использоваться на благо народа Азербайджана.

Библиография:

1. <https://vestikavkaza.ru/analytics/azerbajdzan-vosstanovit-osvobodennye-territorii-po-umnomu.html>
2. <https://zerkalo.az/stavka-na-prirodu-karabah-imeet-bolshoj-potentsial-dlya-razvitiya-alternativnoj-energetiki/>
3. <https://www.interfax.ru/world/740582>
4. <https://caspiantpower.az/ru-opennews/8473.41.html>
5. <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/358575/>
6. <http://www.br.az/earchive/2021/2021-02-16.pdf>

Babayeva Dilara Zaur
Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, 372 r Qrup
3303Dilare@adu.edu.az

АЗЕРБАЙДЖАН КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ НОВОГО ШЁЛКОВОГО ПУТИ

Азербайджан, расположенный на стратегически важном геополитическом пространстве, выделяет в качестве приоритетной задачи развитие инфраструктуры и преобразование республики в мировой транспортный хаб. Данному развитию содействуют такие проекты как международный транспортный коридор "Север-Юг" и в рамках этого коридора строительство железной дороги Астара–Решт, железная дорога Баку — Тбилиси — Карс, торговый порт в поселке Алят, вошедший в СЭЗ Алят и мегапроект «Экономический пояс Шелкового пути».

Объединив Восток и Запад, Шелковый путь оставил след в политическом, экономическом и культурном развитии стран, через которые он проходил. На протяжении всей своей истории Азербайджан играл важную роль в развитии Шелкового пути и современный период не является исключением. Международная конференция, состоявшаяся по инициативе общенационального лидера Гейдара Алиева, посвященная восстановлению исторического Шелкового пути сыграла значительную роль в усилении регионального транспортного сотрудничества. По результатам данной конференции на основе программы TRASECA было подписано «Основное многостороннее соглашение о международном транспорте по развитию коридора Европа-Кавказ-Азия». Ввиду воплощенных в жизнь крупных проектов, имеющих неоспоримую значимость, основная роль в которых отводится Азербайджану, в настоящее время наша страна достигла результатов, превративших ее в главный региональный транспортный узел.

Сформировавшийся по инициативе Азербайджана, транспортный коридор Баку — Тбилиси — Карс, сданный в эксплуатацию в 2017 году, в качестве дополнительной поддержки проекту «Шелковый путь» (TRASECA), соединил Трансевропейско-азиатские железнодорожные сети, тем самым завершив восстановление древнего Шелкового пути по стальным магистралям. Продвижение проекта «Север—Юг» происходит на основе предоставления Ирану кредитной линии со стороны Азербайджана в размере 500 млн.долл для финансирования построения транспортного коридора «Решт—Астара». Подписанное президентом И.Алиевым постановление о мерах по созданию специальной экономической зоны в поселке Алят Гарадагского района Баку, будет способствовать функционированию его в качестве самого большого логистического центра в Каспийском бассейне.

Azərbaycan, odurajavşıy bıleştıyşu bıbedu v teçıne 44 dney vo Vtoroy Karabaşskoy vıyne, otkrıl noveye vozmoşnostı na osvobodıennıy territorıyax, kotorye povıyşıt znacıyost Azerbaydzana kak tranzıtnoy strany. Odım ız prıorıtetnyx napravlenıy yavlyetsya sozdanye noveyx transportnyx marşrutov, çto podtverşdayetsya akıvno prodolşayuşımyx rabotamy nad Zangezurskıy korıdorom.

U našey strany imeyutsya vse vozmoşnostı dlya dalıneyşey razvıtıy transportnoy ı tranzıtnoy potentsıyaly. Neoprovırjımyy dokazatelıystvom yavlyayutsya osuşçestvlyayuşıy v etom napravlenıy perexıslennıy proyektı, kotorye obespeçıvayut vısokıy urovenıy ekonımıçeskoy ı kulıturnoy obımena meşdu stranyamy, çto svıdetelıystvuyet o veduşem meşte Azerbaydzana, ıgraşşey vışnyy roly mosta meşdu Vostokom ı Zapadom.

Lıteratura:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/kitayskaya-initsiativa-odin-poyas-odin-put-kak-vektor-vneshneekonomicheskoy-politiki-azerbaydzhana>
2. <http://interfax.az/view/804796>
3. <http://interfax.az/view/717196>
4. <https://ru.president.az/azerbaijan/silkroad>
5. <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/3377601.html>
6. <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/3402082.html>
7. <https://www.trend.az/business/transport/3239130.html>
8. <https://zhurnalnir.ru/doc/publ/N1.pdf#page=62>

Yusif Muradov

ADU, Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq, qv.271^a,

Elmi rəhbər: t.ü.f.d, Qasımov Emil

4053Yusif@adu.edu.az

AZƏRBAYCANIN ZƏFƏR TARİXİ DÜNYA MEDİASINDA

1988-ci ildə yaranan Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 1990-cı ilin əvvəllərindən hərbi fəzaya çevrildi. 1994-cü ilə qədər davam edən hərbi əməliyyatlar nəticəsində çox saylı insan itkisi ilə yanaşı, bir milyondan çox azərbaycanlı Dağlıq Qarabağ və ətraf yeddi rayondan köç etməyə məcbur edilmişdir. 1994-cü il Bışkek Protokolu əsasında aktiv hərbi əməliyyatlar dayandırıldı, Azərbaycanın 20% torpağı otuz ilə yaxın Ermənistan işğalı altında qalmışdır. Münaqişənin başlanğıcından 2020-ci ilə qədər aparılan danışıqlar heç bir nəticə vermədi və bölgədə uzun müddətli qalıcı sülhün bərpası Azərbaycanın 27 sentyabrda Ermənistanın növbəti təxribatından sonra öz ərazi bütövlüyünü hərbi-siyasi yol ilə bərpa etməsindən sonra mümkün oldu.

Ərazi bütövlüyümüzün təmin olunmasında Azərbaycan Ordusunun Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin qətiyyətli mövqe tutması və onun rəhbərliyi altında müzəffər Azərbaycan Ordusu işğal altındakı torpaqlarımızın azad edilməsi nəticəsində düşmən 10 noyabrda Kapitulyasiya imzalamaya məcbur etdirildi.

Hərbi əməliyyatlar və post-müharibə zamanı rəsmi Ankara ilə Moskva Cənubi Qafqazda əsas aktorlar kimi önə çıxmışdır. Türkiyə hərbi əməliyyatların ilk saatlarından Azərbaycanın müttəfiqi kimi rəsmi Bakının 44 gün ərzində torpaqların azad edilməsində dəstəyini nümayiş etdirdi. Müharibənin bitməsinin ardınca Rusiya və Türkiyənin sülhməramlı kontingenti Ağdam rayonu ərazisində yerləşdirilmişdi.

Amerikadan Çinədək çoxlu sayda ölkələrin informasiya vasitələri Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və 2020-ci il Azərbaycanın qazandığı parlaq qələbəsini geniş işıqlandırılmışdır.

ABŞ-ın "The New York Times" qəzeti Ermənistanın 44 günlük hərbi əməliyyatlarda məğlubiyyətini etiraf etdi.

Çinin CGTN (China Global Television Network) kanalının internet sahifəsindəki məqalədə azərbaycanlı redaktorun fikirləri qeyd olunmuşdur və münaqişənin icmalı, BMT qətnamələri, müharibənin başlanması barədə fikirlər öz əksini tapmışdır.

İrannın İRNA Xəbər Agentliyi'ndə müharibənin gedişinə dair İran dövlətinin mövqeyi və 2 qonşu ölkəyə dövlət səviyyəsində atəşkəs çağırışı öz əksini tapmışdır.

İspaniyanın "El Mundo" qəzeti Azərbaycanın müharibədə qələbəsi və 3 tərəfli razılaşma ilə bağlı məqalə dərc etmişdir.

Qətərin "Əlcəzirə" kanalının internet səhifəsində Azərbaycan Dağlıq Qarabağ ətrafındakı torpaqları tamamilə geri alır başlıqlı məqalə dərc edilmişdir.

Macarıstanın "Magyar Nemzet" qəzetində "Erməni böhranı, Azərbaycanlı sevinci" başlıqlı məqalə nəşr edilmişdir və Azərbaycanın qələbəsindən bəhs olunmuşdur.

Türkiyənin "İHH İnsani və Sosial Araşdırmalar Merkezi" öz səhifəsində 2. Qarabağ müharibəsi, Azərbaycanın qələbəsi və Cənubi Qafqazın Yeni Dönəmi ilə bağlı məlumat öz əksini tapmışdır.

II Qarabağ savaşı nəticəsində Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü təmin etmiş oldu. Azərbaycanın tarixi zəfəri müxtəlif media orqanlarında işıqlandırılaraq haqlı mövqedə olması bir daha dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmışdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-54878139>
2. http://idp.gov.az/uploads/files/Dagliq_Qaraag_munaqishesi.pdf
3. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/26-yildir-kagit-uzerinde-kalan-mutabakat-biskek-protokolu/1837950>
4. https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html
5. <https://haberglobal.com.tr/dunya/iran-disisleri-bakani-zarif-azerbaycan-in-topraklarini-geri-almasindan-mutluyuz-90081>
6. <https://haberglobal.com.tr/dunya/karabag-da-rus-turk-ortak-merkezinin-acilisi-yapilacak-91162>
7. <https://tr.irna.ir/news/84056664/%C4%B0ran-dan-Azerbaycan-ve-Ermenistan-a-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1-bitirme-ve-diyalo%C4%9Fu>
8. <https://www.nytimes.com/2020/11/09/world/middleeast/armenia-settlement-nagorno-karabakh-azerbaijan.html>
9. <https://news.cgtn.com/news/2020-10-04/Can-Nagorno-Karabakh-conflict-evolve-into-a-regional-war--UjDvnrGxFe/index.html>
10. <https://vlada.gov.hr/news/croatia-calls-for-ceasefire-in-nagorno-karabakh/30464>
11. <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/1/azeri-forces-raise-flag-in-last-district-handed-back-by-armenia>
12. <https://warsawinstitute.org/summary-nagorno-karabakh-conflict/>
13. <https://www.elmundo.es/internacional/2020/11/10/5fa9d285fdddff30be8b461b.html14>
14. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/ormeny-valsag-azeri-orommamor-9084044/>

Cabbarova Xəyalə

Fakültə: Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünashq

İxtisas: Regionşünashq (Amerika)

Elmi rəhbər: müəll.Məcidov Elşən

3887Xayala@adu.edu.az

XXI ƏSRİN ÇAĞIRIŞLARINA FEMİNİZM BAXIŞI

Feminizm yeni bir nəzəriyyə olmaq etibarını ilə eyni zamanda, "hüquq bərabərliyi, qadınların müstəqil qərar vermə haqqı" əldə etmək məqsədilə meydana gələn siyasi hərəkatdır. Feminizm hərəkatının aparıcı qüvvələri qadınların genderinə görə diskriminasiyaya məruz qalma halları ilə barışmır və cəmiyyətdə hər iki genderə eyni cür dəyər verilməsi üçün mübarizə aparırlar. Feminizm ilk dəfə sosial filosof Çarlz Furer (1772-1837) tərəfindən gündəmə gəlmişdir. İlk dəfə olaraq o, qadınların müstəqilliyinin mümkünlüyü barədə fikirlər irəli sürmüşdür. XIX əsrin sonlarında bir çox Avropa ölkələrində, Amerika və Avstraliyada feminizm və qadın hərəkatının ilk dalğası başladı. Bu hərəkatın başlanmasına səbəb qadınların kişilərlə yanaşı siyasi bərabərliyə nail ola bilmə və istədikləri ixtisası seçərək arzu etdikləri universitetlərdə təhsil ehtiyacından irəli gəlirdi. Bunun təsiri bir çox ölkələrə də keçdi və bu, kütləvi hal aldı.

Bəzi ölkələrdə hələ də qadınların səsvermə hüquqları yoxdur. Yəmən, Livan, Hindistanın bəzi bölgələri (səbəb kimi bu bölgələrdə yolların təhlükəli Vatikan Siti və s. İngiltərə və ABŞ - da burjuva cəmiyyəti

yətin hüquq sisteminin formalaşması tarixi ənənələrə təkan verdi. Əvvəllər ər və arvad arasında oturmuş qanunlar mövcud idi : Ərə gedəndən sonra qadın nəinki əri ilə bərabər siyasi hüquqa iddia edə bilməzdi, o hətta öz vətəndaşlıq hüququnun saxlanılmasını (əgər onun vətəndaşlığı ərindən fərqli idisə, mülkiyyətini və ödənişli işdə çalışmaq haqqını itirirdi . Məhz bu səbəblər qadın hərəkatının bir sıra ölkələr də baş qaldırmasına təkan oldu.

Feminizmə görə, gender bərabərsizliyinin kökündəki haqsızlıq ondan ibarətdir ki, qadın və kişilərin mülki hüquqlara, yəni müəyyən sosial resurslara, təhsilə, iqtisadiyyata, siyasətə, iş yerlərinə olan əlyetərliyi qeyri - bərabərdir . Qadın hərəkatının təkanverici qüvvələrindən hesab olunan Meri Votistonkraft "Qadınların hüquqlarının müdafiəsi" (1792) adlı kitabında hüquqsuz qadınların vəziyyətini dərinlən təhlil edir, onların zəifliyinin və az inkişafının səbəbini müasir tərbiyə sistemində görür. Müəllif bunu aşağıdakı kimi tənqid edir: *“Erkən uşaqlıq dövründən qadınlara özlərini necə aparmaq öyrədilir və qızlar bütün bunları anaların timsallarında görürlər; onların sözbə baxan, yumşaq xarakterli görünmələri və bəcliyi uğurlu tətbiq edə bilmə bacarıqları sonda kişilərin onlara boyun əymələri ilə nəticələnir”*. Yəni qadınların ikili standartlarla yaşamalarına əslində kişilər rəvac verirlər . Elə həmin dövrlərdə Fransada Olimpiya de Quj "Qadınlar və qadın vətəndaşlar haqqında deklarasiya" (1791) adlı əsərini yazır. Müəllif öz əsərində göstərir ki, qadınların vətəndaş azadlıqlarından istifadə edə bilmə və ölkə idarəetmə bacarıqları heç də kişilərinkindən az deyil. Buna reaksiya müəllif üçün faciəvi olur və sonda Fransa kral ailəsi onun üçün ölüm hökmü verir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. f.ü.f.d.dos. KİFAYƏT CƏBİ qızı AĞAYEVA
2. <http://anl.az/el/Kitab/2018/06/cd/2018-655.pdf>

Baxşəliyeva Zəhra

Fakültə: Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq

İxtisas:Regionşünaslıq (Amerikaşünaslıq)

Elmi rəhbər: müəl. Məcidov Elşən

3873Zahra@adu.edu.az

44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ

27 sentyabr 2020-ci il səhər saatlarında Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin genişmiqyaslı təxribat törədərək cəbhəboyu zonada yerləşən Azərbaycan ordusunun mövqelərini və yaşayış məntəqələrini iriçaplı silahlar və müxtəlif çaplı artilleriya qurğularından intensiv atəşə tutması nəticəsində, Ermənistan ordusunun döyüş aktivliyinin qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycan ordusunun komandanlığı tərəfindən qoşunların bütün cəbhə boyu sürətli əks-hücum əməliyyatı başlaması barədə qərar verilmişdir. Qarşıdurmalar qısa müddətdə sürətlə alovlanmış və İkinci Qarabağ müharibəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan ordusu 44 günlük müharibə ərzində “Harop” zərbə pilotsuz aparatlarından, o cümlədən İsraillə birgə Azərbaycanda istehsal olunan “Zərbə” dronlarından və digər PUA-lardan, o cümlədən “Bayraktar TB2” zərbə pilotsuz təyyarələrindən geniş istifadə edib. Təkcə Bayraktar TB2 dronları vasitəsilə Azərbaycan Ermənistanın bir milyard dollar dəyərində hərbi texnikasını məhv edib.

Noyabrın 10-da Azərbaycan Prezidenti, Ermənistanın baş naziri və Rusiya Prezidenti münəqişə zonasında atəşin və bütün hərbi əməliyyatların tam dayandırılması barədə bəyanat imzaladılar. Bəyanata əsasən noyabrın 20-də Ağdam, 25-də Kəlbəcər, dekabrın 1-də isə Laçın rayonları bir güllə atılmadan, heç bir şəhid verilmədən azad edildi. Bəyanatda həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Azərbaycanın qərb rayonlarını birləşdirən yeni nəqliyyat kommunikasiyalarının inşasının təmin edilməsi elan edilmişdir. Beləliklə, xalqımızın 30 il çəkən torpaq həsrətinə son qoydu, ədalət bərpa edildi. Eyni zamanda, Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyev qalib sərkərdə, Azərbaycan Silahlı Qüvvələri güclü ordu, xalqımız isə böyük, məğrur, yenilməz olduğunu bir daha təsdiqlədi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://xalqgazeti.com/mobile/az/news/64386>
2. <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2871/ikinci-qarabag-muharibesi.htm>

APREL DÖYÜŞLƏRİNDƏN SONRA DİL FAKTORUNUN REGIONAL MÜNASİBƏTLƏRDƏ ƏHƏMİYYƏTİ

“Düşməninə qalib gəlmək üçün əvvəlcə onun dilini və mədəniyyətini öyrənməlisən”, “Düşmənin dilini bilmək lazımdır.” kimi ifadələrlə tez-tez rastlaşırıq. Məhz 1-5 aprel 2016-cı il tarixlərini əhatə edən Aprel döyüşləri bu deyimləri hər 2 dövlət üçün aktual mövzuya çevirdi. Belə ki, Aprel döyüşlərindən sonra Azərbaycan və Ermənistanda rəqib ölkənin dilinə qarşı münasibət köklü surətdə dəyişdi. Bu gün Ermənistan ölkəmizə qarşı hər tərəfli təxribat tədbirləri həyata keçirir. Bu təxribatlar təkcə cəbhə bölgəsində deyil, həm də sosial şəbəkələrdə həyata keçirilir. Hər 2 tərəf informasiya müharibəsində öz üstünlüyünü təmin etmək məqsədilə rəqib ölkənin dilinin tədrisi məsələsinə xüsusi diqqət ayırmağa başladı.

Ölkəmizdə ali məktəblərdə erməni dili ilk dəfə xarici dil kimi 2005-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakultəsinin Qafqazşünaslıq ixtisasında tədris olunmağa başlamışdır. 2016-cı ildən etibarən AMEA magistratura səviyyəsində bu dil tədris olunur. Azərbaycan Dillər Universitetində isə 2011-ci ildən etibarən Regionşünaslıq və BM fakultəsinin Qafqazşünaslıq ixtisasında xarici dil kimi tədris olunmağa başlanmışdır. Bəs 2016-cı ildən bu istiqamətdə hansı dəyişikliklər edildi? Əgər əvvəllər düşmən dili adı çəkilən müəssisələrdə Azərbaycanda xarici dil kimi tədris olunurdusa Aprel döyüşlərindən sonra tədrisə ayrılan saatların miqdarı artırıldı və ixtisas dili kimi adlandırıldı. Dərslilər nəşr olunmağa başladı. Azərbaycanda əvvəllər erməni dilində xəbərlər paylaşan portallar 3 ədəd idisə 2016-cı ildən etibarən artıq sayı 2 qat artdı. Dördgünlük müharibədən sonra açıq şəkildə Beynəlxalq Münasibətlərin təhlili Mərkəzi tərəfindən əvvəlcədən müəyyən olunmuş tələbləri ödəyən şəxslərə 6 aylıq kurslar təşkil olunmağa başladı.

Qeyd edək ki, İrəvan Dövlət Universitetinin Şərşünaslıq fakültəsində Azərbaycan dili 2008-ci ildən tədris olunur. İlk vaxtlarda Azərbaycan dili Türkologiya fakültəsində ikinci Şərq dili kimi tədris olunmuş. 2016-cı il may ayından etibarən, Ermənistanda Azərbaycan elmləri ixtisası fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. 2012-ci ildə isə Ermənistanda ilk Azərbaycan dili dərsliyi buraxılıb. Kitab İrəvan Dövlət Universitetinin Türk bilimleri kafedrasının təşəbbüsü ilə çap edilib. 2017-ci ildə Azərbaycan dilinin ləhcələri və dialektini öyrənmək məqsədilə azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı ləzgi dili, talış dili də müvafiq olaraq İranşünaslıq, Ləzgişünaslıq ixtisaslarıBundan başqa İrəvan dövlət universitetinin 2019-cu ildə “ermənicə - Azərbaycanca lüğət” və “Sovorenk Adrbecaneren – Azərbaycanca öyrənək” adlı vəsaitlər nəşr olunmuşdur. Hazırda Azərbaycan dilində kurslar təşkil olunub və tələbələrdə öyrənməyə maraq oyatmaq məqsədilə aylıq imtahanlarda əla nəticələr göstərən şəxslərə xüsusi təqaüd ayrılmışdır.

Müsbət tendensiyalarla yanaşı hər 2 dövlətdə dilin tədrisi və öyrənilməsi məsələsində müəyyən çətinliklər və çatışmazlıqlar da mövcuddur. Bunlar əsasən ixtisaslı kadr çatışmazlığı, hərtərəfli öyrənmək üçün resurs azlığı, mütəxəssisin olmaması kimi məsələlərdən ibarətdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ադրբեջաներեն սովորելը՝ գարգացող միտում Հայաստանում <https://oc-media.org/adrbejaneren-shovorely%D5%9D-zargatsogh-mitum-hayashtanum/>
2. Ադրբեջանական կայք՝ հայերեն լեզվով <https://www.azatutyun.am/a/1972036.html>
3. <http://femida.az/az/news/8323>
4. <https://www.baki-xeber.com/siyaset/96622.html>

NORVEÇ SIĞORTA PLANI

Norveç dünyanın ən inkişaf etmiş sosial demokratik ölkələrdən biridir. Təsadüfi deyil ki, Norveç hər zaman rifah dövləti kimi tanınır. Norveçdə rifah sisteminin özünü doğrultmasının ən bariz nümunəsi 1967-ci ildə fəaliyyətə başlayan effektiv Milli Sığorta planının mövculuğudur. Milli Sığorta Planı Norveç rifah sisteminin özəyini təşkil edir. Gəlirləri sığorta etməklə işsizlik, hamiləlik, uşaq doğumu, tək valideynli uşaqlara qayğı, yaşlılara qayğı və ölüm zamanı xərcləri ödəməklə maddi təhlükəsizliyi təmin etmək və fərdlərin və ya bir qrup insanların bütün həyatı boyu gəlirləri və yaşayış standartlarını bərabərləşdirməyə kömək etmək planın başlıca məqsədlərinə daxildir. Milli Sığorta Planı əmək qabiliyyətli insanları qısa müddətli, bir neçə il işsiz olanları müvəqqəti, karyerasını bitirənləri isə daimi yardımla təmin edir.

Milli Sığorta Planına üzvlük məcburi və ümumidir. Norveç ərazisində yaşayanlar və ölkə ərazisində işləyənlər Milli Sığorta Planı (MSP) tərəfindən sığortalanırlar. MSP-də sığortalananlar aşağıdakı müavinətlər almaq hüququ qazanırlar: qocalığa, əlilliyə görə və həyat yoldaşını itirmiş şəxslərə verilən təqaüdlər. Əmək iş qabiliyyətini itirib və ya əhəmiyyətli dərəcədə məşğuliyyət və ya iş yeri seçimi imkanı məhdudlaşsın, ona reabilitasiya müavinəti verilir. Bundan əlavə əgər xəstəlik və ya zədəyə görə əmək qabiliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə azalıbsa, iş zamanı alınmış zədə üçün verilən müavinət və s.

Müavinətlər üç kateqoriyaya bölünə bilər: qısamüddətli müavinətlər, tənzimləmə dövrlərindəki faydalar və uzunmüddətli faydalar. Bölmə bir mənfəətin əslində nə qədər davam etməyə meyilli olduğuna və Milli Sığorta Qanununun nə qədər müddətə işləməsinə imkan verdiyinə aiddir. Qısamüddətli müavinətlər ümumiyyətlə bir neçə gün, həftə və ya ay, maksimum bir il verilir. Uzunmüddətli faydalar ömür boyu verilir. Milli Sığorta Qanununun qısamüddətli faydaların xəstəlik müavinətləri, qayğı, təhsil, valideyn müavinətləri və hamiləlik daxildir. Qısamüddətli müavinətlərin məqsədi gəlir itkisini kompensasiya etməkdir. Buişsizlik müavinətləri, işdən azadolma müavinəti və keçid müavinətinə düzəliş dövrlərində verilən faydalardır. Bu faydaların məqsədi gəliri təmin etmək və həyatdakı müəyyən düzəliş dövrlərində xərcləri kompensasiya etməkdir.

MSP 40% işəgötürəndən alınan vergi, 30% işləyənlərdən, sahibkarlardan, təqaüdcülərdən alınan milli sığorta vergisi və 30% dövlətdən gələn vəsait hesabına maliyyələşir. Vergi dərəcəsi və dövlət yardımını parlament tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Eva Maagero, Birte Simonsen. Norveç cəmiyyəti və Mədəniyyəti. Portal Yayım Evi. 2008. Nigar Əsgərova və Hökümə Abbasovanın tərcüməsində. səh. 96-104 2. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-1>

QARABAĞ ZƏFƏRİNİN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİ

44 günlük müharibə nəticəsində “Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”nin sona çatması və 30 illik həsrətdən sonra torpaqlarımızın işğaldan azad olunması bütün dünyaya Azərbaycanın gücünü və qüdrətini göstərərək beynəlxalq münasibətlərdə ölkəmizin mövqeyini möhkəmləndirmişdir. Bölgədə sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması işğaldan azad olunmuş ərazilərdə xalqımızın tarixi, mədəni-mənəvi irsinin qorunması və yenidən dirçəldilməsi, sənaye infrastrukturalarının yaradılması birbaşa olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatına öz töhfəsini verəcəkdir. Qarabağ regionunun yeraltı və yerüstü sərvətlərə,

zəngin iqtisadi potensiala- meşə, su ehtiyatları, geniş turizm imkanlarına malik olması, rayonlarımızın aqrar üstünlüyü, xammal bazası və emaledici sənaye istehsalı baxımından əlverişli olması həmin ərazilərin iqtisadi potensialının nə dərəcədə yüksək olduğunu göstərir və dünyada Azərbaycanın iqtisadi gücünü artıraraq mövqeyinə xeyli müsbət təsir göstərəcəyinə stimül verir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpası, yeni texnologiyalardan istifadə etməklə sənaye infrastrukturlarının- əsasən dağ-mədən, metallurgiya sənaye komplekslərinin yaradılması Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sektoru ilə yanaşı qeyri-neft sektorunun inkişafına gətirib çıxaracaq və birbaşa hərbi sənayenin inkişafını da sürətləndirəcəkdir. Eyni zamanda bölgədə bağçılıq, bostançılıq, əkinçilik və maldarlığın inkişaf potensialı mövcuddur ki, bu da öz növbəsində ölkəmizin emal və ərzaq sənayesinin inkişafına təsir göstərəcəkdir.

Regionun kənd təsərrüfatına gəldikdə isə işğaldan azad edilmiş torpaqlar üzümçülük, tütünçülük, pambıqçılıq, baramaçılıq, meyvə-tərəvəz, bostançılıq və heyvandarlığın inkişafı üçün böyük potensiala sahibdir. Burada qarğıdalı, noxud və üzüm regionun xarakterik bitkilərindəndir. Bölgənin Füzuli, Ağdam rayonları işğaldan əvvəlki dövrlərdə pambıq, taxıl, üzüm istehsalına görə ölkədə aparıcı rayonlar sırasında idilər. Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan rayonları da üzümçülükdə fərqlənirdi. Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı və Zəngilanda heyvandarlıq çox inkişaf etmişdi. Göründüyü kimi, işğaldan azad edilən ərazilərimizin təbii imkanları, kənd təsərrüfatı potensialı bölgədə iqtisadiyyatın daha tez bərpa olunmasına şərait yarada bilər.

Regionda sülhün bərqərar olması, bərpa işlərinin başlanması və təhlükəsiz mühitin yaradılması ilə ölkəmiz xarici investorların və böyük maliyyə korporasiyaların diqqət mərkəzinə çevrilərək ölkəmizə investisiya qoyuluşunu artıracaqdır. İstər bölgənin iqtisadi resurslarla zənginliyi, istərsə də turizm imkanları digər dövlətlərin mütəxəssislərini, həmçinin, xarici vətəndaşlarının buraya axın etməsinə səbəb olacaq ki bu da ilk növbədə Azərbaycanın iqtisadi inkişafının artım tempinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcəkdir. Qarabağın əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi iqtisadi cəhətdən çox böyük əhəmiyyət daşıyır. İlk növbədə, ölkəmizin ərazi bütövlüyü bərpa olunur və Naxçıvan MR-lə birbaşa quru sərhəddi yaranır ki, bu da öz növbəsində daha qısa yolla Azərbaycanın qərbə inteqrasiyasını təmin etmiş olacaqdır.

Qarabağda təhlükəsizlik təmin edildikdən, infrastruktur yeniləndikdən və demoqrafik məsələlər həll olunduqdan sonra turizmin təşkili üçün kompleks layihələr həyata keçirilməsi real görünür. Qarabağ əsasən dağlıq ərazi olduğundan, dağçılıq və alpinizm turizmini, təbiətinin zənginliyinə, qədimliyinə, və tarixi-mədəni abidələrinə görə ekoturizm, etnoturizm zonası kimi inkişaf etdirmək və Turşsu, İstisu, Minkənd kimi mineral bulaqlar üzərində kurort-rekreasiya zonalarının yaradılması planlaşdırılmışdır. Bundan əlavə ərazilərin bərpası ilə çoxlu sayda yeni iş yerləri açılması və yeni infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi vətəndaşlarımızın işlə təminatına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Nəticə etibarilə münaqişədə qalib gələn Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlərdə siyasi müstəvidə öz gücünü, qüdrətini göstərmiş və bundan sonra regionun inkişafı, bərpa prosesləri və yeni texnologiyalardan istifadə edərək iqtisadi sahədə də öz qüdrətini artıracaq və yaxın gələcəkdə dünya iqtisadiyyatında neftdən olan asılılığını xeyli dərəcədə azaldacaqdır. Həmçinin, bərpa işləri tamamilə bitdikdən sonra regionun demoqrafiya problemi də həll olunacaq və iş yerlərinin sayının artması ilə ölkədə işsizlik səviyyəsi çox aşağı enəcəkdir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun inkişafı və xarici investisiya qoyuluşunun artımı, idxal-ixrac proseslərinin genişlənməsilə əlaqədar ölkə gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır ki, bu da əhalinin maddi rifahının və həyat səviyyəsinin yüksəlməyə başlayaraq ölkəmizin Dünya reytinglərində xeyli dərəcədə irəliləməsinə səbəb olacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Doç. Dr.Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov Azərbaycan İqtisadiyyatı, Bakı-2010.
2. Hüseynov Tofiq. Azərbaycanın Milli İqtisadi inkişaf modeli Nəzəriyyə və Praktika-2015
3. Ş.Arif və Ş.Qoşqar Azərbaycan İqtisadiyyatı Reallıqlar və Perspektivlər, Bakı-2016.

İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ DÜNYA XALQLARININ FAŞİZM ƏSARƏTİNDƏN AZAD OLUNMASINDA AZƏRBAYCANLILARIN ROLU

İkinci Dünya müharibəsi 1939-1945-ci illəri əhatə edir. Müharibə 1939-cu il sentyabrın 1-də Almanıyanın Polşa üzərinə hücum etməsi ilə başlamışdır. İkinci Dünya müharibəsinin gedişində Böyük Vətən müharibəsi olmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi 1941-1945-ci illəri əhatə edir. Böyük Vətən müharibəsi 1941-ci ilin iyulunda Almanıyanın SSRİ üzərinə hücum etməsi ilə başlamışdır. Almanıya müharibənin əvvəlində öz müttəfiqi olan SSRİ-yə qarşı “Barbaros” planı hazırladı.

SSRİ 1922-ci il dekabrın 30-da bir çox dövlətlərin birləşdirilməsində meydana gəlmişdir. Bu dövlətlərdən biridə Azərbaycan dövləti olmuşdur.

Tarix boyu Azərbaycan torpaqları xarici dövlətlərin hücumuna məruz qalmışdır. Səbəbi isə Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və təbii ehtiyatlarla zəngin olması idi.

İkinci Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan diqqət mərkəzində idi və bir çox dövlətlərin Azərbaycana qarşı işğalçı planları var idi. Almanıyanın Qafqaza planı “Edelveys” planı adlanırdı. Bu plana əsasən 1942-ci ilin payızında Bakı zəbt olunmalı idi. Bakı işğal edildikdən sonra Bakı neftinin çıxarılması, emalı və daşınması Almanıya kontinental neft cəmiyyətinə tapşırılması nəzərdə tutulurdu.

ABŞ və İngiltərənin Qafqaz ilə bağlı böyük planları var idi. Bu plan “Vilvet” planı adlanırdı. Bu plana əsasən Sovet ordusu Qafqazdan çıxarılmalı, ABŞ və İngiltərə hərbi qüvvələri yerləşdirilməli idi. Lakin Stalin başda olmaqla buna qarşı çıxdılar və plan boşa çıxdı.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində idi və Böyük Vətən müharibəsində Almanıyaya qarşı SSRİ tərəfindən çıxış edirdi. İkinci Dünya müharibəsində ön cəbhədə fərqlənən Azərbaycanlılar İsmətil Məmmədov, Qafur Məmmədov, Xıdır Mustafayev, Adil Quliyev, Ziya Bünyadov və Yusif Sadiqovdur. Onlar müharibədə qəhrəmanlıq göstərmiş və Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Müharibədə partizan hərəkətində fəal iştirak edən Azərbaycanlılar Alfa Şirazi, Aliyə Rüstəmbəyova, Vilayət Hüseynov, Cavad Həkimli, Mehdi Hüseynzadə və Əhmədiyyə Cəbrayilov böyük qəhrəmanlıq göstərmişdir.

Müharibə dövründə Azərbaycan diviziyalarında böyük rol oynamışdır: 77-ci, 402-ci, 223-cü, 416-cı və 271-ci diviziyaların adını qeyd etmək olar. 416-cı diviziya Berlinə ilk daxil olub, qələbə bayrağını Brandenburq qapılarına asmışdır.

İkinci Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan SSRİ-də “hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün” şüarı ilə irəli sürülmüşdür. Bakıda Katyuşa raketləri, YAK-3 qırıcı təyyarəsi, Şpagin pulemyotu və ümumiyyətlə, 130 adda silah və hərbi texnika istehsal edilirdi.

Dünyada ilk dəfə neft sistemləri gəmilərin arxasına bağlanaraq daşındı. Ümumiyyətlə, Bakı neftinin Böyük Vətən müharibəsində SSRİ-nin qalib gəlməsində böyük rolu olmuşdur. Amma bunlara baxmayaraq Bakı şəhərinə qəhrəman adı verilmədi.

Böyük Vətən müharibəsi 1945-ci ilin mayın 9-da SSRİ-nin Almanıya üzərində qələbəsi ilə başa çatdı. Müharibədən sonra hər il mayın 9-u qələbə günü kimi qeyd edilir.

1991-ci ildə SSRİ dağılır və Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə edir. Buna baxmayaraq, bu günkü gündədə Azərbaycan Respublikası mayın 9-unu qələbə günü kimi qeyd edir. Çünki müharibədə SSRİ-nin qalib gəlməsində Azərbaycanın qəhrəmanlarının, Azərbaycan xalqının və Bakı neftinin rolu danılmazdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. AMEA TİEA. f.1.siy.11.ış 5080
2. “Бакинский рабочий” qəzeti, 1941 – 1945-ci illər
3. Бакинский округ ПВО. Ист. Очерк. 1920-1974, Баку, 1974
4. Греcco А.А Битва за Кавказ. М.; Военное издательство, 1967, 424 с
5. İsayev A., Azərbaycan Tarixi, “Şərq-Qərb” ASC mətbəəsi, Bakı şəhəri, 2018, səhifə 353

6. “Правда” qazeti. 1941-1945-ci illər
7. “Коммунист” qazeti. 1941-1945-ci illər
8. Султанов Ч.А. Политические и экономические этюды по Южному Кавказу, хроника с1850 по 2010 гг. / Баку: Чашыоглы, 2010 , 660с

Əli Sadıxov

ADU, Magistratura, BM və Regionşünaslıq fakültəsi, qrup 135

Elmi rəhbər: dos. Bəhmən Əliyev

student2868@adu.edu.az

İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ ƏRƏFƏSİNDƏ GEOSİYASİ REALLIQLAR

Müasir dövrdə baş verən hadisələr, xüsusi ilə beynəlxalq siyasi konyunkturanın sürətlə dəyişməsi təxminən 100 il əvvəlki dövrü xatırladır. Əgər Birinci dünya müharibəsi XIX əsrdən davam edən proseslərin məntiqi nəticəsi idisə, İkinci dünya müharibəsi ərəfəsindəki proseslər məhz özündən əvvəlki müharibənin ortaya çıxardığı reallıqlarla bağlı idi. XX əsrin 90-cı illərində, eləcə də XXI əsrin ilk 20 illiyindəki hadisələri müəyyən mənada İkinci dünya müharibəsi ərəfəsi ilə müqayisə etmək mümkündür. Müasir dövrün geosiyasi prosesləri “Soyuq müharibə” dövrünün başa çatması ilə əlaqədardır, dünya yenidən nüfuz dairələrinə bölünməsi ilə üz-üzədir, gündən-günə gərginləşməkdə olan beynəlxalq münasibətlər növbəti dünya müharibəsinin törənməsi ehtimalını artırır.

Birinci və İkinci dünya müharibələrini siyasi və ideoloji baxımdan yalnız Almaniyanın hazırladığını düşünmək yanlışlıq olardı. Hər iki dünya müharibəsini bu və ya digər dərəcədə bütün inkişaf etmiş ölkələrinin hökumətləri hazırlayırdı. Almaniya sadəcə növbəti dünya qırğınının təşəbbüskarı oldu. Birinci dünya müharibəsi nəticələri dövlətlərin əksəriyyətini razı salmırdı. Versal müqaviləsi ilə məğlub dövlətlərin uduzmasının rəsmiləşdirilməsi militarist-revanşist qüvvələrin mövqeyini gücləndirmişdir.

Bütövlükdə 1930-cu illərdə dünyada “geosiyasi gərginlik” həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən tədricən yığılırdı və bu, son nəticədə İkinci dünya müharibəsinə gətirib çıxardı.

İkinci dünya müharibəsi “dövlətin coğrafi zəkası” nəzəriyyəçilərinin hazırladığı geosiyasi konsepsiyaları yenidən, özü də Birinci dünya müharibəsində olduğundan daha böyük miqyasda aktuallaşdırdı. Münxen universitetinin coğrafiya professoru general Karl Haushoferin (1869-1946) “həyat məkanı nəzəriyyəsi” nasist Almaniya rəsmi doktrinasına çevrilmişdi. O yazırdı ki, Almaniya və Rusiya kimi iki kontinental dövlətin birgə səyləri ilə “Yeni Avrasiya nizamı” bərqərar oluna və “Dünya adası” məkanını “Dəniz gücü”nün təsirinin altından tamamilə çıxarmaq üçün bu məkan yenidən strukturlaşdırıla bilər. Geosiyasətçinin fikrincə, Almaniya Asiyanın nəhəng ərazilərini öyrənməli və öz “həyat məkanı”na çevirməlidir. Ancaq Hitlerin irqi-ideoloji baxışları ona gətirib çıxardı ki, Berlin-Moskva-Tokio oxunun yerinə Berlin-Roma-Tokio oxu quruldu ki, bu da Almaniya üçün faciəvi geosiyasi nəticələrə səbəb oldu.

Geosiyasi sistemlərin konfigurasiyası sərt müəyyən edilmiş konstruksiya deyildi: üstünlüklər dəyişir, müvəqqəti ittifaqlar bağlanılır, sistemlər daxilində rəqabət, fikir ayrılıqları yaranırdı. Məsələn, geosiyasi cəhətdən “məntiqsiz” görünən Münxen alyansı (1938) və SSRİ-Almaniya alyansı (1939) tipli ittifaqlar yaradılırdı. Bu dövrdə Avropanın mərkəzində dövrün iki ən böyük hərbi-siyasi qruplaşmaları olan “Antikomintern paktı” ilə İngiltərə-Fransa-Amerika koalisiyasının geosiyasi maraqları yenidən toqquşurdu. Həm də gələcək dünya müharibəsi dünya hökmranlığı uğrunda mübarizə kimi hazırlanırdı. Onun başlıca məzmununu Avrasiyanın geosiyasi məkanı uğrunda həlledici döyüş təşkil edirdi.

İkinci dünya müharibəsi ərəfəsində dünyada qüvvələrin nisbətindəki geosiyasi vəziyyət dinamik şəkildə dəyişirdi. Birinci dünya müharibəsindən sonra ABŞ-ın mövqeyini gücləndirərək beynəlxalq münasibətlərdə yerini alması, habelə Çar Rusiyanın yerində yaranmış SSRİ-nin kifayət qədər iddialı şəkildə ideoloji qarşıdurma mühitinin yaranması, biopolyar sistemə keçidi sürətləndirmişdir. Çində millətçi hökumətin güclənməsi, Yaponiyanın işğallarını genişləndirməsi isə Uzaq Şərqdə də geopolitik vəziyyətin gərginləşdirmişdir.

ABŞ-da 1929-cu ildə baş verən böhran bütün dünya səviyyəsində əks-səda doğurmuş, qısa müddətdə birjalar çökmüş, banklar iflas etmişdir. Böyük Depressiya iqtisadi liberalizmə inamsızlıq yaratmış, radikalizmə, faşist partiyalara meyli gücləndirmişdir. Bu baxımdan İtaliya və Almaniya Benito Mussolini ilə Hitleri hakimiyyətə gəlməsi müharibəsini yaxınlaşdıran faktorlar arasındadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Catherwood C. World War II, Oneworld Publications, London., 2014. pp 508
2. Darabadi P. Geosiyasət və İkinci dünya müharibəsi. 18 fevral 2016, [http:// newtimes.az/az/processes/trends/4221/](http://newtimes.az/az/processes/trends/4221/)
3. Deutsch Tracey. Böyük Depressiya. Encyclopedia.chicagohistory.org
4. Sertel S. II. Dünya Savaşı Tarihi, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2010. seh 435

Eldəniz Həsənov
Sabunçu rayonu, 155 sayılı tam orta məktəbin
10.b. sinif şagirdi,
Elmi rəhbər:müəll,Sevda Abbasova
hesenoveldeniz38@gmail.com

AZƏRBAYCANDA MÜASİR CƏMIYYƏTİN PEŞƏKAR İNKİŞAFI ÜÇÜN XARİCİ DİL FAKTORUNUN ƏHƏMİYYƏTİ

Qloballaşan dünya sistemi çərçivəsində ölkəmizdə insan kapitalının davamlı inkişafı, yerli rezidentlərin professional səviyyədə maarifləndirilməsi, yüksək dərəcədə informasiyalaşdırılması, cəmiyyətin şəxsi bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, onların akademik və karyera fəaliyyətlərinin təşəkkülü, intellektual dünya görüşünün inkişafı, kollektiv kommunikasiya imkanlarının genişləndirilməsi prosesində xarici dil biliyi faktorunun əhəmiyyətinin artması müasir diskussiya məkanında aktuallığına görə prioritet mövzulardan biri olmuşdur. II. Aydın məsələdir ki, rəqabətli bazar iqtisadiyyatının olduğu modern mühitdə bir çox mükəmməl xarici dil biliyi fərdləri bir-birindən fərqləndirən üstün sfesifik xüsusiyyət hesab edilə bilər. III. Qeyd etmək lazımdır ki, iyirmi birinci əsrdə xarici dil biliyi ölkə vətəndaşları arasında şəxsi məmnuniyyət duyğusunun, davamlı özünə inamın, uğurlu və peşəkar karyeranın, yeni perspektiv inkişafın, fərdin özünü dərk etmə potensialının genişləndirilməsinin təməlini formalaşdırır.

Təcrübə və müşahidələr sübut edir ki, Azərbaycanda ötən əsrlə müqayisədə müasir dövrdə bir çox şirkət və müəssisələr xarici dil imkanları geniş olan peşəkar kadrlara üstünlük verməsi ölkə vətəndaşlarında xarici dil biliyinin yüksəlişinə zəmin yaradır. Məhz bu səbəbdən ölkəmizdə ümumi orta və ali təhsil müəssisələrində xarici dil fənni tədris edilir. Bundan əlavə müasir dövrdə ölkəmizdə milli dilçilik imkanlarının genişləndirilməsi, vətəndaşların daha yüksək səviyyədə maarifləndirilməsi və informasiyalaşdırılması üçün ümumi təhsil müəssisələrində ödənişsiz xarici dil təkmilləşdirmə kurslarının fəaliyyəti və xarici dillərdə treninqlərin təşkili məqsədəuyğun hesab oluna bilər. Lakin belə dil kurslarında xarici dillərin tədrisi ilə yanaşı Türk dilləri ailəsinə mənsub dillərin təşkili də effektiv nəticə verə bilər. 2) Deyilənlərdən belə bir yekun çıxır ki, ölkəmizdə milli rezidentlərin xarici dil biliyinin əvəzolunmaz dərəcədə inkişafı sağlam rəqabətin təməlini formalaşdırmaqla yanaşı, onların ikt, həmçinin koqnitiv bacarıqlarının, müstəqil və eləcə də yaradıcı təfəkkürünün, müştərək həyat tərzini ideologiyasının, nitq vərdişi və anlamaq bacarıqlarının, qlobal miqyasda özünü ifadə qabiliyyətinin tərəqqisinə, dil yaxud da mədəni baxımdan zənginləşdirilməsinə, müxtəlif sahələr haqqında daha obyektiv, daha dolğun məlumatlara çıxış imkanlarının əldə olunmasına, elmi və tədqiqat fəaliyyətinin miqyasının genişləndirilməsinə təkan verə bilər. 3) Mövzuya daha geniş aspektdən yanaşdıığımız təqdirdə məlum olur ki, çağdaş dövrdə ölkədə milli rezidentlər arasında xarici dil biliyi kompetensiyalarının geniş olması fərdlərə yüksək yaşam standartları və dünyanın prestijli tədris müəssisələrində yüksək dərəcədə təhsil almaq, dünyanın nüfuzlu şirkətlərində öz gələcək karyera fəaliyyətlərini artırmaq, bundan əlavə onlara bəşəriyyətin ən gözəl mənəzələrini görmək və rekreasiya imkanı təqdim edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dillərdən proqram. Bakı: Təhsil, 2000, 169 səh,
2. Elnurə Hüseynova. Müasir türk dili: tərcümənin linqvistik problemləri. Bakı-2019, 160 səh,
3. Svetlana Məmmədova. ADPU filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. İngilis dilinin kommunikativ yönümlü tədrisi. Filologiya məsələləri, № 4, 2020

THE IMPORTANCE OF LEARNING LANGUAGES IN A MODERN-DAY INDIVIDUAL'S LIFE

Learning foreign languages is one of the most important aspects of a modern-day individual's life

Learning languages makes a person more open-minded by giving them the opportunity to educate themselves by interacting with other people and information sources and therefore, gaining more knowledge about people living in other countries and new cultures.

Knowledge of foreign languages gives a person more job opportunities as there are increasing number of organizations, which need employees with a proper grasp on at least one foreign language.

An individual also needs to know foreign languages to have the opportunity to improve their lifestyle, which can include moving to other country with life conditions that suit the specific individual more.

There are studies that have shown that learning languages, regardless of a person's age, can improve a person's intelligence. For example, bilinguals tend to switch between tasks faster than monolinguals, furthermore, their memories and problem-solving skills are much better in comparison.

Knowledge of foreign languages gives a person the ability to express their thoughts, feelings, etc. in a large number of different ways, as by learning a new language a person also learns many new words with various meanings, idioms, proverbs and so on.

Learning foreign languages gives a person the opportunity of comparing their own language and culture to other ones, and therefore, gaining more perfect comprehension of their native culture, by understanding differences and similarities it has compared to others. In addition, by comparing, a person realizes how different and unique his or her own culture is.

Learning foreign languages helps a person to give a good representation of their own culture and country. The perfect example for this is President Ilham Aliyev's representation of Azerbaijan during Nagorno-Karabakh War, which was demonstrated by his interviews and answers to foreign journalists in different languages.

In conclusion, it's very important to estimate the role of foreign languages in modern-day person's life correctly, as this gives a person so many opportunities to improve their life, to get needed knowledge about the world and to interact with new people and cultures.

Bibliography:

1. Kendall Dick - Why is it Important to Learn a Foreign Language? - <http://kendalldick.com/>
2. Dr. Abraham Kim - The Importance of Learning Foreign Languages - <https://www.mtpr.org/>
3. *Leonardo De Valoes* - Importance of Language – Why Learning a Second Language is Important - <https://discover.trinitydc.edu/>

Babayev Ələkbər
A.S.Makarenko adına HFTG-7d
Elmi rəhbər: müəll, Həcər İbrahimova
1289023@student.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Qloballaşma universal hadisədir və XX əsrin ortalarından daha geniş vüsət alan bu proses geniş miqyaslı inteqrasiya və beynəlmilləl kommunikasiyanı zəruri ehtiyac halına gətirmişdir. Bu gün dünyada baş verən heç bir hadisə lokal qalmır və bütün bəşəriyyətin marağına səbəb olur. Qloballaşma öz növbəsində “insanlar arasındakı ən mühüm ünsiyyət vasitəsi” olan dilin təbiətinə ciddi təsirini göstərir. Dünyada təxmini 6700 dil var ki, onlardan yalnız bir neçəsi beynəlxalq statusa malik dillər hesab olunur (ingilis, rus, fransız, alman, çin

və s). Onların arasında ən geniş nüfuslu dil isə ingilis dillidir. Hal-hazırda dünyada, eləcə də Azərbaycanda ingilis dilinin nüfusunun kəskin şəkildə artması bir neçə faktorla xarakterizə olunur:

- 1) Dünyada universal bir ünsiyyət vasitəsinə güclənən tələbat mövcüddür
- 2) ingilis dili bu ehtiyacı ödəmək üçün bir sıra üstünlüklərə malikdir.

Professor F. Veysəlli ingilis dilinin dünyadakı üstünlüyünü belə qiymətləndirirdi:

“Qloballaşma şəraitində ingilis dilinin hökmranlığı bu dilin anası sayılan ABŞ və Böyük Britaniyanın iqtisadi, siyasi və hərbi vasitələrdən istifadə etməklə həmin dilin qəbul etdirilməsinə gətirib çıxarır ki, bununla da başqa xalqların dillərinə və mədəniyyətlərinə öldürücü zərbə dəymiş olur ...”

Professor Fəxrəddin Veysəllinin həyəcanlarını başa düşmək o qədər də çətin deyil... Qloballaşan dünyanın ümumi ünsiyyət vasitəsinə çevrilən ingilis dili, doğrudan da, ərəb, alman və ya fransız dili qədər dil-təfəkkür dahiləri yetirməmişdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, ingilis dilinin olduqca çevik, işgüzar, müasir dünyanın nəbzini tutan “polifoniya”sı, “diplomatiya”sı onunla konkurensiyaya girə biləcək heç bir beynəlxalq dildə yoxdur

Ümumilikdə, müasir nüfuslu dillərin belə bir “iyeyarxiasını” təsəvvür etmək olar:

I. Əsas beynəlxalq dil (ingilis dili)

II. Beynəlxalq dillər (rus, fransız, alman, çin və s)

III. Dövlət dilləri, yaxud milli dillər (türk, fars, portuqal və s)

IV. Xalq dilləri (ləzgi, çeçen, tibet, uyğur və s)

V. Tayfa dilləri .

Qloballaşan dünyada xarici dillər dünyaya açılan pəncərə kimi müəyyənləşdirilir, dünyaya inteqrasiyanı, yeni təcrübə və biliklərin əxz olunma prosesini sürətləndirir. Xarici dillər millətlərarası əməkdaşlığa əvəz olunmaz tövhələr qatır, mədəni irsin tanınması, multikultural və tolerant dəyərlərin inkişafında əvəz olunmaz rol oynayır. Müasir dünyamızda xarici dilləri bilmək bizi şəxsi və professional çərçivədə genişləndirir, yeni imkanlara daha yaxın edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://ict.az/uploads/konfrans/info_sec_2018/RS30_DEVELOPMENT_TRENDS_AND_SAFETY_OF_LANGUAGE.pdf
2. Kazımov T.H. Azərbaycan dili və virtual məkan. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası, Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009.

Xankişiyyəva Nəzrin
Bakı Slavyan Universitetinin
Məktəb-Lisey Kompleksi 10A sinif şagirdi
Elmi rəhbər: müəll, Abdullayev Adil
1098245@student.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Deməli, orta əsrlərin sonu yeni dövrün əvvəllərindən başlayan, ancaq XX əsrin ortalarından etibarən daha geniş sürətlənən qloballaşmanın əsas atributu bütün dünyanı əhatə edən genişmiqyaslı inteqrasiya və ya beynəlmiləl ünsiyyət-kommunikasiya ehtiyacıdır.

Qloballaşma, hər şeydən əvvəl, beynəlxalq ünsiyyətin durmadan miqyaslanmasını tələb edir ki, bu da insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi olan dilin təbiətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir.

Qloballaşma prosesi cəmiyyətin və insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz etməkdədir. Bu davamlı proses həm müsbət, həm də mənfi təsir xüsusiyyətlərinə malik olmaqla müxtəlif inkişaf səviyyəli ölkələrdə fərqlidir.

Geniş miqyaslı, hərtərəfli və ziddiyyətli xarakterinə görə qloballaşma dünya xalqlarında dil və mədəniyyət, adət və ənənələrin itirilməsi təhlükəsini yaradır. Qloballaşma subyektlərinin qarşılıqlı münasibətlərinə müasir informasiya – kommunikasiya vasitələri, xüsusilə İnternet geniş müdaxilə edir. Qloballaşma həm də millətlərin yaxınlaşması və bir-birinin həyat tərzini götürərək ona oxşamasıdır. Bu zaman milli mədəniyyətlərin inkişafı və onların spesifikliyinin qorunması məsələləri xüsusi diqqət mərkəzində olmalıdır

Müasir dünyada ingilis dilinin nüfuzunun sürətlə artması müşahidə olunur ki, bunun ən azı iki səbəbi mövcuddur:

- 1) dünyanın ümumi bir ünsiyyət vasitəsinə (dilə) getdikcə güclənən ehtiyacının olması;
- 2) ingilis dilinin belə bir ehtiyacı ödəmək üçün digər dillərlə müqayisədə üstünlükləri.

Ümumiyyətlə, müasir dünyada mövcud olan dillərin belə bir “iyerarxiya”sını təsəvvür etmək olar:

I. Əsas beynəlxalq dil (ingilis dili).

II. Beynəlxalq dillər (fransız, alman, ispan, Çin, ərəb, rus və s. dilləri).

III. Dövlət dilləri, yaxud milli dillər (türk, fars, portuqal, italyan, yunan, indoneziya və s. dilləri).

IV. Xalq dilləri (ləzgi, çeçen, Tibet, uyğur, Altay və s. dilləri).

V. Tayfa dilləri.

Bu gün dünyada mövcud olan yüzlərlə dildən yalnız bir neçəsi beynəlxalq statusa və ya nüfuza malikdir ki, bunlar ingilis, fransız, alman, ispan, Çin, ərəb, rus və s. dillərdir. Həmin dillərin içərisində isə ingilis dilinin xüsusi mövqeyi vardır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://ict.az/uploads/konfrans/info_sec_2018/RS30_DEVELOPMENT_TRENDS_AND_SAFETY_OF_LANGUAGE.pdf
2. Kazımov T.H. Azərbaycan dili və virtual məkan. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası, Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009.
3. Terminologiya məsələləri. Bakı, Elm, 2015, <http://azkurs.org/terminologiya-meseleleri-1-v2.html>
4. Xalq qəzeti.- 2013.- 7 iyun.- S. 5.

Hikmət Əhmədli

**Gəncə şəhər Fizika, riyaziyyat və informatika təmayüllü
respublika liseyinin 8-ci sinif şagirdi**

**Elmi rəhbər: müəllim Vəfa Həmidova
2155940@student.edu.az**

SALAM, HELLO, BONJOUR, ZDRAVSTVUY...

Dil bəşəriyyətin ən böyük nailiyyətidir. Hər bir insan öz ana dilini dərinlən bilməli və onu qorumaqdır. Dil insanın mənəvi dünyasının zənginləşməsində, dünyagörüşünün inkişafında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, dünya qloballaşır və xarici dillərə olan maraq, həvəs, istək daha da artır. Üstəlik, mütərəqqi təhsil sisteminə sahib ölkələrin aparıcı universitetlərinin qəbul prosesində məntiq və riyazi tərəkürlə yanaşı, xarici dilə üstünlük verilir ki, bu da təhsil və gələcək üçün nə qədər vacib amil olduğu fikrini bir qədər də qətiləşdirmiş olur.

Rus, ərəb, ispan, fransız, çin və ingilis dili Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) rəsmi dilləri hesab olunsa da, dünyada hər beş insandan birinin ingiliscə danışdığı iddia olunur. İngilis dili yalnız sırasıyla şəxslə ünsiyyət qurmaq deyil, o, həm də elmin, təhsilin, mədəniyyətin, diplomatiyanın, bizə informasiya verən bütün resursların, media sənayesinin – filmlərin, kitabların, musiqinin dilidir.

Bununla yanaşı, informasiyanı fərqli media alətlərindən istənilən xarici dil vasitəsilə almaq beynin inkişafı, yaddaşın gücləndirilməsi, ünsiyyətin qurulması və diqqətin artırılmasına səbəb olur. O, bizə özümüzü daha yaxşı ifadə etməyə imkan yaradır, kritik və yaradıcı düşünmə qabiliyyətimizi artırır, xaricə səyahət və təhsil imkanlarımıza zəmin yaradır, qlobal dünyanın bir üzvü edir. Bir anlıq düşünək. Heç bir dil bilgimiz yoxdur və bu, fərqli mədəniyyətlərə sahib insanlarla əlaqə yaratmağa, onları anlamağa, baş verən yenilikləri təhlil etməyə mane olmaqla yanaşı, kəşf və ixtirələrdən, bütövlükdə qloballaşan dünyadan təcrid olmağımızla nəticələnir.

Araşdırmalara görə, çox dil bilmək bir o qədər tapşırıq etmə bacarıqlarına səbəb olur, ətrafı müşahidə etmə qabiliyyətini artırır, yanlış məlumatları daha yaxşı ayırd edə bilmək imkanı verir, qərar vermə prosesi daha rahat keçir və bu prosesin qəbulunda əminlik yaradır.

BMT-nin rəsmi dilləri hesab olunan altı dildən hər hansı birini, o cümlədən həmin bölgüyə aid olmayan digər xarici dilləri bilmək, həmin ölkənin tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını bilmək, həm də

hansısa bir məlumatı araşdırıb tədqiq etmək deməkdir. Fərqli mədəniyyətdəki insanlarla əlaqə yaratmaq qiyməti ölçülməz bacarıqdır. Eyni zamanda, öz ölkəmizin istənilən sahəsi ilə bağlı xarici auditoriyaya məlumat vermək, qarşılaşacağımız hansısa situasiya ilə bağlı, xoş olan və yaxud olmayan mövqe və şərtlərə elə həmin dildə cavab verməyimizdir.

Qloballaşan dünya həm də informasiya mübadiləsi deməkdir. Bəs bu mübadilədə kimlər iştirak edə bilər? Əlbəttə ki, həmin informasiyanı təqdim olunan dildə oxuyan, anlayan, başa düşən, təhlil edən insan.

Bu gün özlüyündə böyük bir ölkə olan bəzi transmilli şirkətlər, nəhəng korporasiyalar çoxdilli işçi qüvvəsinə üstünlük verir və işə qəbul prosesində dil biliklərini əsas götürürlər. Çoxdillilik bu günün əsas tələbi, şəxsi və peşəkar inkişafımız üçün bir çox üstünlüklər yaratmaqla yanaşı, iş prosesində təsirli bir şəkildə mütləq rəqabət qabiliyyətini artırır, beynəlxalq iş dünyası əlaqələrini genişləndirməyə səbəb olur. Unutmayaq: dil öyrənmək bir xüsusiyyətdir. O, peşəkar və fərdi həyat daxil olmaqla həm də şəxsi məmnuniyyət və uğurun açarıdır. Uğura doğru getmək, dünyanın bir parçası olmaq lazımdır!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ana dilimizi sevək və qoruyaq. “Azərbaycan” qəz., 2016, 21 fevral.
2. <http://ikisahil.com/post/117512-ana-dilimizi-qoruyaq-inkishaf-etdirek-yashadaq>
3. http://www.vetensesi.qmkdk.gov.az/news_content.php?id=1234

Məmmədzadə Nigar
Azərbaycan Milli Konservatoriyası tərkibində
İncəsənət Gimnaziyasının X sinif şagirdi
Elmi rəhbər: fil.f.d, Cəfərova Zeynəb,
2649563@student.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

“Xarici dil bilməyən insan öz dili haqqında da heç nə bilmir”, - Yohann Höte (1). Bir neçə dil bilir-sinizsə, qifila bir neçə açarınız var deməkdir. Bu da gün keçdikcə qloballaşan dünyanın nəbzinə adaptasiya olunmanıza və bu adaptasiyanın təkmilləşdirilməsinə köməklik göstərən başlıca amillərdəndir.

Qloballaşma yenilikləri, müxtəliflikləri bir araya gətirərək yeni normaların və reallıqların törənməsinə səbəb olur. Eləcə də, müxtəlif maraqların təmin olunmasına və özünümüdafiəsinə meydan açır. Yəni “qloballaşma” anlayışı olan bir mühitdə sabitliyin var olması reallığa ziddir. Bir zamanlar “qlobal dil”, “beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi” ifadələri fransız dilinin yanında işlənilirdisə, hal-hazırda bu mövqedə birinciliyi ələ keçirən dil ingilis dilidir.

Professor Fəxrəddin Veysəlli ingilis dilinin ünsiyyətdə hegemonluğunu bu cür aydınlaşdırır: “Qloballaşma şəraitində ingilis dilinin hökmranlığı bu dilin anası sayılan ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın iqtisadi, siyasi və hərbi vasitələrdən istifadə etməklə həmin dilin qəbul etdirilməsinə gətirib çıxardır ki, bununla da başqa xalqların dillərinə və mədəniyyətlərinə öldürücü zərbə dəymiş olur” (2). Bu hər nə qədər digər dillərin varlığının əleyhinə olan danılmaz fakt olsa da, qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dili dünyanın diplomatiyasını ifadə edə biləcək çevikliyə, gücə və müasirliyə malikdir. Müasir dünyada, eləcə də Azərbaycan Respublikasında ingilis dili istifadəçilərinin sürətlə çoxalması əbəs yerə deyil. Qloballaşma beynəlxalq ünsiyyətin miqyasının durmadan artmasını tələb edir. İndiki dövrümüzdə beynəlxalq statusa malik bir neçə dil var. Bu dillərə başda ingilis dili olmaqla fransız, alman, çin, ispan, rus, ərəb və s. aiddir. Bəşəriyyətin ümumi bir ünsiyyət dilinə olan ehtiyacını ödəmək üçün ingilis dili özündə bütün əhəmiyyətli keyfiyyətləri cəmləşdirir. İstənilən ölkədə diplomatik danışıqlar məhz dünya şöhrətini illərdir saxlamaqda olan ingilis dilində aparılır. Bu günümüzdə istənilən sferada həyata keçirilənlər və gedən proseslər lokal xarakter deyil, ümumi xarakter daşıyır. Yəni bütün bəşəriyyətin marağı episentridir. Dünyada 300 milyondan çox insanın bu dilin daşıyıcısı olması bununla bağlıdır.

Böyük miqdarda xarici dil öyrənmək multifunksional ola bilməyə yardımçı olur (3). Bir şəxsin müxtəlif dillərdə düşüncələrini gündəlik həyatda, eləcə də medyada aydın ifadə edə bilməsi sevindirici haldır. Həmin dillərin aktuallığı onların nə dərəcədə işlək olmasından xəbər verir. Bu günümüzün gənclərinin əksəriyyəti iş həyatında müvəffəqiyyətli yol qət etmək üçün müəyyən sayda dil bilməyin vacibliyini

dəfələrlə qeyd edirlər. Bu zaman bir sual yaranır: “Kəmiyyət yoxsa keyfiyyət?” “Hər şeydən bir az bilib heç nəyi tam bilməmək” bizi heç bir sahədə uğurla təmin edə bilməz. Bir dili ana dilimiz qədər bilmək və axıcı danışmaq yetərlidir. Beləliklə, fakt fakthığında qalır. Hər gün yenilənən, qloballaşan dünyanın ritmi ilə hərəkət etmək və onunla birgə təkamülə qədəm qoymaq üçün yeniliklərə açıq olmaq, müasirliyi xoş qarşılamaq lazımdır. Çox öyrənilir, çox öyrətmək əsas şərtidir. Qloballaşan dünyada xarici dillərin əhəmiyyəti böyükdür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan dili qloballaşan dünyada <http://www.anl.az>
2. Xarici dil öyrənmək nələrə faydalıdır? <https://inkacademy.az>
3. Məşhurların dil haqqında dedikləri <https://aydinyol.aztc.gov.az>

Bashirli Selcan
City Mingachevir secondary school No.4, 7B
Qurbanova Leyla, teacher
2133450@student.edu.az

THE IMPORTANCE OF A FOREIGN LANGUAGE IN A WORLD

In a globalizing world, a foreign language is of great importance and plays a key role in communication between people. The more we know a foreign language, the more we can get to know a lot of people living in different countries and learn new cultures. Initiating the study of a foreign language in Azerbaijan, along with other countries, due to growing need for foreign languages in modern times. Knowledge of foreign languages is very important for the formation of relations between states. Because if you know the language of that country, you will be able to communicate better. When we look around, we can see that in some places, for example, store names use English spelling. For example, the word “supermarket” is often used instead of “shop”. Of course, it is important to know our language. However, again knowing the Azerbaijani language, we cannot communicate with people from other countries.

The importance of a foreign language is that millions of students study abroad. They learn the language of country where they want to study. Through a foreign language, they get acquainted with new cultures and new people, they study and so on. Knowing a foreign language also helps us to be more successful and better in our future career. Learning a foreign language can be done more easily in modern times. By watching various shows and movies on the internet, speaking to people in a foreign language through various language programs, we can enrich our vocabulary and speak more fluently and beautifully in a foreign language. For example, knowing a foreign language is the key to conveying the events that took place in Azerbaijan to the world. Thus, the “Khojaly tragedy”, “January 20 tragedy” and so on. Knowledge of a foreign language plays a key role on bringing it to the world. By knowing different foreign languages, we can convey our true voice to the world. As an Azerbaijani citizen, I am trying to make our voice heard in the world, to learn a foreign language for the better development of our country in the future and I do my best to promote Azerbaijan in the world.

English is the language of literature. About half of the world’s scientific literature is in English. For example, it is the language of Charles Dickens, William Shakespeare, other geniuses and writers. People who know foreign languages can read books by foreign authors from the original and this helps to increase our worldview. We don’t need translations to understand your favorite foreign movies, TV shows or songs. A foreign language is also the language of computer technology. About 54% of the information on the internet is in English. The great German poet Johann Wolfgang Goethe said: “A person who does not know a foreign language does not know his own language”. [2] That is why it is important to know a foreign language in order to understand the people around us and ourselves. Nowadays everyone needs to know English. English is the language of art, tourism, science and other fields. English has become a very rich language because it is used by large number of people and this will open the door to new opportunities for you. Scientists have proven that learning a foreign language is good for the human brain. Learning a foreign language, regardless of age, strengthens memory, increases the duration of attention

etc. Our brain do a kind of gymnastics when each time we are constantly using sentences in the speech process during which we learn a new word and as a result various information such as people 's names and surnames, contact numbers, titles etc. we can remember better. In general, a foreign language is still of great importance to us in a globalized world.

Literature:

- 1.Aslanov.R Qloballaşma və mədəni müxtəliflik.Bakı:Elm,2004,263 s.
- 2.<https://www.testbook.az/essay/show/179/insalar-sizin-heyatinizda-xarici-diller>

Hacıyeva Təranə Adışirin qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti, Pedaqoji fakültə, XD 17 qrup tələbəsi
Elmi rəhbər: müəl, Kərimova Nərgiz
tarana.hacıyeva.a@mdu.edu.az

QLOBALLAŞAN DÜNYADA ALMAN DİLİ VƏ ALMAN DİLİNİN FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİ

Cəmiyyətin getdikcə qloballaşması, elm və texnikada əldə edilən nailiyyətlərin getdikcə artması, xarici dillərin gündəlik həyatda önəmli olması insanların yeni bir xarici dil öyrənmə həvəsinin artmasına gətirib çıxarır. Alman dilinin dünyada ən çox danışılan dillərdən biri olması da bu prosesini daha da sürətləndirir. Elm və texnika sahəsində baş vermiş yeniliklər sayəsində xarici dillərin öyrənilməsi prosesinin asanlaşması ilə yanaşı dillərin artıq qlobal dünyada insanlar arasında sürətli inkişaf edib yayılmasına səbəb olur. Qədim zamanlardan bu günümüzdək dünya dilləri arasında müəyyən oxşarlıqlar vardır. Hər hansı bir dilin müəyyən xüsusiyyətlərinin digər bir dillə oxşarlığı ola bilər. Alman dilinin də bəzi xüsusiyyətləri ilə ingilis (water / Wasser) və rus (mope / Meer) dilləri arasındakı bəzi fonetik, leksik və qrammatik oxşarlıqların olması dillər arasında yaxınlığın mövcud olması fikrini qətiləşdirməyə kömək edir.

Sürətli inkişaf səbəbindən lüğət tərkibi günü-gündən daha da zənginləşir. Lüğət tərkibinin zənginləşməsində frazeoloji tərkiblərin də rolu olduqca böyükdür. Bir çox dillərin əsasını təşkil edən frazeoloji vahidlər sabit söz birləşmələridir və dilçiliyin əsasını təşkil edirlər. Alman dilində istifadə edilən frazeoloji birləşmələrin əksəriyyəti bədii ədəbiyyatdan götürülmüşdür və onların əsas rolu dilin estetik baxımdan daha da gücləndirilməsidir. Alman dilində istifadə edilən frazeoloji birləşmələrin çoxluğu və anlaşıqlı olması danışmaq prosesində onlara daha çox üstünlük verilməsinə, hər hansı bir fikri aydın şəkildə başqasına çatdırmağı mümkün etmişdir. Hər bir dildə olduğu kimi, alman dilinin frazeologizmlərinin yaranmasında, əsasən, xalq danışığı dili, folklor və yazılı ədəbiyyat olmuşdur. Alman dili frazeologiyasına aid olan bəzi frazeoloji vahidlərdə xalqın tarixi, etnoqrafiyası və milli adət-ənənələri, gündəlik həyat tərzini əks olunur. Məsələn: *sich nicht mehr auf den Beinen halten können* – *yorğunluqdan əldən düşmək*, *dastehen wie Butter an der Sonne* – *köməksiz qalmaq, öz - özünə əlac edə bilməmək və s.* Bu ifadələrdən istifadə insanlar fikirlərini dəqiq, qısa, konkret və idiomatik ifadə etmək imkanını verir. Onların əsas xüsusiyyəti emosional, obrazlı olmasıdır və dilə canlılıq gətirir.

Frazeoloji ifadələr xalq ədəbiyyatı, məişət hadisələri əsasında, dini əqidə, mənsubiyyət, əfsanə və rəvayətlərlə bağlı, hiss və duyğuları, insani münasibətləri bildirmək səbəbindən yaranır. *Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer* (Bir gül ilə bahar olmaz) ifadəsi xalq ədəbiyyatı, *es herrscht Schweigen im Wald* (ağzına su almaq) ifadəsi isə məişət hadisələri əsasında meydana gələn frazeoloji birləşmələrə aiddir. Dinə, əqidəyə inam bütün dillərdə öz əksini tapır. Məsələn, *Gnade dir Gott* ifadəsi Azərbaycan dilində *Allah köməyin olsun kimi tərcümə edilir.*

Ümumiyyətlə, frazeoloji ifadələr bir dildən başqa bir dilə tərcümə edilərkən təmsil etdiyi milli düşüncə və kontekstindən uzaqlaşdırılmamalıdır və tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməli və başqa bir xalqın da düşüncəsinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aslanova Rəbiyyət. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. Bakı: «Elm», 2004. - 264 s
2. Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli. German dilçiliyən giriş. Bakı: Mütərcim, 2011. 408 s.

3. Məhərrəm Abbasəli oğlu Hüseynov. Poetik frazeologiya. Bakı, "Elm və təhsil", 2013, 166 səhifə
4. Mübariz Yusifov. Linqvistik tipologiya (dillər arası müştərəklik və təfəkkür topologiyası). Bakı, «Elm və təhsil», 2017, 184 səh.
5. Ulduz Böyükkişi qızı Aslanova. Almanca-Azərbaycanca neqativ və privativ frazeologizmlər lüğəti. – Bakı: Mütərcim, 2015. – 92 səh.

Nərmin İsmayılova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
İqtisadiyyat fakültəsi, Dünya iqtisadiyyatı ixtisası
848 saylı qrup,
Elmi rəhbər: müəllim, Sevdə Abbasova
narminismayilzad@gmail.com

AZƏRBAYCANIN DÜNYA İQTİSADİYYATINA İNTEQRASIYASI PROSESİNDƏ XARİCİ DİL FAKTORUNUN ROLU

Müasir dövrə nəzər salsaq aydın olur ki, Azərbaycanın Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası prosesində xarici dil faktoru əhəmiyyətli rol oynayır. Bir sıra hallarda beynəlxalq iqtisadi sistemdə baş verən global tendensiyalar milli rezidentlərin xarici dil biliyinin fundamental dərəcədə inkişafını ölkəmiz üçün mühüm bir prosesə çevirir. Hətta müxtəlif ölkələrdə yaşayan eyni dil qruplarına məxsus xalqlar bir-biri ilə ünsiyyət qurmaq üçün beynəlmiləl dillərə müraciət edirlər.

Təcrübə və tədqiqatlar sübut edir ki, qloballaşma şəraitində xarici dil ünsürünün inkişafı Azərbaycanın digər xarici ölkələrlə beynəlxalq iqtisadi-siyasi əməkdaşlığının təşkili üçün vacibdir. Ölkəmizin 2006 və 2012-ci illərdə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Zirvə Toplantılarına ev sahibliyi etməsi onun beynəlxalq əməkdaşlığa önəm verməsindən irəli gəlir. Xarici dil biliyi həmçinin də ölkəmizin bir sıra beynəlxalq təşkilatlar vasitəsi ilə global aləmdə özünü ifadə performanslarının geniş vüsət alması üçün əsasdır. 2019-cu il tarixində dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin "Valday" Beynəlxalq Diskussiya Klubunun XVI illik iclasının plenar sessiyasında rus dilində çıxışının əsas ideyası Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı idi. Əlavə olaraq xarici dil ünsürü Azərbaycanın beynəlxalq konvensiyalarda iştirakının təmin olunması üçün əhəmiyyətli sayılır. Buna müvafiq olaraq 2020-ci ildə "Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsinə dair" Konvensiyanın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Müşahidələrə əsasən, xarici dil faktorunun ölkə fərdləri arasında rolunun artması Respublikamızdan kənardə yaşayan soydaşlarımızın doğma Vətənlə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinə səbəb olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2008-ci il tarixində Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması məhz bu zərurətdən irəli gəlmişdir. Bundan başqa turizm sahəsində də global əməkdaşlığın təşkili üçün xarici dil faktoru mühüm rola malikdir. Bu istiqamətdə 2018-ci ilin sonlarında 6 ölkədə Azərbaycanın rəsmi turizm nümayəndəlikləri fəaliyyətə başlamışdır. İyirmi birinci əsrdə müasir informasiya – kommunikasiya vasitələrindən, xüsusilə də İnternetdən istifadənin geniş həcmdə artması ölkəmizdə xarici dil ünsürünün yerli rezidentlər arasında ön plana çıxmasını tələb edir. Həmçinin ölkəmizdə vətəndaşların xarici dil biliyinin tərəqqisi milli dilçilik imkanlarının genişləndirilməsinə zəmin yaradır. Eləcə də subyektlərin xarici dil biliyinin proqresi onların maarifləndirilməsinə və intellektual dünya görüşünün formalaşdırılmasına şərait yaradır. Mahiyyət etibarilə xarici dil biliyi müasir cəmiyyətdə insan kapitalının davamlı inkişafına səbəb olur.

Nəticə etibarilə məlum olur ki, xarici dil biliyinin kiçik yaşlardan inkişafı sağlam rəqabətin təməli hesab edilə bilər. Beləliklə, müasir dövrdə ölkəmizin modern dünyaya fəal adaptasiyası üçün ümumi təhsil müəssisələrində ödənişsiz xarici dil təkmilləşdirmə kurslarının fəaliyyəti və xarici dillərdə treninqlərin təşkili məqsədəuyğun hesab oluna bilər. Lakin belə dil kurslarında xarici dillərin tədrisi ilə yanaşı Türk dilləri ailəsinə mənsub dillərin təşkili də effektiv nəticə verir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aydın Əliyev. Azərbaycanın iqtisadi siyasəti. Qanun 2003, 324 səh,
2. Elşən Hacızadə. Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı-2018, 912 səh,
3. Elnurə Hüseynova. Müasir türk dili: tərcümənin linqvistik problemləri. Bakı-2019, 160 səh.

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Dil öyrənmək günümüzdə çox vacibdir. Bir dil öyrənmək istəyirsinizsə qarşınıza məqsəd qoymalısınız. İngilis dili öyrənməyin sizin üçün faydaları:

1. Xarici bir dili öyrənmə prosesi zamanı bir çox qramatika qaydalarını, cümlə strukturunu, hansı sözü harda və necə istifadə etmək qaydalarını öyrənməli oluruq. Bunu isə ancaq təkrar-təkrar oxuyub öyrənməklə və öyrəndiklərimizi tətbiq etməklə əldə etmiş oluruq. Etdiyimiz bu daimi proses biz fərqi qində olmasaq belə beynimizin müəyyən bölgələrinə təsir edir və bununla da gündəlik həyatımızda da gördüyümüz işlərdə qərar vermə anlarında rahatlıqla doğru olan halı seçə və tətbiq edə bilirik.
2. Xarici dil öyrənməyin faydalarından biridə zehnin kəskinləşdirilməsidir. Bunu biz dedektiv Şerlok Holms və ya tarix boyu və ya tarix boyu çox yaxşı hökmranlıq etmiş sultan və padşahlarda görə bilərik. Onlar adətən bir çox dilləri bildiklərinə görə beyin, yaddaş və bunlarla bağlı olan digər bacarıqları inkişaf etmiş və bunun sayəsində də iti bir zehinləri olmuşdur. Bu tip insanları aldatmaq və ya yanıltmaq olduqca çətindir. Buna görə də, məşhur dedektiv Şerlok Holms və ya sultan və padşahların misal olaraq, Fatih Sultan Mehmetin bu qədər ağıllı, iti yaddaşa sahib olmalarına, vaxtında və düz qərarlar verilmələrinə təəccüblənməməliyik. Çünki bu bir möcüzə və ya sirr deyil. Çoxlu praktika və dil bilgisi ilə onlar kimi olmaq mümkündür.
3. Xarici bir dil öyrənmək, digər sahələrdə də inkişaf etməyimizə təkan verməsidir. Uşaq vaxtı evdə və ya məktəbdə niyə xarici bir dili öyrənməyimiz ilə bağlı bir çoxumuz suallar vermişik. Çox vaxt bizə iş və təhsil ilə bağlı avantaj əldə edəcəyimizi desələrdə, xarici dil öyrənməyin digər bir faydasını demək unudulurdu. Xarici bir dil öyrənmək beyin, yaddaş, qərarverə bilmə və digər bacarıqları inkişaf etdirir. Bununla yanaşı çox vaxt riyaziyyat, fizika, standart oxuyub anlama bacarıqlarını da inkişaf etdirmiş oluruq. Məktəbdə oxuduğumuz zamanları düşünsəniz qeyd olunan sahələrdə yaxşı oxuya və qiymət ala bilən sinif yoldaşlarınızın əlavə bir dil bildiyini və ya hər hansısa bir dili öyrənməyi cəhd etdiyini, buna həvəs və meyilli olduğunu xatırlayacaqsınız.

Təxminən 40 dil bilən Poliqlot Yevgeni Çernyavskiy, yazırdı: "Sadəcə danışaraq hər yeni dil əvvəlkindən Əgər şərti vahid üçün birinci dilin öyrənilməsi vaxtı səylərin məbləğini qəbul etməsə, onda ikincidə artıq səylərin yarısı lazım olacaq, üçüncüyə – 1/4, dördüncüyə-1/8 və sair" O. Kotova.

Ancaq ABŞ jurnalisti və filoloq Maykl Erard iddia edir ki, bir qayda olaraq, poliqlotlar, bacarıqlılar müxtəlif dillərdə danışmağa qəçmişdir, həmişə onlar yaxşı bilmirlər amma, çox dillərdə Kitab, qəzet, oxuyan poliqlotlar çox yaxşı danışirlar. Onun sözlərinə görə, hətta ən bağlılanmışlar çox olmayan altı-yeddi-nin arasında P. Deyniçenko dilləriylə keçmək asan bacarıqlıdır.

Düşünürəmki, xarici dil öyrənmək hər birimiz üçün çox vacib və önəmlidir. Təhsil müddəti boyunca xarici dil bacarığınızı artırarkən, fərqli mədəniyyətləri tanıma, yeni yerləri görmə və genişləndirmə fürsəti tapacaq; təhsil sonunda isə həm lazəmlə dil bacarığına sahib həm də çox daha məlumatlı və təcürbəli olacaqsınız.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qloballaşma və insan inkişafı
2. Sədaqət Məmmədova Mədəniyyətşünaslıq, Koorperasiya nəşriyyatı Bakı-2001

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN YƏHUDİ MƏNŞƏLİ İNSAN ADLARI VƏ ONLARIN İFADƏ ETDİYİ MƏNA

Sami dil ailəsinin şimal-qərbi Kənan qoluna aid olan ibri dili dünyanın ən qədim dillərindən biri sayılır. Yaranması və formalaşması eramızdan əvvəlki dövrə təsadüf edən bu qədim dil təxminən 2000 ilə yaxın bir dövr ərzində ölü dil olaraq qalmışdır. Belə ki, uzun zaman ərzində bu dil danışq dili kimi istifadə olunmamış, yalnız dualarda səsləndirilmişdir. Lakin müasir ibri dili deyəndə Eliezer Ben Yehuda yada düşür. Belə ki, bu dilin danışq dilinə çevrilməsində və gündəlik həyatda istifadə olunmasında Eliezer Ben Yehudanın əvəzsiz rolu olmuşdur. Onun ən önəmli işi “Köhnə və yeni ibrancə lüğət”i tərtib etməsi olub. Bu lüğətdə qədim ibri kəlmələri ilə yanaşı, Yehudanın özünün və yaxın dostlarının özündən yaratdığı söz və ifadələr də vardır.

Qeyd edək ki, adlar insan həyatında ən önəmli faktordur. Hər kəsin daşdığı ad onun həyatında önəmli rol oynayır. Bəs gündəlik həyatımızda istifadə etdiyimiz müəyyən insan adlarının ibri dilindən dilimizə keçdiyini bilirdinizmi? Hal-hazırda dilimizdə olan bir sıra yəhudi mənşəli insan adları vardır ki, onlar ya olduğu kimi, ya da müəyyən dəyişikliyə uğrayaraq istifadə olunur. Nümunə olaraq qeyd edək ki, Avraham adı dilimizdə İbrahim, Yakov adı dilimizdə Yaqub, Adam adı dilimizdə Adəm, Raxel adı dilimizdə Rəhilə, Mixael adı dilimizdə Mikayıl, Yosef adı dilimizdə Yusif, Miryam adı dilimizdə Məryəm, Moşe adı dilimizdə Musa, Şlomo adı dilimizdə Süleyman, Xavva adı dilimizdə Həvva, Sarah adı dilimizdə Sara kimi istifadə olunur. Göründüyü kimi, bu adlar müəyyən səs dəyişikliyinə məruz qalmış və onların əksəriyyəti dini adlardır. Belə ki, bu adların demək olar hamısı yəhudilərin müqəddəs kitabı sayılan Tövratda keçir.

Bununla yanaşı, dilimizə ibri dilindən keçən və bugün çox istifadə etdiyimiz müəyyən adlar da vardır ki, bu adlar ibri dilində xüsusi mənanı ifadə edir. Bu adlara nümunə olaraq aşağıdakıları misal göstərə bilərik:

1. Leyla adı ibri dilində “layla” (לילה) sözündən olub mənası “gecə” deməkdir.
2. Xəyyam adı ibri dilində “xaym” (חיים) sözündən olub mənası “həyat” deməkdir.
3. Tahir adı ibri dilində “tahor” (טהור) sözündən olub mənası “saf, təmiz” deməkdir.
4. İsaq adı ibri dilində “yiçxak” (יצחק) sözündən olub mənası “o (kişi cinsi) güləcəkdir” deməkdir.
5. Mikayıl adı ibri dilində “Mixael” (מichael) sözündən olub mənası “Kimdir Allah kimisi?” deməkdir.
6. Süleyman adı ibri dilində “Şlomo” (שלמה) sözündən olub mənası “onun (kişi cinsi) sülhü” deməkdir.
7. Tamara adı ibri dilində “tamar” (תמר) sözündən olub mənası “xurma və vaxt, tarix” deməkdir.

Göründüyü kimi, bu gün istifadə etdiyimiz bu adlar əslən yəhudi mənşəli adlardır və onların hər biri xüsusi bir məna kəsb edir. Əksər insanlar kimi yəhudilər də insan adının onun həyatına təsir etdiyinə inanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. מעדיה מ. להצליח בעברית א. ישראל: נדפס בישראל בשנת תש"ע 9002 (Meira Maadia, İbri dilində uğur qazanmaq - Alef, İsrail: 2009)
2. Jewish last Names <https://www.familyeducation.com/baby-names/browse-origin/surname/jewish>
3. A Historical View of Choosing a Jewish Name <https://www.google.com/amp/s/www.myjewishlearning.com/article/a-historical-view-of-choosing-a-name/amp/>

İNAQRASIYA NİTQİ VƏ ONUN TARİXİ

İnaqurasiya-latin dilindən tərcümədə “inauguro” sözündən götürülərək “həsr edirəm” deməkdir. İnaqurasiya-prezident seçkilərində qalib gəlmiş namizədin andiçmə mərasimidir. Prezident seçkiləri keçirilən dövlətlərdə seçkilərdən sonra seçilmiş namizədin, prezidentin təntənəli inaqurasiya mərasimi keçirilir. İnaqurasiya zamanı bayrağı öpüb, konstitusiyaya və dini kitaba əl basaraq andiçmə mətnini söylədikdən sonra prezident toplantı iştirakçalarına üzünü tutaraq inaqurasiya nitqi söyləyir.

İnaqurasiya mərasimi hər bir ölkədə özünəməxsus bir proqram üzrə təşkil edilir. İnaqurasiya mərasimini təşkil edən və bu mərasimə bir başa cavabdeh olan şəxsə – heroldmeyster deyilir. Heroldmeyster – inaqurasiya mərasimi başlayandan sona çatanadək bir başa cavabdehlik daşıyır.

Andiçmə mərasiminin əsası, hökmdarların tac qoyma mərasimlərindən götürülmüşdür. Andiçmə mərasimi ilk dəfə ABŞ-da yaranıb. ABŞ-da prezident “Bibliya”ya əl basaraq and içir. 1937-ci ildən bəri mərasim eyni gündə keçirilir-yanvarın 20-də. Onun əsas elementləri hələ XVIII əsrə aiddir. ABŞ-ın keçmiş və yeni prezidentinin olduğu avtomobil Ksapitoliyaya yaxınlaşır.

İnaqurasiya zamanı prezident seçilmiş şəxs diz çökərək müqəddəs sayılan dövlət bayrağını öpməli, konstitusiyaya və dini kitaba əl basaraq and içməlidir. Bu mərasimdə istifadə edilən konstitusiya nəfis formada, xüsusi formatda, yeganə nüsxədə nəşr edilir və prezident kitabxanasında “7 möhür” arxasında saxlanılır. Bu əşyalar yalnız inaqurasiya mərasimlərində istifadə olunur.

İnaqurasiya zamanı bayrağı öpüb, konstitusiyaya və dini kitaba əl basaraq andiçmə mətnini söylədikdən sonra prezident toplantı iştirakçalarına üzünü tutaraq inaqurasiya nitqi söyləyir. Bu zaman toplardan yaylım atəşləri açılır. Bu da onu göstərir ki, ölkədə tarixi hadisə baş verib – yəni, ölkənin prezidenti seçilmişdir. Toplardan yaylım atəşlərinin açılması bir də onu sübut edir ki, prezident həm də, ölkənin Ali Baş Komandanıdır. Toplardan açılan yaylım atəşlərindən sonra son həlledici hissə baş verir. Prezident təntənəli surətdə zalı tərək edir. Bir çox ölkələrdə Prezident zalı tərək edib, açıq havada “Prezident alayı”nın paradını qəbul edir.

ABŞ prezidentlərinin ritorikalarının təhlili üzrə mütəxəssislərdən olan K.Kempbel və K.Ceymisona görə prezidentin inaqurasiya nitqinə ibrətəmə və təntənəli nitqin bütün xarakterik cəhətləri məxsusudur. Bu zaman zərif ədəbi üslub və qüvvətləndirici texnikadan, həmçinin kütləyə artıq ona məlum olanın bir qədər şişirdilmiş tərzdə vurğulanaraq çatdırılmasından istifadə olunur. Bu səbəbdəndir ki, R.Coslin inaqurasiya müraciətini “təhlükəsiz ritorika” adlandırır. Bu isə o deməkdir ki, belə bir müraciətdə polemika doğuran bəyanatlar olmur, yəni onda narazılıq doğura biləcək, etiraza səbəb olacaq fikirlərə rast gəlmək qeyri-mümkündür. Burada çağırış xarakterli heç bir müraciətə rast gəlmək olmaz. Bu isə adı çəkilən janrın yüksək ritual dərəcəyə malik olmasından xəbər verərək onu dinləyənlərin diqqətinə digər komponentləri çatdırmış olur. Bu zaman bəyənətin məzmunundan çox onun necə ifadə olunması faktı əsas götürülür. İnaqurasiya nitqinin mühüm və unikal xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o təkə nitq fəaliyyəti deyil, həm də siyasi fəaliyyət sayılır. İnaqurasiya nitqində snobizm və təkəbbür olmamalıdır, əksinə yeni prezident xalq və Yaradan qarşısında barışıq və Dövlətin qanunlarına hörmətlə yanaşacağını, onlara tabe olacağını nümayiş etdirməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəfərov V. Diplomatiq etiket və ünsiyyət. Bakı, 2013
2. Шапочкин, Д.В “Когнитивные аспекты политического дискурса” Тюмен, 2005
3. <https://www.hse.ru/edu/vkr/206731441>
4. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/01/20/inaugural->

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

“Dünyanın gələcəyini formalaşdıracaq ölkələrin yalnız Qərb ölkələrindən ibarət olmayacağını yaxşı anlayırıq”. (Türk filosofu)

Dünyanın düşünən beyinləri çoxdan dərk etməyə başlayıblar ki, bəşəriyyətin müxtəlif mədəni qütbləri arasında anlaşmanın alternativini yoxdur. “Sivil insan” faktorunun tarixdə önə çıxmağa başladığı dönmədən bəri baş verən proses və olaylar bu məqamın aktuallığını bir daha sübut edir.

Şərq – ənənəvilinin, Qərb isə müasirliyin simvolu kimi başa düşülür. Bu baxımdan, Şərqdə və Qərbdə elmin, mədəniyyətin, təhsilin xüsusiyyətləri də məkandan daha çox zaman göstəriciləri ilə səciyəyənlir. Şərq və Qərbi fərqləndirən ən mühüm amil münasibətlərin şəxsi, yoxsa ictimai miqyasda qurulmasıdır. Belə ki, Şərq düşüncəsində məqsəd insanın kamilləşməsi, Qərb düşüncəsində isə – cəmiyyətin təkmilləşdirilməsidir.

Bəli, Şərq və Qərb coğrafi bölgüdən daha çox, zaman bölgüsüdür. Qədimlik və ənənəvilik müasirliklə, modernləşdirmə ilə qarşılaşır. Şərq dedikdə, insana əzəldən xas olan, onun mahiyyətini ifadə edən mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlər, Qərb dedikdə isə, insanın yeni dövrdə əldə etmiş olduğu intellektual və texnoloji uğurlar yada düşür.

Müasir dünyada mədəniyyətlərarası müxtəlifliyin idarə edilməsində iki model mövcuddur: çoxmədəniyyətlilik modeli və mədəniyyətlərarası istiqamətlərin təyini.

Multikulturalizm - müəyyən mənada bütün müasir cəmiyyətlərin çoxçalarlığını ifadə etmək üçün tətbiq olunan anlayışdır. Bu, labüd prosesdir. Qloballaşma və multikulturalizmin ən çox üz-üzə gəldiyi məqam: milli-mədəni identikliyin qorunub saxlanması məsələsidir. Tarixi-siyasi irs, etnik köklər, ənənə, yaddaş, dil, din və s. - kollektiv yaddaşda milli-mədəni birliyin təcəssümü olan bu amillərdən insanın mədəni identikliyi formalaşır. Çoxşaxəli mənbələrdən olan təsirlər müasir insanın "multiidentiklik" şəraitində yaşayaraq "kimliyini" seçim etməsini çətinləşdirir və "identiklik vakuumunu" formalaşdırır. Multi-"çoxçalarlı, çoxçeşidli" deməkdir.

Bu gün fransızdilli ölkələrdə fransız dilində danışanların nitqinə fikir versək xeyli fərqliliklərin mövcudluğunun şahidi ola bilərik. Frankofon ölkələrdə standart fransız dilinin tətbiq olunmamasının əsas səbəbi də elə mədəniyyətlərarası müxtəliflikdən irəli gəlir ki, bu da özünü dil faktorunda göstərməyə bilməz. Kanadanın fransız dilində danışılan hissəsində nəinki kəskin tələffüz fərqlərinin, özünəməxsus intonasiyanın şahidi ola bilərik, hətta onların özlərinə məxsus qrammatik qaydalar sistemi də var. Məsələn, sənət-peşə adlarından danışarkən görürük ki, bir qrup sənətlər var ki, onların qadın cinsi varinatı yoxdur. Lakin Canadada, əsasən də Kvebekdə bəzi sənətlərin qadın cinsi forması mövcuddur.

Məsələn: “le professeur”- müəllim sözünə onlar bir oxunmayan “e” əlavə edərək onun qadın cinsi versiyasını, yəni “professeure” variantını yaratmışlar. Həmçinin belə fakta milliyyətlərin qadın cinsinin formalaşmasında da rast gəlmək olar. Belə ki, bəzi milliyyətlər var ki, onlar kişi cinsində də, qadın cinsində də dəyişməz qalır. Məsələn, suisse isveçli (kişi cinsində) sözünün qadın cinsi variantı mövcuddur: Suisse.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Həbibbəyli İ “Multikulturalizm yollarında: ədəbi-tarixi ənənələr və müasir dövr” “Azərbaycan” qəzeti 10 yanvar 2017
2. Мамедзаде И.Р. О философии. Современные подходы, тенденции и перспективы. Баку: 2011.
3. <http://www.dqdk.gov.az/az/view/news/1426/muasir-qloballashma-sheraitinde-multikulturalizm-ve-insan-huquqlarinin-mudafiesi>
4. <https://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-ve-problemler/?fid=2258>

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ DİALEKT SÖZLƏRİNİN İŞLƏNMƏ ŞƏKLI

Bədii əsərdə obrazın nitqində onun dialekt mənsubiyyətini üzə çıxarmaq üçün müxtəlif dialektizmlərdən istifadə olunur. Məsələn: “Mən səni ürəkli bilirdim” əvəzinə, “Mən səni ciyərli bilirdim” işlənir. Həmçinin obrazın dilində fürsət əvəzinə, girəvə, sus əvəzinə, kiri sözlərinin işlədilməsi də bu qəbildən olan misallardandır.

Əsərdəki obrazın savadsızlığını, avamlığını oxucunun nəzərinə çatdırmaq üçün onun danışığında leksik dialektizmlərə yer verilir. Məsələn: “Bəyim, başına dönüm, - dedi, - yatmayım nə qayıram” (Y.V.Çəmənəmli). Burada müəllif obrazın dilində “nə edim” əvəzinə, “nə qayıram” ifadəsini işlətməmişdir.

Dialekt və Şivələrə mənsub sözlər bədii ədəbiyyata yazıçılar tərəfindən gətirilir, nəticədə ədəbi dil ilə dialekt və şivələr arasında əlaqə yaranır. Dialekt və şivə sözlərindən daha çox nəsr əsərlərində istifadə olunur. Poeziyada isə ədəbi dildə qarşılığı olmayan dialekt və şivə sözlərə mənsub leksik vahidlərdən istifadə geniş yayılmamışdır. Bu, poeziyada şairin poetik “məni”nin iştirakı ilə bağlıdır. Əgər müəllif əsərdə bu qaydadan kənara çıxarsa, bu həmin poeziyanın çətin anlaşılması ilə nəticələnə bilər. Dialektizmlərin əsərdə işlənməsinin bir sıra üstünlükləri vardır. Onlar əsərin obrazlılığını artırır. Digər tərəfdən, obrazın xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən dərəcədə açmağa yardım edir və əsərin yazılma tarixi haqqındakı fikirlərə aydınlıq gətirir. Belə ki, bir sıra dialekt sözləri ancaq müəyyən tarixi dövrlərdə işlədilmişdir. Məhz bu xüsusiyyətlərə görə bədii əsəri dialekt və şivələrdən təcrid etmək doğru olmazdı. Təbii ki, onlardan yerində və oxucunu yormayacaq dərəcədə istifadə məqbul hesab edilir.

Yazıçılar, əsasən, aşağıdakı hallarda dialektizmlərdən istifadə edirlər:

1. Yazıçının nəzərdə tutduğu mənanı ədəbi dildəki söz tam ifadə edə bilmir və nəticədə o, dialektizmlərə müraciət edir. Məsələn: yazıçı əsərdə ədəbi dildə işlənən uzusov sözünün əvəzinə, ilanylı (tayalar), sönmək sözünün əvəzinə isə öləzimek ifadəsini (lampa işığının zəif yanması) işlədir.
2. Obrazın nitqində işlədilən dialekt və şivələrə aid sözlər onun hansı dialektə mənsub olduğunu üzə çıxarır. Məsələn: həri (Bakı dialektində), qəlbi (Qarabağ dialektində).

Ədəbiyyat siyahısı:

1. B.Ə. Xəlilov “Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası”, Bakı-2018, 442 səh.
2. <http://static.bsu.az/w15/ELBRUS%20%C6%8FZ%C4%B0ZOV%20K%C4%B0TAB.pf>
3. http://www.anl.az/el/alf25/shm_ade.pdf
4. <https://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycan-dili/24169/az%C9%99rbaycan-dilind%C9%99-i%C5%9F%C9%99n%C9%99n-s%C3%B6z-qruplar%C4%B1.htm>

FRANSIZ DİLİNDƏKİ SABİT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ VERİLMƏSİ

Bir çox hallarda müəyyən bir mənanı bildirmək məqsədi ilə dildə tək bir sözdən yox, vəhdət təşkil edən sözlər qrupundan istifadə olunur. Bu ifadələr dildə çox müxtəlif forma və məzmununda olur. Dildəki bütün sabit söz birləşmələrinin, bölünməz ifadə və ibarələrin məcmusuna frazeologiya deyilir. Frazeologiya mənşəcə yunan sözüdür, phrases – ifadə və logos – nəzəriyyə, elm sözlərinin birləşməsindən əmələ

gəlmişdir. Frazeologiyani təşkil edən birləşmə, ifadə və ibarələr bir sıra dilçilərin əsərlərində müxtəlif adlar altında verilir: sabit söz birləşmələri, frazeoloji birləşmələr, idiomlar, frazeoloji qruplar, frazeoloji tərkib, frazeologizmlər, frazeoloji vahidlər və s. Frazeoloji birləşmələri digər ifadələrdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərindən biri onların obrazlı, emosional, ifadəli olmasıdır. Frazeoloji vahidlər milli xüsusiyyət daşıdıqlarına görə, adətən bir dildən başqa dilə tərcümə zamanı çətinlik yaradır. Frazeoloji vahid başqa dilə tərcümə edilərkən onun qarşılığı yəni ekvivalenti və yaxud uyğun gələni olmadıqda, o dildə frazeoloji vahidin mənasını doğru və düzgün əks etdirə bilən söz və ya ifadə axtarılıb tapılır. Belə ifadəni tapmaq üçün, əsasən, iki başlıca cəhətə-məna və üslubi xüsusiyyətə daha çox fikir vermək lazım gəlir. Tam qarşılığı olmadıqda izahlı tərcümədən və ya kalka yolu ilə tərcümədən istifadə olunur. Frazeoloji vahidlər dilin ekspressivliyində, onun emosionallığında xüsusi rol oynayır, onlar bu və ya digər anlayışı ayrı-ayrı sözlərdən dəfələrlə təsirli və obrazlı əks etdirmə qabiliyyətinə malikdir. Bir sıra frazeoloji vahidlərdə eyni söz təkrar olunur. Azərbaycan dilində xüsusən insan bədəninin üzvlərini bildirən baş (baş əymək, baş vermək, baş vurmaq...), göz (göz dəymək, gözü doymamaq, göz qoymaq), üz (üz vurmaq, üz tutmaq, üzə salmaq...), ağız (ağız büzmək, ağız açmaq, ağız əymək...), dil (dil vermək, dil tapmaq, dilə düşmək), əl (əl vermək, əl çəkmək, əl qoymaq...), ayaq (ayaq kəsmək, ayaq qoymaq, ayaq çəkmək...) və s. sözlərin təkrarlandığı frazeoloji vahidlər daha çoxdur. Azərbaycan dilində olduğu kimi, fransız dilində də ifadələr kifayət qədərdir. Bunu biz Antuan dö Sənt Eqzüperinin “Balaca Şahzadə” adlı əsərində əsasən “avoir” və “être” feili ilə işlənən ifadələri təhlil etməklə daha aydın görəcəyik. Məsələn: 1) «Avoir besoin de qqch». Bu ifadə əsərin orijinal variantında “elles ont toujours besoin d’explications» cümləsi daxilində istifadə olunub. İfadəni hərfi yolla tərcümə etsək, nəticə etibarilə «izaha ehtiyacı olmaq» şəklində tərcümə edəcəyik. Lakin bu ifadənin dilimizdəki kontekstə uyğun ekvivalenti «anlamamaq», «izahat istəmək» dir. Əsərin Azərbaycan dilinə tərcümə variantında tərcüməçi «böyüklərə də hər şeyi izah etmək olmur» kimi vermiş və həmin ifadəni cümlə daxilində bu cür tərcümə etməklə oxucuya düzgün ifadə olunmuş mənanı çatdırı bilmişdir. 2) «Avoir une excuse sérieuse» adlı ifadəni hərfi yolla tərcümə etsək «ciddi bir üzrü olmaq» kimi tərcümə edərdik. Lakin böyük ehtimalla bu ifadəni «dönə-dönə üz istəmək » şəklində verdikdə daha doğru bir tərcümə alınır. 3) «Être responsable de qqch» ifadəsinin dilimizdəki ekvivalenti “nəyəsə görə məsuliyyət daşımaq” ifadəsidir. 4) “Avoir l’air de surpris” ifadəsi də əsərdə ən çox rast gəlinən ifadələr sırasındadır. Bu ifadəni də digər ifadələrdə olduğu kimi tərcümə etsək, «təəccüb, heyrət havası olmaq” kimi heç bir məna kəsb etməyən bir ifadəylə rastlaşırıq. Həmin ifadəyə “təəccüb hissi oymaq” və ya “təəccüblü görünmək” ekvivalentləri verildikdə tərcüməmiz düzgün alınır. 5) “Être obligé de faire qqch” ifadəsinə də əsərdə tez-tez rast gəlirik. Bu ifadənin mənası isə “nəyisə etməyə məcbur olmaq” deməkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları (175 səh). Bakı, 1978
2. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili ikinci hissə (99 səh). Bakı, 2007
3. Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası (452 səh). Bakı, 2005
4. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili I cild (464 səh). Bakı, 2019
5. <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/2017/04/07/37002->
6. <https://www.lefigaro.fr/culture/encheres/2016/12/04/03016>
7. <https://www.vdu.lt/cris/retrieve/3ca1ffec-eb56-4ccb-a9de->
8. <https://www.vogue.fr/culture/a-lire/articles/10-citations-inspirantes-du-petit-prince-dantoine-saint-exupery-livre/65799>

СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА

Общеизвестно что, Испания одна из стран Европы, подвергшаяся непосредственному влиянию арабов или мавров (как называли их сами испанцы). Арабы, завоевавшие большую часть территории Испании, оставались на Пиренейском полуострове почти восемь веков. Исламская культура создала уникальное наследие и обогатила современный испанский язык. По оценкам экспертов, около 8% процентов испанской лексики восходит к арабской. Тем не менее многие исследователи утверждают, что наряду с неоспоримым влиянием арабского, испанский язык сформировался под влиянием народной латыни, также называемой вульгарной латынью. Именно синтез этих двух влияний привел к тому, что современный испанский язык- невероятно красив и аутентичен. Испанский язык благодаря своей певучести, легкости в изучении и невероятному колориту является одним из любимых языков для изучения, многие даже изучают язык самостоятельно, не сталкиваясь с непреодолимыми трудностями. Только представьте, на данный момент более 14 миллионов студентов изучают испанский язык. Современный испанский занимает прочное второе место среди европейских языков в рейтинге наиболее употребляемых и является официальным языком международных организаций и форумов. Немалую роль в популярности испанского языка играют сериалы и большое количество информации, находящейся в свободном доступе в интернете- блоги, социальные сети и так далее. К примеру, с выходом нашумевших и полюбившихся всему миру сериалов “Телефонистки”, “Бумажный дом” количество желающих изучить испанский язык возросло в два раза! Для желающих изучить испанский язык более традиционными способами, Институт Сервантеса предоставляет бесплатный портал “Practica Español”, где есть материалы адаптированные и для начинающих и для продвинутых пользователей. Можно с уверенностью утверждать, что интернет стал незаменимой частью изучения испанского и увеличивает коммуникационные навыки студента и поэтому многие преподаватели предпочитают интегрировать учебный процесс и информационные технологии.

Один из интересных фактов об испанском языке-это народы, говорящие на испанском языке как на своём родном. Из истории нам известно, что Испанское королевство, в эпоху конкисты активно искала новые колонии для расширения своей империи. Незнанные ранее земли, расположенные на других континентах и даже на другой части света и стали этими колониями. Соответственно, испанцы вместе с конкистой принесли свои обычаи, культуру и язык. Даже существует термин, описывающий этот феномен-Испанидад (Hispanidad)- сообщество испаноязычных стран. На сегодняшний день Испанидад-многонациональное сообщество стран и народов, в которых важную роль играет испанский язык и испанская культура. К этому сообществу можно отнести 29 национальностей и более 472 миллиона людей, живущих в Европе, Америке, Африке, Азии и Океании. В связи с распространенностью испанского языка на такие огромные территории, в 1713 году была основана Королевская академия испанского языка. Задача данной академии- следить за формированием и сохранением языковых норм испанского языка.

Список использованной литературы:

1. <http://www.myespanol.ru/10-faktov-ispanskom-yazyke.html>
2. Некоторые особенности преподавания иностранного языка с использованием информационных технологий в современных условиях, Панюшкина, О. А.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Фразеологизм (фразеологические единицы) – это устойчивое сочетание слов с целостным обобщённо-переносным значением, которое воспроизводится уже в виде готовой речевой единицы. Фразеологические единицы, очень быстро и в большом количестве проникают в газетный язык. На сегодняшний день, СМИ занимает важное место в жизни каждого человека. Это, своего рода, поток информации о происходящих событиях, который мы получаем ежедневно. Как правило, внимание читателей привлекают именно те статьи, текст которых обладает определённой стилистической окраской, иными словами, содержит в себе фразеологические обороты. Анализируя эволюцию фразеологических оборотов, можно сказать, что в своем развитии фразеологизмы прошли путь от особой лексической подсистемы литературно-разговорного языка до средств массовой информации. Фразеологические обороты являются результатом влияния социальных факторов на существование и развитие языка. Изучение фразеологических единиц, помогает адекватно и в полном масштабе воспринять национальные особенности культуры народа- носителя языка. Так, перевод фразеологических единиц в современной французской прессе часто вызывает определённые трудности. Ошибки, допускаемые переводчиками при переводе устойчивых выражений, свидетельствуют о том, фразеологические единицы несут в себе мощный экспрессивный потенциал, который используется не только в тексте оригинала, но и требует адекватного отражения в тексте перевода. Говоря об особенностях фразеологических единиц, стоит отметить также, что фразеологизмы имеют собственную классификацию, которую когда-то предложил В.В.Виноградов. Именно эта классификация фразеологических оборотов применялась в дальнейшем и для других языков. Ниже указана несколько примеров фразеологических единиц, которые употребляются в современной французской прессе.

1. la pluie d'informations- прямое значение слово la pluie это дождь- в данном случае переводится как поток информации.Ещё один ярковыраженный пример:
2. le plus grand séisme dans l'industrie cinématographique- выражение le plus grand séisme переводится как мощное землетрясение- в данном контексте мы переведём его как- прорыв, невероятный успех в киноиндустрии.

Список используемой литературы:

1. Алексеева И.С Введение в переводоведение С-Петербург
2. В.В. Виноградов. Введение в переводоведение 1988
3. Гальперин И.Р. Вопросы языкознания. – 1956. - С. 110.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода М. 2004 .

İTALYAN DİLİNDƏ NİSBİ ƏVƏZLİKLƏR

İtalyan dilində qrammatik kateqoriyaya daxil olan bölmələrdən biri ismin əvəz edilməsi və iki cümlə arasında əlaqə yaratmaq üçün istifadə olunan, əvəzliliklərin bir növü hesab edilən nisbi əvəzliliklərdir (pronomi relativi). Nisbi əvəzliliklər formaca 2 qrupa bölünür: dəyişkən (forma variabili) və dəyişməyən

(forma invariabili). Dəyişkən forma dedikdə şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişən nisbi əvəzlilər nəzərdə tutulur. Bunlara “il quale, la quale, i quali, le quali” aiddir. Bu nisbi əvəzlilər eyni zamanda sözlüləri (di, a, dal, con) ilə də işlənir. Nisbi əvəzlilərin dəyişməyən formasına isə “che, cui” aiddir. Bu əvəzlilər “di, a, da, in, con, su, per ecc.” kimi sözlüləri ilə işlənə bilər. Bununla yanaşı nisbi əvəzliyin ikiqat (doppi) yaxud müstəqil (indipendenti) və nisbi zərflər (gli avverbi relativi) adlanan digər iki növü də mövcuddur. İkiqat yaxud müstəqil nisbi əvəzlilərə “chi, quanto, quanti, chiunque” daxildir. Nisbi əvəzliyin nisbi zərflər forması dedikdə isə “dove e ove, dovunque e ovunque, come, comunque” nəzərdə tutulur. Ümumiyyətlə, nisbi əvəzlilər italyan dilində ən çox istifadə edilən qrammatik kateqoriya hesab olunur. Azərbaycan dilində isə bu qrammatik kateqoriya mövcud deyildir. Məhz bu səbəbdən, tərcümə zamanı bəzi çətinliklərlə qarşılaşmaq mümkündür. Nisbi əvəzlik dilçilik bölməsinin Azərbaycan dilində olmamasına baxmayaraq onların tərcüməsi, əsasən, Azərbaycanın dilinin qrammatik kateqoriyasına aid olan feilin təriflənməyən forması hesab edilən feili sifətə uyğun gəlir. Buna aid bir neçə misala nəzər yetirək!

1. “La quale, il quale, i quali, le quali” nisbi əvəzlilərinin hərfi tərcüməsi “hansı ki, kim ki” hesab olunsa da, cümlə daxilində feili sifət kimi tərcümə edilir - Ho conosciuto una signora, la quale verrà a vivere con noi - Bizimlə yaşamağa gələcək xanımla tanış oldum. Baş cümlə “Ho conosciuto una signora - Xanım tanıdım”, təyini budaq cümləsi “Verrà a vivere con noi - Bizimlə yaşamağa gələcək”, “la quale” - bu iki cümləni əlaqələndirən qadın cinsində və təkdə olan nisbi əvəzlik. Hərfi tərcüməsi isə bu cür olardı “Bir xanımla tanış oldum, kim ki bizimlə yaşamağa gələcək”
2. “Che, cui” nisbi əvəzlilərinin hərfi tərcüməsi “hansı ki, necə ki” hesab olunsa da, cümlə daxilində feili sifət kimi tərcümə edilir - Ho comprato una casa che si trova davanti al parco - Parkın qarşısında yerləşən bir ev aldım. “Ho comprato una casa - Bir ev aldım” və “Si trova davanti al parco - Parkın qarşısında yerləşir”, “che” bu iki cümləni əlaqələndirən nisbi əvəzliyin dəyişməyən forması.
3. “Dove” nisbi əvəzliyinin hərfi tərcüməsi “harda ki, hansı ki” hesab olunsa da, cümlə daxilində feili sifət kimi tərcümə edilir - Non voglio vivere in una casa dove non c'è luce - İşıq olmayan evdə yaşamaq istəmirəm. Baş cümlə “Non voglio vivere in una casa - Bir evdə yaşamaq istəmirəm”, təyini budaq cümləsi “Non c'è luce - İşıq yoxdur”, “dove” - nisbi əvəzliyin nisbi zərf forması.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Alessandro Latino - Una grammatica italiana per tutti
2. Giuseppe Patota - Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri

Orucov İlkin
Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qr.459
Elmi rəhbər: b/müəll.R.Q.Məmmədova
ilk-orucov@adu.edu.az

İSPAN DİLİNDƏ NEOLOGİZMLƏR

Həyat durmadan dəyişir, yenilənir və bu yeniliklərin nəticəsi kimi həyatımızda yeni anlayışlar meydana gəlir. Həmin anlayışları adlandırmaq üçün dildə yeni sözlərin yaranmasına ehtiyac duyulur. Dildə yaranan bu yeni sözlər neologizmlər adlanır. Neologizmlər adından da görüldüyü kimi (neo-yeni, logos-söz deməkdir) hər zaman yeni sözləri bildirir. Bu anlayışın tərifi ilə bağlı tarix boyu müəyyən mübahisələr olmuşdur. XVIII əsrdə bu terminlər yeni təsirləri təyin etmək üçün ortaya çıxmağa başladı və bu dövrdə də neologizmlərə qarşı mənfi ittihamlar var idi. Lakin zaman keçdikcə bu ittihamlar aradan qalxdı və dildə yeni sözlər yaranmağa başladı. Bu sözün tərifi ilə bağlı müxtəlif lüğətlərdə müxtəlif müəlliflər tərəfindən təriflər verilmişdir: məsələn, İspaniya Kral Akademiyası tərəfindən 1843-cü il buraxılışında neologizmlər “dildə yeni səsləri ifadə etməkdən ibarət pis vərdiş” kimi verilir; 1869-cu il buraxılışında isə neologizmlər “Dildə yeni söz və ya yeni dönüş” kimi verilmişdir; nəhayət 1884-cü il buraxılışında hal-hazırda hamıya məlum olan məna verilmişdir: “Dildə yeni söz və ya yeni dönüş. Bu yeni sözlərdən və ya dönüşlərdən istifadə”. Biz tez-tez mətbuatda dünyada baş verən dəyişiklikləri əks etdirən məqalələrə baxdıqda bir sıra yeni terminlərlə rastlaşırıq və bu terminlərin, sözlərin tərcüməsi tərcüməçilər üçün çətinliklər

yaradır. Tərcüməçilər bu problem qarşısında daha peşəkar davranmaq üçün əvvəlcədən neologizmlərin mənşəyinə, yaranma yollarına və onların tərcümə üsullarına yiyələnəlməlidir və daha sonra bunu praktikada tətbiq etməlidir. Newmarkın da qeyd edir: “Tərcümə edərkən ən böyük çətinliklər qrammatik baxımdan deyil leksik baxımdandır: sözlər, ifadələr və deyimlər, bunlara isə çətinliklə tapılan sözlər və neologizmlər daxildir”. Digər ispan filoloqu, məşhur tərcüməçi və tərcümə nəzəriyyəçisi Garsianın fikrinə görə isə bir çox hallarda tərcüməçilər neologizmlərin tərcüməsi zamanı onu hədəf dildə məxəz dildəki kimi verir. Müəllifin fikrinə görə bu üsullar dilin yeni sözlərlə zənginləşməsinin qarşısını alır. Digər bir tərcüməçi Estela Carvalhonun fikrinə görə isə tərcüməçi bütün lüğətlərə bələd olmalı yalnız ikidilli lüğətlərlə məhdudlanmamalıdır. Məxəz dildəki vəsaitlərə də müraciət etməli, neologizmlərin mənalarını daha dərinlən araşdırmalıdır. Həmçinin Newmarkın fikrinə görə tərcüməçi neologizmləri etimologiyasını və başqa hansı mənalarda işləndiyini də araşdırmalıdır. Məsələn, “servidor” sözünün məişət dilində tərcüməsi xadimədir. Lakin, termin kimi “servidor” sözünün mənası server-xidmət edən deməkdir. Bunun üçün tərcüməçi mətnin məzmununa diqqət yetirməlidir. Buna misal olaraq texnoloji neologizmlərin Latın Amerikasında İspaniyadan fərqli şəkildə istifadə olunmasını qeyd edə bilərik. Məsələn, ispan dilində “lápis óptico” (ışıq qələm) Meksikada “pluma linterna”, “teléfono móvil” (mobil telefon), “celular”, “contador eléctrico” (medidor) (elektrik sayğacı) “contable” kimi verilir. Belə nəticəyə gəlirik ki, neologizmləri tərcümə edərkən yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi problemlər aradan qaldırmaq üçün peşəkar tərcüməçi bu kimi problemlərlə qabaqcadan tanış olmalı və bunları tərcümə etmə yollarını bilməlidir. Neologizm probleminin həlli üçün tərcümə sahəsində üsullar olsa da, həmin üsulların sayı azdır və günümüzdə tez-tez yeni sözlər, terminlər meydana gəlir. Tərcüməçi apardığı araşdırmalar sayəsində sözlərin düzgün ekvivalentini verməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A. Bankole, “Dealing with Abbreviations in Translation”, en Translation Journal [en línea], 2006, vol. 10, núm. 4.
2. DRAE = Real Academia Española, Diccionario de la lengua castellana, duodécima edición, Imprenta de D. Gregorio Hernando, Madrid, 1884
3. DRAE, Real Academia Española, Diccionario de la lengua castellana, undécima edición, Imprenta de Don Manuel Rivadeneyra, Madrid, 1869.
4. E. Carvalho, “A Non-Native User's Perspective of Corpus-Based Dictionaries of English and French” en Translation Journal, 2007, vol. 10, núm. 4.
5. P. Newmark, A textbook of Translation. Prentice Hall. International. UK. 1988.
6. V. García, Traducción y enriquecimiento de la Lengua del Traductor. Gredos, Madrid, 2004

Mövlamov Cabir
Azərbaycan Dillər Univeristeti
Tərcümə fakültəsi, qf.461
Elmi rəhbər:b/müə. D.A. Pənahova
c.a.movlamov@adu.edu.az

İTALYAN DİLİNDƏ İQTİSADİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ TERMINOLOJİ PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI

Bildiyimiz kimi məxəz mətninin mövzusunə görə tərcümə iki yere praqmatik(informativ) və bədii tərcüməyə ayrılır. Bədii mətnlər təxəyyülə əsaslandıqı halda, qeyri-bədii mətnlər faktlara əsaslanır. Dövrümüz informasiya və texnologiya dövrü olduğundan informativ mətnlərin tərcüməsinə ehtiyac günü-gündən artır. Azərbaycanda da iqtisadiyyatın şaxələnməsi və neft sektorunun günü-gündən böyüməsi nəticəsində bu sahədə tərcümə tələbatı artmaqdadır. İqtisadi mətnlərin tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan problemlərdən biri də termin mövzudur. Termin nədir və necə yaradılır?

Cəmiyyət inkişaf etdikcə bu inkişafa uyğun olaraq ayrı-ayrı elm sahələrinə aid yeni anlayışlar yaranır və bu anlayışlar terminlərlə adlandırılır. Elm-texnikanın günü-gündən inkişaf etməsi terminlərinin sayının da durmadan artmasına səbəb olur. Elə buna görədir ki, terminoloji leksika ümumi leksikanı qabaqlayır. Dildə terminlərin yaranması daha çox tərcüməçilərin, ayrı-ayrı informasiyaları bir dildən digər dilə

ötürənlərin və elmi-texniki işlə məşğul olanların fəaliyyəti ilə bağlı olur. Azərbaycan dilində terminlər indi sadalayacağımız üsullardan istifadə edilərək yaradılır.

1. Semantik üsul, 2. Morfoloji üsul, 3. Sintaktik üsul, 4. Kalka üsulu, 5. Abbreviatura üsulu

İndi isə İtalyan dilindən bir-iki termin misal çəkərək termin probleminin həlli yollarından danışaq. “Diversificazione dell’Economia” termini Azərbaycan dilinə İqtisadiyyatın şaxələnməsi və ya diversifikasiya kimi tərcümə olunur. Burada artıq tərcüməçi seçim qarşısında qalır. Bu problemin həlli üçün ilk növbədə tərcüməçi həmin terminin hədəf dildə indiyə kimi hansı tərcümə ilə verildiyini yoxlamalıdır. Bu yoxlama zamanı yalnız güvənli mənbələrə müraciət edib ən çox istifadə edilən formanı seçmək lazımdır. Digər nümunələr isə “TAP” (Il Trans Adriatic Pipeline) və “TANAP” (Il Trans Anatolian Gas Pipeline) terminləridir. Əslində bu terminlər ingilis dilindədir, lakin italyan dilində olan mətnlərdə də ingilis dilində verilir və termin olaraq onlarda da olduğu kimi saxlanır. Azərbaycan dilində isə bu terminlərin açılışı müvafiq olaraq “Trans-Adriatik Boru Kəməri” və “Trans Anadolu Qaz Boru Kəməri”-dir. Şifahi və yazılı tərcümə zamanı tərcüməçi bu terminlərin açılışının verib verməməsi barədə seçim qarşısında qalır. Belə ki, şifahi tərcümə zamanı tərcüməçi auditoriyanı nəzərə alaraq və vaxt qazanmaq üçün bu termini olduğu kimi açılışını vermədən tərcümə edə bilər, bir şərtlə ki, onu dinləyənlər bu termindən xəbərdar olsunlar. Lakin yazılı tərcümədə isə tərcümə fərqli oxucular tərəfindən oxunduğu üçün bu terminlərin açıqlaması ilə verilməsi daha məqsədəuyğundur. Bundan əlavə olaraq çox vaxt İtalyan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edərkən hansısa terminin öz dilimizdə qarşılığı olmur. Bu ondan irəli gəlir ki, həmin termin yaxın vaxtlarda mövcud olub və bizim dilə heç bir tərcüməçi tərəfindən gətirilməyib. Belə olduqda tərcüməçi yeni bir termin yaradaraq bu problemi aradan qaldırmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. İkrəm Qasimov – Azərbaycan Terminologiyasının Əsasları
2. Fialə Abdullayeva – Peşəkar Tərcümənin Əsasları

Musayev Həsən
Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qf.459
Elmi rəhbər: b/müə. R.Q. Məmmədova
has-musayev@adu.edu.az

İSPAN DİLİNDƏ İDMAN SAHƏSİNƏ AİD TERMINLƏR

İdman bütün dünyada ictimai həyatın ayrılmaz bir hissəsidir və son illərdə bu sahə terminlərinin istifadəsi daha geniş yayılmışdır. Müasir inkişaf mərhələsinə qədər müxtəlif etaplardan keçən ispan dilinin idman terminologiyası dilin həm daxili imkanlarından həm də xarici dillərin imkanlarından faydalanmışdır. İspan dilinin terminologiyasının kifayət qədər formalaşmasının əsas səbəbi bir çox sahələrdə terminlərin mütəmadi olaraq işlədilməsidir. Bəzi terminlər yenidən yaranır və son dövrlərdə həmin terminlərin idmanın digər sahələrində də işlədilməsinə rast gəlirik. Hər iki dilin fərqli qrammatik, leksik və fonetik xüsusiyyətlərini idman mətnlərinin tərcümə prosesində tərcüməçi düzgün ötürərkən bir sıra çətinliklərlə rastlaşır. Müxtəlif dil qrupuna aid olan ispan və Azərbaycan dillərinin idman terminlərinin tərcüməsində qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq üçün mətnin mənasının bir dildən digər dilə ötürərkən ekvivalentlərin düzgün seçilməsi əsasdır. İdman terminlərinin ekvivalentinin düzgün seçilməsi idmansevərlər tərəfindən asanlıqla başa düşülməsi üçün vacibdir. Bəzən isə oxucu tərcümə edilmiş idman terminlərini başa düşməkdə çətinlik çəkməsinə deyərək tərcüməçi onların mənalı mötərizə içərisində verir. İdman terminologiyasının tərcüməsi zamanı tərcüməçinin qarşılaşdığı digər bir çətinlik məxəz dildəki sözün hədəf dildə qarşılığı olmamasıdır. Belə sözlər milli səciyyə daşıyır (nərd) və ekvivalentsiz leksika adlanır. Ekvivalentsiz leksikanın tərcüməsində əsasən transkripsiya və transliterasiya üsullardan istifadə olunur. Əsasən idman terminləri, komando, klub, kubok və idmançıların adlarını tərcüməsi zamanı istifadə edilir. Buna görə də orijinal mətnə sözlərin bir-biri ilə məntiqi əlaqəsini tərcümədə əks etdirmək üçün formal ekvivalentli tərcümədə terminologiya uyğunluğunu təmin etməyə, yəni məxəz dildəki terminə uyğun birisini hədəf dildə tapmağa çalışmaq lazımdır. Futbol idman növündə çoxlu terminlər işlədilir ki, onlardan biri “bombardir” ispanca “pichichi” ya da “máximo goleador” terminidir. Bombardir idman oyunlarında

(əsasən futbol, hokkey, həndbolda) komandanın daha çox nəticə göstərən oyunçusu hesab olunur. Futbol sahəsində işlədilən ispanca terminlərin ana dilimizə tərcüməsi aşağıdakılarını göstərmək olar: Arbitro - hakim - yarışların təşkili və keçirilməsi üçün müəyyən səlahiyyətlər verilmiş, yarış qaydalarının icrasına, yarışlar haqqında əsasnaməyə və qeydə alınan nəticələrin doğruluğuna cavabdeh şəxs. Arquero - qapıçı- Komandalı idman oyunlarında əsas vəzifəsi qoruduğu qapıya top və ya şaybanın vurulması və atılmasına mane olmaqdır. Triplete - xetrik Bir matçda (futbolda, hokkeydə və s.) bir oyunçunun vurduğu üç qoldur. El efecto Magnus - Maqnus Effekti fırlanan topun uçuş zamanı yan küncünün meydana çıxması. Delantero centro - Mərkəz hücumçusu. Bir sıra idman oyunlarında (futbolda, hokkeydə və s.) meydanın mərkəzində oynayan hücumçu.

Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, idman terminləri mətndə düzgün işlədilmədikdə nitqdə dəqiqlik itir. Ya da terminoloji vahid mətndə işlədildikdə və dəqiq tərcümə olunmadığı zaman heçbir leksik mənə verməyərək informativ funksiyanı yerinə yetirə bilmir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İzahlı idman terminləri, Bakı, "Yazıçı" nəşriyyatı - 2009, 216 səh.
2. Qılıncxan Bayramov. Tərcümə sənəti Bakı 2008, «OKA Ofset» nəşriyyatı. 218 səh.
3. Tərcümə problemləri, Respublika elmi-praktik konfransının tezisləri (15 mart 2019-cu il). – Bakı: Mütərcim, 2019. – 140 səh.

Aysel Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qr 461
Elmi rəhbər: b.müəll D.A Pənahova
a.v.haciyeva@adu.edu.az

DİALOJİ NİTQİN İTALYAN DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dil anlaşıma, fikir mübadiləsi aparma, təsir göstərmə vasitəsidir. Nitq isə dilin şifahi və yaxud yazılı formada işlədilməsidir. Nitq ünsiyyəti üç formada baş verir:

- Monoloq və ya monoloji nitq,
- Dialoq və ya dialoji nitq,
- Poliloq və ya poliloji nitq.

Dialoq sözü yunan mənşəli olub, dia–“iki” və loqos “elm, nəzəriyyə” sözlərindən yaranmışdır. Dialoq, ümumiyyətlə, “iki və ya daha artıq şəxs arasında gedən söhbət” deməkdir, ədəbi əsərlərdə “İki şəxsin söhbəti şəklində yazılmış hissə” mənasındadır. Bəzi əsərlər – faciə, pyes və komediyalar dialoqlar şəklində qurulur. Dialoji nitqdə əsas yeri iki və daha çox şəxsin qarşılıqlı söhbəti, fikir mübadiləsi tutur. Dialoji nitqin 5 dialoq forması vardır 1) monoloji dialoq; 2) söhbət və ya danışmaq dialoqu; 3) sual-cavab dialoqu; 4) müsahibə dialoqu; 5) müzakirə dialoqu. Dialoqların tərcüməsi tərcümənin ən əhatəli sahələrindən biridir. Bu cür nitqin tərcümə xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün Massimo Bontempellinin “Güzgü qarşısında şahmat lövhəsi” əsərindən kiçik bir dialoji hissənin tərcüməsinə baxaq:

Chiudendomi in quella stanza mi dissero: “E non uscirai di qui fin che non veniamo ad aprirti.” (Io pensai: “È naturale se non vengono ad aprirmi, come faccio a uscire di qui?”)

Mi dissero ancora: “Sta’ attento a quello specchio, che non è da rompere.” Tərcümə: Məni bu otağa bağlayaraq dedi: “Və biz gəlib qapını açmayınca buradan çıxmayacaqsan.” (Düşündüm ki: “Təbii ki. Əgər gəlib qapını açmasalar buradan necə çıxıb bilərəm?”)

Bu güzgünü qırmamağa diqqət elə. – deyər davam etdi. Bu dialoq söhbət- danışmaq dialoquna aiddir. Dialoqun iştirakçılarından biri nitqini daxili şəkildə etmişdir. Buradan da görüldüyü kimi dialoqlarda vasitəsiz nitq istifadə olunur. Tərcümə zamanı da bu olduğu kimi saxlanılır. Bəzi hallarda bunu vasitəli nitqlə də əvəz etmək olar. Dialoqları tərcümə edə bilmək üçün ilk növbədə əsəri tam olaraq oxuyub mövzudan xəbərdar olmaq vacibdir. Yazıçının istifadə etdiyi üslubu tərcümə zamanı da qorumağa çalışmalıyıq. Dialoji nitq şifahi formada olduğundan burada gündəlik danışmaq dili istifadə olunur. Buna görə də tərcümə zamanı bu üslubu qoruyaraq qəliz, gündəlik dilimizdə işlətmədiyimiz sözlərdən çəkinməliyik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Massimo Bontempelli “Güzgü qarşısında şahmat lövhəsi”
2. Süleyman Hüseynov, Elvira Qaracayeva “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”

Aytac Quliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi qr.123-R
Elmi rəhbər: f.f.d., dos.A.V. Quliyeva
student2837@adu.edu.az

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБОРОТЫ В ОБЩЕСТВЕННО ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА

Ввиду набирающей обороты интеграции народов, а также развития поликультурного общества, особую значимость приобретают исследования в сфере страноведения и конечно же межкультурные отношения. Фразеологизмы — это именно те языковые единицы, которые используются всеми слоями населения и таким образом отражают национальную специфику. Не секрет, что со времен Аристотеля и Платона философы занимались изучением значимости языка для политики. Специфика общественно-политической фразеологии подразумевает знание автором уровня социального знания реципиента. И в этом ракурсе фразеологические единицы часто используются для манипуляции общественным сознанием. Несомненно, одной из важных составляющих современного политического общения является его метафоричность. Многие метафоры повторяются, воспроизводятся в речи политиков, в средствах массовой информации, обретая форму фразеологизмов. Использование фразеологизмов в политическом дискурсе способствует достижению следующих целей: 1) четко выражают авторскую позицию при оценке явления 2) формируют положительное или отрицательное отношение к событиям; 3) выполняют контактоустанавливающую функцию, дают возможность «быть ближе к народу». Лучший способ передачи фразеологизма — это использование эквивалентного соответствия. Существуют абсолютные и относительные эквиваленты. В качестве примера можно привести следующий фразеологизм: *No les ha importado que así se haya hecho desde los tiempos de Maricastaña*. Их не интересовало, что так делалось с незапамятных времен. Когда кто-то хочет указать на факт, который произошел давно, принято слышать такое выражение как «со времен Марии Кастании». Она возглавила протест в XV веке против деспотизма епископа Луго. Здесь мы использовали относительный эквивалент. *Ellos son la carne de cañón de estas situaciones*. Они являются пушечным мясом в этих ситуациях. В этом примере, при переводе на русский язык мы использовали абсолютный эквивалент. Описательный перевод используется в том случае, если данный фразеологизм отсутствует в ПЯ. Например, *El país andino negocia en paralelo una alianza comercial con Estados Unidos y otra con Mercosur. La falta de aviso previo de los chilenos a sus socios fue como una pizca de ají en el plato*. Чили ведет параллельные переговоры о коммерческом союзе с одной стороны с США, а с другой стороны с Меркосур, однако отсутствие предварительного уведомления от чилийцев своим партнерам было очень нестати. Это выражение, принадлежащее латиноамериканским странам, означает какой-то факт или действие, которое сильно мешает или беспокоит. При дословном переводе, выражение «быть как щепотка перца чили на тарелке» не предоставляет нам определенного смысла, в этом случае описательный перевод является уместным. Современный мир переживает нестабильность, быструю смену социально-экономических ситуаций, а как следствие — испытывает интенсивную политическую борьбу. Это в свою очередь, порождает необходимость качественного преобразования политического дискурса.

Список литературы:

1. Газизова Л.Г. Проблема переводческой эквивалентности на материале фразеологизмов испанского, английского и русского языков // Сопоставительная филология и полилингвизм: сб. науч. трудов. Казань 2010

2. Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, Н. А. Мовшович, И. А. Будницкая; Под ред. Э. И. Левинтовой. — М.: Рус. яз., Diccionario Fraseológico Español-Ruso 1985. — 1080 с.
3. Общественно-политическая газета «El País»
4. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов/Дж. Р. Серль//Новое в зарубежной лингвистике. 1986

Səidə Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, Magistratura şöbəsi, 221-ci qrup
Elmi rəhbər:dos.Fəridə İsmayılova
mammadova-seide@adu.edu.az

MÜASİR DÜNYADA İNGİLİS DİLİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Müasir dövrdə ana dilindən əlavə başqa bir xarici dil bilmək həddən çox faydalı hesab olunur. Xarici dil öyrənmək və bu dildən istifadə etmək beynin inkişafına müsbət təsir göstərir, koqnitiv düşünmə, tənqidi təfəkkür və problemləri asanlıqla həll etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir və yaddaşı gücləndirir. Bunun səbəbi isə xarici dil öyrənərkən insanın fərqli işarə sistemi ilə işləmək məcburiyyətində qalmasıdır. Sintaktik konstruksiyalar, leksik vahidlərin öyrənilməsi və qrammatika, təhlil və sintez etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir. “İspaniyanın Pompeu Fabra Kataloniya Universitetində çoxdilli və birdilli insanlar arasında aparılan tədqiqata əsasən çoxdilli insanların ətrafda baş verənləri daha yaxşı müşahidə etmək qabiliyyətinə malik olduqları təsdiqlənib” .

Müasir dövrdə ingilis dilinin əhəmiyyəti gözardı edilə bilməz. Hazırda ən çox tələb olunan xarici dil ingilis dilidir. Sadəcə, statistikalara nəzər salmaqla bunu aydın şəkildə görmək mümkündür. Belə ki, Yer kürəsi əhalisinin təxminən 20%-i, yəni 1.5 milyard insan ingilis dilində danışır. 450 milyondan çox insan ingilis dilindən ana dili kimi, 600 milyondan çoxu isə ikinci dil kimi istifadə edir. İngilis dili 53 ölkənin rəsmi dilidir. Beləliklə də, planetimizdə hər beş insandan biri ingilis dilində danışır və bu dili az-çox başa düşür. Ümumiyyətlə, bütün dünyanın siyasi, iqtisadi, elmi, idman həyatı ingilis dilindədir. İngilis dili Birləşmiş Millətlər Təşkilatının rəsmi və işçi dili təyin olunmuşdur. Dövlət başçılarının zirvə görüşləri, qanun və fərmanların imzalanması, danışıqlar və mübahisələr - hamısı ingilis dilində aparılır. Beynəlxalq ticarət, bank sisteminin işi, nəqliyyat sisteminin quruda, dənizdə və havada fəaliyyəti ingilis dilində həyata keçirilir. Bu dil dünyanın hər yerindən gələn akademiklər, elmlər doktorları və elm adamları üçün canlı bir ünsiyyət vasitəsidir. Axı beynəlxalq elmi konfranslar, dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və elmi məlumatların mübadiləsi ingilis dilində baş verir. Olimpiya Oyunlarında və ölkələr arasında keçirilən yarışlarda rəsmi dil olaraq ingilis dilindən istifadə olunur.

Ən başlıcası, ingilis dili medianın dilidir. İnternetdə olan əksər məlumatlar ingilis dilində yazılır. Dünyanın ən böyük xəbər agentlikləri, qəzetlər, jurnallar, radio və televiziya proqramları ingilis dilində hazırlanır. Ölkəmizdə də xəbər agentlikləri xəbərlərin ingilis dilində verilməsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Bundan başqa, istənilən məlumatı və ya filmi ingilis dilində əldə etmək daha asandır. Xarici dil bilmək, xüsusilə də ingilis dilini bilmək həm də iş imkanlarını artırır. Artıq əksər şirkətlər xarici dil bilikləri olan namizədlərə daha çox üstünlük verirlər. Belə ki, xarici dil bacarıqları xarici tərəfdaşlarla ünsiyyət qurmağı və digər ölkələrdə baş verən yenilikləri tez öyrənməyi asanlaşdırır. Xüsusən də, ingilis dili bilmək çox sayda iş üçün əsas kriteriyalardan biri kimi irəli sürülür. Hətta elə şirkətlər var ki, dünyanın hansı guşəsində olmasından asılı olmaıq bütün işlərini ingilis dilində aparır. Maliyyə üstünlüklərindən əlavə, ingilis dili istənilən xarici ölkədə rahat bir şəkildə səyahət etmək və təhsil almaq şansımızı da artırır. Müxtəlif ölkələri gəzib, rəngarəng mədəniyyətləri, yeni insanları və onların adət-ənənələrini, həyat tərzini və s. bilmək və ali təhsilini xaricdə almaq istəyən insanlar üçün ingilis dili əsl fürsət hesab olunur. Bundan başqa, səyahət etdikləri ölkədə insanlarla ünsiyyət zamanı ingilis dilini bilmək turistlərə böyük üstünlüklər qazandırır və səyahəti asanlaşdırıb daha əyləncəli edir.

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, ingilis dilinin qarşımızda açdığı geniş imkanlardan yararlanmaq lazımdır. Bu dil sayəsində sevdiyimiz filmlərə baxa, musiqiyə qulaq asa, görkəmli müəlliflərin əsərlərini orijinaldan bu dildə oxuya, istənilən mövzuda yazılmış elmi məqalələri asanlıqla əldə edib oxuya və elmi-texniki nailiyyətlərdən tez bir zamanda xəbərdar ola bilərik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Coleman H. Dreams and Realities: Developing Countries and English Language. London. 2011;
2. Kolesnik, A.A. Актуальность владения иностранным языком в современном мире. Молодой ученый. - 2017 3. <https://etoninstitute.com/>

Şükürova Nəzrin
Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, qr. 453 A
Elmi rəhbər: b.müə. Sevdə Həsənova
11Nazrinshukurova@adu.edu.az

SIYASI VƏ HÜQUQİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR

Siyasi və hüquqi mətnlərin tərcüməsi zamanı çoxmənəlilikin aradan qaldırılması və düzgün ekvivalentin seçilməsi bir çox amillərdən, ekstralinqvistik situasiyadan asılıdır. Bunları nəzərə almadan dəqiq tərcümə etmək mümkün deyil.

Siyasi və hüquqi mətnlərin hədəf dilə tərcüməsi prosesində ilk növbədə cümlə üzvləri arasındakı məntiqi əlaqələrin gözlənilməsi vacibdir. Siyasi mətnlər dövlət hakimiyyəti, sosial qruplar və siniflər arasındakı münasibətlər, idarəetmə aparatı, müxtəlif təsisat formaları vasitəsilə həyata keçirilən siyasi hakimiyyət və s. kimi anlayışlardan ibarət olur. Siyasi ünsiyyətdə nitq semantikasi xüsusi rol oynayır. Lakin burada ayrı-ayrı nitq hadisələrinin öyrənilməsində və dəqiqləşdirilməsində semantika ilə yanaşı, sintaktika və pragmatika da kompleks şəkildə iştirak edir. Hüquqi mətnlərin yaradılmasında isə subyektiv amillər əsas rol oynayır, belə ki, hüquqi proseslər iqtisadi və siyasi dəyişikliklər əsasında baş verir.

Russian Federation coğrafi addır və ekvivalentsiz leksikaya aid edilir, buna görə də tərcümə zamanı bu xüsusi adın hədəf dildə ekvivalenti axtarılır, transliterasiya üsulu ilə məxəz mətndən götürülmüş imlası hədəf dildə ifadə olunaraq Rusiya Federasiyası kimi tərcümə olunur.

Low-abiding voices Azərbaycan dilinə hərfi tərcümə olunduqda qanuna tabe olan səslər kimi verilir. Lakin siyasi söz və birləşmələrin dəqiq məntiqi ekvivalenti axtarılmalıdır və bu birləşmə üçün uyğun ekvivalent olaraq, qanuna tabe olan insanlar işlədilər bilər.

Müxtəlif hüquq sistemlərinə malik və ya müxtəlif dillərdə danışan xüsusi şəxslər arasındakı hüquqi münasibətləri tənzimləyərkən hüquqi tərcümə xidmətindən istifadə olunur. Müxtəlif mədəniyyətlərin hüquqi terminləri fərqli mənalar daşıya bilər. Məsələn, həbsxana sözünün iki müxtəlif dildə tərcüməsinə baxaq. Böyük Britaniyada həbsxana prison, Amerikada isə penitentiary adlanır. İki dildə fərqli cür ifadə olunmasına baxmayaraq, Azərbaycan dilində hər iki söz həbsxana kimi tərcümə olunur. Bu tip mətnlərdə mənə zənginləşdikcə ona daxil olan cümlənin strukturu da dəyişdirilir və dilin bütövlükdə inkişaf etməsi nəzərə çarpır.

Ümumiyyətlə, siyasi və hüquqi mətnlərin İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsində yuxarıda qeyd edilmiş tərcümə üsulları xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də tərcüməçilər bütün tərcümə üsullarını bilməli və mətnlərin tərcüməsində ən uyğun ekvivalenti tapmağı bacarmalıdırlar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Altay Ayfer, Dr. Translation Joirnal, Difficulties Encountered in Translation of Legal Texts: The Case of Turkey, 2002, p.18.
2. Bayramov Q. Tərcümə nəzəriyyəsi. Bakı: "OKA-Ofset" nəşriyyatı, 2008, 218 s.
3. Krisztina SÁROSI-MÁRDIROSZ. Problems related to the Translation of Political Texts p.168-172
4. National Standard Guide for the Practice of Community Interpreters in Canada: November 3, 2007, p.36

QLOBALLAŞAN DÜNYADA TƏRCÜMƏ PROSESİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR

Tərcümə sahəsi əsrlər boyu insanlar arasında çox böyük rol oynamışdır. Hal-hazırkı dövrdə də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Günbəgün elm və texnika sahəsində yeni nailiyyətlər meydana gəlir. Bir ölkə əhalisi digər ölkələrin yenilikləri, adət ənənələri, ədəbiyyatı, tarixi və elmi nailiyyətləri barədə tərcümə vasitəsilə məlumat əldə edir.

Çoxmillətli xalq olan vətənimizdə də tərcümə sahəsi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Tərcümə vasitəsilə biz öz mədəniyyətimizi, tariximizi və ədəbiyyatımızı digər xalqlara tanıdırıq. Həmçinin tərcümə sahəsi siyasi arenada da əhəmiyyətli fəaliyyət göstərir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı tərcümə vasitəsilə biz öz həqiqətlərimizi dünyaya çatdırmağa bildik.

Hər bir sahədə olduğu kimi tərcümə sahəsində də bəzi çətinliklər var. Ölkələr arasında olan mədəni fərqlər, elm və texnikanın inkişafı bəzi çətinliklərin meydana çıxmasına səbəb olur.

Tərcüməçilər daha çox bədii tərcümə zamanı çətinliklərlə üzləşirlər. Bədii ədəbiyyatda, əsasən də lirik şeirlərdə obrazlılıq çox yüksək səviyyədə olur, tərcüməçi həmin mətni və yaxud da şeiri tərcümə edərkən çox vaxt məxəz mətndəki obrazlılığı olduğu kimi hədəf mətnə tərcümə edə bilmir. Çünki şeirdəki ifadə tərzini, yəni ritmi, vəznə və s. olduğu kimi vermək olmur. Bəzən də bədii mətnlərdə personaj adlarının xüsusi mənası olur və tərcüməçi həmin adın tərcüməsini tam verə bilmir, bu zaman o əlavə açıqlama etmək məcburiyyətində qalır. Bunları nəzərə alaraq, tərcüməçi bədii mətni tərcümə edərkən hər iki dilin lüğət tərkibini dərinləndirməli, üslub elementləri barədə dərin bilgiyə sahib olmalıdır və tərcümə edərkən bədii obrazlılığı maksimum şəkildə qorumağa çalışmalıdır.

Tərcümədə rast gəlinən bir digər çətinlik qrammatik çətinlikdir. Bütün dillər qrammatik cəhətdən eyni deyil, yəni dillər bir-birilərindən sintaktik və morfoloji kateqoriyalar baxımından fərqlənirlər. Məsələn olaraq cümlə quruluşunu deyərək bilərik, Azərbaycan dilində xəbər sonda gələn halda ingilis dilində xəbər çox vaxt ikinci gəlir. Bir başqa misal olaraq cins kateqoriyasını deyərək bilərik, Azərbaycan dilində cins kateqoriyası yoxdur, lakin rus dilində var. Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümə edərkən tərcüməçi çətinlik çəkməlidir.

Tərcümə zamanı qarşıya çıxan çətinliklərdən biri də məxəz mətndəki sözlərin hədəf dildə ekvivalentinin olmaması ilə əlaqədardır. Bu əsasən elm və texnologiyanın inkişafı ilə bağlıdır. Digər dillərdə olan bütün sözlərin bizim lüğətimizdə ekvivalenti yoxdur. Tərcüməçi mətnə bu cür sözlərlə qarşılaşdığı zaman həmin sözün tam ekvivalentini verə bilmədiyi üçün onun açılışını verməli olur. Bəzən də məxəz dildə olan bir sözün bir neçə mənası olur, bu zaman tərcüməçi sözü mətndəki mənasına uyğun şəkildə tərcümə etməlidir. Belə ki, tərcüməçi məxəz dildəki sözün ekvivalentini hədəf dildə tapmadıqda həmin sözün məhz məxəz dildə araşdırılmalı, mənasını anlamalı və hədəf dildə həmin sözün mənasını qısa şəkildə izah etməlidir.

Belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, hər bir sahədə olduğu kimi tərcümə sahəsinin də özünə məxsus çətinlikləri var. Tərcüməçi belə çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün tərcümə etdiyi dilləri dərinləndirməli və bu sahə üzrə təcrübələr əldə etməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. "Peşəkar Tərcümənin əsasları" Abdullayeva Fialə
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dillər Universiteti "Tərcümə problemləri"
3. Qılıncxan Bayramov "Tərcümə sənəti"

ARQO, JARQON VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK, ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dil ictimai bir hadisədir. O, cəmiyyətlə birlikdə yaşayır və inkişaf edir. Dildə olan sözlərin hamısı birlikdə onun lüğət tərkibi adlanır. Hər hansı bir dildə danışan adamların da işlətdikləri sözlərin miqdarı və səciyyəsi də müxtəlif olur. Bu cəhətdən, yəni lüğət tərkibində olan sözlərin işlədilməsi baxımından müasir Azərbaycan dilinin leksikasını belə qruplaşdırmaq olar: dialekt leksikası, peşə-sənət leksikası; terminoloji leksika; jarqon leksikası və arqotizmlər.

Ayrı-ayrı ictimai qruplar öz ictimai vəziyyəti və məşğuliyyətləri ilə əlaqədar ümumxalq danışığı dilindəki sözləri xüsusi mənalandırmaları, yuxarı təbəqələrin özlərini xalq kütləsindən ayırmaları nəticəsində dildə emosional-ekspressiv çalarlı söz qrupları - jarqon və ya arqo leksikası yaranmışdır.

Alverçilərin, dərvişlərin, aşıqların, balıqçıların, dənizçilərin, ovçuların, eləcə də falçıların, cadugərlərin, əfsunçuların və başqa bu kimi məhdud peşə sahiblərinin danışığında şərti-məxfi mənada bir sıra sözlər, ifadələr işlədilir ki, bunlara jarqonizmlər deyilir. Belə sözlər həmin zümrələr arasında işlənir və ancaq onlar tərəfindən başa düşülür. Jarqonizmlər bədii ədəbiyyatda, xüsusən də dedektiv janrda yazılmış bəzi əsərlərdə də işlənir və üslubi çalarlıq yaratmağa hesablanır. Jarqon latın və fransız dillərində hərfi mərəda “quş civiltisi”, “qarğa dili” mənəsidir. Jarqonlar müxtəlif zümrənin şərti olaraq işlətdiyi elə sözlərdir ki, onlar xalq dilində müstəqim mənada işləndiyi halda, jarqon səviyyəsinə keçdikdə süni şəkildə mənalandırılır. Məsələn, qurd (pul), əriştəsini kəsmək (tutmaq), işini bitirmək (öldürmək), şestorka (satqın), yalançı, hərifləmək, (aldatmaq), ütmək (soymaq), başını qırmaq (aldadıb pulunu almaq), sulamaq (içirtmək), səkkiz qramlıq (güllə).

Arqotizm cəmiyyətin ictimai həyatında peşəsinə, məşğuliyyətinə və mənafe ümumiliyinə görə difrensiallaşan müxtəlif qrupların meydana gəlməsi ilə əlaqədar yaranmışdır. Ayrı-ayrı sosial qrupların cəmiyyətdə dili ayırmaq məqsədi ilə (bəzən gizli, məxfi dil) yaratdıqları dil əsasən xəbər olmayan adamlara anlaşılmaz sözlərin olması ilə fərqlənir. Arqo gizli anlaşma vasitəsidir. Bu sözdən cəmiyyətin daha çox təbəqələri, ən çox isə aşağı təbəqələri istifadə edirlər. Məsələn, tələbələrin arasında işlənən quyuq “iki” mənəsində, alverçilərin dilində işlənən kalan sözü isə “varlı” mənəsində işlənməklə arqo sözdür. Arqo leksikası dildə xüsusi "leksik-semantik" sistem kimi müəyyən ictimai qrupların üzvlərinin ünsiyyətinə xidmət edir. Arqotizm, bir tərəfdən, bu və ya digər ictimai qrupun üzvlərini birləşdirirsə, o biri tərəfdən, həmin qrupu bütövlükdə cəmiyyətdən ayırır. Bədii əsərlərdə arqo leksikasından ictimai qrupların spesifik xüsusiyyətlərini açmaq üçün istifadə olunur. Ədəbi dilin lüğət tərkibinə keçən arqotizmlər adi sözlər, ifadələr kimi işlədilir: satmaq (xəyanət etmək), vurmaq (spirtli içki içmək), yatmaq (həbsxanaya düşmək), yaxalanmaq (həbs olunmaq), aşığı alıcı durmaq (bəxti gətirmək), ələ gətirmək (qazanmaq) və s.

Ümumiyyətlə, arqo və jarqonlar dilimizdə mühüm informativ əhəmiyyət kəsb edirlər. Bununla belə, milli dilin standart ekspressiv, yenidən mənalandırılması vasitəsi kimi metaforik kinayənin yeni mərhələsində əsas rol oynayırlar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Babayev A. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (ali məktəblər üçün dərslik). “Gənclik”, Bakı, 2015. 572 s.
2. Bayramov A. Məhərrəmov Z. İsgəndərzadə M. Azərbaycan dili və Nitq mədəniyyəti (Dərslik) – Bakı: ULU, - 2015. – 236 s.
3. Grossman, Aryn L & Tucker Joan S. Gender Differences and Sexism in the Knowledge and Use of Slang. - Brandeis University, 1997.
4. Hüseynov S. Qaracayeva E. Azərbaycan dili və Nitq mədəniyyəti (Dərslik) – Bakı: Elm və təhsil, - 2016. - 408 s.
5. Iaroslav Wise – Argot, Jargon, Professionalism and Slang. December 5, 2015. [Electronic resource]

BƏDİİ MƏTNLƏRDƏ VERİLMİŞ METAFORALARIN TƏRCÜMƏSİ

Bədii əsərlərin dili özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olduğundan obrazlılıq, emosionallıq və s. kimi əlamətləri ilə digər sahələrə aid olan mətnlərdən fərqlənir. Belə əsərlər zəngin və rəngarəng dil bazasına malik olurlar. Bu cür əsərlərin müəllifi üslubi məqsəddən asılı olaraq əsəri yazdığını dildə mövcud olan bütün vasitələrdən öz imkanları daxilində geniş istifadə edir. Bu dil vasitələri isə bədii əsərin dilində xüsusi üslubi vəzifələrə malik olur. Belə vasitələrdən biri də məcaz növlərindən biri olan metaforadır. Elmi ədəbiyyatda bədii təsvir vasitəsi kimi qiymətləndirilən metafora, həm də canlı danışığı dilinə aid olub emosional-ekspressiv xarakterə malikdir. Metafora səciyyəsinə görə iki cür olur: 1) ümumişlək metafora; 2) üslubi, yaxud poetik metafora. Ümumişlək metaforalar sözün məcazi mənasından törəyərək sabitləşir, bəzən terminə çevrilərək işlədilir. Üslubi, yaxud poetik metafora isə sırf bədii dilin məhsuludur.

Metaforalar dildə mühüm rol oynayır, yeni bir konsepsiya kimi hadisələri səciyyələndirmək funksiyalarını yerinə yetirir. Metaforaların tərcümə olunma imkanları dilçilik və mədəni-fəlsəfi mövqə baxımından bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Çünki hər cəmiyyətin məcazlar sistemi bir-birinə bənzəmir və bu zaman mədəni dəyərlərin tərcümə zamanı rəngarəngliyini pozmaq üçün maksimum bilik tələb olunur. Metaforaların uğurlu tərcüməsi bir dil vahidi kimi əsasən bu meyarlara cavab verməlidir: a) adekvatlıq b) orijinala sadiqlik c) tamlıq, bütövlük Tərcüməçi təkcə metaforun strukturuna deyil, həm də onun semantik məzmununa diqqət yetirməlidir. Ancaq dilin imkanları məhdud deyildir və buna görə də bir çox hallarda metaforanın müvəffəqiyyətli tərcüməsi yalnız orijinalın dilində onun versiyasına adekvat olmalıdır. Metaforaların tərcümə imkanlarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür: - Metaforaya ekvivalent seçərkən müəyyən bir leksik vahidin və onun sintaktik rolunun təsviri mükəmməl ötürülməlidir – ekvivalent tərcümə; Metaforik bir görüntünün qorunması üçün komponentləri izah etməyə imkan verən və orijinal sözün və ifadənin mənasını bədii şəkildə izah edən tərcümə yerinə yetirilməlidir - təsviri tərcümə; İki və ya artıq komponent arasındakı tam uyğunsuzluq olmasa da, təsvirin elementləri arasında intensivliyin itkisinə və birbaşa əlaqəsinə görə üslub zəifləməsinin həyata keçirildiyi bir leksemin və ya ifadənin məzmununun qorunması - müqayisə ilə tərcümələr; Transformasiya və kalka. Metaforanın tərcüməsi zamanı tərcüməçinin diqqət etməli olduğu məqamlardan biri adların metaforalaşmasıdır. Prinsip bundan ibarətdir ki, xüsusi adların əksəriyyətinin artıq qəbul edilmiş tərcümə variantı var, ancaq onlar metaforalaşanda, şübhəsiz ki, şərhə ehtiyacları var. Məsələn, Hacı Qara xəsislik rəmzidir, kiməsə ay Hacı Qara! Deyilirsə və bu cümlə ingilis dilinə tərcümə olunacaqsə, onda şərhəziz ötürmək mümkün deyil.

Beləliklə, tərcümə zamanı hər hansı bir problemin yaranmaması üçün tərcüməçi metaforaların ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı hər iki dilə məxsus müxtəlif ifadə vasitələrindən düzgün istifadə edərək, həm orijinaldakı metaforanın özünəməxsus xüsusiyyətlərini saxlamalı, həm də tərcümə edilən mətnin kontekstindən uzaqlaşmamalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov. Q. Tərcümə sənəti “OKA Osfət” nəşriyyatı, Bakı-2008
2. Filologiya məsələləri №14 “Elm və təhsil” nəşriyyatı, Bakı-2017
3. Səfərov. M. Azərbaycan dili məsələləri “Elm və təhsil” nəşriyyatı, Bakı-2016
4. Tərcümə problemlər Respublika elmi-praktik konfransının tezisləri (15 mart 2019-cu il) “Mütərcim” nəşriyyatı, Bakı-2019

BILINGUAL DICTIONARIES

Bilingual dictionaries are wordbooks that contain comparative translations of items of two languages. These kind of dictionaries may have two principal purposes: reference for translation and guidance for expression. In addition to the translation of words, bilingual dictionaries include the part of speech to which words belong, verb forms and other grammatical rules. All this helps the user to understand the meaning of new words.

The first dictionaries we know from history were bilingual dictionaries. These dictionaries were tablets with bilingual Sumerian-Akkadian wordlists. The history of these dictionaries dates back to 2300 BC. There are so many dictionaries in history. For example, the dictionary Etruscan-Latin was compiled by the Roman Emperor Claudius, the Essential Vocabulary was compiled in the 8th -9th centuries and consisting of Sanskrit-Tibetan terms, etc.

Sometimes a word has several meanings in one language, but in other languages these meanings and concepts can be expressed in several words, not one. This is the most difficult point in creating bilingual dictionaries. For example, in English, a ticket can provide entrance to a theater, authorize a bus or train ride. In Spanish, these two meanings are not covered by one word as in English, but rather there are several meanings: boleto or entrada.

Bilingual dictionaries can be in several formats. It includes printed dictionaries, pocket electronic dictionaries, dictionary programs, online dictionaries and visual dictionaries. Printed dictionaries can be small and large. They contain a large number of words. Pocket electronic dictionaries are small devices. You can type any word using the mini keyboard and it will be appear on the screen. Other dictionaries are used online. A new type of bilingual dictionaries is called machine translation dictionaries.

Bilingual dictionaries can be general and special. The general dictionary covers the total language. This type of dictionaries contains words from all spheres of human activities and all areas of the life. They include, for instance, frequency dictionaries, word lists, etc. Sometimes general dictionaries may have very specific aims and still be considered general due to their coverage. Special dictionaries are contrasted to general dictionaries because special dictionaries aim to present the items of very specific areas of the language. Special dictionaries can include concepts related to human life, or areas of linguistics. For example, technical dictionaries, phraseological dictionaries, dictionaries of synonyms, etc. The general bilingual dictionaries are: English-Spanish, Spanish-English, etc. The special bilingual dictionaries are: dictionaries of scientific and other special terms, dictionaries of abbreviations, phraseology, proverbs, synonyms and dictionaries of Old English and Middle English with explanations in Modern English.

Bilingual dictionaries can be useful for many people. Such dictionaries are useful for linguists and scientists, people learning a foreign language, as well as readers of foreign literature and travellers.

Reference:

1. Arnold I.V. The English word. M, 1987.
2. Ginzburg R.S. A Course in Modern English Lexicology. M., 1979.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Bilingual_dictionary

LEKSİK-ÜSLUBİ VASİTƏLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Dil hər bir xalqın milli varlığının sübutudur. Dili təşkil edən mənalı vahidlər üslubi vahidlər adı altında qruplaşdırılır. Dildəki üslubi vahidlərin çoxluğu bu dilin ifadəliliyindən, zənginliyindən xəbər verir. Bunlara məcazlar aiddir.

Leksik-üslubi vasitələr çoxmənalılıq prinsipi əsasında yaranır. Sovet və rus linqvisti İrina Vladimirovna Arnold (1908 – 2010) leksik-üslubi vasitələrin bir neçə növünü qeyd etmişdir. Bunlara metonimiya, metafora, istehza, sinekdoxa, litota, hiperbola, mübaligə və şəxsləndirmə aiddir. Ümumən təxminən 250-yə yaxın leksik-üslubi vasitələr mövcuddur.

Metaforalar rəng və forma, vəziyyət, hərəkət, funksiya və istifadə kimi bənzərliklər əsasında yarana bilər. Sözlərin metaforik istifadəsi onların lüğəvi mənalına da təsir edir, sözlərə yeni konnotativ məna çaları qazandırır. Məsələn, Juliet is the sun (Culyetta günəşdir) .

Azərbaycan dilində təşbehlər, adətən bənzətmə qoşmalarının, ingilis dilində isə like, such as, as if, as, seem kimi bağlayıcı sözlər vasitəsilə əmələ gəlir. İngilis dilində təşbeh nümunələrinə She is as innocent as an angel. (Mələk kimi günahsızdır), My heart is like an open highway. (Ürəyim açıq magistral yoldur) misal göstərmək olar.

Bir cümlədə işlənən, eyni qrammatik quruluşa malik, müxtəlif semantik mənalı ifadə edən məcaz növünə zveqma deyilir. Cümlədə işlənən bir feil iki ismi idarə edir. Bu isimlərdən biri məcazi, digəri həqiqi mənada olur. Məsələn, He firmly held his tongue and her hand. (Dilini və əlini möhkəm tutdu.)

Oksimoron bir-birilə ziddiyyət təşkil edən və ya tamamilə zidd iki anlayışın bir yerdə istifadə edilməsi və bu şəkildə yaradılmış ifadədir. İngilis dilində oksimoron nümunələrinə aiddir: living death (yaşayan ölü), low skyscraper (aşağı göydələn), cruel kindness (qəddar mərhəmət) və s.

Leksik-üslubi vasitələrdən sinonimlər səlislik yaratmaq, fikrin daha təsirli ifadə edilməsi məqsədilə rəngarəng üslubi imkanlara sahibdir. Leksik-üslubi vahidlər biri-birinin sinonimi olduğu halda onların işlənmə konteksti fərqli ola bilər. Məsələn, spooky, frightening, scary sözləri sinonim olduqları halda onların işlənmə məqamı fərqlidir. Alarming və frightening sözləri qorxutmaq mənasından həyəcanlandırmaq mənasında işlənir. Amma spooky sözü qorxulu, tük ürpedici və xoşagəlməz mənasında işlənə bilər.

Bədii əsərlərdə obrazlı və canlı nitqin emosionallığını artıran, müqayisə ilə obrazların keyfiyyətləri barədə canlı təsəvvür yaradan və oxucuya güclü təsir bağışlayan üslubi fiqur antiteza adlanır. Məsələn, That's one small step for man, one giant leap for mankind. (Bu insan üçün kiçik bir addım, bəşəriyyət üçün bir nəhəng sıçrayış.).

Nəticə

Ümumiyyətlə, leksik-üslubi vasitələrin İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsində yuxarıda qeyd edilmiş tərcümə yolları (üsulları) mühüm rola malikdir. Bunun üçün də tərcüməçilər daim tərcümə üsullarını bilməli priyomlardan lazımi qaydada istifadə etməlidirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov Q. Tərcümə nəzəriyyəsi. Bakı: “OKA-Ofset” nəşriyyatı, 2008, 218 s.
2. Ərəbli N.Ş. İngilis dilində sinonim cərgənin genişlənməsində metaforanın rolu. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 288 s.
3. Giorgadze M. Linguistic features of pun, its typology and classification. Tbilisi: European scientific journal, 2014, p.50.

Hüseyn Hüseynzadə
Azerbaijan University of Languages
Faculty of International Relations and Regional Studies
Specialty of Regional Studies (Caucasus), Group: 258
Teacher of the Department of History of
Azerbaijan and Caucasus Studies, doctoral student Aida Bashirova

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGES IN A GLOBALIZING WORLD. /TOEFL

Modern technologies and teaching methods develop foreign language skills in people at the same rate. One of the most important questions in the modern world is whether people speak a second or a third language. Studying at a qualified university is the dream of every young person who has reached university age. Although it was seen as impossible or taboo in the past to get out of political and economic problems and get a bachelor's degree in qualified universities in peace and security; Nowadays it is perceived as normal as studying in any city of Azerbaijan. The reason for this is that distances are closer thanks to developing technology and means of transportation. In a world that has become a global village, completing a bachelor's or master's degree in another continent is perhaps the most important and unforgettable experience a person can have in his lifetime. Otherwise, people who want to work or study and live abroad prefer to develop their foreign language skills. There are different methods of developing a foreign language. The role of books is indispensable for people who want to learn a language. Here are some examples: watching movies, chatting with people, attending courses, etc. The assessment of the language skills of people falls on the system of language exams. The system I'm going to talk about is TOEFL (test of knowledge of English as a foreign language). This system measures how well the examinee is proficient in English at an academic level. Colleges and universities in the US, UK, Canada, the Netherlands, Sweden, Australia and other countries accept results from students who pass this test. Exam results are assessed on a 120-point scale. TOEFL test scores are valid for 2 years. After this period, the exam results are considered invalid. Many universities and colleges accept students whose results were recently announced. The exam tests your writing, reading, listening and speaking skills. Exams are conducted both in writing and online. The TOEFL certificate is valuable not only in educational institutions, but also in private institutions and in the field of tourism. Students always choose more prestigious systems. TOEFL is one of the most popular of these systems. Your TOEFL test results will help you meet the immigration requirements. All immigration authorities that require taking the English language test accept the TOEFL test. I believe that students or ordinary citizens need to improve their knowledge of a foreign language in order to keep up with the modern world. Because if we take into account that there is a lot of competition in the vacancy system nowadays, we can see that the TOEFL certificate really offers great advantages in hiring.

Literature list.

1. EST Official TOEFL Site <https://www.ets.org/toefl>
2. Uzman TOEFL <https://www.uzmantoefl.com/>

Ramzanova Kamilla Akif
Azərbaycan Dillər Universiteti;
Tərcümə fakültəsi (rus-alman); grup 244b
Elmi rəhbərin: PhD doz. Əhmədova Xatirə Saleh
kamilla.ramzanova@adu.edu.az

МЕТОНИМИЯ КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ

Метонимия – это яркий стилистический прием, используемый во всех жанрах. В метонимии подразумеваемое слово заменяется другим, находящимся с ним в ассоциации по смежности. Существует 7 форм метонимии: Ich habe gestern Schiller gelesen. В приведенном примере создатель

вещи обозначает саму вещь. Она является производением Фридриха Шиллера и заменена другим термином. Этот термин имеет очень прямое отношение к оригинальной работе, поскольку Шиллер является автором этих книг. Feuer frei! Schießt Wunden auf unsere Feinde! В этом примере продукт вещи обозначает саму вещь, поэтому вместо снаряда именуется вещь, в данном случае раны, которые должны быть нанесены противнику при атаке. Но, как и в предыдущем примере, раны имеют реальное отношение к снарядам, поскольку они представляют собой результат атаки с ними. Ich werde ihn mit diesem Eisen bezwingen. В данном случае сырье для вещи обозначает саму вещь. Эта вещь, то есть железо, которое помогает кого-то победить, называется вместо реального оружия. Как и в предыдущих примерах, железо имеет реальное отношение к оружию. Потому что оружие было сделано из этого самого материала или сырья - связь между тем, что говорится, и тем, что имеется в виду. Napoleon marschierte ins Land ein. Соответственно, генерал обозначает весь отряд. Но между командиром и войсками, конечно, есть настоящая связь. То же самое относится и к метонимиям, в которых вместо самой вещи указывается владелец вещи. Например, в предложении: „Unser Nachbar ist abgebrannt.“ - указан не дом или имущество, а собственник этих владений. Das hat die Jugend so entschieden. Соответственно, в примере, коллективно абстрактное предложение было использовано для конкретного случая. Таким образом, нерепрезентативное слово используется для обозначения массы (коллектива) вместо обозначения того, что имеется в виду, что конкретно. Lasst uns ein Glas trinken gehen. Итак, здесь сосуд, в котором находится вещь, означает вещь. Следовательно, сосуд означает его содержимое. Но и здесь существует связь между тем, что сказано, и тем, что имеется в виду. Формулировка довольно широка, между прочим, если, например, артисту аплодирует весь театр, театр, безусловно, можно считать «сосудом» для людей в нем, поэтому это тоже будет метонимией. Dieses Verhalten bringt keine Lorbeeren. Здесь есть символ чего-то абстрактного. Говорят, что определенное поведение не принесет вам успеха. Однако, как правило, это не настоящий венок из лаврового листа, а то, что он символизирует: а именно славу или честь. Поскольку символ славы - лавровый венок, то, что имеется в виду, заменяется чем-то, что символически связано с ним. Метонимия вводится в контекст художественного текста для обеспечения связности элементов текста, отсюда можно сделать вывод, что метонимия также выполняет связующую функцию в тексте. Данная функция метонимии дает возможность писателю связать смысловые элементы не только на текстовом, но и также на метатекстовом уровне, то есть установить связь между абзацами, главами этого текста.

Список литературы

1. Jeannette Littlemore (2015) metonymy

Azadə Həsənzadə
Azərbaycan Dillər Universiteti;
Təhsil 2 fakültəsi; qrup 218B
Elmi rəhbər:b.müəl. Səbinə Məmmədova
236Azade@adu.edu.az

BORROWING WORDS IN ENGLISH

A borrowing word or loanword is a word as adopted from one language and incorporated into another language without translation. A loanword is distinguished from a calque, which is a word or phrase whose meaning or idiom is adopted from another language by word-for-word translation into existing words or word-forming roots of the recipient language.

Borrowing words from other languages are characteristic of English throughout its history. More than two thirds of the English vocabulary are borrowings. Borrowed words are different from native ones by their phonetic structure, by their morphological structure and also by their grammatical forms. English history is very rich in different types contacts with other countries, that's why it is it is very rich in borrowings. The actual process of borrowing is complex and involves many usage events. Generally, some speakers of the borrowing language know the source language too, or at least enough of it to utilize

the relevant word. They adopt the new word when speaking the borrowing language, because it most exactly fits the idea they are trying to express. If they are bilingual in the source language, which is often the case, they might pronounce the words the same or similar to the way they are pronounced in the source language. For example, English speakers adopted the word garage from French, at first with a pronunciation nearer to the French pronunciation than is now usually found. Presumably the very first speakers who used the word in English knew at least some French and heard the word used by French speakers, in a French-speaking context.

English has gone through many periods in which large numbers of words from a particular language were borrowed. These periods coincide with times of major cultural contact between English speakers and those speaking other languages. The waves of borrowing during periods of especially strong cultural contacts are not sharply delimited, and can overlap. For example, the Norse influence on English began already in the 8th century A.D. and continued strongly well after the Norman Conquest brought a large influx of Norman French to the language. The Roman invasion, the adoption of Christianity, Scandinavian and Norman conquests of the British Isles, the development of British colonialism and trade and cultural relations served to increase immensely the English vocabulary. The majority of these borrowings are fully assimilated in English in their pronunciation, grammar, spelling and can be hardly distinguished from native words. The main languages from which words were borrowed into English are described, such as: Latin, Scandinavian, French, Greek, Italian, Spanish, Russian and others.

Examples of loanwords in the English language include café (from French café, which literally means "coffee"), bazaar (from Persian bāzār, which means "market"), and kindergarten (from German Kindergarten, which literally means "children's garden").

Ədəbiyyat siyahısı:

1. English Lexicology, Aziza Hajiyeva, Baku 2011
2. <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/structure/borrowed.html>
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Loanword>

Arifə Rəsulova
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -2 Fakültəsi qrup 305B,
Elmi rəhbər:f.f.d Gülyaz Zeynalı
ra-arifa@adu.edu.az

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SİFƏTİN MÜQAYİSƏ VƏ ÜSTÜNLÜK DƏRƏCƏLƏRİNDƏ SİNTEK VƏ ANALİTİK FORMALARININ PARALEL İŞLƏNMƏSİNƏ DAİR

Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də sifət əşyanın ya da şəxsin əlamətini və keyfiyyətini bildirir. Sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələrini düzəldərkən əsasən iki formadan istifadə olunur: sintetik forma (long, longer, longest) və analitik forma (important, more important, the most important). Sifətlərin analitik formalarına bir qayda olaraq daha çox danışıq dilində rast gəlinir. Belə ki, cleverer və the cleverest əvəzinə more clever və the most clever işlənməsi buna nümunədir.

She waited, her breathing growing shallower and faster.

The lake we swam before was more shallow.

She is the cruellest person in their family.

That was the most cruel accident.

Mənşəcə worse və worst sözləri ill və evil sifətlərinin, badder və baddest sözləri isə bad sifətinin müqayisə və üstünlük dərəcələri olmuşdur. Araşdırmalara görə badder və baddest sifətləri XIV əsrdən XVIII əsrədək olan ədəbiyyatda qalmışdır. Müasir ingilis dilində isə bu işlənmə formasına hələ də müəyyən dialektlərdə rast gəlmək olur.

He is very bad sir, badder than ever, I do think.

R.Kverk qeyd edir ki, bəzən sifətlərin analitik formalarının seçimi müqayisə zamanı than bağlayıcısının istifadə olunması ilə əlaqəli olur. (4; 462)

John is more mad than Bob is.

B.Mondorfa görə, məna konkret olduqda sifət sintetik forma ilə müqayisə olunur.

The beer is bitterer. (konkret). The more bitter take over battles of the past. (mücərrəd).(3; 266)

Həmçinin C. Liç və C. Kalpeper təkhecalı sifətlərlərdə analitik formaların işlənməsinin dominant olması haqqında üç əsas faktor qeyd etmişdir: (2; 356)

a) Müqayisə zamanı than bağlayıcısı işləndikdə: She is more proud of her son than of her daughter.

b) Dərəcə göstəricisini daha da qüvvətləndirərkən: He was much more sick of being humiliated.

c) Koordinasiya və paralellik olan zaman: Their achievement becomes more impressive and their status more clear.

Digər dilçilərin çoxu kimi J. Barber də qeyd etmişdir ki, sintetik formanın işlənməsi artıq daha az hallarda özünü göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Barber, Charles. Early Modern English. 2nd edn. Edinburgh: Edinburgh University.1997.
2. Leech, Geoffrey & Jonathan Culpeper. The comparison of adjectives in recent British English. 1997. 353-373
3. Mondorf, Britta. Support for more-support. In: Günther Rohdenburg & Britta Mondorf. Determinants of grammatical variation in English (Topics in English Linguistics, 43), 2003. 251–304.
4. Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik. A comprehensive grammar of the English language. London & New York: Longman. 1985.

Nəbizadə Gülmirə
Azərbaycan Dillər Universitetini,
Təhsil-2 fakültəsi, q.r.306A
Elmi rəhbər:b.müə.Məmmədova Səbinə
Gulmira952@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ ÇOXMƏNALI SÖZLƏR

Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də sözlər təkmənalı və çoxmənalı olur. Əgər sözün əsas mənadən başqa ikinci mənası olursa, belə sözlər təkmənalı – monosemantik sözlər adlanır. Sözün əsas mənasından başqa əlavə mənaları varsa belə sözlər çoxmənalı – polisemantik sözlər adlanır. Məsələn :traktor sözü çoxmənalıdır. Ağız (bıçağın ağızı, qapının ağızı və s.) sözü isə çoxmənalıdır. İfadə etdiyi müxtəlif məna çalarlarında görə çoxmənalı sözlər eyni deyildir. Çoxmənalı sözlərdə əsas məna ilə bağlılıq zəruri şərtidir. Bu bağlılıq olmadıqda həmin sözlər çoxmənalılıq yox, omonimik xüsusiyyətini daşıyır. Çoxmənalılıq təşkil edən sözlər eyni bir nitq hissəsinə aid olur. Məsələn: diş – uşağın diş, darağın diş. Çoxmənalı sözlərə demək olar ki, bütün əsas nitq hissələrində təsadüf olunur. Bunların içərisində Azərbaycan dilində isimlər, fellər və sifətlər daha çoxdur. İngilis dilində isə isimlər və sifətlər üstünlük təşkil edir. Çoxmənalı sözlər əsasən bədii üslubda işlədilir. Bütün sözlər çoxmənalı ola bilməz. Dilimizdə çoxmənalı sözlər bir sıra səbəblərə görə formalaşmışdır: formasına görə: ayaq (adamda) ayaq (stolun ayağı). Rənginə görə :Qara (paltar) qara (dəniz). Dadına görə : şirin (bal) şirin (söz). Hərəkət oxşarlığına görə : döymək (qapını) döymək (əti). Məkana görə :universitet (ali məktəb) universitet (bina) və s.

Sözlərin çoxmənalılığı mürəkkəb sözlərin yaranmasında mühüm rol oynayır. Məsələn : ördəkburun heyvan adıdır. Onun ağızı ödəyin burnuna oxşadığı üçün ona bu ad verilmişdir. Balqabaq – qabağın şirin növü olduğu üçün belə adlandırılmışdır. Çoxmənalı sözlər inkişaf nəticəsində əmələ gəlmiş həqiqi mənadan uzaqlaşaraq müstəqil bir məfhum ifadə edən yeni mənaya çevrilir. Məsələn : saç sözü isim və feil olaraq işlənir. Artıq bu söz çoxmənalı deyil omonim sözdür. Çoxmənalı sözlərdə onun daşdığı mənalarda biri öz konkret ifadəsini mətnin daxilində alır. Söz öz ilk müstəqil mənasından ayrılıb çoxmənalılıq kəsb edən məcazi mənalı sözə çevrilir. Məcəzi mənada işlənən sözlər iki cür olur : 1.leksik məcazlar, 2.üslubi məcazlar. Leksik məcazlar lüğət tərkibində qeydə alınmış ifadələrdir. Məsələn :başa düşmək – anlamaq, dərk etmək və s. Üslubi məcazlar isə yazıçının fərdi yaradıcılığı ilə bağlı olan ifadələrdir. Onlar mətndən kənarında öz məcazlığını saxlaya bilmir. Məsələn :Ürəyimin yağı əridi. İşlərim yağ kimi gedir və s.

Müasir dövrdə dillərdə sözlərin çoxmənalı olmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Bu proses dilin daxili inkişaf qanunlarından birini təşkil edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəfərov S. – Müasir Azərbaycan dili
2. Nəcəyeva Ə. – Lexicology
3. <http://azgrammar.top/t-km-nali-v-coxm-nali-sozl-r/>

Али Мовсумов
АУЯ, факультет Образования-1, группа 324г,
Научный руководитель: д. фил. н. Улдуз Асланова
ElıMovsumovadu@adu.edu.az

ЛЕКСИЧЕСКОЕ СХОДСТВО АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Языки, которые имеют общее происхождение, являются членами одной языковой семьи. Точно так же, как люди могут иметь генетическое сходство друг с другом, так и члены одной языковой семьи имеют ряд схожих особенностей. Степень схожести языков, входящих в одну лингвистическую семью, весьма впечатляет, но в то же время она может варьироваться. Лингвистика определяет те или иные схожие характеристики между языками как лексическое сходство, которое является мерой того, до какой степени слова двух данных языков лексически схожи.

Английский язык имеет лексическое сходство с немецким языком на 60%. Оба языка входят в западногерманскую подгруппу германской группы языков, которая, в свою очередь, является одной из ветвей индоевропейской языковой семьи.

Практически идентичные правила ударения и интонации в структурах предложений характеризуют эти германские языки. Помимо этого, английский и немецкий языки имеют большое количество когнатов — определённых слов, имеющих одно и то же происхождение. Когнаты могут возникать в процессе исторического взаимодействия двух и более языков. Изучением когнатов занимаются этимология, семантика, а также сравнительное языкознание. Чаще всего, к когнатам относятся названия членов семьи (Bruder/brother, Mutter/mother, Schwester/sister, Sohn/son, Tochter/daughter), частей тела (Arm/arm, Hand/hand, Finger/finger), сторон света (Norden/north, Osten/east, Süden/south, Westen/West), а также множество других прилагательных, наречий, глаголов и числительных. Однако не все когнаты имеют общее лексическое значение, то есть являются ложными друзьями переводчика. К примеру, английское слово «gift» в переводе на русский означает «подарок», в то время как немецкое слово «Gift» переводится как «яд». Оба слова имеют общее происхождение, и восходят к прагерманскому слову giftiz. Своё изначальное значение в немецком языке эта лексема сохранила в сложном слове Mitgift (приданое).

Изучая подобные примеры, можно убедиться, что английский и немецкий языки имеют много сходств в лексике. Слова в немецком языке, которые имеют сходство с английскими словами, при изучении языка запоминаются быстрее. Сравнение лексических единиц английского и немецкого языков может способствовать более лёгкому изучению этих языков.

Список литературы:

1. www.britannica.com/topic/cognate-linguistics
2. www.ethnologue.com/language/deu
3. www.ethnologue.com/language/eng

Ağaxanzadə Böyükxan
Azerbaycan Diller Universiteti
Regionşünəşliq fakültəsi 255 b qrupu
Elmi rəhbər: müə. Məcidov Elşən
3874Boyukxan@adu.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Dünyada daim mövcud olan qloballaşma ictimai həyatın bütün proseslərinə, o cümlədən iqtisadiyyata, təhsilə və mədəniyyətə təsir göstərir.

Qloballaşmanın ilk proseslərindən biri ali təhsilə toxundu. Məhz orta əsrlər dövründə latın dilini bilmək səyyar tələbələrə müxtəlif Avropa ölkələrinin universitetlərində təhsilini davam etdirməyə imkan verdi və təhsil proqramlarının unifikasiyası ilə nəticələndi. Təxmini hesablamalara görə, Yer üzündə 3 minə yaxın dil istifadə olunur. Onlardan ən çox yayılmış Çin dilidir. O, 848 milyon insanın doğma dilidir; ikinci dil-İspan dilidir, 406 milyon nəfərdir; üçüncü yer isə 335 milyon nəfərdən ibarət İngilis dilidir. İngilis dili XX əsrin sonlarında elmi kommunikasiyanın ən vacib dili kimi özünü təsdiqləyib. Son onillikdə Çin iqtisadiyyatı fəal şəkildə inkişaf edir, ÇXR vətəndaşlarına dünyanın istənilən yerində, xüsusilə də onunla həmsərhəd ərazilərdə rast gəlmək olar. Buna görə də Çin dilinin aktiv öyrənilməsi haqqında düşünmək lazımdır, baxmayaraq ki, ən çətin dillərdən biridir.

Müasir dünyada və cəmiyyətdə beynəlxalq təmasların getdikcə daha da sıxlaşdığı bir vaxtda, internet vasitəsilə işgüzar və elmi ünsiyyət sürətlə inkişaf etdiyi bir vaxtda xarici dil bilikləri getdikcə daha da mühüm rol oynayır. Xarici dil, insanlarda yaradıcı düşünmək, təhlil etmək və başqalarını anlamaq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verən ən yaxşı vasitələrdən biridir.

İnsan rahat yaşamaq üçün ən azı bir xarici dili əlavə bilməlidir. Xarici dil bilikləri olmadan karyera yüksəlişi hal-hazırda çətindir. Məsələn, beynəlxalq konfranslarda, sərgilərdə, idman tədbirlərində beynəlxalq ünsiyyətin müxtəlif formalarından imtina etmək, ya da birgə biznesi məhdudlaşdırmaq lazım gələcək. Bura xaricdə təhsil və akademik mübadilələr daxildir. Bütün bunlar xarici dil öyrənmək üçün əhəmiyyətli səbəblərdir.

Xarici dillərin öyrənilməsi üçün yalnız iki səbəb var: praktiki və psixoloji. Əgər sizin işiniz xarici tərəfdaş şirkətlərin nümayəndələri ilə xarici dildə işgüzar fəallığı, telefon danışqlarını və ya şəxsi ünsiyyəti nəzərdə tutursa, siz dili öyrənməyə məcbur olacaqsınız. Psixoloji səbəblər dilin öyrənilməsinin kəskin ehtiyacını nəzərdə tutmur. Belə bir ehtiyac sizin hansısa ölkənin mədəniyyətinə və təbiətinə duyduğunuz heyranlıqdan qaynaqlana bilər. Bəzən dil öz gözəlliyi ilə də cəlb edir. Lakin dil biliklərinin səviyyəsi birbaşa göstərilən həvəsdən, sizin iş qabiliyyətinizdən və böyük həcmli informasiyanı yadda saxlamaq qabiliyyətinizdən asılıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://studbooks.net/literatura>

Aypare Safarlı
Azerbaijan University of Languages
Faculty of International Relations and Regional Studies
Specialty of Regional Studies (Caucasus), Group: 258
Teacher of the Department of History of Azerbaijan and
Caucasus Studies, doctoral student Aida Bashirova
3927Aypara@adu.edu.az

DIVERSITY OF ENGLISH AND ARMENIAN LANGUAGES

Language is a system of sounds and symbols used by a group of people to communicate with each other, to express cultural individuality and social relations, and to enjoy one another. Languages differ in sound, grammar, vocabulary, and speech. However, languages are related to each other as members of a family. Because most European languages have common roots, they can be grouped under the Indo-European language family. English belongs to the northern group of the Germanic language family. Armenian belongs to a language family with only one member. Knowing different languages is one of the first factors that always lead a person forward. Thanks to additional language skills, we can also read and understand resources in different languages. That, in turn, leads us forward. As we know, English is a language used by more than half of the world, and we can talk to many people in this way. Our knowledge of the Armenian language helps us to be aware of the history and truths falsified by the Armenians. It is very important to learn the Armenian language in order to respond only to Armenians. Knowing the language of the enemy does not mean that we are ashamed or friendly to them. On the contrary, it takes us one step further. Fences are used in English and Armenian writings. But there are

differences. Unlike Armenia, which is the least characterized by this feature, English is characterized by the use of abundant fences. Various forms of hedging in English - modal words (verbs, nouns, adjectives and adverbs), approximate feelings, impersonal and passive constructions, if-paragraphs, etc. Armenians mainly use modal words. These differences are mainly felt in the texts, sentences. For example, the English - The word sentence is actually somewhat problematic. The Armenian (in English translation) - Oral communication can take place between two or more people who can interact by means of sentences, both simple and composite as well as by single words and phrases, depending on the speech situation and the character of communication. (1, p. – 2507. While in English adverbs are usually formed by adding (-ly) to adjectives. In Armenian many adverbs are formed from adjectives, simply by adding the suffix -oren to the singular form of adjectives. The similarity between the two languages is that, of course, there are words that are envelopes without any changes. For example: cheap – cheaply, easy – easily; Դանդաղ (slow) դանդաղորեն (slowly) - Dandagh (slow) dandaghoren (slowly). While in English, the plural is formed by adding (s) to the singular. In Armenian, to form the plural of nouns and adjectives we add (-er, ner; Arm: էր, ներ): The suffix “-er” is added to the end of monosyllabic nouns. The suffix “-ner” is added to the end of polysyllabic nouns. There is only one present tense in Armenian, and though it’s structured like English’s present continuous tense, it can act as the present continuous (I am walking) or the simple present (I walk). In Armenian, verbs don’t take the endings to form the present tense but different particles are added to the verb. To negate the verb, simply add a չ to the beginning of the present “to be” and switch its position to be before the verb. But this is different in the grammar of the English language. The British use the words “no” or “not”, “any” and so on. (2, p – 31). The perfect tense is a way to express the past which is almost as widely used as the preterite. It sees a much more frequent distribution than its English equivalent.

Bibliography:

1. On Differences in the Use of Hedging in English and Armenian Academic Discourse. Yelena Mkhitarian and Sona Tumanyan. 2015
2. A Comparative Study of Armenian Vowels Production and Perception. Tabita Toparлак. 2019 3. http://mylanguages.org/armenian_adverbs.php

Aqsa Rzayeva
Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq,
Regionşünaslıq fakültəsi (Amerika üzrə), qr.255b
Elmi rəhbər: müəl. Elşən Məcidov
3882Aqsa@adu.edu.az

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Qloballaşma, dünya xalqlarının vahid bir cəmiyyətdə birləşərək birlikdə fəaliyyət göstərdikləri bir müddətdir. Üstəlik, bu proses iqtisadi, texnoloji, sosial-mədəni və siyasi qüvvələrin birləşməsidir ki, bu da ümumi dilə ehtiyacı artırır. İngilis dili yalnız bir sistem ünsiyyəti deyil, həm də elm, texnika və tibbin üstün dilidir. İngilis dili 21-ci əsrin dil dilinə çevrildiyi üçün bu günlərdə 2 milyarddan çox insan ingilis dilini öyrənir. Bu, dil öyrənmə ehtiyacının hər zamankindən daha çox olduğunu vurğulamağa xidmət edir.

Dil təhsili sizi yeni fikir sahələri, adətlər, vərdişlər və dəyərlərlə tanış edir. İyirmi birinci əsr həm peşəkar, həm də şəxsi baxımdan insanların qlobal biliklərinə tələblər qoyur. İnternet məlumatların ötürülməsi barədə düşüncə tərzimizi dəyişdirdikcə, digər ölkələrin vətəndaşları ilə aramızdakı məsafəni də aradan qaldırdı. Dünyanın hər yerindən həm iş, həm də zövq üçün materiallar, kompüterə girişi olan hər bir şəxs üçün mövcuddur. Bir-biri ilə təmasda olan müxtəlif mədəniyyətlər mübadilə, əməkdaşlıq və qarşılıqlı fayda üçün misilsiz imkanlar yarada bilər. Beynəlxalq əlaqələr bir çox karyeranın ayrılmaz hissəsidir və digər mədəniyyətlərlə məşğul olmaq bacarığı və həssaslığı olmayan insanlar əlverişsizdir.

Dil öyrənmək, qrammatik qaydaları öyrənmək və ya söz ehtiyatı əldə etməkdən daha çox şeydir. Öyrənenlər hədəf dilinin təməlinə dayanan mədəni xüsusiyyətləri daha dərindən başa düşə biləcəkləri bir

vəziyyətə gətirilməlidirlər. Mədəniyyətlərarası şüurun yüksəldilməsi və öyrənənlərin stereotipik nöqtəy-nəzərlərlə mübarizə aparmağı gücləndirməsi dil kurikulumunun vacib məqsədləridir. Dil tədrisi və öyrən-məsi üçün uyğun ssenarilər hər zaman - hədəf mədəniyyətinə baxarkən - öyrənənlərin öz mədəniyyətləri-nə baxmağı və əks etdirməyi, həmçinin öz mədəni köklərinin xüsusiyyətlərini yenidən nəzərdən keçirmə-lərini və beləliklə yeni perspektivləri inkişaf etdirmələrini təmin edir. Mədəniyyətlərarası öyrənmənin məqsədinin “üçüncü yer” adlandırdığı yerdə görüşmək olduğunu irəli sürə bilərik. Bu üçüncü yer, iki mə-dəniyyət arasında bir yerdə yerləşir və “öyrənənin böyüdüüyü mədəniyyətlərlə tanış olduğu yeni mədəniy-yətlər arasındakı sətirlərdə” qeyd olunur. Metaforik olaraq demək olar ki, öyrənənlər hər iki mədəniyyətin kərpicindən tikilmiş bir körpünün ortasında görüşməyə dəvət olunmalıdır. Beləliklə, kompüter və İnter-net, öyrənənlərin hədəf mədəniyyəti ilə qarşılaşma ehtiyaclarını dəstəkləmək və yalnız özləri ilə başqaları arasında deyil, həm də özləri ilə digər mədəniyyətlər arasındakı fərqləri və oxşarlıqları əks etdirmək üçün istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məmmədov Fuad. “Kulturologiya”, Bakı, Çıraq, 2008, 400 səh.
2. Veysəlli Fəxrəddin. Qloballaşma və müasir dünyanın dil mənzərəsi. “Xalq qəzeti”, 2015, Bakı, 16 iyul, № 152.
3. Mahmudov R.Ş. Genişzolaqlı İnternetin inkişaf perspektivləri: mövcud vəziyyət, problemlər və həlli yolları // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2014.
4. Qazeyeva M.Y., Ağabəyli V.E., Mehdiyeva S.M. Mədəniyyət və ünsiyyət. Bakı: Elm və təhsil, 2015.
5. Dilarə A. İsmayılova. Xarici dil kimi İngilis dilinin tədrisi. Bakı: Mütərcim, 2011.
6. İngilis dili tədrisi “Forum” jurnalı 2013, №2, c. 51, s.12-23.
7. Bayram M. Dil tədrisində mədəniyyətlərarası səriştənin tədrisi və qiymətləndirilməsi Sprogforum, 2000, N 18, c. 6, s 8-13.

Ayşən Əliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq fakültəsi,qr.447
Elmi rəhbər: b/müə. Laura Həbib qızı Zərbəliyeva
ayshen.eliyeva@adu.edu.az

ƏRƏB ALINMALARININ İNDONEZİYA DİLİNDƏ YERİ

İndoneziya qərbdən şərqə doğru uzanan və adalardan ibarət olan bir ölkə kimi etnik və dil müxtəlif-liyi cəhətdən zəngindir. Məndən çox etnik qrupun yaşadığı bu arxipelaqda əsas dil olaraq İndoneziya dili qəbul edilsə də, həm yerli dilləri, həm də müstəmləkə rejimin təsiri ilə yaranan alınma sözləri də istisna etmək olmaz. Arxipelaqda yaşayan hər bir etnik qrupun məişət həyatında istifadə etdikləri yerli dillərin sayı 350-dən çoxdur. Əvvəllər portuqalların, üç əsr yarım hollandların, daha sonra isə ingilis, yapon mü-təmləsində olan İndoneziyanın rəsmi dilinə çoxlu sayda alınma sözlər daxil olmuşdur.

İndoneziya xalqı üçün başqa əcnəbi dillərlə müqayisədə ərəb dilinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. İsla-mın İndoneziyada yayılması ilə İndoneziya dili bu və ya digər zərurətdən ərəb dilindən müxtəlif sahələri əhatə edən sözlər almışdır. İslamın İndoneziyada yayılmasında niğah, ticarət əlaqələri, dövlət idarəçiliyi, mədrəsə təhsili, incəsənət, memarlıq kimi amillər mühüm rol oynamışdır. 1297-ci ildə vəfat etmiş Sultan Malik əl-Salehin məzarının İndoneziyada mövcudluğu sübut edir ki, islam dini XIII əsrin sonlarında Şi-mali Açe ərazisində artıq mövcud olmuşdur.

Ərəb dilinə təkcə ibadət dili kimi yox, məişət həyatında da müraciət olunmuşdur. İndoneziyada çoxluq təşkil edən müsəlman əhali tez-tez masya Allah, alhamdulillah, astagfirullah kimi ərəb sözlərindən istifadə edir. İndoneziya dilində Sudarno 2336, Con 2750, Kamali isə 2178 ərəb mənşəli alınma söz aşka-ra çıxarmışdır.

İndoneziyada ərəb qrafikasına əsaslanan Cavi əlifbası istifadə edilmişdir. Lakin ərəb dilinin təsirini zəiflətmək məqsədi ilə Cavi əlifbası hollandlar tərəfindən 1901-ci ildə latın əlifbası ilə əvəz olunmuşdur.

Ərəb dilindən olan alınmalar İndoneziya dilində bütün sahələrə nüfuz edə bilmişdir, lakin müəyyən sahələrdə onlar daha çoxdur: şəriətlə, islam dini, ticarətlə, elm və təhsillə bağlı sözlər; zaman anlayışı

ifadə edən sözlər və coğrafi və inzibati idarəetmə anlayışları bildirən sözlər. Ərəb mənşəli bu sözlərin çoxu mədəniyyətlə bağlı yeni anlayışlar ifadə edən sözlərdir.

İndoneziya dilində cins kateqoriyası olmasa da, ərəb dili bu dilin qrammatikasına təsir etmiş, morfoloji yolla söz yaradıcılığında yeniliklərə yol açmışdır. Nəticədə İndoneziya dilində -ah, -in, -at kimi cins fərqləndirici şəkilçilərdən sözlər yaranmışdır. İsmə -ah şəkilçisi artırmaqla biz onu qadın cinsinə aid edə bilərik: muslimah `müsəlman qadın`. Kişi cinsini bildirən -in, qadın cinsini bildirən -at şəkilçilərinin vasitəsilə muslimin `müsəlman kişilər`, muslimat `müsəlman qadınlar` və s. kimi sözlər yaranmışdır. Bundan başqa Badudu göstərirdi ki, -i, -wi kimi isimdən sifət əmələ gətirən şəkilçilər ayrı-ayrı şəkilçilər deyil, eyni şəkilçinin müxtəlif formalarıdır. Sonu samitlə bitən sözlərə -i, saitlə bitən sözlərə isə -wi şəkilçisi artırılır.

Nəticə. İslam dininin İndoneziyada yayılması ilə bu dilə ərəb dilindən çoxlu miqdarda söz daxil olmuşdur. Ərəb dilindən İndoneziya dilinə alınmış sözlər arasında şəriətlə, islam dini, ticarətlə, elm və təhsillə bağlı sözlər; zaman anlayışı ifadə edən sözlər və coğrafi və inzibati idarəetmə anlayışları bildirən sözlər üstünlük təşkil edir. İndoneziya dilində ərəb mənşəli sözlərin sayı 3000-ə yaxındır. Bu dil həm də İndoneziya dilində cins kateqoriyalı sözlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Badudu J.s Inilah Bahasa Indonesia yang Benar. Jakarta: PT Gramedia, 1984.
2. Campbell Stuart. The Arabic Element in Indonesian – What do students Need to Know about it? Language Acquisition Research Centre, University of Western Sydney Machartur // <http://wacana.usc.edu.au/4/campbell.html>.
3. Melayuonline. <http://melayuonline.com/eng/culture/dig/1713/traditional-era-of-malay-language-in-arabic-influence>.
4. Nur Tajudin. Sambangan Bahasa Arab terhadap Bahasa Indonesia dalam Perspektif Pengembangan Bahasa dan Budaya // Humaniora. Vol. 26/ 2 Juni 2014, hal. 235-243 (versi elektronik: <https://www.researchgate.net/-publication/>).
5. Soedarno. Ejaan yang Disempurnakan dalam Penulisan Kata-Kata Bahasa Arab. Seminar Bahasa Indoneisa. Puncak Pass, 2-3 Maret 197.
6. Soekmono R. Pengantar Sejarah Kebudayaan Indonesia 3. Yogyakarta: Penerbit Kanisius, 1973.

Seydi Akbarzadeh
Azerbaijan University of Languages
The faculty of Philology, group 334a
Supervisor: Izaura Shirinova
se.ekberzade@adu.edu.az

THE INFLUENCE OF ENGLISH ON AZERBAIJANI DURING THE PERIOD OF GLOBALIZATION

Globalization is a word used to describe the growing interdependence of the world culture and population, brought about by cross-border trade in goods and services, technology and flows of investment, people and information. Being a new concept in our modern society, globalization has become a popular theme in various fields of study. One of those fields is linguistics. Various opinions have been expressed on the nature of globalization, and different conceptions have been put forward by prominent scholars all over the world. When it comes to the idea of global languages, we should definitely give emphasis to the English language. The process of globalization has also spread all over the world, regardless whether the area has joined this process or not.

Globalization has become a popular theme in various fields of study. This topic is mentioned not only in the context of science or technology, but also in the deepest structures of societies both in developed and developing countries. As English has become a global language, many sociologists and linguists from different countries, especially the official languages of which are not English, investigate their mother tongues or official languages to detect if they have undergone certain influences.

Azerbaijani, which is the official language of the Azerbaijan Republic, has witnessed these influences after restoring its independence.

In 1994, after “Contract of the Century” English became a popular language in Azerbaijan and started being taught in all the regions, towns, villages of our country. It goes without saying that the English language plays a major role in opening the borders to the world. Speaking about the influences of English on the Azerbaijani language during the globalization period, prof. N. Valiyeva noted, “At present the rapid growth of the prestige of the English language is observed in the contemporary world, as well as in Azerbaijan.” There are several reasons why this language is so widespread. One of these reasons is the need for a common language for all civilizations. In this case, English is considered to be a universal means of communication. The second is the advantage of English over other international languages to meet this need.

Needless to say that due to the process of globalization a vast majority of foreign words are coming into the Azerbaijani lexicon. Nowadays, many English words are included in the dictionary of the Azerbaijani language through social media because frequently used social websites, namely: WhatsApp, Instagram, Telegram, Facebook, etc. are controlled by using the English language. We are also getting to know many people, especially foreigners on the social media networks while communicating and sharing cultural values with them. This process opens an additional path to globalization. Although the influence of English on the Azerbaijani language during the period of globalization manifests itself on the phonological and syntactic levels, the greater effects are observed on the lexical level. Words related to various fields, such as sports (football, volleyball, baseball, etc.) music (pop, rock, karaoke, etc.) economics (management, marketing, etc.) are being transferred from English to the dictionary of the Azerbaijani language. Since several fields of economy are directly related to globalization, a great number of words are continuously being borrowed from English.

Thus, the influence of English on Azerbaijani is inevitable, and it is not a good idea to make barriers to prevent its use in Azerbaijan. As an open country, having joined the world community, the use of English is natural. Here, in this situation the protection of the structure of our native language is even becoming a more important issue. As the systems of Azerbaijani and English languages are different, spelling or orthoepic norms can get spoiled when these two languages encounter with each other.

References:

1. Məhərrəmli Q. Mediada işlənən alınma sözlər. İzahlı lüğət. Bakı: Elm, 2008, 256s.
2. Valiyeva N. Synergetics of the language, national consciousness and culture by globalization. Bakı: Nurlan, 2016, 232 p.
3. https://www.academia.edu/36860690/QLOBALLA%C5%9EMANIN_AZ%C6%8FRBAYCAN_D%C4%B0L%C4%B0N%C6%8F_LEKS%C4%B0K_S%C6%8FV%C4%B0YY%C6%8FD%C6%8FT%C6%8FS%C4%B0R%C4%B0
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-influences-of-english-into-azerbaijani-during-globalization>

Nasirova Sudama
Azerbaijan University of Languages
Faculty: International Relations and Regional Studies
Specialty: Regional Studies (Caucasus), Group: 258
Teacher of the Department of History of Azerbaijan and Caucasus
Studies, doctoral student Aida Bashirova
3919Sudama@adu.edu.az

BENEFITS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

English is the language of science, art, diplomacy, tourism and many other fields. Therefore, knowing this language will create new educational and job opportunities for you. About 54% of the information on the Internet is in English. The remaining 46% are all other languages. It is the official language of 53 countries and spoken by around 400 million people across the globe. English is the language of the internet. An estimated 565 million people use the internet every day. English is only the

third most-spoken language by native speakers. However, when you count all the people who speak English as a second, third or fourth language, then English is definitely the most-spoken language around the world! The first benefit of learning a foreign language is that it increases brain power. That is, when you learn a new language, your brain begins to develop different skills. When we first become acquainted with any foreign language, we encounter many easy and difficult words. Thanks to the words we use when we learn a foreign language, our brain's ability to remember begins to develop. We can better remember the information we read, the names and surnames of new people, contact numbers, and addresses,.

You can use English to get to know foreign cultures and countries. You can read information about those countries. This can be an advantage for you in the business world and in your personal life. Knowing English will help you advance in your career.

Global companies such as Airbus, Daimler-Chrysler, Fast Retailing, Nokia, Renault, Samsung, SAP, Technicolor, and Microsoft in Beijing, have mandated English as their official corporate language. In addition, in 2010 the company Rakuten, a Japanese cross between Amazon and eBay, made it mandatory for their 7,100 Japanese employees to be able to speak English. learning English will make you smarter and keep your brain strong.

learning English will make you smarter and keep your brain strong. I highly recommend you to learn English

Use literate

1. <https://inkacademy.az/xarici-dil-oyrenmek>
2. <https://www.celt.az/ikinci-dil-oyr%C9%99nm%C9%99yin-ustunlukl%C9%99ri/>

Nəbizadə Nuray
Azərbaycan Dillər Universiteti,
SABAH qrupları, qrup: S-301-3
Elmi rəhbər: b.müə. Səbinə Məmmədova
nurayn19103@sabah.edu.az

IDIOMS IN ENGLISH

We know that, idiom is a phrase, saying, or a group of words with a metaphorical (not literal) meaning, which has become accepted in common usage, or idiom is phrase or expression that typically presents a figurative, non-literal meaning attached to the phrase; but some phrases become figurative. Many natural language words have idiomatic origins but are assimilated and so lose their figurative senses. They usually have a fixed form that resists being altered without changing the meaning of the phrase.

While idioms are quite transparent to native speakers of a language, they are a source of frustration and perplexity for those seeking to learn a new one. Idioms reflect our shared culture and provide a fascinating glimpse into linguistics. Instead of looking at language as individual words, used according to rules, we realize that language is often constructed by word chunks that we hear as if they are basic units. The fact that idioms exist while ignoring grammar, yet act as basic units of language, may show us that there is much more to language than your stodgy.

For example, many idioms come from literature. Given the huge number of English idioms, however, the exact origin of most idioms is not known. When the origin is unknown, the earliest date of use will usually be given, at the least. For instance, many idioms have nautical or military origins. An idiom's symbolic sense is quite different from the literal meaning or definition of the words of which it is made.

There are a large number of Idioms, and they are used very commonly in all languages. There are estimated to be at least 25,000 idiomatic expressions in the English language. Idioms evolve the language; they are the building blocks of a language and civilization. They also have great intensity to make a language exciting and dynamic. English idioms are extremely common in everyday conversation. You will hear them in movies and TV shows. Learning to use common idioms and expressions will make your English sound more native, so it's a good idea to master some of these expressions.

Examples: · a hot potato- means: a controversial issue or situation that is awkward or unpleasant to deal with. · once in a blue moon- means: very rarely

Idioms are not easy to understand – especially for non-native speakers, because their intentions are usually symbolic. This characteristic makes them strange and difficult to understand for English learners. Idioms tend to confuse those unfamiliar with them; students of a new language must learn its idiomatic expressions as vocabulary.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Christiane Fellbaum- Idioms and collocation.
2. Michael McCarthy- English idioms in use.
3. Robert J. Dixon- Essential idioms in English.
4. Idiom Examples: Common Expressions and Their Meanings (yourdictionary.com)
5. Idioms and phrases (thefreedictionary.com)
6. Idiom - Wikipedia
7. The Idioms - Largest Idioms Dictionary
8. English idioms (ef.com)
9. Phrasal Verbs as Idioms | University of Houston-Victoria (uhv.edu)

Şəms Cəfərova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
SABAH Fakültəsi, S301-3
Elmi rəhbər: b.müə.Səbinə Məmmədova
semsc19103@sabah.edu.az

SLANGS IN ENGLISH

Slang is a deviation from the established norm at the level of the vocabulary. It is one of the most interesting and at the same time difficult phenomena of language. Slang consists of words and expressions which will not be found in the dictionary, and can be distortions of existing words or entirely invented terms. It is vocabulary that is used between people who belong to the same social group and who know each other well.

The etymology of this word is controversial. The study of slang was influenced by the English-speaking culture. In the English lexicography, the term "slang" became widespread around the beginning of the 19th century.

Slang is very informal language. We usually use slang in speaking rather than writing. It is not appropriate in formal situations. Slang changes quickly, and slang words and expressions can disappear from the language. For these reasons, it is generally best for learners of English to avoid using slang. Greenow and Kittridge characterized slang as follows: "slang is a tongue-tramp who hangs around in literary speech and constantly tries to punch his way into the most refined society".

Slang fulfills at least two different functions:

1. It is a way to set themselves apart, to express themselves in a distinct and individual way, and sometimes to keep secrets from being known by others.

2. It is like a trial period for new words.

“The New Oxford English Dictionary defines slang as follows:”

· the special vocabulary used by any set of persons of a low or disreputable character; language of a low and vulgar type;

· the cant or jargon of a certain class or period;

· language of a highly colloquial type considered below the level of standard educated speech and consisting either of new words or of current words employed in some special sense.”

Only native speakers can place slang in its proper category because they are creators and users of their native language. The term slang includes: commercial, military, theatrical, parliamentary, journalist, political, military and school slangs. For example, the following expressions belong to the school slang: Dame (teacher), play hookey (truant). Common slang words and expressions: ball up – make a mess;

angel dust – drug; answer the call of nature – to relieve oneself; brain bucket – motorcycle helmet; cherry farm – penitentiary; go-go kind of a guy – active vigorous young man.

The most vital slangs are accepted into literary vocabulary. The examples are bet, bore, chap, donkey, fun, humbug, mob, odd, pinch, shabby, sham, snob, trip.

Slang, being an integral part of language and, accordingly, speech is one of the main and most problematic aspects of lexicology, as it reflects the linguocultural features of the society that uses it. Under the category of slang is a youth language that changes all the time, but which still does not remain without attention.

Reference:

1. Borisova - Lukashanets E.G. Modern youth jargon // IT. 1980
2. Kopylenko M.M. On the Semantic Nature of Youth Jargon // Sociolinguistic Studies. M., 1976.
3. Partridge E. Slang // Usage & Abusage: A Guide to Good English. L.: Penguin Books, 1964
4. Yanchun Z., Yanhong F. A Sociolinguistic Study of American Slang// Academy Publisher Manufactured in Finland, 2013.

Zümrüd Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, B20-147T qrupu
Elmi rəhbər: dos.Əmirova Tamilla
student2487@adu.edu.az

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ

Английский язык сыграл важную роль в победе Азербайджана над Арменией во время Второй Карабахской войны.

Факты и аргументы, подтверждающие главный тезис:

- 2) В течение 44-дневной Отечественной войны президент Азербайджанской республики, главнокомандующий азербайджанскими войсками, Ильхам Алиев, дал многочисленные интервью на английском языке всемирно-известным иностранным каналам, включая BBC и CNN. Тем самым Ильхам Алиев продемонстрировал свое превосходное владение английским языком и внес огромный вклад в донесение до всего мира правды об Азербайджане.
- 3) Министры и высокопоставленные лица Азербайджана во время переговоров с зарубежными государствами использовали в качестве основного языка английский язык, что в свою очередь обеспечивало взаимопонимание между сторонами.
- 4) Журналисты докладывали все последние события, происходящие в Карабахе, на английском языке и делали все возможное, чтобы предотвратить распространение ложной информации по всему миру.
- 5) Азербайджанские блогеры, имеющие огромные аудитории в такой социальной сети, как Инстаграм, выкладывали посты и приводили факты о Карабахе именно на английском языке. Их основной целью было довести до сведения представителей разных наций мира тот факт, что Карабах -это Азербайджан.
- 6) Азербайджанцы, проживающие за рубежом, активно выступали с речью на английском языке на митингах и демонстрациях в таких странах как США, Бельгия, Канада, Нидерланды и т.д. Они приводили достоверные факты о Карабахе и осведомляли жителей иностранных государств о том, что Карабах является неотъемлемой частью Азербайджана.
- 2) Граждане Азербайджанской республики вели виртуальную борьбу в социальной сети Твиттер, публикуя хештеги на английском языке.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İlham Əliyevin BBC kanalına verdiyi müsahibə
2. İlham Əliyevin CNN kanalına verdiyi müsahibə

XARİCİ DİLLƏRİ ÖYRƏNMƏK LIBERAL TƏHSİLİN BİR HİSSƏSİ KİMİ

Son onilliklərdə dünya tendesiyləri iki fenomenlə ayrılmaz şəkildə bağlıdır: qloballaşma və cəmiyyətin beynəllilləşməsi. Qloballaşma şəraitində millətlərin milli varlığının aqibəti baxımından, dilin inkişaf perspektivlərinin prinsiplial aspektləri və bu inkişafa təsir edən amillər mövcuddur. Qloballaşma prosesi cəmiyyətin və insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz etməkdədir. Bu davamlı proses həm müsbət, həm də mənfi təsir xüsusiyyətlərinə malik olmaqla müxtəlif inkişaf səviyyəli ölkələrdə fərqlidir. Qloballaşma, hər şeydən əvvəl, insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi olan dilin (dillərin) təbiətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bəzi insanların dilləri öyrənməyin mürəkkəb olduğunu vurğulasalar da, bunların çoxunun uzun müddətdir mövcud olan mif və yanlış düşüncələrə söykəndiyinə şahid olarıq. Həqiqət budur ki, getdikcə daha çox əlaqəli və bir-birindən asılı olan dünyada başqa dillərdə səriştələşmə dünya ilə daha yaxın və mənalı bir şəkildə- istər qonşuluğunda, istərsə də minlərlə mil məsafədəki insanlara daha yaxşı münasibət qurma imkanı verir.

Dil, ədəbiyyat və mədəniyyət sahəsində təhsil, liberal sənətlərdə təhsilin müəyyən bir xüsusiyyəti olmuşdur. Danışmaq, oxumaq və yazmaq ənənəvi olaraq təhsilin mərkəzində durur, çünki dil sənəti və savadlılıq vasitələri ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni həyatda tam iştirak üçün əsas xüsusiyyətlərdir. Bu gün liberal təhsilin əlamətləri- ünsiyyət, tənqidi analiz və yaradıcılıqdır (1). Müasir dünyada xarici dil öyrənmə uğurlu bir insanın həyatındakı ən vacib məqamlardan biridir. Xarici dil elm və siyasətdə, mədəniyyətdə, sənətdə, iqtisadiyyatda və həyatımızın digər vacib sahələrində qarşılıqlı əlaqə qurmaq üçün vacib amildir. Həmçinin dil öyrənməkdə əsas məqam əsrarəngiz dünyaya qərq olmaq, fərqli dünyagörüşü və düşüncə tərzini olan insanlarla ünsiyyət qurma fürsətidir. Ən azından bir xarici dili bilmək belə üfükümüzü genişləndirir.

Ümumiyyətlə, bir dilin öyrənilməsi üç növ intellektual məhsulu özünəməxsus şəkildə birləşdirir: çoxmədəniyyətlilik, dil bacarığı və zehni çeviklik. Dillərin öyrənilməsi mədəniyyətlər haqqında məlumat verir. Başqa bir dildə ünsiyyət qurmağımız bizi bu dillə əlaqəli insanların adət-ənənələrinə, dinlərinə, sənətlərinə və tarixinə olan minnətdarlığımızı artırır və inkişaf etdirir. Bu anlayış öz növbəsində, daha çox tolerantlığı, empatiyanı və s inkişaf etdirir. Çex ata sözündə deyildiyi kimi: “İnsan danışdığı hər yeni dildə yeni bir həyat yaşayır, yalnız bir dildə danışsa, bir dəfə yaşayır” (3). Həmçinin Xarici dillərin öyrənilməsi insanlarda xeyli sayda koqnitiv bacarıqları inkişaf etdirir. Birdən çox dildə danışan insanlarda yaddaş, problem həll etmə və tənqidi düşünmə qabiliyyətləri inkişaf edir, konsentrasiyanı artırmaq və daha yaxşı dinləmə bacarıqlarına sahib olurlar.

Nəticədə dil, şübhəsiz ki, paylaşdığımız milli şəxsiyyətin bir hissəsidir və bizi bir toplumun bir hissəsi kimi hiss etdirir. Digər dilləri öyrənmək, qarşılıqlı anlaşmaya əsaslanan daha yaxşı münasibətlər qurmağın və bir sıra fərqli xarakterin xüsusiyyətlərini kəşf etməyin vacib bir mərhələsidir. Gündəlik danışdığımız dilin tam əksinə olan bir dil öyrənmək, milli mədəni maneələrdən azad olmağımıza kömək edə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. International Journal of Society Researches- Multiculturalism and Foreign Language Education in A Globalized World.
2. L'enseignement des langues étrangères comme politique publique-2005.
3. КАЗАНСКИЙ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ- ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА

Фразеология фиксирует огромный опыт народа, отражает представления, связанные с трудом, бытом и культурной жизнью народа. Фразеология-важная и неотъемлемая часть любого языка. Во фразеологической картине мира наиболее ярко отражается национальная уникальность и неповторимость языка, поскольку фразеологизмы часто включают в себя компоненты значения, содержащие информацию о национально специфических особенностях народа. Фразеологизмы-это особые единицы языка, в которых проявляется народная мудрость, ценностная картина мира этноса, а также представления и знания, как о внешнем, так и о внутреннем мире индивида.

Полные эквиваленты-это фразеологические единицы, полностью совпадающие с набором выражений другого языка по образу, компонентному составу, фразеологическому значению и стилю. То есть фразеологизмы, полностью совпадающие на лексическом и грамматическом уровнях:

- schwätzt wie eine Elster - быть болтливым, как сойка;
- essen wie ein Spatz - есть, как птица;

В приведенных выше эквивалентах наблюдается совпадение семантического состава фразеологического значения сопоставляемых фразеологизмов как на коннотативном, так и на сигнификативно-денотативном уровне, что приводит к их функционально-семантическому равенству. Частичные эквиваленты традиционно определяются как фразеологические единицы с одинаковым или близким образом, близким значением, сходным или несколько иным компонентным составом и структурно-грамматической организацией.

Частичные эквиваленты, имеющие одно и то же значение, но разные зоонимы:

– wie ein Dachs arbeiten - работать как лошадь;

Отсутствие эквивалентного представления фразеологизмов с зоонимическим компонентом в немецких и русских лингвистических представлениях о мире.

Неэквивалентные фразеологизмы - это фразеологизмы, не имеющие сходства по грамматической структуре и лексическому (компонентному) составу в разных языках

– um einen Lachs spielen - играть на деньги;

– ein toller Hecht- веселиться.

В результате проведенного исследования также было установлено, что 18% фразеологизмов немецкого языка имеют полный эквивалент в русском языке. Этот факт можно объяснить особенностями некоторых животных, которые ярко проявляются в их внешности или поведении. Представители разных народов заметили эти особенности и, поскольку люди склонны сравнивать себя с животным миром, провели параллель между собой и ими. Так, фразеологизмы:

– rot wie ein Krebs / красный как омар,

– stark wie ein Pferd / лошадиная сила,

Несмотря на общность семантики, начинают существовать различные внутренние формы, образы, возникающие в немецком языке сознания на основе различных ассоциаций. Тот факт, что 1/3 фразеологизмов немецкого языка имеет эквивалент в русском языке, но не содержит эквивалента, можно объяснить разницей во взглядах на окружающий мир. Фразеологический образ часто основан на реалиях, известных только одному народу. Национальная особенность фразеологического образа отражает образ жизни и характер народа, его духовную жизнь, исторические события, уникальные традиции, своеобразные обычаи и этническую жизнь в особом отборе лексических компонентов того или иного фразеологизма.

Использованная литература:

1. Алифиренко Н. Ф. 2004. Теория языка. Вводный курс. -М. 368 с.
2. Давлетбаева Д. Н., Ларионова Е. С., Башкирова К. А. 2016. Культурная интерпретация

3. фразеологизмов в их окказиональном употреблении // Современный журнал методики преподавания языка. Специальный выпуск (ноябрь). Стр. 164-169.
4. Гаврин С. Г. 1963. Изучение фразеологии русского языка в школе. Помощь для учителя. М. Учпедгиз. 152 с.
5. Кулькова М. А., Рахимова А. Е., Зинекер Т. 2015. Герменевтический анализ паремиологических текстов с семантикой разрешения // Журнал языка и культуры Литература. Т. 6. № 1. С. 297-300.

Fatimə Kərimova
ADU, Təhsil 1 fakültəsi, qrup 214R
Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Sənubər Zeynalova
fat-karimova@adu.edu.az

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА СОПОСТАВЛЯЮТСЯ С ИХ ЭКВИВАЛЕНТАМИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Большую роль при сопоставительном исследовании славяно-германских фразеологизмов сыграли слависты. Именно славяно-немецкие фразеологические параллели бывают более стойкими, длительными, структурно-системными. Большое количество библеизмов, в которых имеются литературные и мифические образцы из античности, классическая литература, и естественно современные средства массовой информации – всё это принесло огромный вклад в общее фразеологическое богатство немцев и славян. Например, фразеологизм «auf die lange Bank schieben»- «откладывать что-либо на потом», а русским эквивалентом являются выражения «тянуть время», «положить под сукно», «тянуть кота за хвост». Для германистов богатство славяно-немецкого фразеологии помогает при историко-этимологическом представлении немецкой идиоматики, совокупности идиом. Имеется лингво-культурная общность между русским и немецким языками. Универсальными фразеологическими единицами для русского и немецкого являются такие группы, как; компоненты-существительные, обозначающие окружающие предметы быта, например «geistiger Waschlappen». «Waschlappen» означает «тряпочка для мытья тела», а вместе это сочетание означает «глупый молодой человек»; обозначающие средства массовой информации-«жива газета», «lebendige Zeitung»; обозначающие названия предметов одежды, например «сибирский валенок» (глуповатый человек), «müdes Hemd» (слабак) и др. В обоих языках присутствуют фразеологические единицы, конструкция которых состоит из согласуемого прилагательного к главному слову-существительному, например «die besten Köpfe des Landes»- «люди выдающегося ума»

Во фразеологии обоих языков имеются образы различных животных, птиц, насекомых и др. в немецкой лингво-культуре очень часто используются фразеологизмы с зооморфизмом «собака» (der Hund). Для немцев собака, во-первых, верный друг. Эта традиция ещё наблюдалось с древних времён и сохранилась по сей день. Но, наряду с этим образ «собаки» многозначен и имеет также отрицательные характеристики: «auf den Hund kommen»- «обнищать, морально опуститься»; «das ist unter allem Hund»-« это ниже всякой критики»; «auf den Hund bringen»-«разорить, довести до нищеты кого-либо» и др. Следует отметить, что представления человека о фауне не обладают должным уровнем объективности. Человек придаёт животным те характеристики, которые подходят им со своей точки зрения, то есть те признаки, которые не присущи животным в общем. Итак, во фразеологизмах с зооморфизмом «der Hund» выражаются такие человеческие качества, как лень и ненадёжность, которыми вряд ли обладает это животное, так же, как и в русском. Имеются такие выражения, как «собачий холод», «как собаке пятая нога» и др. Опираясь на оценочную шкалу утилитарных оценок, распределение фразеологизмов проводилось по таким группам, как «Полезный- Бесплезный- Безвредный- Вредный»:

- быть полезным, заниматься полезной деятельностью: «вносить свой вклад»; «копейка рубль бережёт»; «живая вода»; «соединять приятное с полезным» и т. д; в немецком же языке «guter Rat ist goldes wert»- «хороший совет дороже золота», «gute Dienste leisten»- «быть очень полезным» и др.

- быть бесполезным, заниматься бесполезной деятельностью: «лодыря гонять», «ворона за море летала, да ума не достала», «толочь воду в ступе» и т. д.; в немецком же языке «für die Katz»-«коту под хвост», «die Zeit totschiagen»-«бесполезно время проводить», «keinen Pfennig wert sein»-«гроша ломаного не стоить» и др.
- быть вредным, причинять зло, вред: «играть на нервах», «сыграть злую шутку» и т. д.; в немецком же языке «Allzuviel ist ungesund»- «что не в меру, то во вред», «ein Wolf im Schafspelz»-«волк в овечьей шкуре» и др.
- быть безвредным: «мухи не обидеть», «своя ноша не тянет», «пальцем не тронуть» и т. д.; в немецком же языке «über Vorrat stolpert man nicht»- «запас карман не тянет», «jemandem kein Haar krümmen können»-«быть безобидным»

Список использованной литературы

1. Азылбекова Г. О «Утилитарный компонент значения фразеологии немецкого и русского языков» УДК 81'246 ББК 81.001.91 А 35
2. Буренкова С. В «Зооморфные образы немецкой и русской фразеологии»
3. Филимонова Н. В, Владимирова С. В, Шкирта Л.Ф «Характер человека во фразеологии и русского и немецкого языков (структурно-сопоставительный аспект)» VESTNIK OF THE MARI STATE UNIVERSITY. Vol.14, no.1. 2020 УДК 811.112.2 DOI: 10.30914/2072-6783-2020-14-1-111-117
4. Филимонова Н. В, Казаева Л. И, Канцлер И.В «Обозначения предметов окружающей действительности во фразеологии русского и немецкого языков» 2014 г. Выпуск 2 (33) С.109-112 УДК 81-2
5. Вальтер Х. «Лексикографическое описание библейской фразеологии (из опыта немецко-русского словаря библеизмов)» 2009 г.
6. Вальтер Х. «Старый немецкий фон современной русской фразеологии» УДК 81'367

Fikret Agayev

Aserbaidtschan Sprachen Universität

Fakultät für die Philologie, Gruppe: 141

Wissenschaftliche Beraterin: Lehrerin Zulfiya Guliyeva

student1416@adu.edu.az

DIE WICHTIGE ROLLE DER DEUTSCHEN SPRACHE FÜR DIE ENTWICKLUNG UNSERES LANDES IN EINER SICH GLOBALISIERENDEN WELT

Der Prozess der Globalisierung dringt in alle Bereiche der Gesellschaft und des menschlichen Handelns ein. Dieser fortlaufende Prozess ist in Ländern mit unterschiedlichem Entwicklungsstand unterschiedlich und hat sowohl positive als auch negative Auswirkungen. Aufgrund ihres groß angelegten, umfassenden und widersprüchlichen Charakters droht die Globalisierung, die Sprache, Kultur, Bräuche und Traditionen der Völker der Welt zu verlieren, kann jedoch im Kontext der gegenseitigen Integration zu einer bedeutenden Entwicklung führen.

Deutschland ist eines der am weitesten entwickelten Länder und Deutsch ist eine der wichtigsten Sprachen und Kommunikationsmittel in einer sich globalisierenden Welt. Mehr als 20 Millionen Menschen auf der ganzen Welt sprechen Deutsch als Fremdsprache. Jedes Jahr gehen Dutzende Aserbaidtschaner nach Deutschland, um ihre Ausbildung fortzusetzen und an Praktikumsprogrammen teilzunehmen. Außerdem finden Viele internationale Treffen, Industrie-, Landwirtschafts-, Buch- und Tourismusausstellungen traditionell jedes Jahr in Deutschland statt. Dies ist sowohl hinsichtlich der Anwendung der deutschen Erfahrung auf unser Land als auch der Analyse der in deutscher Sprache verfassten wissenschaftlichen Literatur sehr praktisch. Durch die Einrichtung von Zweigstellen internationaler deutscher Sprachzentren wie dem Goethe-Institut in unserem Land im Rahmen gemeinsamer europäischer Sprachstandards können Studenten, Praktikanten die erforderlichen Zertifikate wie Goethe Zertifikat in Aserbaidtschan erhalten.

Aserbaidshon legt großen Wert auf das Erlernen von Fremdsprachen, einschließlich Deutsch. In diesem Zusammenhang wird neben der Erforschung der semantischen, grammatikalischen und phonetischen Struktur der deutschen Sprache die Einrichtung des Instituts für Germanistik in Baku in 2018 eingerichtet, das für das Studium der deutschen Kultur und das zunehmende Interesse an der deutschen Sprache in unserem Land wichtig ist einer von diesen Schritten. Darüber hinaus hat die Abhaltung regelmäßiger Kongresse von Deutschlehrern einen erheblichen Einfluss auf die Aufrechterhaltung der Relevanz der Deutschunterrichte sowie auf die Förderung unseres Landes in der internationalen Germanistik.

Mehr als ein Dutzend Fremdsprachen, darunter Deutsch, werden an der Sprachuniversität (ADU) in Aserbaidshon unterrichtet. Die Existenz der Fakultät für Internationale Beziehungen nach Ländern hat außergewöhnliche Auswirkungen nicht nur auf die Anwendung innovativer Errungenschaften, sondern auch auf die ordnungsgemäße Vertretung unseres Landes im System der internationalen Beziehungen.

Es ist eine unbestreitbare Tatsache, dass das Erlernen einer Fremdsprache, einschließlich Deutsch, ein neues Fenster in der Weltanschauung eines Menschen öffnet, und seinen Horizont erweitert. Denn die Sprache ist nicht nur ein Instrument der Kommunikation, sondern lernt man auch etwas über die Kultur und Geschichte dieses Landes.

Die Entwicklung der deutschen Sprache in unserem Land kann zu neuen Erfahrungen im Kontext der akademischen Integration führen, einer erfolgreicherer Demonstration unserer

Geschichte und Kultur in der Welt.

Liste der genutzten Literatur:

1. Ayna.-2010.-20 fevral.-S.15.
2. Globalisierung: Vorteile und Herausforderungen (velocityglobal.com)

Aytaj Mammadli
Azerbaijan University of Languages,
The School of the Education 2, 303A group
Associate Professor, Dr. Melahet Veliyeva
Aytac356@adu.edu.az

HOMONYMY

Two or more words identical in sound and spelling but different in meaningful are called homonyms. The word is of Greek origin. For example: seal-a sea animal, to close tightly, match- a game, a short piece of wood for producing fire, case-a box, something that has happened.

Homonyms may be classified into full and partial homonymy. Full homonyms are words identical both in pronunciation and in spelling but different in meaning, for-as preposition, as conjunction, skate-glide on ice and the fish, bright-very smart and filled with light, fair-equitable and beautiful.

Partial homonyms are subdivided into three groups: lexical, lexico-grammatical, grammatical homonyms. Lexical homonyms differ in lexical meaning: current, mean, seal. Lexico-grammatical homonyms differ both in lexical and grammatical meaning : found-past tense of to find and to found, blue and blew. Grammatical homonyms differ in grammatical meaning: sisters and sister's, sent (past tense) and (participle II)

According to graphic form homonyms may be homographs, homophones and perfect homonyms.

Homographs are words identical in spelling, but different both in their sound-form and meaning. For example: the infinitive read and past tense and past participle of the same word are only spelt the same way but pronounced differently.

Homophones are words identical in sound-form but different both in spelling and in meaning. For example: flower and flour are homophones, or red (colour) and read (past participle).

Perfect homonyms are words identical both in sound-form and in spelling but different in meaning, for example: right-correct and direction, address-to speak to and location.

There are a lot of different sources of homonyms in the English language. One of them is phonetic changes. It undergoes in the course of their historical development.

The two main sources of homonymy are: diverging meaning development of a polysemantic word and converging sound development of two or more different words.

The process of diverging meaning development can be observed when different meanings of the same word move so far away from each other. For example, Modern English flower and flour which originally were one word meaning “the flower” and the finest part of wheat.

Convergent sound development is the most potent factor in the creation of homonyms. The great majority of homonyms arises as a result of converging sound development. A number of lexicogrammatical homonyms appeared as a result of convergent sound development of the verb and the noun, for example, love and to love, work and to work, water and to water.

Homonyms may be created by shortening, for example, cabbage from cabin.

Borrowing is another source of homonyms, for example, fair- a holiday and pleasing.

One of the most debatable problems in English is difference between polysemy and homonymy. It should be stressed that homonyms are distinct words, not different meanings within one word.

Polysemy is referential when one object is linked to several usages of a word. It is lexical when several resembling objects are linked to several usages of a word.

References:

1. Ginzburg R.S.A Course in Modern English Lexicology. M., 1979
2. Hajiyeva A. English Lexicology. B., 2011
3. Leonhard Lipka An Outline of English Lexicology
4. N.M. Rayevska English Lexicology

Məmmədli Fatimə
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-2 fakültəsi,qr.217A
Elmi rəhbər:b.müəl.Yəhyayeva Elnarə
204Fatime@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ BEYNƏLMİLƏL TERMINLƏR

Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər, elmi-texniki tərəqqi dil və dildaxili inkişaf qanunlarına ciddi təsir göstərir. İctimai hadisə kimi dəyərləndirilən dil bilavasitə cəmiyyətlə bağlı olduğundan onunla birgə inkişaf edir, dəyişir, zənginləşir. Mənşəcə alınma və əsl Azərbaycan sözləri olmaqla iki qrupa ayrılan dilin lüğət tərkibinin əsaslı bir hissəsini alınmalar təşkil edir.

Ötən əsrin sonlarından kütləvi informasiya vasitələrinin yayılması terminologiyamızın kəmiyyət baxımından inkişaf etməyinə böyük təsir göstərmişdir.Bu işdə xarici faktorların da rolu böyükdür.Avrupa dillərində,qonşu türk dövlətlərinin dillərində işlək olan bir sıra terminlər zamanla Azərbaycan dilinə də keçmiş və bu dildə də fəal şəkildə işlənməyə davam etmişdir.Bunlara biznes,market,motorolla sözlərini nümunə göstərmək olar.

Mənimsəmə prosesində alınma terminlər öz orijinallığını, fonetik-qrammatik xüsusiyyətlərini qoruyub saxlaya bildiyi halda, bəziləri bir çox dəyişikliyə məruz qalmışdır. Avropa dillərindən birbaşa keçən alınmalar özünü, əsasən, telekommunikasiya, informasiya elmlərinin sürətli inkişafı ilə əlaqədar göstərir ki, bu terminlər artıq beynəlxalq terminlər hesab oluna bilər. Məsələn: desktop – misrosoft vindovsda iş masası, sahə, stol, həmçinin eyni adlı qovluq; e – mail – elektron poçt; onlayn – real zaman rejimi, xətt rejimi; ok. – təsdiqetmə, sazolmanı təsdiq etmə signalı; link – fayla və sənədə istinad, həmçinin birləşdirmə; adapter – sistemə qoşulan qurğu və s.

Ötən əsrdə yeni yaranmağa başlayan kompüter,telefon,elektronika və s. kimi sözlər zaman keçdikcə qloballaşmağa və dilimizə daxil olmağa başlayır.Bir müddət müəyyən elm sahələrində işləndikdən sonra bir çox insanlar tərəfindən başa düşülür.Azərbaycan dilinə gələn bir sıra beynəlmiləl terminlər zaman keçdikcə ədəbi dildə ümumişlək sözə çevrilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İ.Qasimov-“Terminologiya məsələləri”
2. <https://azkurs.org/terminologiya-meseleleri-1.html>
3. <https://aem.az/index.php?newsid=658>

MƏDƏNİ MÜXTƏLLİFLİYİN DİLƏ TƏSİRİ

Mədəniyyət cəmiyyətin maddi və mənəvi həyatının təhlilində eləcə də, hər bir xalqın müəyyən tarixi dövrdə mühüm iqtisadi, siyasi və ideoloji inkişaf meyillərinin öyrənilməsində nəzəri və metodoloji əhəmiyyətə malikdir. Nəşr olunan elmi əsərlərin məqalələrin böyük əksəriyyəti ingilis dilində olduğundan gündən-günə bu dilin öyrənilməsi qlobal maraq doğurur. Canlı dilin bir ünsiyyət vasitəsi kimi öyrənilməsi paralel olaraq həmin dili daşıyan xalqın mədəniyyətini öyrənməyi zəruri edir. Bu xüsusilə onunla bağlıdır ki, dil milli mədəniyyətin güzgüsüdür və onun arxa planında milli ingilis mədəniyyəti, onun həyat tərzini dayandırır. Dil və mədəniyyət bir-birilə sıx əlaqədə olub, daima bir-birinin zənginləşməsində və inkişafında əvəzəlməz rol oynamışdır. Xarici dilin öyrənilməsində insanlara dilin özünü öyrətməklə yanaşı onun mədəniyyəti də aşılır. Fikri əsaslandırmaq üçün F.Boazın cümləsinə nəzər salaq “One could not really understand another culture without having direct access to its language”.

Qloballaşma prosesi mədəniyyətlərarası dialoqdur və qarşılıqlı ünsiyyət zamanı dillərin təbiətinə təsir göstərir. Hal-hazırda dünyada yüzlərlə dil arasından yalnız bir neçəsi beynəlxalq statusa malikdir. Bu dillərə misal olaraq ingilis, fransız, alman, ispan, çin, ərəb, rus və s. göstərmək olar. Həmin dillərin içərisində ingilis dilinin özünəməxsus nüfuzu vardır. Dil sosial siyasi iqtisadi həyatda baş verən hadisələrin nəticəsində təzyiqa uğrayır və dilin lüğət tərkibi genişlənir, yeni ideya-məfhum bildiren sözlər yaranır, dildə mövcud olan sözlərə əlavə sinonimlər qazanılır və yaxud dildəki sözlər yeni mənə kəsb edir. İngilis dilinin tarixinə nəzər salsaq, onun formalaşmasında və zənginləşməsində bir çox xalqların və onların dillərinin rolunu görürük. Məsələn:

Greek words- “geology”, “comedy”, “drama”, “school”, “chaos”, “phonetics”

French words- “crown”, “saint”, “royal”, “slave”, “prince”, “people”, “lunch”

Italian words- “opera”, “balcony”, “pasta”, “umbrella”, “solo”, “libretto”

Spanish words- “tango”, “guitar”, “cocoa”, “tornado”, “potato”, “desperado”

Dutch words- “skipper”, “deck”, “yacht”, “deck”

Mədəni müxtəliflik və onun dilə təsiri məsələsi, demək olar ki, müasir dövrün ən aktual məsələlərindəndir. Nümunələrdən də görüldüyü kimi dil mədəniyyətin formalaşması, inkişafı və qorunub saxlanması vasitəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasova B. Sözləmə hadisəsinin əsasları. Bakı, “Azərənəşr”, 1995
2. Şükürova A. Dil, təfəkkür və mədəniyyət əlaqəsi / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. V Respublika elmi-praktik konfransının materialları (7-8 iyun 2012). Bakı, ADU, 2013
3. Cohen J. Cultural Diversity in the British Middle Ages//The New Middle Ages.US: Palgrave Macmillan.2008.

TYPES OF SYNONYMS IN ENGLISH

Synonyms are words which have same or similar meanings. They provide variety in our speech and writing in this case it is a piece of cake to avoid over use and repetition . Synonym is Greek origin word,

syn means "with " and onoma means "name". Synonyms have to be same part of speech . For example ;rug - carpet, quiet - silent, sick - ill . But there are very few synonyms which coincide both denotative and connotative meanings . For example :wireless -radio .Metonymy can sometimes be a form of synonymy: the White House is used as a synonym of the administration in referring to the U.S. According to Vinogradov there are three types of synonyms . They are ideographic, stylistic and absolute Ideographic synonyms refer to same objects but they are differ in denotational meaning, they indicate same idea, but they are not identical in the different contents . It is also called relative synonyms. For example; huge, enormous, massive – all of this words have same meaning , but there is some difference in degrees in their description of how big something . if we look Eiffel Tower, we would like describe ginormous, because saying “big” would not justice. Likewise, if we see a Great Dance, we may describe it as huge Secondly ,another type of synonyms is called stylistic synonyms which are distinguished stylistically. They are words of same meaning but it used in different speech styles . We know according to vocabulary stylistic divided into three groups. They are colloquial, neutral, literary. Additionally, stylistic synonyms express same meaning but are used in different styles for instance . Kid, child, and infant are synonyms, but kid are used in colloquial vocabulary, child are used in the neutral vocabulary, infant are used in the literary vocabulary .Among stylistic synonyms there are words which are used to express offensive unpleasant idea for example "late" instead of " dead"

There are also phraseological synonyms in the English language . These words are identical in their meaning and style , but different combining with other words in the sentence . For example: pass away – kick the bucket . They have same meaning

Thirdly, another type of synonyms is called absolute synonymy which is identical in meaning without any difference such as chemist - pharmacy . It is also called perfect synonym. What’s more , there are some absolute synonyms in the language which have same meaning and also belong to same style for example motherland – homeland . There are set of synonyms which depend on contexts so it is contextual synonyms .these synonyms mean the same thing but only based on context. For instance; buy and get in the certain context , these are synonyms because they mean same things but they are not always classed as synonyms because they are not interchangeable if we say ‘buying something from the store ‘ we can use ‘ get ‘ instead of ‘buy’ this type of synonyms are called total synonyms.

Reference list:

1. Cruse, Alan .Lexical Semantic . Cambridge ; University press
2. English lexicology by Aziza Hajiyeva
3. Kamenetskaite . N.L. Synonyms in English phraseology .M., 1971

Həqiqət Xəlilova

ADU, Beynəlxalq münasibətlər və regionşünashq fakültəsi,qr.268

Elmi rəhbər:fil.f.d. Cəmilə Abdullayeva

heqiqet.xelilova@adu.edu.az

TÜRK DİLİNDƏ İNGİLİS DİLİNDƏN ALINMA SÖZLƏR

Son yüzillikdə başda Amerika olmaq üzrə ingilis dilli ölkələrdə elmi araşdırmalar və texniki kəşflər sayəsində ingilis dili elm, siyasət və mədəniyyətin orta q dili kimi beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmışdır. Türk dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində digər dillərdən alınmaların rolu böyükdür. Türk dilinə alınma sözlər uzun əsrlər boyunca əsasən latın, fransız və yunan dillərindən keçmişdir. İngilis dilindən türkcəyə sözlər XIV əsrdə fransız və italyan dilləri vasitəsilə daxil olmağa başlamışdır. Müasir dövrdə isə ingilis dilindən türkcəyə sözlər birbaşa, yəni vasitəsiz yolla keçmişdir. Bunun başlıca səbəbi Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Böyük Britaniya və ABŞ arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrin yüksək səviyyədə inkişaf etməsi ilə bağlıdır.

'Türk dil kurumu'nun verdiyi rəsmi məlumatda ingilis dilindən türk dilinə 500-ə yaxın sözün keçdiyi qeyd olursa da, danışıq türkcəsinə təxminən 1000-dən çox ingiliscə mənşəli söz daxil olmuşdur. Hal

hazırda türk dilində beynəlxalq əlaqələrdə, dövlətlərarası münasibətlərdə, diplomatik sənədlərdə və yazışmalarda çoxlu sayda ingilis dilindən alınma sözlərdən istifadə olunur.

İngilis dilindən alınma sözlərin əksəriyyətinin türk dilində ekvivalenti vardır. Lakin buna baxmayaraq türklər gündəlik danışdığı dilində məhz ingils dilindən keçən sözlərdən istifadə etməyə üstünlük verirlər. Məsələn, document - doküman (belge), to announce - anons etmək (ilan etmək, duyurmak), show - şov (göstəri, göstəriş), perspective - perspektif (baxış açısı), blender - bilendir (karışdırıcı), design - dizayn (tasarım, taslak), leader - lider (önder), objective - objektiv (tarafsız), eliminate - elimine etmək (eleme), version - versiyon (uyarlama, sürüm), communication - kommunikasiyon (iletişim) və s. sözlərin türk dilində ekvivalentləri mövcuddur.

Bununla belə türk dilinə ingiliscədən keçən bir sıra sözlər də vardır ki, onların türkcədə qarşılığı yoxdur. Bu sözlərə əsasən elmi-texniki sözlər, gida və idman oyunlarının adları daxildir. Belə sözlərə misal olaraq, narcosis - narkoz, mine - mayn, internet - internet, empathy - empati, helicopter - helikopter, cheeseburger - çizburger, football - futbol, cake - kek, pudding - puding, league - lig, lynch - linç, marina - marina, pedagogy - pedaqoji, rating - reyting, tablet - tablet, telescope - teleskop, archive - arşiv, shock - şok, vegetarian - vejeteryan, virus - virus, foul - faul, acid - asit, accessory - aksesuar, spray - sprey kimi sözləri nümunə göstərmək olar.

İngilis dilindən türkcəyə keçən sözlərin əksəriyyəti fonetik mənimsəmə nəticəsində türk dilində sabitləşmişdir. Məsələn, boycott - boykot, cinema - sinema, academy - akademi, meeting - miting, cargo - kargo, anecdote - anekdot, automatic - otomatik, group - grup, lemon - limon, boat - bot, reflex - refleks, civil - sivil və s. kimi sözlər fonetik mənimsəməyə məruz qalmışdır.

İngilis dilindən leksik mənimsəmə yolu ilə də bir sıra sözlər türk dilinə daxil olmuşdur. Məsələn, holding - holding, illegal - illegal, laptop - laptop, motor - motor, global - global, link - link, printer - printer, drift - drift, partner - partner, market - market, program - program, risk - risk, vitamin - vitamin kimi sözlər məhz leksik mənimsəmə əsasında türk dilində işləklilik qazanmışdır.

Bütün bu qeyd olunanları nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, elm və texnika inkişaf etdikcə, eləcə də ABŞ və İngiltərə dünyanın lider ölkələri olduğu müddətcə türk dili də daxil olmaqla bir çox dillərə ingilis dilindən alınma sözlər keçməyə davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nəcəfova Könül, Azərbaycan və ingilis dillərində alınmalar, 'Filologiya məsələləri', N5, 2019
2. Turan Fikret, "Türkçe Sözlüklerde İngilizceden Türkçeye Geçen Kelimelerin İmlası ve Tanımı: Problemler ve Öneriler", Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu, Kubbealti Vakfi & Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul 2010
3. blog.cambly.com
4. tr.wikipedia.org

Səyyarə Rəvanlı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil - 2 fakültəsi, q.r.305A
Elmi rəhbər: Ph.D. Mahirə Hacıyeva
sey-revanli@adu.edu.az

BƏDİİ FİLMLƏR DİLİN TƏDRİSİ VASİTƏSİ KİMİ

Müasir tədris sisteminin qarşısına qoyulan əsas vəzifələrdən biri xarici dillərin, ilk növbədə, beynəlmiləl dil kimi qəbul edilmiş ingilis dilinin öyrədilməsi və öyrənilməsinin səmərəliliyini artırmaqdan ibarətdir. Bu gün ingilis dili Azərbaycanın həm orta, həm də ali təhsil müəssisələrində tədris olunan vacib fənlərdən biridir. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, qloballaşma dövründə xarici dilləri, ilk növbədə ingilis dilini bilmək önəmli məsələlərdən biri hesab olunur.

Texnologiya dövründə ingilis dilinin xüsusi rolunu nəzərə alaraq gənclərin bu dilin öyrənilməsinə böyük maraq göstərmələri tam təbiidir. Məhz buna görə də ingilis dilinin tədrisinə yeni ideyaların, innovativ metodların və yenilikçi fikirlərin tətbiq edilməsi olduqca aktualdır.

İngilis dilindəki filmlər ikinci xarici dil öyrənənlər üçün daha faydalıdır, çünki bu filmlər, nəinki əyləncə, hətta dili təbii yol ilə öyrənmək üçün müxtəlif və dəyərli biliklər qazandırır. Eyni zamanda öyrənənlər filmlərə baxmaqla həmin ölkənin adət-ənənələrini də öyrənmiş olurlar. İngilis dilində filmlər öyrənənlərin söz bazasını inkişaf etdirməsinə, yeni sözləri daha asan yadda saxlamasına, tələffüz qaydalarını əməl etməsinə, müxtəlif sözləri necə tələffüz edilməsinə və yeni yazı bacarıqları qazanmasına kömək edir. Belə kinolara Harry Potter, Friends, Forest Gump, The King's speech, The Queen, Paddington və s. misal göstərmək olar. Bu kinolar vasitəsilə cümlədə sözlərin mənasını daha asan başa düşmək mümkündür. **Məsələn:**

– He started to gather some followers.

To gather sözünün leksik mənası toplamaq, bir araya gətirməkdir.

– Who here can tell me the properties of the mandrake root?

Burada *root* sözünün leksik mənası hər hansı bir bitkinin kökü nəzərdə tutulub.

Properties dedikdə isə müəyyən bir bitkinin özünəməxsus xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur.

– Allright, gentlemen, you are up first.

Bu cümlədə *to be up* ifadəsinin leksik mənası müəyyən bir şey etmək üçün sırada gözləmək və ya sıradaki şəxs olmaq mənasını verir.

– It is a classic coming of age movie. Let's watch it this.

Harry Potter nümunəsində nəinki dil, həm də mədəniyyətlə tanış oluruq. Ölkəyə virtual,rəngarəng, sirlili bir səyahət etmiş oluruq. Paddington filmində də sanki Londona gedib gəlirik. Dilin bu cür rəngli təqdimatı tələbələrə motivasiya edir, həm çətinlik olmadan dili öyrədir, həm də mədəni yaxınlıq yaradır, körpü rolunu oynayır. Beləliklə, semantik baryeri azaldır. Dil öyrətmə prosesini yeknəsəklikdən qurtarır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Zəhra Qəhrəmanova- İngilis dilinin tədrisində filmlərdən istifadəyə dair bəzi tövsiyələr. 7s.
2. Dr. Parupalli Srinivas Rao- The impact of English movies on learning English in ESL/EFL classrooms. 10s.

Aytac Sadiqova
ADU, Magistratura şöbəsi
Dilşünaslıq (ingilis dili) Qrup M19- 207
Elmi rəhbər: dos. Mehriban Təhməzova
sadi.aytac@adu.edu.az

QLOBALLAŞAN DÜNYADA ÜMUMÜNSİYYƏT VASİTƏSİNƏ ÇEVRİLƏN İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ ŞİFAHİ VƏ YAZILI DİL FORMASININ TƏSİRİ HAQQINDA

Qloballaşma ilə bağlı fikirlər ilk olaraq XX əsrin 60-cı illərində ortaya çıxmışdır. Bu terminin meydana gəlməsinə səbəb olan amillər sırasına dünyada baş verən iqtisadi və siyasi dəyişikliklər, bir çox sahələrdə bütövləşmənin, eyniləşmənin baş verməsi aid edilir. Bir sıra alimlər tərəfindən müxtəlif cür şərh olunsa da, nəhayət, 1983-cü ildə Teodor Levit özünün "Bazarların qloballaşması" əsərində bu terminin elmi izahını verməklə onu sanki özünəkiləşdirdi. Sonradan isə amerikalı sosioloq-alimlər, xüsusilə, Robertson bu termindən daha çox istifadə edərək onu elmi-ictimai səviyyədə geniş yaydılar. Qloballaşma prosesindən bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bu proses istər cəmiyyətə, istərsə də insan fəaliyyətinə böyük təsir göstərmişdir. Belə ki, bu davamlı proses müxtəlif inkişaf səviyyəli ölkələrdə həm müsbət, həm də mənfi təsir xüsusiyyətlərinə malik olmaqla fərqlənir. Bu termini geniş miqyaslı təhlil etdikdə müşahidə edirik ki, hərtərəfli və ziddiyyətli xarakterinə görə qloballaşma dünya xalqlarında dil və mədəniyyət, adət və ənənələrin itirilməsi təhlükəsini yaradır. Bu təhlükə isə ingilis dili kimi dominant dillərin daha çox istifadə olunması ilə bağlı olaraq meydana çıxır.

İngilis dilinin dünyada getdikcə daha geniş yayıldığı məlumdur. Bundan əlavə, dünyadakı bütün ingilis dili istifadəçilərinin yalnız dördü birinin ana dillərinin ingilis dili olduğu və ingilis dilini istifadə edən qeyri-millətlərin əksəriyyətinin ana dillərindən əlavə ikinci dil kimi bu dildən istifadə etdiyi təxmin edilir. Beynəlxalq təşkilatların 85% -i transmilli ünsiyyətdə ingilis dilini rəsmi dil olaraq istifadə edir və dilçilik kimi bir neçə elmi sahədə dərc olunmuş elmi məqalələrin 90% -i ingilis dilində yazılmışdır.

Qlobal ünsiyyət vasitəsi olaraq ingilis dili aktiv şəkildə həm şifahi, həm də yazılı dil forması şəkildə mənimsənilməlidir. Dünyada ingilis dilinin tədrisi zamanı dili tədris edənlərin üzərinə düşən əsas məsələ bundan ibarətdir ki, sosioloji dairələrdə baş verən qloballaşma ilə bağlı müzakirələrin onların xarici dil tədrisinə ümumi yanaşmaları və gündəlik təcrübələri ilə əlaqəsi hər zaman maraq doğursun. Əlbəttə ki, ingilis dilinin mənimsənilməsi prosesində əsas məsələ dili tədris edənlərin tələbələrə şifahi dildən fərqli olaraq daha az dialekt və daha çox formal səviyyədə dəyişkənliyi olan yazılı ingilis dilini (və yazılı dilin kifayət qədər rəsmi növünü) öyrətməsidir. Tələbələr daha sonra ingilis dilində filmlərdə, mühazirələrdə və ünsiyyət zamanı şifahi dillə qarşılaşdıqda bu dilin yazılı dildəkindən daha çox fərqli olduğunu anlaşırlar. Təbii ki, bu cür tələbələrin çoxu həm şifahi ingilis dilində danışmaqda, həm də başa düşməkdə çətinlik çəkirlər. Bu halların aradan qaldırılması üçün şifahi və yazılı dilin müxtəlifliklərini mənimsənilməsi əsas rol oynayır.

Qeyd etdiyimiz fikirlərə əsaslanaraq belə nəticəyə gələ bilərik ki, qloballaşan dünyada ingilis dilinin tədrisində şifahi və yazılı dil formasının təsiri danılmaz faktordur. Belə ki, qloballaşma nəticəsində daha çox istifadə olunan ingilis dilinin formaları bir-birindən fərqləndirilərək geniş şəkildə istifadə olunur. Bunun nəticəsində ingilis dilinin inkişaf perspektivlərinin aspektləri dilin tədrisində özül rol oynayacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cook. V. J. & Bassetti. B. An introduction to researching Second Language Writing Systems, 2005.
2. Crystal. D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
3. https://ict.az/uploads/konfrans/info_sec_2018/RS30_DEVELOPMENT_TRENDS_AND_SAFETY_OF_LANGUAGE.pdf

Diana Orucova
Azerbaijan University of Languages, Philology faculty
Group: B19 - 230
Associate Professor Lala Huseynova
dia-orucova@adu.edu.az

THE PECULIARITY OF METAPHORS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE

A Metaphor (from the Greek word metapherein means “to transfer”) is a figure of speech that makes a comparison by directly relating one thing to another unrelated thing in a way that isn't literary true. So, it means transference of some quality from one object to another.

Metaphors are not always as easy to understand. And also metaphors can sometimes be understood in different ways by different people or in different situations.

The English language is full of the metaphors. Metaphors are used not only in poetry, literature, movies, but also in daily speech. We use them in our speech all the time, whether we realized it or not.

Metaphors and similes serve similar functions and make a comparison between two different things. A simile is a figure of speech that uses connecting words “like” or “as” to make a comparison between two things or persons (“ You are like an angel”).

Metaphors compare two or more things without using words such as “like” or “as”. A metaphor's comparison made by stating something is something else and it's more indirect (“You are an angle”).

So similes give an example and highlight one specific meaning and make explicit comparisons. But metaphors allow different interpretations, and make implicit comparison. Metaphors can be changed into similes.

There are the following types of metaphors: primary metaphors, complex metaphors, mixed metaphors, implied metaphors, extended metaphors, root metaphors, dead metaphors, visual metaphors.

Metaphors help us to see things in a different way. Metaphors can be used to set a scene or express a mood or feeling. We use metaphors to add some color to our language. Without metaphor we couldn't verbally express our experiences, feelings, thoughts and deep emotions.

Resources:

1. Valiyeva Nigar. "Introductory Course to the English Stylistics". Baku 2018
2. <https://www.grammarly.com/blog/metaphor/>
3. <https://englishgrammarsoft.com/metaphor-types-examples-definition/>

Mehdixanlı Gültəkin
Azərbaycan Dillər Universiteti,
SABAH qrupları, qrup: S301-3
Elmi rəhbər: b.müə, Səbinə Məmmədova
gultekinm19103@sabah.edu.az

PROVERBS

Phraseology is a branch of linguistics that studies various types of expressions that have unmotivated or partially motivated groups of words that cannot be freely established in speech. e.g. once upon a time, cut the painter, etc. Proverbs often form basis for phraseological units.

Proverbs were first heard of in Egypt soon after 3000 B.C. About 600 years later, a minister named Ptah-hotep became famous for his wisdom. Proverbs are probably the earliest available documents of the Hebrew wisdom movement of which King Solomon was the founder and protector. Wisdom literature flourished in the ancient Near East, with Egyptian examples dating back to the middle of the 3rd millennium B.C. It revolved around professional sages or wise men and scribes in the service of the court.

Proverb is a brief saying that presents a truth or some bit of useful wisdom. It is usually based on common sense or practical experience. The same proverb often occurs among several different peoples and have the same meaning in different countries. The semantic sphere of proverbs is very wide and we cannot limit them. They are used in conversation, literature, drama and films, music, advertising, etc.

Barking dog never bites (loud threats do not usually herald real danger)

Proverbs could be best compared with minute fables for, like the letter, they sum up the collective experience of the community:

Give advice: Don't judge a tree by its bark;

Give warning: If you sing before breakfast, you will cry before night;

Criticize: Everyone calls her own geese "swans."

There are some differences between sayings and proverbs:

1. Proverbs express wise and complete idea, but sayings express the description of something, do not give complete meanings;

2. Proverbs are short, well-known sayings that states a general truth or a piece of advice;

3. All proverbs are basically sayings, but not all sayings are proverbs;

For example: A bad workman always blames his tools (This proverb is used when a person performs a task badly and blames the quality of her equipment or other external factors)

A friend to all is a friend to none. (This is an old saying, it means that some people have to transform to please many different people, they look dishonest and wrong)

Proverbs and sayings are short but profound meaningful examples of folklore. Proverbs and sayings cover certain features of historical development and human culture.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Abbasov "İngiliscə-azərbaycanca atalar sözləri və zərbi məsəllər lüğəti"
2. Aynur Guliyeva "English Proverbs and Sayings"
3. <https://www.english-culture.com/origin-o>
4. <https://www.mentalfloss.com/article/49956/10-old-sayings-we-need-bring-back>
5. <https://www.mentalfloss.com/article/49956/10-old-sayings->
6. <https://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs>. 7. <https://www.slide>

ALLUSION

An allusion is a reference, typically brief, to a person, place, thing, event or other literary work with which the reader is undoubtedly familiar. As a literary device, allusion allows a writer to compress a great deal of meaning and significance into a word or phrase. However, allusions are only effective to the extent that they are recognized and understood by the reader, and that they are properly inferred and interpreted by the reader. If an allusion is misunderstood, it can lose effectiveness by confusing reader.

People often make allusions in everyday conversation, sometimes without the realization that they are doing so and sometimes without knowing the material to which they are alluding. Typically, these allusions are in reference to popular culture, including movies, books, music, public figures and so on.

Here are some common examples of allusion in everyday speech :

- My math teacher is he who must not be named (Voldemort from the Harry Potter series)
- If I'm not home by midnight, my car might turn into a pumpkin. (Cinderella)
- Is there an Einstein in your physics class?(Albert Einstein)

Types of allusion.

The most common form of allusion is a religious allusion, but there are also historical, mythological and literary allusions.

Historical -An allusion to a historical event or period.

Mythological - An allusion to a mythological figure or story.

For example, "she ran faster than Hermes" -the messenger of the Greek gods.

Literary -An allusion to a literary text or figure. For example "No matter how Dorian adjusted the electric blanket it was either too hot or too cold, never just right" .

Religious- An allusion to a religious text, story or figure.

For example - "reflecting on her cruel behaviour, Cinderella's stepmother stood still like a pillar of salt"-Lot's wife.

Many of the words we use today are actually allusions to historical figures and Greek Gods. Here are just a few examples:

Greek

- Helen – symbol of a beautiful woman; from Helen of Troy.

Historical Allusion

- El Dorado – a place of reputed wealth; from the legendary city in South America.

References :

1. <https://literarydevices.net/allusion/>
2. <https://examples.yourdictionary.com/examples-of-allusion.html><https://blog.prepscholar.com/allusion-examples> <https://kidskonnnect.com/language/allusion/>
3. <https://www.poetryfoundation.org/learn/glossary-terms/allusion> <https://courses.lumenlearning.com/atd-distanceminnesota-creativewriting/chapter/lesson-15-allusions-direct-addresses-symbols-in-poetry>

Quliyeva Leyla
Azerbaijan Language University
Faculty of philology
group: B19-230
Associate professor Lala Huseynova
ley-guliyeva@adu.edu.az

THE DISTINCTION BETWEEN ZEUGMA AND PUN IN THE ENGLISH LANGUAGE

Zeugma is used in sentences in order to create a literary effect.

Word, usually an adjective or verb, modifies the meanings of two other words.

Zeugma from Greek language means “bonding” or “yoking”. By such skillful “bonding”, Zeugma expresses an artistic effect. Therefore in literary work, the author could emphasize his ideas more effectively.

Pun is used in sentences in order to add some wit and humor. It includes words with similar sounds, but with different meanings.

Puns are widely used both in everyday conversation and literature.

Some writers use pun for character naming. It is a unique and skillful way to describe the characters, through their names based on their characteristic features or actions.

Zeugma is a stylistic device based on joining two parts of the sentence.

Zeugma is used to increase the level of drama, emotion and shock. By this technique, it can both surprise or inspire the reader, thus making him think more deeply.

Pun is also a stylistic device based on “play on words”, by relying on similarity in spelling, meaning and sound, thus creating a humorous effect.

Unlike Zeugma, Pun is independent, there is no necessity of using a word which pun is referring to. But in order to understand it, we must rely on the context.

Sources:

1. <https://studfile.net/preview/5271381/page:6/>
2. <https://hozir.org/1-stylistics-as-a-branch-of-general-linguistics.html?page=5>
3. <https://studfile.net/preview/5427218/page:4/>
4. <https://writingexplained.org/grammar-dictionary/zeugma>
5. <https://graduateway.com/zeugma-and-pun/>
6. <https://lektsii.net/2-103294.html> <https://literarydevices.net/zeugma/>
7. <https://literarydevices.net/pun/>
8. <https://7esl.com/pun/>
9. <https://wikidiff.com/zeugma/pun>

Babayeva Nərgiz
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi-2,qrup-217A
Elmi rəhbər: b.müə.Elnarə Yəhyayeva
664Nergiz@adu.edu.az

MÜASİR DÖVRDƏ DİLİMİZƏ DAXİL OLMUŞ ALINMA SÖZLƏR

Müasir Azərbaycan dilinin üslubiyyatında alınma sözlər dedikdə, əsasən, başqa dillərdən alındığı dərin tarixi tədqiqat aparmadan məlum olan və üslubi məqsəduyğunluq çalarlığı nöqtəyi-nəzərindən mənşə mənsubiyyətinə görə xüsusiyyət təşkil edən sözlər nəzərdə tutulur.

Məlumdur ki, hər hansı bir dil məqsədsiz olaraq başqa dillərdən söz almır və bütün dillərdə alınma sözlər mövcuddur, onların hər biri dilin lüğət tərkibində müəyyən məqsəd daşıyır. Lakin tarixin müəyyən məqamlarında dilə lazım olmayan külli miqdarda leksik vahidlər daxil olur ki, bunlar da zaman keçdikcə dilin lüğət tərkibinə mənfi təsir göstərir. Bu mənada alınma sözləri məqsədinə görə iki qrupa bölmək olar:

- 7) lüzumsuz alınmalar (ehtiyac olmadan və dilimizdə qarşılığı olan)
- 8) zəruri alınmalar (ehtiyacdən yaranan)

Rus mənşəli lüzumsuz alınmalar: qorox-noxud, tapoçka-çəkələk, krovat-çarpayı, klyonka-müşəmbə.

Avropa mənşəli lüzumsuz alınmalar: odekolon-ətir, rumka-qədəh, pilot-təyyarəçi, stomatoloq-diş həkimi.

Türk mənşəli lüzumsuz alınmalar: sayın-əziz, öndər-başçı, önəm-vacib, çözümlə-həll, olay-hadisə.

Ərəb, fars mənşəli lüzumsuz alınmalar: bahəm-yanaşı, məmləkət-ölkə, təhdid-təzyiq.

Zəruri alınmalar, adından da göründüyü kimi, tarixi zərurət nəticəsində dilə daxil olur. Zəruri alınmalar elmi-texniki tərəqqinin nəticəsi olaraq yaranır. Elmdə kəşf olunan yeni ixtiralar onu yaradan xalqın dilində adlandırılır və o xalqın dili digər xalqlar üçün etimon dilə çevrilir: kosmos, atom, neytron, triqonometriya, planimetriya və s. sözlər zəruri alınmalardır. Zəruri alınmaların bir qismini də abreviaturalar təşkil edir ki, bunlar idarə, müəssisə, təşkilat, şirkət adlarını özlərində ehtiva edirlər. Bu adlar çox zaman həcmcə böyük olduğundan ixtisarla yazılır və dilçilikdə “ixtisarlar” və ya “abreviaturalar” adı altında öyrənilir : AŞPA; CAR; DIN; ADU; MDB; NATO; BMT və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Təhminə Yaqubova – Azərbaycan mətbuat dilində alınmalar

Mələhət Abbasova
Azərbaycan Dillər Universiteti;
SABAH qrupları; qrup S-301-3
Elmi rəhbər: b/müə. Səbinə Məmmədova
melaheta19103@sabah.edu.az

SYNONYMS IN ENGLISH

The word “synonym” comes from ancient Greek, syn “with” and onoma “name”. Synonyms have been used for over 500 years. Synonyms are described as words that are different in sound-form but identical or similar in meaning. One word in a sentence can be substituted by another without changing its meaning. However, synonyms are not interchangeable in every situation. For instance, the verbs win and gain both may be used with the noun victory: to win a victory, to gain a victory. But with the word war only win can be used: to win a war. Synonyms help us to express our thoughts more exactly and vividly and to avoid monotonous speech. From this point of view, synonyms have three functions in speech: the function of substitution; the function of procession; the expressive stylistic function. Synonyms can be used in the function of different parts of speech and both among notional and function words. For example, on and upon, since and as are synonymous because these words are phonemically different, but similar in their denotational meaning.

Types of synonyms. According to whether the difference is in denotational or connotational component synonyms are classified into ideographic, stylistic and absolute. Ideographic synonyms express the same idea but differ in their referential content. These words are approximately identical in one or more denotational meanings and interchangeable in some contexts. Example: look - conscious and direct endeavour in a specified direction; glance - a brief or hurried look; stare - a look with a long duration without taking one's eyes, etc. Stylistic synonyms are used in different speech styles but express exactly the same meaning e.g. Neutral- father, poetical- sire, bookish- parent, nursery – daddy, colloquial-dad. We can also point out examples of euphemism among stylistic synonyms. These are words used to avoid saying an unpleasant or offensive word e.g. to perspire instead of “to sweat”. Absolute synonymy means, that a pair of lexemes is absolutely interchangeable in all imaginable contexts. They are also called perfect synonyms. Such as: pants - trousers, end -finish. The absolute synonyms are rare in the vocabulary.

Sources of synonyms. Borrowings, dialectisms, wordbuildings and euphemisms are usually considered as a sources of synonyms. One of the sources of synonymy is borrowing. Most of the borrowings are from French, Latin and Greek. They are used to express an idea or name that already exists in the native language. Dialectisms are a regional variety of language distinguished by features of vocabulary, grammar, and pronunciation from others which have entered the English vocabulary as regular words e.g. bonny - pretty; radio- wireless. Wordbuilding procession creates synonyms to words already in the use with the help of composite or phrasal verbs, compounding, conversion, set expression, affixation or loss of affixes. Example: amongst – among, to walk-to take a walk, etc. One of the sources of synonymy is euphemisms e.g. big- boned – for fat; intoxicated - for drunk.

On the whole, the role of synonyms in enriching the vocabulary of the English language is irreplaceable. Synonymy is the largest field in lexicology. Therefore, the problem of synonymy has always attracted the attention of linguists and has not lost its relevance today. The main purpose of using synonyms are to avoid repeating the same word. Frequent use of the same words in the writing can make your writing uninteresting and dull, as well as give the reader the impression that your vocabulary is insufficient. Replacing a word with an equivalent one helps to make your writing more vivid and to create a more intriguing image in the mind of the reader.

Ədəbiyyat siyahısı:

2. Aziza Hacıyeva – English Lexicology (BAKU- 2011)

3. R. S. Ginzburg , S. S. Khidekel, G. Y. Knyazeva, A. A. Sankin- A course in modern English lexicology (Moscow Vysšaja Škola -1979)
4. Ph.D.Associate Professor Davletbaeva D.N. - Lectures on English Lexicology(Казань- 2010) <https://studfile.net/preview/4511022/page:3/>
5. <https://www.grin.com/document/108564>
6. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Synonym>
7. <https://simple.m.wikipedia.org/wiki/Synonym>
8. <https://schooltutoring.com/help/the-importance-of-using-synonyms/>

Aygun Eminova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Dil və ədəbiyyatın metodikası və
metodologiyası (İngilis dili), M20-111
Elmi rəhbər: dos. Şəhla Nağıyeva
student2733@adu.edu.az

«СЛОВОМ МОЖНО УБИТЬ, СЛОВОМ МОЖНО СПАСТИ» (В. ШЕФНЕР)

Достаточно часто люди недооценивают значение слов и их роль в нашей жизни, мы забываем, что язык – это одно из сильнейших оружий, которое одновременно может быть использовано и во благо, и во вред. Ведь не зря, огромное количество произведений будь то авторской, будь то народной литературы посвящено слову, его силе. Ярким примером служат элементарные пословицы, которые мы ежедневно используем в нашей жизни. (Доброе слово человеку – что дождь в засуху. От слова спасение и от слова гибель.) Есть и замечательные строки, которые знакомы многим и эти строки четко и ясно передают всю мощь слов в нашей жизни – Словом можно убить, словом можно спасти.

Вы спросите: возможно ли убить словом? Определенно, да. И ответ будет многогранным. Почему? Потому что слова, которые мы часто используем не задумываясь, могут послужить причиной гибели, как и физической, так и моральной. Я хочу привести простой пример, который очень сложен по своей психологической сути. В последнее время, к моему огромному сожалению, мы часто встречаем статьи, новостные сводки о самоубийствах среди подростков. Психологи мира бьют тревогу и связывают это с карантинном и психологическим состоянием здоровья подростков. И это должно быть сигналом для общества. А не слишком резки ли мы в своих высказываниях? Не нагрубили ли мы на пустом месте? Адекватна ли наша критика? Может люди вокруг нас нуждаются в нашей поддержке? Мы, взрослые, чаще всего забываем, что подростки и дети больше нас находятся в зоне риска. Они эмоциональнее и порой то, что для нас показалось незначительным, может быть, для них настоящей трагедией. Обидные слова, сказанные сгоряча, могут стать причиной затяжной депрессии. А та в свою очередь приводит к замкнутости и печальным последствиям. Словом можно убить и в переносном значении. Не лишит жизни, а допустим лишит каких-либо чувств, мечты. Не все люди обладают достаточной силой воли для осуществления мечты. Иногда люди отказываются от своей мечты из того, что кто-то когда-то очень сильно раскритиковал их первичные работы. Тем самым общество само лишает себя возможности обрести потенциальных гениев и самородков. Слово может убить определенные чувства, ранить нашу душу. Некоторые из нас в современном капиталистическом обществе не очень часто задумываются о чувствах других людей, но ведь не зря же в исламе есть особый хадис «Разбить человеку сердце все равно, что семь раз разрушить Каабу». Кроме ран слова приносят и исцеление. Ведь словом можно спасти. Правильно подобранные слова, как ключи, могут решить проблемы, помочь в трудной ситуации, стать для человека лекарством, бальзамом на душу, спасти в трудную минуту. Все из нас были очевидцами Второй Карабахской войны, которая длилась с октября по ноябрь 2020. Слова поддержки и слова справедливости, что звучали и от простых граждан, и от высокопоставленных лиц, и от нашего президента Ильхама Алиева, и от всего мира были спасением для тысяч солдат и для всей страны.

В заключение я хотела бы сказать, давайте будем для друг друга спасением. Ведь у нас есть наш великий дар, наш прекрасный язык. Наши добрые и поощрительные слова могут изменить мир к лучшему. Начиная с самих себя, мы в сила изменить многое.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://leon-rumata.livejournal.com/4128367.html>
2. <https://m.rupoem.ru/poets/shefner/mnogo-slov-na>
3. <https://wordru.ru/o-sredstvax-xudozhestvennoj-vyrazitelnosti/>

Mədinə Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 2 fakültəsi, 305 B qrup
Elmi rəhbər:b/müə. Bağırova Tahirə
m.mamedova@adu.edu.az

ACTIVE LEARNING METHODS IN MASTERING FOREIGN LANGUAGES (ENGLISH)

A number of technologies are used in the learning process to develop children's creative skills, one of which is the "Six Thinking Hats" technique presented by Edward De Bono. This mental model is based on the development of critical thinking, creativity, innovative thinking, forces us to move beyond the usual way of thinking, and prepares productive discussions by taking a more rounded approach to the topic. Six thinking hats are used in group activities as a means of thinking to make it easier for students to learn in the classroom, as well as as a means of parallel thinking or division of roles. It provides a framework for students to discuss from all angles and allows each student to contribute to group activities and explore different perspectives. Each hat that symbolizes thoughts represents a unique thought perspective. This method is an active learning strategy that expands students' thinking and analytical skills by analyzing an article or novel with different types of thinking, improves reading comprehension levels and make lessons fun by playing a role. Colored hats are a well-remembered metaphor that is easy to teach and use. White Hat - When a teacher invites students to wear a white hat, it demands objectivity and neutrality. It should only talk about facts and figures and stay away from emotions and feelings. Red hat- When you wear a red hat, intuition and feelings can be expressed without any explanation or proof. It gives emotional perspective and creates feelings that appear to be fear, anger, hatred, doubt, grandeur, jealousy, or love. Black hat is negative, pessimistic and a real critic. It provides a critical look at events and draws attention to dangers and prevents harmful things from being done, explains the risks and why something can't be done. Yellow hat speaks of optimism, hope and positive thinking, seeks valuable and useful ideas, requires attention to the advantages of the issue, attention to the positive aspects of the idea. This thinking is constructive and productive. Green hat is for students to be creative with different, original and new ideas. Changes, new views, options are offered for a proposed idea. Blue hat is an analyst and moderator, it deals with the regulation, organization and control of the thought process, leads everyone to a common opinion and differs from others, this hat does not work, it leads others. Blue hat is always worn by the latter, and the situation is analyzed and concluded. Techniques include changing hats in the middle of a discussion; guessing hats by secretly choosing; using the same hat by different groups at the same time, writing, speaking assignments based on hat color; creating a new hat, and so on. This method diversifies mental work and makes it more interesting to manage thoughts. The 6 hat method can be used from kindergarten to university with varying degrees of difficulty. The method does not allow confusion, unnecessary discussions, wasting time because in a short time each group serves only one idea and ensures that they use a common language.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Edward de Bono. Six thinking hats. "Little, Brown and Company", 1985.
2. <https://www.crowe-associates.co.uk/coaching-tools/six-thinking-hats-coaching-tool/>

HOMONYMS

Homonyms play an important role in enriching the vocabulary of the English language. The vocabulary of modern English is rich in homonymous words. Words that have the same spelling and pronunciation are called homonyms. The word “homonym” consists of two parts: the prefix “homo”-that means the same and the suffix “nym” that means name. The English dictionary is rich with such pairs and even word groups.

For example: Bright – very smart, intelligent

Bright – filled with light

Stalk – a part of a plant

Stalk – to follow or harass someone

Their same forms are mostly random: most homonyms overlap due to phonetic changes as they develop. If synonyms and antonyms can be considered as a treasure trove of expressive sources of language, homonyms are of no interest in this respect and cannot be expected to be of special value for communication. Metaphorically, groups of synonyms and pairs of antonyms are created by the word system for a specific purpose, while homonyms are random creations and therefore meaningless.

The intensive development of homonymy in English is certainly due not to one factor, but to several related reasons, such as the monosyllabic nature and analytical structure of the English language. The abundance of homonyms is also closely related to a characteristic feature of the English language, such as the phonetic identity of words and roots, or in other words, predominance of free forms among the most common roots.

The various reasons for homonymy can be divided into two main groups:

1) Homonymy through the development of a convergent sound when two or three words of different origins coincide with the sound

2) Homonymy, which develops from polysemy through different meanings.

There are some sources of homonyms: phonetic changes, shortening, borrowing, word-building etc. Homonyms are classified into several groups: homonyms proper, homophones and homographs. Homonyms proper are the words which are the same in pronunciation and spelling like arm (body part) and arm (division of a company). A homophone is a word that has the same sound as another word but is written differently and has a different meaning like “flower” and “flour”. Homographs are words that are spelled the same, but have different meanings and sounds like sow (female pig) and sow (to plant seeds). But there are other classification of homonyms. For example, Professor A. I. Smirnitsky classified homonyms into two major classes: 1) full homonyms, 2) partial homonyms.

In order to identify homonyms in modern English, attention must be paid to their semantic meaning, place, and function within the situation.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arnold, İ.V.(1968). The English word. Москва «Высшая школа»
2. Hacıyeva, A.(2011). English Lexicology. Baku “Elm və təhsil”.
3. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. “Лексикология английского языка”
4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Homonym>
5. <https://examples.yourdictionary.com/examples-of-homonyms.html>
6. <https://7esl.com/homonyms/>

NİTQ ETİKETLƏRİNİN MİLLİ MƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hər bir xalqın öz milli təfəkkürünə, etnoqrafiyasına, milli-mədəni xüsusiyyətlərinə, ənənələrinə uyğun olaraq, onların mədəni danışıqında hazır nitq formaları vardır. Bu ifadə formaları nitqin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, nitq etiketləri və ya nitq yarlıqları adlanır. Nitq etiketləri cəmiyyətdə insanlararası sağlam münasibətin tənzimlənməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, nitq etiketləri bu və ya digər situasiyalarda nitqin səlis, məqsədəuyğun olmasını, hər situasiyaya müvafiq söz və ifadələrdən lazımcınca və məqsədli surətdə istifadə olunmasını, insanlar arasında anlaşılıq dialoqu qurulmasını təmin edir. Ünsiyyət prosesi zamanı nitq etiketlərinə əməl olunması mədəniyyətin göstəricisi hesab olunur. Nitq etiketlərinin-müraciət(Xanım!,Cənab!), ayrılma (Xudahafiz!,Əlvida!), təbrik (Təbrik edirəm!), alqış (ALLAH sizə kömək olsun), qarğış və s. növləri vardır.

Nitq etiketləri qədimliyi və müasirliyi özündə cəmləşdirə bilir. Eyni zamanda onlar öz milli-mədəni xüsusiyyətlərini saxlayaraq müasir dövrdə baş verən, sürətli inkişaf nəticəsində cəmiyyətdə yaranan nitq mədəniyyəti münasibətlərindəki dəyişiklikləri də bilavasitə əks etdirirlər.

Bildiyimiz kimi, nitq etiketləri bütün dünya dillərində mövcuddur. Bu dillərdən biri də ingilis dilidir. İngilis dilində mövcud olan nitq etiketlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Həm azərbaycan, həm də ingilis dilində nitq etiketləri nəzakət anlayışı ifadə edir. İngilis dilində də nitq etiketləri və ya nitq yarlıqları öz tarixi və milli-mədəni xüsusiyyətlərini uzun müddət qoruyub saxlaya bilir. Məsələn:

- Greetings- Hello!, Hi!, Good morning! etc.
- Appeal- Mr.! Mrs.! etc.
- Congratulations- I congratulate you! etc.
- Applause- GOD help you! etc.

Bu kimi nitq yarlıqları həm dilin tarixi, həm də mədəni xüsusiyyətlərini daha da zənginləşdirir. Çünki onlar nəsildən-nəsilə keçərək, xalqın ümumi mədəniyyətinin bir hissəsinə çevrilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev N. Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, “Elm və təhsil”, 2013.
2. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Azərbaycan dilində nitq etiketləri (məqalələr toplusu). Bakı, 2016.
3. Harmer, J. 1984. The Practice of English Language Teaching.

Mahmudova Nuray
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi,
Filologiya fakültəsi, qrup M20-109
Elmi rəhbər: dos: Xuraman Əsgərova,
student2727@adu.edu.az

MÜASİR ALMAN DİLİNDƏ TOPONİMLƏR

Toponomastika onomastikanın, eləcə də coğrafiyanın bir sahəsi hesab olunur və bütün toponimlər bu bölmədə araşdırılır və öyrənilir. Toponim sözü yunan mənşəli sözdür, “topos” yer, məkan, “onoma” isə ad deməkdir. O, onomastikanın ən qədim sahələrindən biri kimi tanınır. Təbiəti etibarilə coğrafi adlar da söz hesab olunur və bütün sözlər kimi dilin ümuminkəşaf qanunlarına tabedir. Onomalogiyanın coğrafiya ilə əlaqəsi, bu sahə ilə təkcə dilçilərin deyil, həmçinin coğrafiyaçıların da məşğul olmasına səbəb olmuşdur. İlk dəfə toponomika sahəsini tədqiq edənlər arasında Anaksimandr, Herodot, Strabon, Xristofor Kolumb, Ameriqo Vespuçi, Magellan kimi tarixçi-coğrafiyaşünaslar və səyyahların adı qeyd olunur. Bu

kimi tarixçi-coğrafiyaşünaslar qəbilələri, tayfaları, xalqları, millətləri tədqiq etdikləri zaman onların ad sisteminə də xüsusi diqqət ayırmışlar.

Toponimlər geoinformatika, xəritəşünaslıq, topoqrafiyanın əsas məlumat bazasıdır və coğrafiya ilə topoqrafiyanın əsas kateqoriyası hesab olunur. Ernst Ayxler, Volodimir Kamyanets, Konrad Kunçe, Roza və Folker Kolhaymın onomastika sahəsindəki tədqiqatlarında, ümumən, toponim termini altında, onun alt kateqoriyalarını qeyd etmişlər. Buraya xronimlər, oronimlər, hidronimlər, oykonimlər, hodonomlər və ya dromonomlər, astrotoponimlər aiddir.

Xronimlər (yun. “chora” yer, məkan deməkdir), alman dilindəki müəyyən məkan və regionlara, xüsusilə də, məskunlaşma, mədəni-tarixi və digər bəşəri elmləri əhatə edən siyasi bölgələrə deyilir. Məsələn, “Bremen”, “Niedersachsen”, “Thüringen”, “Land Baden-Württemberg”, “Land Berlin”, “Land Nordrhein-Westfalen” və s.

Oronimlər (yun. “oros” - dağ deməkdir), dağlar, dağlıq və təpəlik ərazilər, dağ zirvələri kimi daha böyük ərazi formalarına deyilir. Həmçinin, kiçik izolyasiya olunmuş dağlar, təpələr, zirvələr, qayalar və daşlar da bu kimi ərazi formalarına daxil edilir. Bu alman dilində oronimlər bölməsində tədqiq olunur. Məsələn, “Zugspitze”, “Schneefernerkopf”, “Hochwanner”, “Alzyer”, “Fläming” və s.

Hidronimlər (yun. “hydor” – su deməkdir), okean, dəniz, göl, su anbarı, çay, bulaq, kəhriz, mineral su mənbəyi, arx, kanal kimi su obyektlərinin adlarını bildirir. Buraya alman dilində nümunə kimi, “Bodensee”, “Müritz”, “Rhein”, “Elbe” və s. göstərmək olar.

Oykonimlər (yun. “oikos” – məskunlaşma deməkdir), alman dilindəki dar mənada məskunlaşma, ümumiyyətlə isə yer adlarını bildirir. Buraya aiddir şəhər, kənd, rayon, qəsəbə və digər yaşayış sahələri. Həmçinin buraya fərdi təsərrüfat, sənaye şəhərləri, bina və ev adları, qala və sarayların, malikanələrin, restoranların, iş və ofis binalarının adlarını və digər bir çox yer adını da daxil etmək olar. Nümunə olaraq bu bölməyə “Hamm”, “Affler”, “Enzen”, “Frankfurt am Main” və s. aid etmək olar.

Hodonim və ya dromonomlər (yun. “hodos” – küçə, “dromos” – yol deməkdir) – bu iki bölmədə küçə və yol adları bir arada tədqiq olunur. Məsələn, “Bachwitzer Str.”, “Admiralstr.”, “Eckenerweg”, “Telemannweg” və s. alman küçə və yol adlarını qeyd edə bilərik.

Astrotoponimlər (yun. “astron” – ulduz deməkdir), səma cisimlərinin topoqrafiyasını bildirir, yəni, yer kürəsindən kənar olan ərazilərin (digər planetlərin) toponimikası burada öyrənilir. Bu bölməni kosmonimlərlə, astronimlərlə qarışdırmamalıyıq. Alman dilindəki astrotoponimlərə nümunə kimi “Merkur”, “Pluto”, “Utopia Planitia” (Marsda böyük bir düzənliyin adı), “Tharsis-Region” (Marsda geniş bir ərazi) və s. göstərmək olar.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, alman dilində toponimlərin yaranması həm onun tarixi, həm coğrafiyası, həm də, ən önəmlisi, dilşünaslığı ilə sıx bağlıdır və bütün bunlar dilin zənginləşməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Albrecht Greule: Name Studies / Namenforschung / Les noms propres. 1996, 234. Gewässernamen: Morphologie, Benennungsmotive, Schichten, S. 1534–1539.
2. Ernst Eichler: Namenforschung: Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Erste Auflage. Teilband 2. de Gruyter, Berlin und New York 1996. S. 1610
3. Xəlilov Buludxan. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası, Bakı-2008, s. 438.
4. Otto Back: Name Studies / Namenforschung / Les noms propres. 1996, 205. Typologie der Ländernamen: Staaten-, Länder-, Landschaftsnamen, S. 1348–1356.
5. Еремия А.И. Географические названия рассказывают. Кишинев: Штинца, 1982, 104 с.

SHORTENING OF SPOKEN WORDS AND ITS CAUSES

One of the following branches of lexicology is shortening of words. As a type of word-building, shortened spoken words also may be called clipping or curtailment, which is recorded in the English language about in 15th century. The development of modern informational technologies can support this theory. There are some reasons of shortening of words, for example, they are easy to read, help to save time, more people are eager to read them etc.

There are two causes of shortened words such as linguistic and extra-linguistic. Extra-linguistic causes deal with the life of people. There are also linguistic causes such as the demand of rhythm.

According to the cut part, shortened words can be divided into initial, middle and final:

1. Shortening at the beginning of the words is called initial clipping. For ex: bus (omnibus), car (motor-car), plane (aeroplane), cycle (bicycle), phone (telephone).

2. Shortening in the middle of the words as omission of a letter or unstressed syllable is called middle clipping. For ex: maths (mathematics), pants (pantaloons), fancy (fantasy), specs (spectacles).

3. Shortening at the end of the words is called final clipping. For ex: demo (demonstration), exam (examination), ad (advertisement), ed (editor), gym (gymnastics or gymnasium).

If the words are clipped both at the beginning and at the end they are called mixed clipping. For ex: frig (refrigerator), tec (detective), flu (influenza).

There are may be phonetic and graphical changes in the process of shortening. For ex: bike – bicycle, tely – television, frig/fridge - refrigerator

Vast majority of shortened words are made up by nouns as ref – referee, mac – mackintosh, mic – microphone. Verbs are hardly shortened in the English language. Rev – revolve and tab – tabulate are considered as exceptions. Shortened verbs can be formed by conversion from shortened nouns such as taxi n. – to taxi, phone n.- to phone, perm n.- to perm. Shortened adjectives are also few. For ex: comfy – comfortable, mizzy – miserable, dilly – delightful.

Sometimes it can be confusing to differ shortenings, abbreviations and acronyms. There are some significant differences among them. Shortening is made by cutting off a part of a word.

Special case of shortening is referred to as abbreviation. The most recognizable letters are used from words and expressions and they are pronounced as strings of letters. For ex.: FBI – Federal Bureau of Investigation, GMT – Greenwich Mean Time, Mr. – mister, Dr. – doctor.

Acronyms are formed from the initial letters or two of the words in a phrase and they are pronounced like other words (NATO – North Atlantic Treaty Organization) or by combining initial letters of a series of words (radar – radio detection and ranging).

After knowing such differences, we can easily distinguish them. Thus, as we can see from the examples, shortenings are very useful for us. Instead of long and difficult words, it is more appropriate to use these ones.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arnold, İ.V. (1968). The English word. Москва «Высшая школа»
2. Hacıyeva, A. (2011). English Lexicology. Baku “Elm və təhsil”.
3. <https://www.dictionary.com/e/acronym-vs-abbreviation/>
4. https://studopedia.ru/3_55510_Shortening-Types-of-shortening.html
5. http://www.fmx.ru/inostranye_yazyki_i_yazykoznanie/types_of_shortenings_and_their_function.htm

QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏNİN FORMALAŞDIRILMASI

Müasir dövrdə ölkəmizin təhsil sferasında xarici dillərin tədrisinə xüsusi diqqət yetirilir. Xarici dillərin tədrisi prosesinin inkişaf etdirilmə perspektivləri qloballaşan dünyanın təhsil sistemində düzgün inteqrasiya prosesinin əldə olunması tələbindən irəli gəlmişdir. Bildiyimiz kimi, xalqımızın mədəni rifahını, milli-mənəvi dəyərlərini, qazandığı uğurları ölkəmizdən kənarında layiqincə təmsil edəcək gənclərin yetişdirilməsi üçün xarici dillərin əhəmiyyəti danılmazdır. Xarici dillərin, əsasən də qloballaşan dünyada əsas ünsiyyət dili olan ingilis dilinin tədrisinə xüsusi yanaşma tələb olunur. Buna görə də, bu dilin tədrisi zamanı düzgün metod və yanaşmalardan istifadə olunmalıdır.

Bir dili mükəmməl şəkildə öyrənilməsi və öyrədilməsi prosesində ünsiyyət əvəzəlməz və səmərəli fəaliyyət növüdür. Xarici dilin ünsiyyət, kommunikativ yönümlü olması da müasir dövrün əsas tələbidir. Ünsiyyəti müəyyən bir fikrin əldə edilməsi üçün sadə məlumat mübadiləsi hesab etmək düzgün deyil, ünsiyyət həm də bu prosesdə iştirak edənlərin fəal qarşılıqlı əlaqəsidir. Ünsiyyət prosesini həyata keçirmək üçün “dil” sadəcə vasitə rolunu oynayır, yəni bu prosesdə “dil” önəm daşımır, əsas məqam qarşılıqlı əlaqə prosesidir. E.İ. Passov belə hesab edir ki, ünsiyyət metodoloji xüsusiyyətə malik olan ilkin metodoloji kateqoriyadır, bu kateqoriya da öz növbəsində xarici dilin tədrisi müddətini ünsiyyət müddətinin bir modeli kimi qurmağı əsas hesab edir.

Ünsiyyət prosesinin tənzimlənməsində kommunikativ səriştəlik əsas faktorlardan biridir. Kommunikativ səriştəlik (latınca - “communico”-birləşdirmək, ümumi hala salmaq, səriştələndirmə və ünsiyyət qurmaq) təbii ünsiyyət, yaxud nitq şəxsiyyətinin xüsusi şəkildə təşkil olunmuş təlim prosesində əldə edilən xüsusi keyfiyyətidir. Kommunikativ səriştəlilik 1966-cı ildə Dell Hymes tərəfindən Noam Chomsky'nin "dil səriştəsi" anlayışına reaksiya olaraq ortaya qoyduğu bir termdir. Kommunikativ səriştəni bir neçə tərkib hissəsinə ayırmaq mümkündür: 1) linqvistik (qrammatik) səriştə, 2) sosial linqvistik səriştə, 3) strateji səriştə, 4) diskursiv səriştə. Linqvistik (qrammatik) səriştə dilin fərqli aspektləri ilə əlaqəli müəyyən qədər formal biliklərin və lazımı bacarıqların mənimsənilməsinə nəzərdə tutur: lüğət, fonetika, qrammatika. Əlbəttə ki, bu yanaşma dilin qrammatik qaydalarını öyrənməyin əhəmiyyətini azaltmır, dilin öyrənilməsi prosesində qrammatika və lüğətin tədrisi effektiv ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir. Sosial linqvistik səriştə nitqin anlaşılıqlı olmasını və düzgün istifadə edilməsini təmin edir. Diskursiv səriştə kommunikativ funksiyaların düzgün qurulma qaydalarını həmçinin qrammatik əlaqəni özündə birləşdirir. Strateji səriştə isə verbal və qeyri- verbal kommunikasiyanı özündə etivə edir.

Beləliklə, dilin tədrisi prosesi artıq linqvistik deyil, daha çox kommunikativ xarakter daşıyır. Dili öyrənən insanın dildən yalnız düzgün (linqvistik səriştəyə əsaslanaraq) deyil, həm də uyğun şəkildə (kommunikativ səriştəyə əsaslanaraq) istifadə etməsi lazımdır. Kommunikativ səriştə, öyrənilən dilin istifadə olunduğu ölkənin milli adət-ənənələri və reallıqları haqqında düşüncələrin ayrılmaz bir sistemi kimi başa düşülən dil və mədəniyyət səriştəsi formalaşdırır və bu da tam hüquqlu ünsiyyət prosesinin qurulmasına şərait yaradır. Son olaraq belə nəticəyə gələ bilərik ki, fikrini xarici dildə düzgün ifadə edə bilən, ölkəmizi dünyada layiqincə təmsil etməyi bacaran gənclərin olması üçün dil tədrisi prosesində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması olduqca vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. I.D.A. İsmayılova, “Teaching English as foreign language”, Murtaşim, 2011, 319p
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М.: Просвещение, 1991, 223с.
3. Hymes Dell H. “On communicative competence“ /In Pride ,J.B.; Holmes J. Sociolinguistics: selected readings. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269-293
4. Noam Chomsky, “Knowledge of language: Its nature, origin, and use”. New York: Praeger Scientific, 1986, 309p

METAPHOR AND ITS TYPES

A metaphor is a figure of speech and a literary device that writers use to make their writing more effective. By using metaphor, the author can highlight the similarities between two various objects, ideas, and activities. A metaphor has 2 parts: a tenor which is the subject of the metaphor and the vehicle which is the thing illustrates metaphor: “All the world’s a stage, and all the men and women merely players”.- William Shakespeare. In this example, “the world” is compared to a stage, describing it with the attributes of “the stage”, “the world” is tenor and “ a stage” is the vehicle, “men and women” is the secondary tenor and “players” is the secondary vehicle. The emergence of metaphorical units in language is, above all, a phenomenon of thinking. It is related to the mutual logical connections between objects and events of human consciousness. In literary and linguistics ,primarily, metaphor is characterized as artistic description. However, the utilization of metaphor is not limited to literary language. In language there are many different ways of forming a metaphor so that leads to the appearance of its colorful forms. The formation of different types of metaphor between objects depends on the different nature of the analogy. Now, I want to speak about the types of metaphor.

1) active metaphor- is called living metaphor. Active metaphors have not yet become part of daily use of language such as:- You are my sun.

2) complex metaphor- is metaphor which blend uniform over another, for example: That throws some light on the question.

3) extended metaphors are those that make one central subject and add to it sub-multiple comparisons. We can find extended metaphors in poems, for example: Emily Dickinson used them in her poem called “Hope-is the things with feathers”. She compares the feeling of hope to a little bird.

4) mixed metaphors is a metaphor which moves from one reference to a second, unrelated thing such as: “ if we want to get ahead we’ll have to iron out the remaining bottlenecks”.

5) dead or trite metaphor is a metaphor which has lost its metaphoric meaning through common usage, for example: face of a clock, life is no bed of roses.

6) simple metaphors are those in which the analogy between a borrowed name of it and borrowed name to it, for example:- Cool it! This sentence means calm down or cool temper. One may imagine a man raised his temper as 'the volcano' and cannot calm his anger, but cold. Similarities between the borrowed name to it that is 'human rebel anger' and the borrowed name of it is 'the volcano', is the intensity of heat. The examples considered allow us to clarify the conclusion that metaphors are based on different character traits between individual objects occurs by comparison.

Reference list:

1. VRIJE UNIVERSITEIT Metaphor in academic discourse.
2. Using Metaphorical Conceptualisation to Construct and Develop ESL Students’ Writing: An Exploratory Study

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİL BİLİYİNİN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ

Fransız yazıçı Volterin məşhur bir sözü var: “Çox dil bilən adamın sanki bir qıfıla bir neçə açarı var”. Dil dünyaya çıxış yoludur, xüsusilə indi yaşadığımız qloballaşan dünyada dil faktoru xüsusi önəm kəsb edir. Yaşadığımız əsr “qloballaşma dövrü” də adlandırılmalıdır. Bəhs etdiyimiz bu dövrün demək olar ki, hər günündə yeniliklərə, fərqliliklərə, dünya düzəninə dəyişməsinə şahid oluruq. Qloballaşan dünyanın əsas cəhətlərindən biri isə sözsüz ki, əcnəbi dil biliyinə sahib olmaqdır. XXI əsrdə dil biliklərinin mövcudluğu, xarici dil bacarıqlarının olması daha önəmli bir məsələyə çevrilmişdir. Xarici dil bilmək bir zamanlar insanlar üçün sadəcə hobbisi olsa da, indi yaşadığımız qloballaşan mühitdə dil bacarığı tamamilə başqa bir mənə ifadə edir. Qloballaşma sektorun hər bir sahəsinə təsir etdiyinə görə, xarici dil biliyinin əhəmiyyəti günü-gündən artır.

Dil və mədəniyyət bir-birindən ayrılmayan məfhumlardır. Lev Tolstoy bu barədə “Dil mədəniyyətlə birgə boy atır” fikrini söyləmişdir. Dil bilmək həmin xalqın mədəniyyəti haqqında da düşüncəmizin formalaşmasına yardımçı ola bilər, çünki dil mədəniyyətin güzgüsüdür. Dili bilmədən hər hansısa xalqın mədəniyyəti ilə yaxından tanış ola bilmərik. Başqa xalqların mədəniyyəti ilə tanış olmaq fon biliklərimizin zənginləşməsinə, dünya görüşümüzün artmasına səbəb olur. Xarici dil biliyi dünyanın müxtəlif sirlərini üzümüzə açır. Dil bilmək yeni insanlarla tanış olmaq, imkanlara sahib olmaq, maraqlı və rəngli bir həyata daxil olmaq deməkdir. Xarici dil biliyi tamamilə başqa bir mədəniyyətə və dünyagörüşünə sahib olmağın, açıq fikirli, anlayışlı, tolerant bir fərd olmağın çox etibarlı yoludur.

Xarici dil biliyi iş tapmaq imkanlarını da asanlaşdırır. İstənilən sahə üzrə iş vakansiyasına müraciət etdikdə, tələb olunan üstünlüklərdən birincisi xarici dil biliyinin olmasıdır. Xarici dil biliyi olmayan və ya aşağı səviyyəli dil bacarıqları olanların işə qəbul ehtimalı olduqca azdır, çünki indiki dövrün tələblərindən başlıcası dil bacarıqlarıdır. Eyni zamanda insan nə qədər çox xarici dil bacarığına sahib olarsa, iş vakansiyalarına müraciət zamanı onun işə qəbul ehtimalı daha da yüksək olur.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qloballaşan dünyada xarici dillərin əhəmiyyəti əvəzəndirilməzdir. Dil bilikləri bizə adını çəkdiyimiz və çəkmə bilmədiyimiz hər sahədə sadəcə üstünlük, fayda və yeniliklərə açıq olma imkanı yaradır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://asiasociety.org/education/world-languages-are-global-competencies>
2. https://www.quaestus.ro/en/wpcontent/uploads/2012/02/ivan.oana_.pdf
3. <http://www.oecd.org/education/cei/languagesinaglobalworldlearningforbetterculturalunderstanding.htm>

Nargiz Guluzada
Azerbaijan University of Languages
Faculty of Education 2-group-307B
Academic Adviser: Associate professor Zarina Aslanova
Nargiz577@adu.edu.az

IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE IN A GLOBALIZING WORLD

Foreign languages play an important role in a globalizing world. In the process of increasing globalization, people who know many foreign languages are needed. “To know a second language is to have a second soul,” says King Charles of France. At a time when science and technology are highly developed, it is no longer enough to know only the mother tongue. Of course, every citizen has to learn

his language perfectly. The mother tongue is in its place, but everyone should think about improving their worldview, science, and self, and know the benefits of learning other languages.

Learning a foreign language primarily develops the human brain and reduces the risk of stroke. Learning a new language means strengthening memory, increasing vocabulary, getting acquainted with different cultures, getting to know different places. Learning a new language means getting younger and getting older later. As children, many of us have asked questions about why we learn a foreign language at home or school. Although we were often told that we would get an advantage in terms of work and education, we forgot to mention another benefit of learning a foreign language. Learning a foreign language develops the brain, memory, decision-making, and other skills. The skills acquired while learning a new language form a strong human mind at work and in life. Research shows that there is a direct correlation between multilingualism and intelligence, memory, and high academic achievement. Knowledge of a foreign language is important not only for professional development but also for building a successful career. In a rapidly changing world, the professional development of an employee is not only an important quality for his career advancement. At the same time, it is a fundamental need for the employee to retain the position he or she already holds. I say that knowledge of foreign languages is an important condition for professional self-improvement and career advancement.

Unfortunately, we don't have the opportunity to see scientists like Bill Gates, Mendeleev, Academician Pavlov, McDonald's founder Ray Kroc, and Sam Walton, who created a great empire called Walmart from scratch. But we can read their books and get a lot of useful information about their professional approaches and successes.

Reference List:

1. 1." Xarici dil öyrənməyin faydaları" məqalə.

Ləman Əhmədzadə Azər qızı
ADU, Magistratura şöbəsi, qrup M19-206
Elmi rəhbər: f.ü.f.d. Aytən Yunis qızı Hacıyeva
Lahmadzada@adu.edu.az

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARICI DILLƏRİN TƏDRİSİ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DIALOQU INTENSİVLƏŞDİRƏN AMİL KİMİ (FRAZELOGİYADA "UZAQ" TOPONİMLƏRİN "YAXINLAŞMASI")

Qloballaşan dünyada xarici dillərin tədrisi mədəniyyətlərarası dialoqu intensivləşdirməklə bərabər, uzaq olan coğrafi məkanların və həmən coğrafi məkanlar ilə bağlı olan mücərrədləşmələrin digər mədəniyyət daşıyıcıları üçün daha "yaxınlaşması"na, anlaşılan olmasına (frazoloji vahidlər baxımından), frazeoloji vahidlərin məna çözümləri nöqtəyi-nəzərindən daha asanlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ki, məlumdur ki, qloballaşan dünyada qloballaşmanın linqvofrankası, yəni ümumi dili olaraq ingilis dili götürülür. Bu baxımdan ingilis dilinə aid olan frazeologizmlərdə istifadə olunan toponim komponentləri artıq xarici dillərin tədrisinin intensivləşməsi sayəsində digər mədəniyyət daşıyıcıları üçün də öz semantik kodunda daha oxunaqlı olur. Yəni, biz semantik kod dedikdə, müəyyən coğrafi adların adı altında gizlənən məna yükü, əlavə metaforik kodlaşmanı nəzərdə tuturuq. Xarici dillərin tədrisi, xüsusi ilə də qloballaşma dili olan ingilis dilinin tədrisi sayəsində həmin o metaforik anlamlar digər dil daşıyıcıları üçün, o cümlədən də Azərbaycan dili daşıyıcıları üçün də daha anlamlı olur.

Eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki, məhz ingilis dilinin ötürücülüüyü vasitəsilə bizim dilə və eyni zamanda digər dillərə keçmiş frazeologizmlərdə xüsusilə də qloballaşma hesabına həmin frazeoloji vahidlərin tərkib hissəsi olan toponim komponenti deşifrəyə məruz qalır, yəni dekodlaşır, mənası açılır. Bu qəbildən olan ifadələrə Nigar Vəliyevanın üçdillə frazeologiya lüğətindən olan çoxdan hamıya məlum olan şeyi elan etmək mənasını ifadə edən to discover America (Amerika açmaq), mənasız iş görmək mənasını bildirən to carry coal to Newcastle (Nyukastla kömür aparmaq), geri dönüşü olmayan addım atmaq mənası ilə əlaqədar olan to cross the Rubicon (Rubikonu keçmək) nümunələri deyər bilərik.

İngilis dilinin ötürücülüüyü vasitəsilə Azərbaycan dilinin frazeoloji bazasında vətəndaşlıq hüququ qazanan geri dönüşü olmayan addım atmaq mənasını bildirən Rubikonu keçmək – to cross the Rubicon toponim komponentli frazeoloji vahidin dekodlaşmasına nəzər yetirək. Belə ki, hər hansı bir işin davam etdirilməsinin təhlükəli olduğu halda onu dayandıрмаğın mümkün olmadığını vurğulayan bu ifadə böyük Roma imperatoru Yuli Sezara məxsusdur. Eramızdan əvvəl I əsrin ortalarında Qalliyada canişin olan Yuli Sezar Romaya yürüş edib Pompeyi devirmək və bu şəhərdə hakimiyyəti ələ almaq qərarına gəlir. Sezarın legionerləri ilə Qalliyanı Romadan ayıran Rubikon çayını keçməsi Romaya qarşı üsyan demək idi. Odur ki Sezar bir qədər tərəddüd edir, amma buna baxmayaraq nəhayət, o, qoşununa «İrəli!» əmri verir. Rubikon çayını keçdikdən sonra Sezar əsgərlərə üz tutub deyir: «Rubikonu keçdik. Artıq geriye yol yoxdur». İndi bir çox xalqların dillərində “Geriye yol yoxdur” ifadəsi ilə yanaşı, “Rubikonu keçmək” ifadəsi də işlədilir: Məsələn,

“I think if there’s enough elected officials who say ‘we’re done’ then that is the threshold, we cross that rubicon that we need to cross, and then Trump fades quickly, Flake said.”

“...14-15 May 2002-ci ildə İslandiya, Reykyavikdəki görüşdə NATO məsuliyyəti altında olan ənənəvi məkandan kənarında olan əməliyyatlarda iştirak etmək üçün hazır olduğunu qeyd edərək Rubikonu keçdi.”

Qeyd etdiyimiz nümunələrdən də belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, qloballaşan dünyada ingilis dili mədəniyyətlərəarası dialoqun intensivləşməsinin əsas amillərindən biridir. Xarici dillərin tədrisi, xüsusilə də qloballaşma dili olan ingilis dilinin tədrisi sayəsində frazeoloji vahidlərin komponentlərindəki metaforik anlamların dekodlaşdırılması daha rahat şəkildə həyata keçirilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Vəliyeva N.Ç. Azərbaycanca-İngiliscə-Rusca frazeoloji lüğət. Bakı. 2006
2. Məhərrəmli Q., İsmayılov R. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. Bakı. Altun kitab
3. https://nato-pfp.mfa.gov.az/files/file/1_NATO_M_lumat_Kitab_.pdf
4. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/feb/08/jeff-flake-republican-trumpism-slow-fad>

Bahar Məmmədova
ADU, Təhsil- 2, qr.408 C
Elmi rəhbər: b/m E. M. Əliyeva
1479BAHAR@adu.edu.az

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİN ŞƏRT ŞƏKLİ VƏ ONUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ

Feilin şəkilləri danışan, yazan şəxsin görülən işə münasibətini bildirir. Danışan şəxsin münasibətinə görə işin icrası tələb oluna, arzu oluna, vacib sayıla bilər, hər hansısa bir şərtlə bağlı ola bilər, müəyyən vaxtda müəyyən şəxs tərəfindən yerinə yetirilə bilər və s. Bunlar feil şəkillərinin əsasını təşkil edir. Şəxsə görə dəyişən feillər ifadə olunan hərəkətə modal münasibətə görə müxtəlif formada olur. Bu müxtəlif formalar feilin şəkilləri adlanır. Feilin şəkilləri müəyyən qayda ilə düzülür. Bunu düstur formasında belə ifadə etmək olar: feilin şəkilləri -feilin kökü və ya başlanğıc forması +şəkillərin əlamətləri (şəkilçisi)+şəxs şəkilçiləri.

Bu elmi işdə bizim əsas məqsədimiz müasir ingilis dilində feilin şərt şəklinin işlənmə xüsusiyyətləri haqqında məlumat verməkdən ibarətdir. Feilin şərt şəkli- hərəkətin icra olunmasının və ya olunmamasının müəyyən şərtlə bağlılığını bildirir. Feilin şərt şəkli müstəqil sadə cümlənin xəbəri ola bilər, həmişə təbii mürəkkəb cümlənin budaq cümlə komponentində xəbər yerində durur. Bu da onu digər şəkillərdən fərqləndirən əlamətlərdən biridir. O ancaq mürəkkəb cümlənin xəbəri ola bilər. Şərt şəklində olan feillərdən əvvəl bəzən əgər (if) bağlayıcısı işlədilir. Məsələn: əgər bilsəm (if I know), əgər görsəm (if I see), əgər tapsalar (if they find) və s.

İngilis dilində dörd fərqli şərt budaq cümləsi mövcuddur. Hər biri bir vəziyyətin müəyyən şərtlər altında meydana gəlməsi və ya baş verməsi ehtimalını fərqli dərəcədə ifadə edir: 1. Sıfır Şərt budaq cümlələr (Zero Conditional Sentences); 2. Birinci Şərt budaq Cümlələr (First Conditional S.); 3. İkinci Şərt budaq Cümlələr (Second Conditional S.); 4. Üçüncü Şərt budaq Cümlələr (Third Conditional S.).

1. Sıfır şərt budaq cümlələri ümumi həqiqətləri - bir şeyin həmişə başqa şeyə səbəb olduğu vəziyyətləri ifadə edir. Məs: "If people smoke cigarettes, their health suffers". 'İnsanlar siqaret çəksə, onların sağlamlıqları zərər görər'.
2. Birinci şərt budaq cümlələr, nəticənin gələcəkdə baş vermə ehtimalı olduğu (lakin zamanət verilmədiyi) vəziyyətləri ifadə etmək üçün istifadə olunur. Məs: "If you rest, you will feel better". 'İstirahət etsəniz, özünüzü yaxşı hiss edəcəksiniz'.
3. İkinci şərt budaq cümlələr indiki və gələcək zamanda arzu olunan, lakin icrası qeyri-mümkün olan hərəkət və hadisələri bildirmək üçün işlədilir. Məs: "If I inherited a billion dollars, I would travel to the moon". 'Bir milyard dollar miras alsaydım, aya səyahət edərdim'.
4. Üçüncü şərt budaq cümlələr, keçmişdə icrası istənilən və ya istənilməyən hərəkətlər üçün peşmançılıq ifadə etmək üçün işlədilir. Məs: "If you had told me you needed a ride, I would have left earlier". 'Mənə bir gəzintiyə ehtiyacınız olduğunu desəydiniz, daha əvvəl gedərdim'.

Müasir ingilis dilində feilin şərt şəkli təkcə tabeli mürəkkəb cümlələrlə deyil, sadə cümlədə tərkiblər vasitəsi ilə ifadə edilir. İstər verbal, istərsə də qeyri-verbal ünsiyyətdə geniş istifadə edilən feilin şərt şəkli bir çox tədqiqatlara yol açmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Musayev O.İ. İngilis dilinin qrammatikası, B.: "Qismət", 2007, 587 s.
2. <http://www.azerbaycandili.az/Synopsis/Download/5445/NUR%C4%B0YEVA%20S%C6%8FAD%C6%8FT%20TAPDIQ%20QIZI.pdf> 3. <https://language.az/az/08176329.html>

Əsgərzadə Fidan Natiq qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qrup 311 b,
Elmi rəhbər: f.ü.f.d., G.A.Məhərrəmov
fidan-esgerzade@adu.edu.az

AZƏRBAYCAN KİV-İN DİLİNDƏ NORMA POZUNTULARI

Qədim tarixi və köklü yazı ənənəsinə malik olan, bir çox mübarizə prosesindən keçən Azərbaycan dilinin təşəkkülü III-V əsrlərə təsadüf edir. O dövrün bir çox şairləri, yazıçıları, mütəfəkkirləri ərəb, fars, eyni zamanda Azərbaycan dilində də, əsərlər yazmışdılar. Azərbaycan türkcəsi ilk dəfə Səfəvilərin rəsmi dili olmuşdur, saray və orduda hakim dilə çevrilmişdir. Azərbaycan dili digər dövlət dillərindən bir çox xüsusiyyətlərinə görə fərqlənmişdir.

Dilimizdə elmi, bədii, məişət, rəsmi-işgüzar, həmçinin publisistik üslub yer almışdır. Müəyyən dövr ərzində bu üslublar özünəməxsus şəkildə dəyişmiş və formalaşmışdır. Azərbaycan dilinin inkişafında publisistik üslubun rolu əvəzsizdir. Bu üslub kütləvi nitq forması olduğu üçün dilimizin inkişaf prosesinə təkan verir və ümumxalq dilinə təsir edir.

Ölkəmizin müstəqilliyi dövründə bir çox sahələr, o cümlədən dilçilik elmi də inkişaf etmişdir. Kütləvi informasiya vasitəsi, elektron media, internet resursları da bu inkişafda müəyyən qədər rol oynamışdır.

Televiziya və radio dövlət dilinin qorunub saxlanması, zənginləşməsi, inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir və bir çox imkanı özündə cəmləşdirir. Dövlətçiliyimizin qorunub saxlanması və onun möhkəmləndirilməsi üçün biz bu imkanlardan düzgün və səmərəli istifadə etməliyik. KİV-də ədəbi dil normalarının pozuntularına daha çox televiziya, sosial şəbəkələrdə, reklam mətnlərində və başqa xarici dildən tərcümə olunan mənbələrdə rast gəlinir. Azərbaycan dilində yersiz əcnəbi sözlərin istifadəsi də, dil normalarını pozan əsas məqamlardan biridir. İnsanların kütləvi informasiya aldığı televiziya, radio və bir çox sosial şəbəkələrdə işlənən bu sözlər-terminlər, dilimizin təbii prosesinin gedişinə mane olur, bu zaman tamaşaçıda, dinləyicidə yanlış fikir formalaşır. Çünki izləyici istifadə olunan, norma pozuntularına məruz qalmış sözləri doğru, ədəbi fakt kimi qəbul edir. Hətta rəsmi məlumatlarda da bu cür hallara rast gəlinir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://anl.az/el/Kitab/2017/Azf-293214.pdf>
2. <http://ikisahil.com/post/56050-news-56050>

XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ

Bizim dövrümüzdə xarici dillərin öyrənilməsi müasir insanın həyatının vacib bir tərəfidir. Bu bizə digər ölkələrin mədəniyyəti və ənənələri ilə tanış olmaq imkanı verir, düşüncənin, təxəyyülün və yaddaşın inkişafına kömək edir. Bu gün xarici dil bilmək, peşəkar səriştənin şərtlərindən biridir.

İndi dünya bir qloballaşma prosesinə - hibrid dünya mədəniyyətinin yaranmasına, milli ənənələrin qarışmasına, millətlər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsinə şahidlik edir. İnsanların həyatının ən müxtəlif tərəflərinin - dünyagörüşü və dünyagörüşü, siyasət və iqtisadiyyatı, ictimai həyatı və istehsalı, elm və təhsili, mədəniyyəti və incəsənəti, dini və dili, idmanı və s. birləşməsi və birliyində özünü göstərir

– Dünya qloballaşması və inteqrasiya prosesləri həyatımızın bütün sahələrində mədəniyyətlərarası təmasların sürətli böyüməsinə səbəb oldu. Məktəbdə və mübadilə universitetində oxumaq, elm adamları üçün təcrübə keçmək, beynəlxalq konfranslar, müştərək müəssisələr, turist səfərləri, sərgilər, turlar, idman yarışları və s. kimi mədəniyyətlərarası ünsiyyət vəziyyətlərini möhkəm bir şəkildə əhatə edir.

Ana dilindən əlavə, ən azı bir dənə daha bilənlər başqalarında daha əlverişli təsir bağışlayırlar

Müasir dünyada dil aşağıdakı kimi fəaliyyət göstərir:

- mədəniyyətlərarası ünsiyyət mexanizmi;
- xalqların qarşılıqlı anlaşma və tolerantlıq vasitəsi;
- özünü inkişaf etdirmək və daxili dünyanı zənginləşdirmək vasitəsi;
- xarici ədəbiyyat, mədəniyyət və texnologiyanın nailiyyətləri ilə birbaşa tanışlıq vasitəsidir.

Müasir elmə gəlincə, mütəxəssislərimizin, ilk növbədə, dünya elminin və texnikasının inkişafı dövründə olmaları və başqa ölkələrdə mövcud olanın yaradılmasına enerji və pul xərcləməmələri, ikincisi, ondan istifadə etmələri vacibdir. .

Xarici dillərdə səriştəlilik söz və qrammatika biliklərinin yanında şifahi qarşılıqlı əlaqələrin və dil üslublarının əsas növləri barədə məlumatlı olmağı tələb edir. Sosial konvensiyalar və mədəni cəhətlər və müxtəliflik haqqında məlumat da vacibdir. Xarici dil öyrənmək insanların mənəvi dünyasını zənginləşdirir, düşüncələrini qısa və aydın ifadə etməyi öyrədir. Fərqli bir dünyagörüşü və düşüncəsi olan insanlarla ünsiyyət qurmağı mümkün edir, nəticədə stereotiplərin məhvinə kömək edir. Xarici dilləri bilmək xalqların keçmişinə nüfuz etməyə, bu gününü bilməyə, gələcəyi görməyə kömək edir.

Xarici dillərin öyrənilməsinə təyin edən amilləri aydın şəkildə təyin edək.

– iş – xarici dil bilikləri, daha perspektivli bir iş tapmağınız, yüksəlməyinizə, başqa bir ölkəyə eza-miyyətə getməyinizə və s. kömək edəcək;

– elm – elm adamları tərəfindən xarici dilləri bilmədən xarici mənbələrlə tanış olmaq və xarici həm-karlarla qarşılıqlı əlaqə qurmaq mümkün deyil;

- təhsil - başqa ölkələrdə təhsil almaq və onların mədəniyyətini və sənətini öyrənmək;
- mühacirət;
- səyahətlər;
- din - dünyanın müxtəlif ölkələrində dinin təbliği;
- şəxsi motivlər - beynəlxalq nikahlar, xarici dostlarla ünsiyyət, hobbilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Базелин Д. Зачем изучать иностранные языки? 2007. [Электронный ресурс] // URL: <http://www.yourfreedom.ru/zachem-izuchatinostrannye-yazyki/> (дата обращения: 24.12.2013).
2. Барлыбаев Х. А. Глобализация: вопросы теории и практики // Век глобализации. Вып. № 2. 2008. [Электронный ресурс] URL: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129849/> (дата обращения: 24.12.2013).
3. Войтович И. К. Иностранные языки в контексте непрерывного образования: монография / под ред. Т. И. Зелениной. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – 212 с.

4. «Знание иностранных языков открывает большие возможности», – убеждены россияне // Корпоративная культура. 2008. URL: <http://www.superjob.ru/community/life/19100/> (дата обращения: 24.12.2013).
5. Тилене Л. П. Дополнительное лингвистическое образование должно развиваться на качественно новом уровне // Босс. 2011. № 2. URL: <http://www.bossmag.ru/view.php?id=4915> (дата обращения: 24.12.2013).

Səadət Sadıqova
ADU, Magistratura şöbəsi
Dilşünaslıq (ingilis dili) qrup M19 -206
Elmi rəhbər: f.ü.f.d. Aytən Hacıyeva
s.fataliyeva@adu.edu.az

QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN YENİ FORMATI HAQQINDA ("ŞAQLI KONTEKST" NƏZƏRİYYƏSİ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ)

Qloballaşma termini bir anlayış kimi XX əsrdən istifadə olunmasına baxmayaraq o, dilimizdə müxtəlif formalarda təzahür etmişdir. İlk dəfə 1967-ci ildən işləndiyi deyilsə də, bir termin olaraq elmə 1983-cü ildə ABŞ sosioloqu R.Robertson tərəfindən gətirilmiş, 1985-ci ildə əsas konsepsiyaları formalaşdırılmışdı. Qloballaşma bir termin kimi iqtisadi anlayış olmasına baxmayaraq onun dilə təsiri danılmazdır. Belə ki, o siyasət, iqtisadiyyat kimi elm sahələri ilə yanaşı linqvistikadan da yan keçməmişdir. Qloballaşma prosesi dilin təhlükəsizliyinə və inkişafına həm müsbət həm də mənfi təsir göstərə bilər. Prosesin müsbət təsiri dilin leksik vahidinin, onun yeni anlam tərzinin və mədəniyyətin zənginləşməsində özünü biruzə verir. Mənfi təsiri isə "hökmran" dillərin istifadəsi nəticəsində bir sıra dillərin getdikcə sıradan çıxmasından ibarətdir. Mədəniyyətlərarası dialoqun intensivləşməsi sözsüz ki, müəyyən mənada verbal baryerlərin aradan qaldırılması üçün təkan olmuşdur. Bəzi anlayışlar vardır ki, onlar lakunaları təcəssüm etdirirlər və bu səbəbdən də onlar digər mədəniyyət daşıyıcıları tərəfindən anlaşılmır. Lakin qloballaşan cəmiyyət ortaq mədəni düşüncə, ortaq elmi sferanı və ortaq multikultural dəyərlər sistemini formalaşdırdığından bu məsələlər artıq müəyyən dərəcədə pozitivə doğru həll olunmaqdadır. Bu baxımdan biz bir çox anlayışları əhatə edən "şaqli kontenst"ə malik olan frazeoloji vahidləri digər mədəniyyət daşıyıcıları tərəfindən asanlıqla çözümlənə bilməsi ilə qarşılaşırıq.

"Şaqli kontekst" dedikdə linqvistik mühitdə yazılı vahidlərin və ümumiyyətlə yaranmış hər hansı bir mənənin müəyyən bir hissəsi şəklində yazılı nitqə daxil olaraq, söz və ya fraza formasında təzahür edən anlayış biçimi nəzərdə tutulur. Bu cür anlayışlar hər bir dilin öz dil daşıyıcıları tərəfindən daha yüksək işləklilik dərəcəsinə malik olsalar da, məhz qloballaşma nəticəsində bu ifadələr "şaqli kontekst"ini olduğu kimi qoruyub saxlayaraq dilimizdə də sərbəst şəkildə istifadə edilir. Bunu dilimizdə ingilis dilindən eyni, olduğu kimi keçərək istifadə olunan bal ayı (honey moon) ifadəsində izləmək olar. İfadə evliliyin toydan sonra, adətən, istirahət və səfərlərlə müşayiət olunan ilk ayı mənasını verir. Xoşbəxtlik və səadətin müvəqqəti, ötəri olduğuna işarə vurulan bu ifadə ilə bağlı bəzi mənbələrdə qeyd olunur ki, orta əsr Qərbi ölkələrində toy mərasimlərində yeni evlənənlərə tünd alkoqollu içki içməyə icazə verilmədiyindən onlar üçün xüsusi yüngül içki hazırlanmış və adətə görə, onlar bu içkini həm toy mərasimində, həm də toydan sonrakı bir ay ərzində içirmişlər. Hətta qeyd olunur ki, toy günü evlənənlərə bu məqsədlə içərisində 5–10 kiloqram bal olan kiçik küp hədiyyə edilmiş. Onlar bir ay ərzində balla dolu küpü boşaltmalı imişlər. Sonralar bu frazeoloji ifadə daha geniş mənə almış və «həyatın xoşbəxt dövrü», yaxud «hər hansı hadisənin mənfi tərəfləri yaranmamışdan əvvəlki gözəl dövrü» mənasını verməyə başlamışdır. Prince Harry and Meghan Markle Just Came Back From Their Top-Secret Honeymoon 2011-ci ildə Tailanddan velosipedlə bal ayı tətilinə çıxan fransız cütlük minlərlə kilometr yol qət edərək Türkiyənin Muş şəhərinə gəlir.

Göstərilən nümunələrə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, qloballaşmanın dilə və dillərarası münasibətə müsbət təsiri danılmazdır. Belə ki, məhz qloballaşma nəticəsində hər hansı bir dilə məxsus "şaqli kontekst"li anlayışlar digər dillərdə də artıq sərbəst şəkildə istifadə olunur. Bu isə son nəticədə dillərarası dialoqun rəvanlaşmasına gətirib çıxarır ki, bu istiqmətdə fəaliyyətlərin əsaslı yükü məhz, təhsil sisteminə, konkret olaraq, xarici dillərin tədrisi işinə düşür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ахманова О.С., Гюббенет И.В. «Вертикальный контекст» как филологи-ческая проблема // Вопросы языкознания, №3, 1977, с. 47–54
2. Федотова Н.Н. Глобализация как фактор формирования новой парадигмы в социологии дисс. канд. социол.н., М., 2000, 149 с., <http://dlib.rsl.ru>
3. https://musavat.com/news/maraqli/Bitmeyen-bal-ayi_184624.html
4. <https://www.vogue.com/article/harry-and-meghan-duchess-of-sussex-top-secrethoneymoon#:~:text=With%20the%20world%20watching%2C%20Prince,before%20Trooping%20the%20Colour%20celebrations>

Fərhadlı Sevinc

**Azərbaycan Dillər Universiteti, magistratura şöbəsi,
filologiya fakültəsi, qrup M 20-109,
Elmi rəhbər: Sənubər Zeynalova, Fil.f.d.,dos.
sevinc.ferhadli@adu.edu.az**

MÜASİR ALMAN DİLİNDƏ KONSEPTUAL METAFORANIN TƏDQIQI

Koqnitiv dilçilik nöqteyi nəzərindən metafora stilistik məcazi mənada işlənən söz kimi deyil, düşüncə forması kimi baxışdan keçirilir. Siyasi kommunikasiyada metafora nəinki məlumatı ötürür, həmçinin, insan şüurunda, təfəkküründə dünyanın siyasi şəklini dəyişir. Siyasi diskursda konseptual metaforalar sosial reallığa olan müəyyən münasibəti, siyasi dilin daşıyıcılarında bu reallığın müəyyən qavrayışını və əksini ifadə edir. Bununla bərabər konseptual metaforalar məhz mövcud dilin məxsus olduğu cəmiyyətə aid olan, cəmiyyət üçün əhəmiyyətli və mədəni şərtləndirilmiş hallarını, obyektlərin keyfiyyət və xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Metaforanın öyrənilməsinin əsasını Aristotel qoyub. O, həmin anlayışın bu formada tərifini vermişdi: “Metafora qeyri-adi bir ismi ya cinsdən növə, ya növdən cinsə, ya da növdən növə keçirmək və ya bənzətmə yolu ilə məcazlaşdırmaqdır”.

Konseptual metafora nəzəriyyəsi 1980-ci ildə C. Lakoff və M. Conson tərəfindən “Metaphors We Live By” kitabında təklif olunub. Konseptual metafora nəzəriyyəsi koqnitiv semantikanın istiqamət kimi tərkibində eyniləşdirilmiş ən birinci nəzəri konsepsiyalarından biridir. Konseptual metafora nəzəriyyəsinin əsas prinsiplərindən biri onun stilistik vasitə kimi ənənəvi anlayışına qarşı qoyulmuş düşüncənin fundamental mexanizminə baxış kimi çıxış edir. Konseptual metafora nəzəriyyəsinin tərəfdarları koqnitiv semantikanın əsas prinsiplərinin tərəfini tuturlar: semantik struktur konseptual strukturuna əks etdirir; konseptual struktur bədən təcrübəsinə əsaslanır. Konseptual metafora nəzəriyyəsi bütöv fenomenlər spektrinə aid edilir: siyasi və ictimai təşkilatlara, incəsənətə, elmi nəzəriyyələrə. Konseptual metafora nəzəriyyəsinin dilçilik, xüsusən də psixolinqvistik təcrübələr çərçivəsində qeyri-dilçilik materilləri əsasında həyata keçirilməsi indiki dövrdə nəzəriyyənin işlənməsinin ən aktual istiqaməti sayılır.

Obyektiv reallığın predmet və hadisələrinin konseptualizasiyasının baş verdiyi xarakter və metodlara uyğun olaraq, C. Lakoff və M. Conson konseptual metaforaları üç tipə bölürlər: struktur, ontoloji və oriyentasiya metaforaları. Bu metaforaların təriflərini və xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirdək:

1. Struktur metaforaları abstrak varlıqların insan təcrübəsinin konkret, məlum elementləri vasitəsi ilə konseptualizasiyasıdır. Strukturlaşdırılmış və bununla əlaqədar şəffaf təcrübə elementlərinə əsaslanaraq, insan biliklərinin abstrakt sahələrini qaydasına salır və konkretləşdirir.
2. Oriyentasiya metaforu insanın məkanda əsas xətti oriyentasiyalarına uyğun olaraq müxtəlif anlayış sahələrini strukturlaşdırır, bunlar da öz növbəsində insanın motor təcübəsi sayəsində yaxşı tanınır və bilinirlər. Bu metaforalar aşağıdakı tip üzrə qarşılaşdırılma yolu ilə anlayışlara məkan oriyentasiyası verirlər, məsələn, “ yuxarı-aşağı”, “içəri-çölə”, “ önə arxaya”, “ dərin-dayaz”, “mərkəzi-kənar, periferik”.
3. Ontoloji metaforalar ətraf mühitin predmetlərinin xüsusiyyətlərinin abstrakt varlıqlara köçürülməsinə əsaslanır, məsələn, ağıla, emosiyalara, əxlaqa və s. (Ceyn ist viel sensibel? – Ceyn çox həssasdır?). Bu misal tez qırılan əşyalara xas olan keyfiyyətlərin emosional keyfiyyətlərə metaforik köçürülməsini göstərir.

Beləliklə, konseptual metaforların oriyentasiya, struktur və ontoloji tipləri insanın ətraf mühit ilə qarşılıqlı əlaqə vasitəsi ilə şəxsi təcrübəsinin dərk edilməsi mexanizmini izah edir və formalaşdırılmış biliklərin əqli düzənlənməsi üsullarını əks etdirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Zeynalova S.S. koqnitiv metaforlaşmanın substansional və prosessual aspektləri. B,2016, diss. işinə yazılmış avtoreferat
2. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры 2004.256 с.
3. Уфимцев Р. Хвост ящерики: Метафизика метафоры. - Калининград: ОТТОКАР, 2010.-295 с.
4. <https://www.greelane.com/geisteswissenschaften/englisch/what-is-conceptual-metaphor-1689899>
:~:text=Konzeptuelle%20Metaphern%20sind%20Teil%20der,der%20Struktur%20der%20Zieldom%C3%A4ne%20besteht.

Babayeva Ləman
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil fakültəsi, qr.109B
Elmi rəhbər:dos.Xatirə Süleymanova
student1801@adu.edu.az

THE FOR-TO INFINITIVE CONSTRUCTION IN MODERN ENGLISH

In this article, we shall investigate the functions of 'For-To Infinitive Construction'. First of all, let's find the answer to the question "What is For-To Infinitive construction". The for-to Infinitive Construction is a construction in which the infinitive is in predicate relation to a noun or a pronoun preceded by the preposition "for".

For example: It is necessary for us to start immediately.

This construction can have different syntactic functions in the sentence. They are as follows:

1. Complex subject. Like the Infinitive in the function of the Subject the construction usually stands after the predicate and the sentence is introduced by the introductory subject "it".

• For me to ask would be treason, and for me to be told would be treason

2. Complex predicative

• What we want is for you to understand the matter clearly.

3. Complex object after verbs and expressions which take an object with the preposition for - to wait, to ask, to be anxious, etc

• He waited for her to speak.

4. Complex attribute

• Here are some books for you to read.

5. Complex adverbial modifier of purpose

• I took a taxi for her not to walk to the station.

6. Complex adverbial modifier of result after the adverbs: too, enough, sufficiently..

• The desk was high enough for him to rest his elbows on the edge of it.

Note: Still there are cases where the construction stands at the beginning of the sentence.

For the Russians to attack such a big group of the French was a very risky affair.

So, as it has been mentioned above, "The for to infinitive Construction" can perform 6 functions.

They are: complex subject, complex object, complex predicative, complex attribute, complex adverbial modifier of result and complex adverbial modifier of purpose.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Blokh M.Y. et.al. English Grammar Exercises, M 1985
2. Güllü Məmmədova English Grammar Rules and Exercises
3. <https://gramaren.ru/grammar/nff/inf/the-for-to-infinitive-construction>
4. T.A Barabash .A. Guide to Better Grammar ; Moscow 1975

GERUNDIAL CONSTRUCTION IN MODERN ENGLISH

As all the verbals the gerund also can form predicative construction. Gerundial construction is a construction in which the verbal element expressed by the gerund is in predicative relation to the nominal element expressed by a noun or a pronoun. •I appreciate his coming in time.

Gerundial construction can be expressed in different way.:

1. Denotes living being by a noun in genitive case or by a noun in the common case Rarely gerundial construction expressed by a pronoun. •Your leaving makes everything worse. •I agree with Mike going abroad for his education.

2. Denotes a lifeless thing by noun in the common or by a possessive pronoun. •I know everything about house being destroyed .

3. Also it expressed by a pronoun which has no case distinctions : all this that both . •I want to see all of them working.

The gerundial construction has functions such as: complex subject, complex object, complex predicative (•a part of compound verbal predicative ; •a part of compound verbal aspect predicativ complex attribute, complex adverbial of time, manner, cause, condition, purpose, attendance circumstances, concession.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Blokh M.Y. et.al. English Grammar Exercises, M 1985
2. Güllü Məmmədova English Grammar Rules And Exercises
3. Thomson .A .J. Martinet A.V. A. Practical English Grammar Exercises
4. T.A Barabash .A. Guide to Better Grammar ; Moscow 1975

WRITING A REACTION PAPER

Reaction or response papers are designed so that you'll consider carefully what you think or feel about something you've read or seen. It is a popular academic assignment because you need to read, research and write. Reaction or response documents are assigned so that after reading the text, think carefully about what you feel or think in the text. When you write a response paper, you need to evaluate the text's strengths and weaknesses. These documents require a close reading of the superficial text. You must respond to the implied points, prepare, evaluate and analyze the author's purpose and main points. As you respond to the text, support your ideas, texts, and general concepts with your own arguments in the text. A reaction paper is not a summary of the text.

Before you start your article, you need to understand exactly what your teacher or professor is looking for; react by evaluating by reading or personal response. You make sure understand which kind of reaction the assignment calls for. To complete a reaction paper, you don't just read, give your opinion, and turn in the paper. A reaction paper synthesizes the texts, which means you take the information you read and bring it together so you can analyze and evaluate. One of the biggest mistakes that students make is waiting until the last minute to read and react. A reaction is a thoughtful consideration after reading and

rereading several times. You may need to reread the text multiple times. Firstly, to read and familiarize yourself with the text, then again to start thinking about the assignment and your reactions. After reading for the first time, record your first reactions to the text. When you read the text again, annotate it. Annotating allows you to easily locate quotes, plot lines, character development, or reactions to text. As you read the text, you have to start questioning the text. This is where your evaluation of the material and your reaction begins.

Start by writing your reactions and evaluations to the author's opinions for free. Try to put into words what you think the author wants to do and whether you agree. Reaction papers should be critical and evaluate the text somewhat. Think about why the author wrote the article or story as it is. Now that you've completed your free writing and found your angle, you can turn it into a debate. What interesting thing did you say about what you just read? Your thesis will be one statement that explains what you will analyze, criticize, or try to prove about the text. Your paper should follow basic essay format. It needs an introduction, body paragraphs, and a conclusion. Once you have divided your thoughts into paragraphs, you should find quotes that support your ideas. You need to decide how you want to set up your paragraph. You can start with what the author says and follow it by reacting. It's a good way to think about building your paragraph: detail, example / quote, comment / evaluation, repetition. Be sure to include the title, author, and center of your text in your introductory paragraph. Since reaction documents are generally short, you don't want them to be long. They can vary from 500 words to 5 pages.

Ədəbiyyat siyahısı :

1. <https://essaymin.com/blog/reaction-paper>
2. <http://web.mnstate.edu/robertsb/313/Reaction%20paper%201.pdf>
3. <https://writersperhour.com/blog/how-to-write-a-reaction-paper-on-an-article>

Günəl Vənətizadə
Azərbaycan Dullər Universiteti,
Təhsil- 2 fakültəsi, qr.302 A
Elmi rəhbər: fil.f.d.,b.m.A.Ə.Quliyeva
v.a.gunel@adu.edu.az

ENGLISH BORROWING PREFIXES

All morphemes are subdivided into two large classes: roots (or radicals) and affixes. Words which consist of a root and an affix are called derived words or derivatives and are produced by the process of word-building known as affixation or derivation. From the etymological point of view affixes are classified into the same two large groups as words: native and borrowed. It would be wrong, though, to suppose that affixes are borrowed in the same way and for the same reasons as words. The term borrowed affixes is not very exact as affixes are never borrowed as such, but only as parts of loan words. The borrowing of the affixes is possible only if the number of words containing this affix is considerable, if its meaning and function are definite and clear enough, and also if its structural pattern corresponds to the structural patterns already existing in the language. English prefixes are affixes (i.e., bound morphemes that provide lexical meaning) that are added before either simple roots or complex bases (or operands) consisting of (a) a root and other affixes, (b) multiple roots, or (c) multiple roots and other affixes. Examples of these follow:

- undo (consisting of prefix un- and root do)
- untouchable (consisting of prefix un-, root touch, and suffix -able)
- non-childproof (consisting of prefix non-, root child, and root proof)

There are a lot of borrowing prefixes, but I want to inform about Germanic, Romanic, Greek. (1) Germanic: a- in asleep, be- in bespatter, un- in unready. (2) Romanic: ante in anteroom, in- in inactive, pre- in preconceive. (3) Greek: a- in amoral, anti- in anti-war, meta- in metaphysical.

In English, suffixes often occur in chains (such as the -istically in characteristically), but prefixes do not. They usually occur singly (un- in unhappy, re- in re-write), but sometimes occur in pairs: un-, re-, in

unremarried not married again; anti-, dis-, in antidisestablishment. In these examples, both prefixes are productive, but pairing is commonly the addition of a productive to a non-productive prefix: productive in- to non-productive re- in irredeemable, in- added to con- in inconclusive. Sometimes, the same prefix may be added twice, usually with a hyphen: meta-metalanguage, re-reconstructed, co-conspirator, occasionally, a three-prefix chain occurs: non-reproductive, in which non- is fully productive, re- is partly productive, and pro- is non-productiv

References:

1. Adams, Valerie. (1973). An introduction to modern English word-formation. London: Longman.
2. Ayers, Donald M. (1986). English words from Latin and Greek elements (2nd & rev. ed.). Tucson: The University of Arizona Press.
3. Bauer, Laurie. (1983). English word-formation. Cambridge: Cambridge University Press.

Nəzrin Xəlilzadə
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura fakültəsi, Dilşünashq ixtisası, 106 qrup
Elmi rəhbər: f.f.d. Quliyeva Aynur
student2665@adu.edu.az

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ EVFEMİZLƏRİN ROLU

Evfemizm təkcə sosial fenomen olmayıb, həmçinin dil fenomenidir. İnsanlar sosial münasibətlərdə öz fikir və ideyalarını ifadə etmək üçün müxtəlif sözlərdən istifadə etməlidirlər. Xəcalətdən boyun qaçırmaq və ya kəskin sözlərin sancmasını asanlaşdırmaq üçün evfemizlər yaradıldı. Qərb mədəniyyətlərində insanlar evfemizlərdən müxtəlif sahələrdə istifadə edirlər. İngilis dili dərsi təbiətdə sosial ünsiyyət prosesinin bir növüdür. Bir ingilis dili müəllimi kimi, tələbələrin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərindəki fərqlərə və müəllim-tələbə münasibətlərini idarə etmək üçün ingilis dili səviyyəsinə görə nitq və evfemizmi effektiv şəkildə istifadə etmək vacibdir. Burada evfemistik nümunələrlə bəzi səciyyəvi məzmunları var ki, ingilis dilinin öyrədilməsində evfemizlərin uğurlu tətbiqinə təkan verir.

Salamlama. Dərsdən əvvəl, müəllim tələbələri evində hiss etdirəcək və ikitərəfli fəaliyyət üçün yaxşı zəmin hazırlayacaq səmimi salamlama ilə tələbələrlə qarşılıqlı əlaqə qura bilər. Məsələn, “Keçən həftəsonu əla vaxt keçirdiniz?” sualı tələbələrin diqqətinə, aktiv şəkildə cavablayacaqlarına səbəb olur.

Suallar qoymaq. Bu yol daha çox könüllü tələbələri sualları cavablamağa ruhlandırır, onların auditoriyada özlərini rahat hiss etmələrinə, daha yaxşı icra ilə nəticələndirir. “Öz ideyanı bizimlə bölüşə bilərsiniz?”, “Bu suala cavab vermək istəyirsiniz?” kimi deyimlər xüsusilə utancaq və qorxaq tələbələr üçün faydalı olur, müəllim və tələbə arasındakı məsafəni qısaldır və onların ictimai yerlərdə çıxış etmək qorxusunu silməyə kömək edir.

Qiymətləndirmə terminləri. Qiymətləndirmə müsbət və mənfi olaraq iki yerə bölünür və öyrətmə prosesində bir-birini tamamlayır. İlk növbədə, müsbət qiymətləndirmə tərif üzrə əsaslandırılır. Bu, tələbələrin psixoloji ehtiyaclarını tam şəkildə qane edir, öyrənmə həvəsini genişləndirir. Məsələn olaraq, Çox yaxşı! Əla! Afərin!. Mənfi qiymətləndirmə apararkən, müəllimlər evfemizlərin müvafiq istifadəsinə diqqət yetirməlidirlər. Dərsdə müəllim tərəfindən qoyulmuş suala cavab verə bilməyən, ev tapşırığını tamamlamayan tələbələri “xilas etmək” üçün “biz” şəxs əvəzliyindən istifadə etmək uyğundur: “Biz gərək ingilis dilinin öyrənilməsinə çox vaxt sərf edək.”; “Bu problemi həll etmək bizim üçün çətindir, düşünürəm ki, Əli üçün də belədir.”

Evfemizlər gündəlik danışmada qarşılıqlı əlaqəyə təsir edir, söhbətləri harmoniya ilə davam etdirir. Hər bir halda, evfemizm mədəniyyətin simvoludur. Onu tədqiq etmək də vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cognitive Motivation of Category Theory and Euphemism [J]. Foreign Languages and Literatures, 2003 (2)
2. Deng Yanchang. (1989). Language and Culture. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
3. Liu Chunbao. (2001) A Dictionary of Euphemisms. Beijing: The Commercial Press.
4. Ying Xu. Investigation and Analysis of Courtesy Situation of Foreign Language Classroom Teachers [J]. Foreign Language Teaching and Research, 2003 (1): 63-68

THE VALUE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN TODAY'S SOCIETY

Nowadays in the 21st century, the knowledge of foreign languages has become an important aspect of the life of every modern person. It allows us to get introduced to the culture and traditions of other countries and contributes to the development of thinking, imagination and memory. This knowledge is necessary for the effective interaction of states with each other in many fields of life (like science, politics, culture, art, etc.). Knowledge of a foreign language today is one of the important conditions for professional competence as well.

Now the world is witnessing a process of globalization - the emergence of hybrid world culture, mixing national traditions, strengthening of cooperation between nations. It manifests itself in the union and integration of the most diverse aspects of people's life - their worldview and mindset, politics and finance, social life and production, science and education, culture and art, religion and language, etc. The processes of world globalization and integration have led to the rapid growth of intercultural contacts in all spheres of our life. It firmly includes such situations of intercultural communication as studying at school and an exchange university programmes, internships for scientists, international conferences, joint ventures, tourist trips, exhibitions, tours, sports competitions, etc. Thus, knowledge of foreign languages becomes one of the conditions for successful adaptation in the social space.

In conclusion, the value of language in society is to build harmony between individuals that can lead to development and progress. It also becomes easier to ask for participation and help if needed. Language has been a blessing as it has established its worth in expressing opinions, purposes, feelings, and emotions through words in society.

Also, it should be noted that it is shared knowledge and language that build a sense of fellowship so that everyone feels like a fundamental part of the group. Language is a necessity in fostering a strong and powerful close-knit family atmosphere where it is possible to reinforce the goals of the community so that everyone can prosper and grow collectively. Language is an important factor that helps in communication with societies of our countries. Exchanging views and ideas are only possible through the efficient use of language.

References:

1. Article about Globalization <https://www.socionauki.ru/journal/articles/129849/>
2. An Introduction to Language by V. Fromkin, R. Rodman and N. Hyams. International Edition.
3. Language. An Introduction to the Study of Speech by Edward Sapir 1939
4. Understanding Human Language: An In-Depth Exploration of the Human Facility for Language
<http://www.inquiriesjournal.com/>

Məmmədli Günel
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi. qrup 309B,
Elmi rəhbər: fil.f.d Əliyeva Xəyalə
520Mammadli@adu.edu.az

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGY OF A FOREIGN LANGUAGE IN A GLOBALIZED WORLD

As we know that, nowadays a lot of universities are using modular technology of teaching. Importance of this teaching in all parts of lesson is great. Students can have an opportunity to work independently. Also the main aim is not only teaching, but also to give students a chance to develop

listening, speaking, reading, writing, analytic thinking skills. In recent years the problem of application of new information technologies at high school is even more often brought up. It's not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, new approach to training process. The main objective of training foreign languages is formation and development of communicative culture of school students, training in practical acquisition of a foreign language. Modern pedagogical technologies such as training in cooperation, design technique, usage of new information technologies, the Internet-resources help to realize personal focused approach in training. And therefore, use of computer at foreign language lessons helps in solution of different didactic problems such as: 1) improving pronunciation; 2) formulating and developing skills and abilities of reading; 3) improving abilities of writing; 4) training grammar; 5) enriching the lexicon of learners. Languages aren't fixed but constantly changing, so is the media; television, radio and newspapers which are an extraordinary rich source of language in use.

In conclusion, I want to talk about Roger's theory. So, it originated in communication to explain through a specific population or social system. Adoption of a new idea, behavior doesn't happen simultaneously in a social system. The stages by which a person adopts an innovation and whereby diffusion is accomplished, include awareness of the need for an innovation, decision to adopt the innovation. There're four main factors that influence adoption of an innovation. *Relative Advantage*- the degree to which an innovation is seen as better than the idea, program. *Compatibility*- how consistent the innovation is with the values experiences. *Complexity*- how difficult the innovation is to understand. *Observability*- the extent to which the innovation provides tangible results.

This theory has been used successfully in many fields including communication, public health, social work and marketing. This theory is used to accelerate the adoption of important public health programs that typically aim to change the behavior of a social system.

Reference list:

1. By James W. Dearing and Jeffrey G. "Diffusion of Innovations Theory".-2018.
2. Passov, Kiberova, L.V "Concept of Communicative Foreign Language Education"- 2007

Penahova Ülviyya
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil- 1 fakültəsi, qf.212b
Elmi rəhbər:b./ müəllim Ağamaliyeva Cəmilə
ulviyye.penahova@adu.edu.az

КОНСТРУКЦИЯ «СЛОЖНОЕ ДОПОЛНЕНИЕ» С ИНФИНИТИВОМ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В современном английском языке существуют три конструкции инфинитива: Конструкция «Сложное Дополнение» с инфинитивом (Objective-with-the-Infinitive Construction), Конструкция «Сложное Подлежащее» с инфинитивом (The Subjective-with-the-Infinitive Construction), Инфинитивный оборот с предлогом for (The For-to-Infinitive Construction). В данной статье, я хотела бы обратить Ваше внимание на первую конструкцию – «Сложное Дополнение», которая в английском языке имеет свои правила употребления. Конструкция представляет собой сочетание местоимения в объектном падеже или существительного в общем падеже с инфинитивом. Как и многие инфинитивные конструкции, она не имеет аналогов в русском языке и переводится на русский язык при помощи дополнительного придаточного предложения. Данная конструкция выполняет функцию сложного дополнения. Сказуемое употребляется в активном залоге.

Конструкция «Сложное дополнение» употребляется после следующих глаголов:

- Выражающих желание: to want, to wish, to desire, to mean, to intend...

I want you to listen to me very carefully. (Я хочу, чтобы ты послушал меня очень внимательно).

- Выражающих умственную деятельность: to expect, to suppose, to consider, to find, to believe, to think, to know, to imagine, to find, to trust...

We know him to speak Spanish well. (Мы знаем, что он хорошо говорит по-испански.)

- Выражающих приказание, разрешение: to order, to command, to allow, to ask, to suffer...

После этих глаголов употребляется инфинитив в страдательном залоге:

He ordered the enemy to be attacked. (Он приказал атаковать врага).

Но, если после этих глаголов инфинитив употребляется в активном залоге, то это уже не конструкция, а инфинитив с функцией:

The captain ordered the sailors to load the cases. (Капитан приказал матросам погрузить ящики)

- После глаголов чувственного восприятия: to watch, to see, to hear, to feel, to notice... (без to)

I saw Brown enter the room. (Я видел, как Браун вошел в комнату).

I heard that you had become a father. (Я слышал, что ты стал отцом).

- Выражающих побуждение, принуждение: to let, to make, to have, to get, to cause...

Глаголы to let, to have, to make используются без to: We let them go home. (Мы позволили им пойти домой).

I cannot get him to finish his work. (Я не могу добиться, чтобы он закончил свою работу).

- Выражающих сообщение: to pronounce, to declare, to report, to inform, to say

The teacher pronounced the exam to be a slight one. (Учитель сказал, что экзамен легкий).

• После глаголов, обозначающих чувства и эмоции: to like, to dislike, to love, to hate, cannot bear, etc.

I hate you to eat in this way. (Я терпеть не могу, когда ты так ешь).

Сложное дополнение позволяет избежать громоздких предложений и выразить мысль с помощью аккуратной грамматической конструкции. В этой работе мы определили понятие сложного дополнения и использования этой конструкции с определенными видами глаголов.

Список литературы:

1. Mammadova G. English Grammar Rules and Exercises Baki-2020
2. Musayev O.İ. A Practical Grammar of Contemporary English Baki-2017
3. Каушанская В.Л. A Grammar of the English Language. Баку-2013
4. Качалова К.Н. Практическая Грамматика Английского Языка Москва-2020

Hidayətova Nəzrin Rövşən qızı
ADU-nun Təhsil-2 fakültəsi, 401B qrup
Elmi rəhbər: b/müə. R. Əliyeva
499Hidayetova@adu.edu.az

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ ERQATİV FEİLLƏRİN İŞLƏNMƏSİ

Qrammatika və morfologiyada erqativ, eyni bir ifadənin feil təsirsiz olduqda subyekt, feil təsirli olduqda isə birbaşa obyekt kimi iştirak etdiyi bir konstruksiyada istifadə edilə bilən bir feildir. Ümumiyyətlə, erqativ feillər vəziyyət, mövqe və ya hərəkət dəyişikliyi bildirirlər.

Erqativ fellər çoxyönlüdür. Məsələn: he is running the machine or the machine is running.- O, maşını idarə edir və ya maşın hərəkət edir.

Erqativ cütlərin keçid cümlələrində əlavə bir subyekt və əlavə bir səbəb feili olması da mümkündür; Mary made Peter boil the water.- Mary Peteri suyu qaynatmağa məbur etdi.

İngilis dilində əksər feilər təsirsiz şəkildə istifadə oluna bilər, lakin ümumiyyətlə bu subyektin rolunu dəyişdirmir; məsələn, "He ate the soup" (transitive)- "O şorbanı yedi" (təsirli) və "He ate" (intransitive)- O yedi (təsirsiz) düşünün, burada yeganə fərq, sonuncunun nə yediğini müəyyən olmamasıdır. Əksinə, erqativ feil ilə subyektin rolu dəyişir; "it broke the window" (transitive)-"o pəncərəni sındırdı" (təsirli) və "the window broke" (intransitive)- "pəncərə sındı" (təsirsiz) nümunələrinə baxaq.

Erqativ felləri bir neçə kateqoriyaya bölmək olar:

Vəziyyətin dəyişməsinə ilə bağlı - break, burst, melt, transform- qırmaq, partlamaq, ərimək, çevirmək;

Bişirməklə bağlı - boil, cook, fry,- qaynatmaq, bişirmək, qovurmaq;

Hərəkətlə bağlı - move, shake, sweep, turn - hərəkət etmək, silkələmək, süpürmək, dönmək;

Nəqliyyatla bağlı - drive, fly, reverse, run, sail- sürmək, uçmaq, tərs etmək, qaçmaq, üzmək.

Bunlardan bəziləri hər iki mənada təsirsiz olaraq istifadə edilə bilər: "I'm cooking the pasta"- "Mən tort bişirirəm" cümləsi "The pasta is cooking" (as an ergative verb)- "Tort bişirilir" (erqativ fel kimi) və "I'm cooking"- "Mən bişirirəm" cümlələri ilə kifayət qədər sinonimdir, baxmayaraq ki, açıq-aydın ikisindən də daha çox məlumat verir.

Erqativ fellər həm təsirli, həm də təsirsizdir. Təsirli olduqda obyekt, təsirsiz olduqda subyekt ilə eynidir:

Sabit qapını bağladı.- Təsirli: N + V + N

Qapı bağlandı.- Təsirsiz: N + V

Bəzi fellər yalnız bir neçə isimlə erqativdir:

fire: gun, pistol, rifle, etc.- atəş açmaq: silah, tapança, tüfəng, və s.

play: music, guitar, piano, CD, DVD, etc.- ifa etmək: musiqi, gitara, fortepiano, CD, DVD və s.

Shall we play some music.- Biz bir az musiqi çala bilərik mi?

Some music played in the background.- Arxa planda hansısa musiqi çalırdı.

Erqativ felin təsirsiz forması heç bir subyektin olmadığını bildirmək üçün istifadə edilə bilər. Bəzi erqativ olmayan fellərlə, buna da qayıdış növ istifadə etməklə nail olmaq olar:

He solved the problem. The problem was solved. The problem solved itself.

O problemi həll etdi. Problem həll edildi. Problem özü özünə həll edildi.

Erqativ fellərin işlənməsinə aid nümunəyə nəzər salaq:

The government increased road tax in June. - Hökumət iyun ayında yol vergisini artırdı. Road tax increased in June. - İyun ayında yol vergisi artdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://uefap.net/grammar/grammar-in-eap-verbs/grammar-in-eap-ergative>;
2. Angela Downing və Philip Locke, English grammar: University course. Routledge, 2006;
3. Bryan Garner, Garner's Modern American Usage. Oxford University Press, 2009;
4. Liesbet Heyvaert, Cognitive-Functional Approach to Nominalization in English. Mouton de Gruyter, 2003;
5. R.L. Trask, Peter Stockwell, Language and Linguistics: The Key Concepts, 200

Qədirli Nəzrin
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-1 fakültəsi, qr.104 B,
Elmi rəhbər: f.f.d., dos.Xanbutayeva Leyla
student1657@adu.edu.az

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ TƏYİNİ ƏVƏZLİKLƏR

Bütün dillərdə olduğu kimi, ingilis dilinin tədrisində də qrammatikanın əsas hissəsi olan morfolojiya böyük rol oynayır. Əsas nitq hissələrini əvəz edən əvəzlik qrammatik mənaya malik deyil. O hansı nitq hissəsini əvəz edirsə, onun da ümumi qrammatik mənasına uyğunlaşır. Azərbaycan dilində əvəzliyin mənası beş, ingilis dilində isə on bir növü vardır.

Təyini əvəzliklər əşyanı ümumi şəkildə müəyyən etmək üçün işlədilir. Bu əvəzliklər cümlədə isimdən əvvəl gələrək onları təyin edir. İngilis və Azərbaycan dillərində təyini əvəzliklər aşağıdakılardır: all, each, every, everybody, everyone, everything, either, both, other, another; öz, hər, bütün, filan, eyni.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində təyini əvəzliklər çoxluq təşkil edir. **Hər, bütün** əvəzlikləri morfoloji dəyişikliyə məruz qalmır, **öz** təyini əvəzliyi digər təyini əvəzliklərdən fərqli olaraq özündən sonrakı sözün mənsubiyyət şəkli ilə işlənməsini tələb edir. *Öz kitabım, öz kitabın və s.* **Öz** əvəzliyi bütün şəxslər üzrə mənsubiyyət şəkli qəbul edərək isimləşə bilər. İngilis dilində isə **öz** əvəzliyinin ekvivalenti qayıdış əvəzlikləridir, *myself, yourself və s.* Azərbaycan dilindəki **öz** təyini əvəzliyi kimi ingilis dilindəki bu qayıdış əvəzliklər cümlədə tamamlıq və ismi xəbər funksiyasında işləyə bilərlər. **Məs, Then she had shot herself in the heart-Sonra o özünü ürəyindən vurdu.**(3,s.47)

Ana dilimizdəki **hər** təyini əvəzliyi **each, every** əvəzliyi ilə eyni funksiyaları - təyin funksiyasını yerini yetirir. **Each** və **every** bir-biri ilə sinonim olsalar da, onlar arasında da fərq vardır, yəni **each** fərdi xü-

susiyətə, **every** isə ümumiləşdirici mənaya malikdir. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində **every** sözü **body, one, thing** sözləri ilə birləşərək **hər** sözünün mürəkkəb formasını yaradır. Dilimizdə bunların ekvivalenti **hər kəs** və **hərşey**dir.

Azərbaycan dilində **bütün** təyini əvəzliyi ingilis dilindəki **all** təyini əvəzliyinin ekvivalenti olsa da, onların işlənməsində fərq vardır. **Bütün** sifəti xüsusiyyətlərinə malikdir. **All** isə həm sifət, həm ismi xüsusiyyətlərə malikdir. İngilis dilində **all** təyini əvəzliyi ismi xüsusiyyətə malikdir. **Məs, We all turned to see Libby storm into the room-Hamımız Libi fırtınasının otağa necə girdiyini görmək üçün döndük. (3,s.43)**

Bu nümunədə isə **all** təyini əvəzliyinin ekvivalenti **hamı** qeyri-müəyyən əvəzliyidir.

Azərbaycan dilindəki **eyni** əvəzliyi cümlədə həm təyin, həm də ismi xəbər funksiyasında işlənir və ingilis dilində ekvivalenti **(the) same** işarə əvəzliyidir. Müqayisə edək:

For the same reason that I quit politics in 1978- Mən eyni səbəbdən siyasətdən çıxdım. (3, s.52)

İngilis dilində **either** təyini əvəzliyinin 2 mənası var: a) ikisindən biri, b) biri, ya o biri. Dilimizdə bu təyini əvəzliyin ekvivalenti mövcud deyildir. **Filan** təyini əvəzliyi ingilis dilində **something** qeyri-müəyyən əvəzliyinə ekvivalent hesab oluna bilər. Azərbaycan dilində bu təyini əvəzlik ingilis dilindən fərqli olaraq çox az hallarda işlənir.

İngilis dilində **both, other, another** əvəzlilərinin Azərbaycan dilində ekvivalenti yoxdur. **Both** *hər ikisi* mənasını verərək həm ismi, həm də sifət xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Hər iki əvəzlik həm ismi, həm də sifət xüsusiyyətlərinə malikdir. Onlar cümlədə mübtədə, tamamlıq, təyin funksiyasında işlənmə bilirlər.

Müqayisə olunan dillərdə təyini əvəzlilərin təhlili onun nə qədər çətin və çoxşaxəli olduğunu göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A practical grammar of contemporary English; The 3rd Edition, revised and improved of prof.O.I.Turkseven (Musayev). Bakı-2014.
2. Mammadova G. English grammar rules and exercises. Bakı- 2018.
3. J.Travolta/E.Tompson."Primary Colors"

IV – BÖLMƏ

Oruc Ələsgərov
189-190 sayılı tam orta məktəbin X sinif şagirdi
Elmi rəhbər: müəll, Aidə Tağıyeva
1319521@student.edu.az

HEYDƏR ƏLİYEV ÖZ HAKİMİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ VƏ ƏDƏBİYYATINA XÜSUSİ ÖNƏM VERMİŞDİR

Sovetlər dönəmində UNESCO səviyyəsində Azərbaycanın mütəfəkkir şairi Nəsiminin 600 illik yubileyi keçirildi. O vaxta qədər Azərbaycanın adı həmin təşkilatda yox idi.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə 70-80-ci illərdə dahi Nizaminin 840,

Nəsiminin 600, M.F.Axundovun 170, böyük romantik, filosof şairi H.Cavidin 100 illik yubileyləri keçirilmişdir. "Kitabi Dədə-Qorqud"un 1300 illiyi, M.Füzulinin 500 illiyi keçirilmişdir.

Sovet dönəmində S. Rüstəm, R.Rza, M.İbrahimov, S.Rəhimov kimi yazıçılara, Q.Qarayev, Niyazi, F.Əmirov, T. Salahov, M. Hüseynov kimi bəstəkar, rəssam və memarlara o zaman SSRİ-də ən yüksək fəxri adlardan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adının verilməsi Heydər Əliyevin böyük xidməti, onun Azərbaycanın görkəmli sənətkarlarına yüksək qayğısı idi. Sovet dönəmində Ulu Öndərə qədər heç bir sənətkar bu fəxri adlara layiq görülməmişdir.

Bakıda, respublikanın digər şəhərlərində xalqın ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinə çoxsaylı heykəllər ucaldıldı.

Statistikaya görə, 1969-cu ildə respublikamızda 12 peşəkar teatr, 5 konsert müəssisəsi, 2312 kitabxana, 1535 klub müəssisəsi, 17 park, 29 muzey, 79 musiqi məktəbi vardı. Bir rəsm qalereyası belə fəaliyyət göstərmirdi. 2003-cü ildə isə respublikamızın mədəniyyət müəssisələrinin sayı xeyli dərəcədə artmışdır. Həmin dövrdəki məlumatlara görə, ölkəmizdə 27 peşəkar teatr, 13 konsert müəssisəsi, 4124 kitabxana, 3066 klub müəssisəsi, 210 mədəniyyət və istirahət parkı, 159 muzey, 30-dan çox dövlət rəsm qalereyası və bədii sərgi salonu, 232 uşaq musiqi və incəsənət məktəbi fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında xüsusi yer tutan ayrı-ayrı məbədlərin-Akademik

Milli Dram Teatrının, Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının, Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin yubiley tarixləri respublikamızda təntənə ilə qeyd olunmuşdur.

Azərbaycanda ilk film nümayiş etdirildiyi 2 avqust (1898) kino işçilərinin peşə bayramı kimi qeyd olunmağa başladı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əlikram Əliyev, Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsinin rəisi ("Xalq qəzeti"nə müsahibəsi)
2. Heydər Əliyev fenomeni və milli mədəniyyətimiz (artkaspi.az)
3. Yaşar Əliyev, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Elm və təhsil şöbəsinin müdiri, pedaqoji elmlər namizədi

Kərimova Selcan
A.S.Makarenko adına HFTG-7e
Elmi rəhbər: müəll, Ağayeva Fəridə
1070247@student.edu.az

NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİNDƏ TÜRK LÜK SEVGİSİ VƏ İDEYALARI

Dahi şairimiz Nizami Gəncəvi irsində türk ruhuna və türk mənsubiyyətinə böyük sevgi, ehtiram hissi duyulur. Nizami Gəncəvi "Xəmsə"sinin dövrün tələinə uyğun farsca yazsa da, özünü hər zaman türk adlandırmış, türklüyü ilə qürur duymuş, türklüyü, türk düşüncə və dünyagörüşünü təbliğ etmişdir.

1. Nizami yaradıcılığını araşdıran İran ədəbiyyatşünasları qeyd edir:

Nizami Gəncəvi farsca yazıb, amma ondan türk ətri gəlir.

(İran ədəbiyyatşünasları)

2. Şair “Sirlər xəzinəsi” poemasında qeyd edir:

Türkə bənzər yasəmən çöldə qurub ağ çadır,
Çadırın ayparası Sürəyyaya nur saçır”.

Şair burada türklərin qurduğu çadırın gözəlliyini və möhtəşəmliyini, Sürəyya ulduzuna qədər ucalıb, ona nur verdiyini vurğulayır.

3. Nizami Gəncəvi Dərbənd hakiminin ona göndərdiyi Afaq adlı kənizlə ailə həyatı qurur. Sonralar həyat yoldaşı Afaq xanımın vaxtsız ölümü Nizamini çox sarsıdır. Nizami “Xosrov və Şirin” poemasında Şirinin vaxtsız ölümünü Afaqın vaxtsız dünyadan köç etməsinə bənzədir:

.....Afaq sevgilimin sanki özüydü.

O, Dərbənd şahının bir töhfəsiydi,

Saf, ağıllı, gözəl gül qönçəsiydi.

Türklərtək olmuşdu bir köçə möhtac,

Türklərtək elədi yurdumu tarac.

O türkün getdisə bir gün çadırdan,

Saxla türkdadəmi sən, ey Yaradan!

4. Nizami Gəncəvi bir çox əsərlərində hökmdarları ədalətli olmağa, xalqın taleyi ilə maraqlanmağa, düzgün qərarlar verməyə səsləyir. Şair “Sirlər Xəzinəsi” poemasında verilən “Sultan Səncər və Qarı” əsərində qarının dili ilə hökmdara dərs verir, onun türk adına layiq olmayan işlər gördüyünü, xalqa zülm etdiyini, əsl hökmdar olmadığını belə qeyd edir: “Dağ kimi ucalmışdı bir zaman Türk dövləti, Sarmışdı məmləkəti ədaləti, şəfqəti. Sən yıxdın o şöhrəti, batıb getdi o ad-san, Demək, sən türk deyilsən, yağmaçı bir hindusan.”

5. Şirvanşah Axıstan Nizami Gəncəviyə “Leyli və Məcnun” poemasının yazılmasını məktubla sifariş edərkən məktubda əsərin türk dilində yox, fars dilində yazılmasını tələb etmiş, Nizami bundan çox əsəbləşmiş, yalnız oğlunun təkidindən sonra razılaşmışdır. Alimlərin fikrincə, sonradan Axıstanın poemanı bəyənməməsinin, mükafatlandırmamasının səbəbi əsərdə qabarıq hiss olunan “türki sifətlər” və “köhnə sözlər”dir.

6. Nizami Gəncəvinin türk dünyagörüşünü təbliğ etməsinin ən bariz nümunələrindən biri də “İskəndərnamə” poemasıdır. Şair bu poemanı yazmaqla təkcə İskəndər kimi bir fatehi dünyaya tanıtdırmaq deyil, eyni zamanda, türk adət-ənənəsini, türk düşüncəsini dünyaya çatdırmağa çalışmışdır. Qıpçaq türklərində qadının üzuaçıq gəzməsini, Xəzər dənizindən başlamış Çin suyuna qədər bu yerlərin türklərlə dolu olmasını, Nüşabə kimi aslan qadınların, ağıllı qadın sərkərdələrin olmasını, bəzi türk tayfalarının adlarının çəkilməsini buna bariz nümunə kimi göstərə bilərik.

Nizami Gəncəvi öz yaradıcılığında təkcə irəli sürdüyü türklük ideyaları ilə deyil, incə, dərin mənalı sözləri, fikirləri, əsərlərində toxunulan və bu gün də öz aktuallığını saxlayan problemləri ilə həm Azərbaycan ədəbiyyatında, həm də dünya ədəbiyyatında silinməz bir iz buraxmışdır. Ulu Öndərin dili ilə desək, Nizami elə bir dahidir ki, biz onun yubileyini hər il qeyd etməliyik!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan ədəbiyyatı. Həmid Araslı. II cild. Bakı. Elm. 1978.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Əlyar Səfərli. Xəlil Yusifli. I cild. Bakı. Elm. 2008.
3. Nizami Gəncəvi. Seçilmiş əsərləri. M.F. Axundov ad. Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı 2012.

Şahbazova İnarə

Bakı şəhər 244 sayılı tam orta məktəb

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbərova Günay

1092090@student.edu.az

THE LIFE OF NIZAMI GANJAVI

The greatest poet of Azerbaijan Nizami Genjevi was born in Ganja in 1141. We know from what we learned about Nizami Genjevi that Nizami Gencevi's father was Yusif and his mother was Reise. After the father the poet lived with his mother. After the mother he lived with his uncle. Nizami had knowledge

of all sciences. He knew medicine, botany, mathematics, astronomy, history, fine arts, philosophy, music very well. Nizami lived only in Ganja and he Married 3 times. His first wife was Mrs.Afaq.

Nizami Ganjavi, who began by writing lyrics in short forms – gasida, gazal, rubai, soon compiled an anthology, Divan, and gained fame as a favourite and esteemed poet not only in the Near and Middle East, but also on distant shores. It is no accident that Muhammad Ovfi, who was engaged in literary activities in the palace of the Turkish sultan Eltutmush in Delhi, praised Nizami’s art in his narration Lubabul-elbab (The jewel of the select). The Indian poet Amir Khosrow Dehlevi (1253-1325) who lived a century after Nizami and who wrote his works in the Dari (middle Persian) language, as was traditional at that time and who was born into the Lachin family of Turks, was one of the first world-known poets to answer the Azerbaijani’s Khamsa.

The genius son of Azerbaijan, Nizami Ganjavi, shed the light of his creative synthesis of progressive humanist thought and inimitable poetic art across the world over the following centuries. Brought up in the environment of Ganja, which was a Near and Middle Eastern centre of science and culture of the in those times, this allowed the young Ilyas to study developments in science and philosophy.

Nizami Genjevi's first work was the Treasure of Mysteries.Nizami used proverbs and aphorisms in his work.Nizami Genjevi died in Ganja in 1209 .in 2012 a monument to Nizami Genjevi was unveiled in Italy through the Heyder Aliyev Foundation.

Due to the completion of the 880th anniversary of Nizami Genjevi in 2021.President Ilham Aliyev declared 2021 the year of Nizami Genjevi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://azertag.az/en/xeber/Nizami_Ganjavi_Poet_for_all_humanity-1697733
2. <http://www.qebele-ih.gov.az/en/news/2003.html>

Fidan Hüseynova
Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi, qrup 124
Elmi rəhbər: Sevinc Qocayeva, professor
fidan.huseynova-4@bsu.edu.az

NİZAMİNİN «XOSROV VƏ ŞİRİN» POEMASININ ƏSAS QƏHRƏMANLARINDAN OLAN ŞİRİNİN ETNİK-MİLLİ MƏNSUBİYYƏTİ MƏSƏLƏSİ

Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasının əsas qadın surəti Şirin erməni yox, türk qızıdır! Şirin 7-ci əsrdə yaşamış atəşpərəstlik dinini qəbul edən türk tayfasındandır.

Tohid qapısını çal, yüksəlt səsi,

Nədir işlətdiyin muğlar nəğməsi?..

“Kitab üçün üzr” hissəsində verilmiş parçada Nizamini muğlar nəğməsi yazdığı üçün töhmət edilir. Muğlar dedikdə Azərbaycan Midiyasında yaşayan atəşpərəst tayfa nəzərdə tutulur. Herodotun məşhur “Tarix” əsərində də muğlar Midiya tayfası kimi göstərilir.

Əsərdə toponimlərə nəzər salsaq, görürük ki, hər detalda Azərbaycan işarə olunub. Əsərdə işlənən Cörrüm dağı- Bərdə ətrafında olan dağ, Arran-Azərbaycanın ərazisi, Əl-Müqəddəsinin dili ilə desək Azərbaycan vilayətinin üçdə biri, Muğan və s. Xosrovun Bəhrama məğlub olduğu hissədə isə onun Şirinin diyarına üz tutduğunu görürük: Yüz hiyləylə qaçıb o yan-bu yana, Yetirdi özünü Azərbaycana.

Çox şükür etdilər, nəzir verdilər, Atəşgaha xeyli pay göndərdilər.

Şapurun Şirini qaytarması hissəsindən olan bu hissədə Şirinin və ətrafındakıların atəşpərəst olmasını aydın görürük. Təsadüfi deyil ki, əsərin son hissələrində Xosrov və Şirin atəşgədədə təsvir olunur. Bu bir daha sübut edir ki, Şirin xristian deyil!

Şirin üçün ehtiyat edən Məhinbanu ona öyüd verir:

Əgər o aydırsa, biz afitabıq, O, Keyxosrov, bizsə Əfrasiyabıq.

Alp ər Tonqa e.ə. VII əsrdə Sakalar Türk Xaqanıdır. İran mənbələrində

Alp ər Tonqa Əfrasiyab kimi göstərilir. Klassik ədəbiyyatlarda isə

Əfrasiyab türklüyü, Keyxosrov iranlığı təmsil edir. Bu simvolika

“Şahnamə”də də əks olunub.

Şirinin rəfiqələri olan hissədə qızların adına nəzər salsaq görürük ki, Nizami Gəncəvi burda da türk-lüyə işarə edib: Hümayun, Fələknaz, Səməntürk.

Xosrov Şirini görmək üçün Qəsri-Şirinə gələndə aralarında dialoq olur.

Şirin özü özünü qara gözlü türk adlandırır: Qara gözlü türkəm bu dam üstə mən.

Həmin görüşdən başqa bir nümunə:

Ərəbcə bilməyən **türk** deyiləm mən,

Məhz həmin görüşdə biz həm də əsl türk mentaliteti ilə rastlaşırıq.

Nəhayət, bu günkü Azərbaycan antroponomiyasında hələ də özünü qoruyub saxlayan “Şirin” adı erməni dilində yoxdur!

Nizami Gəncəvinin əsərinə müraciət edərək tapdığımız bütün dəlillər sübut edir ki, “Xosrov və Şirin” əsərinin baş obrazı Şirin türk gözəlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 392 səh.
2. Kamil Hüseynoğlu. “Qədim Turan: mifdən tarixə doğru”. Bakı, 2006, “MBM”, 120 səh.
3. Ələsgər Mirzəzadə Ağahəsən oğlu. Tarix və zaman Muğan tarixinə dair araşdırma Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, 216 səh
4. Aydın Paşayev. “Xəmsə”də işlənən xüsusi adların izahlı lüğəti (Poetik onomastikon), Bakı, 2013.
5. Afad Qurbanov. Azərbaycanlı şəxs adları ensiklopediyası. Bakı, 2019. 256 səh.

Xanım Heybatova

Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi, FL-123

Elmi rəhbər:müəll, Tamam İsmayılova

xanim.heybatova@bsu.edu.az

XALID HÜSEYNİN “MİN MÖHTƏŞƏM GÜNƏŞ” ƏSƏRİNİN İDEYA VƏ MƏZMUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Evlərin damlarında neçə-neçə ay parlar,

Evlərin içində sə şafəq saçır min Günəş...

Xalid Hüseyninin “ Min möhtəşəm günəş” romanında 1980-2000-ci illər ərzində Əfqanıstanda baş vermiş siyasi dəyişikliklər, bu dəyişikliklərin xalqın, xüsusən də əfqan qadınlarının həyatında buraxdığı izləri görmək olur. Roman iki əfqan qadınının həyatından bəhs edir: əfqanlı zəngin Cəmilin qeyri-rəsmi qızı Məryəm və mehriban ailənin sevimli qızı, rəngarəng həyat arzusunda olan Leyla. Əslində onların arasında ümumi heç nə yoxdur, ayrı-ayrı dünyalarda yaşayırlar, lakin müharibə onların həyat yolunu birləşdirir. Əvvəl rəqib, sonra rəfiqə, lap sonda isə bir-birlərinə bacı, hətta ana-bala olurlar. Dövrün amansızlığına qarşı birlikdə mübarizə aparırlar. Məryəmin ailə sevgisindən məhrum olması, əziyyətləri, fədakarlıqları; Leylanın isə məhv olmuş gəncliyi elə boyalarla təsvir olunmuşdur ki, əsəri oxuduqca hadisələr göz önündə canlanır. Məryəm bioloji ana ola bilməsə də, Leylaya “mənavi ana” olur. Başlarına nə gəlsə, gəlsin, onların iradələri qırılmaz. Romanda təhsildən, xüsusən də qadının təhsil almasından, öz hüquqlarını bilməsindən ürək yangısı ilə danışılır: “Evlilik gözləyə bilər, təhsil gözləməz. Cəmiyyət qadınları savadsız olduğu müddətcə uğur qazana bilməz, Leyla”. Əsərdə bir-biri ilə zidd olan obrazlar var, məsələn Tariq-Rəşid xəttində bu aydın nəzərə çarpır. Tariq-müasirdüşüncəli, anlayışlı, mədəniyyətli, öz hərəkətləri ilə nümunə ola biləcək obrazdır, lakin Rəşid isə etinasız, cahil, kobud, sadəcə öz maraqlarını düşünən obrazdır. Əsərdə toxunulmuş məqamlar: ata-övlad, ana-övlad, ata-ana münasibətləri, din adı altında qadına yönəlmiş şiddətlə, təhsil və önəmi, əsl sevginin gücü, cahillik, kobudluq, ailə sevgisindən məhrum olmaq, fədakarlıq, uşaq evində olanların həyatı, ən əsası müharibə...

“Min möhtəşəm günəş” romanı müharibənin darmadağın etdiyi ölkənin portretinin, eyni zamanda ailə və dostluq haqqında çox təsirli bir romandır. Bu əsər bir növ Şərq psixologiyasını xatırladır. Əsərdə elə sitatlar vardır ki, aforizmlərə bərabərdir: “Nəyisə mən sizə öyrədə bilərəm, nəyisə siz kitablardan oxuyub öyrənəcəksiz. Amma elə şeylər var ki, onu görmək, hiss etmək lazımdır”, “ Hər bir qar dənəciyi dün-

yada dərd çəkən bir qadının ahıdır. Bu ahlar göyə qalxıb buludlara çevrilir, sonra da beləcə xırda zərrələrə bölünüb yer üzünə qaydır. Bizim kimi qadınların çəkdikləri əzabı xatırlatmaq üçün qaydır, bax beləcə başımıza yağan hər şeyi səbrlə, dözümlə qarşılayırıq", "Sırrını küləklərə söylədirsə, ağaclara dedikləri üçün günahlandırma bilməzsən...", "Boş yerə gözləməkdən ağır heç nə yoxdu. Əsl iztirablı.", Gözəllik və məsudluq bəzən hamıya qismət olur".

Əsərdə yoxluq, aclıq, çarəsizlik, evində dustaq qalmaq, xəstə olub həkim tapmamaq, çəkilən sıxıntılar, alınan travmalar, bitib-tükünün səbrlər təsvir olunub, lakin bir məqamda bunlara aydınlıq gətirilib: molla Feyzulla Məryəm deyir: "Quran" deyir ki, "Hər şeyin ixtiyarı əlində olan Allah ucadır, uludur. O, hər şeyə qadirdir. Bizi sınaqlara çəkmək üçün həyatı və ölümü yaradan Odur. Hər dərdin, sınağın bir səbəbi var. Qoy Allah sənə yardımçı olsun, hər şey Onun əlindədir".

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Xalid Hüseyni "Min möhtəşəm günəş" ekitab.ucoz.org
2. https://az.m.wikipedia.org/wiki/Min_m%C3%B6ht%C9%99%C5%9F%C9%99m_g%C3%BCn%C9%99%C5%9F

Fəxriyyə Qüdrətli

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Pedaqoji fakültə, AƏ17 qrupu

Elmi rəhbər:müəll, Fəxriyyə İsayeva

faxriyya.qudratli.a@mdu.edu.az

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN "LEYLİ VƏ MƏCNUN" POEMASINDA QADIN AZADLIĞININ TƏBLİĞİ

Son zamanlar cəmiyyətimizdə qadınların hüquqlarının pozulmasına, onlara qarşı zorakı hadisələrin baş verməsinə təəssüflər olsun ki, tez-tez rast gəlirik. Əslində qadın hüquqlarının pozulması, bir qisim cəmiyyətlərdə onlara şəxsiyyət kimi yanaşılmaması yalnız indi deyil, illər, əsrlər əvvəl də mövcud olan bir hal olmuşdur.

Azərbaycan və eləcə də dünya ədəbiyyatının dahi şəxsiyyətlərindən biri olan böyük Şeyx Nizami Gəncəvi yaradıcılığı, qələm təcrübələri ilə bəşəriyyətin düşüncələr aləminə nüfuz etmiş, insanları düzlüyə, doğruluğa, ədalətli davranışa, kamilliyə səsləmişdir. Şeyx Nizami yaradıcılığı nəinki Azərbaycan eləcə də Yaxın Şərqlə və ümumən dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin ən dəyərli sərvətlərindən birinə çevrilmişdir.

Onun yaradıcılığında ən başlıca cəhətlərdən biri də qadın azadlığının, onların kişilərlə bərabər hüquqa malik olmasının, yalnız ailə-məişət məsələlərində yox, dövlət idarəçiliyində, siyasətdə, diplomatiyada da qadınların sərəfəsində təbliğinə böyük yer verilməsidir. Nizaminin qadın qəhrəmanlarının içərisində hökmdarların yanlış hərəkətlərini aşkara çıxaran, onlara doğru yol göstərən türk qadınları da var. "Xosrov və Şirin" poemasında Şirin Xosrov kimi laqeyd birini tərbiyələndirir, onu kamil bir insana çevirir. "Yeddi gözəl" poemasında şairimiz qadın düşüncələri məsələsini dünyəvi müstəviyə çıxarmış, müxtəlif millətlərdən olan gözəllərin dili ilə bu problemləri aydınlığa qovuşdurmuşdur. Bu poemada Fitnə Bəhram Gura insanın əzmi, davamlı şəkildə çalışması ilə ən mümkünsüz işləri də bacara biləcəyini öz qabiliyyəti ilə sübut edir. "İsgəndərnəmə" poemasında Nüşabə dünya fatehi İsgəndərin Bərdə səfərində ona dünyanın cah-caldan ibarət olmadığını heç vaxt unutmayacağı dərslə sübut edir.

Bəşəriyyətin ayaqda qalması, inkişafı məhz qadın sayəsində mümkün olub. Təəssüf ki, ilk tərbiyəni qadınlardan alan, qadın önündə baş əyməli olan cəmiyyət əksini edib qadına layiq olduğu dəyəri göstərmədi.

Şərqlə və Qərblə düşüncə tərzində qadına münasibətdə hər zaman fərqli cəhətlər müşahidə edilmişdir. Şərqlə qadınlar uzun əsrlərdən bəri örtülü gəzmiş, yalnız nəsil artıran varlıq kimi düşünülmüşdür. Qərb cəmiyyətində isə Şərqlə fərqli olaraq qadına daha incə davranılmış, lakin bu incə davranışlarda belə şəhvanə hissələr gizlənmişdir. Gördüyümüz kimi hər iki cəmiyyət qadını uzun zaman yalnız müəyyən məqsədlər üçün istifadə edilə biləcək varlıq kimi düşünmüşdür.

Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"yə daxil etdiyi, 1186-cı ildə yazılmış sayca üçüncü poeması "Leyli və Məcnun"da Leyli obrazının təsviri ilə cəmiyyətdə insanların qadına münasibətinin şahidi oluruq. Əhvalat

ərəb əfsanəsi əsasında yazılsa da, baş verən hadisələr Azərbaycan və bir çox Şərqi ölkələrində də müəyyən dövrlərdə yaşanan hadisələrlə səsləşir.

Leylinin düşüncələri, hissləri sanki dövrlə, həmin dövrdə yaşayan insanların düşüncələri ilə bir ziddiyyət təşkil edirdi. Leyli evdə dustaq edildikcə, sanki arzularına ailəsi və cəmiyyət tərəfindən qıfıl vurulduqca azadlıq eşqi ilə o həmin qıfilları qırmağa çalışırdı.

Leyli gələcəyə ümidli, inamlıdır. Məcnundan fərqli olaraq Leyli yorulmadan vüsala doğru can atır, arzularından, xəyallarından bir an belə əl çəkmir. O yalnız Məcnuna deyil, öz arzularına, düşüncələrinə də sadıqlıq nümayiş etdirir. Hətta Leyli İbn Sələmə ərə verildəndə belə öz sadıqlığını nümayiş etdirib, Məcnuna olan sevgisinə xəyanət etmir. İbn Sələmə bu cür deyir:

Mənim surətimi qurub bəzəyən
Böyük sənətkara and içirəm mən
Qanımlı töksə də sən inadın,
Həsəl olmayacaq məndən muradın".

Əsərdə önə çəkilən əsas məsələlərdən biri də qadının öz namusunu, ismətini qoruması, həyat yoldaşına xəyanət etməməsidir.

Leyli ilə Məcnun görüşürlər. Bu görüşdə Məcnun Leyliyə şeirlər oxuyur və onlar ayrılırlar. Leyli İbn Sələməni sevməsə də şəriət qaydalarına əməl edir və ərinə xəyanət etmir.

Araşdırma nəticəsində bizə məlum oldu ki, böyük şəxsiyyət, dahi şair Nizami Gəncəvi yaradıcılığında qadın uca zirvələrə qaldırılmış, qadın şəxsiyyətinin yüksəldilməsi məsələsi yaradıcılığının əsas qayəsi olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nizami Gəncəvi "Leyli və Məcnun". Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004;
2. Oxu.az

Rəhmanova Aynurə
A.S.Makarenko adına Humanitar Fənlər Təmayüllü Gimnaziyanın
10-cu sinif şagirdi.
Elmi rəhbər: müəl, Ələkbərova Səriyə
2480453@student.edu.az

HƏYAT HƏQİQƏTLƏRİNİ CƏMİYYƏTƏ ÇATDIRMAQDA ƏDƏBİYYATIN ROLU

Bəzən adi gözlə görülən problemlərin ictimai mühitdə öz həllini tapması uzun zaman alır, lakin həmin məsələ bir söz sənətkarının qələmindən çıxdıqda onun cəmiyyətə təsir qüvvəsi daha böyük olur.

XIX əsrdə qadın hüquqlarının məhdud olduğu zamanda bu məsələ heç kimi narahat etməzdisə Nizami Gəncəvi qələminin məhsulu olan "Leyli və Məcnun" qadın hüquqsuzluğu məsələsində cəmiyyəti sil-kələyən əsas qüvvə kimi özünü göstərdi.

XX əsrdə müstəmləkə şəraitində istismarçı qüvvəni tənqid etməyin, qüsurları dilə gətirməyin mümkünsüz olduğu bir zamanda bunu ancaq bədii ədəbiyyat həyata keçirə bilirdi. Məsələn: "İlahi insanın halı yamandır, Nələr çəkdiyimiz sənə əyandır". (S.Vurğun "Vaqif" pyesi) Vidadinin dilindən səslənən bu fikirlə yazıçı zamanı dəyişərək, öz fikirlərini çatdırmağa imkan tapır.

Türk xalqlarının daim bir-birinə dayaq olması, düşməne qarşı birlik ideyası bədii ədəbiyyatda qədim zamanlardan öz əksini tapmışdır. Əks halda düşməni sevindirən acı nəticələr də "Kitabi-Dədə Qorqud"da "İç oğuzla Dış oğuzun asi olması və Beyrəyin öldüyü boy", H.Cavidin "Topal Teymur", B.Vahabzadənin "Özümüzü kəsən qılınc" əsərləri timsalında göz önünə gətirilir.

Tarixi həqiqətlərin gələcək nəsllə çatdırılmasında ədəbiyyatın rolu böyükdür. Bəzən təhrif edilən tarixi həqiqətlər bədii əsərlər işığında sonrakı dövrlərə ötürülür.

44 günlük "Vətən müharibəsi"nin böyük qəhrəmanlarının yaddaşlara yazılıb gələcək nəsllə köçürülməsində, onları böyüdən qəhrəman ana obrazlarının yaradılması və bu qələbəni xalqına yaşadan böyük sərkərdə obrazının bədii əsərlərdə öz əksini tapması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnsanların estetik zövqünün formalaşmasında digər incəsənət sahələrində olduğu kimi bədii ədəbiyyatın da rolu böyükdür.

Bütün sadalananlardan da göründüyü kimi ədəbiyyatın cəmiyyətin dərin qatlarına enməkdə, ətraf mühitin dərk edilməsində rolu əvəzsizdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M.Cəlil,P.Xəlilov “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”
2. N.Gəncəvi .”Leyli və Məcunun
3. S.Vurğun “Seçilmiş əsərləri”
4. T.Salamoğlu “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı”

Məmmədova Gülay

Makarenko adına Humanitar fənlər təmayüllü gimnaziya 8^a sinfi

Elmi rəhbər: müəl,Quliyeva Pərvanə

2444465@student.edu.az

ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT

Mədəniyyətin tərkib hissəsi olan ədəbiyyat hər bir xalqın milli-mənəvi sərvətidir. Yüksək mədəniyyətə malik olan bir xalqın ədəbiyyat tarixi milli bədii sərvətə əsaslanır, xalqın tarixini, dövrlərin iqtisadi və ictimai- siyasi mənzərəsini bizim üçün təsvir edir. Ədəbiyyat nə qədər milli spesifik xüsusiyyət daşısa da, bütün dövrlərdə bir o qədər bəşəri, humanist və vətənpərvər səciyyə daşımış, xalqların ədəbiyyatı ideya baxımından bir-birini tamamlamış, qarşılıqlı zənginləşmə prosesində inkişaf tapmışdır.

Ədəbiyyat milli - ictimai, milli - mənəvi bir prosesdir və onun inkişafı tarixi köklə birbaşa şərtlənir. Yüksək mədəniyyətə sahib olan xalqın ədəbiyyatına nəzər salsaq, orada orijinal sənətkarlıq nümunələri görəcəyik. Ədəbiyyat mədəniyyətin humanist-vətənpərvər mahiyyətli geniş təsir növlərindəndir ,həmişə xalqın həyat və mübarizəsi, ideya və düşüncəsi ilə bağlı olmuşdur.

Azərbaycan ədəbiyyatına nəzər saldıqda xalqımızın tarixi qəhrəmanlıq keçmişini əks etdirən möhtəşəm sənət əsəri "Kitabi-Dədə Qorqud dastanından tutmuş bugünkü bədii nümunələrə qədər xalqımızın milli mədəniyyətinin bariz nümunələridir.Hər bir sənət əsəri xalqımızın bədii zövqünü , adət- ənənəsini , mənəvi- ruhi aləmini öyrənmək üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Yaradıcılığı ilə Azərbaycan intibah ədəbiyyatını ən yüksək mərhələyə çatdıran dahi Nizami Gəncəvi özünəqədərki zəngin elm və mədəniyyəti yaradıcı şəkildə mənimsəyərək misilsiz sənət nümunələri yaratmışdır. Nizami poeziyasının əsasını təşkil edən xalq və hökmdar problemi təkcə şairin yaşadığı mühitlə məhdudlaşmır, bəşəri və humanist səciyyə daşıyır. Nizami irsi Azərbaycan mədəniyyətinin humanizmini və demokratikliyini əks etdirərək ümumdünya mədəniyyətində dahi şair kimi tanınmış və qiymətləndirməyə haqq qazandırmışdır.

Yaradılan mükəmməl bədii nümunə ədəbiyyatın idraki- tərbiyəvi əhəmiyyətini artırır, insanda yeni hisslər, yeni düşüncə və arzular oyadır.Yüksək bədii zövqə malik olan Nəsiminin fəlsəfi şeirləri müasiri olduğu cəmiyyətdə yeni münasibət, yeni insan anlayışı ortaya qoyur.

Özünəqədərki Yaxın və Orta Şərq xalqlarının müxtəlif dillərdə yaratdığı zəngin mədəniyyəti diqqətlə öyrənən, mühitini həmin mədəniyyətin ziyası altında müşahidə edən Məhəmməd Füzuli yaradıcılığının kiçik bir parçası olan "Söz" qəzəlində danışanın danışarkən öz nitqinə məsuliyyətlə yanaşmasını, mənalı sözlər seçib işlətməsini tövsiyə etmişdir.Şairin fikrincə, ağızdan çıxan hər söz insanın mədəni olub- olmadığına dəlalət edir. Çünki gözəl və mənalı danışmaq yüksək mədəniyyətdən ,mənəvi aləmin zənginliyindən xəbər verir.

Beləliklə, bədii yaradıcılıq bütün dövrlərdə hiss və duyğuya, fikir və düşüncəyə təsir göstərmiş, insanı dövrün tələbinə uyğun tərbiyə etmişdir. Bədii ədəbiyyat istənilən quruluşda insanda mədəniyyətin, mənəvi zənginliyin inkişafına xidmət etməli, kütlənin fikrini hissini yaşatmalıdır.İnsanlara doğru yol göstərən bədii ədəbiyyat onlara təsir göstərir. Hər bir qələm sahibi cəmiyyətə öz töhfəsini verərək müasiri olduğu cəmiyyətin mədəniyyətinə rəng qatır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. I cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, "Ozan", 2008

Həsənov Şamil Vüqar oğlu
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Pedaqoji fakültə, Tarix müəllimliyi ixtisasının
T18 sayılı qrupunun tələbəsi
Elmi rəhbər: b\müə, Yusifova Mətanət Rizvan qızı
shamil.hasanov.v@mdu.edu.az

FÖVQƏLBƏŞƏR İDEYASINA NƏSİMİ BAXIŞI

XIX əsrdə fəlsəfə və ədəbiyyat tarixində böyük vüsətlə dünyaya yayılmış fəvqəlbəşər iddiası üstün zəkaya və eqoya sahib olan insandan bəhs edir. Əslində, fəvqəlbəşər anlayışı çoxdan bu və ya digər formada vardı. Lakin onun geniş yayılması XIX əsrə təsadüf edir. Bu fəvqəlbəşər öz məqsədlərinə çatmaq üçün istənilən hərəkəti etməkdə və güc vasitəsilə Tanrılığa ucalmaqda azaddır. Nitsşenin əsərlərində bunun qabarıq nümunəsinə rast gəlinir. Ancaq XIV-XV əsrlərdə dövrünün böyük hürüflərindən sayılan Nəsimini unuduruq, onun haqqında danışmırıq. O, insanı təsəvvür deyil, məhz kainatın ən uca varlığı sayırdı. Onun gördüyü uca insan qərb fəvqəlbəşərindən fərqli fəvqəlbəşər idi.

Nəsimi "Aləmin cismi sədəfdir, sənənsən dürdanəsi" deyərək insana ilk mahiyyət qazandırır. Buna fəvqəlbəşərin ilk tərifini desək, doğru olar.

Nəsimi insanı ucaltmaq üçün alman filosofu və yazıçısı F.Nitsşedən fərqli olaraq Tanrını öldürmür: "Həm həq derəm, həq mənədir, həm xətmli-insan gəlmişəm" deyərək Tanrını içinə alır. Tanrının insan mahiyyətində olduğunu, insanın yalnız o "güclə" ucala biləcəyini deyir. Nitsşenin "Zərdüşt belə deyirdi" əsərində baş qəhrəman Zərdüşt isə "Tanrı öldü", "onu biz öldürdük" deyirdi. Bu iddia öz eqosuna görə hər şeyə, hətta Tanrını öldürməyə qadir olan super insandan bəhs edən ilkin iddiadır və bu, "İnsan ucalmaqdan ötrü Tanrını öldürməlidir" iddiasına bənzəyir.

Nəsimi "Məndə sığar iki cahən, mən bu cahana sığmazam" deyərəkən uca insanın- fəvqəlbəşərin bu dünyaya sığmadığını deyirdi.

Həqiqətən, o, "Heç kimsə Nəsimi sözünü kəşf edə bilməz, Bu, quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq" deyərəkən haqlı idi, çünki Nəsimidə kəşf olunması çox böyük fəlsəfi fikirlər var. Bu fikirlərdən ən önəmlisi isə onun insana baxışının necə olması və öz dövründə və bütün zamanlarda aktuallığını və orijinallığını hələ də qoruyub saxlamasıdır. Ona görə Nəsiminin gördüyü və görmək istədiyi insan bütün ədəbiyyat və fəlsəfə tarixində ən böyük fəvqəlbəşərdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, 1-ci cild, Bakı, "Lider Nəşriyyatı", 2004, 336 səh.
2. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, 2-ci cild, Bakı, "Lider Nəşriyyatı", 2004, 376 səh.

Nuray Əliyeva
Ağdam rayon 1 nömrəli köçkün tam orta məktəbin IX sinif şagirdi
Elmi rəhbəri: müə, Kərimova Çimnaz
2204657@student.edu.az

ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT

"Mənim gerçək atam Filip deyil, Aristoteldir. Çünki birinci maddiliyimin – maddi quruluşumun, ikinci mənəviyyatımın – mənəvi quruluşumun meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur", – deyirdi Makedoniyalı İskəndər.

Bəli, mənəviyyat, mədəniyyət insanı necə yüksəldirsə, bir ölkəni də o cür yüksəldir, qoruyur, gələcək inkişafında əhəmiyyətli vasitəyə çevrilir.

Bu baxımdan mədəniyyətimizin inkişafı milli və mənəvi dəyərlərimizin inkişafından asılıdır. Bu dəyərlərimizin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi müstəqil respublikanın mədəniyyət siyasətinin əsas vəzifələrindən biridir. Bu mənada Azərbaycan dövləti öz daxili və xarici siyasətini yeni tarixi şəraitə, müasir tələblərə uyğun olaraq, xalqımızın tarixi və mədəni ənənələrinə, dilimizə, ədəbiyyatımıza, dinimizə, milli-mənəvi dəyərlərimizə istinad edərək həyata keçirir. Dünyanın ən qədim xalqlarından olan Azərbaycan xalqı özünün tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi mədəniyyəti ilə haqlı olaraq fəxr edir. Mətbuatın yaranması ilə bərabər, XIX əsrdə kitab nəşri sahəsində meydana çıxan yeniliklər getdikcə təkmilləşərək inkişaf etdi.

Qeyd edək ki, kitab mədəni irsin, xalqın mənəvi sərvətinin qiymətli bir hissəsi, siyasi-ideoloji mübarizənin qüdrətli vasitəsidir. Kitablار bizim müdrik babalarımızın yadigarı, tarixin canlı şahidləridir. Kitablار yazı və dilin, ədəbiyyat və incəsənətin, elm və texnikanın inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Xüsusən bədii əsərlər dövrü dərk etmək və əks etdirmək baxımından tarix kitablarından heç də geri qalmırlar.

Müstəqilliyimizin əldə olunmasından sonra həyata keçirilən mədəniyyət siyasəti milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə çatdırılması üçün böyük zəmin yaradır. Xalqımızın əldə etdiyi bu böyük nailiyyət, milli sərvətimiz olan dəyərlərimizin istifadəsini, bəşəri dəyərlərin tərkib hissəsi kimi inkişafını və inteqrasiyasını təmin edir. Millətin ən başlıca sərvəti olan intellekt öz mənbəyi kimi həmişə yaradıcılığa əsaslanmışdır. Yaradıcılıq məhsulları – elmi, bədii və incəsənət əsərləri bütün tarix boyunca bəşər mədəniyyətini hərəkətə gətirən lokomotiv rolunu oynayır.

Mədəniyyətin tərkib hissəsi sayılan ədəbiyyatın da bu baxımdan rolu danılmazdır. Ədəbiyyat geniş qavramdır. Özündə tərbiyəni və incəsənətin xüsusiyyətlərini əks etdirən ədəbiyyat sağlam mühitin formalaşmasında əhəmiyyətli vasitədir. Tarixən xalqa müəyyən həqiqətləri anlatmaq üçün ədəbi nümunələrdən istifadə edilir. Vətənpərvərlik, tərbiyə, sevgi, doğruluq və sair kimi hislərin formalaşmasında, milli dəyərlərin inkişaf etdirilib güclü mədəni zona yaradılmasında ədəbiyyat misilsiz rol oynayır. Ümummilli liderimiz, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev möhtəşəm fəaliyyəti boyunca digər sahələrlə yanaşı, ədəbiyyat məsələləri ilə də daim məşğul olub, ustad sənətkarların yubileylərinin keçirilməsi, xatirələrinin əbədiləşdirilməsi, əsərlərinin nəşri, tədqiqi, təbliği, dünya miqyasında tanıtılması, müasir ədəbi prosesin inkişafı üçün hər cür şərait yaradılması istiqamətində son dərəcə böyük işlər görüb, nəhəng tədbirlər həyata keçirib.

Bu, səbəbsiz deyildi; dahi rəhbər mədəniyyətin inkişafında ədəbiyyatın böyük rolu olduğunu yaxşı bilirdi. Ukrayna şairi İvan Draç ulu öndər haqqında deyib: “Heydər Əliyev mədəniyyət və ədəbiyyata böyük hörmət bəsləyir. Bu, onun müdrikiyinə dəlalətdir”. Ədəbiyyat xalqın estetik tərbiyəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilən mədəniyyət siyasəti bu gün ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasında da Azərbaycanın tarixən yaranmış mədəniyyətinin mühafizə olunmasında, tarixi abidələrin, ədəbiyyatın, çoxlu sayda muzeylərin bərpaı, ölkənin qədim mənəvi mədəniyyətinin təbliğ olunmasında, onların qorunmasında çox mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Hər bir mədəniyyət özündən əvvəlki mədəniyyətin əsasında yaranır. Bu səbəbdən mədəni sərvətləri qorumaq hər bir vətəndaşın ən ümdə vəzifəsi olmalıdır. Bu, keçmişə sədaqət, gələcəyə xidmət borcumuzdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan jurnalı, 1958, №9
2. Azərbaycan jurnalı, 1972, №10

M. Ə. SABİR YARADICILIĞINDA SATİRANIN GÜCÜ

Satira nədir ?

Satira – müəllifin hadisə və adamlara gülüş və qınaq yaradan münasibətinin daha sərt obrazıdır. Satiranın yumordan fərqi onun açıq tənqid, rəqib və düşmən sözü kimi deyilə bilməsi, öz obyektini ifşa niyyəti daşmasıdır.

Azərbaycanın görkəmli satirik şairi Mirzə Ələkbər Sabir haqqında danışmaq istəyirəm. M.Ə.Sabir 1862-ci il mayın 30-da Şamaxı şəhərində anadan olmuşdu. Bizə gəlib çatan ilk şeirlərindən aydın olur ki, gənc Ələkbər müəllimi Seyid Əzimin və oxuduğu kitabların köməyi ilə Şərq poetikası və əsatri ilə yaxşı tanış olmuş, tənqid və satiraya daha çox meyl etmişdir. Başqa sözlə desək, Sabirin tənqidi (satirası) milli mənəvi ruhun sındırılmasına, əzilib tapdanmasına deyil, xalqın mənəvi-əxlaqi potensialında özünü qoruyub saxlayan və onun inkişafına təkan verib səbəb olan cəhətlərin üzə çıxarılmasına xidmətə yönəldilmişdi.

M.Ə.Sabir satiralarında dövrün eybəcərliklərini fəş etməklə yanaşı, həm də xalqın ağır güzəranına, məmləkətin inkişafdan qalmasına səbəb olan amilləri açıb göstərməyə çalışmışdır. Şairin qənaətinə görə, zülmün, istibdadın, geriliyin bir səbəbi dövrün üsuli-idarəsində olsa da, xalqın acı tale yaşamasında dini xurafatın da rolu az deyildir. Cəhalətin hökm sürdüyü cəmiyyətdə valideynlər övladlarını dünyəvi məktəblərdə oxumağa göndərməyə razı olmur, «oxutmuram əl çəkin» deyirlər. Buna görə də M.Ə.Sabir insanlar arasında mövhumat yaymaqla məşğul olan, İslam dinindən sui-istifadə edən yalançı din xadimlərini kəskin satira atəşinə tutur. Satira özünün gücü ilə xalqın ictimai milli şüurunda mövcud acınacaqlı vəziyyətindən çıxmaq üçün silkinib ayağa qalxmaq, hərəkətə gəlmək ovqatını yaratmaqla inqilabi mahiyyət, dəyişdiricilik keyfiyyəti qazandı. Bu poeziyanın inqilabi məzmunu cəmiyyətdə olan bütün zümrələri öz dialoq və monoloqları ilə hərəkətə gətirib yeniliyə, tərəqqi və istiqlalıyyətə, parlaq istiqbala doğru yönəldə bilməsində idi. Onun hər satirasında sanki yeni, özgün danışiq, mükəllimə və mühakimə çaları var. Bu çalarlar arasındakı fərq hər satiradakı ictimai tipin, hər şeirdəki qəhrəmanın, lirik «mən»in arasındakı fərq qədərdir. M.Ə.Sabirin satiralarından söhbət açarkən böyük ədib C.Məmmədquluzadənin «Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman bacı və qardaşlarım!» müqəddiməsi ilə işiq üzü görən «Molla Nəsrəddin» jurnalını xatırlamamaq mümkün deyildir. «Molla Nəsrəddin M.Ə.Sabirin timsalında qüdrətli bir satirik qələm sahibi tapdığı kimi, Sabir də «Molla Nəsrəddin»in timsalında satiralarını nəşr etdirməyə yaxşı imkan qazanmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M.Ə.Sabir milli kitabxana
2. M.Ə.Sabir əsərləri
3. Respublika gənclər kitabxanası
4. Mirzə Ələkbər Sabirin satiralarının təhlili
5. Şeir və satira dünyası - Mirzə Ələkbər Sabir

İLQAR KAMİL YARADICILIĞININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Kimsə soruşanda ki, ədəbiyyatın məramı, məqsədi nədir, ədəbiyyatşünaslar: "Düşünməyi, düşünərək yaşamağı bacaran insan yaratmaq", -deyir.Əlbəttə, ədəbi əsərlər yaranmazdan əvvəl də gözəl keyfiyyət

yətlərə malik insan vardı, amma bu gün əsl insan formalaşdırmağın iki yolunu görürəm mən: Ya gərək valideyn o qədər ali insan ola ki, düşüncələrini davranışları ilə övladına yansıda, yaxud da uşaqlıqdan çoxlu kitab oxutduraq övladlarımıza ki, oxuduğu əsər qəhrəmanlarından örnək alalar...hər kitab bir göz ola və övladlarımız həyata yüzürlə insanın gözü ilə baxmaq imkanı qazana.(birinciyə gücümüz çatmayanda, digəri daha əlçatan olur mənə).

Azərbaycanın müasir yazıçılarından olan İlqar Kamil daha çox dini mövzulara toxunmuşdur. İlk romanı olan "Ayrılıq" romanında iki gəncin axirətdə qarşılaşmalarından bəhs olunur. Düşünürəmki şair, insanlara dünyanın mənasızlığını çatdırmağa çalışıb bu əsərində. Adətən, müəllif dindar, ya ateist olmasından aslı olmayaraq, mütləq öz fikrini oxucuya təqlin edir, israrla məhz özünün haqlı olduğunu qəbul etdirməyincə oxucunun yaxasını buraxmır. Burada isə oxucu kimin tərəfində durmaqda sərbəstdi-QAPI AÇIQDI. Məsələn onun "Anam üçün" romanında Binyamini namazdan uzaqlaşdırmağa çalışan otaq yoldaşı Şahin ateistdir. Oxuculara Şahin mənfi bir obraz kimi görünsədə yazar əsərində onu pisləməmiş, hər iki tərəfə obyektiv yanaşmışdır. Yazar sanki "Anam üçün" romanında kimlərinsə həyatından bəhs edir. Real həyatda yaşanan bir çox mövzuya toxunulmuşdur. Şiddət görən qadının çarəsizliyi, anasına zülm etdiyi üçün atasına nifrət edən gənc. Əsərlərində diqqətimi daha çox çəkən məqam isə əsərlərində iffət, ifaldı..lap köhnə filmlərdə olduğu kimi. (Düzü, çox qorxurdum bu məsələdə ki, birdən yeniyetmələrin oxumalı olmadığı məqamlar olar, axı söz vermişdim bitirən kimi onlara verəcəyimə dair.) Qadına verilən ən ali dəyər, abır-həya, əsl insana məxsus duyğu və sifətlər-bir sözlə insanlarda qəhətə çıxmaqda olan hər şeyi tapa bilər bu əsərdə oxucu.Mənə görə İlqar Kamil həmişə digər yazıçılardan fərqlənib..Səbəbi isə onun fikirlərində digər yazıçılardan fərqli olmağı olub.. Məsələn: (bir yazısından nümunə göstərim) Hansısa bir yazıçının "Allah böyük deyil" adlı kitabı çıxanda hər kəs bu yazıçının tənqid edib..İlqar Kamil isə fikrini belə açıqlayıb: "Mənə də, Allah böyük deyil...Axı ata da böyükdü, ana da böyükdü, qardaş da böyükdü..Onda Allah da böyükdü..? Yox, əzizim, yox..Allah böyük deyil, o ən böyükdü..."Və yaxud da bir şeirdən nümunə göstərim..O deyirdi ki, "Yağış bizi əzmək üçün üstümüzə ton-ton su axıdır..Bizsə, adını "eşq, romantika, sevgi" qoyuruq. Bir anlıq həyata müəllifin gözüylə baxdım. Müəllifin gözündə isə həyat bir nəfəsdi aldığı qədər, həyat bir nəfəsdi qaldığın qədər .

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Milli kitabxana
2. İlqar Kamil monoqrafiyaları
3. Respublika gənclər kitabxanası

Mirzəyeva Lamiyə
Qərbi Kəspı Universiteti
Filologiya və tərcümə məktəbi
Qrup: 328Am1 Elmi rəhbər: fil.u.f.d Ağazadə İlhamə
student1224@adu.edu.az

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ SIYASƏTÇİ HEYDƏR ƏLİYEVİN DAHI ŞAIR SƏMƏD VURĞUN İRSİ BARƏDƏ FİKİRLƏR

Həm yazıçıların, həm də, ədəbiyyatşünasların dayağı olan Ulu Öndər Heydər Əliyev ədəbiyyata dərin bələd olmuş və sözə dərin sevgi ilə yanaşmışdır. Heydər Əliyevin ədəbiyyat sevgisi, təbii ki, yalnız klassiklərə münasibətdə deyil, müasiri olduğu şair və yazıçıların yaradıcılığına maraqla da özünü göstərirdi. Məhz həmin şəxslərdən biri də Səməd Vurğun poeziyası, sənəti, şəxsiyyətinə dərin sevgisi, ali münasibəti müasir ədəbiyyat haqqında az qala bütün çıxışlarından keçir. Ona görə də onun ədəbi irsinə Azərbaycanda həmişə böyük hörmət edilməsi üçün və ondan istifadə olunması üçün bütün imkanlardan istifadə edib lazımi tədbirlərin görülməsinə çalışmışam..."

Heydər Əliyev Səməd Vurğuna dünya poeziyası kontekstində qiymət verirdi. Mülhizələrindən biri belədir. "20-ci əsr mədəniyyətimizdə, ədəbiyyatımızda, ictimai-siyasi həyatımızda Səməd Vurğun xidmətləri olduqca böyükdür . Bu gün müstəqil Azərbaycanın milli azadlıq şəraitində Səməd Vurğunun əsərləri bizim hamımız üçün, xüsusən də gələcək nəsil üçün böyük bir sənət poeziyasıdır" Səməd Vurğunun yara-

dıcılığ ı h  m iŒ   diqq  t m  rk  zind   olmu Œ v   ona x  sus i r  ğ b  t b  sl  mi Œdir. M  h z Heyd  r  liyevin  n sevdiyi S  m  d Vurğ un Œ eirl  rind  n biri d   "Az  r baycan" Œ eiri olmu Œdur. Heyd  r  liyev deyirdi ki, "S  m  d Vurğ unun "Az  r baycan" Œ eiri dill  r  zb  ri olub. H  min Œ eird   keç  n s  z l  r insan dilin   g  tirib Az  r baycanç ılıq hiss l  rinin qabarmamas ı m  mk  n deyildi "Heyd  r  liyev ç ıx ıŒ larının birind   "Az  r baycan" Œ eirini s  sl  ndir  r  k:

El bilir ki, s  n m  nins  n
Yurdum, yuvam m  sk  nims  n
Anam, doğ ma V  t  nims  n
Ayr ıllarm ı k  n  l candan?
Az  r baycan, Az  r baycan

S  m  d Vurğ un qarŒ ısnd a baŒ  y  r  k dey   bil  rik ki, "  z iz Œ airimiz, s  nin can ı n q  d  r sevdiyin Az  r baycan bug  n m  st  q il d  vl  tdir, s  nin can ı n q  d  r sevdiyin xalq ı n bug  n azaddır" Heyd  r  liyev S  m  d Vurğ unu bir alim kimi d   y  ks  k q ıym  tl  ndirirdi. H.  liyev yaz ı b: "S  m  d Vurğ un eyni zamanda b  y  k alim filosof idi... Az  r baycan Elml  r Akademiyasının t  sis  il  rind  n, yarad ı c ı larından biridir.  n b  y  k x  Œ b  xtlik ondadır ki, S  m  d Vurğ un  mr  n  n son ill  rind   h  min akademiyan ı n vitse prezidenti v  zif  sini daŒ ı m ı Œdır v   Az  r baycan elminin,  d  biyyat Œ unaslığ ı nın inkiŒ afında  ox  v  zsiz xidm  tl  r g  st  r mi Œdir" Œ airin s  z s  n  tinin ucalığ ı, h  m b  y  k yarad ı c ılıq t  cr  b  s i, h  m ilahi vergisi olan ilham ı, h  m d   y  ks  k n  z  ri t  f  kk  r   g  r  nm  kd  dir. H  yat ı, yarad ı c ılıq taleyi s  but edir ki, S. Vurğ un x  Œ b  xt s  n  tkardır. H.  liyev onun bar  sind   demi Œdir: "H  r bir insan ı n  z  n  m  xsus taleyi vard ı r. Az  m  r yaŒ amasına baxmayaraq, S  m  d Vurğ unun taleyi x  Œ b  xt taledir. Ona g  r   x  Œ b  xt taledir ki, S  m  d Vurğ un 50 il yaŒ asa da, amma 40 ildir, Az  r baycan xalq ı nın dilind  n v   d  nyanın  ox xalq xalqlar ı nın dilind  n d  Œ m  r"

S  m  d Vurğ un yeni b  dii ifad   sistemi, yeni poetika yaratd ı.  m  m  m illi lider H.  liyev doğ ru qeyd edir ki, Œ airin Az  r baycan Œ erinin poetikasına g  tirdiyi  n b  y  k yenilik Œ eir dilini xalq dilin   maksimum yax ı nlaŒ d ı rması idi. Dil   m  nasib  t H.  liyev   g  r   Œ airin s  n  tkarlıq meyar ı dır. Bu da S  m  d Vurğ unun Az  r baycan xalq ı qarŒ ısnd a g  st  rdiyi b  y  k xidm  tl  rd  n biridir. S  m  d Vurğ un s  n  ti insan idrak ı nın t  nt  n  s i haqq ı nda poetik himn idi

 d  biyyat siyah ı s ı:

1.  d  biyyat q  zeti.- 2019.- 11 may.- S.4-5.
2. ."Heyd  r  liyev v    d  bi tarixi proses" Monoqrafiya, Bak ı, "Elm" 2013, s  h 156
3. ."Heyd  r  liyev Az  r baycan  d  biyyat ı", Bak ı, "Œ  r q-Q  rb" 2009, s  h 203
4. "S  m  d Vurğ un" Biblioqrafiya, Bak ı, 2016

Œ abn  m  liyeva
Q  r bi K  s pi Universiteti
Filologiya v   t  rc  m   fak  lt  s i, qrup 328 AM1
Elmi r  hb  r: fil.  .f.d. İlham   Ağ azad  
aliyevashabnam0@wcu.edu.az

ULU  ND  R HEYD  R  LİYEVIN H  SEYN CAVID İRSİNİN  LM  ZLİYİN   **B  Y  K İNAMI**

F  aliyy  ti v   y  ks  liŒ i Nax  ıvandan baŒ layan Heyd  r  liyevi uŒ aqlı qda  n  ox maraqlandı ran  d  biyyat v   tarix idi. H  seyn Cavidin v   S  m  d Vurğ unun  s  rl  rini sev  -sev   oxuyurdu.  m  m  m illi liderimizin hey r  tamiz fenomenal yaddaŒ ı say  sind   H  seyn Cavidin b  y  k qardaŒ ı Œ eyx M  h  mm  din Nax  ıvanda onun ilk ana dili m    llimi olduğ unu sonralar xat ı rlam ı Œdır.

B  Œ  r tarixind   Œ eir  -s  n  t  , s  n  tkar Œ  xsiyy  tin   havadarlıq ed  n d  vl  t baŒ c ı larından biri bu bax ı mdan unikal bir m  v qed   olan Ulu  nd  r Heyd  r  liyevdir. Heyd  r  liyev x  sus  n klassikl  rin yarad ı c ılığ ı na b  y  k  n  m vermi Œ, diqq  tl   yanaŒ m ı Œ, onlar ı n t  dq iq v   t  bliğ in  , V  t  n v   mill  t qarŒ ısnd a k ı xidm  tl  rinin d  y  rl  ndirilm  sin   qayğ ı v   diqq  tini bir an bel    sir g  m  mi Œdir. Heyd  r  liyevin y  ks  k q ıym  tl  ndiridiyi, yarad ı c ılığ ı na b  y  k ehtiram v   diqq  tl   yanaŒ d ığ ı, daim t  bliğ v   t  Œ viq etdiyi s  n  t-

karlardan biri Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrdə yetişdirdiyi ən görkəmli nümayəndələrindən biri- romantik şair və dramaturq, filosof Hüseyn Caviddir. H.Əliyev H.Cavidin adını Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən şəxsiyyətlər sırasında çəkmişdir. Ümummillə liderimiz 80-ci illərin əvvəllərindən isə H.Cavid irsinə daima müntəzəm diqqət göstərmiş, şairə layiqli qiymətin verilməsi işinə nəzarəti bir an belə zəiflətməmişdir. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bir sıra başqa nümayəndələri barəsində çıxarılan qərarlar kimi, Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyinin geniş miqyasda keçirilməsi barəsindəki qərarın əsas müəllifi və ilhamvericisi o zaman respublikaya rəhbərlik edən, ədəbiyyatımızın, tariximizin gözəl bilicisi və qayğıkeşi H.Əliyev idi. 1982-ci ildə H.Cavidin cənazəsini uzaq Sibirdən gətirərək doğma Naxçıvan torpağında dəfn etdirməsi, bu gün Cavidlərin birgə uyuduğu möhtəşəm məqbərənin tikilməsi H.Əliyevin böyük qəhrəmanlığı, misilsiz rəşadəti, təkcə Cavidə deyil, ümumən Azərbaycan ədəbiyyatına, bədii-ictimai fikrinə tarixi dərin hörməti idi. H.Əliyev bir peşəkar memar kimi məqbərənin strukturunu, mənəvi-texnoloji xarakterini də özü vermişdir. Qeyd olunmalıdır ki, 1992-ci ildə H.Cavidin 110 illik yubileyi Naxçıvanda, 2002-ci ildə isə 120 illik yubileyi geniş şəkildə qeyd olunub. 1981-ci ildə Naxçıvanda, 1995-ci ildə isə Bakıda onun ev-muzeyləri yaradılıb. Ulu öndər yaradıcılıq psixologiyasına, forma və üslub axtarışlarına önəm verirdi ki, Şərq şeirinin ən yaxşı poetik ənənələrini, Füzuli sənətkarlığına xas cəhətləri, Türkiyə romantiklərinin novator xüsusiyyətlərini inkişaf etdirərək yeni forma və fərdi üslub yarıdan H.Cavid yaradıcılığı bu baxımdan nümunə idi. Ulu öndərin dəyər verdiyi cəhətlərdən biri də H.Cavidin min ildən artıq tarixi və sənət yaratmaq təcrübəsi olan əruz vəzninə yeni elementlər gətirməsi, demək olar ki, əruzun özünəməxsus poetik fiqurlarını yaratmasıdır. H.Cavidin irsi bizim milli-bədii sərvətimizdir. H.Cavidin ağır və faciəli taleyi H.Əliyevin böyük qəhrəmanlığı və xidməti sayəsində ibrətli bir sonluqla nəticələndi. Hüseyn Cavid irsinin ölməzliyinə böyük inam bəsləyən Ümummillə lider Heydər Əliyevin Hüseyn Cavid taleyinə münasibəti, siyasi liderin, dövlət başçısının mənsub olduğu xalqın klassik irsinə, mənəvi mədəniyyətinə münasibətinin ən parlaq nümunəsidir.

Ədəbiyyatın, bədii sözün qüdrətinə belə inam, hər şeydən öncə Heydər Əliyevin bədii-mənəvi sərvətimizə tükənməz məhəbbətindən irəli gəlirdi. Ümummillə lider Heydər Əliyevin Hüseyn Cavidin yəni-dən xalqımıza və ədəbiyyatımıza qaytarılmasında xidmətləri əvəzsizdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Babaxanlı.G. Heydər Əliyev və Hüseyn Cavid. Bakı- Proqres- 2013. 72 s.
2. Əhmədova.S. Heydər Əliyev və ədəbi-tarixi proses (Monoqrafiya). Bakı- 2013. 87 s.
3. Heydər Əliyev və ədəbiyyat. Bakı- 1998. 180 s.
4. Hüseyn Cavidin anadan olmasının 120 illiyi və kitabxanaların vəzifələri (Metodik tövsiyələr). Bakı- 2003. 17 s.
5. Məqalələr (2009-2014-cü illər). 1118 s.
6. 525-ci qəzet. Əbədi və həmişəyaşar şəxsiyyətlər

Hüseyzadə Bəsti
Qərbi Kaspi Universiteti,
Filologiya və Tərcümə fakültəsi, qrup 328
Elmi rəhbər: fi.ü.f.d. Ağazadə İlhamə
bestih2001@wcu.edu.az

İNCƏSƏNƏTƏ BÖYÜK DƏYƏR

Ümummillə Lider, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyev özünün bütün həyat və fəaliyyətini Azərbaycan xalqının və respublikasının hərtərəfli inkişafına, azərbaycançılıq ideyasının milli şüurda qərarlaşmasına, dövlət quruculuğuna, müstəqil dövlətçiliyin möhkəmlənməsinə və yüksəlişinə öz töhvəsini vermişdir. O, Azərbaycanın müasir ölkə kimi qurulmasına və beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına, müasir dünya arenasında millətimizin özünəlayiq yer tutmasına, dünya azərbaycanlılarının milli birliyinə, Azərbaycan diasporunun yaranmasına nail olmuşdur.

Heydər Əliyevin xalqı və vətəni qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də musiqi mədəniyyətini inkişaf etdirməkdən, yaşatmaqdan, tanımaqdan ibarət olmuşdur. Heydər Əliyevin zəngin irsinin, çoxillik siyasi fəaliyyətinin öyrənilməsi belə nəticəyə əsas verir ki, bu tarixi şəxsiyyətin zəngin siyasi fəalliyəti

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti və incəsənəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Milli musiqi mədəniyyətinin davamlı inkişafı və onun istedadlı təmsilçilərinin həyat-yaradıcılığı həmişə Ümummilli Liderin diqqəti və qayğısı üzərindədi. Təbiətə musiqi vurğunu olan.ş incə və həssas musiqi duyumuna, musiqi zövqünə malik olmuşdur. O, Azərbaycan və dünya musiqisinin bədii nümunələrini həvəslə dinləyirdi. Şəxsi və ailə həyatında da musiqidən ayrılmaz, musiqi və musiqiçilər haqqında peşəkar musiqçi və musiqi tənqidçisi kimi çox dəyərli və maraqlı rəy və fikirləri söyləyirdi. Beləliklə. Heydər Əliyev çoxillik zəngin siyasi və dövlətçilik fəaliyyəti ərzində Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə dair özünün çox dəyərli, maraqlı irsini yaratmışdır. Bu irs XX-XXI əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin demək olar ki, yarım əsrlik dövrünü əhatə edərək, bu dövr ərzində Azərbaycan musiqisinin bütün sahələrini, məsələlərini, yeniliklərini və nailiyyətlərini özündə cəmləşdirir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan incəsənətinə yüksək diqqət göstərməsi onun ağıllı və uzaqgörən siyasətçi olmasından irəli gəlirdi. “İqtisadiyyatı güclü olan xalq hər şeyə qadirdir” Heydər Əliyev bu fikrini həyata keçirərək, musiqi mədəniyyətinin tərəqqisi üçün ciddi və zəruri iqtisadi baza, güclü maddi-texniki simul yaradırdı. Ulu Öndər məhz həyata keçirdiyi inkişaf siyasətinin uğurlu nəticələri kimi tezliklə bütün respublikanı böyük bir tikinti, abadlaşdırma meydanına çevirdi, iqtisadiyyatın və sənayenin bir çox aparıcı sahələrinin qurulmasına və inkişafına imkanlar yaratdı. Bunun nəticəsində, respublikamızda çoxlu sayda yeni mədəniyyət qurumları, binaları tikilib istifadəyə verildi. Məsələn, hazırda Ulu Öndərin adını daşıyan Heydər Əliyev Sarayı, Ş.Məmmədova adına Opera Studiyası, Bakı Xoreqrafiya Məktəbi, Dövlət Mahnı Teatrı, Məktəblilər Sarayı, Yaşıl Teatr, Bakı ətrafı və respublika rayonlarında yeni mədəniyyət evləri, yeni uşaq musiqi və incəsənət məktəbləri, musiqi texnikumları, Naxçıvan MR- in və DQMV-in filarmoniyaları, Naxçıvanda musiqi texnikumu, müstəqillik dövründə Azərbaycan Dövlət Flarmoniyasının əsaslı təmiri və rekonstruksiyası, Naxçıvanda konservatoriyanın yaradılması fikirlərimizə konkret nümunə ola bilər.

Ulu Öndər Azərbaycan haqqında dünyadakı təsəvürlərin müsbət mənada dəyişməsinə, Azərbaycan mədəniyyətinin şöhrətlənməsinə nail olaraq, Azərbaycan musiqisi dünyadakı layiqli yerini tutur. Bu gün tam qətiyyətlə və fəxarətlə demək olar ki, Azərbaycanın suveren dövlət kimi qazandığı tarixi nailiyyətlərdən biri də məhz Azərbaycan musiqi incəsənətinin tarixi uğurları, yenilikləri, Azərbaycan musiqisinə dünyada diqqətin, marağın artması, onun şöhrətinin daha yüksəlməsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycanın gənc istedadlarına dövlət qayğısı haqqında Azərbaycan Respublikasının fərmanı, “Azərbaycan”, 1926, 25 iyun
2. Heydər Əliyev. “Azərbaycan SSR”- Bakı, 1983
3. Heydər Əliyev “Bəstəkarların yüksək vəzifəsi və amalı”, 1979
4. “Mədəniyyət haqqında” AR Qanununun tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, - “Azərbaycan”, 1998, 18 aprel

Məmmədov Cavidan

Qərbi Kaspi Universiteti, Regionşünaslıq fakültəsi 430-cu qrup

Elmi rəhbər:müəll, İsmayılova Tamam Əli qızı

cavidan.memmedov.430@wcu.edu.az

MƏDƏNİYYƏT ANLAYIŞI VƏ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ

İnsanoğlu tarix boyunca dünyada ayaq basdığı hər nöqtədə öz izini buraxmışdır. Yayılıb yaşadığı hər növ coğrafiyaya ayaq uydurmuş və orada öz həyat fəaliyyətini icra edərək əlində olan imkanların sərhədlərində dolaşaraq müxtəlif yeniliklərə imza atmış və dayanmadan inkişaf etmişdir. Bunun nəticəsində də dünyanın hər bir bucağında xalqlar formalaşmış, bir-birindən çox fərqli rəngarəng mədəniyyət qovşaqları meydana çıxmışdır. Sözsüz ki mədəniyyət hər bir xalqın maddi və mənəvi mənsub olduğu və yetişdirdiyi gələcək nəsillərinə ötürdüyü buraxdığı hər şeydir. Bu nəticəyə gələ bilirik ki, mədəniyyət dünya xalqlarının tarixi yaddaşının məcmuəsidir. Əcdadlarımız tərəfindən ərsəyə gətirilmiş maddi və mənəvi dəyərlər həyatımızın bütün sahələrinə təsir göstərərək bizim davranışlarımıza, düşüncələrimizə və

həyat fəaliyyətimizə dərinlən təsir göstərərək bizi digər xalqların ərsəyə gətirmiş olduğu mənəvi dəyərlərdən fərqli qılaraq dünya üzərində müxtəlif mədəniyyət ocaqlarının meydana gəlməsinə səbəb olur. Nəticədə Xalq mədəniyyəti anlayışı meydana gəlir. (Lakin global cəmiyyətin tərəqqisi nəticəsində yaranan kütləvi, elitar, siyasi və. s bir çox mədəniyyət anlayışları vardır.) Təbii ki, dünya üzərinə mövcud olan mədəniyyət ocaqlarından sönmüşləri də var. Krit, Mikenə, Antik Misir habelə Şumer mədəniyyəti, qalıqları xaricində hal-hazırda mövcud deyil. Lakin bu kimi mədəniyyətlərin məhv olması, onların bəşəriyyət üçün qatqılarının az olması demək deyil. Antik misirlilərin ilk cərrahiyyə əməliyyatları keçirmələri, Şumerlərin ilkin yazı sisteminin banisi olmaları və bunun kimi digər məhvə uğramış mədəniyyətlərin və ya mövcud olanların saysız-hesabsız tarixi itirələri bu gün müasir cəmiyyətin formalaşmasının əsas bünövrələrini atmışdır. Bunun əsasında da sənətkarlıq, ədəbiyyat, poeziya, din, tibb, mətbəx, musiqi və digər müxtəlif sənət və elm sahələri, mədəniyyətin mono-xüsusiyyətlərində öz əksini tapıb, formalaşmasında və inkişafında da əsas rolunu oynayır.

Azərbaycan mədəniyyəti də dünyada önəmli mövqeyə sahib olan şərq mədəniyyətlərindən biri olub, misilsiz ədəbi zənginliyi, tarixi qədimliyi, yüksək dərəcədə inkişaf etmiş sənətkarlıq sahəsi, milli mətbəxi ilə dünyada kulturoloqların əsas maraq nöqtələrindəndir. Azərbaycan mədəniyyətinin əsas nümunələri YUNESCO-nun Ümumdünya irsi siyahısına 3, qeyri-maddi mədəni irs siyahısına 13, “Dünyanın yaddaşı” siyahısına isə 2 tarixi element ilə keçmişdir.

Azərbaycan mədəniyyətinin tərəqqisini 7 böyük dövr əhatə edir. Bunlar sırası ilə Qədim dövr, Manna-İskit dövrü, Məcusilik və Alban-Atropatena dövrü, İslam dövrü, orta əsrlər dövrü, xanlıqlar və cümhuriyyət dövrü, Sovet mərhələsi və müstəqillik dövrünü əhatə edir. Bütün bu dövrlərdə Azərbaycan xalqı daimi sürətdə mədəni yeniliklərə imza atmış və dahi şəxsiyyətlər yetişdirmişdir. Naxçıvani Memar Əcəmi, Nəsirəddin Tusi, Nizami Gəncəvi, Nəimi, Şəms-i Təbrizi, Bəhrüz Kəngərli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Mikayıl Müşfiq, Üzeyir Hacıbəyli, Xan Şuşinski habelə Nəriman Nərimanov və Azərbaycan xalqının Ümummillə Lideri Heydər Əliyev və digər saymaqla bitməyən dahi azərbaycanlı şəxsiyyətlər Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında misilsiz rolunu oynayan dahi şəxsiyyətlərdir.

Azərbaycan Respublikasının görkəmli, unudulmaz siyasi xadimi – Heydər Əliyev, dahi siyasətçi olmaqla yanaşı, eyni zamanda Azərbaycanda elit təbəqə anlayışının formalaşmasına təkən verən mükəmməl ictimai fiqurlardan biridir. Heydər Əliyev Azərbaycanda ədəbiyyat, musiqi, sənət, elm xadimlərini daim ətrafına toplamış, fəaliyyətində onlara daim dəstək göstərmiş, ən əsası ölkədə elit təbəqə yarada bilmiş və Ulu öndərin özünə qürur duyduğu Azərbaycan xalqının mənsub olduğu mədəniyyətin mühafizəsi uğrunda əvəzsiz rolunu oynamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Britannika Ensiklopediyası
2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası
3. Wikipedia

Könül Zeynalova

**Qərbi Kaspi Universiteti, Filologiya və tərcümə fakültəsi,
Filologiya (Azərbaycan dili və ədəbiyyatı), I kurs tələbəsi**

**Elmi rəhbər: müəllim Solmaz Ələsgərova
zeynalova.konul.3-330f@wcu.edu.a**

AFAQ MƏSUDUN “GECƏ” HEKAYƏSİNDƏ ÜNSİYYƏT VƏ ƏLAQƏ ƏSKİKLİYİ

Yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan qadın yazarlarımızdan biri də Afaq Məsuddur. Onun yaradıcılığında insan qəlbinin dərinlikləri göstərilir, psixoloji məqamlara diqqət yetirilir. Ünsiyyət əskikliyi və tənhalıq problemi yazıçının hekayələrinin əsas mövzularından birinə çevrilir. “Ölüm” motivinə diqqət yönəldən müəllif qeyri-adi, anlaşılmaz görünən detalların təsvirini verir. Kiçik janr olan hekayədə nasir güclü duyğular ötürə bilir. Bu hekayələrdən biri də “Gecə” adlanır.

“Gecə” hekayəsində “ölüm” ilə həyat mübarizə aparır. Çovğun sanki “ölüm”ün qarşısıdır, işıq xətlərini qırır, şəhəri görünməz edir, şaxta isə su borularının donmasına səbəb olur. Həyat əlamətləri yavaş-

yavaş yox olmağa başlayır. Səhrada tək qalan Talib kişi ayağının altında yerin tərpənməsindən vahimələnir. Yerın tərpənməsi ilə yazıçı yəqin ki, “qaranlıq dünya”ya işarə edir. Işıqlı dünyanın mövcudluğu haqqında fikir səsləndiyi üçün qaranlığa qərç olan bir məkənin olması da oxucunu düşündürür. “Ölüm” yaxınlaşdıqca həyat əlamətlərinin sönməsi maraqlı tərzdə nümayiş etdirilir.

Tənqidçi E.Qaragözovanın fikrincə, Afaq Məsudun “...əsərlərində fəlsəfi məqamlar artdıqca, forma mürəkkəbliyi yarandıqca səmimilik azalmır, əksinə artır və bu da həmin əsərləri oxucuya sevdilir”. İki yaşlı insanın gündəlik həyatını təsvir edən nasir adi görünən hərəkət və hadisələrin köməyi ilə cəmiyyətin sosial-siyasi mənzərəsini yaradır. Mövcud problemlər öteri şəkildə xatırlanır, lakin onların böyük əhəmiyyət kəsb etməsi danılmaz fakt kimi ortaya qoyulur.

Mistik məqamlar sadə söz və ifadələrlə dilə gətirilir. Ağ əbalı ağsaqqalın Talib kişini ucu-bucağı görünməyən səhraya aparması, sonra qeybə çəkilməsi yuxuda da olsa, baş verir Musiqiçilərin qəhrəmanı xəndəyə yıxmaları və dərhal torpaqlamağa başlamaları ölümünü əvvəlcədən duymaq və şüuraltı olaraq həyatın ölümlə əvəzlənməsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Xəstə, yaşlı ər-arvadın xatirələri ilə onların keçmişinə səyahət edirik, daxili aləmlərini kəşf etmiş oluruq. Keçmiş haqqında illüziyalar isə çox zaman obrazların təsvüründə yaradılan xəyal və uydurmadan ibarət olur.

Nizami Cəfərovun “Afaq Məsud üçün təklik, tənhalıq bütöv bir dünya deməkdir” fikrini xatırladaraq nasirin psixologizmə daha artıq diqqət yetirməsini, mənəvi təlatümləri dolğun ifadə etməsini vurğulamaq istərdik.

Yazıcının qadın obrazı da yenidir. Azərbaycan qadınının qayğıları, hisləri, düşüncələri, sarsıntıları, fədakarlığı anlaşıqlı dillə göstərilir. Niyə bu obrazlar tənhalığa can atır? Bəlkə onları anlayan, həmdərd olan bir kəs tapa bilmədikləri üçün özləri istəmədən mənən təkliyə düşər olurlar. Bəlkə də cəmiyyətin sosial həyatında ünsiyyət əskikliyi probleminin qloballaşma hadisəsi oxucuların nəzərinə çatdırılır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəfərov N. Afaq Məsud dünyası. https://525.az/?name=xeber&news_id=56226
2. Qaragözova E. Afaq Məsud hekayəsi və ədəbi tənqid. https://www.academia.edu/38626028/Afaq_M%C9%99sud_hekay%C9%99si_v%C9%99_%C9%99d%C9%99bi_t%C9%99nqid
3. Məsud A. Hekayələr. <file:///C:/Users/Cabbar/Downloads/Hekayeler.pdf>

Aygün Zeynalova
Qərbi Kəspi Universiteti
Filologiya və tərcümə fakültəsi, qrup 328 AM1
Elmi rəhbər: fil.ü.f.d. İlhamə Ağazadə
zeynalova.aygun11@gmail.com

KLASSİK İRSİN DAHI NÜMAYƏNDƏLƏRİNDƏN OLAN MƏHƏMMƏD FÜZULİ YARADICILĞININ HEYDƏR ƏLİYEV ÜÇÜN XÜSUSİ YERİ

Azərbaycan klassik bəddi ədəbiyyatı həmişə Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuş və ağır diplomatik missiyaları yerinə yetirəndə, dövlət vəzifələrini idarə edəndə də hər zaman klassiklərlə maraqlanmışdır. Həmçinin H. Əliyev onların ədəbi –tarixi əhəmiyyətini ön plana çəkmişdir. Elə buna görə də “Klassik irsimizə, ədəbiyyatımıza və onun nümayəndələrinə böyük diqqət və qayğı göstərən və həmçinin ədəbiyyatın ictimai inkişafda, yeni insan tərbiyəsində oynadığı rolu yüksək nəticədə qiymətləndirən H. Əliyevin özü də klassiklər cərgəsinə daxil olmuş və onlar kimi ölməzlik qazanmışdır.

Klassik ədəbiyyatımızın nümayəndəsi olan Məhəmməd Füzulinin Heydər Əliyev üçün xüsusi yer tutduğunu da qeyd etməliyik. Füzuli yaradıcılığı Heydər Əliyevin ilk gənclik illərində daxil olmuş və onun həyatının sonrakı illərində də daimi yol yoldaşı olmuşdur. Füzuli yaradıcılığı ilə ilk tanışlığı 1930-cu illərin ortalarında hələ Naxçıvanda orta məktəb şagirdi olarkən başlamışdır. Həmçinin Ulu Öndərimizin rəssamlığa böyük maraq göstərmiş və ilk rəsm əsərindən biri M. Füzulinin portreti olmuşdur.

Ümummilli Liderimiz Füzuli şəxsiyyətinə və yaradıcılıq irsinə müraciət etmiş, yaradıcılığının beynəlmiləl və ensiklopedik xarakterinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bunları isə eyni zamanda həm Füzuli, həm də təmsil etdiyi Azərbaycan mədəniyyətini yüksəldən, ümumbəşəri, humanist ideallara qovuşduran mühüm fəlsəfi amil kimi nəzərə çarpdırmışdır.

Məhəmməd Füzuli yubileyinin mürəkkəb tarixi dövrə təsadüf etməsinə baxmayaraq, böyük önəm verərək bu tədbiri “Azərbaycan xalqını dünyaya bir daha tanımaq hadisəsi” kimi qiymətləndirmişdir.

Ulu Öndərimiz Füzuli irsini Azərbaycan xalqının və həmçinin türk xalqlarının da bu günü və gələcəyi üçün dəyərli nümunəsi kimi qiymətləndirirdi. Heydər Əliyev Türkiyə Millət Məclisi çıxışında belə demişdir: “Füzuli keçmiş zamanlarda da türkləri birləşdir bir sənətkar olmuşdur.”

Ümummilli Liderimizin bu sənətkara olan önəmi bunlarla bitmir. Eyni zamanda XX əsrdə parçalanmış olan türk dünyasını siyasi formada deyil, mənəvi şəkildə birləşməsinə səbəb olmuşdur. Füzuli vasitəsi ilə yalnız Azərbaycanı dünyaya tanımaq qalmayıb, eyni zamanda gələcək nəsillərə türklərin birləşdirməyin yolunda göstərdi.

Heydər Əliyevin mənəvi dəyərlərimizdə və ədəbiyyatımızda bir çox misilsiz nailiyyətləri olmuşdur. Təkcə Füzulinin deyil, həmçinin başqa görkəmli klassiklərimizdə Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. Onların əsərlərinin geniş oxucu kütləsinə çatdırılmasında, ədəbiyyat və mədəniyyətinin klassiklərini daha yaxından tanımasına, xalqın öz zəngin mənəvi sərvətinə sahib olmasına, mədəni dəyərlərini qoruyub saxlamasına hər zaman imkan yaratmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı” Bakı, “Şərq-Qərb”, 2009, 248səh, +20səh. şəkil
2. “Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı”. B., “Şərq-Qərb” 2009.s.203.
3. Heydər Əliyev zəkası və Füzuli dühası Salatın Əhmədova, “Heydər Əliyev və ədəbi –tarixi proses”, Bakı-Elm-2013, 156 səh/

Sərxan Fileydanov
Qəri Kaspi Universiteti
Filologiya(ingilis dili və ədəbiyyatı)330 F1
Elmi rəhbər:müəllim Tamam İsmayılova
fileydanov.serxan.330f@wcu.edu.az

CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ YARADICILIĞININ SƏNƏT DÜNYASI

Böyük ədibin həyat yolu kimi, yaradıcılığı da mürəkkəb, çoxcəhətli olmuşdur. İlk mətbu əsəri 1902-ci il martın 2-də Bakıdakı “Kaspi” qəzetində çıxmış məqaləsidir. Jurnalist Məmmədquluzadə məqaləsində öz məfkurəvi simasının bəzi mühüm tərəflərini, ən əvvəl, xalqa bağlılığını ifadə etmişdi. O, “zəhmətkeş insanların” alın təri axıtmaları, “öz qabarlı, kobud əlləri” ilə saldıqları meyvə bağlarını əldə saxlamaq üçünçəkdiqləri əzab-əziyyəti göstərmişdi. Mirzə Cəlilin çox oxunan, çox sevilən əsərləri arasında “Qurbanəli bəy”, “İranda hürriyyət” (1907), “Quzu” (1914), “Zırrama” (1923), “Xanın təsbehi”, “Konsulun arvadı”, “Buz”, “Yan tütəyi”, “Şərq fakültəsi” (1924), “Bəlkə də qaytardılar” (1926), “Proletar şairi” (1928) və s. hekayələri də var. Həmin əsərlərin hərəsi müəllifin o illərdəki dünyagörüşününü mühüm bir cəhətini əks etdirmişdir. Ustalıqla yazılmış bu hekayələrin ideya məzmunu müxtəmərcə belə qeyd oluna bilər: “İranda hürriyyət”, adından da göründüyü kimi, 1905-ci ildə başlanmış İran inqilabının Qafqazdakı cənublu fəhlələr arasında oyatdığı fikirlərə, “Usta Zeynal” şəriət əsiri olan müsəlmanların “paklıq” və “murdarlıq” barədə təsəvvürlərinin məişətdəki gülünc nəticələrinə, “Qurbanəli bəy” tüfeyli çar məmurlarının, harın, lovğa, həm də yaltaq mülkədar və bəylərin həyat tərzinə, əxlaq normalarına satirik gülüş oyaqdır. Nasir Məmmədquluzadəni mətbuatda ilk dəfə qiymətləndirib ona xüsusi məqalə həsr edən böyük Azərbaycan alimi, pedaqoq və müəllim Firidun bəy Köçərli 1906-cı ildə “Usta Zeynal” hekayəsi barədə yazmışdı ki, bu gözəl əsərində müəllif dini mövhumatın müsəlmanlara necə böyük ziyan verdiyini maraqlı süjet vasitəsilə göstərir; o, Usta Zeynalların tənbel, “fəaliyyətsiz, cəsarətsiz və axmaqcasına sadələvh” olduqlarını dərin təəssüf və can yanğısı ilə qələmə alır. Cəlil Məmmədquluzadə, eyni zamanda, realist səhnə əsərləri ilə milli ədəbiyyatın inkişafına misilsiz xidmət göstərmiş dramaturq idi. Onun teatra şövqü

cavanlıqdan başlamışdı. Seminariyada dünya dramaturgiyası ilə tanışlıqdan əlavə, tələbə dostları ilə Qori və Tiflisdə bir neçə səhnə əsərinə tamaşa eləmişdilər. Səksəninci illərdə isə Naxçıvan və İrəvanda Axundzadə komediyalarında oynayan həvəskar artistlərdən biri o olmuşdur. Cavanlıqda yazdığı “Çay dəstgahı”-nın alleqorik dram şəklində olması da, sözsüz ki, onun bu sahədəki gələcək inkişafının rüseymlərindən idi. 1909-cu ilin iyun ayında tamamlanan “Ölülər” M.F.Axundzadə və N.V.Qoqol əsərləri əsasında yetişib kamala çatmış realist bir sənətkar dühasının yaratdığı möcüzəyə bərabər əsər idi. Nasir, dramaturq Məmmədquluzadə, eyni zamanda, dövrünün istedadlı, fəal, məşhur publisisti idi. İlk məqaləsini 1902-ci ildə “Kaspi” qəzetində nəşr etdirən ədib bu sahədə otuz il çalışmışdır. Onun bədii yaradıcılığı kimi, publisist irsi də janr və forma cəhətdən orijinal, rəngarəngdir. O, yeni dövrün Azərbaycan Molla Nəsrəddini idi. Ədibin publisist əsərləri “Kaspi”, “Kafkaz”, “Şərqi-rus”, “Həyat”, “İrşad”, “Vozrojdeniye” və s. mətbuat orqanlarında, ən çox isə “Molla Nəsrəddin” jurnalında nəşr olunmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəlil Məmmədquluzadə əsərləri
2. Cəlil Məmmədquluzadə Milli Kitabxana
3. Respublika Gənclər Kitabxanası

Səfərli Gülər

Cəlilabad şəhər 4 nömrəli Tam orta məktəb

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbərova Günay

1955365@student.edu.az

THE GREAT POET NIZAMI GANJAVI

Nizami Ganjavi, the great Azerbaijani poet and TIOSOTU Nizami Ganjavi (real name Muhammad Ilyas Yusif oğlu: 1141-1209) was born in Ganja, the second largest city of Azerbaijan, and lived in this city all his life. His parents died when he was a teenager. İlyas was grown by his uncle. He was educated in a madrasa and mastered the sciences of the Middle Ages. Nizami Ganjavi began his career with a lyrical poem. He is the author of famous ghazals and poems. Nizami was a poet of intelligent and gentle nature, who ran away from the charm of palace life. His lyrics are characterized by high professionalism, a secular attitude to love and humanistic thoughts about human destiny. Nizami Ganjavi entered the world literature with his "Khamsa" written in the form of five poems: "Treasure of Secrets", "Khosrov and Shirin", "Leyli and Majnun", "Seven beauties" and "Isgandar's letter". Nizami Ganjavi's work, which was the peak of the early Eastern Renaissance, reflected the most humane, universal socio-political, social and spiritual ideals of his time. He devoted the "Treasure of Secrets" to more philosophical issues. Khosrov and Shirin is a love triangle between Khosrov Shah and Prince Shirin and architect Farhad. The poem "Isgandar's Letter" or the book of the great Alexander (Alexander) as well.

It consists of two parts, "Sharaphname" and "Iqbalname". The first part depicts Alexander the Great as the conqueror of the world, and the second part depicts him as a prophet and philosopher. Sufi allegories and pantheism manifest themselves in the journey into his inner world.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Nizami_Ganjavi
2. <https://librariesaustralia.nla.gov.au/search/display?dbid=auth&id=35688398>
3. R.Azada. Nizami Ganjavi. Baku, Yazichy, 1983

NİZAMİ EPİK ŞEİRİNDƏ HƏYAT FƏLSƏFƏSİ

XII əsr Azərbaycan ədəbiyyatında epik şeirin inkişafı əsasən Nizami yaradıcılığı ilə bağlıdır. Nizami şeiri yalnız orta əsr Azərbaycan poeziyasında deyil, bütün yaxın və orta Şərqi ictimai-bədii fikir tarixində yeni bir dövr açdı.

Nizaminin ecaskar yaradıcılığı dövrünün bir sıra siyasi-ictimai məsələlərini humanizim mövqeyindən, bəddi romantik şəkildə həll etmək vəzifəsinə xidmət edir. Nizami dünyası sönməz bir məşəl kimi həyatın bütün sahələrinə işıq saçır, ictimai ədalətsizliyin hər cür təzahürlərini tənqid və ifşa edir, Bəşəriyyəti xoşbəxt gələcəyə doğru səsləyir, insanıyyət, xeyirxahlıq və ədalət duyğuları aşılayır.

Nizami sənəti əsasən həyatın inkişafı kimi təsəvvür edir. Buradan da Nizami şeirin başlıca xüsusiyyətlərindən biri-həqiqi gərəkliliyə riayət prinsipi meydana çıxdı. Nizamiyə görə, şair qarşısına qoyduğu vəzifəsinin öhdəsindən o zaman gələ bilər ki, bu vəzifələr həyatı olsun, müəyyən məqsədə xidmət etsin. Şair öz şeiri qarşısında da belə bir məqsəd, qoymuşdur. Ədib ətrafında baş verən həyatı hadisələrə, zalımın zülmünə, məzlumun göz yaşına, günahsızların nahaq axıdılan qanına laqeyd, sadəcə seyrci, müşahidəçi kimi baxa bilməzdi. Nizaminin odlu, ehtirashlı şair qəlbi məhkum və əzilən kütləyə tükənməz məhəbbətlə döyünürdü.

Nizami müəşirlərinə saraydan uzaq olmağı tövsiyə edir. Zahiri dəbdəbə və parıltının aldadıcı olduğunu, bu nurla dolu atəşdən yalnız kənar qalanların az-çox nicat tapacağını göstərir. və obrazlı şəkildə: "şamın işığı ilə şadlanan pərvanə şama yaxın durarsa yanar"-deyir. Ustad Nizaminin "Xəmsəyə" daxil olan birinci əsəri olan "Sirlər xəzinəsi"ndə "Sultan Səncər və qarı" hekayəsində şah xidmətçiləri tərəfindən hissiyatı tapdalanan günahsız biri qarının dili ilə, yalnız alleqorik şəkildə şahın cəbri və təzyiqli nəticəsində ölkənin viran qaldığını, şəhər və kəndlərin xarabalıq çevirdiyini qeyd edir. Nizami göstərir ki, qolu güclülərin zülmündən ölkədə olan bütün ictimai zümrələr əzab əziyyət görür.

Mübarizə Nizami epik şeirin başlıca xüsusiyyətlərindəndir. Dahi korifey əzilən kütləyə üzünü tutaraq onu yer üzündəki haqsızlıqlara qarşı cəsarətli olmağa dəvət edir: "iradəsiz olanlar, həşəratlar kimi torpaqda sürünürlər", "ah çəkib, uf deməklə kama yetmək olmaz". Nizami "Leyli və Məcnun" poemasında da zülm və zalımı kəskin ifşa edir. Oxucu kütləsini mübariz olmağa çağırır: "Nə üçün zalımlara əlaltı olursan?" "Niyə yaramazlara oyuncaq olursan, hər kəsin saflığına nə üçün boyun tutursan?" "Hər cəfaya nə üçün razı olursan?" "Kürəyini dağ kimi uca tut. Dünyanın yumşaqlıqları ilə kəskin davran", "Süsən kimi əgər ipək toxumu olsan, saf torpaqdan da xilt içəcəksən", "zəlillik batini ağrılar verər", "Haqsızlığa dözmək alcaqlıq gətirər". "Tikan tək yarasını çiyində tut, onda gül xərmənini qucağına ala bilərsən" deyir.

Lakin şair Nizami bununla kifayətlənməyib daha da irəli gedir. Şairə görə tək əldən çıxmaz, zülmü, istibdadı yer üzündən silib məhv etmək üçün birlik, həmrəylik lazımdır.

Nizami xəlqliyinin ana xəttini şairin bütün əsərlərində tərənnüm olunan ictimailik ideyası təşkil edir. Bu motiv Nizamidə durğun deyil, dinamikdir, Şair ilk əvvəl bərabərlik, cəmiyyətin bütün üzvlərinin eyni hüquqlu olması naminə ədalətli şah ideyasını irəli sürür. Nizaminin fikrincə xoşbəxt cəmiyyətdə rəiyyətə hökmdar vəhdət təşkil etməli, hökmdar isə rəiyyəti ədalətlə idarə etməli, dövləti idarə üşlərində xalq nümayəndələrinin müdrik məsləhətlərinə qulaq asmalı, onlara əməl etməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M. Ələkbərov "N. Gəncəvi yaradıcılığında Azərbaycan xalq mərasimləri" Nizami IV kitab Bakı, 1947 (4)
2. H. Araslı "Nizamidə xalq sözləri, xalq ifadə və zərb-məsəlləri" Bakı, 1947
3. H. Araslı "Nizami və xalq ədəbiyyatı" Bakı-1947
4. Nizami "Sirlər xəzinəsi" (6) Bakı, 1981
5. Ə. Ağayev "Nizami və dünya ədəbiyyatı" Bakı, 1964
6. R. Azadə "Azərbaycan epik şeirin inkişaf yolları" "Elm" nəşriyyatı, 1975
7. N. Gəncəvi "Seçilmiş əsərləri" V cildə (5)

GEORGE ORWELLİN 1984 ƏSƏRİNDƏ MÜHARİBƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Min doqquz yüz səksən dörd İngilis roman yazarı George Orwellin distopik bir sosial elmi fantastik romanıdır. Bu kitab 1949-cu ildə çap olunmuşdur və G. Orwellin son kitabıdır. Tematik olaraq, əsər 1984-cü ildə totalitarizmin, kütləvi nəzarətin və insanların və cəmiyyətdəki davranışların repressiv tən-zimlənməsinin nəticələrinə yönəlmişdir. Özü demokratik bir sosialist olan G. Orwell, romanda Stalinist Rusiyadan ilhamlanaraq avtoritar bir hökumət modelləşdirmişdir. Daha geniş mənada desək, roman həqiqətlərin və faktların siyasətdəki rolunu və manipulyasiya üsullarını araşdırır. Biz bu yazıda George Orwellin “1984” əsərində müharibənin nə üçün bitmədiyini nəzərdən keçirəcəyik.

Bu məsələyə belə aydınlıq gətirə bilərik ki, 1984-cü ildə bitmək bilməyən müharibə hakim təbəqənin hakimiyyətdə qalmasına, lakin alt təbəqənin isə gücsüz qalmasına imkan yaradırdı. Goldsteinin manifestosunda qeyd olunduğu kimi, zəngin olan bir ölkənin məhsuldarlığının qarşısı alınmadığı təqdirdə, nəhayət, çiçəklənəcəyini müşahidə edə bilərik. Müharibə isə bu problemin son həllidir. Müharibə əhalini getdikcə daha məhsuldar olmağa məcbur edir, lakin bu məhsulların hamısı müharibə nəticəsində məhv olur və buna görə insanlar heç vaxt işlərindən bəhrələnmə bilmirlər. Nəticədə, hakim təbəqə güc qazanır, aşağı təbəqələr isə heç vaxt öz əməyindən faydalana bilmir və əgər bu istismara müqavimət göstərməyə çalışsalar vətən xaini kimi damğalanırdılar. Vətən xaini kimi damğalananlar isə bəzən dövlət tərəfindən öldürülür, bəzən isə dövlət həmin insanların beyinlərini yumaq üçün onlara müxtəlif işgəcələr edirdilər, Winstona etdikləri kimi. İstədiklərinə nail olduqdan sonra isə onları azadlığa buraxırdılar.

Bundan əlavə, davamlı müharibə vəziyyəti əhalini daim qorxu içində saxlayırdı və bu təhlükəsizlik üçün azadlıqlarından imtina etmələrinə səbəb olurdu. Vətənpərvərliyi artırmaq və vətəndaşların çətin həyatlarına rəğmən müharibənin davam etməsini istəmələri üçün Partiya tərəfindən zaman-zaman mənasız qələbələr elan olunurdu. Bu qələbələr isə heç vaxt tutarlı olmurdu. Bəzən Şərqi Asiya ilə müttəfiq olub, Avrasiya ilə müharibə vəziyyətində olan dövlət bir günün içində Şərqi Asiya ilə müharibə vəziyyətində olub, Avrasiya ilə müttəfiq olurdu. Tarix elə dəyişdirilirdi ki, sanki Okeaniya heç vaxt Şərqi Asiya, yaxud Avrasiya ilə müharibədə olmayıblar. Beyinləri yuyulan vətəndaşlar isə buna təmənnəsiz inanırdılar, inananlar isə elə cəzalandırılırdılar ki, bir müddət sonra artıq öz yaddaşlarına güvənməyib sadəcə dövlətə güvənirdilər.

Beləliklə, müharibə hakim təbəqənin əlində alt təbəqəni idarə etmək üçün bir alətdir. Əsər 1949-cu ildə çap olunsada, o dövrün vəziyyəti üçün yazılsa da, indiki dövrlə müqayisədə əslində dəyişən çox bir şey olmadığını görə bilərik. Hal-hazırkı dövrdə bəzi hegemon dövlətlər insanların beynini əsərdəki usullarla yumasalar da, onları müharibə yolu ilə öz xalqlarını və ya digər dövlətlərin xalqlarını “əllərinədə” saxlaya bilirlər. Bunun sayəsində isə öz güclərini qoruyurlar və hakimiyyətlərinin ömrünü uzadırlar. Hakim təbəqədən olmayanlar, yəni müharibənin əsas qurbanları isə yaşadıkları travmalar ilə həyatlarına çətin də olsa davam etməyə, yeni bir başlanğıc qurmağa çalışırlar. Tezisimi “1984” əsərindən bir sitatla bitirmək istəyirəm: "Güç insan şüurunu parçalara ayırmaq və onları seçdiyiniz yeni formalarda yenidən birləşdirməkdir."

Ədəbiyyat siyahısı:

1. George Orwell, NINETEEN EIGHTY-FOUR, 1949
2. <https://www.sparknotes.com/lit/1984/key-questions/why-does-war-in-1984-never-end/>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Nineteen_Eighty-Four

ÇİNDƏ BUDDİZMİN YARANMASI

Buddizm Çinin fəlsəfəsinə və mədəniyyətinə çox böyük təsir göstərmişdir. Əfsanəyə görə ilk Buddist sutralar Çinə ağ atla gətirilmişdir. 64-cü ildə Luoyang yaxınlığında Ağ at monastırı(白马) tikilmişdir.

Şərti olaraq Çində buddizmin yayılmasını 3 mərhələyə bölmək olar.

1. Buddizmin Çinə nüfuz etməsi (I əsr- II əsrin birinci yarısı)
2. Tərcümə edilmiş Buddist ədəbiyyatı vasitəsilə Çinlilərin tanışlığı (II-V əsrin əvvəlləri)
3. Çində Buddist məktəblərinin formalaşması (V-VI əsrlər)

Mövcudluğunun ilk günlərində Buddizm bir çox çətinliklərlə qarşılaşmışdır.Çində ilk tərcüməçi və buddizmin fəal təbliğçisi An Shigao idi.Atasının ölümündən sonra taxtdan imtina etdi və rahib oldu. 148-ci ildə Luoyang'a gəldi və buddist mətnlərini Çin dilinə tərcümə etməyə başladı.Buddist kateqoriyalarını tərcümə etmək üçün Shigao Taoist anlayışından istifadə etməyə başladı. Shigao-nun həyatı faciəvi şəkildə sona çatdı,şəhər vazarında davada səhvən öldürüldü.

VI-VIII əsrlərə Çin Buddizminin "qızıl dövrü" deyilir. Bu zaman Çin dünyanın Buddist mərkəzinə çevrildi. 504-cü ildə Liang sülaləsinin imperatoru Wu-dinin dövründə Buddizm dövlət dini statusu aldı. Ölkə ərazisində minlərlə monastır fəaliyyət göstərirdi. Manastırlar aktiv iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmuş, bir sıra imperatorların qəzəbinə səbəb olan iri torpaq mülkiyyətçiləri idilər.

Sui (581-618) və Tang (618-907) dövrlərində Çinin öz Buddist düşüncə məktəbləri meydana çıxdı. Bunların arasında ən populyar məktəblər Sanlun 三 论 (Madhyamaka'nın Mahayana məktəbinin Çin versiyası), Fasiang 法相 (Yogaçara Mahayana məktəbinin Çin versiyası), Tiantai 天台, Huayan 华严, Jintu 金土 və Chan 禅 idi.

845-ci ildə İmperator Wu-tsun (840-846) dövründə Çində Buddizmin ən böyük miqyaslı təqibinə başlandı və bu, bir neçə min monastırın bağlanması və rahiblərin mülki həyata qayıtması ilə nəticələndi. Yalnız iki məktəb qaldı - Ch'an və Jintu, qalanları yoxa çıxdı. Song sülaləsi dövründə (960-1279) Buddizm nəhayət "üç təlim" arasında yerini alaraq aparıcı əhəmiyyətini itirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Буддизм в Китае: от индийских традиций к чань <https://anashina.com/buddizm-v-kitae/>
2. Будизм-история, учения, интересные факты
3. <https://www.chinahighlights.ru/travelguide/religion/fojiao-index.htm>
4. Религия и философия Китая <https://studychinese.ru/articles/15/171>

POLŞADA 3 KRAL (EPİFANIYA BAYRAMI)

Polşada 6 yanvar tarixində 3 Kral bayramı (Trzech kroli) və ya Epifaniya qeyd olunur. Bayram ənənəsi bizi bibliya dövrünə - körpə İsanın dünyaya gəldiyi, münəccimlərin isə ona səcdə etdiyi dövrə aparır.

Polşada 3 Kral bayramı kilsə və inamla bağlı olan ənənələrə malikdir. Bu bayramın özü Miladın qeyd olunmasından daha qədim tarixə malikdir. Bayramın tarixi kökləri münəccimlərin körpə İsayə gətirdikləri hədiyyələrin əks olunduğu İncilə qədər uzanır. Münəccimlər ona smirno (ətirli qətran), ladan (buxur – dini ayinlər zamanı yandırılan ətirli qətran) və qızıl gətirirlər. Xilaskarın doğulduğu yerə isə onları Viflem ulduzu gətirir.

Bəşəriyyətin yeni doğulmuş Xilaskarına səcdə etməyə gələn bu 3 nəfərin kim olduğu haqqında indiyə qədər geniş yayılmış bu sualın dəqiq cavabı yoxdur. Onların olub-olmaması belə müəmmadır. Münəccimlər çar əyanları yox, çox güman ki, münəccim və ya müdriklər idi. Ancaq polyak ənənələrində onlar 3 kral kimi tanınır.

Onların adı şərti olsa da, xristianların zəhnində məhz belə kök salıblar: Kaspar, Melxior və Baltazar. İsayə gətirilən hədiyyələr heç də şərti deyildi. Bu bir daha İsanın çar və xilaskar olduğunu göstərir. Ladan çox qiymətli və dəyərli hədiyyə sayılırdı. Ladanın köməyi ilə kilsələrdə Tanrıya qurban simvolu olan təmizləmə mərasimi keçirilirdi. Bu zaman o İsanın ilahi varlığını qəbul edir və İncilin oxucularına çatdırır ki, İsa baş kahindir və Tanrıya qurban verəcəkdir.

Qızıl ta qədimdən ilahi metal hesab olunurdu. O vaxtdan indiyə qədər onunla, hansı obrazla ifadə olunmasından asılı olmayaraq Tanrıya bağlı əşyaları bəzəyirlər. İkonalarda, kilsəyə məxsus simvolik əşyalarda və liturgik qablarda qızıl və ya qızıl suyuna çəkilmiş əşyalara rast gəlirik. Qızıl yüksək təbəqənin nişanı idi. Çara verilən qızıl onun müdrikiyinə və hökmranlığına işarə idi.

Smirno keçmişdə kimsəsizlərin dəfn mərasimində istifadə edilirdi. O, bəşəriyyətin günahlarının yuyulmasından sonra İsanın özünün qurban edilməsi simvolu kimi təqdim olunurdu. Onun ölümü bütün insanların əbədi həyatına gedən yol olacaqdı. Bu münəccimlər tərəfindən Xilaskara təqdim olunan hədiyyələrin simvoluna işarədir. Bu mənada o ladanın əhəmiyyəti ilə üst-üstə düşür.

Bu hadisənin xatirəsinə Polşada kilsələrdə XV-XVI əsrdə kök salmış ladan və qızılın, həmçinin suyun təmizləmə mərasimi keçirilir. Suyun burada olmağı təsadüfən deyil, çünki keçmişdə xristianlar bu günü Tanrının zühr etməsi kimi bayram edirdilər. İndi bu bayram başqa günlərdə qeyd olunur.

Polşada qapılarda tez-tez təbaşirlə yazılmış 3 hərf görmək mümkündür: K+M+B. Bu 3 Kralın adlarının baş hərfi hesab olunur. Kilsədə təmizlənmiş təbaşirlə qapılara onların baş hərflərini və ili yazırlar. 3 Kral haqqında əfsanə Polşada orta əsrlərdə yaranmışdır. Müqəddəs buxurla evləri təmizləyirdilər. Bu, evi xəstəliklərdən və şər qüvvələrdən qorunmalı idi. Müqəddəs qızılı boyuna dolayırdılar. Bu da insanı əzabdan və pis gözlərdən qoruma məqsədi daşıyırdı.

6 yanvar Polşada qeyri-iş günüdür. Bu ona görədir ki, hər kəs kilsəyə getmə imkanı əldə etsin və Epifaniya bayramının mahiyyəti haqqında dərinlən fikirləşsin.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. «Богоявление» // Католическая энциклопедия. Т.1. М.:2002, ст.649-650
2. Васильев П. П. Богоявление // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.).
3. Маркина Л. Г. ПРАЗДНИК ТРЁХ КОРОЛЕЙ // Культура Германии: лингвострановедческий словарь / Л. Г. Маркина, Е. Н. Муравлёва, Н. В. Муравлёва; под общей редакцией Н. В. Муравлёвой. — М.: АСТ, 2006. — С. 212—213.
4. <https://www.polonyadayiz.com/epifani-bayrami-6-ocak-yortusu/>

Tağızadə Aygün

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəşliq, qr.165

Elmi rəhbər: müəl.Məmmədova Nailə

student1155@adu.edu/az

MÜASİR DÖVRDƏ YAPONLARIN DƏFN MƏRASİMLƏRİ

Yaponiya qədim tarixə və adət-ənənələrə sahib ölkələrdən birdir. Qeyri-adi adət və ənənələri isə onu digər ölkələrdən fərqləndirən amillərdəndir. Buna misal olaraq Yaponiyanın dəfn mərasimlərini göstərə bilərik.

Dəfn mərasimləri Yaponiyanın adalarında heçdə eyni formada həyata keçirilmir. Okinavada keçirilən yas mərasimləri ilə Yaponiyanın digər ərazilərində keçirilən yas mərasimləri kəskin şəkildə fərqlənir. Okinavada krimasiya prosesinə hazırlıq uzun zaman alır. Əgər insan evdə ölübsə o evin ən gözəl guşəsinə uzadılır və 24 saat ərzində ona toxunulmur. Əgər hadisə başqa bir yerdə baş veribsə bu zaman ölən şəxs evinə götürülür və onun yaxın qohumları ona bir və ya iki saat aralığı ilə baş çəkir. Okinavadakı əhali bu

prosesi vacib hesab edir. Çünki onlar bu zaman ölənlərin şəxsin (ruhunun) evi tamamilə tərk edəcəyini və ruhunun şad olacağını düşünürlər. Ölənlərin 24 saat gözlədikdən sonra yandırılma prosesi gəlir. Lakin yandırılmazdan əvvəl həmin şəxsin saçları kəsilir. Yandırılma üçün isə müddət böyük üçün 1 saat uşaqlar üçün isə 45 dəqiqədir. Ölənlərin yandırıldıqdan sonra onun ən yaxın qohumları haşilərlə (xüsusi çubuqlar) sümükləri kotsutsuboya (xüsusi qab) yığırlar. Krimasiya prosesi isə məhz buna verilən addır. Sonda isə mərhumun külün yığıldığı qab (kotsutsubo) onun evinə aparılır. Keçmiş dövürlərdə kotsutsubolar kvadrat formalı olsalar da müasir dövürlərdə onların dairəvi formalı olanlarından istifadə olunur. Əsasən də bu cür qabların üzərində sakura ağacları və ya onun çiçəkləri təsvir olunur.

Yaponiyanın Ryuku (Nansai) adasında dəfn adət-ənələri çox fərqlidir. Beləki, həmin ərazilərdə dünyasını dəyişən şəxsin bədəni xüsusi sərdabələrdə saxlanılır. Eyni zamanda bu sərdabələrin saxlanılma müddəti çox uzun olur. 3 il və 5 il arasında dəyişə bilər. Bu müddət ərzində sərdabədə dünyasını dəyişən şəxsin bədəni tamamilə çürüyür. Bədəni çürüdükdən sonra sərdabə açılır və sümüklər götürülür. Daha sonra həmin sümüklər yuyulur. Sonda isə yuyulmuş sümüklər türbədə saxlanılır.

Keçmişə nəzər yetirsək aydın olurki Yaponiyanın kasıb sakinləri sərdabədə dəfn olunacaq qədər maadiyyata sahib deyildilər. Bu da onu göstərirki bu proses sadəcə varlılara maxsus idi. Hətta o zamanlar yapon əsətlərindən birində belə bir cümlə var idi: "Ryukuda ölüm belə bəhə başa gəlir". Bu isə sərdabələrdə dəfn olunanların varlılar olduğunun göstəricisidir.

Maraqlı məqamlardan birində XVIII və XX əsrlərdə olan məzar daşlarının üzərində həkk olunan yazılardır. Nişanlı (oğlan və ya qız) dünyasını dəyişdiyi zaman onunla nişanlı olan (oğlan və ya qızın) adı qəbir daşında qeyd olunur. Bu ad məzar daşının üzərində qırmızı boya ilə yazılırdı. Məzar daşlarının üzərində isə nişanlı olanın (qız və ya oğlan) adının yazılmasına səbəb isə onların digər dünyada görüşəcəklərinə ümid edilməsi idi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əliyeva S.F. Yaponiya Etnoqrafiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2020
2. Qismət Davudov. Yaponiya Tarixi. Dərs vəsaiti I hissə. Bakı 2014

Məmmədzadə İsmayıl

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq, q.r.160a

Elmi rəhbər: müəll. Sevinc Qurbanova

student1092@adu.edu/az

AMERİKADA KLOVIS MƏDƏNİYYƏTİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Klovis mədəniyyəti Şimali Amerikada mövcud olan erkən mədəniyyətlərdən biridir. Bu mədəniyyətin adı Nyu-Meksikoda ilk qalıqların tapıldığı Klovis şəhəri ilə bağlıdır. Klovis mədəniyyəti gözəl daş işləmələri ilə tanınmış və Şimali Amerikanın bütün ərazisi boyunca, Meksikanın şimalında və Kanadanın cənubunda yayılmışdır. Bu mədəniyyət nümunələrinə daha çox müasir ABŞ-ın şərq və mərkəzi regionlarında rast gəlinir.

Şimali Amerikanın ilk sakinləri bu əraziyə 12 min il əvvəl Bering körpüsü vasitəsilə Sibirdən köçmüşlər. Təxminən bizim eradan 11 min il əvvəl Amerikanın əksər yerli mədəniyyətlərinin əcdadı hesab olunan Klovis mədəniyyəti formalaşmışdı.

Qeyd etdiyimiz kimi, Klovis mədəniyyətinə dair ilk tapıntı 1932-ci ildə Nyu-Meksiko ştatında Klovis yaşayış məntəqəsinin yaxınlığında Blackwater Draw ("Blackwater Draw") dayanacağında aşkar edilmişdi. Bu tapıntı mamont sümükləri ilə nizə ucluğu idi. Klovis mədəniyyətinin əsas nümunələrindən biri silah başlığı - nizə uclarıdır. Bunları klovis ucları da adlandırırlar. Nizə ucları ümumilikdə azca qabarıq paralel tərəfləri, çökük arxa tərəfi və dirəyə bağlanmaq üçün yivləri ilə yarpaq şəklində idi. Məhz bu hissə onu digər alətlərdən fərqləndirən xüsusiyyət idi. Bu nizə ucları əsasən daşdan hazırlanırdı. Lakin istifadə olunmuş material təkcə çaxmaqdaşı deyil, obsidian, kvars, kalsedon kimi digər minerallara qədər müxtəlif idi. Nizə uclarından iri heyvanları ovlamaq üçün istifadə edirdilər. Məlumdur ki, onların əsas məşğuliyyəti ovçuluq idi. Onlar əsasən iri heyvanları, xüsusilə mamontlar, iri bizonları ovlayırdılar. Bunu Klovis mədəniyyətinin tapıldığı ərazilərdə arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən çoxsaylı heyvan qalıqları sübut

edir. Bəzi tədqiqatçılar mamontların və bizonların yox olmasını klovislərin ovçuluğu ilə əlaqələndirirlər. Lakin onların nəslinin kəsilməsinə iqlim dəyişikliyi də təsir edə bilərdi. Ovçuluq və yığıcılıqla yanaşı, sahillərdə məskunlaşan klovislər həmçinin qismən balıqçılıq ilə də məşğul olmuşlar. Klovis mədəniyyəti Amerika qitəsində təxminən 900 ilə yaxın davam etmişdir, sonra onu digər mədəniyyətlər əvəz etmişdir.

Köçəri həyat tərzini sürən klovislər sığınacaqlar, çadırlar və ya dayaz mağaralarda yaşayırdılar. Klovis mədəniyyət nümayəndələrinin dini inanclarına dair sübutlar azdır. Onlar arasında şamanizmin yayılması güman edilir və dəfn ayinlərinin yerinə yetirdikləri məlumdur. Buna dair Kanadanın cənubunda yandırma mərasimlərini nümayiş etdirən sübutlar əldə edilmişdir. Klovisə aid yeganə məlum tapılmış qəbir - uşaq skeletidir, yanında sümükdən hazırlanmış 15 alət və 100 daş alət var idi. Bu qəbir indiki Montana ştatının ərazisində tapılıb. Qəbir dini ayinin keçirilməsini sübut edir, beləki insanlar artıq o dövrdə axirət dünyasına və ya ruhlar dünyasına inanırdılar. 2013-cü ildə beynəlxalq alimlər qrupu bu ikiyaşlı oğlan Anzik-1-in üzərində tədqiqat aparmışlar. Bununla da onlar sübut etmişlər ki, Klovis mədəniyyətinin insanları genetik olaraq Şimali və Mərkəzi Amerikanın müasir hindularının əcdadlarıdır.

Lakin təəssüf ki, bu gün biz Klovis mədəniyyətini geniş araşdırma bilmirik. Çünki onlar mövcud olduğu kimi, qəflətən də yoxa çıxmışlar. Həmçinin onların ovladığı heyvanlar da məhv olmuşlar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Amerika tarixinin əsas cəhətləri. ABŞ Məlumat Agentliyi // <http://lib.bbu.edu.az/files/book/884.pdf>
2. Klovis mədəniyyəti: mənşəyi, xüsusiyyətləri, dini, iqtisadiyyatı // <https://az.warbletoncouncil.org/cultura-clovis-10203>
3. Clovis culture // <https://www.khanacademy.org/humanities/art-americas/early-cultures/clovis-culture/a/clovis-culture>
4. The story of Clovis people. March 18, 2019 // <https://www.newmexico.org/blog/post/the-story-of-the-clovis-people/>

Hüseynəliyeva Aytac

ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəşliq, qr.361

Elmi rəhbər: müəl. Günay Feyziyeva

3154aytac@adu.edu/az

ZƏFƏR TAĞI ƏSƏRİNDƏ HƏYATA BAXIŞ

Alman yazıçısı Erix Maria Remarkın “Zəfər tağı” romanı antifaşist mövzuda yazılmış bir əsərdir. Əsər mühacirlərin həyatından bəhs edir. Həmçinin, müxtəlif mövzuları qələmə alır. Məsələn, insanlara qoyulan dəyərdən. Burada istifadə olunan "Adam öləndə matah olur, diri vaxtı heç kəs qədrini bilmir" cümləsi Cabir Novruzun da dediyi kimi sağlığında qiymət verin insanlara sözlərini xatırladır...

Müəllif əsərdə cərrah Ravikin timsalında faşizmin vətəndən didərgin saldığı qaçqınların acınacaqlı həyat tərzini, faciəli taleyini ustalıqla təsvir etmişdir. Dünyagörüşündə və həyata baxışındakı ziddiyət və bədbinliyə baxmayaraq, Ravik inamını itirməməsi, tək başına da olsa, faşizmlə mübarizə aparmağa çalışması əsərdə öz əksini tapmışdır.

Burada Ravik Fransada qaçaq həyatı keçirən iki dünya müharibəsinin ikiqat qurbanı olaraq göstərilir. Lakin, onun qeyri-adi cərrahlıq qabiliyyəti sayəsində bəxti gətirir, dolay, qeyri – qanuni yolla da olsa cərrah olaraq fəaliyyət göstərir və cəmiyyətdə özünə müəyyən mövqe tuta bilir. O, hər zaman ayağa qalxmağı bacaran, öz daxili aləminə qapanmayan, insanlığını, humanistliyini itirməyən obraz olaraq təsvir olunur. O burada qaçaq olaraq, pasportsuz, sənədsiz yaşayır və həyatı hər an bir polisə onu tutması ilə dəyişə biləcək bir mövqedə olur.

Əsərdə Ravikin sevdiyi qadına sadıq olması və sevdiyi üçün canından belə keçməyə hazır olması ön plana çıxarılmışdır. Burada Joan obrazı daha çox pula, şöhrətə meyilli obraz olaraq göstərilir. Ravikə olan sevgisi aydın şəkildə əks olunur amma sanki bu sevgi ancaq Ravik yanında olduğu zaman özünü büruzə verir. Ravikin tutulmasından sonra Joanla əlaqələri kəsilir. 3 aydan sonra geri dönməyən Ravik onun artıq başqa biri ilə olduğunu, aktyor kimi işləməyə başladığı öyrənir və münasibət dəyişir. Əsərin sonunda

Joan, Raviki tərkdib getdiyi adam tərəfindən vurularaq öldürülür. Ravik isə Joanın dəfn işlərini dostlarına tapşırıraq, gedir.

Həyat kiminsə hesabına yaşamaq kimidir. Biz hamımız bir birimizdən yeyirik. Ancaq insanda, hərdən də olsa, xeyirxahlıq qılgılcımı olur, gərək, ona toxunmayasan, qoyasan qala. Yaşamaq çətinləşəndə, o, köməyə gəlir statı ilə tamamlanan fikirlərdən biri də Ravikin hər xəstəsinə xüsusi qayğı göstərərək yanaşması ilə əks olunur.

Əsərdə həqiqətən həyatı, kim olduğumuzu, sevgini, inamı, dözümlü, yaşamı sorğuladacaq məqamlar var. Və tezisimi bunlardan biri ilə tamamlamaq istəyirəm:

Daha neyləyəcəkdiniz? Yaşayırdı, bəsi idi. Bir dünyada ki hər şey gəldi-gedərdi, bu gün tikdiyən sabah yerlə-yeksan olur, orada nəşə eləməyə dəyərmisiz? Yaxşısı budur ki, əl-ayağını boş qoyasan, həyat səni hara aparır, gedəsən, gücünü qoruyub saxlayasan, çünki o, yeganə şeydir ki, əvəzi yoxdur. Nə vaxtsa, haradasa bir məqsədin olana kimi dözsənsən. Nə qədər az güc sərf eləsən, o qədər yaxşıdır, sonralar lazım olur... Belə qarmaqarışlıq dünyada qarışıq kimi özünə rahat yuva qurmaq istəyən adamların axırını çox görmüşdü. Bu, adamın ürəyini rıqqətə gətirirdi, əsl qəhrəmanlıq kimi görünürdü, amma axırı da olmurdu. Onda bütün ümidlər boş çıxırdı. Yayından çıxmış oxu saxlamaq olmaz. Kim tutmaq istəsə, ona dəyəcək! Yaxşısı budur, gözləyəsən, vaxtı çatanda itirdiklərini bir-bir axtarıb tapasan. Uzaq yola çıxırsansa, yükünü yüngül elə! Didərgin düşəndə də...

Son olaraq əsərdə Ravikin dirənci, sevgisi, humanistliyi, sadıqlığı, Joanın həyata tutunmaq əzmi, Ketin yaşama sevgisi, Veberin dostluğu, Jannonun güclülüyü, inadı, yıxılmamağı əsərin diqqət çəkən məqamlarından idi.

Ədəbiyyat siyahısı.:

1. Erix Maria Remark - "Zəfər tağı"

Hüseynzadə Aynur
ADU, Filologiya fakültəsi, qrup 229B
Elmi rəhbər: dos. Xuraman Əliyeva
ayn-huseynova@adu.edu.az

FYODOR MİXAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİNİN “KARAMAZOV QARDAŞLARINDA” ATALAR VƏ OĞULLAR PROBLEMİ

Dostoyevskinin ölümündən 4 ay əvvəl tamamladığı Karamazov qardaşları, eyni zamanda yazıçının indulgenziya kağızı, bir növ günah çıxarması və son etirafları idi. Dostoyevski əsərdə həyatı boyu yaxasını buraxmayan günahını – ata qatilliyini etiraf edir. Əsərdəki ata obrazı Fyodor Karamazov, yazıçının öz atası Mixail Andreyeviç ilə oxşarlıq təşkil edir-hər ikisi içki düşkünü, şəhvətpərəst, qumar həvəskarı idi. Dostoyevskinin atası kəndlilər tərəfindən azyaşlı uşağa zorakılıq tətbiq etmə cəhdinə görə öldürülür. Hər zaman bu ölümü arzulamış Dostoyevski kəndlilərin əli ilə bu ölümü gerçəkləşdirdiyini zənn edir və özünü günahlandırır. Bu hadisədən lərzəyə gələn yazıçı sonralar ondan əl çəkməyəcək və ölümünə səbəb olacaq ilk epilepsiya tutmasını yaşayır. Beləcə Dostoyevskinin həyatında mühüm rol oynamış Mixail Andreyeviç qətlə yetirilir, bəs ata Fyodor Karamazovun qatili kimdir?

Əsərdə Fyodordan başqa daha üç Karamazov təsvir olunur, ən böyük oğul Dmitri Karamazov Dostoyevskinin gənclik illərini təmsil edir-gənc Dostoyevski kimi atasına nifrət edir və onun ölümünü arzular. İkinci oğul İvan Karamazov bütün Dostoyevski kitabları arasında ən xarizmatik və cəlbedici obrazdır. Nihilist ideyalara qapılmış bu savadlı və Avropasayağı gənc, yazıçının həbs və sürgün illərinin, atasının ölümündən sonra ümidini və inamını itirməsinin təmsilçisidir. Ən kiçik Karamazov, kilsədə yaşayan Alyoşa isə əsərin ən saf obrazıdır. Sürgün illərində yanında götürməyə icazə verilən yeganə kitab – İncili dəfələrlə oxumuş Dostoyevski, sürgündən qayıdanda məhz bu obraza – Aleksey Karamazova çevrilir. Əsərdə daha bir obraz diqqəti çəkir, bu Fyodor Karamazovun nikahdankənar doğulmuş, vücudu çəlimsiz və xəstə olduğu kimi ruhu da xəstə məxluq – Smerdyakovdur. O, Dostoyevski kimi epilepsiya xəstəsidir və Dostoyevskinin ruhunun xəstə, qaranlıq tərəfini təmsil edir. O, Dimitriyə nifrət, İvana pərəstiş edir, Alyoşaya isə əlçatmaz, fəvqəladə bir varlıq kimi yanaşır. Atası Fyodora qarşı bütün qəlbi ilə ikrah hissi duyur və bu nifrətin qılgılcımları İvanda da öz əksini tapanda, İvana üstüörtülü şəkildə atasını öldürmə planını

danışır. İvan isə laqeydliklə yanaşaraq cinayətə şərait yaradır. Alyoşa bu davranışları sezsə də heç bir tədbir görmür. Nəticədə ortada bir ata qətləmi var, amma qatil kimdir? Həmişə onu öldürməklə hədələyən və bunu bir gün edəcəyinə söz verən Dmitri, Smerdyakovun qətl planına şərait yaradan İvan, yoxsa plandan xəbərdar olsa da təmiz qəlbinə rəğmən, heç nə etməməyi seçən Alyoşa?

Əslində bütün oğullar qatildir və Dostoyevski bu qətli bütün oğulların boynuna qoymaqla öz günahının qaçılmaz olduğunu və hər vəchlə öz atasının qatili olduğunu etiraf edir. Bununla da roman Dostoyevskinin günahdan təmizlənmə və mənəvi azadlığa qovuşması ilə sona çatır, ancaq Dostoyevski özünə bu sualı verməyə bilmir: “Ata, mən səni niyə sevdim? “sualına cavabı olmayan ata, gerçəkdən də atadırmı?

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dostoyevski Karamazov qardaşları, qanun nəşriyyatı;
2. Joseph Frank, Dostoyevski bioqrafiya

Искендер Байрамов

Азербайджанский университет языков

Факультет: Филологический, Группа: В20-140

Научный руководитель: Д.Ф. Доцент Казымова Вафа

student1409@adu.edu.az

АКТУАЛЬНОСТЬ ТВОРЧЕСТВА М.А.САБИРА В НАШИ ДНИ

Мирза Алекпер Сабир Таирзаде является одним из выдающихся личностей своего времени. Несмотря на то, что псевдоним «Сабир» в переводе означает «терпеливый», сам Сабир был далеко «нетерпеливым». Ведь в своих сатирах Сабир иронизировал с помощью различных приемов всех мракобесов своего времени, что привело к гонению со стороны невежд и религиозных фанатиков. Книга «Хоп-хоп-намэ» яркий пример этому. Используя монолог-разоблачения, в его стихах заговорили лица верхнего слоя общества, которые отвергали бедному населению в праве на свободу и социального равенства, создав целую галерею социальных типов. Сабир никогда в своем творчестве не давал место дифирамбам. Именно поэтому он не был почитаемым во властных кругах. Великий азербайджанский сатирик М.А.Сабир жил бедно, но честно, и нужно отметить, что к большому сожалению тематика его произведений не теряет своей актуальности и по сей день!

Такие сатиры как «Я не пойму», «Жалоба женщины», «Бежим, мой сын!», «Вопросы и ответы» и другие будто написаны не в начале XX века, а в наши дни.

Совершенно справедливо отмечает народный писатель М.Ибрагимов в своей вступительной статье к избранным произведениям М.А.Сабира о том, что как и слава писателя, в стихах Сабира воспевались гуманизм, общечеловеческие ценности. Сабир за короткий срок своей жизни сделал все для своего народа, веря в светлое будущее своей нации. Его главной целью было развить национальную культуру и родной язык.

Список литературы:

- 1 Гасан Гулиев «Азербайджанская литература» Баку --- «Нурлан» ---2003
- 2 530 страниц (страница 211-215) 2)http://www.anl.az/el_ru/s/2-104819.pdf
- 3 Логин Teams:student1409@adu.edu.az Мобильный номер(WhatsApp):055-477-05-03

TÜRK-İSLAM DÜNYASININ AYDINLANMASINDA HƏSƏN ƏLİ YÜCƏLİN ROLU

Yaradıcılıq, idarəçilik fəaliyyətini İslamı, eləcə də müxtəlif xalqlarının mədəniyyətlərini dərindən öyrənməklə vəhdət şəklində aparan şəxsiyyətlər içərisində həmişə öyrənməyə ac olması və dünyanı kiçik detallarına qədər qavramaq istəyi ilə tanınan Həsən Əli Yücəlın (1897-1961) adını qeyd etmək mütləqdir. Onu daha yaxşı anlamaq üçün əvvəlcə Osmanlı imperiyasının son dövrünə və daha sonra yazdığı əsərlərə nəzər yetirməliyik.

Belə ki, yüz illər ərzində dünyaya öz qüdrətini sübut etmiş Osmanlı imperiyası, XIX əsrin sonuna doğru zəifləməyə başladı. Bunun əsas səbəblərdən biri də xalqın birlik içərisində olmaması idi. Ölkədə yaşayan millətlər bir-birlərinə düşmən olmuşdular. Atatürkə istinad etsək, “O dövrdə istənilən türkə yaxınlaşıb, sən hansı millətin üzvüsən deyə soruşanda aldığı cavab belə olurdu – Çox şükür, müsəlmanam”. Bu cavab fərdlərin öz milli dəyərlərindən xəbərsiz olduqlarının sübutudur. Eyni ilə İslamın təməli olan Allaha sevgi, Osmanlıda Allaha qarşı qorxu ilə əvəzlənmişdi. İnsanlar mənəvi olaraq yoxsulluq içərisində yaşayırdılar və bu ölkədə güvənsizliyin, hətta xaosun yaranmasına əlverişli şərait yaratmışdı. İnsan qəlbi tərəzi kimidir. İnanc və dünya işləri; hər biri ayrılıqda tərəzinin müxtəlif qollarına qoyulur. Tərəzinin qollarının eyni çəkiyə malik olması insanın xoşbəxtliyi deməkdir. Amma bu qollardan birinin ağırlığı azalsa və ya artsa sabitlik itər, beləliklə insan mənəvi yoxsulluğun səbəb olduğu qorxu və güvənsizliyə düşər olar.

Osmanlı imperiyası insanlarda yaranan mənəvi yoxsulluğu aradan qaldıra bilmədi və süqut etdi. Böyük Öndər Mustafa Kamal Atatürk türk xalqına dünyadakı yerini xatırladaraq yenidən dirçəlməsinə kömək etdi. Atatürkdən sonra Həsən Əli Yücəl bir sıra əsərlər yazaraq, hələ də bəzi insanlarda qalan mənəvi yoxsulluğu aradan qaldırdı. İslam dininin təməlinin qorxuya deyil, sevgiyə bağlı olduğunu və Osmanlı imperiyasında görülən dinin dövlət işlərinə birləşdirilməsi siyasətinin xalqı yoxuşa apardığını söyləyərək insanlardakı güvənsizlik problemini həll etdi. O, idarəçilik siyasətində “Dini dövlət işlərinə daxil etmək, əvvəla dinə qarşı bir təhqirdir” prinsipindən çıxış edirdi .

Təhsil naziri olduğu müddətdə yaratdığı bir sıra kənd məktəblərindən məzun olan şagirdlər bugün dünya elm sahəsində böyük töhfələri olan Aziz Sancar, İlber Ortaylı və s. kimi dahi şəxsləri yetişdirdi.

Ümumilikdə, həyatının bütün dövrlərində humanizm anlayışını özünə fəlsəfə edib, insanlara bunu aşılaman H.Ə.Yücəlın Türkiyə Cumhuriyyətinin UNESCO-ya qatılmasında da böyük rolunu olmuş və müxtəlif istiqamətlərdə tərəqqi yolunda atdığı addımlara görə 1997-ci il UNESCO-nun Anım və Qutlama İl-dönümləri Programı çərçivəsində “Həsən Əli Yücəlın doğumunun 100-cü ildönümü” qeyd edilmişdir .

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aracı E. Çaykovski İstanbulda. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 120 s.
2. Atatürk M.K. Nutuk. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 599 s.
3. Şengör C.Hasan-Ali Yücel ve Türk Aydınlanması. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016,192 s.
4. Yücel H.A. Geçtiğim Günlerden. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 272 s.
5. Yücel H.A. İyi Vatandaş, İyi İnsan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 320 s. 6. <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/40>

MERRİ ŞELLİNİN “FRANKENSTEİN” ƏSƏRİNDƏKİ SINONİM SÖZLƏR

Sinonimlər linqvistikada yazılışı və deyilişi fərqli olub, mənaca bir-birinə oxşar olan sözlərdir. Məlumdur ki, hər bir dilin özünəməxsus sinonimləri olduğu kimi, ingilis dilinin də uyğun sinonimləri vardır. İndi isə ingilis müəllif Mary Wollstonecraft Godwin Shelleyin məşhur əsəri olan “Frankenstein” əsərindəki sinonim sözlərə nəzər salaq.

”His grief touched me to the heart”, “Sorrow is still in my heart, but it no longer reminded me of my crimes every moment”. Bu iki cümlədəki grief və sorrow isimləri sinonimdir, lakin bəzən sinonim olan sözlər cümlədə fərqli mənalara malik ola bilərlər. Fixed, firm və consonant sifətləri sinonimdirlər, ancaq bu cümlələrdə fərqli mənalarda işlənmişdir: “This carriage, fixed on a sledge and drawn by dogs, passed on towards the north”, “His discipline is mild and firm at the same time”, “My body became weaker with constant work”. 1-ci cümlədə fixed sözü sabitlənmiş, 2-ci cümlədəki firm sözü sərt, möhkəm mənasında, 3-cü cümlədəki constant sözü isə davamlı mənasında işlənmişdir. Fatal, disastrous sifətləri də sinonimdirlər. “The horror of fatal night and the ugly monster were still fresh in my mind”, “I do not think that the story about my disastrous mistakes will be useful to you”. Bu iki nümunədə onlar məhv-edic, öldürücü mənasında işləndiklərinə görə sinonim hesab olunur. Misery, agony isimləri də əzab-əziyyət mənasına görə sinonimdir: “I remember the events which led me to my misery”, “I screamed with agony”. Led və guide feilləri də rəhbərlik etmək, aparmaq mənasında sinonim hesab oluna bilər: “Chance or the Angel of Destruction led me first to Mr Krempe, a professor of natural philosophy”, “A gigantic figure sat in the sledge and guided the dogs”. Lakin 1-ci cümlədə led feili aparmaq mənasında, 2-ci cümlədə guide feili isə yönləndirmək, rəhbərlik etmək mənasında işlənmişdir. As well, at the same time zərflikləri də sinonim hesab oluna bilər: “But my mother wanted to have a daughter as well”, “I could hear, see and smell at the same time”. Straight away və at once zərflikləri də dərhal mənasında işlənmələrinə görə sinonim hesab oluna bilər: “I wanted to hear his story straight away”, “All the secrets of nature opened to me at once”.

Bütün bunlardan aydın görünür ki, sinonim hesab olunan sözlər bəzən bir-birilərini tam əvəz edə bilmir və məhz bu səbəbdən nisbi sinonim anlayışı vardır ki, nümunələrdən də nisbi sinonimlər aydın görünür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. I.Mary Shelleyin “Frankenstein” kitabı 2.biography.com, synonym.com

Reqsane Shirinli
Azerbaijan University of Language,
the School of the Education 2, group 303A
Academic advisor: Melahet Veliyeva, Associate Professor, Dr
Reqsane1441@adu.edu.az

COLOURS OF RESEMBLANCEON METAPHORS BASED

The study of semantic transpositions of words is a permanent interest of scholars of scientific pursued in all the languages.

Transpositions of linguistic units resulting in the neutralization of meaning cannot be studied without a considerable relevance to a system of oppositions of which the given unit is part. The variety of meaning as potentially implicit in a word is naturally associated with the development of lexical synonymy and stylistic resources of the language. According to observations in this area, we can say that there is efficiency of contextual, componential and transformational methods of linguistic analysis.

Transposition of meaning plays a main role in our ability to lend variety to speech, to give 'colour' to the subject or evaluate it, We use it to express the information more affectively.

Metaphor is Greek word .It is a figure of speech that directly compares one thing to another for rhetorical effect. Metaphor is a deep semantic transformation of a word going far beyond its primary semantic range. It is the most important factor in the renewal of language.

There are two types of metaphors: similar and complex. Simple metaphors are based in the resembling between physician properties, appearance of objects, such as: colour, form, movement, position etc.

We can give the use of color adjectives as metaphors as examples of metaphorical extension, for example metaphor based on resembling of colour: lilac- 1) yasəmən; 2) yasəmən rəngi: violent-

1) bənövşə ;2) bənövşə rəngi and so on.

Colour has many figurative and metaphorical uses, independent of physics, which can reflect our identity or nature more or less directly. People might show their true colours by making an off-colour remark, or we might say the local colour of a town has brought colour to some event. I want to highlight here a particular sense of colours which refers to flags or similar items serving as symbols of identity; for example: "the crowd waved the school colours". This use of the word has inspired some familiar idioms, whose origins have retreated into the background. extensions Like many phrases now in common figurative use, with flying colours was literal at first (inasmuch as hanging a flag is literally flying it). But the expression, with its vivid imagery and connotations of success has obvious appeal and people duly broadened it to refer to achievements unaccompanied by flag-flying.

We can give some examples of using some colours as metaphors. Blue: in addition to meaning explained above that blue states are Democratic, the color blue is also used to indicate sad and depressing situations. Example: "In 2008, Barack Obama was able to turn some red states blue"

If something is unexpected, it seems to fall from the blue sky. So we have an expression that something we were not expecting is out of the blue. Example: "The rise of Hitler in World War II was not out of the blue; many Europeans knew he was gaining power in the 1930s."

Red: color red also has metaphorical meanings. The color red is commonly used to mean anger. Example: "In the year 2000, many Democrats were seeing red when the Supreme Court voted to uphold George W. Bush's election win although Al Gore had won the popular vote"

Reference list:

1. Aziza Hajiyeve English Lexicology (Textbook) Baku, "Elm və təhsil", 2011.-248page
2. <https://www.macmillandictionaryblog.com/false-and-flying-colours-in-metaphor>
3. <http://www.politicalmetaphors.com/2014/03/16/metaphors-of-red-blue-green-and-yellow/>
4. M. Rayevska English Lexicology, Kiev, " Vysca Skola" Publishers, Head Publishing House, 1979

Quliyev Rəcəb
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, B19-229A
Elmi rəhbər: fil.f.d, dos. Yeganə Abdullayeva
Rec-guliyev@adu.edu.az

FRANS KAFKANIN "ÇEVİRLMƏ" ƏSƏRİNDƏ FƏRD VƏ CƏMİYYƏT PROBLEMİ

Frans Kafkanın "Çevrilmə" novellası tənhaləşmiş insanın ailədən və cəmiyyətdən uzaq düşməsi, bir fərd kimi özgüləşməyə məruz qalması ilə bağlı problemlər ətrafında cərəyan edir. Fərd cəmiyyətin bir üzvü kimi onu əmələ gətirən dəyərlər sistemi ilə bağlıdır. Fərdin daşdığı dəyər isə onun cəmiyyətindəki rolu, insani münasibətləri ilə bağlıdır. "Çevrilmə"nin qəhrəmanı da sevmədiyi bir işlə məşğuldur, ailəsinin maddi durumunu düzəltmək üçün gecə-gündüz çalışır, özünün şəxsi həyatını sifirə endirib yalnız başqalarını düşünür. Belə yaşayış onu böcəyə çevirir, onun şəxsiyyətinin itməsi ilə nəticələnir. Elə bu səbəbdən novella sətiraltı mənalar və rəmzlərlə zəngindir. Qreqor Zamzanın böcəyə çevrilməsi əslində fərdin lazımsız əşyaya çevrilməsi idi. Buradakı lazımsız fərd anlayışına müxtəlif aspektlərdən baxmaq olar. Qreqor Zamzanın böcəyi çevrilməsi ailəsinin onu itirməsi kimi dəyərlənsə də, əslində ailəsi onu yox "pul

qabını” itirmişdir. Yəni bu eyni zamanda onun ailədəki və firmadakı mövqeyinin itməsi idi. Cəmiyyət və onun insan həyatına təsiri məsələsi novellada qonşuların nə deyəcəyi qorxusu ilə bağlıdır. Bu bütün ailənin qorxulu yuxuları, utanc mənbəyinə çevrilir. Cəmiyyətin qoyduğu qayda-qanunlardan kənara çıxan hər kəs təcrid edilməlidir və bu təcrid təbii ki, fərdin sonu demək idi. Ana-oğul münasibətlərinin itməsi insanın, fərdin mənəvi bağların qırılması ilə nəticələnir. Novelladakı ananın onu çağırarkən səsindəki dəyişikliyi hiss etməməsi, artıq Qreqorun ana-oğul münasibətlərinin, mənəvi bağların yoxluğuna işarədir. Qreqor Zamzanın xəstələnməsi və yox kimi dəyərləndirilməsi ailədə narahatçılığa səbəb olmur. Artıq onun fərqi-nə varmır, onunla maraqlanmırlar. Bu ilk növbədə Qrezor Zamzanın özünə qarşı münasibətindən irəli gəlirdi. Daha sonra ailə içi münasibətlər onu düşünməyə vadar edir. Bu düşüncələri biz fərdin mürəkkəb cümlələr qurmasında, özü ilə daxili monoloqunda görürük. Bu monoloqlar onun tənhalığının, əvvəlki həyatı ilə yeni həyatı arasında heç bir fərqin olmamasına aydınlıq gətirir. Amma eyni zamanda da Qreqor Zamzanın özü ilə psixoloji dialoqu kimi də dəyərləndirilməlidir.

Onun yataqdan düşmə səhnəsi novellanın kulminasiya nöqtəsidir. Müəllif tənha insanın çabalarını bu şəkildə ifadə edir. O, əvvəlki mövqeyinə qayıtmaq üçün çalışır və lakin bacarmır. Cəmiyyətin Qreqoru olduğu kimi qəbul etməməsi, ailə üzvlərinin ondan qurtulmaq istəməsi və bacısının artıq ondan uzaqlaşması ilə nəticələnir. Gün-gündən Qreqor daha da təcrid olur və tam özünə qapanır. Ailənin onu bir müddət gizlətmə səbəbi əslində “pul qabı”nın əvvəlki vəziyyətinə qayıdacaqlarına olan inamda idi. Bacının onun haqqındakı sözləri Qreqoru mənən öldürür və fiziki ölümünə yaxınlaşdırır. Düzdür, o, onsuzda fiziki mənada da çoxdan ölmüş və ailə üçün yararsız idi. Lakin bacısına olan sonsuz sevgisi onun üçün əhəmiyyət kəsb edirdi. Amma sonda onu da itirir.

Novellanın nikbin sonluğu oxucunu çaşdırır. Ata və ananın qızlarına baxıb onun necə də dəyişməsi fikri və bunun ardınca qızlarının qamətini düzəldərək onların fikirləri ilə razılaşması insanlar arasına münasibətlərdə yaranan keçilməz anlaşılmazlığın son həddidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Frans Kafka. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”. 2006. 306 səh.
2. Modernizmin və absurd nəsrin banisi. Dərs vəsaiti, Bakı, 2018, 125səh.
3. Frans Kafka. Mənim yalnızlığım insanlarla doludur <https://franskafka.-wordpress.com/>

Arzu Camayeva Əlifşah qızı
ADU, Filologiya fakültəsi, qr.119
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m. Vüsalə Mirzəyeva
student2826@adu.edu.az

VİSENTE BLASKO İBANYESİN “QAN VƏ QUM” ROMANINDA İSPAN MİLLİ RUHUNUN TƏRƏNNÜMÜ

İspan ədəbiyyatının Emil Zolyası adlandırılan, eləcə də dünya ədəbiyyatında öz sözünü demiş, naturalizm cərəyanının nümayəndəsi, yazıçı Visente Blasko İbanyes çoxsaylı romanlar müəllifidir. Onun yaradıcılığında ispan mədəni dəyərlərinin bədii əksinə, adət-ənənələr və tarixi mövzuda yazılan əsərlərə rast gəlmək mümkündür. Yazıcının 1908-ci ildə sosial-məişət mövzusunda qələmə aldığı “Qan və qum” romanı, Sevilyalı matador Manuel Qarsia Kuestanın həyatından bəhs edən əsər kimi İspan ədəbiyyatı tarixinə həkk olunmuşdur. V.İbanyes əsərdə müxtəlif obrazların dilindən buğa yarışlarının tarixi haqqında qeydlər etmiş və əsl naturalist kimi bu yarışlar zamanı arxa fonda baş verən reallığı əhatəli şəkildə təsvir etməyi bacarmışdır. Tarixi əhəmiyyətə malik bu yarışların tanınmasında xüsusi rolu olmuş VII Fernando ilk dəfə buğa güləşçiləri üçün məktəblər açdırmışdır. İspan xalqının milli qürur mənbəyinə çevrilən korrida yarışları zaman-zaman söz sənəti nümayəndələrinin yaradıcılığından da yan ötüşməmişdir. Realist təsvirlər, folklor elementləri, arxaik, erotik mövzularla zəngin “Qan və Qum” romanı XX əsr ispan ədəbiyyatında psixoloji-roman janrının nümunəsinə çevrilir.

Romanın baş qəhrəmanı Xuan dövrünün hər bir ispan gənci kimi buğa yarışlarına böyük həvəs göstərir, məşhur matador olmaq arzusuyla yaşayırdı. Onun bu arzusuna qarşı çıxan ailəsinin təkidi baxmayaraq, heç bir halda Xuan məqsədindən dönmür və bu xəyalını reallaşdırmaq üçün buğa yarışlarının işti-

rakçısına çevrilir. Bir müddət sonra Sevilya, Madrid və digər şəhərlərə yarışlara dəvət olunan Xuan tanınmağa və bunun müqabilində yüksək miqdarda gəlir əldə etməyə başlayır. Ən yaxın matador dostunun yarışda ölməsi Xuanı sarsıtsa belə onun əzmini qıra bilmir, əksinə intiqam hissini artırır. Hər qalib çıxdığı yarışda isə öldürdüyü buğanın qulağını kəsərək ona hədiyyə edirdilər. Bu, bir növ ənənə halına çevrilmiş rituala bənzəyirdi. Matador kimi əldə etdiyi uğurlar onun şəxsi həyatından da təsirsiz ötürür. Uşaqlıqdan bəri tanıdığı Carmenlə ailə həyatı qurmasına baxmayaraq, kübar, “avropalaşmış” donya Solla tanışlığı nəticəsində o “həqiqi məhəbbətini” tapmış olur. Uzun müddətli sevgi münasibətindən sonra Solun Sevilyanı tərk etməsi Xuanın psixoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərir və bu onun yarışlarda uğursuz nəticələr əldə etməsinə səbəb olur. Əsl ispan xarakterinə malik Xuan yarışların birində ağır yaralanır və müalicə aldığı müddətdə belə daima sevgilisi Solu xatırlayır. Sol isə artıq Xuanı əvvəlki kimi “sevmir” və ona laqəydə münasibət göstərirdi. Sağaldıqdan sonra Xuan hər bir ispanın dini-inancı – “Müqəddəs Həftə”ni (La Semana Santa) qeyd etmək üçün kilsəyə yollanır və “Məryəm Ananın” heykəlinə müxtəlif zinət əşyaları taxır, dualar oxuyaraq, minnətdarlıq edir. V.İbanyes romanının süjet xəttində toxunduğu bu məqamları sanki xalqın milli ruhunun qaynaq mənbəyi və ispan identikliyinə rəmzi kimi təsvir edir. Əsərin baş qəhrəmanları Xuan və donya Solun timsalında yazıçı romanda “İkili İspaniya” problemini (matador Xuan, donya Sol), cəmiyyət və şəxsiyyət qarşıdurmasını əks etdirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Blasco Ibañez V. Sangre y Arena /Vicente Blasco Ibañez.-Valencia: PROMETEO Gemianías,1919.219 p.
2. http://www.cervantesvirtual.com/portales/vicente_blasco_ibanez/obra/sangre-y-arena-novela--0/
3. https://es.wikipedia.org/wiki/Vicente_Blasco_Ibañez

Səkinə Gülmahiyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, qr. 219A,
Elmi rəhbər: fil.f.d. S.Səlimova
130Sekine@adu.edu.az

KARABAKH AS A THEME IN AZERBAIJANI LITERATURE

Taking into consideration that Karabakh was the biggest wound and the greatest problem of Azerbaijani people, poets, writers and even ordinary people created so many various types of works to awaken the patriotic spirit of Azerbaijani youth. This acts played a great role for overcoming and defeating the enemy in 2020, II Karabakh War. We are able to see different examples of this theme used on the fields of education, sports, journalism, international debates, projects, art, literature, filmography and so on.

Looking through the literary works, we can see very successful pieces among them. One of the favorite writers of the twenty first century, Elkhan Elatli has a novel named “The voice from the hell” (Cəhənnəmdən gələn səs) about Karabakh. The topic is more specific in this novel, it is about Khojali genocide. Everything begins with a call to Baku from a captive Azerbaijani woman, living in Armenia. Her trying to inform Azerbaijan about the gruesome plan of armenians against to azerbaijanis causes many different and difficult situations afterwards. Another great and influencing novel on this prolem is “Dolu” by Agil Abbas. Also there is a film with the same name based on this novel which is directed by Elkhan Jafarov and released in 2012. This touching novel shows all the cruelties of war and some of the real accidents that happened in Karabakh, the salted wound in our hearts, especially about Khojali. “Zangula”(Zəngulə) by Nushaba Mammadli is also one of the most notable works on Karabakh. We can see the coward actions of the Armenians towards Azerbaijanis through the history. Here, I want to note a novel by Akshin Khayal: “My Armenian son”. This novel is based on a real accident which is committed by Armenians to Azerbaijanis in Karabakh. Elnura, captive young from Khojali, loses her family and her boyfriend because of Armenians and gets raped and abused by them. Coming to Mingachevir, she understands that she is pregnant. After making her own mind to give birth to this child, she experiences a life full of humiliation in the society for this decision. Out of the novels, we have so many poetry samples

on this topic. One of the greatest poets, Zalimkhan Yagub has a poem named “That girl’s tears” on this theme. Gabil is a patriot poet and in one of his poems, he says:

“All our hope is to you, Azerbaijani soldier” (“Ümid sənədir ancaq, Azərbaycan əsgəri”)

Generally, we have got very many examples on Karabakh topic in our literature. Every piece is full of hopes and pain of wounded souls. We are happy and proud that our army could heal all these wounds, but they also left us with their pain in our hearts. Karabakh is a kind of topic, that will be existing also in our future literature.

Ədəbiyyat siyahısı

1. https://az.wikipedia.org/wiki/Elxan_Elatl%C4%B1
2. https://az.wikipedia.org/wiki/N%C3%BC%C5%9Fab%C9%99_%C6%8Fs%C9%99d_M%C9%99mm%C9%99dli
3. [https://en.wikipedia.org/wiki/Dolu_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Dolu_(film))
4. <https://www.ceylanmumoglu.com/tr/news/ermeni-isgalindan-behs-eden-18-bedii-eser>

Nadirov Nicat

ADU, Filologiya fakültəsi, qrup B20-142
Elmi rəhbər: baş müəllim Muradova Nərmin
student1436@adu.edu.az

FRANSA ƏDƏBİYYATINDA FABLİO VƏ NAĞILLARIN İBRƏTAMİZ ROLU

Fransa ədəbiyyatın ən qədim mərkəzlərindən biridir. Fransa ədəbiyyatında, Fransa xalqının həyat tərzini, tarixi öz əksini tapmışdır. Əsərlərdə ibrətamiz mövzular da üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan nağıllar, fabliolar əsas rol oynayır. Nağıllar Fransa ədəbiyyatında önəmli yer tutur. Nağıllarda əsasən fransız xalqının həyatı, onların düşüncələri ön plana çıxır. Bu nağıllara misal olaraq “İri ayaqlı Berta”-nı göstərmək olar.

“İri ayaqlı Berta” nağılında Berta Leon qrafının qızı idi. Onun ayaqları digərinə görə daha böyük idi. Bəref kralı Pepən onunla evlənmək istəyir. Berta öz dayəsi və onun qızı ilə birgə Pepənin sarayına yola düşür. Dayənin qızı Bertaya çox bənzəyirdi. Dayə isə Bertaya tələ qazıb, qızını Pepənlə evləndirib, onun xəzinəsinə əl qoymaq istəyirdi.

Bertanın narahatlığından istifadə etmək qərarına gəlir və Bertaya təklif edir ki, qızı Bertanın paltarlarını geyinsin və Pepənin sarayına getsin. Əgər Pepən qəddar biri olmazsa Berta ilə dəyişər. Dayənin planı işə yarayır. Alzist Bertanın yerinə keçir, Bertanı isə qovurlar.

Bir neçə gün sonra Bertanın anası Pepənin sarayını ziyarət edir. Bu zaman yalanlarının üzəri açılacağından qorxan Alzist özünü xəstə kimi göstərir, anasını görmək istəmədiyini bildirir. Lakin Bertanın anası şübhələnir və Alzistin yanına gedir. Ayaqlarına baxdıqdan sonra isə hər şeyi anlayır. Dayə öldürülür, Alzist isə Pepənin iki övladının anası olduğu üçün öldürülmür. Anası Bertanın öldüyünü düşünür. Lakin günlərin birində, Pepən ova gedərkən qızla rastlaşır və odunçu ilə danışdıqdan sonra, qızın Berta olduğunu anlayır və Berta ilə evlənin.

Bu nağılda oxucuya yalanın düzgün hərəkət olmadığını və sonda üstünün açılacağı bildirilir, “yalan ayaq tutar, yeriməz”, “yalanın ömrü qırx gün olar” kimi atalar sözlər təsdiqlənir.

Fabliolar əsasən satirik məzmunla malik olur. Fabliolarda əsasən dövrün ictimai və siyasi eyibləri ön plana çıxardılır. Bu janrdə təkcə kralların, burjuaziyaların işgəncəsi, xalqla pis rəftarı deyil, həm də aşağı təbəqənin insanların, cahillikləri və bu cahilliklər üzündən başına gələnlər əks etdirilir. Fabliolarda təkcə ictimai-siyasi eyiblər yox həm də ibrətamiz mövzular göz önünə gətirilir. Belə fabliolara misal olaraq “La couverture cooupee en deux” (İkiyə bölünmüş ədyal) və “Le paysan medecin” (Kəndli həkim) göstərmək olar.

“La couverture cooupee en deux” (İkiyə bölünmüş ədyal) fabliosunda bir burjuanın oğlu evləndikdən sonra atasının evdəki əmin-amanlığı pozduğunu və evi tərk etməsini istəyir. Bu zaman atasına bayırda soyuq olmasın deyərək öz uşağından ədyal götürməsini istəyir. Uşaq ədyalın yarısını götürür. Qoca bunun

səbəbini soruşduqda isə, digər yarısını da öz atasına saxladığını bildirir. Uşağın bu hərəkəti oğlu düşündürür. Oğul qocadan üzr istəyir və onu evə geri qaytarır.

“Le paysan medecin” (Kəndli həkim) fabliosunda isə, bir həkimin öz yoldaşını döyməsi və yoldaşının ağıllı hərəkəti ilə həkimi cəzalandırmasından bəhs edir.

Bu fabliolarda “nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına” atalar sözü təsdiq olunur. Yəni, pislik etsən pislik, yaxşılıq etsən yaxşılıq qazanarsan fikri ön plana çəkilir.

Nəticə olaraq, bütün dünyada olduğu kimi, fransa ədəbiyyatında da, fablio və nağıllar xalqı maarifləndirməkdə və ibrətamiz nəsihət verməkdə böyük rol oynamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.espacefrancais.com/la-litterature/>
2. <https://www.fluentu.com/blog/french/fairy-tales-in-french/>
3. <https://www.heritage-history.com/index.php?c=read&author=evans&book=oldtime&story=bertha>

Abashlı Turan Azər qızı
ADU, Filologiya fakültəsi, qr 119
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Vüsalə Mirzəyeva
student2827@adu.edu.az

GABRIEL MIRÓ FERRER NOVECENŦISMO CƏRƏYANININ NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ

XX əsrin əvvəllərində baş verən Dünya, Vətəndaş müharibələri Avropa ədəbi-mədəni mühitində mə-nəvi böhranın yaranmasına gətirib çıxartdı. Hətta bu dövr ədəbi tarixə “İtmiş nəsəl” adı ilə də həkk olundu. Eyni siyasi durumu yaşayan İspaniyada isə mədəni mühit fərqli müstəvidən inkişaf edirdi. Belə ki, I Dünya müharibəsində İspaniya dövləti neytral mövqedə qərarlaşdığından digər Avropa ölkələrinə nisbətən müəyyən qədər söz azadlığına malik idi. Ədəbiyyat sahəsində isə senzura ciddi şəkildə tətbiq olunmurdu. Əlbəttə ki belə ictimai şərait İspaniyada mədəniyyətin və ədəbiyyatın inkişafına zəmin yaratdı. Bundan əlavə ABŞ və İspaniya arasında baş verən müharibədə ölkənin məğlubiyyəti gənc ispan intellektuallarının şüurunda yeni bir səhifənin açılması ilə nəticələndi. Və beləcə XX əsr İspan ədəbiyyatında yeni mədəni və ədəbi konsept, yeni düşüncə – “1914 lər nəsli” – “Novescentismo” cərəyanı meydana gəldi. Müxtəlif peşə sahibləri olan bu cərəyanın nümayəndələri – müəllim, filoloq, tarixçi, politoloqlar liberal və avropasayağı düşüncə tərzinə malik idilər. Onları eyni ədəbi hərəkətdə birləşdirən ortaq cəhət Avropada baş verən estetik yenilənmələri, təmayülləri ispan ədəbiyyatında da görmək, tətbiq etmək istəyi idi.

“1898-lərin” sentimentallığına qarşı çıxan, hər zaman yenilik axtarışında olan “1914 lər nəsli” nin nümayəndələri arasında məşhur ədəbiyyatçı-filosof Jose Ortega y Gasset, intellektual roman yazarı Ramón Pérez de Ayala, satirik roman yaradıcısı Ramón Gómez de la Serra və Nobel mükafatı laureatı, modernist şair Juan Ramon Jiménez kimi dahi şəxsiyyətlərin adlarına rast gəlmək mümkündür.

“Novescentismo” adlanan bu cərəyanın fəal üzvlərindən hesab olunan lirik romanlar – “Qəbirstanlıq albalıları” (“Las cerezas del cementerio”), “Kralın babası” (“El abuelo del rey), “Atamız Saint Daniel” (“Nuestro Padre San Daniel”), “Sigüenza kitabı” (“Libro de Sigüenza”), “Yaşamaq” (“Del vivir”) ın müəllifi Gabriel Miró Ferrer öz əsərlərində qədim ənənələri yeni dövrün reallığı ilə vəhdətdə təsvir edərək sanki keçmişlə müasirliyin qarşıdurmasını yaradırdı. Məcəzlərdən və simvollarından xüsusiyə istifadə edən ədib ictimai sensasiyaların bədii təsvirinə də önəm verirdi. Avtobiografik elementlərin təzahürü, hadisələrin uzun hissələr kimi yox, fraqmentlər şəklində baş verməsi, yeni obyektivliyin yaradılması Gabriel Miro Ferrer romanlarının xarakterik xüsusiyyətinə çevrilmişdi. Hərəkətliliyin minimallığı, fərqli məkan və personajların yaradılması ilə yazıçı sanki monoton həyatı və qapalı topluluğu boğmağa çalışırdı. Gabriel Miro romanlarında ziyanlı düşüncənin diktəsi altında yaşamaqdan imtina edən, xoşbəxt, həyatdan zövq almağı bacaran personajların qarşıdurmasını yaradırdı. Ənənəvi roman janrından tamamiylə fərqlənən bu əsərlərdə sənətkar mədəniyyətin, zəkanın və həssaslığın təsiri altında dumanlı, hətta yoxa çıxmaq üzrə olan bir dünya yaradır və bu yaratdığı dünyanı yeni bədii ifadə vasitələrinin köməyi ilə oxucusuna təqdim edirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Gabriel Miró “Trilogía de Sigüenza ” Valencia, 1972,161 p.
2. Miguel Angel Lozano Marco “Los inicios de la obra literaria de Gabriel Miró Del Vivir ”, 2010,41 p.
3. https://www.lenguayliteratura.net/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=30
4. <http://ignaciogago.blogspot.com/2009/07/la-novela-del-novecentismo.html>
5. http://www.cervantesvirtual.com/portales/gabriel_miro/autor_apunte/

Novruzova Səmrə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, qrup 426B
Elmi rəhbər: müəll. Xankişiyyəva Zəhra
sem.novruzova@adu.edu.az

İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA MULTİKULTURALİZM

Multikulturalizm dedikdə fərqli mədəniyyəti, irqi və etnik mənsubiyyəti olan, xüsusən də azlıq təşkil edən qruplara nümayəndələrin öz mədəniyyətlərini, adət-ənənələrini hakim siyasi mədəniyyət içərisində rahatlıqla nümayiş etdirə bilməsi nəzərdə tutulur. Bu anlayış bütövlükdə siyasi cəmiyyətin mədəni həyatına verdiyi töhfələrin tanınması, müəyyən mədəniyyət qrupları üçün qanun çərçivəsində xüsusi qorunma tələbi və ya müəyyən mədəniyyətlər üçün muxtar idarəetmə hüquqları şəklində ola bilər. Bir çox azlıq mədəniyyət qrupu keçmişdə töhfələrini və şəxsiyyətlərini xaric etmək və ya aşağılamaqla qarşılaşdı. Multikulturalizm həm müasir demokratiyalardakı mədəni toplum həqiqətinə bir cavabdır, həm də mədəni qrupların keçmiş zamanlarda təcrid, ayrışdırılma və zülmə üz-üzə olduğuna görə bir növ kompensasiya verməsidir. Çağdaş demokratiyanın əksəriyyəti müxtəlif mədəni baxışlara, tətbiqlərə və töhfələrə sahib üzvlərdən ibarətdir. Multikulturalizmin hədəfi müxtəlif cəmiyyət üzvlərinin fikirlərinə və töhfələrinə daxil olmaq, fərqliliklərinə hörmət etmək və hakim mədəniyyətə mənimsənilməsinə tələb etməkdir.

Müasir dövrümüzdə multikulturalizm ənənələri özünü daha çox ədəbiyyat sahəsində, xüsusilə ingilis ədəbiyyatında göstərir. “Melting pot” (qaynayan qazan) ölkələrindən biri kimi də tanınan Böyük Britaniya tarixən çoxlu sayda koloniyası olan imperiya idi və burada siyasi, iqtisadi, mədəni inkişafın sürətlənməsi, habelə irqçiliyin demək olar ki, olmaması ölkəyə müxtəlif etnik mənsubiyyətə sahib miqrantların axınına gətirib çıxarmışdır. Həmin etnik qruplar öz mədəniyyət, adət-ənənələrini də gətirmiş və beləliklə Britaniya multikultural ölkəyə çevrilmişdir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, hal-hazırda Britaniya əhalisinin 8%-i (təxminən 80 milyon) fərqli etnik qruplara mənsub insanlar təşkil edir. Britan ədəbiyyatına nəzər yetirdikdə orada bir-birindən fərqli milliyətə sahib yazarların azlıq təşkil etmədiyini görə bilərik. Burada Hanif Kureişi, Salman Rüşdi, Salman Səid, Zahid Hüseyn, Həməzə Alvi, Moniza Alvi kimi Pakistan mənşəli və Rana Dasgupta, Mehdi Həsən, Yasmin Alibhai-Braun, Sunjeev Sahota kimi Hindistan mənşəli yazarlar üstünlük təşkil etsə də, burada yapon, Çin, İndoneziya, ərəb, fars, yəhudi, Nigeriya, Yamayka və bir sıra azlıq təşkil edən müxtəlif etnik müxtəlifliyə sahib yazarlar yer almaqdadı. Bu müəlliflər yalnız öz mədəni irslərini təbliğ etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda ingilis mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə öz mədəniyyətlərini sintez edərək, əcnəbi həyat tərzinin onların həyatına, dünyagörüşlərinə necə təsir etdiyini təsvir edərək ortaya bir-birindən maraqlı əsərlər meydana çıxarırlar. Yazar arasında Nobel mükafatı alanlar da olmuşdur: yapon mənşəli yazıçı, ssenarist Kazuo İşıquro, fars mənşəli yazıçı Doris Lessing, Amerika mənşəli şair Tomas Sterns Eliot, bolqar mənşəli almandilli yazıçı Elias Kanetti və digərlər

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>
2. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/facts/>
3. <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-prizes-in-literature/>
4. <https://theculturetrip.com/europe/united-kingdom/articles/reflecting-multicultural-britain-postcolonialism-and-the-literature-of-the-diaspora/>

THE MAIN IDEAS OF VIRGINIA WOOLF'S ESSAY "A ROOM OF ONE'S OWN"

In opposing traditional hierarchies in her essay, Woolf rejects standard argumentation in her essay form. She uses the resources of fiction to fill gaps in data on women and to counter the prejudices that pervade more traditional studies. As one of the first feminist texts, the essay finds reasons for women's creative failures and leads readers to believe that the number of women writers in the XIX century can be explained by material reasons, such as a lack of privacy (their own room) and independent income.

"Every woman," says Virginia Woolf, "if she wants to write, she must have the resources and her own room." With these words she focuses attention on two major barriers to one who wants to succeed in writing or any other kind of artistic endeavor. These barriers are economic dependence and human prejudice against the female gender.

The writer argues for a conclusion about the multiple meanings of the room as a woman's space: on the one hand, it is an important circumstance of a social, creative woman, and on the other hand, it becomes a metaphor for her knowledge, experience, skill. The metaphor becomes a tool of feminist evaluation, which also has in mind the meaning of place. The metaphor of the room helps Woolf to formulate the idea of the social and cultural restrictions imposed on women by patriarchal society. In other words, the lack of "her" space, which is needed not for domesticity, but for creative expression, as if depriving women of the right to find an independent "I".

Woolf talks about the room as a place in which a conversation about women and their creativity can begin, where it is possible to engage in writing, which should have the right to be written by a woman who is free from any pressure. A room is not only a necessary place for a woman to be alone, but also a space in which she can express her point of view.

While quietly pondering the position of women in history in the university library, Virginia imagines her character, William Shakespeare's sister, embodies what might have happened to an energetic and talented woman in the XVI century. The great playwright's fictional sister wishes to study and become an actress. What possibilities does she have? Woolf thinks that she will unfortunately commit suicide after she sees that she and her plans have been cheated and her abilities ridiculed. Facing reality will make the talented girl lose hope for her word in this world, which has been dominated by men since ancient times.

But the essay gained a broad resonance many years later, in the 1970s, as a canonical feminist text, the first official declaration of the right to equal attention to the value of women's writing, the right of women to write and to think.

Woolf says that in the XIX century, for example, a woman did not have personal time and could only write when she was in the same room with other family members or guests, remembering that she was a wife, mother, and mistress of her home, with little time given to writing, which was in the background. Women tried to do it covertly. And this was a hindrance to the development of women's writing.

The main idea of this essay is women and literature, the position of women in literature, and how women are viewed by men in this status

The writer emphasizes some of the progress that took place at the beginning of the XX century, and believes that in about 100 years the situation will change and women will not only contribute in a variety of fields, but will be able to look with satisfaction on the successes of their predecessors.

Woolf concludes her speech with an address to young female students, calling them to enjoy the freedom given them by law, disregarding society's constant attempts to downgrade the importance of women. This advice is as useful as it is simple, and it took many pages of preliminary thought to formulate it.

References:

1. <https://booksonline.com.ua/view.php?book=94777>

2. <https://www.youtube.com/watch?v=b8g6tpvzWXY>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/svoya-komnata-1929-virdzhinii-vulf-prostranstvennaya-metafora-v-istoriko-kulturnom-i-gendernom-prochtenii>

Əmiraslanova Gülsəfa
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Filologiya fakültəsi, qrup 102
Elmi rəhbər: fil..f..d.dos. N.Mustafayeva
student2622@adu.edu.az

MƏMMƏD SƏİD ORDUBADİNİN “QILINC VƏ QƏLƏM” ROMANINDA AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI QIZIL ARSLAN VƏ NİZAMİ GƏNCƏVİ OBRAZLARI ƏSASINDA

Məmməd Səid Ordubadinin tarixiliklə müasirliyi əlaqələndirdiyi “Qılinc və qələm” romanı özündə bir sıra önəmli məsələləri ehtiva edir Romanda toxunulan əsas məsələlərdən biri Azərbaycançılıq ideologiyasıdır. Məmməd Səid Ordubadi bu ideyanı əsərdə Nizami Gəncəvi və Qızıl Arslanın timsalında geniş oxucu kütləsinə çatdırmağı bacarmışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası – Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini birləşdirən bir sistematik ideologiyadır. Məhz “Qılinc və qələm” romanında xalqın milli birliyi, adət-ənənələrinin şahidi oluruq. Əsərdə bu ideyanı təbliğ edənlərdən biri romanın mərkəzi obrazı olan Nizami Gəncəvidir. Nizami daima xalqın birliyi uğrunda mübarizə aparır və xalqı vətəni uğrunda birliyə səsləyirdi. Ümumilikdə, əsərdə Nizami obrazı Azərbaycan xalqının dilindən danışan bir qəhrəmandır. “Qılinc və qələm” romanında yazıçı ideyanı müasirləşdirmək üçün tarixi müasirləşmə yoluna əl atır. Nizaminin, onun yaxın dostu Fəxrəddin və Qızıl Arslanın parçalanmış Azərbaycanı (şimali və cənubi Azərbaycanı) millətə istiqlaliyyət qazandırmaq məqsədilə birləşdirmək cəhdləri buna misal ola bilər. Xalqı birliyə səsləmək, dövlətin istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə romanın əsasını təşkil edir. Qızıl Arslanın simasında vahid Azərbaycan uğrunda mübarizə məsələsi əks olunub. Bir hökmdar kimi Qızıl Arslanın apardığı siyasətdə öz dövləti və xalqı üçün savaşırdı. Əsərdə biz Qızıl Arslanın Nizami ilə daima məsləhətləşmək üçün məktublaşdığını və yaxud görüşdüyünün şahidi oluruq. Qızıl Arslanın bir hökmdar olaraq öz dövlətinin vahidliyi uğrunda qələmin və qılıncın birliyinə önəm verdiyini görürük. Azərbaycançılıq ideologiyasının əsasında hər bir Azərbaycan vətəndaşının dilimizi, mədəniyyətimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi yaşatması dayanır. Bütün bu məsələlər “Qılinc və qələm” romanının ideya-bədii xüsusiyyətlərini əhatə edir. Nizaminin Azərbaycan dili ilə bağlı görüşləri bu ideologiyanın bir hissəsini təşkil edir. Məmməd Səid Ordubadi əsərdə dil məsələsini işıqlandırmaq üçün o dövrdə ərəb, fars və Azərbaycan dilinin qarşılaşdırılması məsələsinə toxunub. Nizami bir şair və sadə xalqın təmsilçisi kimi saray mühitinin əsas verdiyi ərəb və fars dilində deyil, Azərbaycan dilində yazırdı. Qızıl Arslan və Nizami yazıçının yaratdığı qəhrəmanlar içərisində vətənpərvərlik ideologiyasının əsas aparıcı obrazlarıdır. Bu istər dövlətin idarəsi məsələlərində, istərsə də xalqın birliyi uğrunda atılan addımlarda özünü göstərir. Məmməd Səid Ordubadinin tarixi roman janrında qələmə aldığı “Qılinc və Qələm” əsərində Azərbaycançılıq ideyalarının əks olunduğu əsas məqamlar kimi aşağıdakı nümunələri qeyd edə bilərik:

- a. Şimali Azərbaycan hökmdarı Qızıl Arslanın timsalında vətənin azadlığı, istiqlaliyyəti məsələsi əks olunub;
- b. dahi şair Nizami Gəncəvinin timsalında xalqın ideyalarının carçısı olan bir qəhrəman obrazı yaradılıb;
- c. romanda əsas mövzular sırasında xalqın milli birliyi, milli-mənəvi dəyərlər işıqlandırılıb;
- d. əsərdə xalqın müqəddaratı məsələsinin ön plana çəkilməsi fikri qeyd olunub;
- e. əsərdə tarixlik və müasirlik əlaqəli şəkildə qarşılaşdırılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ordubadi M.S. Qılinc və qələm. 1-ci hissə. Bakı, 2005, 343s.
2. Ordubadi M.S. Qılinc və qələm. 2-ci hissə. Bakı, 2005, 414s.

DEN BRAUNUN “DA VINÇİ ŞİFRƏSİ” ROMANINDA POSTMODERNİST YANAŞMA

Den Braun (ing. Dan Brown) - amerikan yazıçı, jurnalist və musiqiçidir. O, şöhrətlənməsinə səbəb olan bir çox əhəmiyyətli əsərlər yaratmışdır. Den Braun Amherst Kolleci və Fillips-Ekseter Akademiyasının məzunu olduğdan sonra bir müddət elə bu təhsil mərkəzlərində ingilis dili müəllimi kimi çalışıb, özünü inkişaf etdirmişdir. Şifrə açma və gizli hökumət orqanlarına olan marağı 1996-cı ildə ilk romanı Rəqəmsal Qalanın (Digital Fortress) meydana gəlməsinə səbəb oldu. Romanın yayımlanmasından dərhal sonra Den Braun bir anda elektron kitab reytinglərində birinci yerə qalxdı.

Yazıcının ikinci romanı olan "Xəyanət nöqtəsi" (Deception Point) də siyasət, əxlaq, təhlükəsizlik və gizli texnoloji mövzularını əhatə edir.

Mükafatlar almış riyaziyyat üzrə professor ilə ilahiyyat musiqiçisinin oğlu Den Braun elm və din kimi bəzən bir-birinə qarşı duran fəlsəfələrin hakim olduğu bir mühitdə böyüyüb. Bu, bir-birini tamamlayan fikirlərdən aldığı təsirlə məşhur romanı "Mələklər və İblislər"i (Angels & Demons) yazıb. Bu əsər bir İsveçrə fizika laboratoriyası ilə Vatikan arasında baş verən, elm və din mövzularının hakim olduğu romandır. Den Braun babasının mason olduğunu bir çox proqramda açıqlamışdır. Evlərində qəribə önlüklər və ağ əlcəklər tapdığını söyləmişdir. "İtirilmiş simvol" (The Lost Symbol) adlı romanını da buna görə yazdığı ehtimal olunur. Kitabın mövzusu da masonluqdur. Bundan əlavə, 2003-cü ildə bitirdiyi və bütün dünyada satış rekordları qıran Da Vinçi şifrəsi (ing. The Da Vinci Code) kitabının da müəllifidir. Da Vinçi şifrəsi (ing. The Da Vinci Code) və Mələklər və iblislər (ing. Angels & Demons) kitablarının filmi də çəkilmişdir.

Onun şöhrət sədası gətirən əsərlərindən biri də “Da Vinçi şifrəsi“ romanıdır. Bu möhtəşəm əsər Den Braun tərəfindən 2003-cü ildə nəşr olunmuşdur. Parisdəki Luvr muzeyində baş verən bir cinayət İsa Məsihin Mariya Maqdalena ilə evli olması ehtimalı üzərinə, simvolist Robert Lenqdon və kriptoloq Sofi Ne-vünü, Sion və Opus Dei təriqətləri arasındakı bir müharibənin ortasına gətirir. Dünya səviyyəsində böyük bir müvəffəqiyyət qazanan roman, Avropa tarixində, dinində, memarlığında və sənətində ən adi oxucuların maraqlarını yenidən canlandırmaqla yanaşı, fərqli elm sahələrindən, xüsusən də tarix və din məsələlərində olan ən sirli məsələlərə nəzər salınıb. Ancaq bunlar arasında bu romanın postmodern povest sənəti ilə bağlı araşdırmaları vurğulayan az məqalə var.

Biz əsəri mükəmməl bir postmodernist nümunəsi adlandıra bilərik, çünki əsərdə müəllif xüsusi bir ustalıqla bunu aydın şəkildə təsvir edir. Əvvəlcə postmodernizmin mənasına və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirək. Postmodernizm — XX yüzilliyin ikinci yarısında fəlsəfədə, incəsənətdə, ədəbiyyatda bütün formaları, qaydaları, ehkamları inkar edən, onları sintetik və qarışıq şəkildə təqdim edən cərəyandır. Müasir dünyada informasiya texnologiyaların inkişafı nəticəsində daha da inkişaf etmişdir və dünyanın aparıcı cərəyanına çevirilmişdir. Bir vaxtlar modernizm klassik, akademik dəyərləri inkar edib yeni bədii formalar yaratdığı kimi postmodernizm (almanca "moderndən sonra gələn") də modernizmi inkar edərək ədəbiyyatda kaos, elementlər müxtəlifliyi yaradır. Hazırkı tezisdə, Dan Braunun üç əsas postmodernistik xüsusiyyətini, qeyri-müəyyənlik, intertextuallıq və parçalanma ölçüləri təhlil olunacaq. Müvafiq olaraq üç görkəmli xüsusiyyətdən bəhs edən aşağıdakı üç fəsil bu tezisə əsas müzakirələridir. Birinci fəsil qərarlılığı öz mərkəzinə götürür və romanda ortaya çıxan qeyri-müəyyən elementlərin qarışıq bədii janrlar, dil və söz oyunundan ikiqat istinadlar, fakt və bədii ədəblərin bulanması və açıq sonluqların təhlilini əhatə edir. İkinci fəsil intertextuallığın xüsusiyyətinə diqqət yetirir və Dan Braunun romanı ilə Müqəddəs Qan və Müqəddəs Kasa daxil olmaqla digər gizli mənbələr, bəzi İncil mənbələri və məşhur rəsm əsərləri, tez-tez görülən simvollar kimi real dünya materiallarından olan elementlər arasındakı dərin əlaqəni araşdırır. , Walt Disney-in cizgi filmləri, fərqli marka adları və reklam şüarları, populyar jurnallar, mühazirə broşurası, əlifba diaqramı, tərs mətn, gizli təşkilatın veb saytları və hətta İnternetdən axtarış nəticələri. Üçüncü fəsil fraqmenti diqqət mərkəzində seçir və romanda istifadə olunan postmodern povest texnikasını, xüsusən də xətti olmayan povest quruluşu aspektlərini araşdıraraq, povest perspektivini və nizamsız zaman ardıcılığını dəyişərək araşdırmanı dərinləşdirir. Bütün bu postmodernist xüsusiyyətlər əsərin uğurlu olmasına səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Den Braun "Da Vinçi şifrəsi " 2020- "Qanun Nəşriyyat " 520 səhifə
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Den_Braun
3. https://az.wikipedia.org/wiki/Da_Vinçi_şifrəsi
4. <https://www.globethesis.com/?t=2155360308482431>
5. <https://az.wikipedia.org/wiki/Postmodernizm>

Həsənova Jalə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Filologiya fakültəsi, q.r.334b
Elmi rəhbər:müə. Əliyeva Səyyarə
jh.hesenova@adu.edu.az

PER LAGERKVİSTİN "AZAD OLUNMUŞ ADAM" ƏSƏRİNDƏ AZADLIQ" İDEYASI

"Azad olunmuş adam"... Doğrudanmı, azad olunmuşdur? Azadlıq nədir bəs, biz onu necə anlayırıq? Misal üçün, bizim hansımıza sual verilsə ki, həbsxanada olan insan azaddırmı? Təbii, hamımız "yox" – deyəcəyik. Çünki biz azadlığı daha çox (çöldən) fiziki olaraq dərk edirik. Bu isə əsl azadlıq deyil. Əsl azadlıq içdən olan - mənəvi azadlıqdır, düşüncə azadlığıdır.

Dustaq həbsxananın həyatında gəzinti zamanı balaca bir daş tapır. Daş onun diqqətini həddindən artıq cəlb edir və o, əyilib daşı yerdən götürür. Çünki o daş çoxlu rəng çalarlarına malik idi. Baxanda gözünün önündə sanki həmişə arzuladığı, amma gedə bilmədiyi sehrli, rəngarəng və xoşbəxt dünya canlanırdı. Başqa bir planetə də oxşayırdı. Üzərində qan damarlarına bənzəyən qırmızı xətlər də var idi bu daşın. Həyətdə gəzinti zamanı dustaqlara əyilib yerdən nəsə götürməyə icazə verilmir, buna görə də gözətçi onu çağırır nə üçün əyildiyini soruşsa da, dustaqda olan daşı görmür. Bəs niyə görə bilmir? Aha, günəş artıq buradan doğulub, yavaş-yavaş bu sualı işıqlandırmğa başlayır: Gözətçi daşı dustaqda onun üçün görə bilmir ki, əslində, həmin daş dustağın iç dünyası idi. Zəngin, rəngarəng, sehrli mənəviyyatı, hüdudsuz düşüncəsi idi. Və heç kim hansısa insanın mənəvi zənginliyini çöldə, onun üstündə görə bilməz, eyni zamanda, adi gözlə görə bilməz. Dustaq başqa bir dünya və həyat hesab etdiyi balaca daşın vasitəsilə nəhəng mənəvi azadlığa qovuşur.

Əsərdəki kimi mənəvi və düşüncə azadlığı olan bir insanın "dustaq" olması oxucunu düşündürməyə bilməz. Bəzən həyatda məkan olaraq yeri səhv düşən insanlar da olur, təəssüf ki. Məsələn, azad bir kəs, yaxud azadlıq həbsxanada olur, sağlam insan xəstəxanada, ağıllı biri dəlixanada və s. Rus yazıçısı Anton Çexovun "6 nömrəli palata" əsərində də biz bunun şahidi oluruz; bir gün dəlixanaya bir "dəli" gətirirlər. Zaman keçdikcə onunla tanış olan, söhbət edən baş həkim çaşır qalır. Və deyir, o çox ağıllı bir insandır. Ona heyran qalmamaq mümkün deyil. Mən hər gün ondan nələrsə öyrənirəm, onun düşüncələri, sözləri məni valeh edir. Sonra tez-tez özünə sual verir, necə olub ki, onun kimi ağıllı, savadlı, dünyagörüşlü adamı dəlixanaya atıblar? Və nəhayət, ürək ağrısı ilə qeyd edir: "Mən ömrüm boyu bir ağıllı adam axtardım, onu tapdım, amma o da "dəli" çıxdı".

Müəllif əsərin sonuna yaxın dustağın azadlığını gözəl mənzərə ilə göz önündə sərgiləyir: həbsxana pəncərəsindən baxan dustaq yalnız səmanı görür, ayı, günəşi, ulduzları və buludları seyr edir. Tez-tez buludlarla ünsiyyətdə olur. Onların formadan-formaya düşməsini, parçalanaraq yox olmasını, yenidən əmələ gəlməsini maraqla izləyir.

Bu ilk növbədə o deməkdir ki, azad insanın düşüncəsi yerlə sərhədlənmir, yerə dirənmir. Göylərdədir və ucsuz-bucaqsızdır, sərhədsizdir, nəhəngdir. Tanrı ucalığındadır. Elə buna görə də o həmişə hər yerdə azaddır! Bu, Tanrıca azadlıqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.britannica.com/biography/Par-Lagerkvist>
2. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1951/lagerkvist/biographical/>
3. Per Lagerkvist. Seçilmiş əsərləri. "Şərq-Qərb", Bakı-2009.

ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT

Mədəniyyət yönümlü, insan mərkəzli bir məktəb ideyası mədəniyyətlə əlaqəli bəzi əsas müddəaların mahiyyətinin açıqlanmasını, bir növ tezausun inkişafını əhatə edir.

Başlanğıc nöqtəmiz mədəniyyətin mahiyyətini müəyyənləşdirməkdir. Müasir elmdə mədəniyyət və ya "ikinci təbiət" bir insanın mürəkkəb maddi və mənəvi varlığı kimi qəbul edilir. Mədəniyyət tərifinin semantik və məzmun-nəzəri müxtəlifliyi bu konsepsiyanın çoxfunksiyalılığına, qabiliyyətinə və müxtəlifliyinə dəlalət edir. Hal-hazırda mədəniyyətin normativ bir davranış modeli kimi başa düşməkdən axioloji və texnoloji anlayışlara qədər. bir neçə yüz tərfi var.

D.S. Lixaçev mədəniyyəti müəyyən bir mənəvi-etik, müqəddəs bir sahə, üzvi bir bütöv hesab etməyi təklif edir ki, ondan bir hissəsi də ağrısız çıxarılmır. Onun fikrincə, bu sahəyə həmişə din, elm, sənət, təhsil, əxlaq və insan davranışının əxlaq normaları daxil edilmişdir. Dili mədəniyyətin əsas təzahürlərindən biri hesab edir. Dünyada adı olmayan bir fenomen görünür. Hər şeyin mənşəyi sözdədir.

Beləliklə, mədəniyyət fərqli ünvan sahibləri arasında mübadilə olunan mətnlərin, mesajların cəmi və ya bəşəriyyətin kommunikativ "mən" inin özünə göndərdiyi bir mətn, bir mesaj kimi qəbul edilə bilər. Bu mövqedən mədəniyyət insanlığın nəhəng avtomatik ünsiyyətinin mahiyyəti kimi qəbul edilə bilər.

Mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi olan sənət, onu mədəniyyətin mərkəzində olduğu üçün bir bütün olaraq təmsil edir. Başqa sözlə, mədəniyyət bütün insan fəaliyyətinin dolğunluğudur və sənət mədəni kainatı əks etdirir. Sənət ifadə olunur: Şəkillər, Rəmlər, Kodlar, Arketiplər, Mətnlər və s. Ədəbiyyat sənətin ayrılmaz hissəsidir.

Elm, ideologiya, fəlsəfə mədəniyyətin şüur funksiyasını yerinə yetirir və sənət onun öz şüurudur. Və ədəbiyyat sənətin ayrılmaz bir hissəsi olduğundan, onu mədəniyyətin özünüdərk kimi də qəbul etmək olar. Bunun səbəbi sənətin mövzunu obyektədən ayırmamasıdır. Sənət dünyadakı bir insanı əhatə edən hər şeyi ruhlandırmaq, canlandırmaq, insanlaşdırmaq vəzifəsini yerinə yetirir. məcazi mənada ədəbiyyat mədəniyyəti əks etdirən və mədəniyyətin özünü tanıdığı və özünün əks etdirdiyi dünyanı tanıdığı bir güzgüdür.

Beləliklə, mədəniyyət, insanların mübadiləsi etdiyi mətnlərin, mesajların cəmi və eyni zamanda bəşəriyyətin özünə göndərdiyi bir mesaj kimi qəbul edilə bilər. Bu mövqe baxımından mədəniyyət insanlığın nəhəng bir avtomatik ünsiyyəti kimi qəbul edilə bilər. Diqqətəlayiqdir ki, 19-cu əsr mədəniyyətində mesajlara yönəlmiş ünsiyyət üstünlük təşkil edir və 20-ci əsrin mədəniyyəti və müasir mədəniyyət üçün avtokommunikasiyanın xarakterik olmasıdır. Bu vəziyyətdə, süjetin rolu olduğu kimi, janr spesifikliyinin də rolu zəifləyir. Ancaq oyun prinsipinin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır, müəllif şüurunun azadlıq səviyyəsi artır. Ümumiyyətlə ədəbiyyatın və incəsənətin öyrənilməsi təkcə mətnin müəlliflə oxucu arasındakı ünsiyyət kimi yozulmasını deyil, bu mətnin işləmə üsulu kimi şərh edilməsini də nəzərdə tutur.

Beləliklə, mədəniyyət və ədəbiyyat arasında sıx əlaqə var. Ədəbiyyat mədəniyyətin bir hissəsidir, eyni zamanda bu mədəniyyətin özünü dərk etməsi rolunu oynayır. Ədəbiyyat mədəniyyət hadisələrini əks etdirir, ondakı hər hansı bir dəyişikliyə həssaslıqla reaksiya göstərir. Ədəbi əsərlər müəllifin oxucuya mesajı, bütövlükdə bəşəriyyətə mədəniyyətin mesajıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Аверинцев С.С.«Аналитическая психология» К.Г.Юнга и закономерности творческой фантазии // О современной буржуазной эстетике. Вып. 3. М., 1972.
2. Архетип // Поэтика. Словарь актуальных терминов и понятий. – М., 2008. С. 24.
3. Модель мира. Космос. Пространство. Время мифическое. Литература и мифы // Мифы народов мира: В 2 тт. Любое издание.
4. Мелетинский Е.М. О происхождении литературно-мифологических сюжетных архетипов // Литературные архетипы и универсалии / Под ред. Е.М. Мелетинского. М.: РГГУ, 2001. С. 73–149.
5. Токарев С. А., Мелетинский Е. М. Мифология // Мифы народов мира: В 2 тт. – Т. 1.С 11–20. Любое издание.

“BAYRONİK QƏHRƏMAN” VƏ BAYRON ŞƏXSİYYƏTİ

"Deyəcəksiz ki, qəribədir amma gerçək, bütün uydurmalarından qəribə olur". Bayronun yazdığı bu sözləri onun müəmmalı və qalmaqallı həyatı üçün ən gözəl sözlər adlandırdılar. Ancaq o dövr romantizminin əsas estetikasına nəzər salsaq, ideallıq yəni əbədi, sirlili və dərk edilməzlik, gerçəklik isə əksinə, məhdud və konkretlik hesab olunurdu.

Ömrünü keyf-işrətlə keçirmiş Bayronun yaratdığı obrazlarla şəxsi həyatı arasında əslində çox böyük yaxınlıq yoxdur. Yaradıcılığında bir sıra xalqların azadlıq müharibələrinə başçılıq etməsi və digər siyasi proseslərdə iştirakının izlərinə rast gəlmək mümkündür. Ancaq Bayronun yaratdığı obrazlarla öz həyatı arasında oxşarlığın olmaması tamamilə fərqli mövzudur.

Bayronik qəhrəman sevir, sevgisində etibarlı, mübarizəsindən dönməz və hər cür ağır acıya dözən, ancaq sonda nakam qalan bir obrazdır. Bu tip obraz yaratmaq istəyən bir yazıçının, dəfələrlə sevgi yaşaması yazdıqları ilə şəxsiyyəti arasında uçurum yaradır. Bəlkə də L.A.fon Arniminin "yer üzündəki varlıq özünün zahiri ifadəsində heç bir zaman mənəviyyəti tam əks etdirə bilməz..." fikri ilə Bayronun həyat və yaradıcılığını bir-birinə bağlamaq olardı. Əlavə olaraq Bayronun "Laura Petrarkanın həyat yoldaşı olsaydı, bütün ömrünü ona sonet yazardımı?" sualını meydana atması onun sevgisində etibarlı qalan obrazları ilə şəxsi həyatı arasındakı əlaqələri tamamilə alt-üst edir. Petrarkanın cəmi bir dəfə sevərək bir ömrü öz sevgisinə etibarlı qalması Bayronu müəyyən mənada narahat etdiyini aydın şəkildə sezmək mümkündür. Bayron belə insan deyildi və öz qəhrəmanlarını yaradanda bu məsələni fərqli verməsinə səbəb isə onun hər şeydən əvvəl insan olaraq hər hansı bir sevgiyə sadıq qala bilməməsidir. Romantik şair olduğu üçün Bayron reallıqdan çox görmək istədiklərini yazmağa çalışmalıydı. Hesab oluna bilərdi ki, Bayron özünü nakam sonluqla bitəcək bir mübarizə əzmlili qəhrəman kimi görmək istəyərdi. Ancaq Manfred və digər bu kimi obrazlar istədiklərini əldə etdikdən sonra ondan gözlədikləri həzzi ala bilmirdilər. Bu da bir növ Bayronun bu fikrdə olmadığını göstərir. Vəfatından az sonra İngiltərədəki dostları şairin xatirəsini yad etmək üçün Bayrondan qalan əlyazmaları nəzərdən keçirərkən əksəriyyəti Bayronun sevgi macəraları haqqında qeydlərdən ibarət olan nüsxələri onun zəhmətlə qazandığı qəhrəman nüfuzuna xələl gətirəcəyindən ehtiyat edərək, yandırmaq qərarına gəldilər. Beləliklə Bayron, Mazepa poemasında varlığı ilə sevən, nakam eşqə düşərək və məhəbbət əzablarını nemət hesab edən qəhrəmanından bilavasitə uzaqdır.

Abidos Gəlini əsərində yer alan Züleyxa və Səlimin "bacı-qardaş" kimi qələmə verilməsi və onların bir-birlərini sevməsi onun həyatında yer alan hadisələrlə hardasa oxşar olduğu fikrini irəli çəkə bilərdi, ancaq Bayron əsərin sonunda qəhrəmanların bacı-qardaş olmadığını yazır. Bundan sonra onların hər ikisinin ölməsi Bayronun yenə də ənənəvi tərzini ortaya qoyur. Əsərin sujet xətti XVI əsr ispan ədəbiyyatında mavrların yaşam tərzini və şücaətli bağlı yaranmış "Abenserrah və gözəl Hərifənin hekayəsi" romanı ilə çox oxşarlıq təşkil edir. Lakin, əsərin sonunda iki sevən gənc qovuşur. Eyniyyətin pozulmasına, görünür, Bayronun öz istəyi və tərzini əngəl olmuşdur.

Yaradıcılığında "Şərqi poemaları" adı verilən əsərlərin yer tutması Bayronun "Şərqi ürəkli Qərb şairi" adlandırılmasına belə gətirib çıxarmışdır. "Gavur" poemasından Leyla və "Abidos gəlini"ndən Züleyxanın faciəli taleyi buna misal ola bilər. Bayron türk qadınlarının tərəfini saxlamasına baxmayaraq Türk imperiyasının ərazi fəthlərini qəbul edə bilmir, hətta yunanların başladığı azadlıq müharibələrinə başçılıq edirdi. Digər tərəfdən isə "Don Juan" əsərində Türk imperiyasının fəth etdiyi Ukraynanın Odessa şəhərinin (İzmail qalasının) Suvorov tərəfindən hücumla məruz qalmasını və rus qoşununun ön sıralarında tatar, başqırd, çuvaş kimi türkləri düzərək türkün əli ilə öldürülməsi məsələsini qaldırırdı. Bayron, yunan azadlıq müharibəsinə başçılıq edərkən "türklər məhkum, yunanlar hakim olsaydı, yəqin ki, mən, türklərə qoşulub, yunanların əleyhinə, türk azadlığı uğrunda vuruşardım" deyirdi.

Bayronik qəhrəmanın istədiyini əldə etdikdən sonra onu niyə istədiyini bilə bilməməsi kimi, Bayronunda əsərləri ilə şəxsi həyatı arasındakı əlaqə bir o qədər ziddiyyətlər və tərəddüdlər təşkil etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. I.Corc Qordon Bayron seçilmiş əsərləri. Bakı, 2006, 224 səh.
2. <http://www.anl.az/down/meqale/edebiyyat/2017/iyun/547509.htm>

Nicat Həşimzadə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Tərcümə fakültəsi, ingilis dili (M20-120)
Elmi rəhbər: Esmiralda Rəhimli f.f.d. dos.
student2833@adu.edu.az

ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT DÖVLƏT SİYASƏTİNİN APARICI İDEOLOJİ XƏTTİDİR

Makedoniyalı İsgəndərin formalaşmasında filosof Aristotelin böyük xidmətləri olub. Aristotelin kitablarına nəzər salanda onun mədəniyyətə, ədəbiyyata necə yüksək dəyər verdiyinin şahidi oluruq. "Poetika" və "Etika" kitabları nəzərdə tutulur. Şah İsmayıl Xətai həm hökmdar idi, həm də gözəl şeirlər yazırdı. Onun şeirlərində ideoloji məqamlar dövlət siyasətində özünü göstərir. Orta əsrlər dövründə fars dili saray dili idi, ən gözəl poetik nümunələr həmin dildə yaranırdı. Şairlər saraylara cəlb olunurdular. XVII əsrdə – Klassisizm dövründə "sənət sənət üçündür" düşüncəsi ənənəvi hal almışdı. XVI –XIX əsrin 30-cü illərini əhatə edən klassisizm cərəyanına görə sənət ideallığı özündə ehtiva etməli, mükəmməliyə can atmalıdır. Feodolizmin çöküşündə, Fransada mütləqiyyətin qurulmasında klassisizm cərəyanının böyük rolu olub. Kardinal Rişelye 1634-cü ildə Fransa akademiyasını yaratmaqla mütləqiyyətin sütunlarını daha da reallaşdırdı. Bu akademiyanın yaranmasının bir səbəbi də mədəni mərkəz rolunu daşıyacaq sənət mühitinə olan ehtiyac idi. Bəzi dövlətlər müstəqil sənəti, azad ədəbiyyatı daim təhlükə hesab edib. 1937-ci il Sovet Repressiyasının, Nasist Almaniyasının kitablar yandırmasının əsl səbəbi də bu idi. Osmanlı imperiyası 3 əsr çap maşınını gizli saxladı. Viktor Hüqonun "Paris Notr Dam kilsəsi" romanını oxuyanda da keşiş Klod Frollonun çap maşınına necə nifrət etdiyini, onu cəmiyyətdən gizli saxlamaq istəyini görürük. Çünki bilik təhlükəlidir. İctimai-sosial rifahı təmin etməyən rejim üçün cəmiyyətin bilgi əldə etməsi təhlükəlidir. XX əsrin geniş ədəbiyyat və mədəniyyət bilgisinə sahib nadir dövlət xadimlərindən biri də Heydər Əliyev idi. O, 1997-ci ildə, müstəqillik dövründə keçirilən Azərbaycan yazıçılarının onuncu qurultayındakı nitqində bu həqiqəti aşı-ğidakı kimi etiraf etmişdir: "Şəxsən mən ədəbiyyatı çox sevən adamam və gənc vaxtlarımdan, hətta uşaqlıqdan, məktəbdə ilk ədəbiyyat nümunələrini oxuyandan ədəbiyyatı sevmişəm... Mənim bir insan kimi formalaşmağımda, təhsilimdə, əxlaqımda, mənəviyyatımda ədəbiyyatın, mədəniyyətin çox böyük rolu olmuşdur. Mən orta məktəbdə oxuyarkən Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini sevə-sevə oxumuşdum... O illərdə, o uşaqlıq və gənclik illərində onlar mənə o qədər təsir edib ki, mən onları unutmamışam. Bu "oxumuşam, unutmamışam" sözləri sadəcə bir fikir deyil. Yəni onlar mənə təsir edib, mən onlardan bəhrələnmişəm, mənəvi qida almışam". Birinci Qarabağ savaşından sonra ölkənin iqtisadi vəziyyəti çox ağır idi. Ancaq belə ağır bir vəziyyətdə ulu öndər Heydər Əliyev "Ədəbiyyat qəzeti"nin, "Azərbaycan", "Qobustan" və "Ulduz" jurnallarının nəşrinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar verdi. Dövlətin ağır iqtisadi zamanında belə mədəniyyətə, sənətə qayğı göstərdi, dəstək oldu. Əlbəttə sonrakı illərdə Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf etdi. Ancaq çox çətin günlərdə Heydər Əliyev ədəbiyyatın, mədəniyyətin necə böyük əhəmiyyət daşıdığını göstərdiyi qayğı ilə sübut etdi. Heydər Əliyev deyirdi ki, mədəniyyət xalqın mənəvi sərvətidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İsa HƏBİBBƏYLİ,
2. Milli Məclisin deputatı, akademik,
3. Azərbaycan.- 2010.- 27 aprel.- S. 4.
4. Klassisizm - KULTUROLOGIYA (MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ) Kayzen.az 27 yanvar 2013
<https://kayzen.az/blog/kulturologiya/10821/klassisizm.html>

Huseinli Elshan
Azerbaijan University of Languages
Philology, Gr.B19-239B
Scientific adviser: diss.I.Safura
huseynli-elshan@adu.edu.az

"THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF MULTICULTURALISM POLICY"

Multiculturalism, interreligious and intercultural dialogue, tolerance and harmony in the Republic of Azerbaijan in a reality where an atmosphere of mistrust is forming in the international arena, racism, nationalism, xenophobia are expanding, ethnic and national intolerance is almost becoming a way of life. The world is studying this model which is considered to be a unique model of coexistence of ethnic diversity has been formed for ages. In fact, being the main philosophy of this model multiculturalism is an alternative to xenophobia, Islamophobia and racism. One is a call for reconciliation, the other is enmity. Both have definite and strategic goals. In multiculturalism, this is to achieve intercultural harmony at the global level. Alternatively, it is dragging into global chaos therefore, the protection and promotion of multicultural values, both at the regional and global levels is more relevant and necessary than ever in the context of these bitter realities. Against the background of this reality, only one major issue is remained to be resolved in modern times. In the new geopolitical conditions, it was necessary to choose an ideological line that would ensure the successful development of Azerbaijan.

In general, the policy of multiculturalism in Azerbaijan, as a set of values formed over the centuries, but also does not go beyond the socio-artistic, psychological and spiritual level was quite unsystematic and spontaneous, especially in the years of Soviet ideology. It had almost all the important features, such as tolerance and moral potential, religious loyalty and national identity, psychological stability and openness to human values were ready to include the Azerbaijani people in a multicultural regime. These and similar features are quite visible and influential in the field of literary and artistic thought in Azerbaijan, both historically and today. Clear examples from the epos "Kitabi-Dada Gorgud", our oral and written literature clearly prove the existence of multicultural traditions from the distant past to the present day. Against this background, only one key issue is remained to be resolved in modern times: to determine the place of multiculturalism in the legal and political spheres. It was the great leader Heydar Aliyev who had great contribution to this model. He chose a clear ideological goal for the future relating to successful development of Azerbaijan. With his far-sighted and wise policy, Azerbaijan developed a centuries-old tradition of multiculturalism and raised it to a qualitatively new level.

References:

1. "Azərbaycan Multikulturalizmi" Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017. 416 səh.
2. http://multiculturalism.preslib.az/az_events-5xY1K72Bgp.html
3. http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2016_1035.pdf
4. <http://multikulturalizm.gov.az/post/771/azerbaycanda-multikulturalizm-ve-onun-olkenin-sosial-iqtisadi-inkisafinda-rolu.html>

Amanova Dürdanə Əziz qızı
ADU, Filologiya fakültəsi, qrup 234b
Elmi rəhbər dos.Ülviyyə Əliyeva
dur-amanova@adu.edu.az

ÇARLZ DİKKENSİN "OLİVER TVİST" ROMANINDA OLİVER OBRAZININ TƏHLİLİ

Oliver dünyaya gəldiyindən çox əziyyətlər çəkib. Təhqir olunub, aclıqla sınıanıb, döyülüb.... Bunlar azmış kimi həyatı haqqında məlumatlar ondan gizlədilib. Oliver doğulduğundan bəri bir çox məşəqqətlərə

düçar olmuşdur. Bir növ uşaqlığı əlindən alınmışdır. Həyata göz açdığında bəri tale onun üzünə gülməmişdir.

“BÖYÜK ACILAR GÖRDÜYÜMÜ ÖYRƏNSƏN, BƏLKƏ DƏ MƏNİ BİR DƏ SƏN YARALAMAZSAN.” deyən Oliver həyatını bir cümlədə ifadə edir.

Dikkensin ən çox sevilən əsərlərindən biri olan “Oliver Twist” romanında Dikkens o zamanın qəy-yumlarının və yetimlərinin həyatını nəsrə çəkmişdir.

Roman təkcə parlaq bir sənət əsəri deyildir, eyni zamanda da mühüm sosial sənəddir.

Əsər dərin ictimai məzmunu, bədii vüsəti, düzgün həyat həqiqətlərinin təsviri ilə seçilir.

O dövrdə ingilis ictimai - siyasi həyatında baş verən hadisələr öz şəffaflığı ilə nəsrə çəkilmişdir. Kapitalist - burjua şəraitində yoxsul insanların ağır vəziyyəti, azyaşlı uşaqların ehtiyac üzündən çəkdiyi müsibətlər Dikkens tərəfindən kəskin bir mürəkkəblə silinməz iz qoymuşdur.

Biz əsərdə Fagin və Bill Saykies kimi obrazlar görürük. Onlar XIX əsr ingilis həyatında olan qaranlıq obrazlardır. Öz cəhennem lərinin qurbanları olan Fagin və Bill Saykies başqalarının həyatını da öz cəhennəmlərinə qurban verirlər. Bu cəhənnəmin qurbanlarından olan Dodger əsərdə oğurluq istedadı ilə seçilir.

Xeyirxahlığı ilə seçilən, alicənab Mr. Bronlow əsərin ən pik nöqtəsində və ziddiyyətlərin açılmasında yaxından iştirak etmişdir. Bronlow Oliver sonsuz inam, güvən bəsləyir. Çünki o sevgilərində hər zamna haqlı idi.

Oliverin qaranlıq yolunda onun əlindən tutaraq ona işığa çıxardan, bütün gerçəkləri söyləyərək Oliver kömək edən Nansini unutmamaq olmaz. Sonda Bill Sykies tərəfindən qətlə yetirilsə də, Nansi bütün həqiqətləri Mr Bronlowa söyləyir.

Bəzi acı başlanğıclar sonda xoşbəxtlik istəyir. Oliverdə onlardan idi. Həyatın qara üzünü görmüş, lakin iradəsi ilə, çabası ilə ayaqda dik duran Oliver sonda öz layiq olduğu həyatına qovuşur.

Çarlz Dikkens Oliver Twist.Baki 2007. 495 seh

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://az.wikipedia.org/wiki/%C3%87arlz_Dikkens

Kəmalə Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Magistratura şöbəsi, M20-102
Elmi rəhbər:f.f.d.,b\m. Röya Mursudova
student2625@adu.edu.az

KAMAL ABDULLA VƏ TOM STOPPARD YARADICILIĞINDA POSTMODERN DRAM ELEMENTLƏRİ

Dramaturgiyada modernizmdən postmodernizmə keçid qələmə aldığı absurd pyesləri vasitəsilə Bekketin yaradıcılığından başlanmışdır. Dramaturqlar üçün köhnə, qədim, yeni, dünənki, bugünkü – hər şey istifadə edilmək üçün tükənməz mənbəyə, bir növ tarixi anbara çevirən postmodern teatrda XX əsrin o günə qədərki aparıcı sənət təmayülləri də daxil olmaqla, Aristotelin dram qanunları, tragediya və farsın yenidən aktuallaşması, absurd və tragikomizm, bir sözlə hər şey iç-içə keçib, bir-birinə qarışıb birləşmişdir. Azərbaycan postmodern dramın ən görkəmli nümayəndələrindən biri hesab olunan Kamal Abdullanın “Causus” pyesində və ingilis dramaturqu Tom Stoppardın “15 dəqiqəlik Hamlet” əsərində ədəbiyyatda cavab verməkdən çox sual meydana gətirən postmodern dramın ünsürlərini görə bilirik.

K.Abdulla Kitabı-Dədə Qorqud dastanı əsasında qələmə aldığı “Causus” pyesində postmodernizmin dekonstruksiya texnikasından istifadə etməklə tamaşaçıların gözündəki oğuz mühiti ilə bağlı bütlləri dağıtmış və hadisələrə, obrazlara fərqli baxış bucağı gətirmişdir. Bunu Qazan xanın xəsis, Şir Şəmsəddinin öz ağılı ilə düşünmə bilməyən, Beyrəyin yaltaq və araqarışdıran, Aruzu kibirli bir obraz kimi təsvirində müşahidə edirik. Əsərdə ən çox diqqət çəkən obraz olan Dədə Qorqudu canlandıran aktyorun səhnəyə daxil olarkən ağ uzun saçları və saqqalını bir neçə dəqiqədən sonra çıxarıb torbasına qoyması və tez-tez torbasından çıxartdığı çubuqları sındırmaqla cadurgərlik etməsi şüurlardakı bütlləşmiş “Dədə” obrazını dağıtmış

dır. Həm də Boğazçı Fatmanın Dədə ilə münasibətindəki sərbəst hərəkətləri tamaşaçılara pyes boyunca axtarılan casusun əsl atasının Dədə ola biləcəyini düşündürür.

İngilis dramaturqu Tom Stoppard “15 Dəqiqəlik Hamlet” pyesini Şekspirin “Hamlet” dramı əsasında qələmə almışdır. “Casus” pyesində olduğu kimi teatr əsərində postmodernizmin dekonstruksiya texnikasından istifadə edilərək üstü örtülü şəkildə verilən fikirlərin açıq-aşkar əks olunmasını müşahidə edirik. Bunu Şeksprin “Hamlet” dramından fərqli olaraq pyesdə Hamletin hazırladığı tamaşanın canlandırılması və Claudis obrazının “tamaşanı saxlayın” deyib qaçmasında, Opheliyanın Leartesə və kral Claudisə gül verib səhnənin bir kənarına yığılıb ölməsində və Hamletin Claudisi öldürməkdə heç bir tərəddüt etməməsində görürük. Həm də Stoppard pyesin sonunda iki dəqiqə müddətində bütün əsərin qısa və sürətli şəkildə canlandırılması keçmişə cəld baxış xüsusiyyətini yaratmışdır.

K.Abdullanın “Casus” və T. Stoppardın “15 dəqiqəlik Hamlet” pyeslərini müqayisə etdiyimiz zaman hadisələrə və obrazlara postmodernist fəlsəfəsindən yanaşmaqla yanaşı tamaşaya komediya ünsürləri gətirmək üçün aktyorların replikalarını xüsusi bir pafosla səsləndirməsi və bununla ahəngdə jest və mimikalardan, xüsusi səhnə və işıq effektlərindən istifadə olunmasını müşahidə edirik. Sadaladığımız bu xüsusiyyətlər postmodern dramı digər dram əsərlərindən fərqləndirən əsas ünsürlərdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 s.
2. Qorqud ədəbiyyatı. Bədii əsərlər. Bakı, “Öndər nəşriyyatı”, 2004, 368 səh.
3. “The Fifteen Minute Hamlet” a play Tom Stoppard pdf.
4. Vilyam Şekspir. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 736 səh.
5. <https://www.youtube.com/watch?v=dJUO2BWBcIw>
6. <https://vimeo.com/27738737>
7. <https://www.azadliq.org/a/25272793.html>

Şixəliyeva İlahə Fərhad qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Filologiya fakültəsi, qr.333

Elmi rəhbər: Fil.f.d, b/müə. M.Mövlamova

is.shixaliyeva@adu.edu.az

MƏHƏMMƏD FÜZULİ ƏSƏRLƏRİNDƏ İNTERMEDİALLIQ: MUSİQİ VƏ SÖZÜN HARMONİYASI

V Klassik ədəbiyyatımızın görkəmli şairi, divan janrının banilərindən biri, dahi Azərbaycan şairi, söz ustası Məhəmməd Füzuli öz əsərlərində digər sənət sahələri kimi musiqiyə də yer vermişdir. Şair qəzəllərində, “Yeddi cam” və “Rindu Zahid” poemalarında musiqi, oxu sənəti haqqında fikirlər söyləmişdir. O, musiqi alətlərinin və bu sənətin xüsusiyyətlərindən danışmışdır. Füzuli “Yeddi cam” əsərində yeddi səma cisminə uyğun etmişdir. Buradakı yeddi səma cisminə uyğunluqda əsərdə sufizm ideyalarını aydın şəkildə göstərir. Yeddi qədimdə, nücum elmində müqəddəs rəqəm sayılır. Şair sufizm ideyalarını əks etdirərək burada musiqi alətlərindən və onların xüsusiyyətlərindən bəhs etmişdir. Füzuli bu əsərdə alleqoriyadan ustalıqla və maharətlə istifadə etmişdir. Alleqoriya vasitəsilə islam dinin musiqiyə haram saydığını da istehza ilə dilə gətirmişdir.

“Yeddi cam” əsərində hadisələr məkan olaraq meyخانədə cərayan edir. Sufizmdə meyخانə dedikdə təkkə, zaviyə, xanəgah, yəni irfan ocağı, mərifət öyrənilən məkan, ilahi sevginin öyrədildiyi yer nəzərdə tutulur. Poemanın hər fəslində bir musiqi aləti ilə söhbətdən, hər fəsildə bir camın keyfiyyətindən bəhs olunur. Bu məclisdə ilk qədəh musiqi alətlərindən birincisi – ney ilə içilir, onunla dərdləşir. Sufizmdə ney isə vücudi-külldən ayrılıb cüvz ələminə düşən və bunun üçün də fəryad və nalə edən zərrədir. O, öz əslindən ayrıldığına görə qərrib vətəndə hicran qəminin şikayətlərini söyləyir. Neyin içinin boş olması onun mənəvi və ruhani olan Haqdan başqa bütün masivani tərک etməsi kimi yozulur. Neyi çalmaqla üçün ona üfürülən nəfəs və hava vücuda, cismə üfürülən ilahi ruha bənzədilir. Füzuli burada neyin dili ilə təbiətdəki

hadisələri, onların baş verməsində hava, su, od, torpağın iştirakını göstərir. İkinci məclisdə isə, şair dəf ilə söhbət edir. Burada şair dəfin dili ilə yaxşını, yamanı, dünyanın faniliyini söyləyir. Amma o inildəmir, həyatdan istifadə etməyi məsləhət görür. Sonda isə müğənnidən dəfi çalmağı və zövq verməyi istəyir. Üçüncü məclisdə isə şair tar və çəng ilə söhbət edir. Burada tar və çəng zamanda şikayətləndiyini, fanilikdən, ayrılıqdan, eşqdən yandığının təsvirini vermişdir. Sonrakı məclisdə isə ud ilə söhbət edir və burada udun xüsusiyyətlərindən də söhbət açır. Digər bir musiqi aləti isə setardır. Şair setarın səmindən əsəbiləşdiyini yazır. Musiqi ilə setarı eyniləşdirir və din ilə bir araya sığmadığını nəzərdə tutur. O, setarı Allaha ibadətə səsləyir və setarın cavabını yazır. Füzuli burada musiqi aləti ilə həmfikir olur. Altıncı məclisdə isə altıncı camı qanun ilə içir. Füzuli qanunun dərs qəmədən uzaqlığını, xoş nəğmələri ilə aləmi necə məmnun etdiyindən söhbət açır və müğənninin də qanundan ibrət almağı tövsiyə edir. Sonuncu – yeddinci isə mütrübdür. İnsanın cansız varlıqlardan etibarlı olduğunu və sirdaş olmağını deyir, ona sirrini nə neyə, nə qanuna, nə çəngə deməyi məsləhət görmür.

Ümumiyyətlə belə nəticəyə gəlmək olar ki, şair burada dinin haram saydığı musiqiyə olan rəğbətini dilə gətirmiş, musiqiyə aid yazdığı poemada musiqi alətləri haqqında məlumatı, onların xüsusiyyətlərini sadalaması, mütrübə olan hörməti onun sənətə necə dəyər verdiyini göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məhəmməd Füzuli əsərləri VI cildə V cild. Şərq-Qərb, Bakı-2005, 135-154 s.

Useynova Mədinə
ADU, Filalogiya fakültəsi, qrup 234A
Elmi rəhbər: dos,fil.f.d Ülviyyə Əliyeva
med-useynova@adu.edu.az

Q.FLOBERIN “MADAM BOVARI” ƏSƏRİNDƏ İNSAN BÖHRANI

Qustav Floberin 1851-ci ildə yazdığı bu əsər Emma Bovarinin(Madam Bovarinin) insanlıq böhranını özündə təcəssüm edən bir romandır. Təkcə Madam Bovarinin deyil, Madam Bovarinin timsalında canlanan insanların böhranıdır bir sözlə. Floberdən soruşanda ki, Emma obrazını kimdən ilham alaraq yaradıb? O, belə cavab verirdi: “Madam Bovari mənəm.” Bəs Madam Bovari, cəmiyyət üçün kimdir? Madam Bovari kənd həyatından qaçmaq üçün Şarl Bovariyə erə gedən bir qadındır. Ama necə bir qadın? Mənasız eşq romanları oxuyaraq,real həyatı da kitablardakı kimi romantik təsəvvür edən,pəncərə kənarında oturaraq “ağ atlı şahzadəsini” gözləyən bir qadın. Böyük ümidlərlə erə gedən Emma nə həyat yoldaşında, nə də şəhər həyatında axtardığını tapa bilir. Həddən artıq sentimental olan Emma Şarlı görərkən an anlaşılmaz duyğular yaşayır. Onun evlilik təklifini qəbul edir. Nigahdan sonra isə seçimində yanlış olduğunu düşünür.Şarl Bovariyə erə getdikdən sonra dəfələrlə öz ərinə aldatmış,real sevgini öz evində deyildə evdən kənarında axtaran bu Madam Bavari özünü böhran adlanan uçurumdan atmışdır. Madam Bavari sədaqətsizliyin simvoludur. Əyalət qanunlarından bezən Emma varlı erə arzusunda olduğu üçün Şarla erə gedir.Evliliklərinin ilk dönəmində onların həyatında hər şey qaydasındadır. Sonradan vəziyyət ciddi şəkildə dəyişir. Və bu vəziyyətin ciddi şəkildə dəyişməsində günahkar olan şəxs isə elə məhz Madam Bovari obrazıdır. Madam Bovari natamam qadın obrazıdır. İçərisində azadlıq arzusunu olan natamam qadın. Hamilə olarkən belə öz övladının oğlan olmasını istəyən, bunun səbəbini isə “kişilərin qadınlardan daha azad” olması fikrini vurğulayan, övladı doğulduqdan sonra öz övladından analıq sevgisini əsirgəyən natamam bir ana obrazıdır eyni zamanda. Ərinə sadıq qalmağa dəfələrlə cəhd etsə də heç nə alınmır. Emma ərindən nəvaziş almağa vərmiş etdiyi üçün davamlı olaraq bu qayğıni gözləyir. Madam Bovari öncə Leona “aşiq” olsa da, Leon başqa şəhərə köçür. Daha sonra Rodolf onu öz vədləri ilə aldaraq Madam Bovarini özünə aşiq edir. Amma sonda yenə də uğursuz sevgi hekayəsinə düşər olur. Madam Bovari ərinin xəbəri olmadan yüksək məbləğdə borc alır. Məhkəmə qərarına əsasən Bovarilərin əmlakı müsadirə olunur. Emma “sevgililərindən” yardım istəsədə onlar Madam Bovariyə kömək etmirlər. Romanın sonunda Emma intihara cəhd edir, ilk anda ona yardım etsələr də ölümünün qarşısını almaq mümkün olmur. Onun böhranı hətta öldükdən sonra belə öz ərinə də çürütməyə səbəb olur. Emmanın borclarını bağlaya bilməyən Şarl Bovari daha çox borca girərək müflisliyin son həddinə qədər çatır və Madam Bovarinin öz arxasında qoyduğu insan böhtanında Şarl Bovarini öz ağışuna alaraq onunda

ölümünə səbəb olur. Əsər boyu Madam Bovari niyə bu qədər üzgündür ? Onun məyusluğunun səbəbi nədir? Məncə onda zehni çatışmazlıq və yüksək sentimentallıq var. O, evdar qadındır və bu cansıxıcı mühit onda əsəb gərginliyi yaradır. Fərqliliklər axtaran Madam Bovarinin yeni eşqlər axtarışına səbəb olan məsələ elə budur. Ölümündən sonra Şarl Bovari arvadının etdiyi xəyanəti öyrənir. Hətta Rodolfun simasına baxarkən Emmanı xatırlayır və bu simaya “sevdiyim qadının sevdiyi sima” deyərək xitab edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qanun Nəşriyyat/Klassiklər/Qustav Flober- Madam Bovari.

Nağızadə Süsanə Zamir qızı
ADU, Filologiya fakültəsi, qrup234a
Elmi rəhbər: dos.Ülviyyə Əliyeva
sus-nagizade@adu.edu.az

F.DOSTOYEVSKININ “İDIOT”ROMANINDA İDEAL QƏHRƏMAN OBRAZI

”Knyaz Mışkin? Lev Nikolayeviç? Tanımıram, Heç eşiməmişəmdə, yəni mən adınız haqda demirəm adınız tarixi addır, birdə ki Knyaz Mışkinlərə daha heç yerdə təsadüf edilmir hətta səs-səmirləridə eşidilmir” Çoxdan bir fikir məni narahat edirdi, ancaq mən onu romana çevirməkdən qorxurdum. Çünki fikir çox çətindir və ona hələ hazır deyiləm, amma çox aydındır və onu sevirəm. İdeya budur - tamamilə gözəl bir insan obrazı yaratmaq. Dövrümüzdə bundan çətin iş ola bilməz, deyə düşünürəm". Dostoyevskinin özünün də ən sevimli romanı olan "İdiot" əsərinin ideyası yazıçı xaricdə (Almaniya və İsveçrə) yaşayarkən yaranmışdı. İlk əlyazmaya 1867-ci ildə başlayıb, bir hissəsini İtaliyada yazmağa davam edib, 1869-cu ildə isə Florensiyada tamamlayıb. Həmin illərdə Dostoyevskini Qərbi Avropaya səfər etməyə vadar edən nə idi? Xəstəliyindən şikayət edirdi, Peterburqda artıq tez-tez təkrarlanan epilepsiya tutmaları onu bezdirmişdi. Bununla yanaşı borclu olduğu adamlardan gizlənmək üçün xaricə getmək onu bir qədər sakitləşdirəcəyini düşünürdü. Səfər xərclərini ödəmək üçün M. Katkovdan roman yazacağı sözü ilə min rubl borc alır. Xaricdə olduğu dövrdə epilepsiya tutmaları kəsilir, pul azalmağa başlayır. Dostoyevski bəzən borclarını bağlamaq düşüncəsiylə qumar oynayır, bəzən də oyun ehtirasına qapılıb, daha da irəli gedir, özünü tamamilə oyuna həsr edirdi. Belə situasiyada Dostoyevski xilas yolu axtarmağa başlayır. Roman yazmaq onun üçün yeganə xilas yoluna çevrilir. 1867-ci ildə A. Maykova məktubda yazırdı ki: "İndi Cenevrədəyəm, başımda roman ideyası var. Əgər Allah kömək olsa, böyük və yaxşı bir iş alınacaq. Bu romanı çox sevdim və böyük həyəcan və zövqlə yazacağam". Beləliklə, knyaz Mışkin obrazı Dostoyevskinin ideal obrazı kimi seçilir. Yazıçıya görə knyaz Mışkin özünün ən yüksək ruhi inkişafına yetişmiş və eqoizmindən qoparaq başqaları yolunda özünü qurban verməyə hazırdır. Romanı oxuduğumda, əvvəl təəssüfləndim ki, niyə knyaz Mışkin belə yüksək əxlaqi dəyərlərə sahib olmasına baxmayaraq böyük hörmət və diqqət görmür. İdiot" romanında kamil insan obrazı kimi knyaz Mışkin təvazökar, səmimi, uşaq kimi həssas, şəfqətli, heç kimdən pislilik gözləməyən gözəl insandır. Dostoyevskiyə görə məhz uşaq təbiətli insan günahsız ola bilər. Ancaq cəmiyyətdə bu cür insanlar heç də ideal görünməzlər, əksinə "idiot", "axmaq", "gicbə-sər", "miskin" məxluqlardır. Əsərdə bir neçə obrazın (Yepançin, Nastasya Filippovna, Lizoveta Prokofyevna) dilindən qeyri-ixtiyari "Sizi Allah göndərib" ifadəsi çıxsa da, ətrafdakılar yenə də Mışkini "İdiot" kimi görürlər. Knyaz Mışkin praktik həyatda uğursuz olsa da, mənəvi dünyasında olduqca uğurludur. Ətrafındakı insanlara cəmi bir dəfə baxmaqla onların ruhi vəziyyətini, əslində necə insan olmasını düzgün müəyyən edə bilir. Məsələn, əsərdə Nastasya Filippovnanın portretini seyr edərkən xarakteri haqqında deyir: "Üzү şəndir, amma nə qədər iztirab çəkib". İnsanların daxili aləminin incəliklərini başa düşməyə knyazın uşaq həssaslığı, saflığı kömək edir. Cəmiyyətdəki mənfiliklər, çirkinliklər, alçaqlıqlar knyazı məyus etsə də, ümidini itirmir, hər şeyin yaxşı olacağına inanır. Elə romanın özündə Dostoyevski qeyd edir ki, dünyanı xilas etmək üçün tək cə gözəlliklər yetmir, yaxşılıq və dürüstlük kifayət deyil, həm də Allahın köməyi lazımdır. Dostoyevski Don Kixotun faciəsini yüksək qiymətləndirir və elə Knyaz Mışkin surətində belə qurulmuşdur. Lakin fərq ondadır ki, mənə görə Knyaz Mışkin Don Kixot kimi yüngül xarakter deyil yəni onun saflığının altında əslində yüksək mənəviyyat yatır. O öz nəzakəti ilə dərs verir, insanı utanmağa vadar edir. "Uşaqlıqdan bəri bizə göz qırpan heç cürə qatıla bilməyimiz parçası olamadığımız bu sonsuz ziyafət nə?" Deyən Dostoyevski bu romanından sonra böyük rəğbət və dəvət alsada əslində heç vaxt o düşündüyü kübar cəmiyyətə aid olmadı

Ədəbiyyat siyahısı:

1. F. M. Dostoyevski. İdiot. Bakı “Şərq-Qərb” 2006. 728 səh. 2
<https://www.kultura.az/news/201408190135341429>

Babayeva Fatimə
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, q.r.301a,
Elmi rəhbər: baş müə. Əliyeva Rəna
Fatima1237@adu.edu.az

LITERARY DEVICES IN FILMS

Literary devices are techniques that allow a screenwriter to express a deeper meaning beyond what appears on the film. Along with plot and characters, literary devices elevate a scenario and provoke a reflection on life and culture. Screenwriters use a wide variety of literary devices across different genres. Each literary device serves a specific purpose. The literary devices that are used by screenwriters in the films are flashback, foreshadowing, simile, motif, anachronism and so on. Each device has its own purpose, for example, if screenwriter wants to help watchers better understand present-day elements in the movie or learn more about a character then he or she uses flashback in the film. Flashback transports the people back in time to a particular event or series of events in order to explain the present. It has been known that one of the purposes of the film is to hold people's attention and keep them watching the movie. One technique a screenwriter may use to establish and develop suspense is foreshadowing, or subtly hinting at a future event. It can be said that foreshadowing is a literary device which a screenwriter creates the signs of event that will occur later in the film.

Also, there are other literary devices that add the colour to the movie. For example, anachronism is one of them. It is an error of chronology or timeline in a literary piece. In other words, anything that is out of time and out of place is an anachronism. The device can be used for many different purposes. Screenwriters often use anachronisms to make it easier for audiences to relate to other historical periods, or to add an element of humor and surprise to a plot.

Another interesting device that is usually used in films is a motif. A motif is a literary technique that consists of a repeated element that has symbolic significance to a literary work. Sometimes, a motif is a recurring image. Other times, it is a repeated word, phrase, or topic expressed in language.

Also, a motif can be a recurring situation or action. It can be a sound or smell, a temperature, even a color. A motif illuminate main themes. It engages the audience on an intuitive level and creates unique symbolic meanings through repetition.

Moreover, the motif in the film helps to establish a pattern of ideas. When the screenwriter wants to make interesting comparisons, which are often more successful at conveying complex emotions, capturing people's attention, or painting a memorable picture then he or she use a simile in the film. A simile makes direct comparisons between two things using the terms like or as. The similes are most effective when they connect ideas, emotions, or images that don't usually pair together. The purpose of a simile is to help describe one thing by comparing it to another thing that is perhaps seemingly unrelated.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://blog.classhook.com/2020/08/25/using-tv-shows-and-movies-to-learn-literary-devices/>
2. <https://www.masterclass.com/articles/22-essential-literary-devices>
3. <https://prezi.com/rpmmhqwzfsa6/literary-devices-in-movies/>
4. <https://www.studiobinder.com/blog/what-are-literary-devices-definition-examples/>

FRANS KAFKANIN NOVELLALARINDA MÜƏLLİFİN PROTOTİPİ

"Sən xəstə idin, Milena, xəstə bir insanı sevəcəkdir qədər xəstə". Modernizmin banisi, tanınmış yazıçı, ömür boyu iztirab çəkmiş Frans Kafka bu sözləri vərəm olduğu vaxtlar sevgilisi Milena Yesenskayaya demişdi. Lakin o, cəmi qırx bir yaşında həyatına son qoyan vərəm xəstəliyinə tutulduğu üçün yox, uşaq-lıqdan atası tərəfindən üzərinə qoyulmuş öhdəliklər, ailə qurmaq istəyinə mane olan sıxıntılar və ən əsası bütün həyatı boyu onu təqib edən mənəvi sarsıntıların məntiqi nəticəsi kimi, kövrək ruhunun sağalmaz xəstəliyə tutulduğu üçün bu sözləri demişdi.

İlk sevgilisi olmuş Felitsa Bauerə həsr etdiyi, bir gecəyə yazıb bitirdiyi, özünün "ən yaxşı" əsəri hesab etdiyi "Hökm" (1912) novellası və "iyrənc" hesab etdiyi "Çevrilmə" (1912) novellası Frans Kafkanın yaradıcılığının dönüş nöqtəsinə təsadüf edir.

Hər iki novellada baş qəhrəmanın teleyi eynidir - acınacaqlı ölüm. Georq Bendeman atasının əmri ilə, Qreqor Zamza isə ailəsinin biganəliyi, unutulmuşluğu və qəddarlığı nəticəsində həyata gözlərini yumur. Amma Qreqorun məhvəyə səbəb qəddarlıqdan çox, onun içini parçalayan unudulmaq hissi və ailəsinin onu görməməzlikdən gəlməsi idi. F.Kafkanın özü də həyatda, atası tərəfindən gözərdi edilirdi və onun fikrinə önəm verilmirdi. Ailədə atasının hökmranlığına, dəyişməz və sərt qanunlarına görə məhz bunlara tabe olan Fransın içinə qapanmasına səbəb olurdu. Eynən "Hökm"də Georqa verilən "hökm" kimi. İlk kitabı nəşr olunarkən atasına sevinclə göstərməsi, lakin, atasının "apar tumbanın üstünə qoy" söyləməsi də bu biganəliyə ən bariz nümunədir.

F.Kafka istər əsərlərində, istərsə də şəxsi həyatında hər nə qədər özünə inamsız, iztirab çəkən, ümitsiz bir insan kimi tanınsa da, onun hər zaman bir ümid qığılcımı var idi. Şübhəsiz ki, "Atama məktub" əsərində bu qığılcımın işartısına rast gəlmək mümkündür.

O, realist yazıçı olmasa da, öz imkanları daxilində həqiqət axtarışına çıxmışdı və bu həqiqəti, qarşısı alınmaz sonluqla nəticələnən "insan taleylərində" tapırdı.

"Çevrilmə" novellasında, xadimənin "Qreqor öldü, Qreqoru bayaq zibilə tulladım" sözləri ilə F.Kafka şəxsi həyatında baş verən müdhiş hadisələri, öz əsərində bu cür acı sonluqla ifadə etmişdi.

"Hökm" novellasında yaşlı atası ilə yaşayan və onun əmri ilə intihar edən Georq ilə intihara cəhd edən Fransı müqayisə etsək, deyə bilərik ki, Fransın ailəsi, dostları olmasına baxmayaraq, özünü kimsəsiz hesab edirdi. Özünün də dediyi kimi : "Mənim yalnızlığım insanlarla doludur".

Özünü atasına sübut etmək istəyi, həyatda "ən böyük nemət" saydığı evlilik üçün üç dəfə cəhd etməsi, əzabla yaşadığı mühitə dəfələrlə müqavimət göstərmək arzusu onu həyata bağlayan, lakin, sonradan puç olacaq ümidləri idi.

"Paltom belə ağır ikən, necə daşımı bu dünyanın yükünü çiyinlərimdə?" deyən Frans Kafka, qırx bir illik ömrü ərzində kədərini içinə atıb, əsərlərinə yansırırdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kafka F. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2006, 360 s.
2. <https://axar.az/news/layiheler/21841.html>
3. <https://mesyoeljan.wordpress.com/2018/10/01/frans-kafka-cevrilme/>

MİLLİ ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏDƏ ŞƏHİDLİK MÖVZUSU (MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞI ƏSASINDA)

İstər tarix boyu, istərsə də son dövrlərdə yaşanan hadisələr şəhidlik mövzusunu Azərbaycan poeziyası, xüsusilə, müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası üçün səciyyəvi mövzuya çevirmişdir.

1. “Şəhid” sözü ərəb-islam mənşəli olsa da, şəhidlik islama qədər də milli tariximizin şərəfli hadisəsi olub. Bədii söz sənətinin ən mükəmməl ədəbi nümunəsi olan “Kitabi-Dədə-Qorqud” dastanında da biz bu ulu məqamın izlərinə rast gəlirik.
2. 20 Yanvar şəhidlərinə həsr olunmuş ilk şeir yazanlar sırasına X. Rza, B.Vahabzadə, F.Qoca, Z.Yaqub, Qabil, M.Aslan və başqa bir çox başqa sənətkarlarımız aiddir.
3. Xalq şairi Qabilin “Mərsiyyə”sində, Zəlimxan Yaqubun “Şəhid qanı”, Mirvarid Dilbazinin “Şəhidlər qəbristanında”, Nəriman Həsənzadənin “Şəhidlər xiyabanı” şeirlərində 20 Yanvar faciəsinin dəhşətlərindən bəhs edilir.
4. Rəşid Dönməz yaradıcılığında şəhidlik mövzusu qırmızı bir xətt kimi keçir. O, müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplayaraq “Şəhid andı” adı altında kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitaba daxil olan “Mübariz” şeiri Şəhid Mübariz İbrahimova ithaf olunmuşdur.
5. Leyla Əliyeva Tovuz rayonu istiqamətində mənfur düşmənin törətdiyi hərbi təxribat zamanı şəhid olan hərbçilərimizə və onların övladlarına “O dərddli uşağın göz yaşı üçün”adlı şeir həsr etmiş, bu itkidən doğan kədər hisslərini, xalqımızın qələbə əzmini əks etdirmişdir.
6. Şair-publisist Elxan Yurdoğlu zəfərlə başa çatan II Qarabağ müharibəsi zamanı torpaqlarımızın düşmən tapdağından azad olunması üçün canından keçən şəhidlərimizi öz şeirində yad etmiş, şəhidləri baş tacımız olan Şuşanın tacını bəzəyən qızıla, zərə bənzətmiş, dünyada şəhid məzarından daha müqəddəs yer olmadığını vurğulamışdır.

Çağdaş poeziyamıza şəhidlik mövzusu, əsasən, qanlı 20 Yanvar hadisələrindən sonra daxil oldu. Bu qanlı faciə və ondan sonra baş verən Qarabağ hadisələri söz ustalarımızı öz yaradıcılıqlarında bu mövzuya xüsusi yer verməyə təşviq etdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qabil, Seçilmiş əsərləri. Bakı, “ Şərq- Qərb”, 2004, 248 səh.
2. Mirvarid Dilbazi, Seçilmiş əsərləri, Bakı, “ Lider nəşriyyatı”, 2004, 280 səh
3. Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild (şeirlər). Bakı, “Öndər nəşriyyatı”, 2004, 328 səh.
4. <https://www.xalqcebhəsi.az/news/literature/32894.html>
5. <https://m.modern.az/az/news/112921/qabilin-muumlsteqillik-doumlvrueuml-poeziyasi>
6. <https://medeniyyet.az/page/news/621/-20-Yanvar-heyatin-guzgusunda.html?lang=en>

Ruhi Fidan
ADU, Beynəlxalq Münasibətlər və
Regionşünaslıq fakültəsi, qr.165
Elmi rəhbər: müə. Aygün Soltanzadə
student1149@adu.edu/az

MİNAMOTO TAMETOMO

Minamoto Tametomo Yaponiya tarixinin ən məşhur samuraylarından biri olub. İkinci adı Çinzey Haçiro olan Tametomo oxçuluq bacarığına görə seçilirdi. O, Kyuşyunun fəthinə başlayanda hələ 13 yaş var idi, on beş yaşına qədər artıq 20-dən çox döyüşdə iştirak etmişdi.”Hoqen illəri qiyamı” hərbi eposuna

görə 18 yaşında onun boyu 207.2 sm , sol əli isə sağ əlindən 12 sm uzun idi. Buna görə onun atdığı oxların daha sürətli və güclü olduğu deyilirdi.

Tametomo Minamoto Tameyoşinin 8-ci oğlu idi. 13 yaşı olanda atası onu Kyuşyu adasına göndərmişdi. Orda Tametomo yerli zadəganlardan biri ilə qohum oldu və öz vəzifələrindən sui-istifadə edən zadəganları tabe etdirməyə qərara gəldi. O, qohum olduğu Aso Tadakununin köməyi ilə üç ilə bütün Kyuşyunu özünə tabe etdi və özünü hərbi başçı elan etdi. İmperator bundan narazı qalaraq Kyuşyunun general-qubernatoruna onu həbs etməyi əmr etdi, lakin Tametomo qalib gəldi. O, hətta imperatorun çağırışına da məhəl qoymadı. Onun bu hərəkəti 1554-cü ildə atasının vəzifəsindən çıxarılması ilə nəticələndi.

20 iyul 1156-cı ildə imperator Toba ölür, bununla da hakimiyyət uğrunda çəkişmə başlayır. Toba Qo-Şirakavanın, qardaşı Sutoku isə öz oğlunun imperator olmasını istəyirdi. Onlar arasında münasibət getdikcə pisləşdi və bu silahlı toqquşmaya gətirib çıxardı. Bu zaman keçmiş imperator Sutoku Tameyoşi və onun oğullarını köməyə çağırırdı. Onda Tametomo Sutokunun, onun böyük qardaşı Yoşitomo isə Qo-Şirakavanın tərəfində olmağı seçir. Tametomo gecə hücum etməyi təklif elədi, plan qəbul olunmadı. Bunun iki səbəbi var idi. Birincisi, Sutoku hiylə ilə hakimiyyətə keçmək istəmirdi, ikincisi isə döyüşçülərinin sayının az olması idi. Sutoku 29 iyulda Naradan silahlanmış monaxların gəlməsini gözləyirdi. Yoşitomo da eyni planı irəli sürür, Qo-Şirakava isə bu planı dəstəkləyir. 29 iyul 1156-cı ildə Qo-Şirakava hücum başladı. Tametomo öz 27 döyüşçüsü ilə şərq darvazalarını qoruyurdu. İlk döyüşü Tayra klanından olan İto-Qo və İto-Roku ilə idi. Tametomo onların ikisini bir oxla öldürür. Bundan sonra klanın lideri olan Kiyomori saraya digər istiqamətdən hücum etməyi qərara alır. Tayra klanından sonra Tametomo Yoşitomo ilə döyüşür. Bu döyüşdə qalib gəlsə də, onun canını bağışlayır. Yoşitomo saraya od vurur, bu zaman çaxnaşma düşür. Monax dəstələri gecikir və Sutoku məğlub olur.

Döyüşdən sonra Sutoku Naoşima adasına sürgün edilir. İmperator Yoşitomonun sayəsində qalib gəlsə də, onun ailəsinə edam cəzası verir. Oomidə müalicə alan Tametomonu tapıb saraya gətirirlər. Sarayda çox sayda ölümün olması pis əlamət sayıldığına görə Qo-Şirakava onun canını bağışlayır, lakin bir də ox ata bilməməsi üçün onun sol əlinin damarını kəsirlər. Tametomo əli sağalan kimi yenə ox atmağa başlayır. Sürgün edildiyi Ooşima və yaxınlıqdakı adaları tutduğuna görə Qo-Şirakava onun dalınca ordu göndərir. Hələ orada möhkəmlənə bilmədiyinə görə imperatorun ordusu ilə təkbaşına vuruşmalı olur. Əvvəl-axır uduzacağını düşünən Tametomo seppuku (xarakiri) edir və seppuku edən ilk samuraylardan biri olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Минамото Тамэтомо величайший лучник Японии
<https://m.vk.com/@zapiskinadosuge-minamoto-tametomo-velichaihhh-luchnik-yaponii>
2. Минамото-но Тамэтомо Минамото-но Тамэтомо https://ru.qaz.wiki/wiki/Минамото_но_Тамэтомо
3. Минамото-но-Тамэтомо Японские зарисовки
4. <https://ru-about-japan.livejournal.com/39936.html>
5. Путь самурая - это смерть
6. <https://warspot-livejournal-com.turbopages.org/turbo/warspot.livejournal.com/s/28316.html>

İsgəndərli Əziz

6 saylı tam orta məktəbin 9-cu sinif şagirdi

Elmi rəhbər: müəllim Vəliyeva Arzu

2623618@student.edu.az

DİSTANT TƏHSİL VƏ ONUN ÜSTÜNLÜKLƏRİ

1800-cü ildən ilk dəfə ABŞ-da reallaşdırılmağa başlayan distant tədris müasir dövrdə pandemiya şəraiti ilə əlaqədar olaraq bütün dünya ölkələrində çox geniş surətdə yayılır. Tarix boyu distant təhsil müxtəlif metodlardan istifadə etməklə bir neçə mərhələdən keçmişdir. Hal-hazırda isə internetin geniş vüsət alması ilə sürətlə tədris prosesi onlayn sistemə keçməkdədir.

Ənənəvi təhsil formasından fərqli olaraq, onlayn və ya distant təhsil öyrədənə öyrənən arasında təhsil prosesinin internet üzərindən və ya elektron formada həyata keçirilməsidir. Onu müxtəlif cür adlandırmaq mümkündür: “evdən tədris”, “elektron öyrənmə”, “onlayn təhsil”, “müstəqil təhsil”, “uzaqdan idarə olunan təhsil” və s. Burada bilik və bacarıqların əldə olunması prosesi müxtəlif texnoloji vasitələr və üsullarla həyata keçirilir. Distant təhsildə əsas prinsip çap və ya elektron formada olan vəsaitlərdən istifadə edilərək məlumatların elektron formada ötürülməsidir. Hal-hazırda Azərbaycanın təhsil müəssisələrində Microsoft Teams proqramı vasitəsilə həyata keçirilən onlayn tədris prosesində isə dərslər canlı şəkildə keçirilir, əldə etdikləri texniki biliklərlə müəllim və şagirdlər bir-biri ilə fikir mübadiləsi aparırlar.

Ölkəmizin orta və ali təhsil sistemində bir ildir ki, həyata keçirilən onlayn tədrisin müəyyən müsbət nəticələri əldə edilmişdir. İlk aylarda bəzi çətinliklər yaşansa da, təhkim olunmuş xüsusi təlimçilər və proqramçıların köməkliyi ilə həm müəllimlər, həm də şagirdlər adaptasiya prosesini asanlıqla keçə bildirdilər. Ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi, davamiyyət məsələsi və qiymətləndirmələrin aparılması zamanı rast gəlinən problemlər hazırda aradan qaldırılmışdır. Bunu müxtəlif platformalarda həyata keçirilən sorğular, hesabatlar və rəylər əsasında da demək mümkündür.

Ümumiyyətlə, alimlər hesab edirlər ki, ənənəvi təhsildən fərqli olaraq, distant təhsildə 5 qat daha artıq öyrənmə mümkündür. Bu zaman mövzunun yadda saxlanması 25-30% çoxdur. Distant təhsildə zaman, enerji, maddi vəsait və digər xərclərə daha çox qənaət etmək olur. Distant təhsildə öyrədənə öyrənən arasında kifayət qədər yüksək səviyyədə individual əlaqə qurmaq mümkündür. Yəni dərslər müddətindən əlavə istənilən saatlarda da öyrədənə öyrənənlər kontakt yarada, bilik və bacarıqlarını ötürə bilirlər.

Bu mənada pandemiya başlayandan sonra oxuduğum 6 saylı orta məktəbdə əvvəl Zoom, sonra isə Microsoft Teams üzərindən yüksək səviyyədə dərslər təşkil olundu. Təbii ki, canlı dərslər, sinif yoldaşları, dəyərli müəllimlərlə canlı görüşmək, ünsiyyət qurmaq daha maraqlı olsa da, sağlamlığımızın daha vacib olduğunu düşünərək onlayn dərslərə qoşulduq və qısa müddətdə normal şəkildə dərslərimizi davam etdirdik.

Hazırda dünyanın hər bir yerində distant təhsilin yeni metodları, faydalı yönələri araşdırılır və təkmilləşdirilir. Odur ki, pandemiya bitənə qədər distant təhsilin üstünlüklərindən faydalanmaq, bilik və bacarıqlarımızı artıraraq inkişaf etmək gərəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əhmədov H. (2013). Azərbaycanca distant təhsilin perspektivləri. Respublika, 26 dekabr. s. 6
2. İşman A. (2011). Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem Yayıncılık
3. <https://azedu.az/az/news/29528-distant-tehsil-nece-yarandi-uzaqdan-tehsilin-maraqli-tarixi>
4. https://az.wikipedia.org/wiki/Distant_t%C9%99hsil
5. https://www.researchgate.net/publication/338045324_Basic_models_and_methods_of_distance_learning/fulltext/5dfcd5c9a6fdcc2837318289/Basic-models-and-methods-of-distance-learning.pdf

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

As we all know, there is an epidemic in the world. It affects everything whether global economy or education. The whole world is fighting against this pandemic by taking various measures in various fields. In this work, I will show negative sites regarding one of those measures: online education

Let's talk about Cons: Strong feeling of responsibility: It's a controversial point because it's not good or bad: it simply depends on the person; some don't like this feeling, they would prefer to be ruled because it's easier than following the schedule, remember the deadlines, etc. No real-life communication:

Let's put aside education, just for 1 minute. Make up a situation in which one has just changed the school for some reasons and now is in a new class. As we all know, there is a pandemic on the street, so he is not allowed to go to school physically, online only. In other words, he still hasn't made friends there, doesn't know whom to ask for help, and even have fun. It cuts his communication abilities
Lack of practice for particular subjects: I mean subjects such as chemistry and physics. Practice in the lab makes the study materials easier to comprehend and even memorize, agree that learning formulas with no understanding of the core is more difficult
Mistrust between collective: The distrust between learners and educational staff is a serious problem too. The mistrust occurs when there is an important assignment, and some students get high scores. Due to non-acquaintance, professors can't fully believe in the validness of work. This problem harms communication as well
Insufficient knowledge of How Computers Work or fear of breakage: Some professors are aged. Although they have a great experience of teaching in standard methods, including blackboards, chalk, desks, they don't have skills in Online Education. Fortunately, there is the solution to the problem: training, special courses, or seminars
Activity on the lesson: As I've mentioned before, we all are different. Someone may be shy, but the other person may be, indeed, very active, and also there are even those who sleep on the other side of the screen
Big family.
Few devices: We all live in different conditions (number of relatives at home, number of rooms, presence of ill relatives or, otherwise, babies) It all affects our academic performance
Technical Aspects: Unfortunately, a lot of time wastes during the beginning of the lesson, in other words, setting. Here are examples:

1.Roll call. In real life, it takes a few seconds for the teacher to briefly look through class, whilst on online lessons, it takes additional time to open the list of attendees and write them in the journal.

2.Checking the video and audio. It also takes time.

3.Unstable Internet connection or slow connection.

4.Asking students to turn on cameras. Only A few students connect with cameras; others don't turn on them. Professor may feel uncomfortable due to it
In conclusion, I would like to admit that it doesn't depend on how many measures were taken into power or how radical are they; again and again, it will not change the character, personality, feeling of responsibility, etc. Those who studied well at formal circumstances, wouldn't stop it. It's always possible to study; the key is the desire

Sources

1. <https://www.nitrocollege.com/blog/online-college/why-online-education-better>
<https://www.dexway.com/5-reasons-why-online-learning-is-more-effective/#:~:text=Online%20learning%20is%20certainly%20the,than%20traditional%20in%20person%20courses.>

THE EFFECT OF ONLINE LEARNING ON STUDENTS' MENTAL HEALTH DURING THE COVID-19 LOCKDOWN

COVID-19 is a serious issue, and its consequences are intensively dangerous as they may lead to reduced academic achievement and professional development, interpersonal conflicts, sleep disturbance, low concentration, poor decision-making, feelings of inadequacy, frustration among learners, which all negatively affect student learning, academic attainment, and other educational pursuits.

1. The above stated claims can be justified with findings that almost 30% of the students in one of the studies in which students suffered from anxiety as a result of the pandemic, out of which 0.9% experienced severe anxiety while the rest experienced mild anxiety . This condition seems to support the assertions that the use of online learning during pandemic worsens mental health of students. Correspondingly, predominant effects of uncertainty and fear related to the health consequences of the pandemic were observed by the scholars.
2. Online learning may be regarded as an isolating experience and isolation is considered as a stressful experience for human beings. Student, alone, looking at the screen, listening to the instructor, attempting some practices feel isolated and left behind which may lead to anxiety. It is easy to lose motivation, to start checking the social media, to play games because there is nobody to check on students. Also, focus loss has been associated to intensified stress due to the inability to effectively grasp the course content. This kind of environment may suit introverts or unsociable learners; however it would take a heavy toll mentally on extroverts and sociable young people.
3. The lack of support from the government and other stakeholders is another factor that can increase psychological stress among students during pandemic. A number of developing countries have not fully embraced the use of online learning as an alternative to traditional learning approaches. According to the survey by Lee (2020) more than 80% of students surveyed experienced psychological stress due to e-learning crack-up while a further, 26% suffered from the lack of guidance and counseling.
4. Studies have also recognized a strong correlation between poverty and stress. Postulate that students from wealthy homes would naturally have access to better internet and computer devices, an aspect which places them at a vantage point of embracing the online learning experience more fully. Unluckily, students from financially disadvantaged families will encounter challenges getting access to the internet for participating adequately in online learning.
5. Students are still in their developmental phase, they are largely psychologically, emotionally, and socially dependent on face-to-face interpersonal relationships with their peers and instructors to transform their learning experience into a productive one. Learning is not only about the acquisition of hard skills. Soft skills which are developed through the campus experience of working together in co-curricular activities, class projects, chatting with classmates contribute enormously to the development of the students at any stage of learning. In this case, the abrupt and compulsory removal from such an environment may result in increased stress among the students.

To conclude, online learning can be considered a lifesaver in terms of sustaining educational continuity during the lockdown, nevertheless, disproportionately large number of students worldwide are facing a severe educational disruption that have proved to be a major source of mental health issues and anxiety among students.

References

2. Adnan, M., & Anwar, K. (2020). Online Learning amid the COVID-19 Pandemic: Students' Perspectives. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 2(1), 45-51. <https://doi.org/10.33902/JPSP.2020261309>

3. Akpınar, E. (2021). The effect of online learning on tertiary level students' mental health during the COVID-19 lockdown. *The European Journal of Social & Behavioral Sciences*, 30(3), 3300-3310. doi:10.15405/ejsbs.288
4. Beaunoyer, E., Dupéré, S., & Guitton, M. J. (2020). COVID-19 and digital inequalities: Reciprocal impacts and mitigation strategies. *Computers in Human Behavior*, 106424. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106424>
5. Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395, 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
6. Chandra, Y. (2020). Online education during COVID-19: perception of academic stress and emotional intelligence coping strategies among college students. *Asian Education and Development Studies*. <https://doi.org/10.1108/AEDS-05-2020-0097>
7. Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(6), 421. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)

Fidan Əhmədova

Bakı Slavyan Universiteti

Beynəlxalq münasibətlər, regionsünəşliq və jurnalistika

Qrup: R-101

Elmi rəhbər:müə, İ.N.Quliyev

Ehmedova.Fidan.Ekremovna@bsu-uni.edu.az

ONLAYN TƏHSİLİN CƏMİYYƏTDƏ YARATDIĞI PROBLEMLƏR

Onlayn təhsil daha dəqiq desək, distant təhsil — tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma formasıdır. Distant təhsil - müəllim və tələbələrin bir-biriləri ilə məsafədən qarşılıqlı əlaqəsi kimi başa düşülür. Ölkəmizdə isə distant təhsilin rəsmi yaranma tarixini «Təhsil haqqında» Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu ili hesab edilir. Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, əyani və qiyabi təhsil formaları ilə yanaşı, distant təhsil forması da qəbul olunub.

Distant təhsilin aktual olduğu bir dövrdə aparılan sorğular nəticəsində bu tədris formasının valideyn və müəllimlər üçün yaratdığı üstünlük və çatışmazlıqları müəyyən etdikdə, bir qisim distant təhsili faydalı hesab etsə də, digər bir qismi yaxşı və əla olaraq qiymətləndirir.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizdə yeni növ koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə 2020-ci il mart ayının 3-dən bütün təhsil müəssisələrində tədris prosesi dayanıqlı olaraq onlayn təhsil formasına keçmişdir. Ölkəmizin təhsil müəssisələrində aparılan sorğular nəticəsində məlum olub ki, 39,6% distant təhsili xüsusi hallar üçün faydalı hesab etsə də, 31% yaxşı və 18,9% isə əla olaraq dəyərləndirib, 10% isə distant təhsili qənaətbəxş olmayan bir təhsil forması kimi qiymətləndirib.

Ölkəmizdə distant təhsil zamanı onlayn dərslərin keçirilməsi üçün müxtəlif interfeyslər (Skype, Zoom, Microsoft Teams və Hangouts Meet) təqdim olunub. Aparılan sorğular nəticəsində, bu proqram və platformalardan istifadə, eləcə də onların mənimsəmə göstəriciləri haqqında cavablar faiz olaraq 64,8% təşkil edərək çox az çətinliklərin olmasını, 35,2% isə çətinliklərin olmamasını qeyd edir. Digər tərəfdən, distant təhsil forması və onlayn dərslər internet üzərindən aparıldığı üçün müəyyən texniki problemləri və avadanlıq nasazlığı sıxıntılarını da qaçılmaz edir. Sorğu iştirakçılarının yarıdan çoxu - 53,3%-i bu qəbildən olan sıxıntıların çox az olduğunu, 32%-i çox olduğunu, 14,7%-i isə demək olar heç olmadığını qeyd edib.

Onlayn dərslər zamanı fənnin öyrədilməsi və öyrənilməsinin izlənilməsi də vacib şərtlərdən hesab edilir. Bu prosesin öyrənənlərə daha asan və yaxud, daha çətin olması sorğusuna 41,7% kəskin bir fərq olmadığını, 33,2% daha çətin olduğunu, 10,5% daha asan olduğunu qeyd edib. Sorğuda iştirak edənlər distant təhsil zamanı müşahidə etdikləri üstünlükləri 33,3% olaraq bu prosesin evdə təşkil olunduğu üçün qeyd edib. 25,9% isə bu prosesin tələbələrdə müstəqil öyrənmə bacarıqlarının inkişafı üçün faydalı olduğunu düşünür, 23,2% isə bu prosesin heç bir üstünlüyünü görmür. Maraqlıdır ki, 17,6% faiz cavablar bu prosesin vaxta qənaət edəcəyini üstünlük kimi görüb. Həmçinin distant təhsilin bir sıra üstünlükləri vardır: kompüterdə işləmək maraqlıdır; psixoloji komfort durumu; zamana qənaət; gələcək üçün lazım ola biləcək distant təhsil ilə işləmək bacarıqlarının inkişafı; əlavə tədris materiallarını daha dərindən öyrənmə imkanı; tədris materiallarının müstəqil öyrənmə bacarıqlarının inkişafı; evdə təhsil alma imkanı.

Bu təhsil formasının üstünlükləri ilə yanaşı bir sıra çətinlikləri də vardır. 42,3% faiz bu çətinliklərin texniki tərəfdən yarandığını, 21,4% distant təhsildə çətinlik çəkdiyini, 21% bu prosesdəki çətinliyin yalnız dərslər açılsa bitdiyini düşündüyünü qeyd edib. 15,4% isə heç bir çətinlik görməyib.

Lakin mütləq şəkildə qeyd etməliyik ki, distant təhsil adi təhsil sistemini əvəz etmir və əvəz də etməməlidir. Buna baxmayaraq, distant təhsilin gələcək üçün inkişafı da təmin edilməsi vacib bir hal alıb artıq.

Ədəbiyyat siyahısı

1. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”. B., “Təhsil” jurnalı, 2013
2. Hümeyr Əhmədov. Distant təhsilin müasir vəziyyəti və onun inkişaf yolları, məqalə. Bakı, 2013
3. N.V.Bordovskaya “Müasir təhsil texnologiyaları”: dərslik, M.KNORUS, 2010.
4. Okolelov O.P. Distant təhsil prosesinin didaktik dəstəyi [Mətn] / Uzaqdan təhsil. 2000. №3
5. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı, 2007

Xuduyeva Aytən

Cəbrayıl rayon Novruz Aslanov adına Cocuq Mərcanlı kənd tam orta məktəbi

Elmi rəhbər: müəllim Əlibəyov Orxan

1492024@student.edu.az

PANDEMİYA DÖVRÜNÜN TƏHSİLDƏ YARATDIĞI ÇƏTİNLİKLƏR VƏ QAZANCLAR

Pandemiya dövrü təhsilin bir çox problemlərini üzə çıxarsa da, həm müəllimlər, həm də şagirdlər üçün yeni keyfiyyətlər, bacarıqlar qazandırdı.

Pandemiya dövrü təhsilin əsas problemi bəzi şagirdlərin ağıllı telefon, planşet və kompyuterinin, həmçinin internetə çıxış imkanının olmamasıdır. Bu nəinki ölkəmizdə, bütün dünyada təhsil ictimaiyyətinin üzləşdiyi əsas çətinliklərdir.

Distant dərslərin bir problemi də davamiyyət məcburiyyətinin olmamasıdır. Bu, bəzən dərstdən yayınma hallarını artırır və bəzi şagirdlər bundan sui-istifadə edirlər.

Distant təhsil müəyyən səbəblərdən bəzi şagirdlər üçün əlçatan olmasa da, nazirlik bunun üçün alternativ “Teledərslər” layihəsini təqdim etdi və bu da təhsildəki geriləmənin aradan qaldırılması üçün irəliyə atılmış addımlardan biridir.

Təhsil Nazirliyi ötən ilin aprel ayında distant təhsilin vahid mərkəzdən idarə olunması üçün “Virtual məktəb” layihəsini təhsil ictimaiyyətinə təqdim etdi və bu distant təhsildəki pərakəndəliyin qarşısını aldı, həmçinin təhsil nəzarət mexanizminin indiki şəraitdə daha səmərəli olmasını təmin etdi.

Distant təhsil şagirdlərdə və müəllimlərdə bir çox bacarıqlar formalaşdırdı. Şagirdlər müstəqil öyrənmə, araşdırma, tədqiqat və s. bacarıqlara yiyələndilər və ya bunu inkişaf etdirdilər. Müəllimlər də texnologiyalardan istifadə bacarıqlarını inkişaf etdirdilər.

Qiymətləndirmə ənənəvi formada olmasa da, yeni yanaşmaların meydana çıxmasına imkan yaratdı.

Mənbələr:

1. İnternet resursları

Özləm Əhmədli

**Gəncə şəhər Fizika, riyaziyyat və informatika
təmayüllü respublika liseyinin 9-ci sinif şagirdi**

Elmi rəhbər : müəllim Qətibə Məmmədova

2216961@student.edu.az

ŞAGİRD SİZ QALAN MƏKTƏB YOLLARI

Elm, irfan, ziyalı, aydın, işıqlı gələcək. O gələcək ki, hər kəs onu istədiyi kimi, bildiyi metodlarla, fərqli çalarlarla inşa etmək istəyir. Lakin bu qədər fərqliliyin içində bir eynilik var: hamının qurmaq istədiyi işıqlı gələcək. Sırr deyil ki, işıqlı gələcəyin yolu keyfiyyətli, zamanla ayaqlaşan, innovativ yenilikləri özündə birləşdirən təhsildən keçir. Bu yolun təhsillə kəşişən məqamı bizi yetişdirir, bilgiləndirir, püxtə-

ləşdirir və nəticədə cəmiyyətimizi formalaşdırır. Bu mənada təhsil həm cəmiyyət, həm də sabahdır! Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Təhsil millətin gələcəyidir”.

Bütün dünya xalqları, inkişaf etmiş cəmiyyətlər öz məqsəd və hədəflərinə, əlbəttə ki, yalnız elmin, təhsilin gücü ilə çatıblar. Xalqın yetişdirdiyi maarifçilər, mütəfəkkirlər, dövrün qabaqcıl insanları, söz adamları bütün həyatlarını insanlara məhz bu həqiqəti çatdırmağa sərf edib, onların maraqları, baxışları və dünya görüşlərinin, ümumillikdə isə ictimai fikrin formalaşmasında əvəzsiz rol oynayıblar.

Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yayılması ilə zamanın bizi müəyyən problemlərlə üz-üzə qoyduğu vəziyyət təhsilimizin fərqli qollara bölünməsinə səbəb oldu. Onlayn təhsil və bütün dünyanın var-gücü ilə qoruyub saxlamağa çalışdığı ənənəvi təhsil. Gözəl şairimiz Xanımna Əlibəylinin təbircə desək, dünyada sayı-hesabı olmayan yollar çox olsa da, hədəf gedilməyən əsas bir yol var: məktəb yolu. Ənənəvi təhsil məktəb yolu, ünsiyyət, müəllim nəvəsi, sinif yoldaşı qayğısı, dost qazanma vasitəsi, emosiya və duyğularını ötürə bildiyin bir mühitdir. O mühit ki, daim yoldaşların əhatəsində, müəllimlərinin diqqətində olursan! Başa düşmədiyən məqam olarsa, hətta fasilə vaxtı müəllimlərinə yaxınlaşır, dostları ilə müzakirələr edirsən. Eyni zamanda sosial aktivliyini artırır, rəngarəng, öyrədici tədbirlərə, müsabiqələrə, intellektual yarışlara qatılırsan. Ənənəvi təhsil bir dünyadır, zəngin, əvəzi olmayan, təhsilə marağı olanın, hətta olmayanın belə qazandığı dünya. Birinin yoldaş, birinin sirdaş, başqa birinin təhsil, digərinin xoş ortam qazandığı dünya.

Bəs onlayn təhsil nədir? O, müasir tədris formalarından, texnoloji avadanlıqlardan, veb-resurslardan yararlanaraq bilik və bacarıqların əldə edilməsi, tədris materiallarının müstəqil və daha dərinləndirən öyrənmə imkanlarının artırılması, distant təhsil ilə işləmək bacarıqları və zamana qənaət olsa da, müəllim diqqətindən, yoldaş qayğısından kənar qalmaq, virtuallaşmaq, robotlaşmaq, bununla da öncəliklə özümüzü, bütövlükdə isə bəşəriyyəti məhvə sürükləməkdir. Çıxış yolu nədir? Əlbəttə ki, insani hisslərimizi qorumaq, öyrəndiyimiz metodları, əldə etdiyimiz bilik və bacarıqları ümumiləşdirərək, bütün elmi kəşfləri, yenilikləri insanların daha yaxşı yaşamasına sərf etməkdir. Belə olarsa, dünyamızı qoruya, bəşəriyyəti xilas edə və daha da inkişaf etdirə bilərik. İstənilən halda baş verə biləcək təhlükələri önləmək və cəmiyyətimizi bütün mənfi fəsadlardan qorumaq üçün bir yolumuz var: Təhsil. Fərqi yoxdur o ənənəvidir, yoxsa onlayn! Bütün çətinliklərə rəğmən, əsas öyrətmək, öyrənmək və tətbiq etməkdir! Çünki gələcək təhsillədir.

Pandemiyanın yaratdığı ağır şəraitdə öz fədakarlıqları, bilikləri, müasir baxışları, İKT bacarıqları ilə onlayn təhsilin tətbiqi dövründə sabahımız, gələcəyimiz naminə qarşıya qoyulmuş məqsədə doğru əməkərliliklə irəliləyən hər bir Azərbaycan müəlliminə böyük təşəkkürlər düşür. Biz Azərbaycan məktəblisi, vətənimizin sabah olaraq bu çətin şəraitdə bütün gücümüzü, bilik və bacarığımızı səfərbər edib, bizə olan ümid və etimadı doğrultmalıyıq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Təhsil – gələcəyin inkişaf faktoru. “Azərbaycan” qəz., 2020, 11 avqust.
2. “Təhsil millətin gələcəyidir” konsepsiyasının uğurlu realizəsi. “İki sahil” qəz., 2020, 16 sentyabr.
3. <https://edu.gov.az/general-education/covid-19-pandemiyazi-zamani-mekteblerde-davranis-q>
4. <https://muallim.edu.az/news.php?id=10913>
5. <https://portal.azertag.az/az/node/9112>

Əliyeva Rəya

Azərbaycan Milli Konservatoriyası tərkibində İncəsənət Gimnaziyasının X sinif şagirdi

Elmi rəhbər: f.ü.f.d. Cəfərova Zeynəb

2649474@student.edu.az

“COVID-19 PANDEMİYASI DÖVRÜNDƏ ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

“Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir” deyən Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən təhsil və elm sahəsində böyük inkişafa rəvac verən sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsi bizim nəsillər və gələcək nəsillər üçün böyük örnəkdir.

“COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar dərslərin onlayn formada keçirilməsi təhsildə müəyyən problemlərin yaranmasına səbəb olsa da, pandemiya ilə əlaqədar tədrisin bu şəkildə təşkili hazırkı dövr üçün

təhsilin davamlılığının təmini baxımından ən münasib yol sayılır. Bütün dünyada olduğu kimi, artıq Azərbaycanda da tədris onlayn formada təşkil olunur.

Azərbaycanda ənənəvi təhsilə üstünlük verildiyindən qəbul etməliyik ki, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər distant təhsil formasına hazır deyildilər, hətta məlumatsız idilər. Eyni zamanda ilk dövrlər rəqəmsal savadlılığın, kompüterlə və yeni platformalarla işləmə təcrübəsinin az olması xüsusi çətinliklər yaratdı. Distant təhsil zamanı onlayn dərslər prosesində müəllimlərin kameranın arxasında qalması, onların təhsilalanlarla canlı ünsiyyət qura bilməməsi, həmçinin emosiya və duyğuların nisbətən az ötürülməsi də şagirdlərə öz təsirini göstərdi.

Onlayn dərslər prosesi bilvasitə şagirdlərin ev mühitində keçirildiyindən, valideynlərin də bu prosesdə iştirakını zəruri etdi. Belə ki, valideynlər dərslərin keçirilməsi zamanı övladlarının yanında oldu, dərslər prosesini təşkil etməkdə köməklik göstərdi, bu amil dərslərin effektiv keçməsi üçün şərait yaratdı.

Bakı Şəhəri üzrə Təhsil İdarəsinin müdiri Mehriban Vəliyeva “Azərbaycan müəllimi” qəzetinə müsahibəsində distant təhsilin bir sıra üstünlüklərini qeyd edir: “Distant təhsil ənənəvi tədris prosesini əvəz etməsə də ancaq müəyyən üstünlükləri ilə fərqlənir. Texnologiyalardan istifadə, evdə təhsil alma imkanı, tədrisin açıqlığı, iqtisadi səmərə, məsafə, zamana qənaət, təhsilin kütləvililiyi, əhatəliliyi, müstəqil öyrənmə bacarıqlarının inkişafı, əlillərin və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların təhsil alma imkanı və s. distant təhsilin üstünlüklərindəndir”. Bütün bunlara baxmayaraq, problemlər də mövcuddur. Təhsil aldığı İncəsənət Gimnaziyasında bütün xüsusi qabiliyyət tələb edən ixtisaslar müəllimlə birbaşa ünsiyyətə girməyi və təhsilin effektiv alınması üçün müəllimin operativ müdaxiləsini tələb edir. Metodla tədrisin bütün ixtisaslarda, xüsusilə tətbiqi sahələrdə çox da uğurlu olmaması bir faktır. Eyni zamanda Teams proqramının Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə məktəblərdə tətbiqi müsbət addım olsa da, internetin sürəti və proses iştirakçılarının bu proqramdan istifadə bacarıqlarının zəifliyi müəyyən problemlərə gətirib çıxardı. Bəzən ailədə kompüter olmur, yalnız valideynin bir telefonu olur. Eyni saatda bütün uşaqlar dərslər keçirsə, bu halda bütün uşaqlar dərslər necə qoşula bilər?!

Ənənəvi təhsilə keçən zaman da bu texnoloji imkanlarından istifadəyə davam edilməlidir. Bu imkanlardan daha effektiv istifadə üçün məktəblərdə infrastruktur qurulmalı və həm təhsil verənlərə, həm də təhsil alanlara təlimlər verilməlidir. Bununla yanaşı, onlayn təhsilin metodoloji və pedaqoji tərəfləri təhlil olunmalı, öyrənmə və öyrətmə prosesinin ardıcılığı müəyyənləşdirilməli, öyrənmə və ya təhsil prosesinin pillələri aydınlaşdırılmalı, biliklərin qiymətləndirilməsi metodları formalaşmalı, ənənəvi tədrisdən kifayət qədər fərqli olduğundan elektron təhsildə təhsil verənlərin və təhsilalanların etik davranış məsələləri müəyyənləşdirilməli, məsafədən təhsil üçün yeni metodologiyalar formalaşmalı, nəhayət, onlayn təhsil ənənəvi təhsillə paralel keçilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan təhsilinin inkişafı ulu öndər Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır https://azertag.az/xeber/Azərbaycan_tehsilinin_inkisafi_uldu_önder_Heyder_Aliyevin_adi_ve_fealiyyeti_ile_baglidir-857019
2. Təhsil daim inkişafda olan prosesə çevrilməlidir. Bakı Şəhəri üzrə Təhsil İdarəsinin müdiri Mehriban Vəliyeva ilə müsahibə www.muallim.edu.az
3. “Yaradıcı yönlü tədris müəssisələrində distant təhsilin problemləri” mövzusunda beynəlxalq vebinar

İsmayılova Zəhraxanım

Zəngilan rayon 33 nömrəli tam orta məktəb

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbərova Günay

1552601@student.edu.az

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ONLINE LEARNING

Online learning offers teachers an efficient way to deliver lessons to students. Online learning has a number of tools such as videos, PDFs, podcasts, and teachers can use all these tools as part of their lesson plans. By extending the lesson plan beyond traditional textbooks to include online resources, teachers are able to become more efficient educators. Another advantage of online education is that it allows students

to attend classes from any location of their choice. Thus, online learning offers students the accessibility of time and place in education. Another advantage of online learning is reduced financial costs.

Online education is far more affordable as compared to physical learning. This is because online learning eliminates the cost points of student transportation, student meals, and most importantly, real estate. Additionally, all the course or study materials are available online, thus creating a paperless learning environment which is more affordable, while also being beneficial to the environment. Since online classes can be taken from home or location of choice, there are fewer chances of students missing out on. For many students, one of the biggest challenges of online learning is the struggle with focusing on the screen for long periods of time. With online learning, there is also a greater chance for students to be easily distracted by social media or other sites. Another key challenge of online classes is internet connectivity. While internet penetration has grown in leaps and bounds over the past few years, in smaller cities and towns, a consistent connection with decent speed is a problem. This is detrimental to the education process. Students can learn a lot from being in the company of their peers. However, in an online class, there are minimal physical interactions between students and teachers. This often results in a sense of isolation for the students. In this situation, it is imperative that the school allow for other forms of communication between the students, peers, and teachers.

Online learning requires teachers to have a basic understanding of using digital forms of learning. However, this is not the case always. Very often, teachers have a very basic understanding of technology. Sometimes, they don't even have the necessary resources and tools to conduct online classes. To combat this, it is important for schools to invest in training teachers with the latest technology updates so that they can conduct their online classes seamlessly. Many parents are concerned about the health hazards of having their children spend so many hours staring at a screen. This increase in screen time is one of the biggest concerns and disadvantages of online learning. Sometimes students also develop bad posture and other physical problems due to staying hunched in front of a screen. A good solution to this would be to give the students plenty of breaks from the screen to refresh their mind and their body.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://elearningindustry.com/5-advantages-of-online-learning-education-without-leaving-home>
2. <https://www.indiaeducation.net/online-education/articles/what-is-online-education.html>

Abulov Yunis
A.S.Makeronko adına
Humanitar Fənlər Təmayüllü Gimnaziyanın
6A sinif şagirdi
Elmi rəhbər: müəllim Ülvyyə Əhmədova
1411670@student.edu.az

PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA ONLAYN TƏDRİSİN TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

2019-cu ilin sonu 2020-ci ilin əvvəlindən bütün dünyanı bürüyən yeni bir yolxucu xəstəliyin peyda olması gündəlik həyatımızın bütün sferalarında mədudiyyətlərin tətbiq edilməsinə gətirib çıxardı. İqtisadiyyatın bütün sektorlarında olduğu kimi təhsil sektorunda da tədrisin ənənəvi metoddan onlayn rejimdə keçirilməsinə üstünlük verildi.

Azərbaycanda ənənəvi tədrisdən onlayn tədrisə keçid təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərmişdir.

Bu mənfi təsiri yaradan amillərdən biri ailələrdə onlayn dərslərə qoşulmaq üçün kifayət sayda elektronika vasitələrinin (məs: kompüter, telefon və s.) olmamasıdır. Məsələn, 100 nəfərə düşən kompüterlərin sayına görə Azərbaycan digər inkişaf etmiş ölkələrdən geridə qalır. Belə ki, Azərbaycanda 2018-ci il üzrə ev təsərrüfatlarının 64,1%-i kompüter malik olmuşdursa, eyni göstərici inkişaf etmiş ölkələrdə, məsələn cənubi Koreyada 72,4%, Finlandiyada 87,2 %, Yaponiyada 75,1%, Belçikada 90,3% təşkil etmişdir.

Azərbaycanda onlayn təhsildən yararlanmağa mənfi təsir edən digər bir mühüm amil internetə çıxışın əlçatan olmaması və əsasən də ölkə regionlarda internetin keyfiyyətinin aşağı olmasıdır. Baxmayaraq

ki, 2018-ci il üzrə Azərbaycanda internetin istifadə səviyyəsi 79,8% təşkil etmişdir, bu göstərici inkişaf etmiş ölkələrdən hələ də aşağıdır. Məsələn, eyni göstərici Belçikada 90%, Canadada 93%, Almaniyada 88% təşkil edir.

Mövcud şəraitdə ölkədə onlayn təhsilin yaratdığı digər bir neqativ hal müəllim və tələbə arasında baş verən sosial izolasiyadır və həmçinin müəllim şagird arasında interaktiv sorğu sualın səviyyəsi ənənəvi təhsildən aşağı olmasıdır ki, bu da təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərmiş olur.

Amber D. Dumford və Angie L. Miller (2018) ali təhsildə online təhsilin müsbət və mənfi tərəflərini araşdıraraq belə qənaətə gəlmişlər ki, online təhsil zamanı tələbələr arasında birgə komanda formasında öyrənmələri üçün imkanlar daha az olur və ənənəvi təhsillə müqayisədə müzakirələrin səviyyəsi aşağı olur. Nəticədə bu da təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir etmiş olur. Bu baxımdan online dərslər təşkil olunarkən, tələbələr arasında müzakirələrə şəraitin yaradılması, habelə müzakirələrdə daha aktiv və komanda şəkildə iştirak üçün şəraitlərin yaradılması nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, onlayn təhsilin imkanlarından maksimum yararlanmaq üçün ilk növbədə tələbə və şagirdlərin kefiyyətli telekommunikasiya vasitələrinə çıxışı nəzərə alınmalı və təmin edilməsi istiqamətində işlər görülməlidir, yalnız bu halda onlayn təhsilin xeyirlərini artırıb, mənfi tərəflərini minimuma endirmək olar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. www.Knoema.com
2. www.worldbank.com
3. **Amber D. Dumford və Angie L. Miller.** “Ali təhsildə onlayn öyrənmə: üstünlük və qeyri-üstünlüklərin araşdırılması”. Ali təhsildə Hesabalma Jurnalı 30, 452-465, 2018.
4. Teams login: 1411670@student.edu.az
5. WP: +994554804443

Səfərova Əsmər

Cəlilabad şəhər 5 nömrəli ümumi orta məktəb

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbərova Günay

1955365@student.edu.az

DİSTANT TƏHSİLİN MƏNFI VƏ MÜSBƏT CƏHƏTLƏRİ

Bildiyiniz kimi Covid-19 virusunun ölkəmizdə sürətlə yayılması bir çox yerlərin bağlanması səbəb oldu. Bağlanan yerlərin başıda da təhsil müəssisələri oldu. Təhsil müəssisələrinin bağlanması təbii ki təhsildə geriliyə gətirib çıxaracaqdı. Qarşıda iki vacib məsələ dururdu: Sağlamlıq və təhsil. Dövlətimiz də bu məqamda tam doğru bir qərar verərək Distant təhsilə keçid etdi. Bu təhsil formasının müsbət cəhətləri olsa da, ələlxüsus da sağlamlığımızı qorumağa yönəlsə də, bununla yanaşı bu təhsil formasının mənfi cəhətləri mövcuddur. Məlumdur ki, distant təhsil təkcə şəhərlərdə deyil, bir çox bölgələrdə də tətbiq edilir. Ucqar yerlərdə bu təhsil formasını tətbiq etməkdə bir çox maneələrlə qarşılaşırıq. Çünki bəzi yerlər hələ də internet əlaqələri ilə təmin edilməyib. Bundan əlavə fiziki və psixi məhdudiyyətləri olan şagirdlər də vardır. Bu növ təhsil onların səhhətində mənfi təsir yaradır. Amma ənənəvi təhsil elə deyil. Şagirdlər müəyyən olunan qaydalara tələb edərək həm özlərinə həm də digər insanlara kömək edir. Bu onların və digər insanların xeyrinədir. Distant təhsilin dərslər müddəti ənənəvi təhsilin dərslər müddətindən daha azdır və bu da təbii ki, monitor qarşısında çox əyləşməməyi nəzərdə tutsa təhsilin keyfiyyətini də azaltmış olur.

Distant təhsil tətbiq edilməyə başladığıda ilk olaraq ekspertlər bu təhsilə olan münasibətlərini bildirmişdilər. Onların 39,6% -i distant təhsili xüsusi hallar üçün faydalı hesab etsə də, 31%-i yaxşı və 18,9%-i isə əla olaraq dəyərləndirib. Qeyd etmək lazımdır ki, bu statistika distant təhsilin yaranma şərait ilə əlaqədar olaraq verilib. Qəbul etməliyik ki, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər bu təhsil formasına hazır deyildilər, hətta məlumatsız ola bilərdilər. Buna görə də ekspertlərin 10%-i distant təhsilə qənaətbəxş olmayan bir forma kimi yanaşmışdır.

Distant təhsil zamanı onlayn dərslərin keçirilməsi üçün müxtəlif proqramlar təqdim olundu. Bu proqram və platformalardan istifadə, eləcə də onların göstəriciləri haqqında cavablar faiz olaraq 64,8%

təşkil edərək çox az çətinliklərin olmasını 35,2% isə çətinliklərin olmamasını əks etdirir. Həqiqətən ekspertlərin yarından çoxu xüsusi çətinliklərin olmamasını qeyd edib ki, bu da son zamanlarda rəqəmsal savadlılığın artması ilə əlaqəlidir.

Ümumillikdə belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qeyd edilən çatışmazlıqlar aradan qaldırılsa distant təhsilin şagirdlərə daha çox faydası olar. Bu çatışmazlıqlar, çətinliklərə baxmayaraq, hal-hazırda sağlamlığımıza bir təhlükə gəlmədən təhsil almağın hələ ki, yeganə yolu distant təhsil formasının tətbiqidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://az.anadolu.edu.tr/az/distant-t%C9%99hsil/az%C9%99rbaycanda-distant-t%C9%99hsil>
2. <https://muallim.edu.az/news.php?id=12524>
3. <https://www.celt.az/distant-t%C9%99hsil-n%C9%99dir-az%C9%99rbaycanda-distant-t%C9%99hsil-sistemi/>

Ləman Balışova Elman qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti, Tarix və Coğrafiya fakültəsi, qrup 827
Elmi rəhbər: müə. Aytən Əsədova
lemanbalishov@gmail.com

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Bildiyimiz kimi bütün dünyanı öz təsiri altına alan COVID-19 pandemiyası səbəbində ölkəmizdə 2020-ci mart ayının 3-də bütün bölgələrdə təhsil müəssisələri bağlanmışdır. Buda təhsil üçün böyük bir problem idi. Çünki şagirdlər dərslərdən uzaqlaşır və təhsilə maraq nisbətən aşağı düşür. Buda ölkə üzrə savadlı kadrların azalmasına səbəb olurdu. Bu səbəbdən bu kimi problemləri aradan qaldırmaq üçün onlayn təhsil sisteminə keçirildi.

Lakin onlayn dərslərin bir sıra mənfi cəhətləri var:

- 9) Tələbələrin təhsil səviyyəsində və peşəkar təcrübəsində fərdi fərqləri başa düşməyə imkan vermir
- 10) Tələbələr tərəfindən mənfi qarşılanma biləcək başqa bir məqam distant təhsil sistemində müəllim və tələbə arasında canlı ünsiyyət olmamasıdır.
- 11) Distant təhsilin yekunlarına görə verilən diplom və ya sertifikat hələlik keyfiyyətli təhsilin göstəricisi kimi qəbul olunmur.
- 12) Asan əldə edildiyi üçün adətən distant təhsil səhvən müəyyən bir xarici təhsil almaq imkanını kimi başa düşülür
- 13) Distant təhsil bizi dostlarımızın qayğısından, nəvazişindən uzaqlaşdırır, bu da bizim hiss etməsəkdə robotlaşmağımıza səbəb olur və duyğularımızı yavaş-yavaş itiririk.

Ənənəvi təhsil zamanı heç bir çətinliklə qarşılaşmırıq, üstümüzə müəllim qayğısı, sinif yoldaş nəvazişi qazanırıq. Bunlardan da vacib əsil şagird kimi yetişirik. Buna görə də mənim fikrimcə ənənəvi təhsilin heç bir problemi yoxdur, oxuyan da, oxumayan da qazanır.

Əvvəllər bəzi universitetlərdə qiyabi təhsil var idi. Lakin sonralar qiyabi dərsləri ənənəvi sistemə gətirmək üçün çox çalışılırdı. Onlayn dərslər ənənəvi təhsilə nisbətən nə qədər zəif olsada şagirdlərin təhsildən uzaqlaşmasının qarşısını ala bilmişdir. Distant təhsil forması və onlayn dərslər internet üzərindən aparıldığı üçün müəyyən texniki problemləri və avadanlıq çatışmazlığı və nasazlığı sıxıntılarını da qaçılmaz olur. Ölkəmizin bəzi bölgələrində internet yox səviyyəsindədir. Bu problemi aradan qaldırmaq o qədər də asan deyil. Buda həmin bölgədəki şagirdlərin təhsildən kənar qalmasına səbəb olur.

Müasir tədris formalarından istifadə edərək, həmçinin texnoloji avadanlıqlardan yararlanaraq bilik və bacarıqların əldə edilməsi də zaman tələb edir. Bu zaman içərisində biz təhsildə geri qalırıq.

Bunlardan əlavə onlayn dərslər prosesi insanların sağlamlığına ziyan vurur.

Bir sözlə distant təhsil ənənəvi təhsil sistemini əvəz etmir və edə də bilməz. Lakin distant təhsilin gələcək üçün inkişafı da təmin edilməsi vacib bir hal alıb.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Akif Nəzərov. Müasir təlim texnologiyaları. ADPU nəşriyyat. Bakı - 2012, səh.25
2. İnternet resursu <https://aztehsil.com/kurikulum/373-masir-v-nnvi-drsin-drsin-paradiqmalar-abdulla-mehrabov.html>

XARİCİ DİLLƏRİN TƏLİMİNDƏ ONLAYN TƏHSİLİN NÖQSANLARI VƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ

İnformasiya texnologiyalarının inkişafı və qloballaşma qaçılmaz olaraq distant təhsilin inkişafına səbəb oldu. Son zamanlar onlayn təhsil getdikcə daha çox populyarlaşmağa başladı. Lakin bir ildir ki, COVID-19 pandemiyası səbəbindən özünü təcridə keçilməsi dərslər məşğələlərində və xarici dil kurslarında iştirak etməkdə məhdudiyət yaratdığı üçün görə distant təhsil həyatımızın reallığına çevrildi.

Müasir dövrdə onlayn xarici dil kursları inkişaf etməyə davam edir. Şagird onlayn təhsildə fərdi olaraq müəllim seçə bildiyi üçün xüsusilə təsirli nəticə əldə edə bilir. Uzaqdan təhsil şəraitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən amil şagirdin şəxsi motivasiya-sı və marağıdır.

Z.İ. Lidjiev və P.A.Spiridonova distant təhsilin yalnız xarici dillərlə deyil, digər fənlərlə də bağlı aşağıdakı üstünlüklərini vurğulayır:

- şagird mövzunu öyrənəcəyi vaxtı və onun üçün daha əlverişli bir yeri seçmək imkanı qazanır.
- məsafədən təhsil həm də öyrənmə sürətini sürətləndirməyə və ya ləngitməyə imkan verir, nəticədə şagird başqalarından geri qalmır və eyni zamanda əvvəl kifayət qədər yaxşı öyrənmədiyi materiala yaxşı hazırlaşmaq imkanı əldə edir.

- məsafədən təhsil müəllim və tələbələrin ehtiyacından asılı olaraq tədrisi fərdiləşdir-məyə imkan verir.

Rəqəmsal texnologiyaların xarici dillərin tədrisində istifadəsindən danışan N.S.Kulakova, onlayn təhsilin təqdim etdiyi fürsətlərin genişliyindən bəhs edir. Burada yalnız interaktivlik deyil, həm də material təqdim etməyin müxtəlif üsulları əhatə olunur. Kompüter texnologiyası məsafədən təhsildə animasiya, səs effektləri, video, müxtəlif mətn və qrafik məlumatlardan istifadə edilməsinə imkan verir. N.S. Kulakova məsafədən təhsildə üstünlüklərə malik olan aşağıdakı variantları müəyyənləşdirir :

- şagirdlərin eyni vaxtda bir dərslər üçün daxil olduqları söhbət sinifləri.
- veb dərsləri - seminarlar, konfranslar, iş oyunları və digər təlim imkanları.
- müəllimlərin və şagirdlərin uzun müddət ünsiyyət qura biləcəyi, sual verərək cavabını ala biləcəyi veb- forumlar.

Xarici dilləri onlayn öyrənmək bilikləri dərinləşdirməyə imkan verir. Uzaqdan təhsil dil mühitinə daxil olmaq baxımından böyük imkanlar yaradır. Onlayn öyrənmə əhalinin müxtəlif qrupları tərəfindən istifadə edilə bilər. Distant təhsilin başqa bir üstünlüyü müxtəlif əhali qruplarını əhatə etməsi, fiziki qüsur, az vaxtı və ya maddi resurs çatışmazlığı olan insanlar üçün əlverişli olmasıdır. Onlayn öyrənmənin mənfi cəhətləri yüksək dərəcədə müstəqillik, şəxsi ünsiyyətin, kompüter öyrənmə qabiliyyəti və ya bacarıqlarının olmamasıdır. Z.İ. Lidjiev və P.A. Spiridonova ayrıca distant təhsilin aşağıdakı mümkün çatışmazlıqlarını da qeyd edir.

- Şagird xarici dili mənimsəmək üçün materialın çox hissəsini müstəqil şəkildə özü öyrənməlidir. O, müəyyən bir motivasiyaya, özünü idarə etmə bacarığına sahib olmalı və verilmiş materialı öyrənmə işinə məsuliyyətlə yanaşmalıdır. Bu amillərin olmaması öyrənməyə ciddi şəkildə mane ola bilər. A.S. Nikolskaya isə bu mənfi cəhəti üstünlük sayır, çünki şagird hansı nəticəni alacağına görə şəxsən cavabdeh olmaq fürsəti , prosesi təşkil etmə imkanı qazanır və bu da onda motivasiyanı artırır.

- distant təhsildə ən vacib amil olan müəllim və şagird arasında şəxsi ünsiyyətin çətin alınması da mənfi amil hesab olunur.

- Kifayət qədər kompüter biliyinin olmaması. Müasir dövrdə əhalinin əksəriyyətinin kompüter sava-dı olmasına baxmayaraq, bir çox yaşlı insanlar üçün kompüterdə işləmək müəyyən çətinliklərə səbəb olur və nəticədə onları məsafədən təhsil seçimindən çəkindirir.

- Onlayn texnologiyaların mənfi cəhətlərindən biri də elektron resursların istifadəsinin daha yüksək səviyyəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmasıdır.

Xarici dillərin tam hüquqlu onlayn öyrənilməsinin təmin etmək üçün ünsiyyətin yüksək səviyyədə olması son dərəcə vacibdir ki, bu da şagirdin rahat təhsil almasına imkan yaradır. Çox təəssüf ki, Azərbaycan

canın bəzi bölgələrində internetin sürəti zəif olur ki, bu da tədrisin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Buna görə COVID-19 pandemiyasının nəticəsi olaraq Azərbaycanda tele-dərslər kimi alternativ təhsil növlərinə müraciət etməyin mümkünlüyü ön plana çəkildi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bartaşeviç, D.A. Böyükşəhər metropoldə xarici dil məktəbləri bazarının tədqiqi: inkişaf meyilləri / D.A. Bartaşeviç // Gənc tədqiqatçıların elmi qeydləri. - 2019. - S.24-30
2. Kulakova, N. S. Uzaqdan təhsil şəraitində xarici dillərin tədrisində rəqəmsal texnologiyalar / N.S. Kulakova // Sərhədsiz Təhsil və Elm: Fundamental və Tətbiqi Tədqiqatlar. - 2020. - S.305-307 3. Lidjieva, Z.I. Rusiyada distant təhsilin inkişafı / Z.I. Lidjieva, P.A. Spiridonova // Pedaqogika Problemləri. - 2020. - S.21 25

Səxavət Əliyeva

Qərbi Kəspı Universiteti,

Filologiya və tərcümə fakültəsi, Filologiya (Azərbaycan dili və ədəbiyyatı), I kurs tələbəsi

Elmi rəhbər:müə, Solmaz Ələsgərova

Aliyeva.sexavet.3-330f@wcu.edu.az

DİSTANT TƏHSİL VƏ QARŞILAŞDIĞIMIZ PROBLEMLƏR

Pandemiya səbəbindən müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də müəyyən dəyişiklər edilir. Təhsilimizin distant formaya keçilməsi zərurəti yarandı. Distant təhsil- tədris prosesinin elektron telekommunikasiya proqram – texniki vasitələr əsasında təşkil olunma formasıdır. Modulluluq, çeviklik, təhsilə xüsusi nəzarət, iqtisadi səmərəlilik, texnologiyalardan istifadə, müəllimin rolu kimi amillər distant təhsili xarakterizə edir. İnformasiyanın elektron formada ötürülməsi dərslik, dərs vəsaiti, mühazirələrin pdf şəkildə təqdimi vacib amillərdən biri oldu. İnformasiya daşıyıcıları sırasında disk və kasetlər də xüsusi rol oynamağa başladı.

Distant təhsil zamanı müəllim və tələbə arasında ünsiyyət üz-üzə deyil, virtual şəkildə olaraq məsafədən həyata keçirilir. Pandemiya dövründə onlayn təhsil alan və təhsil verən vətəndaşlarımızın faydalı iş əmsalında müəyyən qədər problemlər yaranır. Günün müxtəlif saatlarında internetdə və elektirik xətlərində yaranan problemlər onlayn təhsilə müəyyən qədər zərbə vurur. Eyni zamanda, onlayn dərslər internet vasitəsilə aparıldığı üçün müəyyən texniki problemlər və avadanlıq nasazlığı sıxıntılarını qaçılmaz edir.

Digər səbəb kimi normal internet şəbəkəsi olsa da, ancaq bəzi ailələrdə kompüter və smart telefonla təmin olunmayan şəxslər var ki, onlar da növbəlilik əsasında dərs prosesinə qoşulmaq məcburiyyətində qalırlar.

Distant təhsil zamanı müəllim və tələbələr bir-biri ilə məsafədən dərsə qoşulduqlarına görə müəllimlərin kamera arxasında oturması, onların təhsil alan vətəndaşlarla canlı ünsiyyət qura bilməməsi, həmçinin emosiya və duyğularını nisbətən az ötürməsi təhsilalanlara mənfi təsir göstərir. Eyni zamanda, müəllimlə göz təmasıının olmaması, tələbə və şagirdin öz komfort zonasından çıxmmaması distant təhsilin effektivliyini azaldır.

Ən əsas çatışmazlıqlardan biri də kiçik mənzilə malik olan və bir otaq şəraitində yaşayanların dərs prosesinə qoşulması həm ailə daxilində, həm də tədris prosesində müəyyən problemlər yaşadır. Digər problem kimi valideynlərin dərs zamanı övladlarının tədris proqramına tam nəzarət etməməsi və ya edə bilməməsidir.

Distant təhsil tələbələrin təhsil səviyyəsindəki və peşəkar təcrübəsində fərdi fərqləri nəzərə almağa imkan vermir və ən əsası müəllim və tələbə arasında canlı ünsiyyətin olmamasıdır.

Distant təhsilin çatışmazlıqları ilə yanaşı, üstünlükləri də var. Tədris mühitinin vahidliyi, elektron kitabxanaların yaradılması, ehtiyac duyulan zaman dərsə yenidən qayıtmağın mümkünlüyü, imtahan vermək üçün deyil, bilik qazanmaq məqsədilə hər hansı materialı mənimsəmək, öz üzərində sərbəst işləmək, vaxt çoxluğu, həyat ritminin dəyişməməsi, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar üçün təhsilin əlçatanlığı, məkanın istəyə uyğun olaraq seçilməsi və təhsilin kütləvi xarakter daşıya bilməsi onlayn təhsilin üstünlükləri hesab edilməlidir.

Distant təhsillə bağlı üstünlüklərdən istifadə etmək, müsbət təcrübəni tətbiq etmək və problemləri aradan qaldırmaqla nailiyyət əldə etmək mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Z.Bəşirqızı. Pandemiya dövründə onlayn təhsil və biliyin qiymətləndirilməsi. Xalq qəzeti, 27 iyul, 2020.
2. R.Əsgərov. Distant təhsil: problemlər və reallıqlar. Modern.az informasiya agentliyi, 22 sentyabr, 2020. <https://m.modern.az/az/news/256645>
3. İsmayılova B. Distant təhsil: üstünlüklər, çatışmazlıqlar və müsbət təcrübə. "Elektron dövlət quruculuğu" I Respublika elmi-praktiki konfransı, 4 dekabr, 2014, səh.189-192.

Abbasova Zeyneb

ADU

Fakültə:BM və Regionşünashq

İxtisas: Regionşünashq (Amerika)

Elmi rəhbər: müəll.Məcədov Elşən

3885Zeynab@adu.edu.az

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

El, irfan, ziyalı, aydın, işıqlı gələcək.Bu sözlərin hamısı təhsillə bağlıdır. Bu sirr deyil ki, işıqlı gələcəyin yolu kefiyyətli, zamanla ayaqlaşan təhsildən keçir . Bu yolun təhsillə kəşifən məqamı bizi yetişdirir, bilikləndirir, bəzən peşəkar edir, bəzən qeyri - peşəkar. Zamanın bizi üz - üzə qoyduğu vəziyyət təhsilimizin qollara bölünməsinə səbəb oldu . Keçmişdən bəri qiymətli təhsil vardı, sonra distant təhsil oldu, lakin dünya var gücü ilə ənənəvi təhsilin qorunub saxlanılmasına çalışırdı, hələ də çalışır.

Nədir ənənəvi təhsil?

Ənənəvi təhsil məktəb yoludur, müəllim nəvazişi, sinif yoldaşı diqqəti, qayğısı, dost qazanma vasitəsi, mühitdir. O mühitdə əhvalın olmayanda yoldaşların sənənlə maraqlanır, dərsləri anlamayanda müəllimin yanına çağırır bir də izah edir, dərslər arası fasilələrdə maraqlı söhbətlər edirsən qısa bir dünya qurursan. Mənə görə ənənəvi təhsilin heç bir problemi yoxdur, oxuyan da, oxumayanda qazanır. Biri yoldaş, biri sirdaş, başqa biri təhsil, digəri xoş ortam ...

Nədir onlayn təhsil?

Müəllim diqqətindən, yoldaşlarının qayğısından kənar qalmaqdır, virtuallaşmaqdır, robotlaşmaqdır. Biz özümüz də bilmədən bu forma çərçivəsində robotlaşırıq. duyğularımız, mərhəmətimiz yox olur . Bu da bəşəriyyətimizi məhvə sürükləyir.Hər nə olursa, olsun, insani hissələrimizi qorumalıyıq. Öyrəndiyimiz metodları, bilgiləri ətrafımızdakıları məhv etmək üçün deyil, qorumaq üçün istifadə etməliyik. Yaranan bütün elmi kəşfləri, yenilikləri insanların daha yaxşı yaşamasına sərf etməliyik. Belə olsa, biz dünyamızı qoruya, daha da inkişaf etdirə biləcəyik. Dərslərin distant formada keçirilməsi müəyyən problemlərin yaranmasına səbəb olsa da pandemiya ilə əlaqədar tədrisin bu şəkildə təşkili hazırki dövr üçün təhsilin davamlılığının təmini baxımından ən münasib yol sayılır. Lakin bununla belə, distant tədrisin təşkili nəticəsində müəyyən problemlər də ortaya çıxır . Məsələn bəzən bir ailədə 3-4 uşaq eyni vaxtda distant dərslərə qoşulmalı olur: " Bəzən ailədə kompüter olmur, yalnız valideynin bir telefonu olur . Eyni saatda bütün uşaqlar dərsləri keçirsə, bu halda bütün uşaqlar dərslərə necə qoşula bilər ?! " Distant təhsil adı təhsil sistemini əvəz etmir və əvəz də etməməlidir, amma distant təhsilin gələcək üçün inkişafı da təmin edilməsi vacib bir hal alıb artıq .

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Özləm Əhmədli, Şəmil Sadiq
2. <https://ted.az/az/view/news/31558/enenevi-ve-onlayn-tehsilin-aktual-problemleri-ndash-shagirdsiz-qalan-mekteb-yollari>

İSRAİLDƏ TƏHSİL SİSTEMİ VƏ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Müasir dövrdə xüsusi diqqət mərkəzində olan təhsil keyfiyyətli cəmiyyətin qurulmasında əsaslı təsiri malikdir. Hər bir hökumət ölkədə istənilən sahənin gücləndirilməsində görülən işlərin əzəlində təhsil dayanır. İsrail də təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə ciddi uğurların əldə edilməsi üçün mühüm işlər görülmüşdür. Belə ki, ali təhsili bitirən vətəndaşların sayına görə İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatı üzvləri arasında liderdir.

İsraildə təhsil mərhələləri Təhsil Klassifikasiyasının Beynəlxalq Standartlarına əsasən erkən, ibtidai, orta və ali təhsil mərhələlərinə ayrılır. İsrail məktəbləri bəzi ölkələrdən fərqli təşkil edilir. Belə ki, İsraildə məktəblər ümumi olaraq 4 fərqli qrupa ayrılır: dövlət dünyəvi, dövlət dini, müstəqil dini (haredim) və ərəb (druz, çərkəz da bura daxil edirlər). Dini məktəblər dini təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilir. Pravoslav yəhudi gənclərinin ehtiyaclarını qarşılayan dini və dövlət dini məktəblər yəhudi proqramlarının intensiv öyrənilməsinə təklif edir. Ərəb sektorundakı məktəblərdə dərslər ərəb dilində tədris olunur, ərəb tarixi, dini və mədəniyyəti öyrədilir.

İsraildə ibtidai təhsilə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, 2 yaşlı uşaqların əksəriyyəti, 3-4 yaşlı uşaqların demək olar ki, hamısı məktəbəqədər təhsilə cəlb olunur. 5 yaşlı uşaqlar üçün baxçalar, 6 yaşdan 18 yaşına qədər uşaqlar üçün də təhsil pulsuz və icbaridir. Orta məktəblərin böyük əksəriyyətində təbiət və humanitar elmlər üzrə akademik kurikulum əsasında tədris aparılır. Bu pilləni bitirən şagirdlərə ali məktəbə qəbul imtahanı sertifikatı verilir.

Ölkədə bütün ali təhsil müəssisələri Ali Təhsil Şurasına tabedir. Bu şuraya isə Təhsil Naziri rəhbərlik edir. Tələbələrin əksəriyyəti 21 yaşında ali təhsilə başlayır. İsraildə bakalavr dərəcəsi bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Birincisi ali məktəbə yalnız yaş 18 tamam olduqdan sonra daxil olmaq mümkündür. İkincisi, ixtisasdan asılı olaraq bakalavr proqramı üç ildən dörd il yarımədək davam edir.

Magistr təhsili iki il davam edir. Bu müddət ərzində tələbə Avropada qəbul edilmiş ECTS sistemində görə hesablanan akademik saatları qazanır, iki ildə 120 bal toplamalıdır. Təhsil vaxtının çox hissəsi müstəqil iş görməyə, həftədə bir və ya iki dəfə mühazirələrdə iştirak etməyə həsr olunur. Tezis yazmadan da magistr dərəcəsi almaq olar, lakin bu zaman tələbə doktorantura təhsillərinə davam edə bilməz. Magistr dərəcəsinə bitirdikdən sonra tələbə doktorantura pilləsində təhsilini davam etdirə bilər.

Ölkənin təhsil sistemində mənfi hallar və problemlərə də rast gəlinir. Bu problem ərəb əhalisi arasında müşahidə edilir. Belə ki, ərəb məktəblərinin maliyyələşdirilməsi qeyri bərabər şəkildə icra olunur. Bu məktəblərə daha az maliyyə vəsaiti ayrılır. İstər standart test nümunələri, istər lisey, istərsə də universitet məzunlarının sayında ərəb məktəbləri geri qalırlar. Ərəb Təhsilini İzləmə komitəsinin verdiyi məlumatlara görə, hökumət hər bir ərəb tələbəsinə ildə orta hesabla 192 dollar pul xərcləyirsə, bu yəhudi tələbəsi üçün 1100 dollar təşkil edir. Bütün bunlar əksər hallarda ərəblər arasında yoxsulluğun və işsizlik sayının artması ilə nəticələnir.

Bu kimi problemlərin aradan qaldırılması üçün həm İsrail hökuməti, həm də qeyri hökumət təşkilatları ərəblərlə yəhudilər arasındakı təhsil boşluqlarını aradan qaldırmaq üçün bir sıra addımlar atırlar. Xüsusi olaraq Əl-ələ adlı bir qeyri hökumət təşkilatı, ərəbləri və yəhudiləri sinifdə bir araya gətirməyə çalışır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Pinson, Halleli və Ayman K. Agbaria: İsraildə ərəb təhsilindəki neoliberalizm və seçim təcrübələri. Diaspora, yerli və azlıq təhsili 2015. 54-80s
2. A. Volansky: İsrail Təhsil Sistemi (2007)
3. http://stwww.weizmann.ac.il/st_seminar8/Volansky%20-
4. İnsan inkişafı (tədris vəsaiti). "ADİ prodakşn" MMC. 2013. – 387s.
5. Feniger, Yariv və Hanna Ayalon: İsrailin ali təhsilinə girişdə Yəhudilər və ərəblər arasında bərabərsizlik. Təhsil Araşdırmaları Jurnalı 76 (2016). S.104-111s.
6. <https://people.socsci.tau.ac.il/mu/hyalon/files/2016/09/english-as-a-gatekeeper-1.pdf>

QADINLARIN TƏHSİLİ NİYƏ VACİBDİR

Təhsil haqqında Ümumdünya Bəyannaməsində vurğulandığı kimi: “təhsil dünyanın hər yerində ha-
mının, yaşından asılı olmayaraq bütün qadın və kişilərin təməl hüququdur. Təhsil daha təhlükəsiz,
sağlam, inkişafı və ekoloji təmiz dünya üçün zəmin yaratmalı və eyni zamanda sosial, iqtisadi və mədəni
tərəqqiyə, dözümlülüyə və beynəlxalq əməkdaşlığa yol açmalıdır, təhsil şəxsi və ictimai təkmilləşmənin
zəruri şərtidir.” Hər bir millətin gələcəyinin formalaşmasında ən önəmli amillərdən biri, bəlkə də birincisi
təhsildir. Təhsilli bir cəmiyyətə sahib olmaq üçün ən vacib amil isə, qızların sahib olduğu təhsil səviyyəsi-
dir. Azərbaycan qadını – əzmkarlığı, mübarizliyi ilə dünya qadınlarına nümunədir. Tarixi faktır ki, Azər-
baycan müsəlman şərqində qadınların seçib-seçilmək hüququnu tanıyan ilk ölkə olmuşdur. Müsəlman şərq-
qində qadınlara ilk seçki hüququ verən Azərbaycanda qadınların təhsil almağı vacibdir? Mirzə Fətəli
Axundov müsəlman dünyasında cəmiyyətdə qadının rolunu tənqidi olaraq müzakirə edən intellektual mü-
əlliflərdən biridir. Həm komediyalarında, həm də məqalələrində o, qadınların üzləşdikləri problemlərə –
məişət zorakılığı, məcburi nikahlar və uşaq istismarına toxunurdu. O, qadınlarla kişilərin təhsilə çıxışı və
ailələrinin təzyiqi olmadan öz partnyorlarını seçmək üçün bərabər imkanlara malik olmasının zəruriliyinə
inanırdı. H.Z.Tağıyevin də dediyi kimi: “Bir oğlanın təhsil alması sadəcə bir nəfərin təhsil almasına bəra-
bərdirsə, bir qızın təhsil alması bir nəslin təhsil almasına bərabərdir” Məhz bu düşüncənin fərqi olan
H.Z.Tağıyev müsəlman şərqində ilk qızlar məktəbini inşa etdirərək qızların təhsil almasına yaratdığı im-
kanlarla əslində bir neçə nəslin təhsil almasına şərait yaratmışdı. Radikalizm, zorakılıq, ksenofobiya, ayrı-
seçkilik bəşəriyyətin ən böyük bəlasıdır və bunlar insanlığa ciddi ziyan vurur. Zorakılıqdan daha çox qa-
dınlar və uşaqlar, xüsusilə qızlar əziyyət çəkirlər. Qızların təhsil almasına, qadınların işləməsinə, onların
sahibkarlıqla məşğul olmasına bir çox maneələr olur. Bunlar əsasən yoxsulluq, erkən nikahlar, gender
əsaslı zorakılıq, cəmiyyətdə qadınların, qızların statusu ilə bağlı yanlış təsəvvürlərdir. Təəssüf ki, bəzi
hallarda qadınların ali təhsil almasına, savadlı, uğurlu, peşəkar olmalarına qarşı mühakiməli fərqli yanaş-
malar olur. Amma unutmamalıyıq ki, təhsilli qadın təhsilli millət, təhsilli nəsil deməkdir. Ölkəmizdə qa-
dınların təhsil alması, qadınlar arasında savadsızlığın aradan qaldırılması, qadın sağlamlığı, onların iqtisa-
di azadlığının təmin olunması məsələləri daim öz aktuallığını saxlamaqdadır. Çünki təhsilli qadın bizim
gözəl gələcəyimizin əsas özəyidir. Xoşbəxt gələcəklərini təmin etmək üçün biliyə və təhsilə yer ayıran
qızlarımız həqiqətən alqışa layiqdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://abbasabbasov.medium.com/qad%C4%B1nlar%C4%B1n-t%C9%99hsil%C9%99-%C3%A7%C4%B1x%C4%B1%C5%9F%C4%B1-il%C9%99-ba%C4%9F%C4%B1-probleml%C9%99r-%C5%9Fi%C5%9Firdilir-ecae526ac8d0>
2. <https://bakuresearchinstitute.org/az/seeing-the-invisible-the-representation-of-women-both-in-fiction-and-reality/>
3. <https://www.celt.az/t%C9%99hsilli-qadin-mill%C9%99tin-goz%C9%99l-g%C9%99l%C9%99c%C9%99y%C9%99dir/>
4. <http://www.scfwca.gov.az/post/440/qizlara-tehsil-vermekle-zoraki-ekstremizme-qarsi-mubarize-movzusunda-yuksek-seviyyeli-gorusde-komit>
5. <https://www.undp.org/content/dam/azerbaijan/docs/publications/sustainabledevelopment/HDtextbook/5.pdf>

AZƏRBAYCANDA DİSTANT TƏHSİLİN MƏNFİ VƏ MÜSBƏT CƏHƏTLƏRİ

Məlumdur ki, Azərbaycan ərazisində yeni növ koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yayılması-nın qarşısının alınması məqsədilə 2020-ci il mart ayının 3-dən bütün təhsil müəssisələrində tədris prosesi müvəqqəti dayandırılıb. COVID-19-un səbəb olduğu məktəblərin bağlanmasına cavab olaraq, YUNESKO təhsildə yaranan fasilələri məhdudlaşdırmaq üçün dünya ölkələrinə distant təhsil proqramla-rından istifadəni tövsiyə edir.

Distant təhsil- tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma formasıdır. Distant təhsil - müəllim və tələbələrin bir-biriləri ilə məsafədən qarşılıqlı əlaqə-sidir ki, burada təhsil prosesinə xas olan bütün komponentləri (məqsədləri, məzmunu, metodları, təşkilati formaları, tədris vasitələri) əks etdirən və internet texnologiyalarının xüsusi vasitələri və ya interaktivliyi-ni özündə cəmləşdirən digər vasitələrdən istifadə olunur. Distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-cı ildə edilib. Həmin vaxt İsaak Pitman poçt məktubları vasitəsilə Birləşmiş Krallıqda tələbələrə stenoqra-fiyanı öyrətməyə başlamışdı. Azərbaycanda isə distant təhsilin rəsmi yaranma tarixini «Təhsil haqqında» Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu ili hesab etmək olar. Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, əyani və qiyabi təhsil formaları ilə yanaşı, distant təhsil forması da qəbul olunub.

Distant təhsil yaranan şərait ilə əlaqədar olaraq tədrisin davam etdirilməsi üçün təxirəsalınmaz qərar olaraq verilib. Qəbul etməliyik ki, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər bu təhsil formasına hazır deyildilər, hətta məlumatsız da ola bilərdilər. Distant təhsil forması və onlayn dərslər internet üzərindən aparıldığı üçün müəyyən texniki problemləri və avadanlıq nasazlığı sıxıntılarını da qaçılmaz edir. Ənənəvi təhsil za-manı qarşılıqlı emosional əlaqənin və duyğuların ötürülməsi onlayn dərslərə nisbətən daha güclü olsa da, bu dərslərin də şagirdlər arasında müəyyən maraq yaratması müşahidə edilib. Təbii ki, distant təhsilin müsbət cəhətləri də çoxdur. Hesab olunur ki, distant təhsil vaxtının çoxunu işdə, uşaqlarla və ya ailəsi ilə keçirən insanlar üçün yeni biliklər və bacarıqlar əldə etmək üçün yeganə mümkün vasitədir. Hər hansı şəxs işini itirmək qorxusu olmadan və işdən ayrılmadan ixtisasını artırmaq və ya yeni biliklər əldə etmək imkanı əldə edir. Distant təhsil mobildir yəni, tələbənin daim aktual məsələlərə çıxışı olur. Bunun üçün sadəcə İnternet lazımdır. Bundan əlavə, vaxtın çox hissəsini tələbələr müstəqil şəkildə məşğul olurlar və deməli, müəllimlər eyni zamanda daha çox tələbəni, şagirdi öyrədə bilərlər və bunun da sayəsində distant təhsilin qiyməti münasib olur.

Onlayn dərslər prosesi bilavasitə şagirdlərin ev mühitində keçiriləndən, valideynlərin də bu proses-də iştirakını zəruri edib. Belə ki, valideynlər dərslərin keçirilməsi zamanı övladlarının yanında olmalı, dərslər prosesini təşkil etməkdə köməklik göstərməli, dərslərin effektiv keçməsi üçün şərait yaratmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Qanunu. Bakı, 2009
2. "Azərbaycanda distant təhsil: vəzifələr, perspektivlər"—"Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 24.01. 2014
3. Nəzərov. A. Təhsilin müasir problemləri. Bakı, 2010

Fəridə Ramazanova
Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və regionşünaslıq fakültəsi,
Regionşünaslıq (Amerika üzrə), q.255b
Elmi rəhbər: müəl.Elşən Məcidov
3875Farida@adu.edu.az

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Onlayn təhsil tətbiqetmələri iş sektorundan ali təhsil müəssisələrinə sıx tələbin yaranmasına səbəb olmuşdur. Vəbdən istifadənin sürətlə yayılması və bu sahədəki texnoloji avadanlıqların inkişafı, büdcənin məhdudluğu və ali təhsil üçün artan sosial tələblər universitetlərin onlayn proqram hazırlamasında mühüm rol oynamışdır. Müəllim, şagirdlər və valideynlər ənənəvi təhsil sisteminin əsas elementləridir. Ancaq hamısı ənənəvi təhsil sistemində lazımı bir rol oynaya bilmir. Bunun bir neçə səbəbi var:

Müəllim və tələbənin daha az iştirakı - Şagird bir çox psixoloji təzyiq və ya fiziki istismara məruz qala bilər. Şagirdin sinifdə diqqət etməməsinə səbəb ola biləcək bir neçə səbəb var. Müəllim şagirdlərin sinifdə diqqət etmədiyini başa düşsə də tədrisə davam edəcəkdir. Tədris proqramını vaxtında tamamlaya bilməyəcəyi üçün ona xüsusi əhəmiyyət verə bilmir. Beləliklə, müəllim və tələbə arasında bir boşluq yaranır.

Adaptasiya ilə mübarizə aparmaq - Fərdi bir elektron cihaza yığılmış bütün bir universitet təcrübəsinə sahib olma ehtimalı ən azı qeyri-adi bir şeydir. Ənənəvi olaraq mühazirələr zamanı, xüsusən qeyd apararkən və dinlədikdə passivlik dərəcəsi gözlənilir, müəllimlərlə müzakirəyə isə məhdud vaxt ayrılır.

Təkmilləşdirmə ehtiyacına baxmayaraq, onlayn təhsilin gələcəyi parlaq görünür. Uzaqdan tədris siniflərinə yazılan şagird sayının artması, “gələcəyin təhsil modeli olmaq üçün məsafəli təhsilin hərtərəfli və düşünülmüş şəkildə təkamülünün” zərurətini vurğulayır. Bir proqrama qoyulması lazım olan xərclərə, koordinasiyaya və təlimlərə baxmayaraq, uzaq yerlərə təhsil proqramlarını çatdırmaq və qəbul etmək üçün böyük potensial var.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı-2006.
2. Book_I_Full. "Elm Və Təhsildə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının Tətbiqi" məqalələr. Bakı, 2007.

Günəl Balasova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Tərcümə fakültəsi, q.341a
Elmi rəhbər: müəl.Mətanət İsgəndərova
gun.balaso@adu.edu.az

SİNXRON VƏ YAZILI TƏRCÜMƏ DƏRSLƏRİNDƏ MƏSAFƏDƏN TƏDRİSİN YARATDIĞI ƏSAS PROBLEMLƏR

Günümüzün ən aktual problemi olan COVID-19 infeksiyası dünyada mövcud olan bütün sahələrə ciddi təsir etdiyi kimi, təhsil sahəsi üçün də problemlər yaratmışdır. Sərt karantin qaydaları səbəbindən ali təhsilin universitetlər daxilində tədrisi qeyri-mümkün olmuşdur. Yaranmış vəziyyətlə bağlı universitetlər məsafədən təhsilin tətbiqi yolunu seçərək, təhsilin davamlılığının təmin olunmasını prioritet vəzifə kimi həyata keçirməyə başlamışdır. Distant təhsil internet üzərindən aparıldığı üçün texniki və internet problemləri də qaçınılmazdır. Distant təhsil zamanı onlayn dərslərin keçirilməsi üçün müxtəlif interfeyslər təqdim olunur. Bunlar müxtəlif təhsil proqramları, platformaları (Zoom, Microsoft Teams) və bu platformaların istifadəsində, həmçinin onların mənimsənilməsində bir çox çətinliklər var. Dərsin təşkilatçısı, idarəçisi müəllim olduğundan, dərs prosesindəki fəaliyyətidə önəmlidir. Belə ki, müəllimlərin İKT və veb-resuslardan istifadə bacarıqları prosesin effektivliyinə təsir göstərir. Bundan başqa distant təhsil səbəbindən ev şəraitində komputer arxasında olan müəllim və tələbələrin sağlamlığında ciddi problemlər yara-

nır. Psixoloji xəstəliklərə, depresiyaya, görmə qabiliyyətinin zəifləməsinə və onurğa sistemində ağrılara səbəb olur. Ənənəvi təhsil sistemində dərslərdə iştirak etmədikdə qaiblərin yazılması, konkret vaxtlarda dərs və imtahanların təşkili tələbələr üçün müəyyən bir rejimin formalaşmasına və məsuliyyət hissini daha da güclü olmasına yardım edirdi. İnternet resuslarına giriş xərcləri azalmasa və təhsilin keyfiyyəti yaxşılaşmasa, sosial-iqtisadi bərabərlik daha da pisləşəcək. Pandemiyanın qarşısını almaq üçün ciddi səylər olmasa, universitetlərin bağlanması tələbələrin təlimində itkilərə, təhsildən uzaqlaşmalara və bərabərsizliyin artmasına gətirib çıxaracaq. Pandemiya dövründə ixtisasımla bağlı çətinlik yaradan dərslər tərcümə fənnləridir, xüsusən sinxron və yazılı tərcümə ilə bağlı dərslər biz tələbələrə olduqca böyük problemlər yaradır. İnternetin zəifləməsi və texniki vasitələrdə problemlərin yaranması, dərs prosesinə mane olan amillərdəndir. Həmçinin əksər tələbələrin lazımı texniki avadanlığa sahib olmaması onların dərstdən geri qalması ilə nəticələnir. KTP, ardıcıl və yazılı tərcümədə məsafədən tədrisin olması biz tələbələr üçün heç də qənaətbəxş deyil. Ənənəvi təhsil müddətində rahat şəkildə kitabxanalarda lüğətlərdən, dərs vəsaitlərindən istifadə edirdik, ancaq sərt karantin rejimində demək olarki, bu kitabxanalar bizə əlçatmaz olmuşdur. İmtahan sessiyasında, xüsusilə də şifahi imtahanda yaxşı nəticə əldə etməyimizə mane olan hadisələr baş verə bilər: həyəcan, fikrini dolğun çatdırma bilməmək, səs qırılmaları və s. imtahan prosesində motivasiyanı aşağı salır. Hər bir şəxsə müəllimin fərdi yanaşmasının onlayn formada daha çətin olması, emosiyaların canlı daha rahat ötürülə bilməsi, texniki imkanların tam da bütün tələblərə cavab verə bilməməsi kimi problemləri nəzərə alsaq, onlayn təhsil ənənəvi təhsili ilə müqayisədə rəqabətə davamsızdır. Düşünürəm ki onlayn dərs prosesində virtual ünsiyyət yetərli deyil. Distant təhsil adı təhsil sistemini əvəz etmir və etməməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ali məktəb pedaqogikası, Nurəddin Kazımov, Bakı 2006
2. Peşəkar tərcümənin əsasları, Fialə Abdullayeva, Bakı-2010
3. İnternet resursları <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/18449>
<https://www.muallim.edu.az/news.php?id=12525>
4. <https://www.arti.edu.az/az/resurs.php>
5. <https://apa.az/az/blog/Koronavirus-pandemiyasi-Azrbaycanda-thsil-v-onun-glcyi-69>

Maarifzadə Nəzmin Rüşət qızı

ADU, (alman dili üzrə), qrup.116

Magistratura şöbəsi

Elmi rəhbər:peda. fəls. dokt. Mehbarə Qəribova

student2790@adu.edu.az

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ ALMAN DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI YENİ TƏLİM TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ ÜSULLARI

Təhsil sisteminin müasir mərhələsində xarici dillərin keyfiyyətli mənimsənilməsi, yeni texnologiyalardan istifadə və bu prosesdə digər zəruri məsələlərin öyrənilməsi düşündürücü, yaradıcı, fəal və yüksək ixtisaslı mütəxəssisin yetişdirilməsidir. XXI əsrin tələblərinə görə pedaqoji proses əsasən yeni təlim texnologiyalarının tədrisə tətbiqi vasitəsilə təşkil edilir. Müasir dövrdə təhsil sistemi yalnız yaradıcı, peşəkar vərdişlərə sahib olan mütəxəssis formalaşdırma bilər. Qeyd edək ki, “Texnologiya” və “İnnovasiya” anlayışları hər biri ayrılıqda məqsədli, düşündürücü həmçinin, təşkeildici aspektlərdən ibarətdir. Xarici dilin mənimsənilməsində yeni təlim texnologiyaları dərslərin daha yaradıcı, vizual, digər dərslərə inteqrasiya edərək, yorucu olmayan, maraqlı bir formada keçirilməsində böyük rol oynayır. Yeni təlim texnologiyaları xarici dilin (alman dilinin) öyrənilməsində müvəqqəti deyil, standart olmayan, subyekt və xarici dil daşıyıcıları arasında davamlı bir təməlin, qavrayışın əsasını qoymağı təklif edir. Dilin tədrisində innovasiyalar özündə bir neçə aspektləri ehtiva edir:

- *İnformasiya mübadiləsi*
- Vacib biliklərin sərbəst şəkildə əldə olunması, daha sonra onların adekvatlığının yoxlanması
- Yeni materiallara həvəs və marağın yaradılması

– Öz biliklərini yoxlama və xarici dil səviyyəsindən xəbərdar olma

Dərstdə yeni texnologiyalardan istifadə xarici dili öyrənənlərdə monoloji, akademik, sərbəst danışmaq, operativ bacarıqların inkişafına gətirib çıxarır. Ali məktəblərdə alman dilinin tədrisi zamanı müxtəlif texniki avadanlıqlardan: kompyuter, planşet, noutbuk, proyektor, interaktiv lövhə, smartfonlar və s. istifadə dil ilə yanaşı digər elmlərin öyrənilməsində də mühüm rol oynayır. Qeyd edək ki, alman dilinin öyrənilməsində texnologiyalardan istifadədə bir çox üstünlüklər mövcuddur ki, bu xarici dilin birbaşa qavranılmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir:

- 14) Materialların assimilyasiya və yüksəlişində iştirak edir.
- 15) Təlimin müxtəlif üsullarına adaptasiya olur.
- 16) Qarşılıqlı əlaqələri stimulyasiya edir.
- 17) Müəllimin öyrətdiklərini möhkəmləndirir.
- 18) Tələbələrə gələcəyə hazırlayır.

Ali məktəblərdə alman dilinin öyrənilməsi zamanı yeni təlim texnologiyalarından istifadə üsulları həm tələbələrin, həm də müəllimlərin tədris prosesində fəal iştirakına zəmin yaradır və gələcəkdə daha peşəkar mütəxəssis kimi yetişməsinə səbəb olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Grüner M., Hassert T. Computer im Deutschunterricht. MünchenLangenscheidt, 1992, 194 s.
2. Qəribova M. İxtisas fakültələrinin aşağı kurslarında alman dilinin tədrisində interaktiv metodlardan istifadə. Monoqrafiya, Bakı: Elm və təhsil, 2016, 204 s.
3. Roche J. Fremdsprachenerwerb/ Fremdsprachendidaktik. Tübingen: A. Francke Verlag, 2008, 286 s.
4. Təlim prosesində yeni texnologiyalar. Azərbaycan Respublikasının Təhsil problemləri İnstitutu. Bakı: Mütərcim, 2014, 368 s.

Fidan Fərzəliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, 124A qrupu
Elmi rəhbər: dos. Əsgər Quliyev
student2219@adu.edu.az

PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ ÖLKƏMİZİN TƏHSİLİNDƏ DƏYİŞİKLİKLƏR (ONLINE TƏHSİL)

Yaranan pandemiya səbəbindən ölkəmizdə təhsilin təşkilində ciddi dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Hər bir ölkədə olduğu kimi bizdə də təhsildə baş verə biləcək mənfi təsirləri minimuma endirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən COVID-19 infeksiyasına yoluxmanın qarşısının alınması, tibbi profilaktik və digər qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün 2020-ci il martın 3-dən etibarən tədrisin, təlim-tərbiyə prosesinin və bununla bağlı bütün tədbirlərin təxirə salınması barədə qərar qəbul edildi. Baxmayaraq ki, tədris əyani olaraq dayandırılırdı, lakin çox da geri düşməmək üçün bir çox yeni metodlardan istifadə edildi. Mövcud vəziyyət üçün alternativ hesab edilən bu metodların əlbəttə ki, üstünlük və çatışmazlıqları vardı. Vəziyyətin yaratdığı çətinliklərlə müqayisədə xeyirli tərlər daha çoxdur.

İlk növbədə əhatə dairəsinə görə ən geniş olan ümumi təhsil pilləsində teledərslərin təşkilinə başlandı. 11 mart 2020-ci il tarixindən yayımlanan TV dərslər əhatəsində daha çox şagirdi birləşdirmək xüsusiyyətinə malik idi. Peşə təhsili müəssisələri üçün onlayn peşə dərsləri də bura daxildir. Həmin il aprelin 2-dən etibarən isə ölkənin ən böyük onlayn platforması olan və sonradan 1 milyondan çox şagirdi əhatəsində birləşdirən “Virtual məktəb” layihəsinə start verildi. Həmçinin ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində, məktəblərdə şagird və tələbələr birbaşa öz təhsil müəssisələrindən olan müəllimlərlə onlayn təhsilə cəlb olundu. Zoom, Microsoft Teams və digər platformalar vasitəsilə təhsil nümayəndələrinin işini asanlaşdırmaq müəyyən baxımdan mümkün oldu. Həmişə əyani formada xarici ölkələrdə keçirilən Beynəlxalq Olimpiadalar onlayn keçirilməyə başladı. Yenə də ölkəmizi təmsil edən istedadlı şagirdlərimiz nailiyyət qazanmağı davam etdirdilər. Mövcud şəraitlə bağlı övladını telefonla görmək istəməyən, ona telefonu qa-

dağan edən valideyn artıq məcbur olub onu telefonla təmin etdi. Bu işə texnologiyalarla çalışmağı labüd edirdi. Evdə təhsil alma, əlavə tədris materiallarını daha dərinlən öyrənmə, zamana qənaət imkanları yaradan onlayn təhsil ondan düzgün yaralana bilənlər üçün çox yaxşı dəyişikliklərə gətirib çıxardı. 2020-ci ildə ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul imtahanları sosial izolyasiya qaydalarına tam riayət edilməklə əyani formada təşkil olundu. Təhsil Nazirliyi tərəfindən verilən qərarlara əsasən yeni tədris ilindən başlayaraq əsasən məktəblərdə dərslər qismən və növbəli olaraq ənənəvi formada təşkil olunur.

Prezident İlham Əliyev “İndi biz XXI əsrdə yaşayırıq. XXI əsr yüksək texnologiyalar əsridir. Bu əsrdə hansı ölkə biliyə, savada, yeniliyə daha meyillidirsə, o ölkə öz maraqlarını təmin edəcəkdir”- deməklə müasir təhsil vasitələri və onlardan istifadə etməklə bilik və bacarıqların əldə olunmasının zəruriliyini bizlər üçün vurğulamışdır. Bu da o deməkdir ki, zamanəyə ayaq uydurmaq, baş verən dəyişikliklərdən lazımcı istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

Baxmayaraq ki, şagirdləri məktəbsiz, tələbələri isə universitetsiz təsəvvür etmək mümkün deyil, həmçinin bu cür pandemiya şəraitində onlayn təhsildən başqa daha alternativ yol yoxdur. Ən qısa zamanda ölkəmizin, həm də dünyamızın bu pandemiya bəlasından bitməsinə arzulayır və hazırda bizim təhsilimiz üçün çox yaxşı şəraitlər yaradılmasına rəğmən, yenidən ənənəvi tədris günlərinə qayıtmağı səbirsizliklə gözləyirik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/18449>
2. <https://muallim.edu.az/news.php?id=10913>

Quluyeva İlkanə
Azərbaycan Dillər Universiteti
SABAH qrupları, qrup: S-301-3
Elmi rəhbər: p.f.d dosent, Nigar Zeynalova
ilkaneq19103@sabah.edu.az

TƏLƏBƏLƏRDƏ YARADICI TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFI GÜNÜN TƏLƏBİ KİMİ

Gələcəkdə cəmiyyətin fərqli sahələrində çalışacaq günümüzün gənclərində hansı keyfiyyətlərin olması arzuolunandır? Bu suala çoxsaylı cavablar vermək olar. Onlar arasında isə “kreativlik”, “müstəqil fikir”, “yaradıcı düşüncə” ön planda və aktualdır.

Hər kəs düşünə bilir, ancaq hər kəs yaradıcı düşünməyi bacarmır. Necə olur ki, bəzi insanlar həmişə yeni ideyalar ortaya qoya bilir və yaradıcı düşünə bilir, bəziləri isə bunu etməkdə çətinlik çəkir? Cavab onların yaradıcı təfəkkürdən istifadə etmək qabiliyyəti ilə bağlıdır. Yaradıcı düşünmə hər şeyə fərqli baxmaq və problemlərin həllinin yeni yollarını tapmaq qabiliyyətidir. Yaradıcı düşünmə bacarıqları mütləq şəkildə sənət adamları və musiqiçilər kimi "yaradıcı insanlara" aid bir şey deyil. Zaman-zaman yaradıcı düşünmə tərzindən hər kəs faydalana bilər. Deməli, bu keyfiyyətin formalaşmasındakı maneələri araşdırmaq lazımdır.

Yaradıcı düşünə bilmək üçün ilkin şərt müstəqil fikrin mövcud olmasıdır. Bu məsələdə valideyn problemi isə ən əsas amil kimi göstərilir. Bəzi valideynlər hər dəfə uşaqlarının əvəzindən qərar verirlər. Yerinə yetirə biləcəyi işləri belə “sən bacarmazsan” deyib öz öhdələrinə götürürlər və tələbələr hər hansı situasiya ilə qarşılaşdıqlarında daim başqalarından kömək gözləyirlər.

Dərs prosesində tələbələrin fikrini nəzərə almayan, onlara müstəqil düşüncələrini ifadə etmələri üçün şərait yaratmayan müəllim də əsas maneələrdəndir.

Bir həqiqəti də etiraf etmək lazımdır ki, hansısa mövzuda şəxsi düşüncə və təcrübəyə, dünya görüşünə sahib olmaq kifayət deyil. Məlumatı qarşı tərəfə düzgün və sərbəst çatdırmaq da önəmlidir. Deməli, gənclərdən səlis və axıcı nitq də tələb olunur.

Bəs bu maneələri aşmış bir tələbə özündə yaradıcı təfəkkürü hansı metodlar vasitəsilə formalaşdırı bilər?

1. Daha geniş və daha müxtəlif çevrədən olan insanlarla tanış olmaq üçün sosial qanadlarını daha geniş açmaq.
2. Yeni imkanları mənimsəmək və yeni təcrübələr sınamaq.

3. Stereotiplərlə mübarizə aparmaq və özünü fərqli düşünməyə məcbur etmək.
4. İncəsənət, teatr və musiqi ilə məşğul olmaq.

Bir az fərqli düşünməyi öyrənməyin faydaları çoxdur. Bu, problemləri həll etmək qabiliyyətini yaxşılaşdırmağa və həmçinin başqalarının məsələlərə baxış perspektivlərini görməyə kömək edəcəkdir. Getdikcə qloballaşan dünyamızda yaradıcı və daha geniş düşünmək bacarığı yeni üfqlər açacaq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. N.Kazımov. "Məktəb pedaqogikası". Bakı-2011
2. N.Zeynalova. "Müasir təhsilin əsasları". "Elm və təhsil". Bakı-2017
3. S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev. "Psixologiya". "Nurlan" Bakı-2007 4. www.skillsyouneed.com
4. <https://www.thebalancecareers.com/>

Rəşidə Həqiqətli
Azərbaycan Dillər Universiteti,
SABAH qrupları, S301-3
Elmi rəhbər: p.f.d. dosent Nigar Zeynalova
resideh19103@sabah.edu.az

PEDAQOJİ KOLLEKTİVDƏ MÜƏSSİSƏDAXİLİ MƏDƏNİYYƏTİN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Bəşər tarixini araşdırsaq, görürük ki, bütün dəyərlərin yaradıcısı insandır və bu dəyərlər hər sahə üzrə özünəməxsus şəkildə formalaşır, qorunur və zəngiləşdirilərək gələcək nəsillərə ötürülür. Mən isə məhz təhsil sahəsində formalaşması mühüm olan dəyərlər sistemindən söz açacağam. Təhsil müəssisələrində yaradıcı və sağlam mühitin yaradılması əsas şərtlərdəndir. Məktəbdə yaradıcı və sağlam mühitin və mədəniyyətin formalaşdırılması isə birbaşa olaraq idarəetmənin necə təşkil olunduğundan asılıdır. Bunun üçün idarəetməni həyata keçirən məktəb rəhbərlərinin ən mühüm vəzifəsi öz işlərində kollegial və ictimai özünüidarə orqanları ilə birgə fəaliyyət göstərməsidir. Belə ki, kollektiv nəzəriyyəsinin banisi A.S.Makarenko vaxtilə öz təcrübəsinə əsaslanaraq söyləyirdi ki, təcrübəsi olmayan rəhbər işçi sıx birləşmiş vahid kollektivlə əlbir işlədikdə kollektivə əhəmiyyət verməyən təcrübəli rəhbərdən daha çox şeyə nail ola bilər. Çünki kollektiv məsələlərə daha dərinə və müxtəlif mövqelərdən yanaşmağa imkan verir, bu isə, nəticə etibarilə, rəhbər işçini səhv və tələsik qərar verməkdən çəkindirir. Həm də belə olduğu halda verilən qərarlara görə tək direktor yox, hamı məsuliyyət daşıyır.

Pedaqoji kollektivdə müəssisədaxili mədəniyyətin formalaşmasına təsir edən amillərdən digəri isə ünsiyyət və perspektiv qabiliyyətlərlə bağlıdır. Məktəb direktoru şagird, müəllim və valideynlərlə düzgün ünsiyyət qurmağı bacarmalıdır və çalışmalıdır ki, hər zaman "qızıl orta xətti" tapsın. Belə ki, ünsiyyət prosesində istənilən cəhətdən həddi aşmaq mənfi nəticələrə gətirib çıxarır: hədsiz tənqid insanın məniyyətinə, qüruruna toxunur və etiraz doğurur, hədsiz söz və cəza onların təsirini azaldır, hədsiz tələbkərlilik itaət etməməyə; hədsiz yumuşaqlıq isə saymazyanalığa səbəb olur. Bəs onda nə etməli? Səriştəli rəhbər işçi tənqid və tənbəhə çox yer vermir, çünki hər bir insan tərif və mehribanlıq olan yerdə bezdirici olan tənqid şəraitində olduğundan daha yaxşı və həvəslə çalışır. Münaqişəli məsələlər qrupdaxili və ya müəllimlər arasında da ola bilər. Bu cür münaqişələrin qarşısını almaq üçün isə sadalananları etmək səmərə verə bilər: bir-birinin maraqlarını nəzərə almaq; bir – birinə qarşı nəzakətlə və hörmətlə yanaşmaq; iş yoldaşlarının tənqidinə açıq olmaq; işdə qayda-qanuna tabe olmaq;

Məlumdur ki, rəhbərlikdə hər cür çək-çevirə son qoymaq zəruri olduğu kimi, pedaqoji kollektivdə yaradıcılıq əhval-ruhiyyəsi, işgüzar şərait yaratmaq da müəssisədaxili mədəniyyətin formalaşmasında başlıca şərtidir. Rəhbərlik kollektivin hər bir üzvündə öz gücünə inam oyatmalı, müəllimlərlə söhbətlərində onların yeni yanaşmalara baxışlarını öyrənməyə, arzu və istəklərini, nəyə qadir olduqlarını müəyyən etməyə ciddi cəhd göstərməlidir. Bəzən müəllimlər hər hansı gözəl təşəbbüs və ya yaxşı fikir irəli sürürlər, lakin həyata keçirilməsinə ümid bəsləməirlər. Məktəb rəhbərliyinin isə işi məhz budur ki, irəli sürülmüş gözəl təşəbbüslərin üzərində möhkəm dayansın və onların müdafiəçisinə çevrilsin. Bəzən məktəblər-

də müəllimlər üçün yaradıcılıq günü ayrılır. Həmin gün müəllim qabaqcıl iş təcrübəsinə aid materiallarla tanış olur və yeni ideyaların tətbiqinə zəmin yaranır.

Beləliklə, gəlməli olduğumuz ümumi nəticə budur ki, təhsil müəssisəsinin idarə olunması gərək elə qurulsun ki, orada hər kəs özünü rahat hiss etsin. Məktəb rəhbərliyi, valideynlər, müəllim və şagirdlər arasında səmimi münasibət qurulsun.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M. İsmixanov, R. Bəxtiyarova “Məktəbin idarə edilməsi (Bakı 2012)” <https://www.aztehsil.com/news/5643-pedaqoji-idaretdm-dyrlr-lyaqt-etika-keyfiyyt-azadlq> <https://www.xeberler.com/99hsil/19204-sumqayt-mektebinin-direktoru-messisedaxili-mnaqiseler-ve-onlarn-tenzimlenmesi-yollarndan-yazd>
2. <https://www.journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1741143219864937>

Bədəlov Şamxal
Azərbaycan Dillər Universiteti,
SABAH qrupları, qrup: S301-3
Elmi rəhbər: baş müəllim, Tahirə Bağirova
samxalb19103@sabah.edu.az

ONLAYN TƏHSİL ZAMANI YARANAN PROBLEMLƏR

Müasir dövrdə onlayn təhsil ən əhəmiyyətli təhsil formalarından biridir. Onlayn təhsilin tarixi təxminən 20- ci əsrə təsadüf edir. İlk dəfə onlayn təhsil 1984-cü ildə Toronto Universiteti tərəfindən təklif edilmişdir. 1989-cu ildə Phoenix Universiteti həm bakalavr, həm də magistr dərsləri təklif edən dünyada ilk təhsil müəssisəsi oldu. Sonrakı illərdə digər universitetlərin də onlayn təhsil sistemi formalarını yaratması ilə birlikdə onlayn təhsil əsas təhsil formalarından biri oldu.

Onlayn təhsil zamanı öyrənənlər (şagirdlər və tələbələr) müəyyən çətinliklərlə üzləşirlər. Çətinliklərdən biri də öyrənənlərin yeni mühitə uyğunlaşmaq probleimidir. Öyrənənlər ənənəvi sinif təhsili aldıqdan dərhal sonra onlayn öyrənmə mühitinə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkirlər. Həmişə ənənəvi sinif zehniyyətində təhsil alan öyrənənlər diqqətini onlayn platformalara yönəldə bilmirlər. Digər bir problem isə kifayət qədər texnologiya biliklərinə malik olmamaqdır. Kompüter təhsilinin olmaması bugünkü dünyada əsas narahatlıq doğuran məsələlərdən biridir. MS word və PowerPoint ilə əsas kompüterləri hələ də işlədə bilməyən bir çox öyrənən var. Bəzi hallarda isə öyrənənlər onlayn təhsil ilə vaxtlarını idarə etməkdə çətinlik çəkirlər. Onlayn öyrənmə onlar üçün tamamilə yenidir və intensiv iş tələb edir. Ancaq bəzi təhsil alanlar onlayn öyrənmə üçün tələb olunan vaxta uyğunlaşmaqda çətinlik çəkirlər. Yaranan problemlərdən biri də onlayn təhsil zamanı öyrənənlərdə yaranan motivasiya çatışmazlığıdır. Öyrənənlər onlayn öyrənməkdə çətinlik çəkəndən sonra ümidlərini itirməyə başlayırlar. Tapşırıqları yerinə yetirmək və öyrənənləri təlim ilə məşğul etmək üçün motivasiya tələb olunur. Motivasiya çatışmazlığı bütün öyrənənlər üçün ortaq bir problemdir. Onlayn təhsil zamanı yaranan digər problemlərdən biri də öyrənənlərdə diqqət dağınıqlığıdır. Ənənəvi təhsildən onlayn təhsilə keçən təhsil alanlarda diqqət dağınıqlığı problemi yaranır və öyrənənlər fikrini təlimə cəmləşdirməkdə müəyyən çətinliklərlə rastlaşırlar. Öyrənənlərin çoxu ənənəvi təhsilə uyğunlaşıblar. Onlayn təhsil zamanı müxtəlif öyrənmə üsulları yaranır. Bu öyrənmə üsullarına tez uyğunlaşa bilən öyrənənlər var, amma bəzi öyrənənlərin bu üsullara uyğunlaşmaq üçün müəyyən vaxta ehtiyacları var. Belə öyrənənlər texnologiyadan istifadə edərək yeni təlim mühitinə və yeni öyrənmə üsullarına uyğunlaşmaqda çətinlik çəkirlər. Onlayn təhsil zamanı yaranan əsas problemlərdən biri də ünsiyyət probleimidir. Bildiyimiz kimi, təlim zamanı ən mühüm komponentlərdən biri ünsiyyətdir. Ənənəvi təhsil zamanı müəllim və öyrənənlər bədən dilindən, jest və mimikalardan istifadə edərək daha aydın şəkildə fikirlərini qarşı tərəfə ötürə bilirdilər. Onlayn təhsil zamanı isə demək olar ki, ünsiyyət yalnız e-poçtlar və mətn mesajları vasitəsilə olur. Bu da informasiyanı ötürərkən fikrini qarşı tərəfə düzgün çatdırma bilməmək kimi problemlər yaradır. Həmçinin öyrənənlər və müəllimlər yeni ünsiyyət formasına uyğunlaşmaqda çətinlik çəkirlər.

Onlayn təhsil zamanı yaranan problemləri aradan qaldırmaq üçün müəllim öyrənənlərə daima dəstək olmalıdır, onlara vaxtlarını idarə etməkdə, motivasiya çatışmazlığının qarşısını almaqda kömək etməlidir. Bu zaman onlayn təhsil daha effektiv ola bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Brown, G.T.L. (2017). Assessment of Student Achievement
2. <https://www.embibe.com/exams/online-learning-challenges-and-solutions/>
3. <https://www.purdueglobal.edu/blog/online-learning/4-challenges-facing-online-learners/>
4. <https://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/how-to-overcome-challenges-of-online-classes-due-to-coronavirus>
5. Tobin, J.T., Mandernach, J. & Taylor, A.H. (2015). Evaluating Online Teaching – Best Practices

Məmmədova Şalalə Xalid qızı
ADU, Magistratura şöbəsi, qrup M20-111
Elmi rəhbər: dos. Şəhla Nağıyeva
student2735@adu.edu.az

DİSTANT TƏHSİLİN PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ

Dünyanı cənginə alan COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar dərslərin distant formada keçirilməsində müəyyən çətinliklər olsa da, tədrisin bu qaydada təşkili hazırkı vəziyyət üçün təhsilin davamlılığının təmini baxımından ən ideal yol hesab olunur.

Distant təhsil – tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunması formasıdır. Distant təhsil – müəllim və tələbələrin bir-biriləri ilə məsafədən qarşılıqlı əlaqəsidir ki, burada təhsil prosesinə xas olan bütün komponentləri (məqsədləri, məzmunu, metodları, təşkilati formaları, tədris vasitələri) əks etdirən və internet texnologiyalarının xüsusi vasitələri və ya interaktivliyini özündə cəmləşdirən digər vasitələrdən istifadə olunur.

Ötən əsrin 90-ci illərindən başlayaraq həm kompüter texnologiyalarının həm də internetin inkişafı ilə bağlı olaraq distant təhsil forması bütün dünyada inkişaf etmiş və geniş yayılmışdır. Dünyanın bir sıra məşhur universitetləri artıq uzun müddətdir ki, distant təhsil formasına uyğun olaraq bəzi proqramlar təqdim edirlər və onların bu yolla verdikləri təhsil demək olar ki, keyfiyyət baxımından ənənəvi təhsildən fərqlənmir. Əksinə, həm təhsil alanların zaman və məkan məhdudiyyətlərinin aradan qalxmasına, həm də təhsil verənlərin tədris imkanlarının genişlənməsi baxımından effektivdir. Bunu da xüsusilə qeyd etmək istərdim ki, auditoriya məkanının məhdudluğu problemi də distant təhsil vasitəsilə aradan qalxmış olur.

2020-ci ilin əvvəllərindən dünyanı əsarəti altına alan COVID-19 pandemiyası təhsil sisteminin distant olmasını qaçınılmaz etdi. Yəni hal-hazırkı şəraitdə təhsil sisteminin distant olması bir seçim yox, zərurətdir. İnsan həyatının və sağlamlığının hər şeydən daha dəyərli olduğunu nəzərə alsaq, dünya ölkələrinin bir çoxunda, o cümlədən də Azərbaycanda təhsil sahəsində belə bir addımın atılması çox düzgün bir qərarədir.

Hal-hazırda nazirlik “Mədəniyyət” və “ARB Günəş” kanallarında “Dərs vaxtı”, “Virtual məktəb” (virtual.edu.az), bütün dərslərin onlayn mövcud olduğu e-derslik layihələrini həyata keçirir. Eyni zamanda, Dövlət İmtahan Mərkəzi şagirdlərin evdən imtahanlara hazırlaşması üçün www.otk.az internet sahifəsində pulsuz sınaq imtahanları təşkil edir.

Əyani təhsil zamanı valideynlər öz övladlarının dərslərində müşahidəçi qismində iştirak etmək üçün müəyyən prosedurlardan keçməli və məktəb direktorundan razılıq almalı idilər. Lakin indi valideynlər asanlıqla bütün dərslərdə övladlarını və dərslərin necə keçirildiyini müşahidə edə bilərlər.

Əslində, müasir dövrdə məsafədən təhsil ənənəvi təhsilə dəstək xarakteri daşıyır. Eyni zamanda zəruri situasiyalarda əsas təhsil forması kimi mühüm yer tutur. Koronavirus pandemiyası göstərdi ki, məsafədən təhsilin gələcək üçün inkişaf etdirilməsi vacib məsələdir.

Distant, yəni məsafədən təhsil pandemiya dövrü üçün xüsusilə münasibdir. Bu, zaman keçdikcə daha da təkmilləşəcək təhsil formasıdır. Distant təhsil sahəsində həyata keçirilən tədbirlər koronavirus pandemiyasının təhsil sisteminə mənfi təsirlərinin qarşısını aldı. Koronavirus pandemiyası dövründə distant təhsil təkcə Azərbaycanda deyil, bütün dünyada təhsil sistemini düşdüyü kritik situasiyadan xilas etdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://aztehsil.com/news/10912-pandemiya-dovrunde-keyfiyyetli-tehsilin-temin-edilmesi.html>
2. <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/53008>
3. <https://muallim.edu.az/news.php?id=10913>

Ilaha Babazade
Azerbaijan University of Languages
Faculty of International Relations and Regional Studies
Specialty of Regional Studies (Caucasus), Group: 258
Teacher of the Department of History of
Azerbaijan and Caucasus Studies, doctoral student Aida Bashirova
3912Ilaha@adu.edu.az

ADVANTAGES OF STUDYING ABROAD

Studying abroad can be one of the most rewarding experiences for a student's life. Taking advantage of the study abroad program allows young people for study in another country and get acquainted with the culture of a new country. Studying abroad has many both advantages and disadvantages. I enumerate the top 5 reasons to study abroad. Firstly, you learn a new language. First of all, learning a new language and expanding your communication skills open up new profession opportunities for you in the future. In terms of experience in learning a new language is invaluable. Therefore, it is more useful and easier to learn a foreign language in a society where that language is used. Secondly, is to get acquainted with another culture. You will have to adapt to a different lifestyle and another way of thinking. Thus allowing the student to obtain new references that allow him or her to compare and analyze existing ones in the country of study and in his or her own country. Discovering another culture develops and enriches the student's endurance and human qualities.

Third, a different education system and approach. The teaching process in foreign universities is completely different from the teaching process in their own country. Another important point is that a completely different approach and communication factor increases the student's outlook during the study period. Fourth, you will have an independent lifestyle. Studying abroad is important to know how to cope with each situation in order to succeed and enjoy. You will learn how to manage your student budget, how to prepare meals, in short, how to take care of yourself. Having this autonomy will allow it to push its limits, overcome difficulties and gain trust.

Fifth, succeed in your future career. On the other hand, job seekers who have studied at a foreign university are always in the spotlight of employers. The downside is that you stay away from family and loved ones. We should remember forever that bitter onion eaten with hard work is sweeter than honey eaten gratefully. Learning English abroad, as I mentioned above, will help you learn about different cultures, see lifestyles, and develop your education system in many ways. Why also not take advantage of such opportunities? Of course, we'd better use all opportunities, otherwise we will regret and consider ourselves as looser. Not problems between opportunities, Among the problems, we must find the opportunities given to us and evaluate them correctly. It should also be noted that you will be given preference when hired in the future. Students who study abroad are very different in communication, in solving problems and in relation to society.

Used literature:

1. <https://www.internationalstudent.com/study-abroad/guide/ten-benefits-to-studying-abroad/>
2. WhatsApp nömrəsi: 070 633 24 64
3. Teams hesabı: 3912Ilaha@adu.edu.az

XARİCİ DİLİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ MOTİVASIYA

Motivasiya "motiv" sözündən yaranan, fərdlər daxilində ehtiyacları, istəkləri və ya arzuları ifadə edən sözdür. Motivasiyaya biz məqsədlərə çatmaq üçün insanları hərəkətə təşviq etmə prosesi, yaxud bir məqsədə xidmət etmək üçün hərəkət etmə arzusu kimi tərif verə bilərik. Motivasiya hədəflərimizi müəyyənləşdirmək və əldə etmək üçün həlledici elementdir, həmçinin insan davranışının arxasında duran qüvvələrdən biridir. Motivasiya rəqabəti alovlandırır, sosial əlaqəyə səbəb olur, davranışları aktivləşdirir və məqsədə yönəlmiş hərəkətləri yönəldən, qoruyan amilləri əhatə edir. Bu insan hərəkətlərinin hərəkətverici qüvvəsidir. Gündəlik istifadədə "motivasiya" ifadəsi bir insanın niyə bir şey etdiyini izah etmək üçün işlədilir.

Motivasiya üçün bir çox müxtəlif məqsədlər var, hansı ki bu bütün insan davranışları üçün bələdçi rolunu oynayır. Əgər bir insan həqiqətən də uğur qazanmaq istəyirsə, o zaman işləməyə, çalışmağa başlayar, əks halda uğur qazanmaq və istəklərinə nail olmaq mümkünsüz olar.

Motivasiya xarici dil öyrənmə prosesində mühüm rol oynayır, çünki uğurlu bir dil öyrənmə prosesi nə başlamaq üçün ilk növbədə motivasiya olmalıdır. Xarici dil müəllimləri motivasiya ilə dilin öyrədilməsi arasındakı əlaqəni başa düşmədikləri müddətcə bir dili effektiv şəkildə öyrədə bilməzlər. Yaxşı müəllim daxili motivasiyanın mənbələrini araşdırmalı və onları sinif şəraitinə gətirilə biləcək xarici motivasiya amilləri ilə əlaqələndirməyin yollarını tapmalıdır. Tələbələr də, həmçinin niyə səy göstərməli olduqlarını, bir fəaliyyətə nə qədər davam etməli olduqlarını və öz işlərinə qarşı nə qədər motivasiyalı olduqlarını anlamalıdırlar.

İndiki dövrdə insanların ən çox ehtiyacı olan şey ilk növbədə motivasiyadır. Çünki motivasiya olmasa bir işə başlamaq, yeni planlar qurmaq, onları həyata keçirmək çətin olar. Motivasiyanın olmaması depressiya kimi zehni xəstəliklərə səbəb ola bilər. Motivasiya uğur, məqsəd və yaşamağa dəyər bir həyat uğrunda səy göstərmək arzusunu əhatə edir. Həyatımızın müxtəlif sahələrində istədiyimiz təcrübəni qazanmaq, yüksək nailiyyətlər əldə etmək üçün motivasiyaya yiyələnmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hər kəs insanın motivasiyalı olmasını və motivasiyanın vacibliyindən danışır, lakin heç kim motivasiyanın nə olduğunu demir. Motivasiya ən sadə mənası ilə desək, qarşımıza çıxan maneələri və çətin anları dəf etməyimizə kömək edən bir ilham mənbəyidir.

Ümumiyyətlə, motivə olmaq çox çətinidir, xüsusən də həyatımızda olub-bitən bir çox şeyə görə stresliyə. Bu zaman belə bir sual ortaya çıxır: biz özümüzü necə motivə edə bilərik? İlk olaraq, niyə bir şeyi etmək istədiyinizi özünüzə xatırlatmalısınız. Bundan başqa, bir işi təxirə salmağın sizin həyatınıza mənfi təsirini unutmamalısınız. Özünüzə "bunu indi başa çatdırsam, daha əyləncəli bir şey üzərində işləyə bilərəm" kimi vədlər verin. Motivə olmaq üçün ən vacib şərt səhər erkəndən oyanmaq və görüləcək işlərin siyahısını hazırlamaqdır. Daha sonra üçüncü ən əsas şərt özünüzdə müsbət düşüncə tərzini yaratmaqdır, belə ki vəziyyətə mənfi tərəfdən baxırsınızsa, motivasiya olmağınız demək olar ki, mümkünsüzdür. Əgər siz həqiqətən də uğur qazanmaq və bu yolda özünüzə motivə etmək istəyirsinizsə, özünüzə qiymətləndirin. Bəzən ola bilər ki, özünüzə tükənmiş, əsəbi, sanki dubsiz bir qaranlıq və ümitsizlik çuxuruna düşmüş kimi hiss edə bilərsiniz. Bu zaman tək çarə özünüqiymətləndirməkdir, belə ki, özündə olan müsbət cəhətləri xatırlamaq, etdiyiniz səhvləri gözündə böyütməmək və özünə bir şans vermək lazımdır.

TƏHSİL PROSESİNİN TƏŞKİLİ VƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ LİDER VƏ MENECERİN FƏRQLƏRİ

Təhsil prosesinin təşkili və həyata keçirilməsində yaranan münasibətlərin əsas mövzusu təhsil müəssisəsidir. Qanunvericilik bir sıra məsələlərin həllində, məsələn, təhsilin idarə olunması, kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsi, elmi, maliyyə, iqtisadi və digər fəaliyyət sahələrində təhsil müəssisəsinin müstəqillik prinsipini müəyyənləşdirir. Təhsilin səmərəsi bilavasitə təhsil müəssisələrinin idarə olunmasından, onu idarə edən şəxsin şəxsi keyfiyyətlərindən və onun idarəetmə ilə bağlı səriştələrindən asılıdır. Hazırda təhsil prosesinin təşkili və idarə olunmasında iki tip idarə edici fərqləndirilir: menecer və lider. Bu iki anlayış təhsil müəssisələrindəki təşkilatı işi başa düşməkdə mühüm önəm daşıyır, lakin onların mənası, aralarındakı fərq təhsilin təşkili və idarə olunmasında mübahisə mövzusu olaraq qalır. Bu yazıda iki konsepsiyayı təhlil edib qarşılaşdıracağıq: təhsil müəssisələrinin idarə olunmasında lider və menecerlərin fərqləri

Menecer təhsil müəssisəsində başqalarının işinə rəhbərlik edən və nəticələrinə görə şəxsən məsuliyyət daşıyan bir insandır. Peşəkar bir menecer təhsilin idarə edilməsi zamanı görülən işə nizam və uyğunluq gətirir. Tabeçiliyində olanlarla qarşılıqlı əlaqəsini daha çox faktlar üzərində və qurulmuş hədəflər çərçivəsində qurur. Lider insanlara ilham verir və işçilərdə həvəs oyadır və yeni istiqamətlərə uyğunlaşmalarına kömək edir.

Təhsilin idarə olunmasında menecerlər işçilərin fərdi hədəflərinə passiv yanaşırlar. Daha çox, kimsə qurduğu hədəfləri rəhbər tuturlar və praktik olaraq dəyişiklik etmək üçün bunlardan istifadə etmirlər. Liderlər isə öz məqsədlərini müəyyənləşdirir və bunlardan təhsilin təşkili prosesini asanlaşdırmaq üçün istifadə edirlər.

Menecerlər tabeliklərində olanlarla münasibətlərində nizamə üstünlük verirlər. Onlarla münasibətlərini proqramlaşdırılmış hadisələr zəncirində və ya qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsinin rəsmi prosesində oynadığı rollara görə qururlar. Bu, əsasən menecerlərin özlərini təhsil müəssisəsinin idarə üzvləri kimi görmələri ilə əlaqədardır. Liderlər fikirlərini anlayan və paylaşan insanları seçir və saxlayırlar. Onlar işçilərin ehtiyaclarını, qəbul etdikləri dəyərlərini və onları idarə edən duyğuları nəzərə alırlar. Təhsil prosesinin təşkilində liderlər duyğu və intuisiyadan istifadə etməyə meyillidirlər və davamçılıqlarında sevgi və inam kimi güclü hisslər oymağa həmişə hazırdırlar. Onlar özlərinə hörməti müəyyən təhsil müəssisəsinə aid etməklə əlaqələndirmirlər.

Menecerlər tabeliyində olanların davranışlarını izləyərək və plandan çıxanlara qarşı reaksiya göstərərək hədəflərinə çatmalarını təmin edirlər. Liderlər isə işçilərlə münasibətlərini etibar əsasında qurur, onları motivasiya edir və ruhlandırır. Onların qrup və ya ortaq işlərinin mərkəzində güvən dayanır.

Belə nəticəyə gəlirik ki, menecer başqalarının iştirak etdiyi təhsil müəssisəsindəki bir sistemin düzgün işləməsi üçün məsuliyyət daşıyır. Lider isə hədəfə çatmaq üçün təhsil şəraitində başqalarına təsir göstərmək və bir növ fəaliyyət tələb edir. Təhsil liderliyi ideal şəkildə məsuliyyətlə həyata keçirilsə də, təcrübədə bu, təhsil sisteminin işləməsi üçün məsuliyyət daşımaq məcburiyyətində deyil. Təhlilimiz sayəsində təhsil müəssisələrində təşkilatlanma düşüncələrində yer alan məsuliyyət anlayışı ön plana çıxır. Təhsil məsuliyyəti vacib bir anlayışdır və təhsil müəssisələrində təşkilatlanma təhlillərində daha əhəmiyyətli bir rol oynamalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Educational Leadership and Organizational Management: Linking Theories to Practice Paperback by Victor X. Wang
2. Leadership in Education: Organizational Theory for the Practitioner, Second Edition 2nd Edition by Russ Marion
3. Управление образованием Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ – Санкт-Петербург, 2012. Научный редактор: Н. А. Заиченко
4. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-017-3368-7_63

5. https://www.researchgate.net/publication/325486196_Educational_Management_Educational_Administration_and_Educational_Leadership_Definitions_and_General_concepts
6. <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-701>
7. https://studme.org/87008/menedzhment/funksii_lidera_sovremennoy_obrazovatelnoy_o

Günel Ələkbərova
Azərbaycan Dillər Universiteti;
SABAH qrupları; S301-3
Elmi rəhbər: p.f.d., dosent Nigar Zeynalova
gunele19103@sabah.edu.az

TƏLİMDƏ EMOSİONAL İNTELLEKTİN İNKİŞAFI

Duyğuların idarə olunması Son 20 ilədək insan zəkasını ölçmək üçün IQ (Intelligent Quotient-İntellekt göstəricisi) anlayışından istifadə edilirdi. IQ insanın əldə etdiyi bilik və ondan istifadə edərək hər hansı problemi nə qədər sürətlə həll etməsinə əsaslanır. Ancaq zəka kimi mürəkkəb anlayışın bu cür hüdudlandırılmasının düzgün olmadığı qənaətinə gələn müasir dövr tədqiqatçıları yeni bir düşünmə bacarığını təsvir etmək üçün EI (Emosional Intelligence- Emosional İntellekt) terminini elmə gətirdilər.

Emosional İntellekt (EI) dedikdə, bir kəsin özünün və başqalarının yaşadığı duyğuları tanımaq, bu duyğuların yaranma səbəblərini və təsirlərini anlamaq, nəticədə, qarşıya qoyulmuş məqsədə və ya mövcud vəziyyətə uyğun olaraq, duyğularını səmərəli idarə etmək qabiliyyəti nəzərdə tutulur.

Aşağı emosional intellekt mühakimə olunmaq, rədd edilmək qorxusundan və ya keçmiş travmatik təcrübələrdən irəli gəlir. Emosional intellektin bu səviyyəsinə sahib olan şagirdlər davranışlarının nəticələrini proqnozlaşdırma bilmirlər, buna görə də ilkin reaksiya olaraq, başqalarını günahlandırır. Yüksək emosional intellektə sahib olan şagirdlər mümkün çətin situasiyalar zamanı özlərini daha yaxşı idarə edə bilir, onları əhatə edən şəxslərlə keyfiyyətli əlaqə qurmağı bacarırlar. Emosional intellektin inkişafı öyrənənlərin daxili motivasiyasını artırmasına və ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşməsinə gətirib çıxarır. Bunun üçün ən böyük məsuliyyət müəllimlərin üzərinə düşür.

Peşəkar müəllim güclü emosional intellektə malik olmalıdır. Bu yalnız təlim-tədris prosesi zamanı yarana biləcək ünsiyyət problemlərinin qarşısını almır, həmçinin şagirdlərin duyğularına diqqət yetirərək və onlara duyğularını tənzimləməkdə kömək edərək şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqəni yüngülləşdirməyə və cəmiyyətin emosional və sosial inkişafına dəstək olur.

Bəs müəllim şagirdlərdə emosional intellektin inkişafı üçün nə etməlidir? Şagirdlərlə ünsiyyət zamanı göz teması qurmaq, mimik və jestlərə, eləcə də bədən dilinə diqqət yetirmək, dəyişən səs tonunu tanımaq şagirdlərin müxtəlif duyğularını necə bürüzə verdiyini öyrənməyə imkan verir. Bundan sonra onlardan keçirdiyi hisləri adlandırmaq xahiş olunur. Müəllim çalışır ki, şagirdlər fərqli situasiyalarla qarşılaşanda keçirdikləri hislərin səbəblərini təhlil etsinlər və bu zaman davranışlarının mümkün (müsbət və mənfi) nəticələrini dəyərləndirsinlər. Bəzən isə azyaşlı şagirdlərlə təlim prosesində onlara müxtəlif üz şəkilləri təqdim edilir və onlardan şəkillərdə hansı duyğuların ifadə olunduğunu söyləmək xahiş olunur. Bütün proses ərzində müəllimdən öyrənənlərə empatiya ilə yanaşmaq və onları anlamaq üçün dinləmək tələb olunur. Müəllim eyni bacarıqları öyrənənlərin də başa düşüb mənimsəməsinə çalışır.

Beləliklə, zəkanın müxtəlif növləri haqqında geniş biliyə malik olan müəllim təlim prosesində şagirdlərin emosional intellektinin inkişafına çalışaraq, əslində, cəmiyyətin inkişafının müsbət yöndə irəliləməsinə öz töhfəsini vermiş olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P., “The ability model of emotional intelligence: Principles and updates”, 2016
2. Con Stough, Donald H. Saklofske, James D.A. Parker, “Assessing Emotional Intelligence”, 2009
3. <https://gradepowerlearning.com/emotional-intelligence-for-kids/>

4. <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/summer18/vol75/num09/Leading-With-Emotional-Intelligence.aspx>
5. <https://theconversation.com/do-we-need-emotional-intelligence-tests-for-teachers-12805>
6. <https://www.iste.org/explore/ISTE-blog/7-tips-for-helping-students-develop-emotional-intelligence>
7. <https://www.truity.com/blog/how-communicate-someone-who-has-lower-emotional-intelligence-you>

Əliyeva Nəzrin,
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -2 fakültəsi,307B qrupu
Elmi rəhbər:b.m.Ələkbərova Məhbubə
Nazrin1038@adu.edu.az

AİLƏ TƏRBIYƏSİNDƏ YOL VERİLƏN NÖQSANLARIN UŞAQLARIN TƏHSİLİNƏ TƏSİRİ

Hal-hazırkı dövrümüzdə və cəmiyyət quruculuğunda uşaqların ailə mühitində düzgün tərbiyə alması çox önəmli mahiyyət kəsb edir. Uşaq ailədə formalaşdığı üçün tərbiyə də məhz ailədən qaynaqlanır. Əgər ailədəki münasibətlər qarşılıqlı hörmət, sevgi, mehribançılıq, səmimiyyət, anlama, mərhəmət və digər prinsiplər əsasında qurularsa, uşaqlar da xoşbəxt ailədə böyüyüb düzgün tərbiyə ala bilər. Lakin günümüzdə də müşahidə edə bilərik ki, bəzi ailələrdə valideynlər tərbiyə işində nöqsanlara yol verirlər. Bəzən uşaqlar həyatda yanlışlar edirlər. Valideynlər isə bunun həlli yolunu övladlarını təhqir etmək, qorxutmaq, hədələmək, zor tətbiq etməkdə görürlər. Təbii ki, bu düzgün tərbiyə üsulu deyil. Həmin davranış uşağın vicdansız, zalım, yalançı bir insan kimi böyüməsinə gətirib çıxarır. Valideynlər hər zaman övladları ilə “dost” münasibətində olmalı, yanlışları aradan qaldırmaq üçün həmin səhvlərin gələcəkdə hansı nəticələrə gətirib çıxaracağını izah etməli, nümunə göstərməlidirlər. Valideyn və övlad hər məsələ haqqında məsləhət etməlidirlər. Nə olursa olsun, valideyn öz övladından qayğısını əsirgəməməli, motivasiya etməli və ona sevgi aşılamalıdır. Eyni zamanda ailədə baş verən müntəzəm dava-dalaşlar, mübahisələr də uşağın psixologiyasına təsir göstərməklə yanaşı, həm də tərbiyəsində də nöqsanlar yaradır. Valideynlərin daima bir-birinə qarşı hörmətsizlik etməsi, səsini yüksəltməsi uşağa bilavasitə təsir göstərir və o da bunu düzgün hərəkət kimi anlayaraq böyüdükcə özündən böyüklərə hörmətsizlik edir, qarşısındakı insanı sona qədər dinləmir, səsini ucaldır və bu, uşaqda vərdiş kimi formalaşır. Uşaqların həddən artıq əzizlənməsi və bəzi hərəkətlərində sərbəstlik verilməsi də yaxşı hal deyil. Bu, onların ərköyün, hər istədiyini həyata keçirmək istəyən uşaq kimi formalaşmasına səbəb olur.

Uşaqlar ətraf mühitdə, cəmiyyətdə də öz həmyaşıdları ilə ünsiyyətdə olan zaman xoş olmayan davranış və sözlərdən çəkinməlidir, çünki bu da onların tərbiyəsinə təsir edir. Əksinə, yeniliklər kəşf etməli, yoldaşlarında xoşuna gələn, müsbət keyfiyyətləri xarakterizə etməlidir.

Müasir dövrümüzdə qədərki vaxtda ənənəvi təhsil zamanı şagird və tələbələrin təlim-tərbiyəsi ilə ilk növbədə valideynlərlə yanaşı, müəllimlər də daha yaxından məşğul ola bilərdilər. Lakin hal-hazırda global problem olan pandemiya səbəbindən təhsil onlayn formada həyata keçirilir. Onlayn təhsilin bir sıra müsbət cəhətləri olsa da, uşaqların tərbiyəsinə təsir edən mənfi cəhətləri də vardır. Məsuliyyət daşıyan şagirdlər ardıcıl olaraq tədrisdə iştirak edirlər, diqqətli olurlar. Lakin bəzi ailələrdə valideynlərdən hər iki tərəf-ana və ata işlədikləri üçün uşaqların dərsləri ilə kifayət qədər məşğul ola bilmir və ya səthi yanaşırlar, bu zaman da uşaqda tənbellik və məsuliyyətsizlik yaranır. Dərslərə qoşulmaq əvəzinə şagirdlər yoldaşları ilə həyətdə oynayırlar, sosial şəbəkələrdə vaxtlarını sərf edirlər, telefonda psixoloji cəhətdən beynə zərərli olan oyunlar oynayırlar. Valideynlər dərslər barədə maraqlandıqda isə onlar yalan danışib təhsillərinə diqqətlə yanaşdıqlarını söyləyirlər. Təbii ki, zamanla uşaqda yalançılıq keyfiyyəti formalaşır. Eyni zamanda onlayn təhsildə belə problemlərin olması, təəssüf ki, cəmiyyətimizin təlim-tərbiyə, təhsil baxımından məhvinə gətirib çıxarır.

A.S.Makarenko tərbiyə haqqında belə bir fikir söyləmişdir: “Düzgün tərbiyə bizim xoşbəxt qocalığımızdır, pis tərbiyə bizim gələcək dərdimizdir”. Uşağın nəsihətdən çox, nümunəyə ehtiyacı vardır. Bu səbəbdən hər bir valideyn atdığı hər addıma, nümayiş etdirdiyi davranışa diqqət etməlidir ki, gələcək nəslin övladlarının da tərbiyəsi düzgün və sağlam olsun, cəmiyyətə layiq şəxsiyyət kimi formalaşsın.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasov A.N. Ailə pedaqogikası: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Mütərcim, 2019, 272 səh

Pürüz Namazova

ADU, Təhsil -2 fakültəsi, qrup301b

Elmi rəhbər: b/müə. T.B. Bağirova

Puruz1208@adu.edu.az

HİBRİD TƏHSİL – MÜASİR DÖVRÜN TƏHSİL MODELİ KİMİ

Pandemiya şəraitinin yaratdığı məhdudiyyət, qapanma və çətinliklərə baxmayaraq təhsilalanların inkişafı və biliklərin ötürülməsinin davamlılığı ilə əlaqədar təhsilin məzmununda da yeniliklər oldu. Hal hazırda dünyanın bir çox ölkələri kimi Azərbaycanda da hibrid təhsil modelindən istifadə olunur.

Bəs “hibrid” sözünün mənası nədir? “Hibrid” ingilis sözü “hybrid”-dən götürülüb və mənası qarışıq, qarışıqlıq deməkdir. “Hibrid təhsil” – vəziyyətdən asılı olaraq təhsil mühitinin yaradılması üçün yeni, qabaqcıl texnologiyaların köhnə, sınınmış metodlar ilə birləşməsindən ibarət bir təhsil formasıdır. Qısaca, hibrid təhsil özündə ənənəvi və distant təhsilin komponentlərini birləşdirir. Yəni şagirdlərə dərslər həftənin müəyyən günlərində ənənəvi qaydada məktəbdə, qalan günlər isə onlayn şəkildə ev şəraitində keçirilir.

Hibrid təhsilin bir sıra üstünlükləri vardır. Ən əsası bu təhsil bütün öyrənənlər – həm ənənəvi təhsilə öyrəşənlər, həm də yenilik tərəfdarları üçün uyğundur. Hibrid təhsil modeli şagirdlərə fənn üzrə bilikləri həm üz-üzə ənənəvi, həm də müxtəlif proqramlar üzərindən onlayn şəkildə mənimsəməyə imkan yaradır, eyni zamanda, müstəqil öyrənmə, komandada yeni bir şəkildə ünsiyyət qurma, sosiallaşma və zamanı idarə etmə sənətini inkişaf etdirmə bacarıqları da qazandırır.

Hibrid öyrənmə mövcud vəziyyətdə sinif mühitinə, qaydalarına uyğunlaşmaq və müəllimlərlə canlı ünsiyyətə alışmaq baxımından aşağı sinif şagirdləri üçün çox zəruridir. Canlı ənənəvi dərslərin və onlayn platformalar üzərindən keçirilən dərslərin üzvi surətdə qovuşması mənimsəməni səmərəli etdiyi kimi, buna maraqlı olan tərəflərin-valideynlərin, təhsil mütəxəssislərinin prosesdə iştirakını sadələşdirir.

Sözsüz ki, bu təhsil modelinin yaranması ilə bağlı atılan addımlar təhsilverənlərin, təhsilalanların və valideynlərin mənafeələrinin nəzərə alınmasına, xüsusən də, öyrənmə prosesinin davamlılığının və effektivliyinin təmin olunmasına yönəlib.

Hibrid öyrənmə modelləri ilə təhsilin gələcəyi cəlbedici görünür. Ancaq yenilikləri, onlayn platformalar üzərindən keçirilən dərsləri və ənənəvi tədris təcrübələrini ağıllı şəkildə birləşdirə bilməyimiz lazımdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://tehsil.biz/news/az/>

Aytən Babayeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

Tərcümə ingilis dili (M20-120)

Ekmi rəhbər: Esmiralda Rəhimli f.f.d. dos.

student2834@adu.edu.az

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Nelson Mandela demişdir: “Dünyanı dəyişdirmək üçün istifadə edilə biləcəyimiz ən güclü silah Təhsildir”. Bir zamanlar insanları yalnız dərslik qane edirdisə, bu gün onlar sürətli artan məlumat mənbələri ilə müqayisədə geridə qalır. Müasir dövrdə təhsilin aktual problemi informasiyanın günü-gündən geniş miqyas alması ilə əlaqədardır. Məlumatları həm mənimsəmək, həm də çatdırmaq əslində qeyri-mümkün vəziyyətə çevrilir. Bu səbəbdən müasir təlimin aktual vəzifələrindən biri öyrənməyi öyrətməkdir, yəni tə-

ləbələri biliklərin müstəqil əldə edilməsinə yiyələndirməkdir. Kiçik Senekanın sözləri ilə desək, insanlar öyrədərək öyrənirlər – “Docendo discimus”.

Ənənəvi təlimin tətbiqi zamanı tələbələrin dərkətmə fəallığı passiv xarakter daşıyır. Bunu qeyd etmək lazımdır ki, yalnız informasiyaların toplanmasına və əzbərlənməsinə, həyatın real tələbatlarından kənar olan təhsil şəraitində müasir dövrün şəxsiyyətinin formalaşdırılması mümkünsüzdür. Təlim metodlarının keyfiyyət etibarilə dəyişdirilməsi və bilikləri mənimsəmə zamanı yaradıcı təfəkkürdən fəal istifadə edilməsi şəraitində təlim böyük nəticə verə bilər.

Onlayn təhsil dedikdə, məsafədən – kompüter və internet əlaqələri vasitəsilə həyata keçirilən təhsili nəzərdə tutulur. Onlayn təhsilin çatışmazlıqları öyrənənlər və öyrədənlər arasında birbaşa canlı ünsiyyətin olmaması, praktik məşğələlərdə çatışmazlığın hiss olunmasıdır. Bu dərslərin üstünlükləri ilə yanaşı, bir sıra çətinlikləri də vardır. Hər hansı bir yeniliyin tətbiqi çox mürəkkəb bir prosesdir. Distant təhsilin təşkili iqtisadi mürəkkəbdir. Müəllim və tələbələrin çoxu onlayn təhsil forması ilə işləməyə hazır deyil. Onlayn təhsil texniki təminatın alınması xərclərinin yüksək olması çətinlik yaradır.

Pandemiya dövründə tələbələrin qarşılaşdığı müəyyən problemləri də aradan qaldırmaq olduqca zəruridir. Günün müxtəlif saatlarında internetdə yaranan problemlər distant, onlayn təhsil alan və təhsil verən vətəndaşların tədris prosesinə müəyyən qədər zərbə vurur. Digər tərəfdən, onlayn təhsil prosesinə qoşulan müəyyən tələbələr elektron texniki vasitələrlə təminatında müəyyən problemlər olduğu üçün bu, tədrisə mənfi təsir göstərir. Onlayn tədrisin metodologiyası ənənəvidən tamamilə fərqlidir. Virtual şəkildə tələbəni idarə etmək üçün yaradıcı müəllim bacarıqlarına ehtiyac duyulur.

Yaradıcı müəllim operativ şəkildə vəziyyətdən çıxmağı bacardığı üçün onlayn dərslərdə də çətinliklə üzləşməyəcəyi şübhəsizdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.game-learn.com/8-problems-of-online-training-and-how-to-solve-them/>
2. <https://www.edology.com/blog/study-and-careers-advice/problems-with-e-learning/?amp=true>
3. <https://ieeexplore.ieee.org/document/9276625>

Əliyeva Müşafərim
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil 2 fakültəsi, 219A qrupu
Elmi rəhbər: fil.f.d. Salmanova Sevinc
1487musafirim@adu.edu.az

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN ƏSAS FƏRQLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təhsil zamanı və məkan daxilində insan şəxsiyyətinin və mədəniyyətinin formalaşmasında, onun təbii vəzifəsində, bacarıqlarının dərinləşməsində həlledici rol oynamış və oynamaqdadır. Hazırda isə təhsilimiz onlayn formatda davam edir. Yaxşı, ənənəvi və onlayn formatda keçirilən dərslər arasındakı fərqlər nələrdir?

Ən böyük fərq, əlbəttə ki, artıq uzaq məsafədən dərslər keçməklə vaxta qənaətdir. Artıq onlayn kitabxanalar sayəsində əldə etmək istədiyimiz kitabı bir neçə dəqiqə ərzində əldə edə bilərik. Bəs məsuliyyət hissi necə?

Ənənəvidən fərqli olaraq onlayn dərslərdə tələbələrin bir çoxu, əsasən, məsuliyyətlə dərslə yanaşmırlar. Bunun əsas səbəbi isə pedaqoqun onları görməməsi və istədiyi vaxt biliyini təsdiqləmək üçün pdf kitablardan yararlanmasıdır. Mail və dərsləri öyrənməməyinizlə bağlı gələn bildirişlər sizi bezdirə bilər amma məsuliyyət olmadıqda bütün bunlar görünməz olacaq sizin üçün dərslə başlamaq üçün müəyyən vaxt limiti və məkanın, əsasən, olmaması tələbələrin istədiyi vaxt istədiyi yerdən qoşulması onlayn dərslərin üstünlüyüdür. Ancaq beynimizin həmin vaxta fokuslanmaması dərsləri unutmaq və ya gec qoşulmaq kimi hallara gətirib çıxarır.

Mənə görə mənfi xüsusiyyətlərdən biri də səhv etdiyimiz anda bizi istiqamətləndirən müəllimlərimizin yanımızda olmamasıdır. Əgər müsbət tərəfdən yanaşsaq, bu tələbələrin araşdırma qabiliyyətinin artmasına şərait yaradır.

Onlayn rejimin ən çox təsir etdiyi isə sosial həyatımızdır. Tələbə yoldaşlarımızla görüşə bilmirik və universitetdəki aktiv fəaliyyətimizə problemlər yaradır. Ancaq artıq onlayn təlimlərlə bir çoxumuz tanış olmuşuq. Onlayn dostlar qazanmaq daha asan hala gəlib və ətrafımız genişləniib. Hər gün sosial şəbəkələrə ayırdığımız vaxt ərzində bir çoxumuz həmsöhbətlərimizdən yeni məlumatlar öyrənirik.

İmkanlar məsələsinə qaldıqda isə bəzi tələbələrin internetə çıxışı yoxdur. Bu da onların dərstdən geri qalmasına gətirib çıxarır. Ya da bəzi müəllimlərin dərsi düzgün bölməməsi nəticəsində şagirdlər suallardan geri qalır.

Nəticədə bəzi tələbələrin dərstdən geri qalması və sosiallaşma bilməməsi problemləriylə qarşılaşırıq. Öz inkişafa meyilli olan tələbələrin isə vaxta qənaət edərək yeni biliklər əldə etməsini onlayn rejim təmin edir.

Distant təhsil adi təhsil sistemini əvəz etmir və əvəz də etməməlidir, amma distant təhsilin gələcək üçün inkişafı da təmin edilməsi vacib bir hal alıb artıq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://muallim.edu.az/news.php?id=10913>

Aysun Məmmədli
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil-2 fakültəsi, qr,215A
Elmi rəhbər:dos.V. Bəşirov
470Aysun@adu.edu.az

AUTİZMLİ UŞAQLARDA ƏNƏNƏVİ VƏ ONLİNE TƏHSİL ZAMANI TƏZAHÜR EDƏN PROBLEMLƏR

Autizm ətraf aləmin dərk edilməsinin və digər insanlarla ünsiyyət qurulmasının pozulması ilə xarakterizə olunan xəstəlikdir. Belə uşaqlar sosiallaşma, başqaları ilə ünsiyyətə girmə, öz istəklərini və düşüncələrini ifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Adətən bu xəstəliyin diaqnozu uşağa 3 yaşından sonra qoyulur. Bu zaman autizmi olan uşağın adı uşaqla olan fərqi daha gözəçarpan olur. Və bu gözəçarpanlıq təhsil zamanı özünü daha qabarıq göstərir. Belə ki, autizmlil uşaqlar həddən ziyadə istedadlı olurlar. Riyaziyyat kimi dəqiq elimlərin öhtəsindən çox yaxşı gəlirlər. Çünki onlarda təxəyyül zəif olur. Onlar hər şeyi dəqiq edirlər, mövcud olmayan bir şeyi təsəvvür edə bilmirlər. Belə bir nümunə ilə fikrimə izah vermək istəyirəm. Autizmlil uşaqdan imtahanda soruşulsa ki, çiçək, divar yoxsa maşın ətrili olur? Autizmlil uşaq cavab vermək üçün həmin imtahan verəqini burnuna yaxınlaşdırıb sözləri bir – bir iyləməyə başlayacaq və nəticə olaraq heç birinin ətrili olmadığını deyəcək. Burdan da başa düşmək olar ki, autizmlil uşaqlar ilə adi uşaqların təhsil sistemi fərqləndirilməlidir. Onlayn təhsil isə autizmlil uşaqlara daha çox mənfə təsir göstərir. Belə ki, ənənəvi təhsildə müəllimlər onlarla birgə vaxt keçirib, onlarla bir başa təmasda olub uşaqları fəaliyyətə cəlb edə bilirdilər. Ənənəvi təhsil zamanı autizmlil uşaqlarda inkişaf digər uşaqların əhatəsində daha tez baş verirdi. Diqqət toplamaqda onsuzda çətinlik çəkən uşaqlar onlayn təhsil zamanı bir – birinə qarışan səslərə qarşı çox həssas olurlar. Onlar tam olaraq nə etdiyini başa düşə bilmirlər. Ünsiyyət qurmaları onsuzda çox zəif olan autizmlil uşaqların onlayn təhsil zamanı bu bacarıqları nəyinki inkişaf edə, həmçinin daha da korlana bilər. Autizmlil uşaqlar onlara verilən suallara çox qısa cavab verirlər. Bu halda əsas öhdəlik valideynlərin üzərinə düşür. Çünki onlar təkcə valideyin kimi deyil, bir müəllim kimi övladlarına yanaşib onlara dəstək olmalıdır. Bu xəstəliklə mübarizə ömürün sonuna kimi aparılmalıdır. Autizmin yaranma səbəbləri tibbdə hələ ki dəqiq müəyyən edilməyib. Ən real səbəb hamiləlik zamanı anada virus infeksiyanın olması sayılır. Oğlanlarda qızlarla müqayisədə bu xəstəliyə daha tez-tez hallarda rast gəlinir. Bunu sayla ifadə etsək autizm daşıyıcısı olan oğlanların sayı qızlara nisbətən 4 dəfə çoxdur. Autizmi olan uşaqların müalicəsi onların ömrünün sonuna kimi fasiləsiz davam edir və müalicə olunan uşaqlarda bu müalicənin effekti müxtəlif cür özünü göstərə bilər. Bəzi uşaqlarda inkişaf sürətlə gedirsə, digər qismdə inkişaf ləng gedir. Autizm sindromu olan uşağa psixoloq və loqoped diaqnoz qoya bilməz. Ona görə də sindromla bağlı uşaq psixiatrına və psixonevroloqa müraciət olunmalıdır. Autizmi olan uşağın müalicəsi yalnız həkimin deyil, bu uşağın bütün ailəsinin işidir. Müalicə evdə, çöldə, uşaq bağçasında və s. davam

edir. Belə uşaqlar göz təmasından qaçır, reaksiya vermir, gülümsəmir, davamlı bir nöqtəyə baxır, hər şeyin eyni olmasını istəyir, dəyişikliklərə həddindən artıq mənfi reaksiya verir, tək qalmaqı sevir, təmasdan və qucağa alınmaqdan xoşları gəlmir. Həmin uşaqlara ətraf mühit maraqsız olur. Halbuki normal uşaqlarda belə hallar olmur. Uşağın diqqətini cəlb etməyə çalışın. Bunun üçün uşağı bir neçə dəfə çağırın. Səsinizi qaldırmayın. Uşağın adını eyni intonasiya ilə o vaxta kimi təkrarlayın, ki uşaq sizə fikir versin. Uşağı vurmaq və ya zorla sizə fikir verməyə məcbur etmək olmaz. Uşağı əhatə edən mühit dəyişilməməlidir. Bütün əşyalar daim eyni yerlərdə qalmalıdır. Belə uşaqlar ananın uzun müddət ərzində olmamasına fikir verməyə bilirlər, lakin hər hansı xırda əşyanın yerində olmamasına mütləq fikir verəcəklər. Bu uşaqlar özləri üçün özünəməxsus aləm yaradır və sanki bu aləmdə yaşayırlar. Ən əsası isə bunu bilmək lazımdır ki, belə uşaqların sevgi və qayğıya digər uşaqlardan daha çox ehtiyacı var. Autizmin inkişaf etmə səbəbləri tibbdə hələ ki qədiq müəyyən edilməyib. Lakin müxtəlif müalicələr ilə bu problemlə həll etməyə çalışırlar. Autizm və onun müalicə profilaktikası bu gün ümumxalq və ümumdövlət səviyyəli məsələ olduğunu nəzərə alıb bu xəstəliyə düçar olan uşaqların ciddi nəzarət və ağıllı tələb əsasında inkişafa qovuşdurmaq lazımdır. Autizmin bu məqsədlə lokal (yerli) və qlobal (dünyəvi) parametrlərini, müalicə diaqnostikasını bilməklə yanaşı bu sindromun fəsadları ilə bağlı ailələr arasında ciddi maarifləndirmə işi aparılmalı da böyük ehtiyac duyulur. Autizm xəstəliyinin pedoqoji proses təcrübəsində nəzərə alınması da vacib tələblərdən sayılmalıdır. Müasir tibbi pedoqogikanın hədəflərindən biri məhz autizmlə mübarizəyə həsr olunmuş elmi seminarların simpoziumların keçirilməsini də labüd edir. Bu məqsədlə ailə, məktəb və ictimaiyyət birliyinin assosiasiyaların və ictimaiyyət qurumlarının səfərbərliyə alınması həyatın öz tələbidir, çünki uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Onların sağlam böyüməsi gələcəyimiz deməkdir. Bu yolda hər birimiz öz vətəndaşlıq dəstəyimizi göstərməliyik.

Ədəbiyyat siyahı:

1. <https://nevrolq.az/autizm-xesteliyi-nedir-elametleri-ve-yaradan-sebebler/>
2. <https://azertag.az/xeber/Autizmlu-usaqlar-xeste-deyil-sadece-digerlerinden-ferqlidirler1149458>

Emil Tahirov
Azərbaycan Dillər Universiteti
BM və Regionşünaslıq fakültəsi, 255 B qrupu
Elmi rəhbər: müəl. Məcidov Elşən
3876Emil@adu.edu.az

ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Qloballaşma şəraitində distant təhsilin məqsədi müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təhsilalanın ixtisasının artırılmasıdır. Distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-cı ilə təsadüf edir. Həmin vaxt İsaak Pitman poçt məktubları vasitəsilə Birləşmiş Krallıqda tələbələrə stenoqrafiyanı öyrətməyə başlamışdır. Uzun illər keçən dövr ərzində texnoloji yanaşmalar və tələblər dəyişmişdir. Distant iş yeni növ ünsiyyət modeli kimi bütün fəaliyyət sahələrini əhatə etməyə təminat verir.

Pandemiya dünyada gözlənilməyən problemlər meydana gətirdi. İnsanların birbaşa ünsiyyəti və müəssisələrin idarə edilməsində çətinliklər yarandı. Ölkəmizdə distant iş və onlayn menecmentliyin tətbiqində təhsil sahəsi maraqlıdır. Artıq bu sahədə uğurlu distant və onlayn texnoloji əsaslara uyğunlaşan əməli işlər həyata keçirilir.

Tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma forması distant təhsil adlanır. Pedaqoji prosesdə distant təhsildə hər iki tərəf arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsi ilə operativ, müntəzəm dialoq, əks-əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirilir.

Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə müəllimin yeni rolu, tədrisin keyfiyyətinə nəzarət, təlimdə fərqli vasitə və texnologiyalardan istifadə aid edilir.

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı təhsil sisteminə öz təsirini göstərərək distant, yəni müəyyən məsafədən keçirilən təlim-tədris sistemi yaranıb.

Beynəlxalq statistikaya görə, distant təhsildə “tələbələrin” əksəriyyəti yaşı 25-i ötmüş, işləyən və işdən ayrılmadan peşəkar biliklərini genişləndirmək istəyən şəxslər təşkil edir. Distant təhsil forması hamı üçün əlverişlidir.

Distant təhsil sistemində dərslər, təlimlər televiziya kanalları, multimedia diskləri, internet şəbəkəsinin imkanları vasitəsi, proqram paketləri ilə həyata keçirilir. Son vaxtlar ali və orta ixtisas məktəblərində qiyabi təhsilin ləğvi, onun distant təhsillə əvəz olunması mütəxəssislərdə bu sahəyə marağı artırmışdır. Distant təhsilin tətbiqi üçün məktəblərin internetə çıxışı tam təmin edilməlidir.

Distant təhsil sistemi tədris prosesinin onlayn formasıdır. Hazırda dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlərin çoxu “açıq universitet” adı altında fəaliyyət göstərir. Distant formatda keçilən dərslər adi universitetlərdə tədris olunan dərslərdən ciddi fərqlənir. Distant təhsil zamanı tələbə və müəllim arasında ünsiyyət üz-üzə deyil, virtual olaraq məsafədən həyata keçirilir.

İqtisadi cəhətdən distant təhsil proqramları ənənəvi sistem üzrə aparılan analoji kurslardan ucuzdur. Bu təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnikaya qənaət edir. Təhsil üçün ayrıca otaqlar və kompüterlər tələb olunmur.

Ayrılan vaxtın çox hissəsini tələbələr müstəqil şəkildə məşğul olurlar. Müəllimlər eyni zamanda, daha çox tələbəni öyrədə bilirlər. Buna görə də distant təhsilin maliyyə xərci münasib olur. Ölçətanlığı ilə diqqət çəkən distant təhsil hər hansı təhsil almaq imkanları olmayan şəhər və ölkələr üçün əvəzedilməz sayıla bilər.

İnsanın utancaqlıq və auditoriya qarşısında çıxış etmək fobiyası kimi kommunikasiya keyfiyyətləri ilə bağlı psixoloji maneələri aradan qaldıran distant təhsil internet təchizatı olmaqla mobildir, öyrənmənin daim aktual məsələlərə çıxışını mümkün edir.

Vaxtının çoxunu işdə və ya ailəsi ilə keçirən insanlar üçün yeni biliklər və bacarıqlar əldə etmək istiqamətində yeganə mümkün vasitə kimi dəyərləndirilən distant təhsildə hər hansı şəxs işindən ayrılma- dan ixtisasını artırmaq imkanı əldə edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://muallim.edu.az/news.php?id=10913>
2. http://iqtisadiislahat.org/store//media/2020/Iyun/05.06.2020-Tehsil_Tendensiya2.pdf

Huseynova Kamala
Azerbaijan University of Languages
Faculty of Education 2 309B
Scientific leader: PhD, Ph.D Aliyeva Xayala
310Huseynova@adu.edu.az

CURRENT ISSUES OF TRADITIONAL AND ONLINE EDUCATION

Being educated allows a person to use all the resources around him to be a successful person. Education helps us acquire knowledge and understanding about a variety of things which helps us more formation our future. Nowadays, online learning have become more popular. Because universities, schools offer more online courses or classes. But online students may face some unique problems. Since the advent of online learning, there have a lot of discussion that which one is better. There also have pros and cros of both of them.

What is Online Learning?

The expansion of the Internet and accessibility has led to increase in the demand for online learning attracts more students for better learning experiences. According to the National Education Statistics Center, in 2021, approximately 17.7 million students study online. The pandemic has also resulted in an increase in online students, but the increase from Covid-19 may be temporary. In Online learning, student participate in online classes and can communicate with teachers and students on the other side. Students join to classes anywhere they wanted. Online learning becoming a part of our life. It is good for who cannot afford to go to school, university or anywhere else. Online classes give students time because they can decide on daily planning. I mean, it saves a lot of time by avoiding time-wasting.

What is Traditional Learning?

We said that, Online Learning is better than that one. But, it doesn't mean that traditional teaching can be replaced with online one. Traditional education has benefited many students. It is a fact that traditional education is the best education system. In Traditional Learning, students come face to face with their fellow students. They also can take part in many practical projects. Traditional education has four characteristics: 1) it is completely effective, that is the child learns everything he needs to know to become a working adult;

2) Every child who survives, despite severe trials and difficulties in education, is allowed to "graduate";

3) The cost of education (for example, salaries for teachers and religious leaders) is not excessive

In a conclusion, evolution of educational value levels in online and traditional education shows that traditional education is highly valuable compared to online education. It appears openly true that online education does not produce highly competent students, despite its popularity and sophistication. However, the adoption of technology in online education has used online courses with an element of reliability and flexibility; thus, most people believe that online education encompasses an exceptional value compared to the classroom education. This is, indeed, false because quantitative analyses show that classroom education enhances the students' performance and comprehension, unlike the popular notion among the global population on technology and high quality.

Reference list:

1. <https://classroom.synonym.com/disadvantages-traditional-classroom-training-7866705.html>
2. <https://xpresslab.com/3-major-problems-facing-education-today-and-how-to-solve-them/>
3. <https://medium.com/@rcwilson262/what-is-the-biggest-problem-facing-education-today-efde0687ccf7>
4. <https://www.embibe.com/exams/online-learning-challenges-and-solutions/>
5. <https://www.grin.com/document/429558>

Abbasova Aygün Eldar qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Magistratura şöbəsi, qr.M20-143
Elmi rəhbər:dos.Oqtay Abbasov
student2890@adu.edu.az

TƏLƏBƏ FƏALLIĞININ TƏLİMİN SƏMƏRƏSİNƏ TƏSİRİ

Təhsil sisteminin qloballaşan dünya ilə ayaqlaşması, beynəlxalq rəqabətə davamlı olması, sosial-iqtisadi inkişafı təmin etməsi və dövlətin, cəmiyyətin, təhsilçilərinin tələblərini qarşılaması ümumilikdə təlimin keyfiyyətindən və ona təsir edən faktorlardan asılıdır. Təlimin keyfiyyəti isə müəyyən meyarlara əsaslanır və onlardan ən vacibi tələbənin təlimdə olan fəallığıdır. Tələbə fəallığını müxtəlif cəhətlərdən analiz edə bilərik. İlk olaraq tələbənin fəallığı bilik, bacarıq və vərdislərini düzgün şəkildə əks etdirməsi və dünyagörüşünü artırmaq istəyidir. Şübhəsiz ki, tələbə nə qədər bilik almağa, nə qədər çox özünü inkişaf etdirməyə çalışarsa, müəllim və ya təhsil verən müəssisə, o qədər çox yeniliyə və öyrətməyə meyilli olacaq. Tələbənin hazırlıq səviyyəsi, dünyagörüşü və bacarıqlarını düzgün istifadə etməsi daha interaktiv və tələbə mərkəzli təlim mühiti yaratmağa kömək edir və tələbələrə qarşılıqlı diskussiya təlimin səmərəsini artırır. Tələbənin fərqli düşüncələri, öyrənmə şəkli və müasir baxış bucağı təlim prosesini düzgün istiqamətləndirir və gedişatına təsir edir. Dünyagörüşlü tələbə təkcə bugünkü təlimin fəallığı deyil, həm də gələcəkdəki təhsil sisteminin keyfiyyətli olması deməkdir.

Təlimdə tələbə fəallığı dedikdə tələbənin yalnız bilik səviyyəsi deyil, həm də onun tərbiyəsi nəzərdə tutulur. Tələbənin estetik, əmək, fiziki, ekoloji tərbiyəlilik səviyyəsi təlim zamanı demokratik və humanist mühitin yaranmasına və aydın fikir mübadiləsinə səbəb olur. Tələbənin ətrafındakı kollektivlə necə, nə zaman və hansı üslubda danışacağını bilməsi qarşılıqlı ünsiyyətin düzgün formada aparılması deməkdir və bu ünsiyyət təlimdə yeni yanaşmalara və keyfiyyətli nəticələrə gətirib çıxarır. Tələbə şəxsiyyəti, onun intellektual və iradi motivasiyası, tədrisə münasibəti ətrafdakıları və tədris edən şəxsi daha da məsu-

liyyətli və tələbkar olmağa sövq edir. Belə ki, tələbənin aktivliyi, sosiallaşması, təmin edilən resurslardan məqsədyönlü istifadə etməsi təlim səviyyəsini inkişaf etdirmək üçün motivasiya olur. Digər bir cəhətdən tələbənin fəallığı və sorğulama qabiliyyəti təlim prosesindəki bəzi boşluqları aradan qaldırmağa kömək edir.

Bugünkü təhsil sistemində tələbənin nəticələri təlimin keyfiyyətini göstərir və nəticələrdən asılı olaraq gələcək uğursuzluqları aradan qaldırmaq üçün qabaqlayıcı tədbirlər görülür və bu da təlimin daha da səmərəli olmasına gətirib çıxarır. İnkişafyönlü, tələbəmərkəzli və tələbə fəallığının vacibliyini vurğulayan tədbirlərdən biri də boloniya sisteminə keçid olmuşdur ki, təhsilin keyfiyyətinə, şəffaflığına və ən əsası da tələbənin fəallığına səbəb olmuşdur. Bu sistem tələbələrə öz məsuliyyətlərini qavramağı, səlahiyyətlərini inkişaf etdirməyi, beynəlxalq səviyyədə rəqabətə davamlı olmağı aşılıdır. Bunun nəticəsidir ki, bugün tələbələr analitik təhlil apararaq, sərbəst düşüncəylə təlim prosesində iştirak etməyə çalışırlar. Nəzərə alsaq ki, boloniya sisteminə keçid passiv və müəllimmərkəzli tədrisi aradan qaldırmaq məqsədi daşıyır, tələbə fəallığının təlimdəki səmərəsini inkar etmək qeyri- mümkünür.

Nəticə olaraq, tələbə bugünkü təhsilin mərkəzində durur, onun özəyini təşkil edir və qloballaşan dünyada tələbənin hərtərəfli aktivliyi, produktivliyi təlimin daha effektiv və faydalı olmasına səbəb olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Oqtay Abbasov, "Təhsilin İdarə olunması" Bakı-2016
2. Ramiz Məmmədzadə "Təhsildə Keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi", Bakı-2010
3. R.Məmmədzadə, və b."Təhsilin İdarə edilməsinin bəzi problemləri" Bakı- 2008
4. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2013/aprel/305017.htm

Hüseynova Xanım
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil -1 fakültəsi,qr.203A
Elmi rəhbər: müəl.Baxşəliyeva A .
huseynova.xanim@adu.edu.az

AİLƏDƏ HÖRMƏT VƏ TƏLƏBKARLIQ PRİNSİPİ

Təhsil sahəsində baş verən yeniliklər tərbiyə işindən də yan keçməmişdir. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında, böyüməkdə olan nəslin inkişaf edib yetişməsində ailə tərbiyəsinin böyük rolu var. Ailələrdə həyata keçirilən tərbiyə işlərinin rəngarəng məzmununda tərbiyə prinsiplərindən istifadə hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur. Ailə dövlətin təməli olduğu kimi, insanlığın, bəşəriyyətin də davamı üçün çox önəmli bir ünsür, hamının rahatlıqla sığınıb isindiği bir ocaqdır. Ailə məsələsi bütün dövrlərdə insanları, dövlətləri düşündürən, onlar üçün hər şeydən zəruri olan bir məsələdir. Onun hansı təməllər üzərində qurulması, inkişafı, övladların tərbiyəsi millətin və dövlətin gələcəyinin əsas şərtlərindəndir. Bütün şəxsi, mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlər öncə ailədə formalaşır. Ailə cəmiyyətin insan qruplarının ilkin mərhələsi olub valideynləri və uşaqları öz ətrafında birləşdirən insan qrupudur. Hər bir insanın mənəvi keyfiyyətləri, davranışının ilkin cəhətləri ailədə formalaşır, xüsusilə xeyirxahlıq, diqqətlilik, qayğıkeşlik, böyüklərə, valideynlərə hörmət, kiçiklərə qayğı, sadəlik, təvazökarlıq, düzlük və doğruluq, əməksevərlik, vətənpərvərlik kimi mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyə olunması ailədə formalaşır. Valideynlərin bir-birinə qarşılıqlı məhəbbəti, bir-birini qarşılıqlı anlaması, səmimiyyət, birinin digərinin sevincinə, kədərinə şərik olması, qarşılıqlı kömək, bir-birinin sağlamlığı qayğısına qalması, eyni zamanda öz övladlarını sevmələri, valideynlər və uşaqlar arasında qarşılıqlı anlama şəraitinin olması, ata-anaların öz oğul və qızlarının gələcəyi, uğurları naminə çalışmaları, uşaqların öz valideynlərinə hörməti və onların nüfuzunu qorumaları ailənin mənəvi əsaslarını təşkil edir. Ata və ananın öz borc və məsuliyyətləri vardır. Valideynlərin əsas vəzifələrindən biri bir-birinə qarşı hörmət və ehtiramla yanaşmalarıdır. Atalarımız təsadüfən deməmişlər: "Kişi gətirməyi, qadın yetirməyi bacarmalıdır", "Kişi fəhlədir, qadın bənna". Ailədə "mən" hissi "biz" hissəinə çevrilməlidir. Ailə dövlətin himayəsi altındadır. Hazırda cəmiyyətimizdə, ailədə mənəvi münasibətlərin yeni tipi formalaşmışdır. Ailənin əsaslandığı ən mühüm prinsiplər kimi, məhəbbət, borc, qarşılıqlı anlama və hörmət, ata-anaların öz övladlarının qayğısına qalması və onların tərbiyəsinə fikir verməsidir. Ölkə-

mizdə əksər ailələr niyyətə, mənafeyə görə deyil, qarşılıqlı məhəbbət əsasında qurulur. Valideynlərin arasındakı qarşılıqlı hörmət və səmimiyyət eyni zamanda uşaqlar üçün ən nümunəvi tərbiyə məktəbinə çevrilir. Uşaq istər balaca, istərsə də böyük olsun, hər halda valideyn ona hörmət etməli, onun şəxsiyyəti ilə hesablaşmalıdır. Bəzi ata-analar övladlarına yalnız tələbkarlıq göstərir, onlara hörmətlə yanaşmağın lazım gəldiyini unudurlar. Uşaq nə qədər nadinc və sözbəxmaz, davakar və kobud olsa belə, valideyn onunla mərifətli, nəzakətli və mədəni davranmalı, pedaqoji etikanın tələblərini pozmamalıdır. Tələbkarlıq – uşağın şəxsiyyətinə və ləyaqətinə təzyiq kimi deyil, ona etibar və hörmət zəminində olmalıdır. Valideyn ilk gündən öz uşağında düzgün adət və vərdislər formalaşdırmağa çalışsın, uşaq bircə sərt baxışdan səhvini anlayacaq, yaxşı işi ilə "günahını" yumağa çalışacaqdır. Tutduğu əməllərə görə uşaqda elə söhbətlər aparılmalı, elə təsir göstərilməlidir ki, o həmin pis hərəkətin onun üzvü olduğu, kollektivə, valideynlərə, ailənin şərəfinə, nüfuzuna, ümumiyyətlə, cəmiyyətə nə kimi zərər vurduğunu şüurlu surətdə dərk etsin, öz hərəkət və davranışına düşüncəli nəzarət etsin, yaşlıların xeyirxah məsləhətlərinə qulaq assın. Bunun üçün isə valideynlər, ilk növbədə, tərbiyənin məqsədini aydın təsəvvür etməlidir. Mütəxəssislər belə qənaətə gəlirlər ki, ailədə yaxşı münasibətləri davam etdirməyi bacaran insanlar gündəlik həyatlarında bir-biri haqqında mənfi hiss və düşüncələrinin müsbət əlamətlərə təsir etməsinə icazə verməyənlərdir. Belə insanlar bir birilərinin ümid və istəklərini dəstəkləyir, ortaq bir məqsəd üzərində ailə qurduqlarını düşünürlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Atalar sözü . Bakı : Yazıçı 1981
2. Əliyev Heydər . Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərdir. Bakı : Azərbaycan 1996
3. Əhmədov B.A , Rzayev A.Q. “ Pedoqogikadan müzakirə konspektləri”
4. İsmixanov Məcid. Pedoqogikanın əsasları . Bakı : ADPU nəşriyyatı 2013
5. Quliyeva Dilarə . vətən mənə oğul desə... Bakı : Elm və təhsil 2014

Şamilova Şəbnəm
Azərbaycan Dillər Universiteti
Təhsil - 2 fakültəsi, qr.218,
Elmi rəhbər: b/müə.T.B.Bağirova
1421Sebnem@adu.edu.az

ONLAYN TƏHSİL ZAMANI YARANAN PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN ARADAN QALDIRIMASI YOLLARI

Pandemiya səbəbindən müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də müəyyən yeni yanaşmalar hökm sürməkdədir. Zamanın tələbinə uyğun keçirilməkdə olan onlayn təhsilin cəmiyyətdə rolu və zəruriliyi daha da artmaqdadır. Sözsüz ki, bu təhsil forması bir tərəfdən əhalinin sağlamlığının qorunması, digər tərəfdən isə öyrənənlərin seçim əsasında sinxron və ya asinxron təhsil alması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Qeyd olunan müsbət xüsusiyyətlərlə yanaşı, onlayn təhsil zamanı həm öyrənənlər(şagird,tələbə), həm də öyrədənlər bir sıra problemlərlə qarşılaşır. İlk öncə öyrənənlərin qarşılaşdığı problemlərə nəzər salaq. İlk problem elektron texniki vasitələrlə bağlıdır. Müasir dövrdə aztəminatlı ailələri nəzərə alsaq, bütün valideynlərin övladlarını kompyuter və smart telefonla təmin etməsi məchul məsələ kimi görünür. İkinci səbəb kimi ölkə ərazisinin bəzi region və ərazilərində internet surətinin olduqca zəif olmasıdır. Lakin buna baxmayaraq, öyrənənin davamlılığı üçün keçirilən teledərslər, müxtəlif proqramlar üzərindən şagirdlərlə əlaqə müəllimlərin fədakarcasına vəzifələrini yerinə yetitdiyini göstərir. Onlayn dərslər ev mühitində keçirildiyindən üçüncü səbəb kimi, bir otaq şəraitində yaşayan ailələri göstərə bilərik. Tutaq ki, ailədə 1 tələbə, 2 şagird var və eyni zamanda dərslərə qoşulmaq tələb olunur. Bu təqdirdə tədris prosesinin effektivliyi minimuma enir. Dördüncüsü, saatlarla telefon və ya kompyuter qarşısında əyləşməyə məcbur olan şagird və ya tələbə ciddi sağlamlıq problemləri ilə üzləşə bilər. Belə hallarda valideynlərin imkan daxilində dərslərin təşkili zamanı övladlarının yanında olması, effektivliyin təmin olunmasına köməklik göstərmələri, dərslərdən vaxtlarda texnoloji vasitələrdən və əlavə e-mənbələrdən faydalı istifadəyə nəzarət etmə zərurəti güclənir.

Onlayn dərslərin təşkili şagirdlərlə yanaşı müəllimdən də xüsusi bacarıqlar tələb edir. Belə ki, ənənəvi təhsil zamanı müəllim müəyyən əyani vəsaitlərlə dərsləri yüksək səviyyədə keçməsinə baxmayaraq,

hazırkı vəziyyətdə müəyyən çətinliklərlə üzləşir: bəzi müəllimlərdə də zaman-zaman internetdə kəsinti probleminin yaşanması; dərs müddətinin azaldılması ucbatından mənimsəmənin səthi həyata keçirilməsi; müəllimlərin kameranın arxasından təhsilalanlarla canlı ünsiyyət qura bilməməsi, emosiya və duyğularını şagirdlərə ötürə bilməməsi, fərdi öyrənmə bacarıqlarının üzə çıxarılmasında çətinlik və s. Sadalanan bu çətinliklərin aradan qaldırılması, öyrənənləri səmərəli öyrənməyə cəlb etmək və onlarda müstəqil öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün yaradıcı müəllimlər mütləq şəkildə öz metodikalarında dəyişikliklər edir, MT platformasının imkanlarından maksimum yararlanaraq qarşıya çıxan problemlərə çevik reaksiya verir, onları operativ şəkildə həll edirlər.

Sözsüz ki, onlayn təhsil ənənəvi canlı təhsili əvəz etmir və etməməlidir də. Mövcud şərait bu təhsil alma forması zərurəti yaradıbsa həm öyrənənlər, həm də öyrədənlər zamanın tələbinə uyğunlaşaraq texnoloji bacarıqlarını inkişaf etdirməli, müasir təlim vasitələrindən səmərəli istifadə edərək inkişafın davamlılığını təmin etməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/3362472.html>
2. <https://aztehsil.com/news/11280-gunumuzun-telebi-elektron-tehsil.html>

Məhərrəmovə Nərimin
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Beynəlxalq Münasibətlər və Regionsünəşliq
Elmi rəhbər: Elşən Məcidov, müəllim
3857Narmin@adu.edu.az

AMERİKADA VƏ AZƏRBAYCANDA ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Distant təhsil sistemi tədris prosesinin onlayn formasıdır. Hazırda dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlərin çoxu “açıq universitet” adı altında fəaliyyət göstərir. Distant formatda keçilən dərslər adi universitetlərdə tədris olunan dərs programından ciddi fərqlənir.

Hesab olunur ki, distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-ci ildə edilib. Azərbaycanda isə distant təhsilin rəsmi yaranma tarixi “Təhsil haqqında” Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu ili hesab etmək olar.

Amerikada isə XIX əsrin 70-ci illərində distant təhsilin ilk rüşeymləri görünməyə başlayır. Belə ki, Anna Eliot Tiknor 1873-cü ildə qadınların poçt xidməti yolu ilə təhsil almaları üçün mexanizm hazırlayır və onu “Tiknor Cəmiyyəti” adlandırır. 1874-cü ildə bu üsul İllinoys ştatında fəaliyyət göstərən universitet tərəfindən tələbələrə təklif edilir.

Azərbaycanda distant təhsil forması və onlayn dərslər internet üzərindən aparıldığı üçün müəyyən texniki problemləri və avadanlıq nasazlığı sıxıntılarını da qaçılmaz edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda və ümumilikdə dünyada təhsil sistemində ciddi problemlər mövcudur və onların böyük bir hissəsi obyektiv xarakter daşıyır. Dünyanın bir çox ölkələrində bu problemləri həll etmək istiqamətində müxtəlif tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bir məsələ tam aydındır ki, bu obyektiv problemlərin kökü “informasiyanın istehlakı” problemidir. Bu səbəbdən təhsilin elmi nailiyyətlərdən geri qalma tendensiyası getdikcə güclənir. Distant təhsilin bir-neçə mənfi xüsusiyyətləri var:

Tələbələrin təhsil səviyyəsində və peşəkar təcrübəsində fərdi fərqləri nəzərə almağa imkan vermir.

Təlim və imtahan telekonfranslarının təşkili üçün müxtəlif ölkələrin telefon xətlərinin keçiricilik qabiliyyəti kifayət etməyə bilər.

Tələbələr tərəfindən mənfi qarşılanma biləcəkdir daha bir cəhət distant təhsil sistemində müəllim və tələbə arasında canlı ünsiyyətin itməsidir.

Təlim kursları kifayət qədər interaktiv olmur.

Distant təhsilin yekunlarına görə verilən diplom və ya sertifikat hələlik keyfiyyətli təhsilin göstəricisi kimi qəbul olunmur.

Distant təhsil adi təhsil sistemini əvəz etmir və əvəz də etməməlidir, amma distant təhsilin gələcək üçün inkişafı da təmin edilməsi vacib bir hal alıb artıq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://az.anadolu.edu.tr/az/distant-t%C9%99hsil/az%C9%99rbaycanda-distant-t%C9%99hsil>
<https://aztehsil.com/news/11500-distant-tehsil-ustunlukler-ve-catismazliqlar.html>
2. <http://ikisahil.com/post/distant-tehsil-nedirve-hansi-xususiyyetleri-var>
3. <https://www.tehsil.biz/news/az/786/Tdrisd-distant-thsil>
4. <https://www.almazhasret.com/?p=3575>

Ceyhunə Cahangirova
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil-1 fakültəsi, qrup310A
Elmi rəhbər:b/müə. Sevda Xəspoladova
cahan.ceyhune@adu.edu.az

VƏTƏNPƏRVƏR GƏNCLƏR YETİŞDİRMƏK TƏHSİLİMİZİN ƏN ÖNƏMLİ VƏZİFƏLƏRİNDƏNDİR

Vətənpərvərlik ruhunun əsas daşıyıcısı və aparıcı qüvvəsi ölkənin gəncləridir. Bu gün isə ölkəmizdə gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması aktual vəzifə kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki vətənpərvərlik hissəninin aşılınması dövlətin, ümumilikdə bütöv bir xalqın gələcəyini dilini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini və digər milli-mənəvi dəyərlərini yaşadan çox vacib amildir.

Gəncləri milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək çətin olduğu qədər, məsuliyyətli işdir. Buna görə də gənc nəslin milli köklərimizə bağlılığı, Vətənə və dövlətçiliyə sədaqət ruhunda tərbiyəsi, peşəsinə asılı olmayaraq hər kəsin qarşısında duran ən ümdə vəzifələrindəndir. Bu istiqamətdə təhsil ocaqlarının rolu əvəzəlməzdir. Çünki məhz məktəbə addım atan gündən qələm tutub yazmağı öyrənən şagirdlərin ilk yazısı “Ana” və “Vətən” kəlmələri olur. Vətən bizim azadlığımız, mənliliyimiz, namusumuz, şərəfimizdir. Təhsil ocaqları qarşısında gənc nəslin hərbi-vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi sahəsində məsul və təxirəsalınmaz vəzifələr qoyulması təsadüfi deyil. Ölkəmizin rəhbəri cənab İlham Əliyevin fikirləri həm bu işin vacibliyini, həm də onun dövlət tərəfindən necə qiymətləndirildiyi baxımından çox dəyərlidir: “Biz haqlı olaraq gənclərimizlə fəxr edə bilərik. Bizim gənclərimiz torpaq uğrunda, Vətən uğrunda vuruşurlar. Bizim şəhidlərimizin böyük əksəriyyəti gənclər olubdur”. Hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi bu mənada bir məqsədə-gənclərin vətənimizin fəal müdafiəsinə hazırlanmasına xidmət etməlidir. Azərbaycan dövləti, xalqı onun gənc nəslini həmişə ayıq-sayıq olmağa, vətənimizin hərbi qüdrətini hər vasitə ilə möhkəmləndirməyə, onun müdafiə bacarığını artırmağa çağırır.

Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev tədris ocaqlarında, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin bütün elmlər üzrə zəruri biliklərə yiyələnmələrini, seçdikləri ixtisaslara uyğun fənləri daha dərinləndirən öyrənmələrini zəruri saymış, hər bir şagirdin mükəmməl bilməsi vacib olan fənləri də ayrıca vurğulamışdır: “Bizim uşaqlarımız, gənclərimiz hər bir fənni bilməlidirlər və xüsusən o fənlərdə ki, ixtisaslaşmaq istəyir, – onu daha da yaxşı bilməlidirlər. Amma orta məktəblər üçün bizim bir neçə şərtlərimiz vardır, onları həyata keçirməlidirlər. Ana dilini bilməlidirlər, ədəbiyyatımızı bilməlidirlər, bizim tariximizi bilməlidirlər, bizim mədəniyyətimizi bilməlidirlər”. Bütün bunlar isə təhsilin milli məzmununu, vətənpərvərlik qayəsini müəyyənləşdirən çox mühüm faktorlar kimi düşünülmüş, ciddi bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulmuşdur.

Təhsil işində təhsilalanların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsində, Azərbaycan gəncliyinin əsl vətənpərvər vətəndaş kimi yetişməsində dövlətimizin, dövlət başçısının apardığı müdrik gənclər siyasəti müstəsna rol oynayır. Bu siyasətin banisi isə Ulu Öndər Heydər Əliyevdir.

Azərbaycan gəncliyi xoşbəxtlik ki, vətənimizin ən yeni tarixi belə gözəl, ibrətli nümunələrlə zəngindir. Xalqımızın zəfər tarixini öz şanlı əməlləri ilə yazan gəncliyimiz həm də onun parlaq gələcəyinin möhkəm təməlini qurur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://nuhcixan.az/news/cemiyet/16993-vetenperver-gencler-vetenimizin-parlaq-geleceyininteminatcisidir>
2. <http://www.serqqapisi.az/index.php/ictimai-siaysi/834-heydaer-aeliyev-vae-azaerbaydzan->

ONLINE PROGRAMS ON DISTANCE EDUCATION OF ENGLISH IN HIGH SCHOOLS

The development of new technologies has promoted an astounding growth in distance education. There are two modes of delivery for distance education technologies: synchronous learning and asynchronous learning. In synchronous learning, all learners participate in the education experience at the same time. Many modern software programs, such as Adobe Connect, facilitate synchronous distance learning. Asynchronous distance learning is much more flexible than synchronous learning. Today e-mail, video and audio recordings, message boards, print materials, fax and stream video over the Internet facilitate asynchronous distance learning. However, many higher education institutions blend asynchronous learning with synchronous learning. There are many online programs on distance education of English in high schools such as Microsoft Teams, Zoom, Google Classroom.

When you can attend classes online, it makes it easier to work toward the career of your choice and still tend to your obligations at work and home.. It brings the classroom right to your home. A few features of Microsoft Teams that are helpful for online learning are: 1.Sharing of assignments with instructors. If your instructor uses Microsoft Teams, you can receive and submit your assignments on this platform as well. 2.Sharing of projects with other students. It is relatively common to be assigned some sort of project in your online classes. 3.The ability to chat with instructors and fellow students. If you need clarification on an assignment, have questions about a test, or need to work together on an upcoming project with your group, Microsoft Teams makes all of this possible. You can even share files in the chat so you all have access to the same documents As an instructor, Zoom can help keep your class going if you or your students have a situation that keeps you from meeting in person. Synchronous online class sessions, where everyone joins a Zoom meeting at a scheduled time, is one way to create engagement when students are remote, but Zoom can also be used to support other teaching and learning scenarios. Students are more likely to pay attention if they know they're on camera. You can use the features of Zoom to guide different types of interactive activities. These activities offer variety to break up a long class session, and they offer different means of expression. You can use Zoom's breakout rooms functionality to have students do group work. Zoom has basic annotation tools (text box, free form draw/pen, shapes, and highlighter) that you can use to guide students or explain a concept.

Google Classroom- This is the only application that Google has developed specifically for students and teachers.Assignment creation and distribution is accomplished through Google Drive while Gmail is used to provide classroom communication. Students can be invited to classrooms through the institution's database through a private code that can then be added in the student interface or automatically imported from a School Information Management System. Google Classroom integrates with students' and teachers' Google Calendars. Each class created with Google Classroom creates a separate folder in the respective Google service where the student can submit work to be graded by a teacher. Communication through Gmail allows teachers to make announcements and ask questions to their students in each of their classes.

In conclusion, online programs on distance education of English in high schools-also commonly referred to as online learning-offers students the maximum in convenience and flexibility while earning their degrees.

Reference:

1. Anderson, T. D., and Garrison, D. R. (1997). New roles for learners at a distance. In C. C. Gibson (Ed.) Distance learners in higher education: Institutional responses for quality outcomes. Madison, WI.: Atwood Publishing .p.70
2. SHARP, Vicki. (1996) Computer Education for Teachers, California State University, Northridge: Brown and Benchmark Publishing,USA. p. 277
3. Mastering Microsoft Teams ,Melissa Hubbard, Matthew J. Bailey. Virginia, USA .2018. Library of Congress p.57

TƏHSİLDƏ DEMOKRATİKLİK PRİNSİPİ

Demokratiya yunan sözü olub demos xalq, kratos hakimiyyət deməkdir. Azərbaycan Respublikası da demokratik bir ölkə olduğu üçün ölkənin hər bir sahəsində işləri demokratik ideyalar əsasında qurmağı tələb edir. Təbii ki, demokratiklik prinsipi özünü təhsil sahəsində də göstərir. Təhsildə demokratiklik dedikdə, dərs prosesinin idarə edilməsinə təhsil alanların da daxil edilməsi, təhsil müəssisəsi haqqında qərar verərkən müəllimlərin də fikirlərinin nəzərə alınması və s. nəzərdə tutulur. Ənənəvi təhsil sistemində dərs prosesini müəllim planlaşdırır və burada uşaqların maraqları, meyilləri, fərdi xüsusiyyətləri və s. nəzərə alınmırdı. Müasir təhsil sistemi isə demokratiklik prinsipinə önəm verir və dərs prosesində bu prinsipə əməl olunmasına diqqət yetirir. Demokratik təhsil prosesində təhsil alanlar fəal olurlar və dərsin planlaşdırılmasında aktiv iştirak edirlər. Həmçinin onlar müzakirələr zamanı fikirlərini, ideyalarını deməkdən də çəkinmirlər. Bu prinsip üzərində qurulan təhsil zamanı təhsil alanların yaradıcılığı da inkişaf edir, onlar sərbəst şəkildə özlərini ifadə edə və yeni fikirlər irəli sürə bilirlər.

Müəllimin demokratik, liberal, avtoritar, avtokratik ünsiyyət üsulları mövcuddur və təsadüfi deyil ki, bunlardan ən idealı demokratik ünsiyyət üslubudur. Yeri gəldikdə müəllim digər ünsiyyət üslublarından da istifadə etməyi bacarmalıdır, lakin həmişə arxa fonda demokratik ünsiyyət üslubu olmalıdır. Təcrübələr də göstərir ki, bu ünsiyyət formasından istifadə edən müəllim daha hörmətli və nüfuzlu olur. Təhsil alanlar özlərini rahat və azad hiss edirlər və problemləri olduqda müəllimə deməkdən çəkinmirlər. Təhsil prosesi sadəcə təlimdən ibarət deyil. Təhsil alanlara bilik, bacarıq və vərdişləri aşılamaqla yanaşı, onların tərbiyə edilməsi də nəzərdə tutulur. Təhsil alanların fərdi xüsusiyyətlərini bilmədən bunu etmək isə mümkün deyil. Müəllim təhsil alanların dostu olmalıdır ki, onlar öz sözlərini, fikirlərini müəllimə deyə bilsinlər. Bunun nəticəsində isə müəllim öz təhsil prosesini düzgün qura bilər. Bu ünsiyyət üslubu sadəcə müəllimlə təhsil alan arasında deyil, həmçinin təhsil alanla valideyn, təhsil alanla məktəb rəhbəri və b. arasında özünü göstərməlidir. Yeri gəldikdə müəllim də təhsil müəssisəsi ilə əlaqəli fikrini müəssisə rəhbərinə deməyi bacarmalıdır. Belə olduqda hər bir müəllim təhsil müəssisəsinin inkişafında fəal iştirak edir.

Təhsil hər bir dövlətin həyatında mühüm rol oynayır. Bəzi ölkələrin böhrandan çıxmalarında və dünyanın inkişaf etmiş ölkələri siyahısına daxil olmalarında təhsilin rolunu qeyd edirlər. Bu ölkələrə misal olaraq Yaponiyanı, Cənubi Koreyanı və s. göstərmək olar. Əlbəttəki də bu inkişaf təhsildə demokratiklik və humanistlik prinsiplərinə əsaslanmaqla mümkündür. Azərbaycanın təhsil siyasətində də milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla humanist, demokratik fikirli gənclər yetişdirmək, həmçinin dünya təhsil sisteminə inteqrasiya etmək lazımdır.

Nəticə olaraq bunu qeyd edə bilərik ki, təhsildə demokratiklik prinsipi çox önəmlidir və bu prinsip olmadan hazırkı təhsil sistemini təsəvvür etmək mümkün deyil. Demokratiklik prinsipi ilə yanaşı humanistlik prinsipinə də təhsildə önəm verilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nigar Zeynalova "Pedaqogika", Bakı 2016
2. Oqtay Abbasov "Təhsilin idarə olunması", Bakı 2016
3. R. Məmmədov və b. "Təhsilin idarə edilməsinin bəzi problemləri", Bakı 2008

MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU

Demokratik, dünyəvi, hüquqi dövlət olan Azərbaycan bütün dünya ölkələri ilə sülh və əməkdaşlıq şəraitində yaşamağa səy göstərir. Xalqımız ta qədimdən sülhü və əmin-amanlığı yüksək qiymətləndirmiş, öz qonşuları ilə mehriban dostluq münasibətləri yaratmış, onların uğurlarına sevinmiş, dərdlərinə şərik olmuşdur.

Tolerantlıq, başqa xalqların mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə hörmətlə yanaşmaq min illər boyu azərbaycançılıq məfkurəsinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur. Müdrik sələflərimiz istər ölkə daxilində, istər sə də onun hüdudlarından kənarında yaşayan xalqların nümayəndələrinə ehtiramla yanaşmışlar. Təsadüfi deyil ki, müasir Azərbaycan cəmiyyətində, onun mənəvi dəyərlər sistemində tolerantlıq, multikulturalizm ənənələri mühüm yer tutur.

Multikultural dəyərlərin təşəkkül tapmasında təhsilin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu səbəbdən də respublikamızın ali, orta ixtisas və ümumtəhsil müəssisələrində multikulturalizmin nəzəri əsaslarının öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Dövlət siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilən multikulturalizmin gələcəyin qurucuları olan gənclər tərəfindən öyrənilməsi çox vacibdir. Multikulturalizm keçici, müəyyən dövr çərçivəsində gerçəkləşdirilən, kampaniya xarakterli proses deyil. O, ictimai-siyasi, mədəni və sosial tərəqqidə Azərbaycan modelinin mühüm tərkib hissəsi, onun baza elementidir. Bu model bütün dünyanın diqqətini cəlb edərək ölkələr və xalqlar arasında qarşılıqlı etimadın inkişafı üçün nə etmək lazım gəldiyini Azərbaycan Respublikası nümunəsində bariz şəkildə göstərir. Cəmiyyətimizin hərəkətverici qüvvəsi olan gənclərin belə sağlam ruhda tərbiyə edilməsi bütöblükdə dövlətin gələcəkdə də uğurla inkişaf edəcəyinə təminat verir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etmişdir. Bu, əslində, Azərbaycan cəmiyyətinin öz tarixi boyu gerçəkləşdirdiyi yaşam tərzinin dövlət səviyyəsində dəstəklənməsinin təsdiqi və inkişafın stimuludur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, multikultural dəyərlərin ölkəmizdə, milli şüurumuzda qədim tarixi vardır. Hələ eramızdan əvvəlki dövrlərdə Manna, Midiya, Atropatena, Qafqaz Albaniyası kimi dövlətlər də digər xalqların mədəni və mənəvi dəyərlərinə hörmətlə yanaşmışdır. Qədim yerli tayfaların qan yaddaşından süzülüb gələn nəcib keyfiyyətlər sonralar bütün azərbaycanlıların milli təfəkkür tərzinə çevrilmiş, nəsillərdən-nəsillərə keçərək şüurumuzda möhkəmlənmişdir. Cavanşir, Babək, Koroğlu, Nəbi, Kərəm kimi el qəhrəmanlarının digər millətlərin nümayəndələri ilə mehriban münasibətləri, dostluğu, onlardan özünə yoldaş, sırdaş, silahdaş seçməsi tarixi mənbələrdə, folklor nümunələrində qorunub saxlanmışdır.

Azərbaycanlı mentalitetinə xas olan multikultural təfəkkür nişanələri ədəbiyyat və incəsənətdə də çoxdur. Folklorumuzla yanaşı, klassik və çağdaş ədəbi əsərlərdə buna aid çoxsaylı nümunələrə rast gəli-rik. Bunlar isə təhsildə, bütövlükdə gənc nəslin təlim-tərbiyəsi prosesində, qarşıya qoyulan hədəflərə daha tez çatmağı, deməli, multikultural dəyərlərin tədrisini və mənimsənilməsini asanlaşdırır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. “Azərbaycan müəllimi”, 2013, 25 oktyabr, N41
2. <https://525.az › news › 76650-tehsild>.

ŞAĞIRDLƏRDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK HİSSİNİN FORMALAŞMASINDA 2-ci QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN ROLU

Bu Tarixi zəfər nəticəsində gənc nəsildə, xüsusilə məktəblilərdə vətənpərvərlik hissi artdı. Mühari-bədən öncəki dövr ilə sonrakı dövr arasındakı ən mühüm fərqlərdən biri Vətənə olan sevginin, xalqın bir-liyinin, dövlət başçısına olan inamın artmasıdır. Mühari-bədən öncəki dövrdə şagirdlərin vətənpərvərlik anlayışı Qan yaddaşımızı əzbərləmək və unutmamaqdan ibarət idi. Torpaqların geri qaytarılması, vətən-daşlarımızın öz ata-baba yurduna geri dönə biləcəyi fikrinə ölkə ərazisində artıq mücərrəd bir fikir kimi baxılırdı və bu da öz növbəsində kiçik yaşlıların, şagirdlərin vətənpərvərlik hislərinə öz təsirini göstərdi. 44 günlük Vətən müharibəsi məktəblilərdə vətənpərvərlik hissini formalaşmasında necə təsir göstərdi:

1. Ailələrində, qohumlarında və ya qonşularında şəhid olmuş igid oğullarımızın Vətən uğrunda öz canlarında keçməsi şagirdlərdə- vətəni qorumağın hər bir vətəndaşın borcu olduğuna əmin olması ilə nəticələndi.
2. Vətənə xidmət etmək üçün əsgərliyə getmək, vətənin keşiyin çəkmək onlarda yalnız məcburi vətən borcu hissini deyil, qürur və həvəslə vətənə xidmət etmək istəyinin formalaşması ilə nəticələnmişdir.
3. Bu müharibə şagirdlərin maraq dairəsinin dəyişməsinə, onların ölkə ərazisində baş verən siyasi ha-disələrlə yaxından maraqlanmasına da öz təsirini güclü şəkildə göstərmişdir. “Heç bir vətəndaş ictimai-siyasi həyata biganə qalmamalıdır” Heydər Əliyevin bu kəlamı öz təsdiqini tapmışdır.

Gənclərimiz keçmiş müharibənin qanı ilə səpilən küçələri, dağılmış və yangından qaralan divarları, torpaqlarımızdan babalarının, atalarının və analarının əlləri ilə qəddar düşmənin süpürülüb atılmalarını gördülər. Bu faktlar da həmçinin, gənclərdə düşməne qarşı olan qəzəbin, nifrətin daha da artmasına səbəb olmuşdur və ata-babalarının hansı zülmətlər çəkdiyinin sübutu olmuşdur. Şəhidliyin vətənpərvərliyin ən uca zirvəsi olduğunu və onlarla bütün xalqın fəxr etdiyini artıq bütün məktəblilərə aydındır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://muallim.edu.az/news.php?id=14223>
2. <https://muallim.edu.az/news.php?id=5154&sa=X&ved=2ahUKEwjGjOL7oqfnAhUuQkEAHQqNCiAQFjAGegQIAhAB>

Nuray Agammedova
Azerbaijan University of Languages
Faculty of Education 2-group-307A,
Academic Adviser: Elfinaz Davudova
na.agammadova@adu.edu.az

WAYS OF CREATING SUCCESSFUL CLASSROOMS

Problem behaviour rarely occurs in successful language classrooms. When students are engaged, have a reasonable level of self-esteem and are experiencing success, there is no incentive for them to behave badly, disrupt lessons or create barriers between themselves and their teacher or their peers. We need, then, to examine how we can try to ensure that the classroom is a success-oriented environment.

There are three things we need to bear in mind in order to achieve this.

Norms need to be explicitly discussed: It is not effective just to tell our students to read a set of rules about what is considered to be normal and acceptable behaviour. We need to discuss the rules with a class, explaining what they mean and why they are there. We might give the students a handout describing the kind of behaviour we expect from them. Perhaps we can have a poster or wallchart.

Norms can be jointly negotiated: If we really want our students to 'buy into' a set of rules or norms of behaviour, we will go further than just explaining them. We will actively negotiate what should go into our list with our students by creating a jointly agreed *code of conduct*. The code (a kind of contract between teacher and students) could include details, about classroom behaviour

When a teacher and students have divergent views about what is acceptable and what is not, we should take the students' opinions into account and try to work with them. However, ultimately we will have to be firm about what we are prepared to accept.

With low-level classes, teachers may need to hold the discussion in the students' first language. Where this is not possible - as in a multilingual class - we will need to show it quickly and calmly,

Some teachers adopt a formula where teacher and students produce a chart which says 'As your teacher/a learner I expect...', 'As your teacher/a learner, I will...'. These bind both the teacher and learners to behaviours which will be mutually beneficial.

Norms need to be reviewed and revisited: Just because we have discussed a code of conduct at the beginning of a term or semester, it does not mean that our job is done. When the students step outside the norms of behaviour, we need to be able to remind them of what we agreed on. This will be made much easier if there is a copy of the code (say on a poster or wallchart) which we can refer to.

When the class starts behaving in ways that are not especially appropriate, we will discuss the situation with them and get their agreement to come up with new norms to cover this new situation.

Reference List:

1. Jeremy Harmer-“The Practice of English Language Teaching” 2015

Oruczadə Ələviyyə
Azərbaycan Dillər Universiteti,
Təhsil 2 fakültəsi, 219a qrupu
Elmi rəhbər: fil.f.d Salmanova Sevinc
832eleviyye@adu.edu.az

PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ ONLAYN TƏHSİLİN ƏHƏMİYYƏTİ

Pandemiya-yunan sözü olub “pandemia” sözündən əmələ gəlib. Mənası bütöv bir ərazini, ölkəni və s. tutan yoluxucu xəstəlikdir. Son 1 il ərzində bu söz artıq bütün dünyanın əzbərindədir. Halbuki, bir neçə il bundan öncə bu söz bu günkü qədər insanlar tərəfindən bilinmirdi. Bildiyimiz kimi “pandemiya” sözü dilimizdə məhz Covid-19'un yayılması ilə daha sıx işlənməyə başladı. Korona virusun nə olduğunu bilməyən yoxdur. Bəs belə bir dövrdə təhsil yenə də əvvəlki, kimidirmi? Onlayn həyata, onlayn təhsil necə təsir göstərir?

Dövlətin gələcəyi və müstəqilliyinin mühüm şərtlərindən biri də mükəmməl təhsil sisteminin qurulmasıdır. Respublikamızda həyata keçirilən islahatlar təhsil sisteminin səmərəliliyini təmin etməyə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnən fəal şəxslər yetişdirməyə xidmət göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, müəllimlik peşəsi son dərəcə mürəkkəb peşələrdən biridir və bu dövrdə şagird və tələbələrin onlayn dərslə motivasiya ola bilməsi ən çox onlardan asılıdır.

Müasirləşən dünyada təhsilində elektronika əsrinə uyğun inkişafının müsbət tərəflərini indi yaxşı görə bilməsək də, bir neçə ildən sonra həyatımıza təsirini hiss edəcəyik. İnsanlar yeni bir şeyi ilk görəndə qəbul etməkdə çətinlik çəkirlər, necə ki smartfonlar ilk dəfə həyatımıza gələndə insanlar təəcüblə qarşılaşmışdılar, eləcə də indi. Artıq smartfonlar həyatımızın ayrılmaz bir parçasıdır.

Pandemiya şəraiti ilk öncə insanların həyat tərzini dəyişdiyi üçün ona adaptasiya ola bilmək müəyyən bir zaman tələb edir. Gənc insanlar onlayn həyata rahat keçdikləri halda, orta yaşlı və ya yaşlı insanlarda müəyyən qədər çətinlik yaradır. Məhz buna görə də, pandemiyanın ilk zamanlarında dünyanın istənilən yerində bu böyük bir narazılığa səbəb oldu. Pandemiya təhsil ilə yanaşı bir çox sahəyə öz təsirini göstərmişdir. Əslində isə düşünülməyən dərəcədə təhsilə mənfi təsir göstərmir. Çünki bir baxımdan maddi yəni, ekonomik cəhətdən bizə çox xeyir edir. Evimizdən çıxmada pulsuz və cüzi bir qiymətə onlayn bir çox kurslardan dərslə ala bilirik. İstər xarici dil, istər IT, istərsə də fərqli bir sahədə. Pandemiya həmçinin bir

çox universitet, kollec,məktəb və s. özləri üçün onlayn platforma yaratmasına səbəb oldu. Bu vasitə ilə də xarici tələbələr daha rahat şəkildə xaricdə təhsilə cəlb oluna bilər.

Pandemiya dövrü təhsil üçün “Andela”, “Udemy”, Coursera” və s. kimi bir çox proqramların aktiv istifadəsinə şərait yaratdı. Britaniyanın məşhur “PearsonEducation”şirkəti pandemiya dövründə onlayn platformalar üzrə araşdırma aparıb və nəticədə onlayn platformalarda aktivliyin 400% artdığını görmüşdür. Belə proqramlar vasitəsi ilə insanlar dünyanın istənilən yerindən, istənilən müəllim və ya universitetindən dərs ala bilərlər. Eyni zamanda onlar həm onlayn sinf otaqları və tapşırıqlar, yarışlar vasitəsi ilə özlərini məktəbdəki kimi hiss edirlər. Müəllimlər hətta onlara ev tapşırığı verir, qiymətləndirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. http://iqtisadiislahat.org/store//media/2020/Iyun/05.06.2020-Tehsil_Tendensiya2.pdf

MÜNDƏRİCAT

I – BÖLMƏ

Nuray Mahmudlu BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR.....	4
Məmmədli Könül II QARABAĞ MÜHƏRİBƏSİ DÖVRÜNDƏ DANIŞIQLAR PROSESİ.....	5
Pərvanə Abbasova AZƏRBAYCANIN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ YERİ	6
Gurbanova Gulay MILITARY RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY AND PRESIDENT ILHAM ALIYEV'S ROLE IN AZERIBAIJAN MILITARY VICTORY	7
Ərhan İbrahimli, VƏTƏN MÜHƏRİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCANIN İNFORMASIYA SAVAŞI.....	8
Baxışova Gülnaz İKİNCİ QARABAĞ MÜHƏRİBƏSİNİN YEKUNLARINA DAİR İMZALANAN ÜÇTƏRƏFLİ BƏYANAT.....	9
Haşımzadə Fatimə ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANA KÖÇÜRÜLMƏSİ.....	9
Vahabova Aysu İKİNCİ QARABAĞ MÜHƏRİBƏSİNİN İNFORMASIYA CƏBHƏSİ.....	10
Əzizzadə Məhəmmədəli AZƏRBAYCAN-PAKİSTAN MÜNƏSİBƏTLƏRİ MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ	12
Məmmədli Cavid ŞƏRQİ UKRAYNADA SEPARATİZM.....	13
İmran Muğbilov MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKiYƏ MÜNƏSİBƏTLƏRİ.....	14
Nübar Osmanova İlqar qızı BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR.....	15
Tağıyev Timur THE GREAT LIDER HEYDAR ALIYEV	16
Quluzadə Elgiz BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏRDƏ MÜASİR SİYASİ PROSESLƏR.....	16
Xədicə Abdullayeva MULTİKULTURALİZM FENOMENİNİN XARİCİ SİYASƏT SİSTEMİNƏ TƏSİRİ.....	17
Gülnur Niftəli ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ XARİCİ SİYASƏT	18
Abulova Məhluqə 1988-1994-cü İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANA QARŞI ERMƏNİ TERRORU.....	19
Ümid Musayev AZƏRBAYCAN-TÜRKiYƏ BİRLİYİ: DOSTLUQ VƏ QARDAŞLIQ NÜMUNƏSİ	20
Азизова Малахат Рашад кызы РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ	21
Əliyeva Sevinc AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BEYNƏLXALQ MÜNƏSİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ YERİ	22
Əliyeva Sevinc Əbdürəhman qızı AZƏRBAYCAN-TÜRKiYƏ MEDIA ƏLAQƏLƏRİ	22
Əhmədova Hənifə Qəhrəman qızı II QARABAĞ SAVAŞINDA FRANSANIN MÖVQEYİ	24
Cavadzadə Nərgiz Atəş qızı II QARABAĞ MÜHƏRİBƏSİ BALKAN ÖLKƏLƏRİ MƏTBUATINDA	25
Quliyeva İlhamə 44 GÜNLÜK MÜHƏRİBƏ CƏNUBİ AMERİKA ÖLKƏLƏRİNİN MƏTBUATINDA	26
Məmmədova İradə Zaur qızı ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	26
Orucov Murad Azad oğlu XXI ƏSRDƏ AZƏRBAYCAN-ÇİN MÜNƏSİBƏTLƏRİ.....	27
Mehdiyeva Fidan Qabil qızı NAPOLEON MÜHƏRİBƏLƏRİ DÖVRÜNDƏ DANİMARKA-NORVEÇ İTTİFAQI.....	28
Məmmədova Nərgiz 44 GÜNLÜK II QARABAĞ MÜHƏRİBƏSİNDƏ B.BRİTANİYANIN MÖVQEYİ.....	29
Hülya Dursunova Cəmil qızı YAPONİYA II DÜNYA MÜHƏRİBƏSİ İLLƏRİNDƏ.....	30

Ağayev Tahir Şakir oğlu BRİTANİYA MANDATI DÖVRÜNDƏ YƏHUDİ PARLAMENTARİZMİ ƏNƏNƏSİ.....	31
Mirzəyeva Lamiyə Eyvaz qızı AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNDƏ QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN ROLU	32
Məmmədzadə BİKə Nail qızı AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNDƏ BAKI-TBİLİSİ-ƏRZURUM QAZ KƏMƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	34
Aynur Nağıyeva KOREYA CƏMİYYƏTİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ: DEMOQRAFİK PROBLEMLƏR VƏ YAŞLANMA.....	35
Əliyeva Asya YAPON MÜSTƏMLƏKƏSİNİN KOREYAYA TƏSİRİ	36
Hacılı Fidan “EL PERUANO” QƏZETİNDƏKİ “XOCALI SOYQIRIMI” ADLI MƏQALƏDƏ İŞLƏNƏN SİYASİ TERMİNLƏR.....	37
Маммадова Сабина ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ.....	38
Yətər Mehrabova TÜRKMƏNÇAY MÜQAVİLƏSİNİN AZƏRBAYCAN XALQI ÜÇÜN ACI NƏTİCƏLƏRİ	38
Seyidağa Musayev 1936-1939-cu İL İSPANİYA VƏTƏNDAŞ MÜHARİBƏSİNİN BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ YERİ.....	40
Səfərova Səbinə SOYUQ MÜHARİBƏDƏN SONRA ŞİMAL ATLANTİKA MÜQAVİLƏSİ TƏŞKİLATININ (NATO) TRANSFORMASIYASI (1991-1999-cu İLLƏR)	41
Əliyeva Kəmalə MÜASİR DÖVRDƏ BALKAN ÖLKƏLƏRİNİN DEMOQRAFİK İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ.....	42
Rüstəm Əliyev PİLOTSUZ UÇUŞ APARATLARININ AKTİV İSTİFADƏ OLUNDUĞU MÜASİR DÖVRDƏ MÜHARİBƏLƏRİN GEDİŞATINA QIRICI TƏYYARƏLƏRİN TƏSİRİ	42
Əliyeva Ağxanım AFR-in ƏSAS QANUNUNUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	43
Сархан Гусейнов ИММИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА США В XXI ВЕКЕ	44
Əzizə Məcidova BÖYÜK BRİTANİYA XARİCİ SİYASƏTİNDƏ YUMŞAQ GÜC AMİLİ.....	46
Айтадж Багирли РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ США.....	46
Lamiyə Məmmədova BRİTANİYA MƏDİASINDA II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ.....	47
Ənsərova Aytac QARABAĞ ZƏFƏRİ BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜSTƏVİDƏ	48
İsayev Samir Fuad MÜASİR DÖVRDƏ İSRAİLİN YAXIN ŞƏRQ GEOSİYASƏTİ.....	49
Аскерова Ситара ПРЕЗИДЕНТСТВО И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ИЛЬХАМА АЛИЕВА	49
Насиёва Nigar Elman qızı 44 GÜN-QARABAĞ QƏLƏBƏSİ	50
Adil Adilov AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDA VƏTƏNDAŞ MÜHARİBƏSİ (1861-1865).....	51
Əlizadə Nigar Eldar qızı ABŞ İLƏ ÇİN ARASINDA TİCARƏT MÜHARİBƏSİ.....	52
Nigar Fəğəzadə Fəğəc qızı HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİ.....	53
Алия Алиева БИОГРАФИЯ ИЛЬХАМА АЛИЕВА.....	54
Lalə Əzizova Cəbrayıl qızı ABŞ-İN CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİ	55
Cəfərli Röya BÖYÜK BRİTANİYA VƏ İSPANİYA ARASINDA CƏVƏLLÜTARİQ BOĞAZI PROBLEMİ	56
Анар Бадалов ЯДЕРНАЯ ПОЛИТИКА ВЕЛИКОБРИТАНИИ	57
Nigar Cavadzadə Ayaz AĞDABAN FƏCİƏSİ.....	58

Məcidova Aydan Səttar qızı II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN BRİTANİYA MƏTBUATINDA İŞIQLANDIRILMASI.....	59
Мамедова Захра ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА	60
Захра Мохсунова БИОГРАФИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА	61
Abışova Nərmən QƏDİM AZƏRBAYCAN DÖVLƏTLƏRİNİN DİPLOMATİYASI	61
Rauf Hacımuradov TÜRKİYƏYƏ QARŞI ERMƏNİ TERRORİZMİ VƏ ASALA-PKK MÜNASİBƏTLƏRİ	62
Əliyeva Ülvyyə XIX ƏSRİN SONLARI XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ERMƏNİ TERROR TƏŞKİLATLARININ ANTI-TÜRK FƏALİYYƏTİ.....	63
Emil Ramazanadə ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ИСПАНОЯЗЫЧНЫХ ИММИГРАНТОВ В ПЕРВОМ ПОКОЛЕНИИ В США С НАЧАЛА XXI ВЕКА.....	64
Əhmədzadə Lamiə Talib qızı QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANI – ABŞ-da İPOTEKA BÖHRANI (2008-2009-cu İLLƏR).....	65
Nigar Rəfiyeva AZƏRBAYCAN VƏ İNDONEZİYA ARASINDA BEYNƏLXALQ İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİN QURULMASI VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ	66
Vələh Babayev УЧАСТИЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ В СТРАТЕГИИ ПРОТИВ РАСПРОСТРАНЕНИЯ АФГАНСКОГО НАРКОТИКА.....	67
Nəzrin Cəfərova AFR-in SEÇKİ SİSTEMİ.....	68
Aygün Soltanzadə II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ ERMƏNİ VANDALİZMİNİN TƏZAHÜRLƏRİ.....	68
Aişə Bəşirova II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ DÜNYA DÖVLƏTLƏRİNİN AZƏRBAYCANIN HAQLI MÖVQEYİNİ DƏSTƏKLƏMƏSİ.....	69
Hicran Həsənova AZƏRBAYCAN VƏ AVROPA ŞURASI: 20 İLLİK ƏMƏKDAŞLIQ	70
Umudəliyev Tərlan ERMƏNİ TERRORİZMİ ERMƏNİ DÖVLƏTÇİLİYİNİN ƏSASI KİMİ.....	71
Aydan Hüseynli AZƏRBAYCAN VƏ ABŞ MÜNASİBƏTLƏRİNİN HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜ.....	72
Nərgiz Babayeva AVROPA İTTİFAQI VƏ TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ	73
Murtuzəliyeva Fatimə BREKSİTDƏN SONRA AVROPA İTTİFAQINDA MÜDAFİƏ VƏ TƏHLÜKƏSİZLİK SİYASƏTİ.....	74
Bariş Əliyərli RUSİYA- UKRAYNA MÜNASİBƏTLƏRİ	75
Ləman Qasıмова AZƏRBAYCAN TÜRKİYƏ QARDAŞLIĞI 1 MİLLƏT 2 DÖVLƏT PRİNSİPİ.....	76
Həsənov Uğur Süleyman oğlu BÖYÜK BRİTANİYA VƏ ARGENTİNA ARASINDA FOLKLEND MÜHARİBƏSİ.....	77
Cəfərova Nazənin “BREXİT”: BÖYÜK BRİTANİYA Aİ-dən ÇIXIŞI.....	78
Кямалә Османова ВАЖНОСТЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И РОССИЕЙ.....	78
Səkinə Niftəliyeva DONALD TRAMPIN HAKİMİYYƏTİ İLLƏRİNDƏ ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ	79
Axundov Məhəmməd Elşən oğlu SOYUQ MÜHARİBƏNİN BİTMƏSİ: GEOSİYASƏTİN SONU?	80
İbrahim Səfərli Aİ-nin MÜASİR PROBLEMLƏRİ.....	81
Taghiyev Nurlan AZERBAIJAN AND UKRAINE RELATIONS	82
Гулиев Наими Насими НАЧАЛО ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ.....	83
Aхмедова Назпери Шахмар кызы СУЩНОСТЬ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ	84

Behbudova Həmidə RUS-YAPON MÜHARİBƏSİ (1904-1905)	85
Qənbərli Nuranə 11 Sentyabr Terror Aktından Sonra Azərbaycan-ABŞ Münasibətləri.....	85
İsmayilzadə Fidan DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND SOUTH KOREA	86
Nəsibli Ülkər 30 İllik Qara Buludları Dağıdan 44 Günlük Müharibə.....	87
Lamia Karazadə THE HEROIC HISTORY OF THE NATIONAL HERO OF AZERBAIJAN POLAD HASHIMOV	88
Rzalı Aytac II Dağlıq Qarabağ Müharibəsi Müddətində Avropa Birliyinin Məsələyə Yanaşma Tendensiyaları	88
Kənan Babayev İkinci Qarabağ Müharibəsində Qələbənin Azərbaycanın Xarici Siyasətinə Təsiri.....	89

II BÖLMƏ

İsmayıl Qululu, Dondurulmuş Munaqişələrin Alovlanma Təhlükəsi-Dağlıq Qarabağ Nümunəsi.....	91
Səma Amil qızı Məmmədova Qaçqın və Məcburi Köçkünlərin Sosial-iqtisadi Problemlərin Həllində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Rolu	92
Qara Şəmiyev Avropa Birliyində Radikal Sağ Partiyaların Yüksəlişi	93
Aytac Əlaslanova Sosial İşin Yaranma Tarixi	94
Şərifəliyeva Aysel Nəcməddin qızı İngiltərədə Əlillərin Hüquqları	95
Hücezadə Kənan Qüdrət oğlu Norveç Mediasında Plüralizm və Onu Şərtləndirən Amillər.....	96
Məmmədova Şəbnəm Rüfət qızı Böyük Çin Səddi.....	97
Aydan Haşımova Bəhərçin qızı Böyük Britaniyada Miqrasiya Problemləri.....	97
İsmayilova Fatimə Nəsimi qızı Cənubi Amerikanın Məcəzəsi - Maçu-Pikçu Şəhəri	98
Günəl Cəfərzadə Zakir qızı Böyük Britaniyada Müasir Dövr Üçün Etnik Müxtəliflik	99
Fəridə Adıgözəlova Cabir qızı Mejdici Dövrü	100
Lalə Bağirova Akif qızı Yapon Məcəzəsi.....	101
Əlizadə Nərmin Azərbaycanda Multikulturalizm Cəmiyyətin Əsas Milli Psixoloji Xüsusiyyəti Kimi ..	102
Qurbanova Diana Культурные феномены Испании.....	103
Hümmətova Xanım Koreyalıların Mənəvi Problemləri	104
Kənan Əliyev Koreya Dirlərinin Tarixi.....	105
Hüseynova Günay Koreya Cəmiyyəti və Multikulturalizm.....	106
İsmayilova Fidan Qlobal İstiləşmə.....	106
Murad Hacızadə Regionşünaslığın Aktual Problemləri.....	107
Bəhruz Nədirov Sosialişin Təşkilinin Əsas Xüsusiyyətləri	108
Nərmin Zamanova ABŞ-da Yenidənqurma Dövründə Etnosiyası Mübarizə	109
Sevda Əkbərzadə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Daxili Siyasəti	110

Günel İbrahimova	
KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASININ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRLƏRİ.....	111
Əhmədov Vəxtiyar Hüseyn oğlu	
ARGENTINA CƏMİYYƏTİNDƏ DİNİ FAKTOR: TARIX VƏ MÜASİRLİK	112
Мамедов Эльданиз Раминович	
МИГРАЦИЯ В США.....	113
Aydan Əliyeva	
AZƏRBAYCANDA OLAN ƏCNƏBİ İŞÇİLƏRİN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANDA OLAN XARİCİ ŞİRKƏTLƏRİN ƏMƏK BAZARINA TƏSİRİ.	114
Zəhra Həsənova	
İSPANİYA KRALLIĞINDA TERRORİZM VƏ ETNOSİYASI SEPARATİZM MEYİLLƏRİ	115
Süleyman Ramazanov Elgiz oğlu	
BREXİT'İN BÖYÜK BRİTANIYA İQTİSADİYYATINA TƏSİRLƏRİ	116
Zemfira Quliyeva	
MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ CƏBƏLLÜTARIQ PROBLEMİ.....	117
Səfərəliyeva Gülnaz	
44 GÜNLÜK QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN XALQININ ƏZMİ.....	118
Novruzova Mədinə Nətiq	
РОЛЬ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ ПРИ ВОССТАНОВЛЕНИИ КАРАБАХА	119
Babayeva Dilara Zaur	
АЗЕРБАЙДЖАН КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ НОВОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ.....	120
Yusif Muradov,	
AZƏRBAYCANIN ZƏFƏR TARİXİ DÜNYA MEDIASINDA	121
Cabbarova Xəyalə	
XXI ƏSRİN ÇAĞIRIŞLARINA FEMİNİZM BAXIŞI	122
Baxşəliyeva Zəhra	
44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ.....	123
Zamanova Həmayıl	
APREL DÖYÜŞLƏRİNDƏN SONRA DİL FAKTORUNUN REGIONAL MÜNASİBƏTLƏRDƏ ƏHƏMİYYƏTİ ..	124
Aysel Əhməd zadə	
NORVEÇ SİĞORTA PLANI.....	125
Kamran Novruzlu	
QARABAĞ ZƏFƏRİNİN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİ	125
Məmmədova Aytac	
İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ DÜNYA XALQLARININ FAŞİZM ƏSARƏTİNDƏN AZAD OLUNMASINDA AZƏRBAYCANLILARIN ROLU	127
Əli Sadıxov	
İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ ƏRƏFƏSİNDƏ GEOSİYASİ REALLIQLAR.....	128

III BÖLMƏ

Eldəniz Həsənov	
AZƏRBAYCANDA MÜASİR CƏMİYYƏTİN PEŞƏKAR İNKİŞAFI ÜÇÜN XARİCİ DİL FAKTORUNUN ƏHƏMİYYƏTİ.....	130
Deniz İsmayılova	
THE IMPORTANCE OF LEARNING LANGUAGES IN A MODERN-DAY INDIVIDUAL'S LIFE	131
Babayev Ələkbər	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ	131
Xankişiyeva Nəzrin	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ	132
Hikmət Əhmədli	
SALAM, HELLO, BONJOUR, ZDRAVSTVUY.....	133
Məmməd zadə Nigar	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ	134
Bashirli Selcan	
THE IMPORTANCE OF A FOREIGN LANGUAGE IN A WORLD.....	135
Hacıyeva Təranə Adışirin qızı	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA ALMAN DİLİ VƏ ALMAN DİLİNİN FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİ	136
Nərmin İsmayılova	
AZƏRBAYCANIN DÜNYA İQTİSADİYYATINA İNTEQRASİYASI PROSESİNDƏ XARİCİ DİL FAKTORUNUN ROLU	137
Yaqub Səmədzadə	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ	138

Alxanlı Alturan	
AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN YƏHUDİ MƏNŞƏLİ İNSAN ADLARI VƏ ONLARIN İFADƏ ETDİYİ MƏNA.....	139
Hacızadə Sevinc Tofiq qızı	
İNAQURASIYA NİTQİ VƏ ONUN TARİXİ.....	140
Fatimə Tahirova Tahir qızı	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR.....	141
Nərgiz Bəhmənli	
BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ DİALEKT SÖZLƏRİNİN İŞLƏNMƏ ŞƏKLİ.....	142
Səmədzadə Mədinə	
FRANSIZ DİLİNDƏKİ SABİT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ VERİLMƏSİ.....	142
Rzayeva Böyükxanım	
СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА.....	144
Xaspoladova Cəmilə	
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА.....	145
Süleymanova Aytac	
İTALYAN DİLİNDƏ NİSBİ ƏVƏZLİKLƏR.....	145
Orucov İlkin	
İSPAN DİLİNDƏ NEOLOGİZMLƏR.....	146
Mövlamov Cabir	
İTALYAN DİLİNDƏ İQTİSADI MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİNDƏ TERMİNOLOJİ PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI.....	147
Musayev Həsən	
İSPAN DİLİNDƏ İDMAN SAHƏSİNƏ AİD TERMİNLƏR.....	148
Aysel Hacıyeva	
DİALOJİ NİTQİN İTALYAN DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	149
Aytac Quliyeva	
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБОРОТЫ В ОБЩЕСТВЕННО ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА.....	150
Səidə Məmmədova	
MÜASİR DÜNYADA İNGİLİS DİLİNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	151
Şükürova Nəzrin	
SİYASİ VƏ HÜQUQİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR.....	152
Humay Rzabəyova	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA TƏRCÜMƏ PROSESİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR.....	153
Bağirova Şahnaz	
ARQO, JARQON VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK, ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	154
Aytac Cabbarova	
BƏDİİ MƏTNLƏRDƏ VERİLMİŞ METAFORALARIN TƏRCÜMƏSİ.....	155
Nərgiz Maharramli	
BİLİNGUAL DICTIONARIES.....	156
Güllər Mehdiyeva	
LEKSİK-ÜSLUBİ VASİTƏLƏRİN İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI.....	157
Hüseyn Hüseynzadə	
THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGES IN A GLOBALIZING WORLD. /TOEFL.....	158
Ramazanova Kamilla Akif	
МЕТОНИМИЯ КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ.....	158
Azadə Həsənzadə	
BORROWING WORDS IN ENGLISH.....	159
Arifə Rəsulova	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SİFƏTİN MÜQAYİSƏ VƏ ÜSTÜNLÜK DƏRƏCƏLƏRİNDƏ SİNTETİK VƏ ANALİTİK FORMALARININ PARALEL İŞLƏNMƏSİNƏ DAİR.....	160
Nəbizadə Gülmirə	
AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ ÇOXMƏNALI SÖZLƏR.....	161
Ali Мовсумов	
ЛЕКСИЧЕСКОЕ СХОДСТВО АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	162
Ağaxanzadə Böyükxan	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ.....	162
Aypare Safarlı	
DIVERSITY OF ENGLISH AND ARMENIAN LANGUAGES.....	163
Aqsa Rzayeva	
XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ.....	164

Ayşən Əliyeva ƏRƏB ALINMALARININ İNDONEZİYA DİLİNDƏ YERİ	165
Seydi Akbarzadəh THE INFLUENCE OF ENGLISH ON AZERBAIJANI DURING THE PERIOD OF GLOBALIZATION	166
Nasirova Sudama BENEFITS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	167
Nəbizadə Nuray IDIOMS IN ENGLISH.....	168
Şəms Cəfərova SLANGS IN ENGLISH	169
Zümrüd Həsənova РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ	170
Fidan Nəbiyeva XARİCİ DİLLƏRİ ÖYRƏNMƏK LIBERAL TƏHSİLİN BİR HİSSƏSİ KİMİ	171
Ədilə Babayeva ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА	172
Fatimə Kərimova ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА СОПОСТАВЛЯЮТСЯ С ИХ ЭКВИВАЛЕНТАМИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	173
Fikret Ağayev DIE WICHTIGE ROLLE DER DEUTSCHEN SPRACHE FÜR DIE ENTWICKLUNG UNSERES LANDES IN EINER SICH GLOBALISIERENDEN WELT.....	174
Aytaj Məmmədli HOMONYMY.....	175
Məmmədli Fatimə AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ BEYNƏLMİLƏL TERMİNLƏR	176
Türkan Şahbazova MƏDƏNİ MÜXTƏLLİFLİYİN DİLƏ TƏSİRİ.....	177
Jalə Quliyeva TYPES OF SYNONYMS IN ENGLISH	177
Həqiqət Xəlilova TÜRK DİLİNDƏ İNGİLİS DİLİNDƏN ALINMA SÖZLƏR.....	178
Səyyarə Rəvanlı BƏDİİ FİLM LƏR DİLİN TƏDRİSİ VASİTƏSİ KİMİ.....	179
Aytac Sadıqova QLOBALLAŞAN DÜNYADA ÜMUMÜNSİYYƏT VASİTƏSİNƏ ÇEVRİLƏN İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ ŞİFAHİ VƏ YAZILI DİL FORMASININ TƏSİRİ HAQQINDA.....	180
Diana Orucova THE PECULIARITY OF METAPHORS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	181
Məhdixanlı Gültəkin PROVERBS	182
Qurbanzadə Nigar ALLUSION	183
Quliyeva Leyla THE DISTINCTION BETWEEN ZEUGMA AND PUN IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	183
Babayeva Nərgiz MÜASİR DÖVRDƏ DİLİMİZƏ DAXİL OLMUŞ ALINMA SÖZLƏR.....	184
Mələhət Abbasova SYNONYMS IN ENGLISH	185
Aygun Eminova «СЛОВОМ МОЖНО УБИТЬ, СЛОВОМ МОЖНО СПАСТИ» (В. ШЕФНЕР).....	186
Mədinə Məmmədova ACTIVE LEARNING METHODS IN MASTERING FOREIGN LANGUAGES (ENGLISH)	Ошибка! Закладка не определена.
Ramilə Dursunaliyeva HOMONYMS	188
Narin Hacıyeva.....	189
NİTQ ETİKETLƏRİNİN MİLLİ MƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	189
Mahmudova Nuray MÜASİR ALMAN DİLİNDƏ TOPONİMLƏR	189
Fəridə Mahmudova SHORTENING OF SPOKEN WORDS AND ITS CAUSES	191

Gülsüm Quluyeva QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏNİN FORMALAŞDIRILMASI.....	192
Şirəliyeva Fidan METAPHOR AND ITS TYPES	193
Aytən Rəhimova QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİL BİLİYİNİN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ	194
Nərgiz Guluzada IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE IN A GLOBALIZING WORLD	194
Ləman Əhmədşadə Azər qızı QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DIALOQU İNTENSİVLƏŞDİRƏN AMİL KİMİ (FRAZELOGİYADA “UZAQ” TOPONİMLƏRİN “YAXINLAŞMASI”).....	195
Bahar Məmmədova MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİN ŞƏRT ŞƏKİLİ VƏ ONUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ	196
Əsgərzadə Fidan Nətiq qızı AZƏRBAYCAN KİV-İN DİLİNDƏ NORMA POZUNTULARI.....	197
Quliyeva Şəhla XARİCİ DİLLƏRİN QLOBALLAŞAN DÜNYADA ƏHƏMİYYƏTİ	198
Səadət Sadiqova QLOBALLAŞAN DÜNYADA XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN YENİ FORMATI HAQQINDA (“ŞAQLI KONTEKST” NƏZƏRİYYƏSİ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ).....	199
Fərhadlı Sevinc MÜASİR ALMAN DİLİNDƏ KONSEPTUAL METAFORANIN TƏDQİQİ.....	200
Babayeva Ləman THE FOR-TO İNFİNİTİVE CONSTRUCTION İN MODERN ENGLISH.....	201
Baxşiyeva Mətanət GERUNDIAL CONSTRUCTION İN MODERN ENGLISH.....	202
İmanova Fərqanə WRITING A REACTION PAPER	202
Günəl Vənətizadə ENGLISH BORROWING PREFIXES	203
Nəzrin Xəlilzadə İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ EVFEMİZLƏRİN ROLU	204
Nazarova Guzel THE VALUE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES İN TODAY'S SOCIETY	205
Məmmədli Günəl THE IMPORTANCE OF İNNOVATIVE TECHNOLOGY OF A FOREIGN LANGUAGE İN A GLOBALIZED WORLD	205
Pənahova Ülviyyə КОНСТРУКЦИЯ «СЛОЖНОЕ ДОПОЛНЕНИЕ» С ИНФИНИТИВОМ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	206
Hidayətova Nəzrin Rövşən qızı MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ ERQATİV FEİLLƏRİN İŞLƏNMƏSİ	207
Qədirlı Nəzrin İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ TƏYİNİ ƏVƏZLİKLƏR.....	208

IV – BÖLMƏ

Oruc Ələsgərov HEYDƏR ƏLİYEV ÖZ HAKİMİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ VƏ ƏDƏBİYYATINA XÜSUSİ ÖNƏM VERMİŞDİR.....	210
Kərimova Selcan NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİNDƏ TÜRK LÜK SEVGİSİ VƏ İDEYALARI.....	210
Şahbazova İnarə THE LIFE OF NIZAMI GANJAVI	211
Fidan Hüseynova NİZAMİNİN «XOSROV VƏ ŞİRİN» POEMASININ ƏSAS QƏHRƏMANLARINDAN OLAN ŞİRİNİN ETNİK- MİLLİ MƏNSUBİYYƏTİ MƏSƏLƏSİ.....	212
Xanım Heybətova XALID HÜSEYNİN “MİN MÖHTƏŞƏM GÜNƏŞ” ƏSƏRİNİN İDEYA VƏ MƏZMUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	213
Fəxriyyə Qüdrətli NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “LEYLİ VƏ MƏCNUN” POEMASINDA QADIN AZADLIĞININ TƏBLİĞİ	214
Rəhmanova Aynurə HƏYAT HƏQİQƏTLƏRİNİ CƏMİYYƏTƏ ÇATDIRMAQDA ƏDƏBİYYATIN ROLU	215

Məmmədova Gülay ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT	216
Həsənov Şamil Vüqar oğlu FÖVQƏLBƏŞƏR İDEYASINA NƏSİMİ BAXIŞI.....	217
Nuray Əliyeva ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT	217
Rüstəmov Nigar M. Ə. SABİR YARADICILIĞINDA SATİRANIN GÜCÜ	219
Kərimzadə Firəngiz İLQAR KAMİL YARADICILIĞININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	219
Mirzəyeva Lamiyə DÜNYA ŞÖHRƏTLİ SİYASƏTÇİ HEYDƏR ƏLİYEVİN DAHI ŞAİR SƏMƏD VURĞUN İRSİ BARƏDƏ FİKİRLƏR.....	220
Şəbnəm Əliyeva ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN HÜSEYN CAVID İRSİNİN ÖLMƏZLİYİNƏ BÖYÜK İNAMI	221
Hüseyzadə Bəsti İNCƏSƏNƏTƏ BÖYÜK DƏYƏR.....	222
Məmmədov Cavidan MƏDƏNİYYƏT ANLAYIŞI VƏ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİ.....	223
Könül Zeynalova AFAQ MƏSUDUN “GECƏ” HEKAYƏSİNDƏ ÜNSİYYƏT VƏ ƏLAQƏ ƏSKİKLİYİ	224
Aygün Zeynalova KLASSİK İRSİN DAHI NÜMAYƏNDƏLƏRİNDƏN OLAN MƏHƏMMƏD FÜZULİ YARADICILĞININ HEYDƏR ƏLİYEV ÜÇÜN XÜSUSİ YERİ.....	225
Sərxan Fəleydanov CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ YARADICILIĞININ SƏNƏT DÜNYASI.....	226
Səfərli Gülər THE GREAT POET NIZAMI GANJAVI.....	227
Eyvazlı Turanə NİZAMİ EPİK ŞEİRİNDƏ HƏYAT FƏLSƏFƏSİ	228
Lalə Qasımzadə Fuad qızı GEORGE ORWELLİN 1984 ƏSƏRİNDƏ MÜHARİBƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ	229
Muradova Nərmin ÇİNDƏ BUDDİZMİN YARANMASI.....	230
Əlibəyzadə Leyla POLŞADA 3 KRAL (EPİFANİYA BAYRAMI).....	230
Tağızadə Aygün MÜASİR DÖVRDƏ YAPONLARIN DƏFN MƏRASİMLƏRİ.....	231
Məmmədzadə İsmayıl AMERİKADA KLOVIS MƏDƏNİYYƏTİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	232
Hüseynəliyeva Aytac ZƏFƏR TAĞI ƏSƏRİNDƏ HƏYATA BAXIŞ	233
Hüseynzadə Aynur FYODOR MİXAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİNİN “KARAMAZOV QARDAŞLARINDA” ATALAR VƏ OĞULLAR PROBLEMİ.....	234
Искендер Байрамов АКТУАЛЬНОСТЬ ТВОРЧЕСТВА М.А.САБИРА В НАШИ ДНИ.....	235
Nicat Mədətli TÜRK-İSLAM DÜNYASININ AYDINLANMASINDA HƏSƏN ƏLİ YÜCƏLİN ROLU	236
Cəfərzadə Mənzər MERRİ ŞELLİNİN “FRANKENSTEİN” ƏSƏRİNDƏKİ SINONİM SÖZLƏR	237
Reqsanə Şirinli COLOURS OF RESEMBLANCEON METAPHORS BASED	
Quliyev Rəcəb FRANS KAFKANIN “ÇEVRİLMƏ” ƏSƏRİNDƏ FƏRD VƏ CƏMİYYƏT PROBLEMİ	238
Arzu Camayeva Əlifşah qızı VİSENTE BLASKO İBANYESİN “QAN VƏ QUM” ROMANINDA İSPAN MİLLİ RUHUNUN TƏRƏNNÜMÜ ...	239
Səkinə Gülmahyeva KARABAKH AS A THEME IN AZERBAIJANI LITERATURE	240
Nadirov Nicat FRANSA ƏDƏBİYYATINDA FABLİO VƏ NAĞİLLARIN İBRƏTAMİZ ROLU	241
Abashlı Turan Azər qızı GABRIEL MIRÓ FERRER NOVECENTIŚMO CƏRƏYANININ NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ	242

Novruzova Səmrə	
İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA MULTİKULTURALİZM	243
Məmmədova Nailə	
THE MAIN IDEAS OF VIRGINIA WOOLF'S ESSAY "A ROOM OF ONE'S OWN"	244
Əmiraslanova Gülsəfa	
MƏMMƏD SƏİD ORDUBADİNİN "QILINC VƏ QƏLƏM" ROMANINDA AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI QIZIL ARSLAN VƏ NİZAMİ GƏNCƏVİ OBRAZLARI ƏSASINDA	245
Şəbnəm Mirzəyeva	
DEN BRAUNUN "DA VINÇİ ŞİFRƏSİ" ROMANINDA POSTMODERNİST YANAŞMA.....	246
Həsənova Jalə	
PER LAGERKVİSTİN "AZAD OLUNMUŞ ADAM" ƏSƏRİNDƏ AZADLIQ" İDEYASI.....	247
Qaziyeva Leyla	
ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT	248
Cabbarlı Sənan	
"BAYRONİK QƏHRƏMAN" VƏ BAYRON ŞƏXSİYYƏTİ.....	249
Nicat Həşimzadə	
ƏDƏBİYYAT VƏ MƏDƏNİYYƏT DÖVLƏT SİYASƏTİNİN APARICI İDEOLOJİ XƏTTİDİR	250
Hüseynli Elshan	
"THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF MULTICULTURALISM POLICY"	251
Amanova Dürdanə Əziz qızı	
ÇARLZ DİKKENSİN "OLİVER TVİST" ROMANINDA OLİVER OBRAZININ TƏHLİLİ	251
Kəmalə Həsənova	
KAMAL ABDULLA VƏ TOM STOPPARD YARADICILIĞINDA POSTMODERN DRAM ELEMENTLƏRİ	252
Şıxəliyeva İlahə Fərhad qızı	
MƏHƏMMƏD FÜZULİ ƏSƏRLƏRİNDƏ İNTERMEDİALLIQ: MUSİQİ VƏ SÖZÜN HARMONİYASI	253
Useynova Mədinə	
Q.FLOBERİN "MADAM BOVARI" ƏSƏRİNDƏ İNSAN BÖHRANI.....	254
Nağızadə Süsanə Zəmir qızı	
F.DOSTOYEVSKİNİN "İDIOT"ROMANINDA İDEAL QƏHRƏMAN OBRAZI	255
Babayeva Fətimə	
LITERARY DEVICES IN FILMS	256
Sadiqov Çərkəz	
FRANS KAFKANIN NOVELLALARINDA MÜƏLLİFİN PROTOTİPİ.....	257
Məhərrəmovna Sevinc	
MİLLİ ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏDƏ ŞƏHİDLİK MÖVZUSU (MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞI ƏSASINDA)	258
Ruhi Fidan	
MİNAMOTO TAMETOMO.....	258

V - BÖLMƏ

İsgəndərli Əziz	
DİSTANT TƏHSİL VƏ ONUN ÜSTÜNLÜKLƏRİ	260
Ramil Tağıyev	
ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	261
Lala Shirinzadə	
THE EFFECT OF ONLINE LEARNING ON STUDENTS' MENTAL HEALTH DURING THE COVID-19 LOCKDOWN.....	262
Fidan Əhmədova	
ONLAYN TƏHSİLİN CƏMİYYƏTDƏ YARATDIĞI PROBLEMLƏR	263
Xuduyeva Aytən	
PANDEMİYA DÖVRÜNÜN TƏHSİLDƏ YARATDIĞI ÇƏTİNLİKLƏR VƏ QAZANCLAR.....	264
Özləm Əhmədli	
ŞAGİRDSİZ QALAN MƏKTƏB YOLLARI	264
Əliyeva Rəya	
"COVID-19 PANDEMİYASI DÖVRÜNDƏ ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN	265
AKTUAL PROBLEMLƏRİ.....	265
İsmayılova Zəhraxanım	
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ONLINE LEARNING.....	266
Abulov Yunis	
PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA ONLAYN TƏDRİSİN TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ...267	
Səfərova Əsmər	
DİSTANT TƏHSİLİN MƏNFİ VƏ MÜSBƏT CƏHƏTLƏRİ.....	268

Ləman Balışova Elman qızı ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	269
Vahidova Hacıxanım XARİCİ DİLLƏRİN TƏLİMİNDƏ ONLAYN TƏHSİLİN NÖQSANLARI VƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ	270
Səxavət Əliyeva DİSTANT TƏHSİL VƏ QARŞILAŞDIĞIMIZ PROBLEMLƏR	271
Abbasova Zeyneb ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	272
Cabbarova Xanım Vaqif qızı İSRAILDƏ TƏHSİL SİSTEMİ VƏ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ	273
Hacıyeva Gülgəz QADINLARIN TƏHSİLİ NİYƏ VACİBDİR	274
Şəfiqə Kazımzadə AZƏRBAYCANDA DİSTANT TƏHSİLİN MƏNFİ VƏ MÜSBƏT CƏHƏTLƏRİ	275
Fəridə Ramazanova ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	276
Günəl Balasova SİNHRON VƏ YAZILI TƏRCÜMƏ DƏRSLƏRİNDƏ MƏSAFƏDƏN TƏDRİSİN YARATDIĞI ƏSAS PROBLEMLƏR	276
Maarifzadə Nəzmin Rüfət qızı ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ ALMAN DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI YENİ TƏLİM TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ ÜSULLARI	277
Fidan Fərzəliyeva PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ ÖLKƏMİZİN TƏHSİLİNDƏ DƏYİŞİKLİKLƏR (ONLINE TƏHSİL).....	278
Quluyeva İlkanə TƏLƏBƏLƏRDƏ YARADICI TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFI GÜNÜN TƏLƏBİ KİMİ.....	279
Rəşidə Həqiqətli PEDAQQOJI KOLLEKTİVDƏ MÜƏSSİSƏDAXILI MƏDƏNİYYƏTİN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR.....	280
Bədəlov Şamxal ONLAYN TƏHSİL ZAMANI YARANAN PROBLEMLƏR.....	281
Məmmədova Şəlalə Xalid qızı DİSTANT TƏHSİLİN PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ ÜSTÜNLÜKLƏRİ.....	282
İlahə Babazadə ADVANTAGES OF STUDYING ABROAD.....	283
Gülşən Hüseynova XARİCİ DİLİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ MOTİVASİYA	284
Aytac Eyyubova TƏHSİL PROSESİNİN TƏŞKİLİ VƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ LİDER VƏ MENECERİN FƏRQLƏRİ	285
Günəl Ələkbərova TƏLİMDƏ EMOSİONAL İNTELLEKTİN İNKİŞAFI	286
Əliyeva Nəzrin AİLƏ TƏRBIYƏSİNDƏ YOL VERİLƏN NÖQSANLARIN UŞAQLARIN TƏHSİLİNƏ TƏSİRİ.....	287
Pürüz Namazova HİBRİD TƏHSİL – MÜASİR DÖVRÜN TƏHSİL MODELİ KİMİ	288
Aytən Babayeva ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	288
Əliyeva Müşafərim ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN ƏSAS FƏRQLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	289
Aysun Məmmədli AUTİZMLİ UŞAQLARDA ƏNƏNƏVİ VƏ ONLINE TƏHSİL ZAMANI TƏZAHÜR EDƏN PROBLEMLƏR.....	290
Emil Tahirov ƏNƏNƏVİ VƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	291
Hüseynova Kamala CURRENT ISSUES OF TRADITIONAL AND ONLINE EDUCATION	292
Abbasova Aygün Eldar qızı TƏLƏBƏ FƏALLIĞININ TƏLİMİN SƏMƏRƏSİNƏ TƏSİRİ.....	293
Hüseynova Xanım AİLƏDƏ HÖRMƏT VƏ TƏLƏBKARLIQ PRİNSİPİ	294
Şamilova Şəbnəm ONLAYN TƏHSİL ZAMANI YARANAN PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN ARADAN QALDIRIMASI YOLLARI	295

Məhərrəmova Nərmin	
AMERİKADA VƏ AZƏRBAYCANDA ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ	296
Ceyhunə Cahangirova	
VƏTƏNPƏRVƏR GƏNCLƏR YETİŞDİRMƏK TƏHSİLİMİZİN ƏN ÖNƏMLİ VƏZİFƏLƏRİNDƏNDİR.....	297
Aytac Məmmədzadə	
ONLINE PROGRAMS ON DISTANCE EDUCATION OF ENGLISH IN HIGH SCHOOLS.....	298
Hacıyeva Aytac Fərman qızı	
TƏHSİLDƏ DEMOKRATİKLİK PRİNSİPİ.....	299
Kərimli Raidə	
MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASINDA TƏHSİLİN ROLU.....	300
Fatimə İslamova	
ŞAGİRDŁƏRDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK HİSSİNİN FORMALAŞMASINDA 2-Cİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNİN ROLU	301
Nuray Ağammedova	
WAYS OF CREATING SUCCESSFUL CLASSROOMS	301
Oruczadə Ələviyyə	
PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ ONLAYN TƏHSİLİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	302

*** **

*Jurnal «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 17.05.2021.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 19,75 ş.ç.v. Tiraj: 100. Sifariş № 94.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru